

ভাৰতৰ সংবিধান

(১ ডিচেম্বৰ, ১৯৯৯ পৰ্য্যন্ত যথা সংশোধিত)

ভাৰত চৰকাৰ
বিধি আৰু ন্যায় মন্ত্ৰালয়।

সংবিধান (অষ্ট সপ্ততীতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯৫ অন্তর্ভুক্ত কৰি সকলো সংশোধন ইয়াত
সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে।

দ্বিতীয় সংস্কৰণ - ১৯৯৯

ভাৰত চৰকাৰৰ হকে, অসম চৰকাৰ (বিধান বিভাগ) ৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত আৰু
অভিৰূচি প্ৰকাশন প্ৰাইভেট লিমিটেড, গুৱাহাটী - ৩ ত মুদ্ৰিত।

PREFACE

This is the second edition of Assamese version of the Constitution of India. In this edition, the text of the Constitution has been brought up-to-date by incorporating therein all the amendments up-to and including the Constitution (Seventy-eight Amendment) Act, 1999.

NEW DELHI
1.12.1999

Dr. SUBHASH C. JAIN
Secretary to the Govt. of India

ভাৰতৰ সংবিধান

প্ৰস্তাৱনা

আমি ভাৰতৰ লোকসমূহে ভাৰতক এখন
স্বাৰ্ছভৌম সমাজবাদী ধৰ্মনিৰপেক্ষ
লোকতান্ত্ৰিক গণৰাজ্য স্থাপন
কৰিবলৈ, তথা ইয়াৰ সকলো নাগৰিকৰ
স্বাৰ:

আমাজিক, অৰ্থনৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক
স্বাধীনতা;

শিক্ষা, অৰ্থনৈতিক, বিশ্বাস, ধৰ্ম আৰু
উপাৰ্জনৰ স্বাধীনতা;

ধৰ্মত্যাগ আৰু প্ৰায়োগৰ সমাজ
লভ কৰিবলৈ;

আৰু উত্তৰলোকৰ সকলোৰে মাজত-
শান্তিৰ মৰ্যাদা তথা জাতীয় একতা আৰু
সংগতি সুনিশ্চিতকাৰী ভাৱে
শক্তি কৰিবলৈ

নিজা অৱস্থায় সংকল্প কৰি-
আমাৰ এই সংবিধান সংগঠ-

আজি ১৯৪৯ চনৰ নৱেম্বৰ মাহৰ
সপ্তদশ দিনত ইয়াৰ দ্বাৰা
এই সংবিধান গ্ৰহণ কৰিছোঁ,
অধিনিয়মিত কৰিছোঁ আৰু
নিজাৰ অৰ্ণ কৰিছোঁ।

ভাৰতৰ সংবিধান

বিষয় সূচী

প্ৰস্তাবনা
অনুচ্ছেদ

প্ৰথম ভাগ

পৃষ্ঠা

সংঘ আৰু ইয়াৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ

১।	সংঘৰ নাম আৰু ৰাজ্যক্ষেত্ৰ।	১
২।	নতুন ৰাজ্যৰ অন্তৰ্ভুক্তি বা গঠন।	১
২ ক।	[নিৰসিত]	১
৩।	নতুন ৰাজ্য গঠন আৰু বিদ্যমান ৰাজ্যৰ নাম, সীমা বা ক্ষেত্ৰৰ সালসলুনি।	১
৪।	প্ৰথম আৰু চতুৰ্থ অনুসূচীৰ সংশোধন আৰু অনুপূৰক, আনুষঙ্গিক আৰু পাৰিণামিক বিষয়ক উপবন্ধ কৰিবলৈ অনুচ্ছেদ ২ আৰু ৩ৰ অধীনত প্ৰস্তুত বিধিসমূহ।	২

দ্বিতীয় ভাগ

নাগৰিকত্ব

৫।	এই সংবিধান প্ৰাৰম্ভণিৰ সময়ত নাগৰিকত্ব	৩
৬।	পাকিস্থানৰ পৰা ভাৰতলৈ প্ৰব্ৰজন কৰা কিছুমান লোকৰ নাগৰিকত্ব অধিকাৰ।	৩
৭।	পাকিস্থানলৈ প্ৰব্ৰজন কৰা কিছুমান লোকৰ নাগৰিকত্ব অধিকাৰ।	৩
৮।	ভাৰতত জন্ম হোৱা কিন্তু ভাৰতৰ বাহিৰত থকা কিছুমান লোকৰ নাগৰিকত্ব অধিকাৰ।	৩
৯।	স্বেচ্ছাই বিদেশী ৰাজ্যৰ নাগৰিকত্ব অৰ্জন কৰা ব্যক্তিসকল নাগৰিক নহ'ব।	৪
১০।	নাগৰিকত্ব অধিকাৰৰ অবিচ্ছিন্নতা।	৪
১১।	সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা নাগৰিকত্ব অধিকাৰ বিনিয়মন কৰিব।	৪

তৃতীয় ভাগ

মৌলিক অধিকাৰসমূহ

সাধাৰণ

১২।	পৰিভাষা।	৫
১৩।	মৌলিক অধিকাৰসমূহৰ লগত অসংগত বা অঙ্গীকাৰক বিধি।	৫

অনুচ্ছেদ	সমতাৰ অধিকাৰ	পৃষ্ঠা
১৪।	বিধিৰ আগত সমতা।	৫
১৫।	ধৰ্ম, জাতি, বৰ্ণ, লিংগ বা জন্মস্থানৰ হেতুত বিভেদকৰণ নিষেধ।	৫
১৬।	চৰকাৰী নিয়োগৰ বিষয়ত সুযোগৰ সমতা।	৬
১৭।	অস্পৃশ্যতাৰ বিলোপন।	৬
১৮।	খিতাপ বিলোপন।	৬
	স্বতন্ত্ৰতাৰ অধিকাৰ	
১৯।	বাক্ স্বতন্ত্ৰতা আদি বিষয়ক কিছুমান অধিকাৰ সংৰক্ষণ।	৭
২০।	অপৰাধৰ বাবে দোষীসাব্যস্তকৰণৰ সম্পৰ্কত সংৰক্ষণ।	৮
২১।	জীৱন আৰু ব্যক্তি স্বাধীনতাৰ সংৰক্ষণ।	৮
২২।	কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত বন্দীকৰণ আৰু নিৰুদ্ভকৰণৰ পৰা সংৰক্ষণ।	৮
	শোষণৰ বিৰুদ্ধে অধিকাৰ	
২৩।	মানৰ পণন আৰু বলাতশ্ৰম কৰোৱাৰ প্ৰতিষেধ।	৯
২৪।	কাৰখানা আদিত ল'ৰা-ছোৱালীৰ নিযুক্তি প্ৰতিষেধ।	৯
	ধৰ্ম স্বতন্ত্ৰতাৰ অধিকাৰ	
২৫।	বিবেকৰ স্বতন্ত্ৰতা আৰু ধৰ্মৰ অবাধ ধাৰণ, আচৰণ আৰু প্ৰচাৰৰ স্বতন্ত্ৰতা।	১০
২৬।	ধৰ্মমূলক কামৰ পৰিচালনাৰ স্বতন্ত্ৰতা।	১০
২৭।	কোনো বিশেষ ধৰ্মৰ উন্নতিৰ অৰ্থে কৰা শোধোৱা বিষয়ত স্বতন্ত্ৰতা।	১০
২৮।	কিছুমান শিক্ষা প্ৰতিষ্ঠানত ধৰ্ম শিক্ষা বা ধৰ্মীয় উপাসনাত উপস্থিতিৰ বিষয়ত স্বতন্ত্ৰতা।	১০
	সংস্কৃতি আৰু শিক্ষা সম্বন্ধীয় অধিকাৰ	
২৯।	সংখ্যালঘুসকলৰ স্বার্থৰ সংৰক্ষণ।	১১
৩০।	শিক্ষা প্ৰতিষ্ঠান স্থাপন বা প্ৰশাসন কৰিবলৈ সংখ্যালঘুসকলৰ অধিকাৰ।	১১
৩১।	[নিৰসিত]	১১
	কোনো কোনো বিধিৰ ব্যাবৃতি	
৩১ ক।	সম্পদা আদি অৰ্জনৰ নিমিত্তে উপবন্ধকাৰী বিধিসমূহৰ ব্যাবৃতি।	১২
৩২ খ।	কোনো কোনো অধিনিয়ম আৰু বিনিয়মৰ মান্যকৰণ।	১২
৩১ গ।	কোনো কোনো নিৰ্দেশক সূত্ৰাৱলী কাৰ্য্যাম্বিত কৰা বিধিসমূহৰ ব্যাবৃতি।	১৩
৩১ ঘ।	[নিৰসিত]	১৩
	সাংবিধানিক প্ৰতিকাৰৰ অধিকাৰ	
৩২।	এই ভাগৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত অধিকাৰসমূহ বলবত কৰাৰ কাৰণে প্ৰতিকাৰসমূহ।	১৩
৩২ ক।	[নিৰসিত]	১৪
৩৩।	সেনাবাহিনী আদিৰ প্ৰতি প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত এই ভাগৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত অধিকাৰসমূহ সাল-সলনি কৰিবলৈ সংসদৰ ক্ষমতা।	১৪
৩৪।	যি কোনো অঞ্চলত সামৰিক বিধি বলবত হৈ থকা কালত এই ভাগৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত অধিকাৰৰ ওপৰত নিৰ্বন্ধন।	১৪
৩৫।	এই ভাগৰ উবন্ধসমূহক কাৰ্য্যকৰী কৰিবলৈ বিধান।	১৪

চতুৰ্থ ভাগ

ৰাজ্যৰ নীতিৰ নিৰ্দেশক সূত্ৰসমূহ

৩৬।	পৰিভাষা।	১৫
৩৭।	এই ভাগত থকা সূত্ৰসমূহৰ প্ৰয়োগ।	১৫
৩৮।	লোক-কল্যাণৰ উন্নতিৰ অৰ্থে ৰাজ্যৰ দ্বাৰা সামাজিক ব্যৱস্থাৰ প্ৰবৰ্ত্তন।	১৫
৩৯।	ৰাজ্যৰ দ্বাৰা অনুসৰণীয় কিছুমান নীতি সূত্ৰ।	১৫
৩৯ ক।	সমান ন্যায় আৰু বিনামূলীয়া বিধিক সাহায্য।	১৬
৪০।	গাঁও পঞ্চায়ত সংগঠন।	১৬
৪১।	কেতবোৰ অৱস্থাত কাম কৰা, শিক্ষা লাভ কৰা আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় সহায়তা পোৱাৰ অধিকাৰ।	১৬
৪২।	কামৰ ন্যায্য আৰু মানৰোচিত অৱস্থা সুনিশ্চিত কৰিবলৈ আৰু প্ৰসূতি মংগলৰ কাৰণে উপবন্ধ।	১৬
৪৩।	বনুৱাসকলৰ বাবে জীৱন নিৰ্বাহ মজুৰি আদি।	১৬
৪৩ ক।	উদ্যোগ পৰিচালনাত কৰ্মীসকলৰ অংশ গ্ৰহণ।	১৬
৪৪।	নাগৰিকসকলৰ কাৰণে একে ধৰণৰ চিভিল সংহিতা।	১৬
৪৫।	ল'ৰা-ছোৱালীৰ কাৰণে বিনা মাচুলে আৰু বাধ্যতামূলক শিক্ষাদানৰ উপবন্ধ।	১৬
৪৬।	অনুসূচিত জাতি, অনুসূচিত জনজাতি আৰু অন্যান্য দুৰ্বল শ্ৰেণীৰ লোকসকলৰ শিক্ষামূলক আৰু আৰ্থিক সম্বন্ধীয় স্বার্থৰ উন্নয়ন।	১৬
৪৭।	পৰিপুষ্টিৰ আৰু জীৱন-যাপনৰ মান উন্নীত কৰিবলৈ আৰু লোক স্বাস্থ্যৰ উন্নতি কৰিবলৈ ৰাষ্ট্ৰৰ কৰ্তব্য।	১৭
৪৮।	কৃষি আৰু পশু পালন সংগঠন।	১৭
৪৮ ক।	পাৰিপাশ্বিক অৱস্থাৰ সংৰক্ষণ আৰু উন্নয়ন তথা বন আৰু বন্যজীৱৰ ৰক্ষণ।	১৭
৪৯।	ৰাষ্ট্ৰীয় গুৰুত্ব সম্পন্ন স্মাৰক আৰু স্থান আৰু বস্তুসমূহৰ সংৰক্ষণ।	১৭
৫০।	কাৰ্য্যপালিকাৰ পৰা ন্যায়পালিকাক পৃথক কৰণ।	১৭
৫১।	আন্তঃ ৰাষ্ট্ৰীয় শান্তি আৰু নিৰাপত্তাৰ উৎকৰ্ষ সাধন।	১৭

চতুৰ্থ 'ক' ভাগ

মৌলিক কৰ্ত্তব্যসমূহ

৫১ ক।	মৌলিক কৰ্ত্তব্যসমূহ।	১৮
-------	----------------------	----

পঞ্চম ভাগ

সংঘ

প্ৰথম অধ্যায় — কাৰ্য্যপালিকা

ৰাষ্ট্ৰপতি আৰু উপৰাষ্ট্ৰপতি

৫২।	ভাৰতৰ ৰাষ্ট্ৰপতি।	১৯
-----	-------------------	----

অনুচ্ছেদ	পৃষ্ঠা
৫৩। সংঘৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা।	১৯
৫৪। ৰাষ্ট্ৰপতিৰ নিৰ্বাচন।	১৯
৫৫। ৰাষ্ট্ৰপতিৰ নিৰ্বাচনৰ পদ্ধতি।	১৯
৫৬। ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পদাৱধি।	২০
৫৭। পুনৰ নিৰ্বাচনৰ পাত্ৰতা।	২০
৫৮। ৰাষ্ট্ৰপতিৰূপে নিৰ্বাচনৰ বাবে অৰ্হতাসমূহ।	২০
৫৯। ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পদৰ চৰ্তসমূহ।	২১
৬০। ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা শপত গ্ৰহণ বা প্ৰতিজ্ঞান।	২১
৬১। ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ওপৰত মহাভিযোগ অনাৰ প্ৰক্ৰিয়া।	২১
৬২। ৰাষ্ট্ৰপতি পদৰ বিজ্ঞতা পূৰ্ণ কৰিবলৈ নিৰ্বাচন পতাৰ সময় আৰু আকস্মিক বিজ্ঞতা পূৰ্ণ কৰিবৰ কাৰণে নিৰ্বাচিত ব্যক্তিৰ কাৰ্য্যকাল।	২২
৬৩। ভাৰতৰ উপ-ৰাষ্ট্ৰপতি।	২২
৬৪। উপ-ৰাষ্ট্ৰপতি ৰাজ্যসভাৰ পদেন সভাপতি হ'ব।	২২
৬৫। ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পদৰ আকস্মিক বিজ্ঞতাত কিম্বা তেওঁৰ অনুপস্থিতিত উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে ৰাষ্ট্ৰপতি ৰূপে কাৰ্য্য চলোৱা কিম্বা তেওঁৰ কৃত্য নিৰ্বহন কৰা।	২২
৬৬। উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিৰ নিৰ্বাচন।	২৩
৬৭। উপ-ৰাষ্ট্ৰপতি পদৰ পদাৱধি।	২৩
৬৮। উপ-ৰাষ্ট্ৰপতি পদৰ বিজ্ঞতা পূৰ্ণ কৰিবলৈ নিৰ্বাচন পতাৰ সময় আৰু আকস্মিক বিজ্ঞতা পূৰ্ণ কৰিবৰ কাৰণে নিৰ্বাচিত ব্যক্তিৰ পদাৱধি।	২৪
৬৯। উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা শপত গ্ৰহণ বা প্ৰতিজ্ঞান।	২৪
৭০। অন্যান্য আকস্মিকতাত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ কৃত্যসমূহ নিৰ্বহন।	২৪
৭১। ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বা উপৰাষ্ট্ৰপতিৰ নিৰ্বাচন সম্বন্ধীয় বা জড়িত বিষয়।	২৪
৭২। কেতবোৰ গোচৰত ক্ষমা আদি প্ৰদান কৰিবলৈ আৰু দণ্ডদেশ, নিলম্বন, হুঁস বা লঘু কৰিবলৈ ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ক্ষমতা।	২৪
৭৩। সংঘৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতাৰ বিস্তৃতি।	২৫
মন্ত্ৰী-পৰিষদ	
৭৪। ৰাষ্ট্ৰপতিক সহায়তা কৰিবলৈ আৰু মন্ত্ৰণা দিবলৈ মন্ত্ৰী পৰিষদ।	২৫
৭৫। মন্ত্ৰীবৰ্গ সম্বন্ধীয় অন্যান্য উপবন্ধাৱলী।	২৬
ভাৰতৰ মহান্যায়বাদী	
৭৬। ভাৰতৰ মহান্যায়বাদী।	২৬
চৰকাৰী কাৰ্য্য পৰিচালনা	
৭৭। ভাৰত চৰকাৰৰ কাৰ্য্যৰ পৰিচালনা।	২৬
৭৮। ৰাষ্ট্ৰপতিক সংবাদ জ্ঞাত কৰা আদি বিষয়ত প্ৰধান মন্ত্ৰীৰ কৰ্ত্তব্য।	২৭
দ্বিতীয় অধ্যায় - সংসদ	
সাধাৰণ	
৭৯। সংসদৰ গঠন।	২৭

অনুচ্ছেদ		পৃষ্ঠা
৮০।	ৰাজ্যসভাৰ গঠন।	২৭
৮১।	লোক সভাৰ গঠন।	২৮
৮২।	প্ৰত্যেক জনগননাৰ পিচত পুনঃ সমাযোজনা।	২৯
৮৩।	সংসদৰ সদন দ্বয়ৰ কালারধি।	২৯
৮৪।	সংসদৰ সদস্য পদৰ বাবে অৰ্হতা।	৩০
৮৫।	সংসদৰ অধিবেশন সমূহৰ সত্ৰাৱসান আৰু বিঘটন।	৩০
৮৬।	সদনত অভিভাষণ দিবলৈ আৰু বাণী পঠাবলৈ ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা বিশেষ অভিভাষণ।	৩০
৮৭।	ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা বিশেষ অভিভাষণ।	৩০
৮৮।	সদনৰ সম্পৰ্কত মন্ত্ৰীবৰ্গ আৰু মহান্যায়বাদীৰ অধিকাৰ।	
	সংসদৰ পদাধিকাৰীসকল	
৮৯।	ৰাজ্যসভাৰ সভাপতি আৰু উপসভাপতি।	৩১
৯০।	উপসভাপতি পদৰ বিজ্ঞতা, পদত্যাগ আৰু পদৰ পৰা অপসাৰণ।	৩১
৯১।	সভাপতি পদৰ কৰ্তব্যসমূহ পালন কৰিবলৈ অথবা সভাপতি ৰূপে কাৰ্য্য চলাবলৈ উপসভাপতি বা আন ব্যক্তিৰ ক্ষমতা।	৩১
৯২।	সভাপতি বা উপ-সভাপতিক পদৰ পৰা অপসাৰণ কৰাৰ সংকল্প বিচাৰাধীন হৈ থকা কালত সভাপতি বা উপ-সভাপতিয়ে সভাপতিত্ব নকৰিব।	৩১
৯৩।	লোক সভাৰ অধ্যক্ষ আৰু উপাধ্যক্ষ।	৩২
৯৪।	অধ্যক্ষ বা উপাধ্যক্ষৰ পদৰ বিজ্ঞতা, পদত্যাগ আৰু পদৰ পৰা অপসাৰণ।	৩২
৯৫।	অধ্যক্ষৰূপে কাৰ্য্যচলাবলৈ বা সেই পদৰ কৰ্তব্য পালন কৰিবলৈ উপাধ্যক্ষ বা আন লোকৰ ক্ষমতা।	৩২
৯৬।	পদৰ পৰা অপসাৰণৰ বাবে কোনো সংকল্প বিচাৰাধীন হৈ থকা কালত অধ্যক্ষ বা উপাধ্যক্ষই সভাপতিত্ব নকৰিব।	৩২
৯৭।	সভাপতি আৰু উপসভাপতিৰ আৰু অধ্যক্ষ আৰু উপাধ্যক্ষৰ বেতন আৰু ভাত্তা।	
৯৮।	সংসদৰ সচিবালয়।	৩২
৯৯।	সদস্যসকলৰ দ্বাৰা শপত বা প্ৰতিজ্ঞান।	৩৩
১০০।	সদনত ভোটদান, আসন বিজ্ঞ থকা সত্ত্বেও সদনৰ কাৰ্য্য কৰাৰ ক্ষমতা আৰু খুল।	৩৩
	সদস্যসকলৰ অনৰ্হতাসমূহ	
১০১।	আসনৰ বিজ্ঞতা।	৩৩
১০২।	সদস্যপদৰ বাবে অনৰ্হতাসমূহ।	৩৩
১০৩।	সদস্যসকলৰ অনৰ্হতা বিয়য়ক প্ৰশ্নৰ ওপৰত বিনিশ্চয়।	৩৩
১০৪।	অনুচ্ছেদ ৯৯ৰ অধীনত শপত লোৱাৰ বা প্ৰতিজ্ঞান কৰাৰ পূৰ্বে কিম্বা অৰ্হ নোহোৱাকৈ বা অনৰ্হ হৈ সদস্যৰ স্থানত বহা আৰু ভোট দিয়াৰ কাৰণে দণ্ড।	৩৪
	সংসদৰ আৰু তাৰ সদস্যসকলৰ ক্ষমতা, বিশেষাধিকাৰ আৰু উন্মুক্তিসমূহ।	৩৫
১০৫।	সংসদৰ সদন দুখনৰ আৰু তাৰ সদস্য সকলৰ আৰু সমিতি বিলাকৰ ক্ষমতা, বিশেষাধিকাৰ ইত্যাদি।	৩৫
১০৬।	সদস্য বিলাকৰ বেতন আৰু ভাত্তা।	৩৬

বিধান প্রক্রিয়া

১০৭।	বিধেয়ক উত্থাপন আৰু পাৰিতকৰণ সম্বন্ধীয় উপবন্ধাৱলী।	৩৬.
১০৮।	কোনো কোনো অৱস্থাত উভয় সদনৰ যুটীয়া বৈঠক।	৩৬
১০৯।	ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়কৰ সম্বন্ধত বিশেষ প্রক্রিয়া।	৩৭
১১০।	ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়কৰ পৰিভাষা।	৩৮
১১১।	বিধেয়কত সন্মতি প্ৰদান।	৩৮

বিত্তীয় বিষয় সম্পৰ্কে প্রক্রিয়া

১১২।	বাৰ্ষিক বিত্তীয় বিৱৰণ।	৩৮
১১৩।	সংসদত প্ৰাক্কলন সম্পৰ্কীয় প্রক্রিয়া।	৩৯
১১৪।	বিনিয়োগজন বিধেয়ক।	৪০
১১৫।	অনুপূৰক, উপৰুৱা অথবা অতিৰিক্ত অনুদান।	৪০
১১৬।	লেখা অনুদান, ঋণ অনুদান, ব্যতিক্ৰমী অনুদান।	৪০
১১৭।	বিত্তীয় বিধেয়ক সম্পৰ্কে বিশেষ উপবন্ধাৱলী।	৪১

প্রক্রিয়া সাধৰণতঃ

১১৮।	প্রক্রিয়াৰ নিয়মাৱলী।	৪১
১১৯।	সংসদৰ বিত্তীয় কাৰ্য্য সম্বন্ধীয় প্রক্রিয়াৰ বিধিৰ দ্বাৰা বিনিয়মন।	৪১
১২০।	সংসদত প্ৰয়োগ হ'বলগীয়া ভাষা।	৪২
১২১।	সংসদত আলোচনাৰ ওপৰত নিৰ্বন্ধন।	৪২
১২২।	সংসদৰ কাৰ্য্যবাহীৰ সম্পৰ্কত ন্যায়লয়ে পৰিপূৰ্ণ নকৰিব।	৪২

তৃতীয় অধ্যায় - ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিধায়নী ক্ষমতা

১২৩।	সংসদৰ বিশ্ৰান্তি কালত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ অধ্যাদেশ প্ৰখ্যাপন কৰাৰ ক্ষমতা।	৪২
------	---	----

চতুৰ্থ অধ্যায় - সংঘৰ ন্যায় পালিকা

১২৪।	উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ স্থাপন আৰু গঠন।	৪৩
১২৫।	ন্যায়াধীশসকলৰ বেতন আদি।	৪৪
১২৬।	কাৰ্য্যকাৰী মুখ্য ন্যায়াধিপতিৰ নিযুক্তি।	৪৪
১২৭।	তদৰ্থ ন্যায়াধীশৰ নিযুক্তি।	৪৪
১২৮।	অবসৰ প্ৰাপ্ত ন্যায়াধীশৰ উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ বৈঠকত উপস্থিতি।	৪৫
১২৯।	উচ্চতম ন্যায়ালয় অভিলেখ ন্যায়ালয় হ'ব।	৪৫
১৩০।	উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ স্থান।	৪৫
১৩১।	উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ প্ৰাৰম্ভিক ক্ষেত্ৰাধিকাৰ।	৪৫
১৩১ক।	[নিৰসিত]	৪৫
১৩২।	কিছুমান গোচৰত উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ পৰা হোৱা আপীলত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ আপীল সম্বন্ধীয় ক্ষেত্ৰাধিকাৰ।	৪৬
১৩৩।	উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ পৰা চিভিল বিষয়ক আপীলত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ আপীল সম্বন্ধীয় ক্ষেত্ৰাধিকাৰ।	৪৬
১৩৪।	দণ্ড সম্বন্ধীয় বিষয়ত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ আপীল সম্বন্ধীয় ক্ষেত্ৰাধিকাৰ।	৪৬

[ছ]

অনুচ্ছেদ	পৃষ্ঠা
১৩৪ ক। উচ্চতম ন্যায়ালয়ত আপীলৰ বাবে প্ৰমাণ পত্ৰ।	৪৭
১৩৫। বৰ্তমান বিধিৰ অধীনত থকা ফেডাৰেল ন্যায়ালয়ৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ আৰু ক্ষমতা উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা প্ৰয়োগ যোগ্য।	৪৭
১৩৬। আপীল কৰিবৰ কাৰণে উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা বিশেষ অনুমতি প্ৰদান।	৪৭
১৩৭। উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা নিৰ্ণয় অথবা আদেশৰ পুনৰ্বিলোকন।	৪৮
১৩৮। উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰৰ সম্প্ৰসাৰণ।	৪৮
১৩৯। কিছুমান লেখ জাৰি কৰাৰ কাৰণে উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ওপৰত ক্ষমতা প্ৰদান।	৪৮
১৩৯ক। কোনো কোনো মোৰ্কদমা হস্তান্তৰকৰণ।	৪৮
১৪০। উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ আনুষঙ্গিক ক্ষমতাসমূহ।	৪৮
১৪১। উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা ঘোষিত বিধি সকলো ন্যায়ালয়ৰ বাবে অৱশ্য পালনীয় হ'ব।	৪৮
১৪২। উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ডিক্ৰী আৰু আদেশ আৰু আবিষ্কাৰ আদি সম্বন্ধে আদেশৰ বলবৎকৰণ।	৪৯
১৪৩। উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ লগত পৰামৰ্শ কৰিবলৈ ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ক্ষমতা।	৪৯
১৪৪। চিভিল আৰু ন্যায়িক প্ৰাধিকাৰী সকলে উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ সহায়ক ৰূপে কাৰ্য্য কৰিব।	৪৯
১৪৪ ক। [নিৰসিত]	৪৯
১৪৫। ন্যায়ালয়ৰ নিয়ম আদি।	৪৯
১৪৬। উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ পদাধিকাৰী আৰু সেৱকসকল আৰু ব্যয়সমূহ।	৫১
১৪৭। নিৰ্বচন।	৫১

পঞ্চম অধ্যায়

ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষক

১৪৮। ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক মহালেখা পৰীক্ষক।	৫১
১৪৯। নিয়ন্ত্ৰক মহালেখা পৰীক্ষকৰ কৰ্তব্য আৰু ক্ষমতাসমূহ।	৫২
১৫০। সংঘ আৰু ৰাজ্যবোৰৰ লেখাৰ প্ৰপত্ৰ।	৫২
১৫১। লেখা পৰীক্ষা প্ৰতিবেদন।	৫২

ষষ্ঠ ভাগ

ৰাজ্যসমূহ

প্ৰথম অধ্যায় — সাধাৰণ

১৫২। পৰিভাষা।	৫৩
---------------	----

দ্বিতীয় অধ্যায় — কাৰ্য্যপালিকা

ৰাজ্যপাল

১৫৩। ৰাজ্যসমূহৰ ৰাজ্যপালসমূহ।	৫৩
১৫৪। ৰাজ্যৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা।	৫৩

[জ]

অনুচ্ছেদ	পৃষ্ঠা	
১৫৫।	ৰাজ্যপালৰ নিযুক্তি।	৫৩
১৫৬।	ৰাজ্যপালৰ পদাৱধি।	৫৩
১৫৭।	ৰাজ্যপাল ৰূপে নিযুক্ত হোৱাৰ অৰ্হতাসমূহ।	৫৪
১৫৮।	ৰাজ্যপালৰ পদৰ চৰ্তসমূহ।	৫৪
১৫৯।	ৰাজ্যপালৰ শপত গ্ৰহণ বা প্ৰতিজ্ঞান।	৫৪
১৬০।	কিছুমান আকস্মিক ক্ষেত্ৰত ৰাজ্যপালৰ কৃত্য নিৰ্বহন।	৫৪
১৬১।	কিছুমান গোচৰত ক্ষমা আদি প্ৰদান কৰিবলৈ আৰু দণ্ডদেশ নিলম্বিত, পৰিহাৰ বা লঘু কৰিবলৈ ৰাজ্যপালৰ ক্ষমতা।	৫৪
১৬২।	ৰাজ্যৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতাৰ বিস্তৃতি।	৫৫
মন্ত্ৰী পৰিষদ		
১৬৩।	ৰাজ্যপালক সহায়তা কৰিবলৈ আৰু মন্ত্ৰণা দিবলৈ মন্ত্ৰী পৰিষদ।	৫৫
১৬৪।	মন্ত্ৰীসকল সম্বন্ধীয় অন্যান্য উপবন্ধসমূহ।	৫৫
ৰাজ্যৰ মহাধিবক্তা		
১৬৫।	ৰাজ্যৰ মহাধিবক্তা।	৫৫
চৰকাৰৰ কাৰ্য্য পৰিচালনা		
১৬৬।	ৰাজ্য চৰকাৰৰ কাৰ্য্য পৰিচালনা।	৫৬
১৬৭।	ৰাজ্যপালক সংবাদ জ্ঞাত কৰা আদি বিষয়ত মুখ্যমন্ত্ৰীৰ কৰ্তব্য।	৫৬
তৃতীয় অধ্যায় – বিধান মণ্ডল		
সাধাৰণ		
১৬৮।	ৰাজ্যসমূহত বিধান মণ্ডল গঠন।	৫৬
১৬৯।	ৰাজ্যসমূহত বিধান পৰিষদ বিলোপন বা সৃষ্টিকৰণ।	৫৭
১৭০।	বিধান সভাসমূহৰ গঠন।	৫৭
১৭১।	বিধান পৰিষদৰ গঠন।	৫৮
১৭২।	ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কালাৱধি।	৫৮
১৭৩।	ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদস্যতাৰ বাবে অৰ্হতাসমূহ।	৫৯
১৭৪।	ৰাজ্যিক বিধান মণ্ডলৰ অধিবেশন, সত্ৰাৱসান আৰু বিঘটন।	৫৯
১৭৫।	সদনত নাইবা উভয়সদনত অভিভাষণ দিবলৈ আৰু বাণী পঠাবলৈ ৰাজ্যপালৰ অধিকাৰ।	৫৯
১৭৬।	ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা বিশেষ অভিভাষণ।	৫৯
১৭৭।	সদনৰ সম্পৰ্কত মন্ত্ৰীসকলৰ আৰু মহাধিবক্তাৰ অধিকাৰ।	৬০
ৰাজ্যিক বিধান মণ্ডলৰ পদাধিকাৰীসকল		
১৭৮।	বিধান সভাৰ অধ্যক্ষ আৰু উপাধ্যক্ষ।	৬০
১৭৯।	অধ্যক্ষ আৰু উপাধ্যক্ষৰ পদৰ বিস্তৃতা, পদত্যাগ আৰু পদৰ পৰা অপসাৰণ।	৬০
১৮০।	অধ্যক্ষৰূপে কাৰ্য্যচলাবলৈ বা সেই পদৰ কৰ্তব্যপালন কৰিবলৈ উপাধ্যক্ষৰ বা আন ব্যক্তিৰ ক্ষমতা।	৬০
১৮১।	পদৰ পৰা অপসাৰণ কৰাৰ প্ৰস্তাৱ বিচাৰাধীন হৈ থকা কালত অধ্যক্ষই নাইবা উপাধ্যক্ষই সভাপতিত্ব নকৰিব।	৬০

অনুচ্ছেদ	পৃষ্ঠা	
১৮২।	বিধান পৰিষদৰ সভাপতি আৰু উপ-সভাপতি।	৬১
১৮৩।	সভাপতি আৰু উপ-সভাপতি পদৰ বিত্ততা, পদত্যাগ আৰু পদৰ পৰা অপসাৰণ।	৬১
১৮৪।	সভাপতি পদৰ কৰ্তব্য পালন কৰিবলৈ নাইবা সভাপতিৰূপে কাৰ্য্য কৰিবলৈ উপ-সভাপতি বা অন্যব্যক্তিৰ ক্ষমতা।	৬১
১৮৫।	পদৰ পৰা অপসাৰণ কৰাৰ প্ৰস্তাৱ বিচাৰাধীন হৈ থকা কালত সভাপতি নাইবা উপ-সভাপতিয়ে সভাপতিত্ব নকৰিব।	৬২
১৮৬।	অধ্যক্ষ, উপাধ্যক্ষ, সভাপতি আৰু উপ-সভাপতিৰ বেতন আৰু ভাত্তা।	৬২
১৮৭।	ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সচিবালয়।	৬২
কাৰ্য্য পৰিচালনা		
১৮৮।	সদস্যসকলৰ দ্বাৰা শপত গ্ৰহণ বা প্ৰতিজ্ঞান।	৬২
১৮৯।	সদনসমূহত ভোটদান, বিত্ত আসন থকা সত্বেও কাৰ্য্য কৰিবলৈ ক্ষমতা আৰু থূল।	৬২
সদস্যসকলৰ অনৰ্হতাসমূহ		
১৯০।	আসনৰ বিত্ততা।	৬৩
১৯১।	সদস্য পদৰ কাৰণে অনৰ্হতাসমূহ।	৬৩
১৯২।	সদস্যসকলৰ অনৰ্হতা বিষয়ক প্ৰশ্নৰ ওপৰত বিনিশ্চয়।	৬৪
১৯৩।	অনুচ্ছেদ ১৮৮ৰ অধীনত শপত গ্ৰহণ বা প্ৰতিজ্ঞান কৰাৰ পূৰ্বে অথবা অৰ্হ নোহোৱাকৈ বা অনৰ্হ হৈ সদস্যৰ স্থানত বহা আৰু ভোট দিয়াৰ কাৰণে দণ্ড।	৬৪
ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলসমূহৰ আৰু তাৰ সদস্যসকলৰ বিশেষাধিকাৰ আৰু উন্মুক্তিসমূহ		
১৯৪।	বিধান মণ্ডলৰ সদস্যসমূহৰ আৰু তাৰ সদস্যসকলৰ আৰু সমিতিসমূহৰ ক্ষমতা, বিশেষাধিকাৰ প্ৰভৃতি।	৬৪
১৯৫।	সদস্যসকলৰ বেতন আৰু ভাত্তা।	৬৫
বিধান প্ৰক্ৰিয়া		
১৯৬।	বিধেয়ক উত্থাপন আৰু পাৰিত কৰণ সম্বন্ধে উপবন্ধাৱলী।	৬৫
১৯৭।	ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়কৰ বাহিৰে অন্য বিধেয়কৰ ক্ষেত্ৰত বিধান পৰিষদৰ ক্ষমতাৰ ওপৰত নিৰ্বন্ধন।	৬৫
১৯৮।	ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়কৰ সম্বন্ধত বিশেষ প্ৰক্ৰিয়া।	৬৬
১৯৯।	ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়কৰ পৰিভাষা।	৬৬
২০০।	বিধেয়কত সন্মতি প্ৰদান।	৬৭
২০১।	বিচৰাৰ্থে ৰক্ষিত বিধেয়ক সমূহ।	৬৭
বিত্তীয় বিষয় সম্পৰ্কে প্ৰক্ৰিয়া।		
২০২।	বাৰ্ষিক বিত্তীয় বিৱৰণ।	৬৭
২০৩।	বিধান মণ্ডলত প্ৰাক কালন সম্পৰ্কীয় প্ৰক্ৰিয়া।	৬৮
২০৪।	বিনিয়োজন বিধেয়ক।	৬৮
২০৫।	অনুপূৰক, অতিৰিক্ত অথবা ওপৰঞ্চি অনুদানসমূহ।	৬৯
২০৬।	লেখানুদান, ঋণ অনুদান আৰু ব্যতিক্ৰমী অনুদান।	৬৯
২০৭।	বিত্তীয় বিধেয়ক সম্পৰ্কে বিশেষ উপবন্ধাৱলী।	৬৯

অনুচ্ছেদ	প্রক্রিয়া সাধাবণতঃ	পৃষ্ঠা
২০৮।	প্রক্রিয়ার নিয়মাবলী।	৭০
২০৯।	ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলত বিধিৰ দ্বাৰা বিত্তীয় কাৰ্য্য সম্বন্ধীয় প্ৰক্ৰিয়াৰ বিনিয়মন।	৭০
২১০।	বিধান মণ্ডলত প্ৰয়োগ হ'বলগীয়া ভাষা।	৭০
২১১।	বিধান মণ্ডলৰ আলোচনাৰ ওপৰত নিৰ্বন্ধন।	৭১
২১২।	ন্যায়ালয়ে বিধান মণ্ডলৰ কাৰ্য্যবাহী সম্পৰ্কত পৰিপূৰ্ণ নকৰিব।	৭১
চতুৰ্থ অধ্যায়		
ৰাজ্যপালৰ বিধায়িনী ক্ষমতা		
২১৩।	বিধান মণ্ডলৰ বিশ্রান্তি কালত ৰাজ্যপালৰ অধ্যাদেশ প্ৰখ্যাপন কৰাৰ ক্ষমতা।	৭১
পঞ্চম অধ্যায়		
ৰাজ্যসমূহৰ উচ্চ ন্যায়ালয়সমূহ		
২১৪।	ৰাজ্যসমূহৰ কাৰণে উচ্চ ন্যায়ালয়সমূহ।	৭২
২১৫।	উচ্চ ন্যায়ালয়সমূহ অভিলেখ ন্যায়ালয় হ'ব।	৭২
২১৬।	উচ্চ ন্যায়ালয়সমূহৰ গঠন।	৭২
২১৭।	উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশৰ নিযুক্তি আৰু পদৰ চৰ্তসমূহ।	৭২
২১৮।	উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ সম্বন্ধীয় কিছুমান উপবন্ধ উচ্চ ন্যায়ালয়সমূহত প্ৰয়োগ।	৭৪
২১৯।	উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশসকলৰ দ্বাৰা শপত আৰু প্ৰতিজ্ঞান।	৭৪
২২০।	স্থায়ী ন্যায়াধীশ হোৱাৰ পিছত বিধি বৃতিৰ ওপৰত নিৰ্বন্ধন।	৭৪
২২১।	ন্যায়াধীশসকলৰ বেতন আদি।	৭৪
২২২।	কোনো ন্যায়াধীশক এখন উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ পৰা আন এখনলৈ স্থানান্তৰণ।	৭৫
২২৩।	কাৰ্য্যকাৰী মুখ্য ন্যায়াধিপতিৰ নিযুক্তি।	৭৫
২২৪।	অতিরিক্ত আৰু কাৰ্য্যকাৰী ন্যায়াধীশৰ নিযুক্তি।	৭৫
২২৪ক।	উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ বৈঠকত অবসৰ প্ৰাপ্ত ন্যায়াধীশৰ নিযুক্তি।	৭৫
২২৫।	বিদ্যমান উচ্চ ন্যায়ালয়সমূহৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ।	৭৬
২২৬।	কেতবোৰ লেখ জাৰি কৰিবলৈ উচ্চ ন্যায়ালয়সমূহৰ ক্ষমতা।	৭৬
২২৬ক।	[নিৰসিত]	৭৬
২২৭।	সকলো ন্যায়ালয়ৰ ওপৰত উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ অধীক্ষণৰ ক্ষমতা।	৭৭
২২৮।	উচ্চ ন্যায়ালয়লৈ কেতবোৰ গোচৰৰ হস্তান্তৰ।	৭৮
২২৮ক।	[নিৰসিত]	৭৮
২২৯।	উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ পদাধিকাৰী আৰু সেৱকসমূহ আৰু ব্যয়সমূহ।	৭৮
২৩০।	সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰসমূহলৈ উচ্চ ন্যায়ালয়সমূহৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ বিস্তাৰ।	৭৯
২৩১।	দুই বা ততোধিক ৰাজ্যৰ বাবে এখন উমৈহতীয়া উচ্চ ন্যায়ালয় স্থাপন।	৭৯
ষষ্ঠ অধ্যায়		
অধীনস্থ ন্যায়ালয়সমূহ		
২৩৩।	জিলা ন্যায়াধীশসকলৰ নিযুক্তি।	৭৮
২৩৩ক।	কোনো কোনো জিলা ন্যায়াধীশৰ নিযুক্তি আৰু তেওঁলোকে দিয়া নিৰ্ণয় আদিৰ	৮০

অনুচ্ছেদ		পৃষ্ঠা
	বিধিমান্যতা।	৮০
২৩৪।	ন্যায়িক সেৱাত জিলা ন্যায়াধীশৰ বাহিৰে অন্য লোকৰ ভৰ্তি।	৮০
২৩৫।	অধীনস্থ ন্যায়ায়সমূহৰ নিয়ন্ত্ৰণ।	৮০
২৩৬।	নিৰ্বচন।	৮০
২৩৭।	কোনো বিশেষ শ্ৰেণী বা শ্ৰেণীসমূহৰ দণ্ডাধিকাৰীসকলৰ ক্ষেত্ৰত এই অধ্যায়ৰ উপবন্ধসমূহৰ প্ৰয়োগ।	৮১

সপ্তম ভাগ

প্ৰথম অনুসূচীৰ 'খ' ভাগৰ ৰাজ্যসমূহ।

২৩৮।	নিৰসিত।	৮২
------	---------	----

অষ্টম ভাগ

সংঘ ৰাজ্য ক্ষেত্ৰসমূহ

২৩৯।	সংঘ ৰাজ্য ক্ষেত্ৰসমূহৰ প্ৰশাসন।	৮৩
২৩৯ক।	কোনো কোনো সংঘ ৰাজ্য ক্ষেত্ৰৰ বাবে স্থানীয় বিধান মণ্ডলী বা মন্ত্ৰী-পৰিষদ বা দুয়োটাৰে সৃষ্টি।	৮৩
২৩৯কক।	দিল্লীৰ সম্পৰ্কত বিশেষ উপবন্ধসমূহ।	৮৪
২৩৯কখ।	সাংবিধানিক যন্ত্ৰ বিফল হোৱাৰ ক্ষেত্ৰত উপবন্ধ।	৮৫
২৩৯কখ।	বিধান মণ্ডলৰ বিৰতিৰ সময়ত অধ্যাদেশ প্ৰখ্যাপিত কৰিবলৈ প্ৰশাসনৰ ক্ষমতা।	৮৬
২৪০।	কোনো কোনো সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ বাবে বিনিয়ম প্ৰণয়ন কৰিবলৈ ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ক্ষমতা।	৮৭
২৪১।	সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰসমূহৰ বাবে উচ্চ ন্যায়ালয়।	৯০
২৪২।	[নিৰসিত]	৯০

নৱম ভাগ

পঞ্চায়তসমূহ

২৪৩।	পৰিভাষা।	৯১
২৪৩ক।	গাঁওসভা।	৯১
২৪৩খ।	পঞ্চায়তসমূহৰ গঠন।	৯১
২৪৩গ।	পঞ্চায়তসমূহৰ বিৰচনা।	৯১
২৪৩ঘ।	আসনসমূহৰ আৱৰ্ণ।	৯২
২৪৩ঙ।	পঞ্চায়তসমূহৰ ম্যাদ ইত্যাদি।	৯৩
২৪৩চ।	সদস্য পদৰ অনর্হতা।	৯৩
২৪৩ছ।	পঞ্চায়তসমূহৰ ক্ষমতাৱলী, প্ৰাধিকাৰ আৰু দায়িত্বসমূহ।	৯৪

অনুচ্ছেদ	পৃষ্ঠা
২৪৩জ। পঞ্চায়তসমূহৰ দ্বাৰা কৰসমূহ আৰোপিত কৰাৰ ক্ষমতাৱলী আৰু নিধিসমূহ।	৯৪
২৪৩ঝ। বিত্তীয় অৱস্থাৰ পুনৰীক্ষণৰ বাবে বিত্ত আয়োগ গঠন।	৯৪
২৪৩ঞ। পঞ্চায়তসমূহৰ হিচাপ পৰীক্ষা।	৯৫
২৪৩ট। পঞ্চায়তসমূহৰ নিৰ্বাচন।	৯৫
২৪৩ঠ। সংঘ ৰাজ্য ক্ষেত্ৰসমূহত প্ৰয়োগ।	৯৫
২৪৩ড। এই ভাগ কিছুমান ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ নহ'ব।	৯৫
২৪৩ঢ। বিদ্যমান বিধিসমূহ আৰু পঞ্চায়তসমূহ চলি থাকিব।	৯৬
২৪৩ণ। নিৰ্বাচন সম্বন্ধীয় বিষয়সমূহত ন্যায়ালয়সমূহৰ হস্তক্ষেপত বাধা।	৯৬

নৱম 'ক' ভাগ

পৌৰ সভা

২৪৩ত। পৰিভাষা	৯৭
২৪৩থ। পৌৰ সভাৰ গঠন।	৯৭
২৪৩দ। পৌৰ সভাৰ বিৰচনা।	৯৮
২৪৩ধ। ৱাৰ্ড সমিতিসমূহ ইত্যাদিৰ গঠন আৰু বিৰচনা।	৯৮
২৪৩ন। আসনসমূহৰ আৰক্ষণ।	৯৯
২৪৩প। পৌৰসভাসমূহৰ ম্যাদ ইত্যাদি।	৯৯
২৪৩ফ। সদস্য পদৰ বাবে অনৰ্হতা।	১০০
২৪৩ব। পৌৰ সভাসমূহ ইত্যাদিৰ ক্ষমতাৱলী, প্ৰাধিকাৰ আৰু দায়িত্বসমূহ।	১০০
২৪৩ভ। পৌৰ সভাৰ দ্বাৰা কৰ আৰোপ কৰাৰ ক্ষমতা আৰু ইয়াৰ নিধিসমূহ।	১০০
২৪৩ম। বিত্ত আয়োগ।	১০০
২৪৩য। পৌৰ সভাসমূহৰ হিচাপ পৰীক্ষা।	১০১
২৪৩য়ক। পৌৰ সভাসমূহৰ নিৰ্বাচন।	১০১
২৪৩যখ। সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰসমূহত প্ৰয়োগ।	১০১
২৪৩যগ। এই ভাগ কিছুমান ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ নহ'ব।	১০১
২৪৩যঘ। জিলা যোজনাৰ বাবে সমিতি।	১০১
২৪৩যঙ। মহানগৰ যোজনাৰ বাবে সমিতি।	১০২
২৪৩যচ। বিদ্যমান বিধিসমূহ আৰু পৌৰসভাসমূহ চলি থাকিব।	১০৩
২৪৩যছ। নিৰ্বাচন সম্বন্ধীয় বিষয়সমূহত ন্যায়ালয়সমূহৰ হস্তক্ষেপত বাধা।	১০৩

দশম ভাগ

অনুসূচিত আৰু জনজাতি ক্ষেত্ৰসমূহ

২৪৪। অনুসূচিত ক্ষেত্ৰ আৰু জনজাতি ক্ষেত্ৰসমূহৰ প্ৰশাসন।	১০৪
২৪৪ক। অসমৰ কোনো কোনো জনজাতি ক্ষেত্ৰক লৈ এখন স্বায়ত্ত শাসিত ৰাজ্যৰ গঠন আৰু তাৰ বাবে স্থানীয় বিধান মণ্ডল বা মন্ত্ৰী পৰিষদ অথবা দুয়োটাৰে সৃষ্টি।	১০৪

একাদশ ভাগ

সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ সম্বন্ধ

প্ৰথম অধ্যায় — বিধায়িনী সম্বন্ধ

বিধায়িনী ক্ষমতাৰ বিতৰণ

২৪৫।	সংসদ তথা ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলসমূহৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধিৰ বিস্তৃতি।	১০৬
২৪৬।	সংসদৰ দ্বাৰা আৰু ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলসমূহৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধিৰ বিষয়বস্তু।	১০৬
২৪৭।	কিছুমান অতিৰিক্ত ন্যায়ালয় স্থাপনৰ কাৰণে উপবন্ধ কৰিবলৈ সংসদৰ ক্ষমতা।	
২৪৮।	বিধি প্ৰণয়নৰ অবশিষ্ট ক্ষমতাসমূহ।	১০৬
২৪৯।	ৰাষ্ট্ৰীয় স্বার্থত ৰাজ্য-সূচীৰ কোনো বিষয়ৰ সম্বন্ধত সংসদৰ বিধি প্ৰণয়ন কৰাৰ ক্ষমতা।	১০৬
২৫০।	সংকট অৱস্থাৰ উদ্‌ঘোষণা প্ৰৰ্ত্তিত থকা সময়ত ৰাজ্য-সূচীৰ কোনো বিষয়ত সংসদৰ বিধি প্ৰণয়ন কৰাৰ ক্ষমতা।	১০৭
২৫১।	অনুচ্ছেদ ২৪৯ আৰু ২৫০ ৰ অধীনত সংসদৰ দ্বাৰা কৃত বিধি আৰু ৰাজ্যিক বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা কৃত বিধিৰ মাজত অসংগতি।	১০৭
২৫২।	সম্মতিক্ৰমে দুই বা ততোধিক ৰাজ্যৰ কাৰণে সংসদৰ বিধি প্ৰণয়ন কৰাৰ ক্ষমতা আৰু তেনে বিধি আন যি কোনো ৰাজ্যৰ গ্ৰহণ।	১০৭
২৫৩।	আন্তঃ ৰাষ্ট্ৰীয় কৰাৰ সমূহ প্ৰভাৱী কৰিবৰ অৰ্থে বিধান।	১০৮
২৫৪।	সংসদৰ দ্বাৰা কৰা বিধি আৰু ৰাজ্যিক বিধান মণ্ডলসমূহৰ দ্বাৰা কৰা বিধিৰ মাজত অসংগতি।	১০৮
২৫৫।	চূপাৰিছ আৰু পূৰ্ব মঞ্জুৰীৰ প্ৰয়োজনীয়তা কেবল প্ৰক্ৰিয়াৰ বিষয় বুলি ধৰা হ'ব।	১০৮

দ্বিতীয় অধ্যায় – প্ৰশাসনীয় সম্বন্ধ

সাধাৰণ

২৫৬।	ৰাজ্যসমূহৰ আৰু সংঘৰ বাধ্য বাধকতা।	১০৮
২৫৭।	কোনো কোনো বিষয়ত ৰাজ্যসমূহৰ ওপৰত সংঘৰ নিয়ন্ত্ৰণ।	১০৯
২৫৭ক।	[নিৰসিত]	১০৯
২৫৮।	কোনো কোনো বিষয়ত ৰাজ্যৰ ওপৰত ক্ষমতা আদি প্ৰদান কৰিবলৈ সংঘৰ ক্ষমতা।	১০৯
২৫৮ক।	সংঘৰ ওপৰত কৃত্যসমূহ ন্যস্ত কৰিবলৈ ৰাজ্যসমূহৰ ক্ষমতা।	১০৯
২৫৯।	[নিৰসিত]	১১০
২৬০।	ভাৰতৰ বাহিৰৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সম্পৰ্কে সংঘৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ।	১১০
২৬১।	সাৰ্বজনিক কাৰ্য্য, অভিলেখ আৰু ন্যায়িক কাৰ্য্যবাহীসমূহ।	১১০

পানী সম্পৰ্কীয় বিবাদ

২৬২।	আন্তঃ ৰাজ্যিক নদী বা উপত্যকাৰ পানী সম্পৰ্কে বিবাদৰ ন্যায় নিৰ্ণয়।	১১০
------	--	-----

ৰাজ্যসমূহৰ মাজত সম্বন্ধ

২৬৩।	আন্তঃ ৰাজ্যিক পৰিষদ সম্বন্ধে উপবন্ধাৱলী।	১১০
------	--	-----

দ্বাদশ ভাগ

বিত্ত, সম্পত্তি, সংবিদা আৰু বাদসমূহ

প্ৰথম অধ্যায় — বিত্ত

সাধাৰণ

২৬৪।	নিৰ্বচন।	১১১
২৬৫।	বিধিৰ প্ৰাধিকাৰ ব্যতিৰেকে কৰ আৰোপিত হ'ব নোৱাৰিব।	১১১
২৬৬।	ভাৰতৰ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ সঞ্চিত নিধি আৰু লোক লেখা।	১১১
২৬৭।	আকস্মিকতা নিধি।	১১১

সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ মাজত ৰাজস্বৰ বিতৰণ

২৬৮।	সংঘৰ দ্বাৰা আৰোপিত কিন্তু ৰাজ্যৰ দ্বাৰা সংগৃহীত আৰু বিনিয়োজিত শুদ্ধসমূহ।	১১২
২৬৯।	সংঘৰ দ্বাৰা আৰোপিত আৰু সংগৃহীত কিন্তু ৰাজ্যসমূহত অৰ্পিত কৰসমূহ।	১১২
২৭০।	সংঘৰ দ্বাৰা আৰোপিত আৰু সংগৃহীত আৰু সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ মাজত বন্টিত কৰসমূহ।	১১৩
২৭১।	সংঘৰ বাবে কেতবোৰ কৰ আৰু শুদ্ধৰ ওপৰত লগোৱা অধিকাৰ।	১১৩
২৭২।	সংঘৰ দ্বাৰা আৰোপিত আৰু সংগৃহীত হোৱা আৰু সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ মাজত ভগাই দিব পৰা এনেধৰণৰ কৰ।	১১৪
২৭৩।	মৰাপাট আৰু মৰাপাটৰ পৰা উৎপন্ন বস্ত্ৰৰ ৰপ্তানি শুদ্ধৰ পৰিৱৰ্তে অনুদান।	১১৪
২৭৪।	ৰাজ্য সমূহৰ স্বাৰ্থ সংশ্লিষ্ট থকা কৰৰ ওপৰত প্ৰভাৱ পেলোৱা বিধেয়ক বিলাকত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পূৰ্ব চূপাৰিছ।	১১৪
২৭৫।	কিছুমান ৰাজ্যলৈ সংঘৰ পৰা অনুদান।	১১৪
২৭৬।	বৃত্তি, বেপাৰ, আজীৱিকা আৰু চাকৰিৰ ওপৰত লগোৱা কৰ।	১১৫
২৭৭।	ব্যাবৃত্তি।	১১৬
২৭৮।	[নিৰসিত]	১১৬
২৭৯।	“শুদ্ধ আগম” আদিৰ গণনা।	১১৬
২৮০।	বিত্ত আয়োগ।	১১৬
২৮১।	বিত্ত আয়োগৰ চূপাৰিছসমূহ।	১১৭

বিবিধ বিত্তীয় উপবন্ধসমূহ

২৮২।	সংঘ বা ৰাজ্যৰ দ্বাৰা নিজৰ ৰাজস্বৰ পৰা কৰিবলগীয়া ব্যয়।	১১৭
২৮৩।	সঞ্চিত নিধি, আকস্মিকতা নিধি আৰু লোকলেখাত জমা কৰা ধনৰ অভিবক্ষা ইত্যাদি।	১১৭
২৮৪।	লোক সেৱক আৰু ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা প্ৰাপ্ত বাদীসকলৰ দ্বাৰা গচ্ছিত ধন আৰু অন্যান্য ধনৰ অভিবক্ষা।	১১৭
২৮৫।	ৰাজ্যৰ কৰ আৰোপণৰ পৰা সংঘৰ সম্পত্তিৰ ৰেহাই।	১১৭
২৮৬।	বস্ত্ৰৰ ক্ৰয় বা বিক্ৰয়ৰ ওপৰত কৰ আৰোপণ বিষয়ে নিৰ্বন্ধন।	১১৮
২৮৭।	বিদ্যুৎৰ ওপৰত কৰ ৰেহাই।	১১৮
২৮৮।	কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত পানী বা বিদ্যুতৰ সম্বন্ধত ৰাজ্যৰ দ্বাৰা আৰোপিত কৰ	

অনুচ্ছেদ		পৃষ্ঠা
	পৰা বেহাই।	১২০
২৮৯।	সংঘৰ কৰ আৰোপণৰ পৰা ৰাজ্যৰ আয় আৰু সম্পত্তিৰ বেহাই।	১২০
২৯০।	কিছুমান ব্যয় আৰু অৱসৰ বেতন সম্পৰ্কে সমাযোজন।	১২০
২৯০ক।	কিছুমান দেৱাস্বম নিধিলৈ বাৰ্ষিক শোধন।	১২০
২৯১।	[নিৰসিত]	১২০
	দ্বিতীয় অধ্যায় — ধাৰ লোৱা	
২৯২।	ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা ধাৰ গ্ৰহণ।	১২০
২৯৩।	ৰাজ্যসমূহৰ দ্বাৰা ধাৰ গ্ৰহণ।	১২০
	তৃতীয় অধ্যায়	
	সম্পত্তি, সংবিদা, অধিকাৰ, দায়িত্ব, বাধ্য বাধকতা আৰু বাদসমূহ।	
২৯৪।	কিছুমান ক্ষেত্ৰত সম্পত্তি, বিভৱ, অধিকাৰ, দায়িত্ব আৰু বাধ্য বাধকতাৰ উত্তৰাধিকাৰ।	১২০
২৯৫।	অন্যান্য ক্ষেত্ৰত সম্পত্তি, বিভৱ, অধিকাৰ দায়িত্ব আৰু বাধ্য-বাধকতাৰ উত্তৰাধিকাৰ।	১২১
২৯৬।	ৰাজগামী বা ম্যাদ অন্ত হোৱা বা স্বামীহীনত্বৰ পৰা প্ৰাপ্ত-সম্পত্তি।	১২১
২৯৭।	প্ৰাদেশিক জলভাগৰ বা মহাদেশীয় জলমগ্ন ভূমিৰ ভিতৰত থকা মূল্যবান বস্তু আৰু অনন্য অৰ্থনৈতিক জনৰ সম্পদৰাতি সংঘত ন্যস্ত হ'ব।	১২২
২৯৮।	বেপাৰ আদি কৰাৰ ক্ষমতা।	১২২
২৯৯।	সংবিদাসমূহ।	১২২
৩০০।	বাদ আৰু কাৰ্য্যবাহীসমূহ।	১২২
	চতুৰ্থ অধ্যায় — সম্পত্তি অধিকাৰ	
৩০০ক।	বিধিৰ প্ৰাধিকাৰৰ দ্বাৰা ব্যতিৰেকে কোনো ব্যক্তি সম্পত্তিৰ পৰা বঞ্চিত নহ'ব।	১২৩

ত্ৰয়োদশ ভাগ

ভাৰতৰ ৰাজ্য ক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত বেপাৰ, বাণিজ্য আৰু আদান-প্ৰদান

৩০১।	বেপাৰ বাণিজ্য আৰু আদান-প্ৰদানৰ স্বতন্ত্ৰতা।	১২৪
৩০২।	বেপাৰ বাণিজ্য আৰু আদান-প্ৰদানৰ বিষয়ত নিৰ্বন্ধন আৰু আৰোপণ কৰিবলৈ সংসদৰ ক্ষমতা।	১২৪
৩০৩।	বেপাৰ বাণিজ্যৰ সম্বন্ধত সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ বিধায়িনী ক্ষমতাৰ ওপৰত নিৰ্বন্ধন।	১২৪
৩০৪।	ৰাজ্যসমূহৰ মাজত বেপাৰ বাণিজ্য আৰু আদান প্ৰদানৰ ওপৰত নিৰ্বন্ধন।	১২৪
৩০৫।	বৰ্তমান বিধি আৰু ৰাজ্যিক একাধিপত্যৰ উপবন্ধ কৰা বিধিৰ ব্যাবৃতি।	১২৪
৩০৬।	[নিৰসিত]	১২৫
৩০৭।	অনুচ্ছেদ ৩০১ৰ পৰা অনুচ্ছেদ ৩০৪লৈ থকা প্ৰয়োজনীয়তাসমূহ কাৰ্য্যাস্থিত কৰিবৰ কাৰণে প্ৰাধিকাৰীৰ নিযুক্তি।	১২৫

চতুর্দশ ভাগ

সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ অধীনস্থ সেৱাসমূহ

প্ৰথম অধ্যায় — সেৱাসমূহ।

৩০৮।	নিৰ্বচন।	১২৬
৩০৯।	সংঘৰ বা কোনো ৰাজ্যৰ সেৱা কৰা ব্যক্তিসকলৰ ভৰ্তি আৰু সেৱাৰ চৰ্তসমূহ।	১২৬
৩১০।	সংঘৰ বা কোনো ৰাজ্যৰ সেৱা কৰা ব্যক্তিসকলৰ কাৰ্যকাল।	১২৬
৩১১।	সংঘৰ বা কোনো ৰাজ্যৰ অধীনত অসামৰিক সামৰ্থ্যৰে নিযুক্ত হোৱা ব্যক্তিৰ পদচ্যুতি, পদৰ পৰা অপসাৰণ বা পদমৰ্যাদা হ্রাসকৰণ।	১২৭
৩১২।	সৰ্বভাৰতীয় সেৱাসমূহ।	১২৭
৩১২ক।	কোনো কোনো সেৱাৰ পদাধিকাৰীসকলৰ সেৱাৰ চৰ্তসমূহ পৰিবৰ্তন বা প্ৰতিসংহৰণ কৰিবলৈ সংসদৰ ক্ষমতা।	১২৮
৩১৩।	অন্তৰ্ৰাষ্ট্ৰীয় উপবন্ধসমূহ।	১২৯
৩১৪।	[নিৰসিত]	১২৯

দ্বিতীয় অধ্যায় — লোক সেৱা আয়োগ।

৩১৫।	সংঘৰ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ কাৰণে লোক সেৱা আয়োগসমূহ।	১২৯
৩১৬।	সদস্যসকলৰ নিযুক্তি আৰু পদাৰ্থি।	১৩০
৩১৭।	কোনো লোক সেৱা আয়োগৰ কোনো সদস্যৰ অপসাৰণ আৰু নিলম্বন।	১৩০
৩১৮।	আয়োগৰ সদস্যসকলৰ আৰু কৰ্মচাৰীবৃন্দৰ সেৱাৰ চৰ্তসমূহৰ বিষয়ে বিনিয়ম প্ৰণয়নৰ ক্ষমতা।	১৩১
৩১৯।	আয়োগৰ সদস্যসকলে তেনে সদস্য পদৰ সমাপ্তিত আন পদ ধাৰণ কৰা নিষেধ।	১৩১
৩২০।	লোক সেৱা আয়োগসমূহৰ কৃত্যসমূহ।	১৩২
৩২১।	লোক সেৱা আয়োগৰ কৃত্যসমূহৰ বিস্তাৰ কৰাৰ ক্ষমতা।	১৩৩
৩২২।	লোক সেৱা আয়োগসমূহৰ ব্যয়।	১৩৩
৩২৩।	লোক সেৱা আয়োগসমূহৰ প্ৰতিবেদনসমূহ।	১৩৩

চতুর্দশ 'ক' ভাগ

ন্যায়াধিকৰণ

৩২৩ক।	প্ৰশাসনিক ন্যায়াধিকৰণ।	১৩৪
৩২৩খ।	অন্য বিষয়ৰ বাবে ন্যায়াধিকৰণ।	১৩৪

পঞ্চদশ ভাগ

নির্বাচন

৩২৪।	নির্বাচনসমূহৰ অধীক্ষণ, নিৰ্দেশন আৰু নিয়ন্ত্ৰণ এক নিৰ্বাচন আয়োগৰ ওপৰত ন্যস্ত হ'ব।	১৩৬
৩২৫।	ধৰ্ম, জাতি, বৰ্ণ বা লিংগৰ আধাৰত কোনো নিৰ্বাচক নামাৱলীৰ অন্তৰ্ভুক্ত হ'বলৈ কোনো ব্যক্তি অপাত্ৰ নহ'ব বা কোনো বিশেষ নিৰ্বাচক নামাৱলীৰ অন্তৰ্ভুক্ত হ'বৰ কাৰণে দাবী কৰিব নোৱাৰিব।	১৩৬
৩২৬।	লোক সভাৰ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ বিধান সভাৰ নিৰ্বাচন বয়স্ক ভোটাধিকাৰ ভিত্তিত হ'ব।	১৩৭
৩২৭।	বিধান মণ্ডলসমূহৰ নিৰ্বাচনৰ সম্বন্ধত উপবন্ধ প্ৰস্তুত কৰিবলৈ সংসদৰ ক্ষমতা।	১৩৮
৩২৮।	কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ নিৰ্বাচনৰ সম্বন্ধত উপবন্ধ কৰিবলৈ সেই বিধান মণ্ডলৰ ক্ষমতা।	১৩৭
৩২৯।	নিৰ্বাচন সম্বন্ধীয় বিষয়ত ন্যায়ালয়ৰ হস্তক্ষেপৰ ওপৰত বাধা।	১৩৭
৩২৯ ক।	[নিৰসিত]	১৩৭

ষষ্ঠদশ ভাগ

কিছুমান শ্ৰেণীৰ সম্পৰ্কে বিশেষ উপবন্ধসমূহ

৩৩০।	অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিসমূহৰ কাৰণে লোকসভাত আসনৰ আৰক্ষণ।	১৩৮
৩৩১।	লোক সভাত এংল' ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ প্ৰতিনিধিত্ব।	১৩৯
৩৩২।	ৰাজ্যসমূহৰ বিধান সভাত অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিসমূহৰ কাৰণে আৰক্ষিত আসন।	১৩৯
৩৩৩।	ৰাজ্যসমূহৰ বিধান সভাত এংল' ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ প্ৰতিনিধিত্ব।	১৪০
৩৩৪।	আসনৰ আৰক্ষণ আৰু বিশেষ প্ৰতিনিধিত্ব পঞ্চাশ বছৰৰ পিছত অন্ত পৰিব।	১৪০
৩৩৫।	সেৱা আৰু পদত অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ দাবী।	১৪১
৩৩৬।	কিছুমান সেৱাত এংল' ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ বাবে বিশেষ উপবন্ধ।	১৪১
৩৩৭।	এংল' ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ হিতৰ বাবে শিক্ষামূলক অনুদান সম্পৰ্কে বিশেষ উপবন্ধ।	১৪১
৩৩৮।	ৰাষ্ট্ৰীয় অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি আয়োগ।	১৪২
৩৩৯।	অনুসূচিত অঞ্চলবোৰৰ প্ৰশাসনৰ ওপৰত আৰু অনুসূচিত জনজাতিসমূহৰ কল্যাণৰ বিষয়ত সংঘৰ নিয়ন্ত্ৰণ।	১৪৩
৩৪০।	অনুন্নত শ্ৰেণীসমূহৰ অৱস্থাৰ অনুসন্ধান কৰিবলৈ আয়োগৰ নিযুক্তি।	১৪৪
৩৪১।	অনুসূচিত জাতিসমূহ।	১৪৪
৩৪২।	অনুসূচিত জনজাতিসমূহ।	১৪৪

সপ্তদশ ভাগ

ৰাজভাষা

প্রথম অধ্যায় — সংঘৰ ভাষা

৩৪৩।	সংঘৰ ৰাজ ভাষা।	১৪৫
৩৪৪।	ৰাজ ভাষাৰ সম্বন্ধত আয়োগ আৰু সংসদৰ সমিতি।	১৪৫
দ্বিতীয় অধ্যায় — আঞ্চলিক ভাষাসমূহ		
৩৪৫।	কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ ভাষা বা ভাষাসমূহ।	১৪৬
৩৪৬।	এখন ৰাজ্য আৰু আন এখনৰ মাজত অথবা এখন ৰাজ্য আৰু সংঘৰ মাজত যোগাযোগৰ বাবে ৰাজ ভাষা।	১৪৬
৩৪৭।	কোনো ৰাজ্যৰ লোক সংখ্যাৰ কোনো এভাগৰ দ্বাৰা কথিত ভাষাৰ সম্পৰ্কত বিশেষ উপৰন্ধ।	১৪৬
তৃতীয় অধ্যায় — উচ্চতম ন্যায়ালয়, উচ্চ ন্যায়ালয় আদিৰ ভাষা		
৩৪৮।	উচ্চতম ন্যায়ালয় আৰু উচ্চ ন্যায়ালয়সমূহত তথা অধিনিয়ম, বিধেয়ক আদিত ব্যৱহাৰ কৰিবলগীয়া ভাষা।	১৪৬
৩৪৯।	ভাষা সম্বন্ধীয় কোনো কোনো বিধি অধিনিয়মিত কৰিবৰ বাবে বিশেষ প্ৰক্ৰিয়া।	১৪৭
চতুৰ্থ অধ্যায় — বিশেষ নিৰ্দেশাৱলী		
৩৫০।	অভিযোগ মোচনৰ কাৰণে দিয়া অভিবেদনসমূহত ব্যৱহাৰ কৰিবলগীয়া ভাষা।	১৪৭
৩৫০ক।	প্ৰাথমিক স্তৰত মাতৃভাষাত শিক্ষাদানৰ বাবে সুবিধাসমূহ।	১৪৭
৩৫০খ।	ভাষিক সংখ্যালঘুসকলৰ বাবে বিশেষ পদাধিকাৰী।	১৪৮
৩৫১।	হিন্দী ভাষাৰ উন্নয়নৰ অৰ্থে নিৰ্দেশ।	১৪৮

অষ্টাদশ ভাগ

সংকটকালীন উপবন্ধসমূহ

৩৫২।	সংকট অৱস্থাৰ উদ্ঘোষণা।	১৪৯
৩৫৩।	সংকট কালীন অৱস্থাৰ উদ্ঘোষণাৰ প্ৰভাৱ।	১৫১
৩৫৪।	সংকট অৱস্থাৰ উদ্ঘোষণা বলবৎ থকা সময়ত ৰাজস্ব বিতৰণ সম্পৰ্কীয় উপবন্ধৰ প্ৰয়োগ।	১৫১
৩৫৫।	বৈদেশিক আক্ৰমণ আৰু আভ্যন্তৰীণ অশান্তিৰ বিৰুদ্ধে ৰাজ্যসমূহক ৰক্ষা কৰা সংঘৰ কৰ্ত্তব্য।	১৫১
৩৫৬।	ৰাজ্যসমূহত সাংবিধানিক যন্ত্ৰ ব্যৰ্থ হোৱা বিষয়ক উপবন্ধ।	১৫১
৩৫৭।	অনুচ্ছেদ ৩৫৬ৰ অধীনত জাৰি কৰা উদ্ঘোষণাৰ অধীনত বিধায়িনী ক্ষমতা প্ৰয়োগ।	১৫৩
৩৫৮।	সংকটৰ সময়ত অনুচ্ছেদ ১৯ৰ উপবন্ধসমূহৰ নিলম্বন।	১৫৪
৩৫৯।	সংকট কালত তৃতীয় ভাগৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত অধিকাৰসমূহৰ বলবৎকৰণ নিলম্বন।	১৫৪

অনুচ্ছেদ		পৃষ্ঠা
৩৫৯ক।	[নিৰসিত]	১৫৫
৩৬০।	বিত্তীয় সংকট বিষয়ক উপবন্ধসমূহ।	১৫৬

উনবিংশ ভাগ

বিবিধ

৩৬১।	ৰাষ্ট্ৰপতি, ৰাজ্যপাল আৰু ৰাজ প্ৰমুখৰ বক্ষণাবেক্ষণ।	১৫৭
৩৬১ক।	সংসদ আৰু ৰাজ্যিক বিধান মণ্ডলৰ কাৰ্য্যবাহী প্ৰকাশনত বক্ষণাবেক্ষণ।	১৫৭
৩৬২।	[নিৰসিত]	১৫৮
৩৬৩।	কিছুমান সন্ধি, কৰাৰ আদিৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা বিবাদৰ সম্পৰ্কত ন্যায়ালয়ৰ হস্তক্ষেপৰ ওপৰত বাধা আৰোপ।	১৫৮
৩৬৩ক।	ভাৰতীয় ৰাজ্যৰ শাসকসকলৰ প্ৰতি প্ৰদত্ত মান্যতাৰ অন্ত আৰু বিশেষ মাননীৰ বিলোপ।	১৫৮
৩৬৪।	প্ৰধান বন্দৰ আৰু বিমান কোঠ সম্পৰ্কে বিশেষ উপবন্ধ।	১৫৯
৩৬৫।	সংঘই দিয়া নিৰ্দেশাৱলী পালন কৰিবলৈ বা কাৰ্য্যকৰী কৰিবলৈ অপাৰগ হোৱাৰ ফল।	১৫৯
৩৬৬।	পৰিভাষা।	১৫৯
৩৬৭।	নিৰ্বচন।	১৬২

বিংশ ভাগ

সংবিধানৰ সংশোধন

৩৬৮।	সংবিধান সংশোধনৰ বাবে সংসদৰ ক্ষমতা আৰু তাৰ প্ৰক্ৰিয়া।	১৬৩
------	---	-----

একবিংশ ভাগ

অস্থায়ী, অন্তৰ্কাৰী আৰু বিশেষ উপবন্ধসমূহ

৩৬৯।	সমবৰ্তী সূচীৰ বিষয়বস্তু হিচাপে ধৰি ৰাজ্যসূচীৰ কিছুমান বিষয়ত বিধি প্ৰণয়ন কৰিবলৈ সংসদক দিয়া অস্থায়ী ক্ষমতা।	১৬৪
৩৭০।	জম্মু আৰু কাশ্মীৰ ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত অস্থায়ী উপবন্ধসমূহ।	১৬৪
৩৭১।	মহাৰাষ্ট্ৰ আৰু গুজৰাট ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত বিশেষ উপবন্ধ।	১৬৫
৩৭১ক।	নগালেণ্ড ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত বিশেষ উপবন্ধ।	১৬৬
৩৭১খ।	অসম ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত বিশেষ উপবন্ধ।	১৬৯
৩৭১গ।	মণিপুৰ ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত বিশেষ উপবন্ধ।	১৬৯
৩৭১ঘ।	অন্ধ্ৰ প্ৰদেশত ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত বিশেষ উপবন্ধসমূহ।	১৬৯
৩৭১ঙ।	অন্ধ্ৰ প্ৰদেশত কেন্দ্ৰীয় বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপন।	১৭২
৩৭১চ।	চিকিম ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত বিশেষ উপবন্ধসমূহ।	১৭২

[ন.]

অনুচ্ছেদ	পৃষ্ঠা
৩৭১ছ। মিজোরাম ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত বিশেষ উপবন্ধসমূহ।	১৭৪
৩৭১জ। অৰুণাচল প্ৰদেশ ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত বিশেষ উপবন্ধসমূহ।	১৭৪
৩৭১ঝ। গোৱা ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত বিশেষ উপবন্ধ।	১৭৪
৩৭২। বিদ্যমান বিধি বলবৎ ৰখা আৰু সেইবোৰৰ অনুকূলন।	১৭৫
৩৭২ক। বিধি অনুকূলন কৰিবৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ক্ষমতা।	১৭৬
৩৭৩। কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত নিবাৰক নিৰোধত থকা ব্যক্তিৰ সম্বন্ধত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ আদেশ দিয়াৰ ক্ষমতা।	১৭৬
৩৭৪। ফেডাৰেল ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশসকলৰ সম্বন্ধত আৰু ফেডাৰেল ন্যায়ালয়ত বা সপৰিষদ সভাটোৰ আগত বিচাৰাধীন হৈ থকা ন্যায়িক কাৰ্য্যবাহীৰ সম্বন্ধত উপবন্ধসমূহ।	১৭৬
৩৭৫। সংবিধানৰ উপবন্ধসমূহৰ অধীনত ন্যায়ালয়, প্ৰাধিকাৰী, আৰু পদাধিকাৰীয়ে কৃত্য কৰিয়েই থাকিব।	১৭৭
৩৭৬। উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশসকলৰ সম্বন্ধে উপবন্ধসমূহ।	১৭৭
৩৭৭। ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষক সম্বন্ধে বিশেষ উপবন্ধসমূহ।	১৭৮
৩৭৮। লোক সেৱা আয়োগ সম্বন্ধে উপবন্ধসমূহ।	১৭৮
৩৭৮ক। অন্ধ্ৰ প্ৰদেশ বিধানসভাৰ কালাৱধি সম্বন্ধে বিশেষ উপবন্ধ।	১৭৮
৩৭৯ - ৩৮৯। [নিৰসিত]	১৭৮
৩৯২। অসুবিধাসমূহ দূৰীকৰণৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ক্ষমতা।	১৭৮

দ্বাবিংশ ভাগ

সংক্ষিপ্ত নাম, প্ৰাৰম্ভণি, হিন্দীত প্ৰাধিকৃত পাঠ আৰু নিৰসন।

৩৯৩। সংক্ষিপ্ত নাম।	১৭৯
৩৯৪। প্ৰাৰম্ভণি।	১৭৯
৩৯৪ক। হিন্দী ভাষাত প্ৰাধিকৃত পাঠ।	১৭৯
৩৯৫। নিৰসন।	১৭৯

অনুসূচীসমূহ

প্ৰথম অনুসূচী

১। ৰাজ্যসমূহ	১৮০
২। সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰসমূহ	১৮৫

দ্বিতীয় অনুসূচী

ভাগ-ক ৰাষ্ট্ৰপতি আৰু ৰাজ্যসমূহৰ ৰাজ্যপালসকলৰ সম্বন্ধে উপবন্ধাৱলী।	১৮৭
ভাগ-খ [নিৰসিত]	১৮৭

অনুচ্ছেদ	পৃষ্ঠা
ভাগ-গ লোক সভাৰ অধ্যক্ষ আৰু উপাধ্যক্ষ আৰু ৰাজ্য সভাৰ সভাপতি আৰু উপ- সভাপতি আৰু কোনো ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ অধ্যক্ষ আৰু উপাধ্যক্ষ আৰু বিধান পৰিষদৰ সভাপতি আৰু উপসভাপতি সম্বন্ধে উপবন্ধ।	১৮৭
ভাগ-ঘ উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ আৰু উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশসকলৰ সম্বন্ধে উপবন্ধ।	১৮৮
ভাগ-ঙ ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক — মহালেখা পৰীক্ষক সম্বন্ধে উপবন্ধ।	১৯০
তৃতীয় অনুসূচী — শপতৰ বা প্ৰতিজ্ঞাৰ প্ৰপত্ৰ।	১৯১
চতুৰ্থ অনুসূচী — ৰাজ্য সভাত আসনসমূহৰ আবণ্টন।	১৯৪
পঞ্চম অনুসূচী — অনুসূচিত ক্ষেত্ৰ আৰু অনুসূচিত জনজাতিসকলৰ প্ৰশাসন আৰু নিয়ন্ত্ৰণ সম্বন্ধে উপবন্ধসমূহ।	১৯৭
ভাগ-ক সাধাৰণ।	১৯৭
ভাগ-খ অনুসূচিত ক্ষেত্ৰ আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ প্ৰশাসন আৰু নিয়ন্ত্ৰণ।	১৯৭
ভাগ-গ অনুসূচিত ক্ষেত্ৰ।	১৯৯
ভাগ-ঘ অনুসূচিৰ সংশোধন	২০০
ষষ্ঠ অনুসূচী — অসম আৰু মেঘালয় আৰু ত্ৰিপুৰা ৰাজ্যৰ আৰু মিজোৰাম সংঘ ৰাজ্য ক্ষেত্ৰৰ জনজাতি ক্ষেত্ৰসমূহৰ প্ৰশাসন বিষয়ক উপবন্ধসমূহ।	২০১
সপ্তম অনুসূচী —	২২২
সূচী-১ সংঘ সূচী।	২২২
সূচী-২ ৰাজ্যসূচী।	২২৭
সূচী-৩ সমৰতীসূচী।	২৩১
অষ্টম অনুসূচী — ভাষাসমূহ।	২৩৫
নবম অনুসূচী — কোনো কোনো অধিনিয়ম আৰু বিনিয়মৰ মান্যকৰণ।	২৩৬
দশম অনুসূচী — দলপৰিবৰ্তনৰ আধাৰত অনর্হতাৰ উপবন্ধসমূহ।	২৫১
একাদশ অনুসূচী — (অনুচ্ছেদ ২৪৩ ছ)	২৫৫
দ্বাদশ অনুসূচী — (অনুচ্ছেদ ২৪৩ ব)	২৫৬
পৰিশিষ্ট — ১ সংবিধান (চতুঃ চত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ৰ পৰা উদ্ধৃতাংশ।	২৫৭
পৰিশিষ্ট — ২ সংবিধান (সপ্ততম সংশোধন) অধিনিয়ম ১৯৯২ৰ পৰা উদ্ধৃতাংশ।	২৫৮
পৰিভাষা	

ভাৰতৰ সংবিধান

আমি ভাৰতৰ লোক সমূহে ভাৰতক এখন

প্ৰস্তাৱনা

১ [সাৰ্বভৌম সমাজবাদী ধৰ্মনিৰপেক্ষ লোকতান্ত্ৰিক
গণৰাজ্য] ৰূপে গঠন কৰিবলৈ, তথা ইয়াৰ সকলো নাগৰিকৰ বাবে :

সামাজিক, অৰ্থনৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক ন্যায়;

চিন্তা, অভিব্যক্তি, বিশ্বাস, ধৰ্ম আৰু
উপাসনাৰ স্বাধীনতা ;

প্ৰতিষ্ঠা আৰু সুযোগৰ সমতা
লাভ কৰিবলৈ;

আৰু তেওঁলোকৰ সকলোৰে মাজত —
ব্যক্তিৰ মৰ্যাদা ২ [তথা জাতীয় ঐক্য আৰু
সংহতি] সুনিশ্চিতকাৰী ভাৱে
বৃদ্ধি কৰিবলৈ

নিষ্ঠা সহকাৰে সংকল্প কৰি —

আমাৰ এই সংবিধান সভাত আজি ১৯৪৯ চনৰ নবেম্বৰ
মাহৰ ষষ্ঠবিংশ দিৱসত ইয়াৰ দ্বাৰা এই সংবিধান
গ্ৰহণ কৰিছোঁ, অধিনিয়মিত কৰিছোঁ আৰু নিজতে
অৰ্পণ কৰিছোঁ।

১। সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা “সাৰ্বভৌম লোকতান্ত্ৰিক
গণৰাজ্য”ৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)

২। উক্ত অধিনিয়মৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা “জাতীয় ঐক্য”ৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

প্রথম ভাগ

সংঘ আৰু ইয়াৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ

১। (১) ইণ্ডিয়া অৰ্থাৎ ভাৰত ৰাজ্য সমূহৰ এটি সংঘ হ'ব।

সংঘৰ নাম আৰু
ৰাজ্যক্ষেত্ৰ।

(২) ৰাজ্যসমূহ আৰু তাৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ প্ৰথম অনুসূচীত বিনিৰ্দ্ধিষ্ট কৰাৰ দৰেই হ'ব।]

(৩) ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত—

(ক) ৰাজ্যসমূহৰ ক্ষেত্ৰবোৰ ;

(খ) প্ৰথম অনুসূচীত বিনিৰ্দ্ধিষ্ট সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ ; আৰু]

(গ) অৰ্জিত হ'ব পৰা এনে যিকোনো ৰাজ্যক্ষেত্ৰ

সমাবিষ্ট হ'ব।

২। সংসদে যি নিৰ্বন্ধন আৰু চৰ্ত উচিত বিবেচনা কৰে সেই নিৰ্বন্ধন আৰু চৰ্ততে বিধিৰ দ্বাৰা সংঘত নতুন ৰাজ্য ভৰ্তি কৰিব বা গঠন কৰিব পাৰিব।

নতুন ৰাজ্যৰ
অন্তৰ্ভুক্তি বা
গঠন।

২ক। [নিৰসিতা]

৩। সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা—

(ক) কোনো ৰাজ্যৰ পৰা ৰাজ্যক্ষেত্ৰ ছেদ কৰি আনি বা দুখন বা ততোধিক ৰাজ্য বা ৰাজ্যাংশ লগ লগাই নাইবা কোনো ৰাজ্যক্ষেত্ৰ কোনো ৰাজ্যাংশৰ লগত সংযোজন কৰি নতুন ৰাজ্য গঠন কৰিব পাৰে ;

নতুন ৰাজ্য গঠন
আৰু বিদ্যমান
ৰাজ্যৰ নাম,
সীমা বা ক্ষেত্ৰৰ
সাল-সলনি।

(খ) কোনো ৰাজ্যৰ ক্ষেত্ৰ বৃদ্ধি কৰিব পাৰে ;

(গ) কোনো ৰাজ্যৰ ক্ষেত্ৰ হ্রাস কৰিব পাৰে ;

(ঘ) কোনো ৰাজ্যৰ সীমা পৰিবৰ্তন কৰিব পাৰে ;

(ঙ) কোনো ৰাজ্যৰ নাম পৰিবৰ্তন কৰিব পাৰে :

৭। পৰন্ত, এই প্ৰয়োজনৰ বাবে কোনো বিধেয়ক, ৰাষ্ট্ৰপতিৰ চূপাৰিছ বিনা আৰু য'ত বিধেয়কত থকা প্ৰস্থাপনাই ৰাজ্য সমূহৰ [* * *] যিকোনো এখনৰ ক্ষেত্ৰত, সীমাত বা নামত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে তেনে ক্ষেত্ৰত যেতিয়ালৈকে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডললৈ, নিৰ্দেশত বিনিৰ্দ্ধিষ্ট কালৰ ভিতৰত বা ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা অনুজ্ঞাত অতিৰিক্ত কালৰ ভিতৰত, বিধেয়ক খনৰ ওপৰত বিধান মণ্ডলৰ মতামত অভিযুক্ত কৰিবলৈ নিৰ্দেশিত কৰা নহয় আৰু যেতিয়ালৈকে সেইদৰে বিনিৰ্দ্ধিষ্ট বা অনুজ্ঞাত কালৰ অবসান নহয়, তেতিয়ালৈকে সংসদৰ কোনোটো সদনতে উত্থাপিত কৰিব নোৱাৰিব।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা মূল খণ্ড (২)ৰ পৰিবৰ্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। উপৰোক্ত অধিনিয়মৰ ২ ধাৰাৰ দ্বাৰা মূল উপখণ্ড (খ)ৰ পৰিবৰ্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। সংবিধান (পঞ্চম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৫ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা মূল পৰন্তকৰ পৰিবৰ্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৪। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ধাৰা ২৯ আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা লোপ কৰা হৈছে।

স্পষ্টীকৰণ ১ — এই অনুচ্ছেদৰ (ক) ব পৰা (ঙ) লৈকে খণ্ড সমূহত “ৰাজ্য” শব্দই সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰকো অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে, কিন্তু পৰস্কৃত “ৰাজ্য” শব্দই কোনো সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা নাই।

স্পষ্টীকৰণ ২ — খণ্ড (ক)ৰ দ্বাৰা সংসদৰ ওপৰত প্ৰদত্ত ক্ষমতাই যিকোনো ৰাজ্য বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো ভাগত আন যিকোনো ৰাজ্য বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ লগত সংযোজন কৰি এখন নতুন ৰাজ্য বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ গঠন কৰা ক্ষমতাকো অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে।]

প্ৰথম আৰু চতুৰ্থ
অনুসূচীৰ
সংশোধন আৰু
অনুপূৰক,
আনুষঙ্গিক আৰু
পাৰিণামিক
বিষয়ৰ উপবন্ধ
কৰিবলৈ
অনুচ্ছেদ ২ আৰু
৩ ৰ অধীনত
প্ৰস্তুত বিধিসমূহ।

৪। (১) অনুচ্ছেদ ২ বা অনুচ্ছেদ ৩ত নিৰ্দেশিত যিকোনো বিধিত প্ৰথম অনুসূচী আৰু চতুৰ্থ অনুসূচী সংশোধনৰ বাবে এনে উপবন্ধাবলী অন্তৰ্ভুক্ত হব যিবোলাকনেকি সেই বিধিৰ উপবন্ধ সমূহ প্ৰভাৱশীল কৰিবলৈ আবশ্যকীয় হয়, আৰু তাত এনে অনুপূৰক, আনুষঙ্গিক আৰু পাৰিণামিক উপবন্ধ (এনে বিধিৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত হোৱা ৰাজ্য বা ৰাজ্য সমূহৰ বিধান মণ্ডলত বা বিধান মণ্ডল সমূহত আৰু সংসদত প্ৰতিনিধিত্ব সম্পৰ্কীয় উপবন্ধক অন্তৰ্গত কৰি) অন্তৰ্ভুক্ত হব পাৰে যিবোলাকনেকি সংসদে আবশ্যকীয় বোধ কৰে।

(২) পূৰ্বৰাজত তেনে কোনো বিধি অনুচ্ছেদ ৩৬৮ৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে এই সংবিধানৰ কোনো সংশোধন বুলি গণ্য নহব।

দ্বিতীয় ভাগ নাগৰিকত্ব

৫৫ এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিত যাৰ ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত অধিবাস থাকে আৰু —

- (ক) ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত যি জন্ম লাভ কৰিছিল ; নাইবা
(খ) যাৰ পিতৃ বা মাতৃৰ যিকোনো এজনে ভাৰতৰ ৰাজ্য ক্ষেত্ৰত জন্ম লাভ কৰিছিল ;
কিন্সা
(গ) এই প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যবহিত পূৰ্বেৰ যি অন্ততঃ পাঁচ বছৰ কাল ভাৰতৰ ৰাজ্য ক্ষেত্ৰত
সাধাৰণতে বাসিন্দা আছিল,
এনে প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়েই ভাৰতৰ নাগৰিক হ'ব।

এই সংবিধানৰ
প্ৰাৰম্ভণিৰ সময়ত
নাগৰিকত্ব।

৬১ অনুচ্ছেদ ৫ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, বৰ্ত্তমানে পাকিস্থানৰ অন্তৰ্গত হোবা
ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ পৰা ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰলৈ প্ৰব্ৰজন কৰা যিকোনো ব্যক্তি এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ
সময়ত ভাৰতৰ নাগৰিক বুলি গণ্য হ'ব, যদিহে—

পাকিস্থানৰ পৰা
ভাৰতলৈ প্ৰব্ৰজন
কৰা কিছুমান
লোকৰ
নাগৰিকত্বৰ
অধিকাৰ।

- (ক) তেওঁ বা তেওঁৰ পিতৃ বা মাতৃৰ যিকোনো এজন কিন্সা পিতামহ বা পিতামহীৰ
যিকোনো এজন 'গবৰ্ণমেণ্ট অফ ইণ্ডিয়া এক্ট, ১৯৩৫ (মূলতঃ অধিনিয়মিত
অনুযায়ী)ত পৰিভাষিত হোবা ভাৰতত উপজিছিল ; আৰু
(খ) (i) যি ক্ষেত্ৰত এনে ব্যক্তি ১৯৪৮ চনৰ জুলাই মাহৰ উনৈশ তাৰিখৰ আগতে
এনেকৈ প্ৰব্ৰজিত হৈ আহিছে, তেনে ক্ষেত্ৰত যদি তেওঁ প্ৰব্ৰজনৰ তাৰিখৰ
পৰা ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত সাধাৰণতে বাসিন্দা হৈ আছে ; কিন্সা
(ii) যি ক্ষেত্ৰত এনে ব্যক্তিয়ে ১৯৪৮ চনৰ জুলাই মাহৰ উনৈশ তাৰিখে কিন্সা তাৰ
পিছত এনেকৈ প্ৰব্ৰজন কৰিছে তেনেক্ষেত্ৰত এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ আগতে
ভাৰত ডমিনিয়নৰ চৰকাৰে বিহিত কৰি দিয়া প্ৰপত্ৰত আৰু স্বীতিমতে সেই
ব্যক্তিজনে সেইমৰ্মে কৰা আবেদন অনুসাৰে এই কামৰ বাবে উক্ত চৰকাৰৰ
দ্বাৰা নিযুক্ত হোবা কোনো পদাধিকাৰীয়ে তেওঁক ভাৰতৰ নাগৰিক হিচাপে
পঞ্জীবদ্ধ কৰিছে :

পৰন্তু, তেওঁৰ আবেদন পত্ৰৰ তাৰিখৰ ঠিক পূৰ্বে ভাৰতৰ ৰাজ্য ক্ষেত্ৰত অন্ততঃ ছমাহ
কাল বাসিন্দা নোহোবা কোনো ব্যক্তি এনেভাবে পঞ্জীবদ্ধ হ'ব নোবাৰিব।

৬২ অনুচ্ছেদ ৫ আৰু ৬ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, ১৯৪৭ চনৰ মাৰ্চ মাহৰ পহিলা
তাৰিখৰ পিছত ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ পৰা এতিয়া পাকিস্থানৰ অন্তৰ্গত হোবা ৰাজ্যক্ষেত্ৰলৈ
প্ৰব্ৰজন কৰা কোনো ব্যক্তিক ভাৰতৰ নাগৰিক বুলি গণ্য কৰা নহ'ব :

পাকিস্থানলৈ
প্ৰব্ৰজন কৰা
কিছুমান লোকৰ
নাগৰিকত্বৰ
অধিকাৰ।

পৰন্তু, এতিয়া পাকিস্থানৰ অন্তৰ্গত হোবা ৰাজ্যক্ষেত্ৰলৈ এনেদৰে প্ৰব্ৰজন কৰিও, কোনো
বিধিৰ দ্বাৰা বা বিধিৰ প্ৰাধিকাৰ অনুসৰি প্ৰদান কৰা পূৰ্ণবসতিৰ কিন্সা স্থায়ী প্ৰত্যাবৰ্ত্তনৰ অনুজ্ঞা
অনুযায়ী ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰলৈ যুৰি অহা কোনো ব্যক্তিৰ ক্ষেত্ৰত এই অনুচ্ছেদৰ কোনো
কথা প্ৰযোজ্য নহ'ব, আৰু তেনে প্ৰত্যেকজন ব্যক্তিক অনুচ্ছেদ ৬ৰ খণ্ড (খ)ৰ প্ৰয়োজনামৰ্থে
১৯৪৮ চনৰ জুলাই মাহৰ উনৈশ তাৰিখৰ পিছত ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰলৈ প্ৰব্ৰজন কৰা বুলি গণ্য
কৰা হ'ব।

৬৩ অনুচ্ছেদ ৫ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, এনে কোনো ব্যক্তি যি বা যাৰ পিতৃ বা
মাতৃ বা পিতামহ বা পিতামহীৰ যিকোনো এজন গবৰ্ণমেণ্ট অফ ইণ্ডিয়া এক্ট, ১৯৩৫ (মূলতঃ
অধিনিয়মিত অনুযায়ী) পৰিভাষিত ভাৰতৰ বাহিৰৰ যিকোনো দেশত সাধাৰণতঃ বসতি কৰি
আছে তেওঁক ভাৰতৰ নাগৰিক বুলি গণ্য কৰা হ'ব, যদিহে এই সংবিধান প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে বা
পিছতেই ভাৰতীয় ডমিনিয়নৰ চৰকাৰ বা ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা বিহিত প্ৰপত্ৰ আৰু স্বীতিমতে
ভাৰতৰ ৰাজনয়িক বা বাণিজ্য দৌত্যৰ প্ৰতিনিধিৰ ওচৰত তেওঁ কৰা আবেদনক্ৰমে যি দেশত
তেওঁ তৎসময় বসতি কৰি থাকে সেই দেশতে ভাৰতৰ ৰাজনয়িক বা বাণিজ্য দৌত্যৰ
প্ৰতিনিধিয়ে তেওঁক ভাৰতৰ নাগৰিক ৰূপে পঞ্জীবদ্ধ কৰিছে।

ভাৰতত জন্ম
হোবা কিন্তু
ভাৰতৰ বাহিৰত
থকা কিছুমান
লোকৰ
নাগৰিকত্বৰ
অধিকাৰ।

ভাৰতৰ সংবিধান
দ্বিতীয় ভাগ — নাগৰিকত্ব — অনুচ্ছেদ ৯-১১

স্বৈচ্ছাই বিদেশী
ৰাজ্যৰ
নাগৰিকত্ব অৰ্জন
কৰা ব্যক্তিসকল
নাগৰিক নহ'ব।

৯। যদি কোনো ব্যক্তিয়ে স্বৈচ্ছাই কোনো বিদেশী ৰাজ্যৰ নাগৰিকত্ব অৰ্জন কৰে তেনেহলে তেনে ব্যক্তি অনুচ্ছেদ ৫ৰ আধাৰত ভাৰতৰ নাগৰিক নহ'ব, কিম্বা অনুচ্ছেদ ৬ বা ৮ৰ আধাৰত তেওঁ ভাৰতৰ নাগৰিক বুলি গণ্য নহ'ব।

নাগৰিকত্ব
অধিকাৰৰ
অবিচ্ছিন্নতা।

১০। এই ভাগৰ পূৰ্ববৰ্ত্তী উপবন্ধ সমূহৰ যিকোনোটোৰ মতে ভাৰতৰ নাগৰিক হোৱা বা নাগৰিক বুলি গণ্য কৰা প্ৰত্যেকজন ব্যক্তি সংসদে প্ৰস্তত কৰা কোনো বিধিৰ উপবন্ধ সাপেক্ষে অবিচ্ছিন্নভাবে এনে নাগৰিক হৈ থাকিব।

সংসদে বিধিৰ
দ্বাৰা নাগৰিকত্ব
অধিকাৰ
বিনিয়মন কৰিব।

১১। নাগৰিকত্ব অৰ্জন আৰু সমাপ্তি আৰু নাগৰিকত্ব সম্বন্ধীয় অন্য সকলো বিষয়ে সংসদে যিকোনো উপবন্ধ প্ৰস্তত কৰিব পৰা ক্ষমতা এই ভাগৰ পূৰ্ববৰ্ত্তী উপবন্ধ সমূহৰ একোৰেই হ্রাস কৰিব নোৱাৰিব।

তৃতীয় ভাগ মৌলিক অধিকাৰসমূহ

সাধাৰণ

১২। এই ভাগত প্ৰসংগক্ৰমে আন অৰ্থ অপেক্ষিত নহলে, “ৰাজ্য” শব্দই ভাৰত চৰকাৰ আৰু সংসদ আৰু ৰাজ্য সমূহৰ প্ৰতিখনৰ চৰকাৰ আৰু বিধানমণ্ডল আৰু ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত অথবা ভাৰত চৰকাৰৰ নিয়ন্ত্ৰণাধীন সকলোবোৰ স্থানীয় বা অন্য প্ৰাধিকাৰীক বুজাব।

পৰিভাষা।

১৩। (১) এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যবহিত পূৰ্বেৰ ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত বলবৎ হৈ থকা সকলো বিধি যিমানখিনিলৈকে এই ভাগৰ উপবন্ধাবলীৰ লগত অসংগত হয়, সিমানখিনিলৈকে বাতিল হব।

মৌলিক
অধিকাৰসমূহৰ
লগত অসংগত
বা অল্লীকাৰক
বিধি।

(২) ৰাজ্যই এই ভাগে প্ৰদান কৰা অধিকাৰ বিলাক হৰণ কৰা বা ন্যূন কৰা কোনো বিধি প্ৰণয়ন কৰিব নোৱাৰিব আৰু এই খণ্ড উলংঘা কৰি প্ৰণয়ন কৰা যিকোনো বিধি সেই উলংঘনৰ বিস্তৃতি পৰ্য্যন্ত বাতিল হব।

(৩) প্ৰসংগক্ৰমে আন অৰ্থ অপেক্ষিত নহলে এই অনুচ্ছেদত—

(ক) ‘বিধি’ বুলিলে যিকোনো অধ্যাদেশ, আদেশ, উপবিধি, নিয়ম, বিনিয়ম, অধিসূচনা আৰু ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত বিধিৰ বল থকা দস্তৰ বা প্ৰথাও ইয়াৰ অন্তৰ্গত হব ;

(খ) “বলবৎ বিধি”য়ে এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বেৰ ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত কোনো বিধানমণ্ডল বা আন ক্ষমতায়ুক্ত প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা পাৰিত, প্ৰণীত আৰু ইতিপূৰ্বেৰ নিৰসিত নোহোৱা সকলো বিধিক অন্তৰ্গত কৰিব, --- যদিওবা সেই সময়ত কোনো বিধি বা তাৰ কোনো ভাগ পূৰ্ণতঃ বা কোনো ক্ষেত্ৰবিশেষত পৰিষ্কাৰিত নোহোৱা পাবে।

১৪। এই অনুচ্ছেদৰ কোনো কথাই অনুচ্ছেদ ৩৬ৰ অধীনত কৰা হোৱা এই সংবিধানৰ কোনো সংশোধনীৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ নহব।

সমতাৰ অধিকাৰ

১৪। ৰাজ্যই ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত কোনো ব্যক্তিকে বিধিৰ আগত সমতাৰ পৰা বা বিধিৰ সমান সংৰক্ষণৰ পৰা বঞ্চিত নকৰিব।

বিধিৰ আগত
সমতা।

১৫। (১) ৰাজ্যই কেবল ধৰ্ম, জাতি, বৰ্ণ, লিংগ, জন্মস্থান বা ইয়াৰ য়েই সেই এটাৰ হেতুত কোনো নাগৰিকৰ বিৰুদ্ধে বিভেদ সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰিব।

ধৰ্ম, জাতি, বৰ্ণ,
লিংগ বা
জন্মস্থানৰ হেতুত
বিভেদকৰণ
নিষেধ।

(২) কেবল ধৰ্ম, জাতি, বৰ্ণ, লিংগ, জন্মস্থান বা ইয়াৰ য়েই সেই এটাৰ হেতুত কোনো নাগৰিকেই—

(ক) দোকান, সাৰ্বজনিক ভোজনালয়, হোটেল আৰু যিকোনো ৰাজহবা আমোদ-প্ৰমোদৰ স্থানত প্ৰবেশৰ, কিম্বা

(খ) ৰাজ্য নিধিৰ পৰা পূৰ্বকৈ বা আংশিক ভাবে প্ৰতিপালন কৰা অথবা জনসাধাৰণৰ ব্যৱহাৰৰ কাৰণে উছৰ্গা কৰা কুঁৱা, পুখুৰী, গাধোৱা ঘাট, পথ, জনসমাগমৰ স্থান সমূহৰ ব্যৱহাৰৰ সম্পৰ্কত, কোনো নিৰ্যোগ্যতা, দায়িত্ব, নিৰ্বন্ধন বা চৰ্তৰ অধীন নহব।

১। সংবিধান (চতুৰ্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (৫-১১-৭১ তাৰ পৰা)।

(৩) তিবোতা আৰু ল'ৰা ছোবালীৰ বাবে বিশেষ উপবন্ধ প্ৰস্তুত কৰাৰ পৰা এই অনুচ্ছেদৰ কোনো কথাই বাজ্যক বাধা নিদিয়ৈ।

১৫(৪) এই অনুচ্ছেদৰ বা অনুচ্ছেদ ২৯ৰ খণ্ড ২ৰ কোনো কথা সামাজিক ভাবে আৰু শিক্ষাৰ ফালৰ পৰা পিচ পৰা শ্ৰেণীৰ নাগৰিক সমূহৰ উন্নতিৰ বাবে অথবা অনুসূচিত জাতি সমূহৰ আৰু অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ বাবে কোনো বিশেষ উপবন্ধ কৰাত বাজ্যক বাধা নিদিয়ৈ।]

চৰকাৰী
নিয়োগৰ বিষয়ত
সুযোগৰ সমতা।

১৬। (১) বাজ্যৰ অধীনস্থ কোনো পদত নিয়োজন বা নিযুক্তিৰ বিষয়ত সকলোবোৰ নাগৰিকৰ বাবে সুযোগৰ সমতা থাকিব।

(২) কেবল ধৰ্ম, জাতি, বৰ্ণ, লিংগ, উদ্ভব, জন্মস্থান, বাসস্থান বা তাৰ যেই কোনো এটাৰ হেতুকে বাজ্যৰ অধীনস্থ কোনো নিয়োজন বা পদৰ বাবে কোনো নাগৰিকেই অপাত্ৰ বা বিভেদীকৃত নহব।

(৩) কোনো বাজ্য চৰকাৰ বা কোনো সংঘ বাজ্য চৰকাৰৰ অথবা তাৰ অন্তৰ্গত কোনো স্থানীয় বা অন্য প্ৰাধিকাৰীৰ অধীনস্থ কোনো এক শ্ৰেণীৰ বা শ্ৰেণীসমূহৰ পদত নিয়োজন বা নিযুক্তিৰ সম্পৰ্কত তেনে নিয়োজন বা নিযুক্তিৰ পূৰ্বে ১৫সেই বাজ্যৰ বা সংঘ বাজ্যৰ অন্তৰ্গত নিবাস বিষয়ক কোনো আবশ্যিকতা বিহিত কৰি বিধি প্ৰস্তুত কৰাৰ পৰা এই অনুচ্ছেদত থকা কোনো কথাই সংসদক নিবারণ কৰিব নোৱাৰিব।

(৪) বাজ্যৰ মতে কোনো পিচপৰা শ্ৰেণীৰ নাগৰিক সকল যদি বাজ্যৰ সেবা সমূহত উপযুক্ত পৰিমাণে প্ৰতিনিধিত্ব প্ৰাপ্ত হোৱা নাই তেনেহলে তেওঁলোকৰ অনুকূলে পদ বন্ধাৰ্থে বা নিযুক্তি সম্পৰ্কে কোনো উপবন্ধ প্ৰস্তুত কৰাৰ পৰা এই অনুচ্ছেদৰ কোনো কথাই বাজ্যক নিবারণ নকৰিব।

১৫(৪ক) বাজ্যৰ মতে কোনো অনুসূচিত জাতি বা অনুসূচিত জনজাতিৰ লোক সকল যদি বাজ্যৰ সেবা সমূহৰ কোনো এক শ্ৰেণীৰ বা শ্ৰেণী সমূহৰ পদত পদোন্নতিৰ বিষয়ত উপযুক্ত পৰিমাণে প্ৰতিনিধিত্ব প্ৰাপ্ত হোৱা নাই তেনেহলে তেওঁলোকৰ অনুকূলে আৰক্ষণৰ বাবে কোনো উপবন্ধ প্ৰস্তুত কৰাৰ পৰা এই অনুচ্ছেদৰ কোনো কথাই বাজ্যক নিবারণ নকৰিব।

(৫) কোনো ধৰ্মমূলক বা সম্প্ৰদায়মূলক সংস্থাৰ কাৰ্য্যাবলীৰ সম্বন্ধত থকা কোনো পদধাৰীয়ে বা তাৰ পৰিচালক মণ্ডলীৰ কোনো সদস্যই কোনো এক বিশেষ ধৰ্ম মানিব কিম্বা কোনো এক বিশেষ সম্প্ৰদায়ৰহে অনুবৃত্তী হ'ব লাগিব বুলি উপবন্ধ কৰা কোনো বিধিৰ প্ৰবৰ্ত্তনত এই অনুচ্ছেদৰ কোনো কথাই প্ৰভাৱ নেপেলাব।

অস্পৃশ্যতাৰ
বিলোপন।

১৭। 'অস্পৃশ্যতা' বিলোপ কৰা হ'ল আৰু যি কোনো ৰূপতে ইয়াৰ আচৰণ নিষিদ্ধ কৰা হ'ল। অস্পৃশ্যতাৰ পৰা উদ্ধৃত যিকোনো নিৰ্যোগ্যতাৰ প্ৰয়োগ বিধিৰমতে দণ্ডনীয় অপৰাধ হ'ব।

খিতাপ
বিলোপন।

১৮। (১) সৈনিক বা বিদ্যা সম্বন্ধীয় উপাধিৰ বাহিৰে বাজ্যই কোনো খিতাপ প্ৰদান নকৰিব।

(২) কোনো বিদেশী বাজ্যৰ পৰা ভাৰতৰ কোনো নাগৰিকে কোনো খিতাপ গ্ৰহণ নকৰিব।

(৩) ভাৰতৰ নাগৰিক নোহোৱা কোনো ব্যক্তিয়ে বাজ্যৰ অধীনত লাভ বা বিশ্বাসৰ কোনো পদ ধাৰণ কৰি থাকোতে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ সন্মতি বিনা কোনো বিদেশী বাজ্যৰ পৰা কোনো খিতাপ গ্ৰহণ নকৰিব।

(৪) বাজ্যৰ অধীনত লাভ বা বিশ্বাসৰ পদ ধাৰণ কৰি থকা কোনো ব্যক্তিয়ে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ সন্মতি বিনা কোনো বিদেশী বাজ্যৰ পৰা বা তদধীনত কোনো উপহাৰ, উপলব্ধি বা যিকোনো ধৰণৰ পদ গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰিব।

১। সংবিধান (প্ৰথম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫১ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ধাৰা ২৯ আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। সংবিধান (সপ্তসপ্ততম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯৫ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

স্বতন্ত্ৰতাৰ অধিকাৰ

১৯। (১) সকলো নাগৰিকৰে এইবোৰত অধিকাৰ থাকিব —

- (ক) বাক্ আৰু অভিব্যক্তিৰ স্বতন্ত্ৰতা ;
(খ) শান্তিপূৰ্ণ ভাবে আৰু বিনা অস্ত্ৰ গোট খোবা ;
(গ) সংস্থা বা সংঘ গঠন কৰা ;
(ঘ) ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ সৰ্বত্ৰ অবাধ চলাচল কৰা ;
(ঙ) ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ যিকোনো অংশত থকামেলা আৰু বসতি কৰা ; [আৰু]
খ * * * * *]

বাক্ স্বতন্ত্ৰতা
আদি বিষয়ক
কিছুমান
অধিকাৰ
সংৰক্ষণ।

(ছ) যিকোনো বৃত্তি চলোৱা, কিস্মা যিকোনো উপজীৱিকা, বেহা-বেপাৰ বা কাৰবাৰ
চলোৱা ।

¶(২) খণ্ড (১)ৰ উপখণ্ড (ক)ৰ কোনো কথাই উক্ত উপখণ্ডৰ দ্বাৰা প্রদত্ত অধিকাৰ
প্ৰয়োগৰ ওপৰত, [ভাৰতৰ প্রভুত্ব আৰু অখণ্ডতাৰ] ৰাজ্যৰ নিৰাপত্তাৰ, বিদেশী ৰাজ্যৰ লগত
মৈত্ৰীপূৰ্ণ সম্বন্ধৰ, সাৰ্বজনিক শৃঙ্খলাৰ, শিষ্টাচাৰৰ বা সদাচাৰৰ হিতৰ বাবে অথবা ন্যায়ালয়-
অৱমাননা, মানহানি বা অপৰাধ প্ৰৰোচনা সম্পৰ্কত, কোনো বৰ্তমান বিধিয়ে যি পৰ্য্যন্ত
যুক্তিযুক্ত নিৰ্বন্ধন আৰোপ কৰে সেই পৰ্য্যন্ত তাৰ প্ৰবৰ্তনত প্ৰভাৱ নেপেলাব অথবা এনে
কোনো বিধি প্ৰস্তুত কৰাত ৰাজ্যক বাধা নিদিব ।]

(৩) উক্ত খণ্ডৰ (খ) উপখণ্ডৰ কোনো কথাই উক্ত উপখণ্ডৰ দ্বাৰা প্রদত্ত অধিকাৰ
প্ৰয়োগৰ ওপৰত, [ভাৰতৰ প্রভুত্ব আৰু অখণ্ডতাৰ অথবা] সাৰ্বজনিক শৃঙ্খলাৰ হিতৰ বাবে
কোনো বৰ্তমান বিধিয়ে যি পৰ্য্যন্ত যুক্তিযুক্ত নিৰ্বন্ধন আৰোপ কৰে সেই পৰ্য্যন্ত তাৰ
প্ৰবৰ্তনত প্ৰভাৱ নেপেলাব অথবা এনে কোনো বিধি প্ৰস্তুত কৰাত ৰাজ্যক বাধা নিদিব ।

(৪) উক্ত খণ্ডৰ (গ) উপখণ্ডৰ কোনো কথাই উক্ত উপখণ্ডৰ দ্বাৰা প্রদত্ত অধিকাৰ
প্ৰয়োগৰ ওপৰত [ভাৰতৰ প্রভুত্ব আৰু অখণ্ডতাৰ অথবা] সাৰ্বজনিক শৃঙ্খলা বা সদাচাৰৰ
হিতৰ বাবে, কোনো বৰ্তমান বিধিয়ে যি পৰ্য্যন্ত যুক্তিযুক্ত নিৰ্বন্ধন আৰোপ কৰে সেই পৰ্য্যন্ত
তাৰ প্ৰবৰ্তনত প্ৰভাৱ নেপেলাব অথবা এনে কোনো বিধি প্ৰস্তুত কৰাত ৰাজ্যক বাধা নিদিব ।

(৫) উক্ত খণ্ডৰ (ঘ) আৰু (ঙ) উপখণ্ড সমূহৰ কোনো কথাই উক্ত উপখণ্ড সমূহৰ
দ্বাৰা প্রদত্ত অধিকাৰ সমূহৰ যিকোনোটোৰ প্ৰয়োগৰ ওপৰত সৰ্বসাধাৰণ ৰাইজৰ হিতৰ বাবে
নাইবা কোনো, অনুসূচিত জনজাতিৰ স্বার্থ ৰক্ষাৰ বাবে, কোনো বৰ্তমান বিধিয়ে যি পৰ্য্যন্ত
যুক্তিযুক্ত নিৰ্বন্ধন আৰোপ কৰে সেই পৰ্য্যন্ত তাৰ প্ৰবৰ্তনত প্ৰভাৱ নেপেলাব অথবা এনে
কোনো বিধি প্ৰস্তুত কৰাত ৰাজ্যক বাধা নিদিব ।

১। সংবিধান (চতুঃচত্ব্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত
(২০-৬-৭৯ তাৰ পৰা) ।

২। উক্ত অধিনিয়মৰ উক্ত ধাৰাৰ দ্বাৰা উপখণ্ড (৫) লোপ হৈছে (২০-৬-৭৯ তাৰ পৰা) ।

৩। সংবিধান (প্ৰথম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫১ৰ ধাৰা ৩ৰ দ্বাৰা মূল খণ্ড(২)ৰ পৰিবৰ্তে
প্ৰতিষ্ঠাপিত (ভূতলক্ষী প্ৰভাবসহ) ।

৪। সংবিধান (ষষ্ঠদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৩ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত ।

৫। সংবিধান (চতুঃচত্ব্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা (ঘ), (ঙ) আৰু (৫)
উপখণ্ডৰ পৰিবৰ্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-৬-৭৯ তাৰ পৰা) ।

(৬) উক্ত খণ্ডৰ (ছ) উপখণ্ডৰ কোনো কথাই উক্ত উপখণ্ডৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত অধিকাৰ প্ৰয়োগৰ ওপৰত সৰ্বসাধাৰণ বাইজৰ হিতৰ বাবে, কোনো বৰ্তমান বিধিয়ে যি পৰ্য্যাপ্ত যুক্তিযুক্ত নিৰ্বন্ধন আৰোপ কৰে সেই পৰ্য্যাপ্ত তাৰ প্ৰবৰ্তনত প্ৰভাৱ নেপেলাব অথবা এনে কোনো বিধি প্ৰস্তত কৰাত ৰাজ্যিক বাধা নিদিব, আৰু বিশেষকৈ উক্ত উপখণ্ডৰ কোনো কথাই—

(i) কোনো বৃত্তি অবলম্বনৰ নিমিত্তে অথবা কোনো উপজীৱিকা বা বেপাৰ বা কাৰবাৰ চলাবৰ নিমিত্তে আবশ্যিকীয় বৃত্তি বিষয়ক বা কাৰিকৰী অৰ্হতা সম্বন্ধে অথবা

(ii) ৰাজ্যৰ দ্বাৰা অথবা ৰাজ্যৰ স্বামীত্বাধীন বা নিয়ন্ত্ৰণাধীন কোনো নিগমৰ দ্বাৰা, নাগৰিক সকলক সম্পূৰ্ণতঃ বা আংশিক ভাবে বাদ দিয়েই হওক বা অন্যথাই হওক, কোনো বেপাৰ, কাৰবাৰ, উদ্যোগ বা সেৱা চলাবাব সম্বন্ধে,—

কোনো বৰ্তমান বিধিয়ে যি পৰ্য্যাপ্ত সম্বন্ধ ৰাখিছে সেই পৰ্য্যাপ্ত তাৰ প্ৰবৰ্তনৰ ওপৰত প্ৰভাৱ নেপেলাব অথবা এনে সম্বন্ধীয় কোনো বিধি প্ৰণয়নত ৰাজ্যিক বাধা নিদিব ।

অপৰাধৰ বাবে
দোষী
সাব্যস্তকৰণৰ
সম্পৰ্কত
সংৰক্ষণ।

২০। (১) কোনো ব্যক্তি অপৰাধ বুলি অভিহিত কোনো কাৰ্য্য কৰাৰ সময়ত বলবৎ থকা বিধিৰ উলংঘনৰ কাৰণত বাহিৰে আন একো অপৰাধত দোষী সাব্যস্ত হব নোৱাৰিব, নতুবা অপৰাধটো কৰাৰ সময়ত বলবৎ থকা বিধিৰ অধীনত যিমানখিনি শাস্তি বিহিব পৰা গ'লহেঁতেন তাতকৈ গুৰুতৰ শাস্তিৰ দ্বাৰা দণ্ডনীয় হব নোৱাৰিব।

(২) একেটা অপৰাধৰ বাবে কোনো ব্যক্তি একাধিক বাৰ অভিযোজিত আৰু দণ্ডিত হব নোৱাৰিব।

(৩) যি কোনো অপৰাধত অভিযুক্ত কোনো ব্যক্তিকে নিজৰ বিৰুদ্ধে সাক্ষী হবলৈ বাধ্য কৰাব নোৱাৰিব।

জীৱন আৰু
ব্যক্তি স্বাধীনতাৰ
সংৰক্ষণ।

২১। বিধিৰ দ্বাৰা স্থাপিত কোনো প্ৰক্ৰিয়াৰ ব্যতিৰেকে কোনো ব্যক্তি জীৱন আৰু ব্যক্তি স্বাধীনতাৰ পৰা বঞ্চিত হব নোৱাৰিব।

কোনো কোনো
ক্ষেত্ৰত বন্দীকৰণ
আৰু নিৰ্বন্ধকৰণৰ
পৰা সংৰক্ষণ।

২২। (১) বন্দীকৃত কোনো ব্যক্তিক যিমান সোনকালে পৰা যায় সিমান সোনকালে বন্দীকৰণৰ হেতু নজনোৱাকৈ হাজোতত নিৰুদ্ধ কৰি ৰাখিব নোৱাৰিব নতুবা তেওঁৰ অভিযুক্তিৰ বিধি ব্যবসায়ীৰ দ্বাৰা পক্ষসমৰ্থিত হোৱাৰ আৰু তেওঁৰ লগত পৰামৰ্শ কৰাৰ অধিকাৰৰ পৰা তেওঁ বঞ্চিত হব নোৱাৰিব।

(২) বন্দীকৃত আৰু হাজোতত নিৰুদ্ধ প্ৰত্যেক ব্যক্তিক, বন্দীকৰণৰ ঠাইৰ পৰা দণ্ডাধিকাৰীৰ ন্যায়ালয়লৈ যাওঁতে আবশ্যিক হোৱা সময়খিনি বাদ দি, এনে বন্দীকৰণৰ চৌবিশ ঘণ্টাৰ ভিতৰত নিকটতম দণ্ডাধিকাৰীৰ ন্যায়ালয়ত হাজিৰ কৰাৰ লাগিব ; আৰু এনে কোনো ব্যক্তিক দণ্ডাধিকাৰীৰ প্ৰাধিকাৰ বিনা উক্ত কালতকৈ অধিক সময় হাজোতত নিৰুদ্ধ ৰাখিব নোৱাৰিব।

(৩) খণ্ড (১) আৰু (২)ৰ কোনো কথা—

(ক) তৎসময় শত্ৰু অনাদেশীয় কোনো ব্যক্তিৰ প্ৰতি ; বা

(খ) নিবাৰক নিৰোধৰ কাৰণে উপবন্ধিত কোনো বিধিৰ অধীনত বন্দী বা নিৰুদ্ধ হোৱা কোনো ব্যক্তিৰ প্ৰতি প্ৰযোজ্য নহব।

১। সংবিধান (প্ৰথম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫১ৰ ৩ ধাৰাৰ দ্বাৰা কেইটামান মূল শব্দৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। সংবিধান (চতুঃচত্ববিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ৰ ধাৰা ৩ বলবৎ হলে অনুচ্ছেদ ২২ সেইমতে সংশোধিত হব।

তৃতীয় ভাগ — মৌলিক অধিকাৰ — অনুচ্ছেদ ২২-২৪

(৪) নিবাৰক নিৰোধৰ কাৰণে উপবন্ধিত কোনো বিধিয়ে তিনিমাহতকৈ অধিক সময়ৰ কাৰণে কোনো ব্যক্তিক নিৰোধ কৰাৰ প্ৰাধিকাৰ নিদিব যদিহে—

(ক) উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ বা পূৰ্বেৰ ন্যায়াধীশ হৈ থকা বা ন্যায়াধীশ নিযুক্ত হবৰ কাৰণে অৰ্হতা থকা ব্যক্তি সকলৰে গঠিত উপদেষ্টা বোৰ্ডে উক্ত তিনিমাহ সময়ৰ সমাপ্তিৰ পূৰ্বে, নিজৰ বিবেচনা অনুসৰি তেনে নিৰোধৰ পৰ্য্যাপ্ত কাৰণ আছে বুলি প্ৰতিবেদন দিয়া নাই :

পৰন্তু, খণ্ড (৭)ৰ উপখণ্ড (খ)ৰ অধীনত সংসদে প্ৰণয়ন কৰা কোনো বিধিৰ দ্বাৰা বিহিত অধিকতম সময়ৰ পিচত কোনো ব্যক্তিকে নিৰোধ কৰি ৰাখিবলৈ এই উপখণ্ডৰ কোনো কথাই প্ৰাধিকৃত নকৰিব ; অথবা

(খ) খণ্ড (৭)ৰ উপখণ্ড (ক) আৰু (খ)ৰ অধীনত সংসদে কৰা কোনো বিধিৰ উপবন্ধ অনুযায়ী এনে ব্যক্তিক নিৰোধ কৰা হোৱা নাই ।

(৫) নিবাৰক নিৰোধৰ কাৰণে উপবন্ধিত কোনো বিধিৰ অধীনত দিয়া আদেশ অনুসৰি যেতিয়া কোনো ব্যক্তিক নিৰোধ কৰা হয় তেতিয়া উক্ত আদেশ দিয়া প্ৰাধিকাৰীয়ে যথা শীঘ্ৰে তেনে নিৰুদ্ধ ব্যক্তিক কি কাৰণত উক্ত আদেশ দিয়া হৈছে সেইটো জনাই দিব আৰু উক্ত আদেশৰ বিৰুদ্ধে অভিযোজন দিবলৈ তেওঁক শীঘ্ৰাতিশীঘ্ৰ সুযোগ দিব ।

(৬) খণ্ড (৫)ৰ কোনো কথাৰ দ্বাৰা সেই খণ্ডত যথা উল্লিখিত তেনে কোনো আদেশ দিয়া প্ৰাধিকাৰীয়ে যিবোৰ তথ্য প্ৰকট কৰিলে লোকহিতৰ পৰিপন্থী বুলি বিবেচনা কৰে, তেনেবোৰ তথ্য তেনে প্ৰাধিকাৰীয়ে প্ৰকট কৰাটো অপেক্ষিত নহব ।

(৭) সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা —

(ক) কি বোৰ পৰিস্থিতিৰ অধীনত আৰু কি কি শ্ৰেণীৰ বা শ্ৰেণীসমূহৰ গোচৰত খণ্ড (৪)ৰ উপখণ্ড (ক)ৰ উপবন্ধ অনুযায়ী উপদেষ্টা বোৰ্ডৰ মতামত নোলোৱাকৈ নিবাৰক নিৰোধৰ কাৰণে উপবন্ধিত কোনো বিধিৰ অধীনত তিনি মাহতকৈ অধিক কালৰ কাৰণে কোনো ব্যক্তিক নিৰোধ কৰিব পাৰিব সেই পৰিস্থিতি সমূহ আৰু শ্ৰেণী বা শ্ৰেণী সমূহ,

(খ) কি অধিকতম কালৰ কাৰণে কোনো শ্ৰেণী বা শ্ৰেণীসমূহৰ গোচৰত যিকোনো ব্যক্তিক নিবাৰক নিৰোধৰ বাবে উপবন্ধিত কোনো বিধিৰ অধীনত নিৰুদ্ধ কৰিব পাৰিব সেই অধিকতম কাল, আৰু

(গ) খণ্ড (৪)ৰ উপখণ্ড (ক)ৰ অধীনস্থ কোনো পৰিপূৰ্ণত উপদেষ্টা বোৰ্ডৰ দ্বাৰা অনুসৰণীয় প্ৰক্ৰিয়া, বিহিত কৰিব পাৰে ।

শোষণৰ বিৰুদ্ধে অধিকাৰ

২৩। (১) মানব পণন আৰু “বেগাৰ” আৰু অন্যান্য অনুরূপ প্ৰকাৰৰ বলপূৰ্বক কৰোৱা শ্ৰমৰ প্ৰতিষেধ কৰা হৈছে, আৰু এই উপবন্ধৰ কোনো উলংঘন বিধি অনুযায়ী দণ্ডনীয় অপৰাধ হব ।

(২) এই অনুচ্ছেদৰ কোনো কথাই ৰাজত্ব বা প্ৰয়োজনৰ অৰ্থে বাধ্যতামূলক সেৱা আৰোপণ কৰাৰ পৰা ৰাজ্যিক নিবাৰণ নকৰিব আৰু এনে সেৱা আৰোপণত ৰাজ্যই কেৱল ধৰ্ম, জাতি, বৰ্ণ বা শ্ৰেণী অথবা ইয়াৰ কোনো এটাৰ হেতুকে কোনো বিভেদ নকৰিব ।

২৪। চৈধ্য বছৰৰ কম বয়সৰ কোনো ল'ৰা-ছোৱালীকে কোনো কাৰখানা বা খনিৰ চাকৰিত কিম্বা আন কোনো সংকটজনক চাকৰিত নিযুক্ত নকৰিব ।

মানব পণন আৰু
বলাৎশ্ৰম
কৰোৱাৰ
প্ৰতিষেধ।

কাৰখানা আদিত
ল'ৰা-ছোৱালীৰ
নিযুক্তিত
প্ৰতিষেধ।

তৃতীয় ভাগ — মৌলিক অধিকাৰ — অনুচ্ছেদ ২৫-২৮

ধৰ্ম-স্বতন্ত্ৰতাৰ অধিকাৰ

বিবেকৰ স্বতন্ত্ৰতা
আৰু ধৰ্মৰ অবাধ
ধাৰণ, আচৰণ
আৰু প্ৰচাৰৰ
স্বতন্ত্ৰতা।

২৫ (১) সাৰ্বজনিক শৃঙ্খলা, সদাচাৰ আৰু স্বাস্থ্য আৰু এইভাগৰ অন্যান্য উপ-বন্ধাবলীৰ সাপেক্ষে বিবেকৰ স্বতন্ত্ৰতা পাবলৈ আৰু অবাধে ধৰ্মৰ ধাৰণ, আচৰণ আৰু প্ৰচাৰৰ অধিকাৰ পাবলৈ সকলো ব্যক্তিকে সমানে হুকু থাকিব।

(২) এই অনুচ্ছেদৰ কোনো কথাই কোনো বৰ্তমান বিধিৰ প্ৰবৰ্তনত প্ৰভাৱ নেপেলাব কিম্বা ৰাজ্যিক এনে কোনো বিধি প্ৰস্তুত কৰাৰ পৰা নিবাৰণ নকৰিব যি বিধিয়ে—

(ক) ধৰ্মাচৰণৰ লগত সম্বন্ধ থকা কোনো আৰ্থিক, বিত্তীয়, ৰাজনৈতিক বা অন্যান্য লৌকিক কাৰ্য্যকলাপ বিনিয়মন বা নিৰ্বন্ধন কৰে ;

(খ) সামাজিক কল্যাণ আৰু সংস্কাৰৰ অৰ্থে উপবন্ধ কৰে কিম্বা হিন্দুৰ সাৰ্বজনিক প্ৰকাৰৰ ধৰ্মমূলক প্ৰতিষ্ঠান সমূহ সকলো শ্ৰেণীৰ বা সম্প্ৰদায়ৰ হিন্দু সকলৰ নিমিত্তে উন্মুক্ত কৰি দিয়ে।

স্পষ্টীকৰণ ১ :- কৃপাণ ধাৰণ কৰা আৰু লগত লৈ ফুৰাটো শিখ ধৰ্ম মানি চলাৰ অন্তৰ্গত বুলি গণ্য কৰা হ'ব।

স্পষ্টীকৰণ ২ :- খণ্ড (২)ৰ উপখণ্ড (খ)ত হিন্দু সকল বুলি কৰা নিৰ্দেশে শিখ, জৈন আৰু বৌদ্ধ ধৰ্ম মানি চলা লোক সকলকো নিৰ্দেশ কৰা বুলি অৰ্থ কৰা হ'ব আৰু হিন্দু ধৰ্মমূলক প্ৰতিষ্ঠান সমূহৰ নিৰ্দেশৰো সেই অনুসাৰে অৰ্থ কৰা হ'ব।

ধৰ্মমূলক কামৰ
পৰিচালনাৰ
স্বতন্ত্ৰতা।

২৬। সাৰ্বজনিক শৃঙ্খলা, সদাচাৰ আৰু স্বাস্থ্যৰ সাপেক্ষে —

(ক) ধৰ্মীয় বা পূৰ্ব প্ৰয়োজনৰ কাৰণে প্ৰতিষ্ঠান স্থাপন আৰু পোষণ কৰিবলৈ ;

(খ) ধৰ্মৰ বিষয়ত নিজৰ কাৰ্য্য পৰিচালনা কৰিবলৈ ;

(গ) অস্থাবৰ আৰু স্থাবৰ সম্পত্তি অৰ্জন কৰিবলৈ আৰু তাৰ স্বামিত্ব লাভ কৰিবলৈ ;
আৰু

(ঘ) বিধি অনুযায়ী এনে সম্পত্তিৰ প্ৰশাসন কৰিবলৈ প্ৰত্যেক ধৰ্ম সম্প্ৰদায়ৰ বা তাৰ কোনো বিভাগৰ অধিকাৰ থাকিব।

কোনো বিশেষ
ধৰ্মৰ উন্নতিৰ
অৰ্থে কৰ
শোধোৱা বিষয়ত
স্বতন্ত্ৰতা।

২৭। যিবিলাক কৰৰ আগম কোনো বিশেষ ধৰ্মৰ বা ধৰ্ম সম্প্ৰদায়ৰ উন্নতি বা পোষণৰ অৰ্থে ব্যয় কৰাৰ কাৰণে নিৰ্দিষ্ট ৰূপে বিনিয়োগ কৰা হয়, সেইবিলাক কৰ শোধাবলৈ কোনো ব্যক্তিকে বাধ্য কৰিব নোৱাৰিব।

কিছুমান শিক্ষা
প্ৰতিষ্ঠানত ধৰ্ম
শিক্ষা বা ধৰ্মীয়
উপাসনাত
উপস্থিতিৰ
বিষয়ত স্বতন্ত্ৰতা।

২৮। (১) ৰাজ্য নিধিৰ পৰা সম্পূৰ্ণৰূপে পোষণ কৰা কোনো শিক্ষা প্ৰতিষ্ঠানতে ধৰ্মীয় শিক্ষা দিয়া নহ'ব।

(২) ৰাজ্যৰ দ্বাৰা প্ৰশাসিত কিছু ধৰ্ম-শিক্ষাৰ আবশ্যকতাৰ কথা থকা কোনো ধৰ্মৰ বা ন্যাসৰ অধীনত স্থাপিত হোৱা শিক্ষা প্ৰতিষ্ঠানত খণ্ড (১) ৰ কোনো কথা প্ৰযোজ্য নহ'ব।

(৩) ৰাজ্যই স্বীকৃতি দিয়া বা ৰাজ্য নিধিৰ পৰা সাহায্য পোৱা কোনো শিক্ষা প্ৰতিষ্ঠানত অধ্যয়ন কৰা কোনো ব্যক্তিয়ে এনে প্ৰতিষ্ঠানত দিয়া ধৰ্ম শিক্ষাত কিম্বা এনে প্ৰতিষ্ঠানত অধৰা তাৰ লগত সংলগ্ন কোনো স্থানত অনুষ্ঠিত ধৰ্মীয় উপাসনাত ভাগলোৱাটো আবশ্যিক বুলি ধৰা নহ'ব যদিহে এনে ব্যক্তিয়ে বা তেওঁ নাবালক হলে তেওঁৰ অভিভাৱকে তাৰ বাবে সন্মতি দিয়া নাই।

তৃতীয় ভাগ — মৌলিক অধিকাৰ — অনুচ্ছেদ ২৯-৩১ক

সংস্কৃতি আৰু শিক্ষা সম্বন্ধীয় অধিকাৰ

২৯। (১) সুকীয়া ভাষা, লিপি বা সংস্কৃতি থকা আৰু ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত বা তাৰ কোনো অংশত বাস কৰা নাগৰিক সকলৰ যিকোনো বিভাগৰ সেইবোৰ সংৰক্ষণ কৰাৰ অধিকাৰ থাকিব।

সংখ্যালঘু
সকলৰ স্বার্থৰ
সংৰক্ষণ।

(২) ৰাজ্যৰ দ্বাৰা পোষিত হোৱা বা ৰাজ্য নিধিৰ পৰা সাহায্য পোৱা কোনো শিক্ষা প্রতিষ্ঠানত কেবল ধৰ্ম, জাতি, বৰ্ণ, ভাষা বা তাৰ কোনোটোৰ হেতুকে কোনো নাগৰিকক প্ৰবেশ নিদিয়াকৈ থাকিব নোৱাৰিব।

৩০। (১) ধৰ্মৰ ভিত্তিতেই হওক বা ভাষাৰ ভিত্তিতেই হওক সকলো সংখ্যালঘু সম্প্ৰদায়ৰ নিজৰ মনোমত শিক্ষা প্রতিষ্ঠান স্থাপন আৰু প্ৰশাসন কৰাৰ অধিকাৰ থাকিব।

শিক্ষা প্রতিষ্ঠান
স্থাপন বা প্ৰশাসন
কৰিবলৈ

¶(১ক) খণ্ড (১)ত উল্লিখিত কোনো সংখ্যালঘুৰ দ্বাৰা স্থাপিত আৰু প্ৰশাসিত কোনো শিক্ষানুষ্ঠানৰ কোনো সম্পত্তিৰ বাধ্যতামূলক অৰ্জনৰ বাবে উপবন্ধ কৰা কোনো বিধি প্ৰণয়ন কৰোতে ৰাজ্যই এইটো সুনিশ্চিত কৰিব লাগিব যে এনে সম্পত্তি অৰ্জনৰ বাবে এনে বিধিৰ দ্বাৰা নিৰ্দিষ্ট কৰা বা তাৰ অধীনত ধাৰ্য কৰা ধনৰ পৰিমাণ এনে হ'ব যাতে তাৰ দ্বাৰা সেই খণ্ডৰ অধীনত প্ৰত্যাহুতি দিয়া অধিকাৰত বাধা আৰোপ নকৰে বা তাক নিৰাকৃত নকৰে।]

সংখ্যালঘুসকলৰ
অধিকাৰ।

(২) ৰাজ্যই শিক্ষা প্রতিষ্ঠান সমূহলৈ সাহায্য মঞ্জুৰী দিওঁতে কোনো প্রতিষ্ঠানৰ বিৰুদ্ধে এনে আধাৰৰ ওপৰত বিভেদ নকৰিব যে সেই প্রতিষ্ঠান, ধৰ্মৰ ভিত্তিতেই হওক বা ভাষাৰ ভিত্তিতেই হওক, কোনো সংখ্যালঘুৰ দ্বাৰা পৰিচালিত।

¶ * * *]

৩১। [সম্পত্তিৰ বাধ্যতামূলক অৰ্জন] সংবিধান (চতুঃচত্ববিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ৰ ধাৰা ৬ৰ দ্বাৰা নিৰাসিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

¶ কোনো কোনো বিধিৰ ব্যাবৃতি

¶(৩১ক) ¶(ক) অনুচ্ছেদ ১৩ত অন্তৰ্ভুক্ত যি কোনো কথা থাকিলেও—

(ক) ৰাজ্যৰ দ্বাৰা কোনো সম্পদা বা তাত থকা কোনো অধিকাৰ অৰ্জনৰ নিমিত্তে অথবা এনে কোনো অধিকাৰ লোপ কৰণ বা পৰিবৰ্তনৰ নিমিত্তে, বা
(খ) ৰাজ্যৰ দ্বাৰা লোকহিতকৰ কাৰণেই হওক বা সেই সম্পত্তিৰ উচিত পৰিচালনাৰ কাৰণেই হওক, কোনো সম্পত্তিৰ পৰিচালনা সীমিত কালৰ ধাৰে হাতলৈ অনাৰ নিমিত্তে, বা

সম্পদা আদি
অৰ্জনৰ নিমিত্তে
উপবন্ধকাৰী
বিধিসমূহৰ
ব্যাবৃতি।

১। সংবিধান (চতুঃচত্ববিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ৰ ধাৰা ৪ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

২। “সম্পত্তিৰ অধিকাৰ” উপশিতান সংবিধান উক্ত সংশোধন অধিনিয়মৰ ধাৰা ৫ৰ দ্বাৰা লোপ কৰা হৈছে (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

৩। সংবিধান (ছাচত্ববিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ ধাৰা ৩ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

৪। সংবিধান (প্ৰথম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫১ৰ ধাৰা ৪ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (ভূতলক্ষী প্ৰভাবেৰে)।

৫। সংবিধান (চতুৰ্থ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৫ৰ ৩ ধাৰাৰ দ্বাৰা মূল খণ্ডৰ পৰিবৰ্তে প্ৰতিস্থাপিত (ভূতলক্ষী প্ৰভাবেৰে)।

তৃতীয় ভাগ — মৌলিক অধিকাৰ — অনুচ্ছেদ ৩১ক

(গ) দুই বা ততোধিক নিগমক লোকহিতৰ কাৰণেই হওক বা নিগম সমূহৰ যি কোনো একৰ পৰিচালনা সুনিশ্চিত কৰাৰ কাৰণেই হওক, লগ লগোৱাৰ নিমিত্তে, বা

(ঘ) নিগম সমূহৰ প্ৰবন্ধ-অভিকৰ্তা, সচিব আৰু কোষাধ্যক্ষ, প্ৰবন্ধ-নিৰ্দেশক, নিৰ্দেশক বা প্ৰবন্ধক সকলৰ কোনো অধিকাৰৰ অথবা তাৰ অংশীদাৰ সকলৰ কোনো ভেটো অধিকাৰৰ লোপ সাধনৰ বা পৰিবৰ্তনৰ নিমিত্তে, বা

(ঙ) কোনো খনিজ বা খনিজ তেল বিচাৰিবৰ কাৰণে বা লব্ধ কৰিবৰ কাৰণে হোৱা কোনো কৰাৰ, পট্টন বা অনুজ্ঞাপত্ৰৰ বলত উদ্ভূত কোনো অধিকাৰৰ লোপ সাধন বা পৰিবৰ্তনৰ নিমিত্তে অথবা এনে কোনো কৰাৰ, পট্টন বা অনুজ্ঞাপত্ৰ সময়ৰ পূৰ্বে পৰ্য্যাবসান ঘটোৱাৰ বা বদকৰণৰ নিমিত্তে, উপবন্ধকাৰী কোনো বিধি, ^১অনুচ্ছেদ ১৪ বা অনুচ্ছেদ ১৯ৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত অধিকাৰ সমূহৰ কোনো এটাৰ লগত অসঙ্গত হোৱাৰ বা তাৰ কোনো এটাক হৰণ কৰা বা ন্যূন কৰাৰ আধাৰত বাতিল বুলি গণ্য কৰা নহব :

পৰন্তু, যতনেকি এনেকুৱা বিধি ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধি হয় তাত এই অনুচ্ছেদৰ উপবন্ধ সমূহ প্ৰয়োগ নহব যদিহে এনেকুৱা বিধি ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিবেচনাৰ্থে বক্ষিত হৈ তেওঁৰ অনুমতি লাভ নকৰে :]

^২অধিকন্তু, যতনেকি কোনো বিধিয়ে ৰাজ্যৰ দ্বাৰা কোনো সম্পদা অৰ্জন কৰাৰ কোনো ব্যৱস্থা কৰে আৰু যতনেকি কোনো সম্পদাত সমাবিষ্ট কোনো ভূমি কোনো ব্যক্তিয়ে তেওঁৰ ব্যক্তিগত কৃষিৰ অধীনত ধাৰণ কৰে তাত তেওঁৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োজ্য সাম্প্ৰতিক ভাবে বলবৎ থকা যিকোনো বিধিৰ অধীনত থকা সৰ্বোচ্চ সীমাৰ ভিতৰত পৰা এনে ভূমিৰ যিকোনো ভাগ অথবা তাত অবস্থিত বা তাৰ লগত অনুলগ্ন কোনো ঘৰ বা কোনো নিৰ্মাণ অৰ্জন কৰাটো ৰাজ্যৰ বাবে বিধিপূৰ্ণ নহব, যদিহে এনে ভূমি, ঘৰ বা নিৰ্মাণ অৰ্জন সম্বন্ধীয় বিধিয়ে এনে নিৰিখত ক্ষতিপূৰণ দিয়াৰ ব্যৱস্থা নকৰে যি নিৰিখ তাৰ বজাৰ দৰতকৈ কম নহয়।]

(২) এই অনুচ্ছেদত —

^৩(ক) কোনো স্থানীয় ক্ষেত্ৰৰ প্ৰসংগত “সম্পদা” বুলিলে সেই ঠাইত থকা ভূ-ধাৰণ সম্বন্ধীয় বৰ্তমান বিধিত এই পদৰ বা ইয়াৰ স্থানীয় প্ৰতিশব্দৰ যি অৰ্থ বুজায় সেই অৰ্থকে অভিপ্ৰেত কৰিব ; আৰু

(i) কোনো জাগীৰ, ইনাম বা মুআফী বা অনন কোনো অনুৰূপ অনুদান আৰু

^৪[তামিলনাড়ু] আৰু কেৰেলা ৰাজ্যত যিকোনো জন্মম্ অধিকাৰ ;

(ii) ৰায়তী বন্দবস্ত ধাৰণ কৰা যিকোনো ভূমি ;

(iii) কৃষিৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে অথবা পতিত ভূমি, বন ভূমি, চৰণীয়া ভূমি বা ভূমিৰ কৃষক, কৃষি বনু বা আৰু গয়া শিল্পী সকলে দখল কৰা গৃহনিৰ্মাণ বা অন্য নিৰ্মাণ স্থানক ধৰি কৃষিৰ বা তত্ সম্বন্ধীয় প্ৰয়োজন সমূহৰ বাবে ধাৰণ কৰা বা পট্টন দিয়া ভূমিও ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত হব ;]

^১ সংবিধান (চতুঃচত্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ৰ দ্বাৰা ৭ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-৬-৭৯ তাৰ পৰা)।

^২ সংবিধান (সপ্তদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৪ৰ দ্বাৰা ২ৰ দ্বাৰা অন্তঃ স্থাপিত।

^৩ সংবিধান (সপ্তদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৪ৰ দ্বাৰা ২ৰ দ্বাৰা মূল উপখণ্ড (ক)ৰ পৰিবৰ্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (ভূতলক্ষী প্ৰভাৱেৰে)।

^৪ মাদ্ৰাজ ৰাজ্য (নাম পৰিবৰ্তন) অধিনিয়ম, ১৯৬৮ৰ দ্বাৰা ৪ৰ দ্বাৰা “মাদ্ৰাজ” শব্দৰ সলনি প্ৰতিষ্ঠাপিত (১৪-১-৬৯ ৰ তাৰ পৰা)।

তৃতীয় ভাগ — মৌলিক অধিকাৰ — অনুচ্ছেদ ৩১খ-৩২

(খ) কোনো সম্পদাৰ সম্বন্ধত “অধিকাৰসমূহ” বুলিলে স্বত্বধাৰী, উপস্বত্বধাৰী, অধীন-স্বত্বধাৰী, ভূ-ধৃত্তিধাৰী, ষ্ৰী-বায়ত, অধীন-বায়ত বা অন্য মধ্যবৰ্ত্তীৰ ওপৰত ন্যস্ত যিকোনো অধিকাৰ আৰু ভূমি-ৰাজস্ব সম্পৰ্কত থকা যি কোনো অধিকাৰ বা বিশেষাধিকাৰো ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত হব।]

¶ ৩১খ। অনুচ্ছেদ ৩১কত সন্নিবিষ্ট উপবন্ধ সমূহৰ ব্যাপকতাৰ ওপৰত প্ৰতিকূল প্ৰভাৱ নেপেলোৱাকৈ, নবম অনুসূচীত উল্লিখিত অধিনিয়ম আৰু বিনিয়ম সমূহৰ কোনো খনেই বা তাৰ উপবন্ধ সমূহৰ কোনোটোবেই এনে অধিনিয়ম, বিনিয়ম বা উপবন্ধ এই ভাগৰ যিকোনো উপবন্ধৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত অধিকাৰ সমূহৰ কোনোটোৰ লগত অসংগত হোৱাৰ কাৰণত বা এনে অধিকাৰৰ কোনো এটা হৰণ কৰাৰ বা ন্যূন-কৰাৰ কাৰণত বাতিল বুলি বা কেতিয়াবা বাতিল হোৱা বুলি গণ্য কৰা নহব, আৰু ইয়াৰ প্ৰতিকূলে কোনো ন্যায়ালয় বা ন্যায়াধিকাৰণৰ নিৰ্ণয়, ডিক্ৰী বা আদেশ থাকিলেও, উক্ত অধিনিয়ম আৰু বিনিয়মৰ প্ৰত্যেক খনেই তাক নিৰসন বা সংশোধন কৰিব পৰা কোনো ক্ষমতাশীল বিধান মণ্ডলৰ ক্ষমতা সাপেক্ষে বলবৎ হৈ চলি থাকিব।]

কোনো কোনো
অধিনিয়ম আৰু
বিনিয়মৰ
মান্যকৰণ।

¶ ৩১ গ। অনুচ্ছেদ ১৩ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও চতুৰ্থ ভাগত উল্লিখিত সূত্র সমূহৰ সকলো বা যি কোনোটো সূনিশ্চিত কৰাৰ অৰ্থে ৰাজ্যৰ নীতিক কাৰ্য্যস্বিত কৰা কোনো বিধি এই আধাৰত বাতিল বুলি গণ্য কৰা নহব যে তেনে বিধি অনুচ্ছেদ ১৪ অথবা অনুচ্ছেদ ১৯ৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত অধিকাৰ সমূহৰ কোনোটোৰ সৈতে অসংগত অথবা ই তেনে অধিকাৰৰ কোনোটো হৰণ কৰিছে বা ন্যূন কৰিছে আৰু এনে নীতি কাৰ্য্যস্বিত কৰিবৰ অৰ্থে প্ৰণীত বুলি ঘোষণা থকা কোনো বিধিৰ বিৰুদ্ধে কোনো ন্যায়ালয়ত এই আধাৰত প্ৰশ্ন কৰিব নোৱাৰিব যে তেনে বিধিয়ে এনে নীতি কাৰ্য্যস্বিত কৰা নাই :]

কোনো কোনো
নিৰ্দেশক
সূত্ৰাবলী
কাৰ্য্যস্বিত কৰা
বিধিসমূহৰ
ব্যাবৃত্তি।

পৰন্তু, যেতিয়া তেনে বিধি কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কৰা হয় তেতিয়া এই অনুচ্ছেদৰ উপবন্ধ সমূহ তাত প্ৰয়োগ নহব - যদিহে তেনে বিধি ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিবেচনাৰ বাবে ৰক্ষিত হোৱাৰ পাচত তেখেতৰ সন্মতি প্ৰাপ্ত নহয়।]

৩১ ঘ। [ৰাষ্ট্ৰ-বিৰোধী কাৰ্য্যকলাপ সম্বন্ধীয় বিধিৰ ব্যাবৃত্তি] সংবিধান (দ্বাচত্বাবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত, আৰু সংবিধান (ত্ৰিচত্বাবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৭ৰ দ্বাৰা ২ব দ্বাৰা লোপ কৰা হয় (১৩-৪-৭৮ তাৰ পৰা)।

সাংবিধানিক প্ৰতিকাৰৰ অধিকাৰ

৩২ (১) এই ভাগৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত অধিকাৰ সমূহ বলবত্ কৰাৰ কাৰণে সমুচিত কাৰ্য্যবাহীৰ দ্বাৰা উচ্চতম ন্যায়ালয়লৈ আবেদন কৰাৰ অধিকাৰ সূনিশ্চিত কৰা হৈছে।

এই ভাগৰ দ্বাৰা
প্ৰদত্ত
অধিকাৰসমূহ
বলবত্ কৰাৰ
কাৰণে
প্ৰতিকাৰসমূহ।

(২) এই ভাগৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত যিকোনো অধিকাৰ বলবত্ কৰাৰ কাৰণে নিৰ্দেশ বা আদেশ অথবা লেখ সমূহ, যাৰ অন্তৰ্গত ৰুদী প্ৰত্যক্ষীকৰণ, পৰমাদেশ, প্ৰতিষেধ, অধিকাৰপৃচ্ছা আৰু উত্প্ৰেষণ লেখৰ প্ৰকৃতিৰ লেখ সমূহ পৰিব, ইয়াৰ যিটোবেই সমুচিত হয়, উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ জাৰি কৰাৰ ক্ষমতা থাকিব।

১। সংবিধান (চতুৰ্থ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৫ৰ ৩ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (ভূতলক্ষী প্ৰভাৱেৰে)।

২। সংবিধান (প্ৰথম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫১ৰ ৫ ধাৰাৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। সংবিধান (পঞ্চবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ৰ ৩১ ধাৰা ৩ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (২০-৪-৭২ তাৰ পৰা)।

৪। সংবিধান (দ্বাচত্বাবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ ৪ ধাৰা ৪ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (৩-১-৭৭ তাৰ পৰা)।

৫। সংবিধান (চতুঃচত্বাবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ৰ ৮ ধাৰা ৮ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-৬-৭৯ তাৰ পৰা)।

৬। উচ্চতম ন্যায়ালয়ে কেশৱানন্দ ভাৰতী বনাম কেবেলা ৰাজ্যৰ মোকদ্দমাত এই অংশটো অবিধিমান্য বুলি ঘোষণা কৰিছে।

তৃতীয় ভাগ — মৌলিক অধিকাৰ — অনুচ্ছেদ ৩২-৩৫

(৩) উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ওপৰত খণ্ড (১) আৰু (২)ৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত ক্ষমতা সমূহৰ ওপৰত প্ৰতিকূল প্ৰভাৱ নপৰাকৈ সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা আন যিকোনো ন্যায়ালয়কে ইয়াৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰৰ স্থানীয় সীমাৰ ভিতৰত খণ্ড (২)ৰ অধীনত উচ্চতম ন্যায়ালয়ে প্ৰয়োগ কৰিব পৰা সকলো ক্ষমতা বা তাৰ যিকোনোটা প্ৰয়োগ কৰিবলৈ ক্ষমতা দিব পাৰে।

(৪) এই সংবিধানৰ দ্বাৰা অনাথা উপবন্ধিত ব্যতিৰেকে এই অনুচ্ছেদৰ দ্বাৰা সুনিশ্চিত অধিকাৰ নিলম্বিত হ'ব নোৱাৰিব।

৩২ক। [অনুচ্ছেদ ৩২ৰ অধীনত হোৱা কাৰ্য্যবাহীত ৰাজ্যিক বিধিৰ সাংবিধানিক বৈধতা বিবেচনা নকৰিব] - সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত, আৰু সংবিধান (ত্ৰিচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৭ৰ দ্বাৰা ৩ৰ দ্বাৰা লোপ কৰা হয় (১৩-৪-৭৮ তাংৰ পৰা)।

সেনা বাহিনী
আদিৰ প্ৰতি
প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত
এই ভাগৰ দ্বাৰা
প্ৰদত্ত
অধিকাৰসমূহ
সাল সলনি
কৰিবলৈ সংসদৰ
ক্ষমতা।

৩৩। এই ভাগৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত অধিকাৰ সমূহৰ যিকোনোটা —

(ক) সশস্ত্ৰ বাহিনী সমূহৰ সদস্য সকলৰ প্ৰতি ; বা
(খ) জন-শৃঙ্খলা ৰক্ষাৰ দায়িত্বভাৰত থকা বাহিনীৰ সদস্য সকলৰ প্ৰতি ; বা
(গ) গুপ্তচৰৰ বা প্ৰতি গুপ্তচৰৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে ৰাজ্যই প্ৰতিষ্ঠা কৰা কোনো
বিউৰো বা আন সংগঠনত নিযুক্ত ব্যক্তি সকলৰ প্ৰতি ; বা
(ঘ) খণ্ড (ক)ৰ পৰা (গ) লৈকে এই খণ্ড সমূহত নিৰ্দেশিত কোনো বাহিনী,
বিউৰো বা সংগঠনৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠা কৰা টেলিযোগাযোগ ব্যবস্থাত বা তাৰ সম্বন্ধত
নিয়োজিত ব্যক্তি সকলৰ প্ৰতি,
প্ৰয়োগ কৰোতে তেওঁলোকৰ মাজত অনুশাসন বজাই ৰাখিবলৈ আৰু তেওঁলোকৰ কাৰ্য্যৰ
উচিত নিৰ্বহন সুনিশ্চিত কৰিবলৈ কি পৰ্য্যন্ত সংকুচিত বা নিৰাকৃত কৰিব সেইটো সংসদে
বিধিৰ দ্বাৰা বিনিশ্চিত কৰিব পাৰে।]

যিকোনো অঞ্চলত
সামৰিক বিধি বলবত্
হৈ থকা কালত এই
ভাগৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত
অধিকাৰৰ ওপৰত
নিৰ্বন্ধন।

৩৪। এই ভাগৰ পূৰ্ববৰ্ত্তী উপবন্ধ সমূহত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও সংসদে বিধিৰ
দ্বাৰা সংঘৰ বা আন কোনো এখন ৰাজ্যৰ সেৱাত থকা কোনো ব্যক্তিক বা আন যিকোনো
ব্যক্তিক সামৰিক বিধি বলবৎ হৈ থকা ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰুৱা কোনো অঞ্চলত শৃঙ্খলা
অনুৰক্ষণ বা পুনঃস্থাপনৰ সম্বন্ধত তেওঁ কৰা কোনো কাৰ্য্যৰ বাবে ক্ষতিপূৰ্ত্তি দিব পাৰিব
কিন্তু এনে ক্ষেত্ৰত সামৰিক বিধিৰ অধীনত দিয়াহোৱা দণ্ডাদেশ, বিহিত শাস্তি আৰু আদেশ
দিয়া হোৱা বাঞ্ছনীয় বা আন কোনো কাৰ্য্য বিধিমান্য কৰিব পাৰিব।

এই ভাগৰ
উপবন্ধসমূহক
কাৰ্য্যকৰী
কৰিবলৈ বিধান।

৩৫। এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও —

(ক) নিম্নোক্ত বিষয়ত বিধি প্ৰণয়ন কৰিবলৈ সংসদৰ ক্ষমতা থাকিব আৰু ৰাজ্যৰ
বিধান মণ্ডলৰ ক্ষমতা নেথাকিব—

(i) অনুচ্ছেদ ১৬ৰ খণ্ড (৩), অনুচ্ছেদ ৩২ৰ খণ্ড (৩), অনুচ্ছেদ ৩৩ আৰু
অনুচ্ছেদ ৩৪ৰ অধীনত সংসদে কৰা বিধিৰ দ্বাৰা উপবন্ধিত কৰিব পৰা বিষয়বোৰৰ যিকোনো
বিষয় সম্পৰ্কে ; আৰু

(ii) এই ভাগত অপৰাধ বুলি ঘোষিত কাৰ্য্যাবলীৰ বাবে শাস্তি বিহিত কৰিবলৈ ;
আৰু এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পিচত যথাসম্ভৱ শীঘ্ৰে উপখণ্ড (২)ত নিৰ্দেশিত কাৰ্য্যবোৰৰ
বাবে শাস্তি বিহিত কৰিবলৈ সংসদে বিধি প্ৰস্তুত কৰিব ;

(খ) এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ ঠিক পূৰ্বে ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত বলবৎ থকা আৰু খণ্ড
(ক)ৰ উপখণ্ড (i)ত নিৰ্দেশিত বিষয়বোৰৰ যিকোনোটাৰ লগত সম্বন্ধ থকা কিন্তু সেই খণ্ডৰ
উপখণ্ড (ii)ত নিৰ্দেশিত কাৰ্য্যৰ বাবে শাস্তিৰ উপবন্ধ কৰা কোনো বিধি তাত থকা নিবন্ধন
সমূহৰ আৰু অনুচ্ছেদ ৩৭২ৰ অধীনত কৰা যিকোনো অনুকূলন আৰু ৰূপভেদ সাপেক্ষে
সংসদে পৰিৱৰ্ত্তিত, নিৰাসিত বা সংশোধিত নকৰা পৰ্য্যন্ত বলবত্ হৈয়েই থাকিব।

স্পষ্টীকৰণ - এই অনুচ্ছেদত "বলবৎ হৈ থকা বিধি" এই বাক্যাংশৰ অৰ্থ অনুচ্ছেদ
৩৭২ত থকা উক্ত বাক্যাংশৰ অৰ্থৰ সৈতে একে।

১। সংবিধান (পঞ্চাশতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৪ৰ দ্বাৰা ২ৰ দ্বাৰা মূল অনুচ্ছেদ ৩৩ৰ
পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (১১-৯-৮৪ তাংৰ পৰা)।

চতুৰ্থ ভাগ

ৰাজ্যৰ নীতিৰ নিৰ্দেশক সূত্ৰসমূহ

৩৬। প্ৰসংগ ক্ৰমে আন অৰ্থ অপেক্ষিত নহলে এই ভাগত “ৰাজ্য” শব্দৰ অৰ্থ তৃতীয় পৰিভাষা। ভাগত থকা উক্ত শব্দৰ অৰ্থৰে সৈতে একে হ’ব।

৩৭। এই ভাগত থকা উপবন্ধ সমূহ কোনো ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা বলবৎ কৰিব পৰা নহব কিন্তু তথাপি তাত দিয়া সূত্ৰবোৰ দেশ শাসনৰ বাবে মূল কথা হ’ব আৰু বিধি প্ৰস্তুত কৰোতে সূত্ৰবোৰ প্ৰয়োগ কৰাটো ৰাজ্যৰ কৰ্তব্য হ’ব। এই ভাগত থকা সূত্ৰসমূহৰ প্ৰয়োগ।

৩৮। ১।(১)। ৰাষ্ট্ৰীয় জীৱনৰ সকলোবোৰ সংস্থাকে অনুপ্ৰাণিত কৰা সামাজিক, আৰ্থিক আৰু ৰাজনৈতিক ন্যায় থকা সমাজ ব্যবস্থা এটা যথা সম্ভৱ ফলদায়কভাবে স্থাপন আৰু সংৰক্ষণ কৰি লোক-কল্যাণৰ উন্নতিৰ অৰ্থে ৰাজ্যই প্ৰয়াস কৰিব। লোক-কল্যাণৰ উন্নতিৰ অৰ্থে ৰাজ্যৰ দ্বাৰা সামাজিক ব্যৱস্থাৰ প্ৰবৰ্তন।

১।(২) ৰাজ্যই বিশেষকৈ আয়ৰ অসমতা কম কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিব, আৰু অকল ব্যক্তি সকলৰ মাজতেই নহয় বৰং বেলেগ বেলেগ ক্ষেত্ৰত বাস কৰা আৰু বেলেগ বেলেগ ব্যবসায় কৰা ব্যক্তিসকলৰ সমষ্টি সমূহৰ মাজতো প্ৰতিষ্ঠা, সা-সুবিধা তথা সুযোগৰ অসমতা নাইকিয়া কৰিবলৈ প্ৰয়ত্ন কৰিব।]

৩৯। ৰাজ্যই নিজৰ নীতি বিশেষকৈ এনেভাবে নিৰ্দেশিত কৰিব যাৰ দ্বাৰা—

(ক) জীৱিকাৰ পৰ্যাপ্ত উপায় লাভৰ কাৰণে মুনিহ আৰু তিৰোতা সমানে সকলো নাগৰিকৰে অধিকাৰ থাকিব ; ৰাজ্যৰ দ্বাৰা অনুসৰণীয় কিছুমান নীতি সূত্ৰ।

(খ) লোক সমাজৰ বস্ত্ৰ সম্পদৰ স্বাধিক আৰু নিয়ন্ত্ৰণ যাতে এনেভাবে বৰ্দ্ধিত হয় যাৰ দ্বাৰা সৰ্বোত্তম ৰূপে সামূহিক হিত সাধিত হয় ;

(গ) আৰ্থিক ব্যৱস্থাৰ পৰিচালনাৰ পৰিণামত যাতে ধন-সম্পত্তি আৰু উৎপাদনৰ উপায় সৰ্ব-সাধাৰণৰ অহিতে কেন্দ্ৰীভূত নহয় ;

(ঘ) মুনিহ আৰু তিৰোতা উভয়ৰ বাবেই সমান কামৰ বাবে যাতে সমান দৰ্ম হা হয় ;

(ঙ) মুনিহ-তিৰোতা সকলো শ্ৰমিকৰ স্বাস্থ্য আৰু শক্তি আৰু ল’ৰা-ছোৱালীৰ কুমলীয়া বয়সৰ যাতে অপব্যৱহাৰ নহয় আৰু কোনো নাগৰিকে আৰ্থিক আবশ্যকতাৰ কাৰণে যাতে তেওঁলোকৰ বয়স বা শক্তিৰ অনুপযোগী ৰোজগাৰৰ পথ অবলম্বন কৰিবলৈ বাধ্য নহয় ;

১।(চ) শিশুসকলক সুস্থ ধৰণে আৰু স্বতন্ত্ৰ তথা মৰ্যাদাপূৰ্ণ পৰিবেশত বিকাশ লাভৰ বাবে সুযোগ-সুবিধা দিয়া হয় আৰু যাতে শিশু তথা যুবক সকলক শোষণৰ পৰা আৰু নৈতিক তথা আৰ্থিক অৱহেলাৰ পৰা ৰক্ষা কৰা হয়।]

১। সংবিধান (চতুঃচত্ববিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ৰ ধাৰা ৯ৰ দ্বাৰা মূল অনুচ্ছেদ ৩৮ক তাৰ খণ্ড(১) কৰা হৈছে (২৬-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

২। উক্ত অধিনিয়মৰ উক্ত ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত কৰা হৈছে (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

৩। সংবিধান (ছাচত্ববিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ ধাৰা ৭ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

চতুৰ্থ ভাগ — ৰাজ্যৰ নীতিৰ নিৰ্দেশক সূত্ৰসমূহ — অনুচ্ছেদ ৩৯ক-৪৭

সমান ন্যায় আৰু
বিনামূলীয়া
বিধিক সাহায্য।

৩৯ক ৰাজ্যই এইটো সুনিশ্চিত কৰিব যাতে বিধি-ব্যবস্থাৰ পৰিবৰ্তনে সমান সুযোগৰ ভিত্তিত ন্যায় উপলব্ধ কৰাই আৰু বিশেষকৈ যাতে আৰ্থিক বা আন কোনো নিৰ্যোগতাৰ কাৰণত কোনো নাগৰিক ন্যায় লাভ কৰাৰ সুযোগৰ পৰা বঞ্চিত নহয় তাক সুনিশ্চিত কৰিবলৈ উপযুক্ত বিধান বা আঁচনিৰ দ্বাৰা বা আন কোনো প্ৰকাৰে বিনামূলীয়া বিধিক সাহায্যৰ ব্যবস্থা কৰে।]

গাঁও পঞ্চায়ত
সংগঠন।

৪০। ৰাজ্যই গাঁও পঞ্চায়ত সংগঠন কৰিবলৈ দিহা কৰিব আৰু সেইবোৰক স্বায়ত্ত শাসনৰ গোট হিচাপে কাম কৰাৰ যোগ্য কৰিবলৈ যেনে ক্ষমতা আৰু প্ৰাধিকাৰৰ প্ৰয়োজন তাক প্ৰদান কৰিব।

কেতবোৰ অৱস্থাত
কাম কৰা, শিক্ষা লাভ
কৰা আৰু ৰাষ্ট্ৰীয়
সহায়তা পোৱাৰ
অধিকাৰ।

৪১। ৰাজ্যই নিজৰ আৰ্থিক সামৰ্থ্য আৰু বিকাশৰ পৰিসীমাৰ ভিতৰত কাম কৰিবৰ অধিকাৰ, শিক্ষা পাবৰ অধিকাৰ আৰু নিবনুৱা, বুঢ়াকাল, বুগুতা, অঙ্গ বিকলতা আৰু অনুচিত অভাৱৰ অৱস্থাত ৰাষ্ট্ৰীয় সহায়তাৰ অধিকাৰ প্ৰাপ্ত কৰিবলৈ কাৰ্য্যকৰী উপবন্ধ কৰিব।

কামৰ ন্যায্য আৰু
মানবোচিত অৱস্থা
সুনিশ্চিত কৰিবলৈ প্ৰসূতি
মঙ্গলৰ কাৰণে উপবন্ধ।

৪২। কামৰ ন্যায্য আৰু মানবোচিত অৱস্থা সুনিশ্চিত কৰিবলৈ আৰু প্ৰসূতি মংগলৰ কাৰণে ৰাজ্যই উপবন্ধ প্ৰস্তুত কৰিব।

বনুৱাসকলৰ
বাবে জীৱন
নিৰ্বাহ মজুৰি
আদি।

৪৩। ৰাজ্যই উপযুক্ত বিধান বা আৰ্থিক সংগঠনৰ দ্বাৰা অথবা আন কোনো প্ৰকাৰে কৃষিত কাম কৰা, উদ্যোগত কাম কৰা বা আন প্ৰকাৰৰ সকলো বনুৱাৰ বাবে কাম, জীৱন-নিৰ্বাহ মজুৰি, উপযোগী জীৱন-যাপনৰ মান আৰু অৱকাশৰ সম্পূৰ্ণ উপভোগ সুনিশ্চিত কৰি কামৰ চৰ্ত্ত সমূহ তথা সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক সুযোগ সমূহ প্ৰাপ্ত কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিব আৰু বিশেষকৈ, গ্ৰাম্য অঞ্চলত ব্যক্তিগত অথবা সমবায় ভিত্তিত কুটাৰ-উদ্যোগৰ উন্নয়নৰ বাবে ৰাজ্যই প্ৰয়াস কৰিব।

উদ্যোগৰ
পৰিচালনাত
কৰ্মীসকলৰ অংশ
গ্ৰহণ।

৪৩ক ৰাজ্যই উপযুক্ত বিধানৰ দ্বাৰা বা আন কোনো প্ৰকাৰে, কোনো উদ্যোগৰ কামত নিয়োজিত কোনো উপক্ৰম, স্থাপনা বা অন্য সংগঠনৰ পৰিচালনাত কৰ্মীসকলৰ অংশ গ্ৰহণ সুনিশ্চিত কৰিবলৈ ব্যবস্থা কৰিব।]

নাগৰিকসকলৰ
কাৰণে একে ধৰণৰ
চিভিল সংহিতা।
ল'ৰা ছোৱালীৰ
কাৰণে বিনা মাচুলে
আৰু বাধ্যতামূলক
শিক্ষা দানৰ উপবন্ধ।

৪৪। ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত নাগৰিক সকলৰ কাৰণে যাতে একে ধৰণৰ চিভিল সংহিতা এখন হয় তাৰ বাবে ৰাজ্যই প্ৰয়াস কৰিব।

অনুসূচিত জাতি,
অনুসূচিত জনজাতি
আৰু অন্যান্য দুৰ্বল
শ্ৰেণীৰ লোকসকলৰ
শিক্ষামূলক আৰু
আৰ্থিক সম্বন্ধীয়
স্বার্থৰ উন্নয়ন।

৪৫। এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ দহ বছৰৰ ভিতৰত সকলোবোৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ কাৰণে তেওঁলোকৰ বয়স চৈধ্য বছৰ পূৰ্ণ নোহোৱা পৰ্য্যন্ত, বিনা মাচুলে আৰু বাধ্যতামূলক ভাবে শিক্ষা দানৰ দিহা কৰিবলৈ ৰাজ্যই প্ৰয়াস কৰিব।

৪৬। ৰাজ্যই বিশেষ মনোযোগেৰে দুৰ্বল শ্ৰেণীৰ লোক সকলৰ বিশেষকৈ অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ শিক্ষামূলক আৰু আৰ্থিক সম্বন্ধীয় উন্নয়ন সাধিব আৰু তেওঁলোকক সামাজিক অন্যায়ে আৰু সকলো ধৰণৰ শোষণৰ পৰা সংৰক্ষিত কৰিব।

১। সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ ধাৰা ৮ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

২। সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ ধাৰা ৯ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

চতুৰ্থ ভাগ — ৰাজ্যৰ নীতিৰ নিৰ্দেশক সূত্ৰসমূহ — অনুচ্ছেদ ৪৭-৫১

৪৭। ৰাজ্যই ইয়াৰ লোকসাধাৰণৰ পৰিপুষ্টি আৰু জীৱন-যাপনৰ মান উন্নীত কৰা আৰু জন-স্বাস্থ্যৰ উন্নতি কৰা প্ৰাথমিক কৰ্তব্যৰ অন্তৰ্ভুক্ত বুলি মান্য কৰিব আৰু বিশেষকৈ ঊষধিক প্ৰয়োজনৰ বাহিৰে বাগীয়াল পানীয় আৰু স্বাস্থ্যৰ হানিকৰ ভেদৰে ব্যৱহাৰ প্ৰতিবেধ কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিব।

পৰিপুষ্টিৰ আৰু জীৱন-যাপনৰ মান উন্নীত কৰিবলৈ আৰু লোক স্বাস্থ্যৰ উন্নতি কৰিবলৈ ৰাষ্ট্ৰৰ কৰ্তব্য।

৪৮। ৰাজ্যই আধুনিক আৰু বিজ্ঞানসন্মত প্ৰণালীৰে কৃষি আৰু পশু পালন সংগঠিত কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিব ; বিশেষকৈ গাই আৰু পোৱালী আৰু অন্যান্য ক্ষীৰতী আৰু ভাৰটনা গৰু-ম'হ আদিৰ বধ প্ৰতিবেধ কৰিবলৈ আৰু বংশ পৰিৰক্ষণ আৰু উন্নত কৰিবলৈ ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিব।

কৃষি আৰু পশু পালন সংগঠন।

[৪৮ক। ৰাজ্যই পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাৰ সংৰক্ষণ আৰু উন্নয়ন কৰিবলৈ তথা দেশৰ বন-সম্পদ আৰু বন্যজীৱক ৰক্ষা কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিব।]

পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাৰ সংৰক্ষণ আৰু উন্নয়ন তথা বন আৰু বন্য জীৱৰ ৰক্ষণ।

৪৯। সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনতা ৰাষ্ট্ৰীয় গুৰুত্ব সম্পন্ন বুলি ঘোষিত কলাত্মক বা ঐতিহাসিক কাৰণত চিত্ৰকৰ্ষক প্ৰত্যেক স্মাৰক বা স্থান বা বস্তু যথাস্থিতি লুণ্ঠন, বিকৃপকৰণ, বিনাশ, অপসাৰণ, ব্যয়ন অথবা বণ্টনিৰ পৰা ৰক্ষা কৰাটো ৰাজ্যৰ বাবে বাধ্যতামূলক হ'ব।

ৰাষ্ট্ৰীয় গুৰুত্ব সম্পন্ন স্মাৰক আৰু স্থান আৰু বস্তুসমূহৰ সংৰক্ষণ।

৫০। ৰাজ্যৰ লোক সেৱা সমূহত কাৰ্যপালিকাৰ পৰা ন্যায়পালিকাক পৃথক কৰিবলৈ ৰাজ্যই ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিব।

কাৰ্যপালিকাৰ পৰা ন্যায়পালিকাক পৃথক কৰণ।

৫১। ৰাজ্যই—

- (ক) আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় শান্তি আৰু নিৰাপত্তা বৃদ্ধি কৰিবলৈ ;
- (খ) ৰাষ্ট্ৰবৰ্গৰ মাজত ন্যায্য আৰু সন্মানজনক সম্বন্ধ ৰক্ষা কৰিবলৈ ;
- (গ) সংগঠিত লোকপুঞ্জৰ মাজত পাৰস্পৰিক ব্যৱহাৰত আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় বিধি আৰু সন্ধিজনিত দায়িত্ববোৰৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা বঢ়াবলৈ ; আৰু
- (ঘ) মধ্যস্থতাৰ যোগেদি আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় বিবাদ নিষ্পত্তি কৰাত উৎসাহ দিবলৈ প্ৰয়াস কৰিব।

আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় শান্তি আৰু নিৰাপত্তাৰ উৎকৰ্ষ সাধন।

১। সংবিধান (ছাচত্ৰাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ দ্বাৰা ১০ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত(৩-১-৭৭ তাৰ পৰা)।

২। সংবিধান (ত্ৰুপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ২৭ ধাৰাৰ দ্বাৰা "সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা ঘোষিত"ৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

১। চতুর্থ 'ক' ভাগ

মৌলিক কৰ্তব্যসমূহ

মৌলিক
কৰ্তব্যসমূহ।

৫১কা ভাৰতৰ প্ৰত্যেক নাগৰিকৰ কৰ্তব্য হ'ব —

(ক) এই সংবিধান মানি চলা আৰু ইয়াৰ সকলো আদৰ্শ আৰু সংস্থা তথা ৰাষ্ট্ৰীয় পতাকা আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় সঙ্গীতক শ্ৰদ্ধা কৰা ;

(খ) স্বতন্ত্ৰতাৰ বাবে কৰা আমাৰ ৰাষ্ট্ৰীয় আন্দোলনক অনুপ্রাণিত কৰা মহান আদৰ্শসমূহ পোষণ আৰু অনুসৰণ কৰা ;

(গ) ভাৰতৰ সাৰ্বভৌমত্ব, একতা আৰু অখণ্ডতা ৰক্ষা কৰা আৰু তাক অক্ষুণ্ণ ৰখা ;

(ঘ) দেশখনক ৰক্ষা কৰা আৰু যেতিয়াই আহ্বান কৰা হয় তেতিয়াই ৰাষ্ট্ৰীয় সেবা আগবঢ়োৱা ;

(ঙ) ভাৰতৰ সকলো লোকৰ মাজত, ধৰ্মীয়, ভাষিক আৰু আঞ্চলিক অথবা সাম্প্ৰদায়িক অনৈক্য অতিক্ৰম কৰি সম্প্ৰীতি আৰু সামূহিক ভাতৃত্বৰ বৃদ্ধি কৰা ; নাৰীৰ মৰ্যাদা হানিকৰ আচৰণ ত্যাগ কৰা ;

(চ) আমাৰ মিশ্ৰিত সাংস্কৃতিৰ মূল্যবান ঐতিহ্যক মূল্য দিয়া আৰু তাক সংৰক্ষণ কৰা ;

(ছ) বন, হ্ৰদ, নদী আৰু বন্যজীৱক ধৰি প্ৰাকৃতিক পৰিবেশ ৰক্ষা কৰা, তাৰ উন্নয়ন কৰা, তথা সকলো জীৱিত প্ৰাণীৰ প্ৰতি দয়াভাৱ ৰখা ;

(জ) বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিকোণ, মানবতাবোধ আৰু অনুসন্ধিৎসা তথা সংস্কাৰৰ মনোভাৱৰ বিকাশ সাধন কৰা ;

(ঝ) ৰাজত্বৰ সম্পত্তি ৰক্ষা কৰা আৰু হিংসাত্মক কাৰ্য্য পৰিহাৰ কৰা ;

(ঞ) ব্যক্তিগত আৰু সামূহিক কাম-কাজৰ সকলো ক্ষেত্ৰত উৎকৰ্ষ সাধনৰ বাবে প্ৰয়াস কৰা যাতে ৰাষ্ট্ৰই প্ৰযত্ন আৰু সফলতাৰ উচ্চতৰ পৰ্য্যায়লৈ নিৰন্তৰ আগুৱাই যায় ।]

১। সংবিধান (ছাচত্ৰবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ ধাৰা ১১ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থ স্থাপিত (৩-১-৭৭ তাৰ পৰা) ।

পঞ্চম ভাগ

সংঘ

প্রথম অধ্যায় - কার্যপালিকা

রাষ্ট্রপতি আৰু উপরাষ্ট্রপতি

৫২। ভাৰতৰ এজন ৰাষ্ট্রপতি থাকিব।

ভাৰতৰ ৰাষ্ট্রপতি।

৫৩। (১) সংঘৰ কাৰ্যপালিকা ক্ষমতা ৰাষ্ট্রপতিৰ ওপৰত ন্যস্ত হ'ব আৰু এই সংবিধান অনুসাৰে তেওঁৰ দ্বাৰা পোনপটীয়াকৈ বা তেওঁৰ অধীনস্থ পদাধিকাৰী সকলৰ জৰিয়তে এই ক্ষমতা প্ৰয়োগ হ'ব।

সংঘৰ
কাৰ্যপালিকা
ক্ষমতা।

(২) পূৰ্ববৰ্ত্তী উপবন্ধৰ ব্যাপকতাৰ ওপৰত কোনো প্ৰতিকূল প্ৰভাৱ নপৰাকৈ সংঘৰ প্ৰতিৰক্ষা বাহিনীৰ সৰ্বোচ্চ সমাদেশ ৰাষ্ট্রপতিৰ ওপৰত ন্যস্ত হ'ব আৰু তাৰ প্ৰয়োগ বিধিৰ দ্বাৰাই বিনিয়মিত হ'ব।

(৩) এই অনুচ্ছেদত থকা কোনো কথাই —

(ক) কোনো বৰ্ত্তমান বিধিৰ দ্বাৰা কোনো ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ ওপৰত বা আন প্ৰাধিকাৰীৰ ওপৰত অৰ্পিত কৰা কোনো কৃত্য ৰাষ্ট্রপতিলৈ হস্তান্তৰিত কৰিছে বুলি গণ্য কৰা নহ'ব ; অথবা

(খ) ৰাষ্ট্রপতিৰ বাহিৰে আন প্ৰাধিকাৰীৰ ওপৰত বিধিৰ দ্বাৰা কৃত্য অৰ্পণ কৰাৰ পৰা সংসদক নিবাৰণ কৰিব নোৱাৰিব।

৫৪। ৰাষ্ট্রপতি—

(ক) সংসদৰ উভয় সদনৰ নিৰ্বাচিত সদস্য সকল, আৰু—

(খ) ৰাজ্যসমূহৰ বিধান সভাৰ নিৰ্বাচিত সদস্য সকলক লৈ গঠিত এক নিৰ্বাচক গণৰ (ইলেকট্ৰেল কলেজৰ) সদস্য সকলৰ দ্বাৰা নিৰ্বাচিত হ'ব।

সম্প্ৰসিকৰণ - এই অনুচ্ছেদ ক আৰু অনুচ্ছেদ ৫৫ত, "ৰাজ্য" ই দিল্লীৰ ৰাষ্ট্ৰীয় ৰাজধানী ৰাজ্যক্ষেত্ৰ আৰু পঞ্জিচৰী সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰে।]

ৰাষ্ট্রপতিৰ
নিৰ্বাচন।

৫৫। (১) যিমানদূৰ সম্ভৱ হয়, ৰাষ্ট্রপতিৰ নিৰ্বাচনত বিভিন্ন ৰাজ্যৰ প্ৰতিনিধিত্বৰ নিৰিখৰ সমতা থাকিব।

(২) ৰাজ্যবোৰৰ পৰস্পৰৰ মাজত এনে সমতা আৰু সমূহ ৰাজ্যৰ আৰু সংঘৰ মাজত সমতুল্যতা লাভ কৰাৰ প্ৰয়োজনৰ নিমিত্তে এনে নিৰ্বাচনত সংসদৰ আৰু প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ প্ৰতিজন নিৰ্বাচিত সদস্যই দিবলৈ হক্কাৰ হোৱা ভোটৰ সংখ্যা তলত দিয়া প্ৰকাৰে নিৰ্দ্ধাৰিত হ'ব :-

ৰাষ্ট্রপতি
নিৰ্বাচনৰ পদ্ধতি।

(ক) এখন ৰাজ্যৰ জনসংখ্যাক তাৰ বিধান সভাৰ নিৰ্বাচিত সদস্য সকলৰ মুঠ সংখ্যাৰ দ্বাৰা ভাগ কৰি পোৱা ভাগফলত এক হাজাৰৰ যিমান গুণিতক থাকে, সেই ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ প্ৰত্যেক নিৰ্বাচিত সদস্যই সিমান সংখ্যক ভোট পাব ;

(খ) উক্ত এক হাজাৰৰ গুণিতক লোৱাৰ পিচত যদি ভাগশেষ পাঁচশতকৈ কম নহয় তেন্তে (ক) উপখণ্ডত উল্লিখিত প্ৰত্যেক সদস্যৰ ভোট আৰু এটা বাঢ়িব ;

(গ) উপখণ্ড (ক) আৰু (খ) ৰ অধীনত ৰাজ্যবোৰৰ বিধান সভাৰ সদস্য সকলৰ বাবে নিয়ত কৰা মুঠ ভোট সংখ্যাক সংসদৰ উভয় সদনৰ নিৰ্বাচিত সদস্য সকলৰ মুঠ সংখ্যাৰে ভাগ কৰিলে যি ভাগফল পোৱা যাব, সংসদৰ যিকোনোটা সদনৰ প্ৰতিজন নিৰ্বাচিত সদস্যয়ো সিমান সংখ্যক ভোট পাব ;

১। সংবিধান (সপ্ততিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯২ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত, ১৩ আগষ্ট, ১৯৯২ৰ ভাৰতৰ ৰাজপত্ৰ, অসাধাৰণ, ভাগ ২ আৰু অনুভাগ ১ত প্ৰকাশিত।

এক দ্বিতীয়াংশৰ অধিক হোবা ভগ্নাংশবোৰ এক বুলি গণনা কৰিব লাগিব আৰু আনবোৰ ভগ্নাংশ উপেক্ষিত হব।

(৩) ৰাষ্ট্ৰপতিৰ নিৰ্বাচন আনু পাৰ্শ্বিক প্ৰতিনিধিত্ব পদ্ধতি অনুসাৰে একল সংক্ৰমণীয় ভোটৰ দ্বাৰা হব আৰু এনে নিৰ্বাচনত ভোটদান গোপন বেলটৰ দ্বাৰা হব।

স্পষ্টীকৰণ - এই অনুচ্ছেদত “জনসংখ্যা” পদে এনে অন্তিম পূৰ্ববৰ্ত্তী জনগণনাত অভিনিশ্চিত জনসংখ্যাক বুজাব যাৰ প্ৰাসঙ্গিক সংখ্যা সমূহ প্ৰকাশিত হৈছে :

পৰন্তু, এই স্পষ্টীকৰণত প্ৰাসঙ্গিক সংখ্যাসমূহ প্ৰকাশিত হোবা অন্তিম পূৰ্ববৰ্ত্তী জনগণনাৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশে, ২০০০ চনৰ পিচত অনুষ্ঠিত প্ৰথম জনগণনাৰ প্ৰাসঙ্গিক সংখ্যা সমূহ প্ৰকাশিত নোহোবা পৰ্যন্ত, ১৯৭১ চনৰ জনগণনাৰ প্ৰতি কৰা নিৰ্দেশ বুলি অৰ্থ কৰা হব।]

ৰাষ্ট্ৰপতিৰ
পদাৰ্থ।

৫৬। (১) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে তেওঁৰ পদ গ্ৰহণ কৰা তাৰিখৰ পৰা পাঁচ বছৰ কাল পদ ধাৰণ কৰিব :

পৰন্তু,

(ক) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে স্বহস্ত লিখনীৰ দ্বাৰা উপৰাষ্ট্ৰপতিক সম্বোধন কৰি তেওঁৰ পদ ত্যাগ কৰিব পাৰে ;

(খ) সংবিধান অতিক্ৰমণৰ কাৰণত অনুচ্ছেদ ৬১ত উপবন্ধিত বীতিৰে মহাভিযোগৰ দ্বাৰা ৰাষ্ট্ৰপতিক পদৰ পৰা অপসাৰিত কৰিব পৰা যাব ;

(গ) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে পদকালৰ অবসান হোবা সশ্বেও তেওঁৰ উত্তৰাধিকাৰীয়ে পদ গ্ৰহণ নকৰা পৰ্যন্ত পদ ধাৰণ কৰিয়েই থাকিব।

(২) খণ্ড (১)ৰ পৰন্তুকৰ খণ্ড (ক)ৰ অধীনত উপৰাষ্ট্ৰপতিক সম্বোধিত কোনো পদত্যাগৰ কথা তেওঁ লোক সভাৰ অধ্যক্ষক অবিলম্বে জ্ঞাত কৰিব।

পুনৰ নিৰ্বাচনৰ
বাবে পাত্ৰতা।

৫৭। ৰাষ্ট্ৰপতিৰূপে পদ ধাৰণ কৰি থকা, বা আগতে ধাৰণ কৰা, কোনো ব্যক্তি এই সংবিধানৰ অন্যান্য উপবন্ধাবলীৰ সাপেক্ষে সেই পদৰ কাৰণে পুনৰ নিৰ্বাচনৰ বাবে পাত্ৰ হব।

ৰাষ্ট্ৰপতি ৰূপে
নিৰ্বাচনৰ বাবে
অৰ্হতাসমূহ।

৫৮। (১) কোনো ব্যক্তি ৰাষ্ট্ৰপতিৰূপে নিৰ্বাচনৰ পাত্ৰ নহব, যদিহে তেওঁ—

(ক) ভাৰতৰ নাগৰিক নহয়,

(খ) পয়ত্ৰিশ বছৰ বয়স পূৰ্ণ হোবা নাই, আৰু

(গ) লোক সভাৰ সদস্য ৰূপে নিৰ্বাচনৰ কাৰণে অৰ্হতা সম্পন্ন নহয়।

(২) ভাৰত চৰকাৰৰ বা কোনো ৰাজ্য চৰকাৰৰ অধীনত অথবা উক্ত ভেনে চৰকাৰ সমূহৰ কোনোটোৰ নিয়ন্ত্ৰণাধীন কোনো স্থানীয় বা অন্যান্য প্ৰাধিকাৰীৰ অধীনত লাভ পদ ধাৰণ কৰি থকা কোনো ব্যক্তি ৰাষ্ট্ৰপতি ৰূপে নিৰ্বাচনৰ কাৰণে পাত্ৰ নহব।

(১) সংবিধান (দ্বাচত্ৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ ধাৰা ১২ৰ দ্বাৰা পূৰ্বৰ স্পষ্টীকৰণৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (৩-১-৭৭ তাৰিখ পৰা)।

স্পষ্টীকৰণ - এই অনুচ্ছেদৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে কোনো ব্যক্তি কেবল সংঘৰ বাষ্ট্ৰপতি বা উপবাষ্ট্ৰপতি কিম্বা কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপাল [* * *] অথবা সংঘৰ বা কোনো ৰাজ্যৰ মন্ত্ৰী হোৱাৰ হেতুকেই তেওঁ কোনো লাভৰ পদ ধাৰণ কৰিছে বুলি গণ্য কৰা নহব।

৫৯। (১) বাষ্ট্ৰপতি সংসদৰ কোনোটো সদনৰ কিম্বা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনোটো সদনৰ সদস্য হব নোবাৰিব আৰু সংসদৰ কোনোটো সদনৰ কিম্বা কোনো ৰাজ্য বিধান মণ্ডলৰ কোনোটো সদনৰ সদস্য যদি বাষ্ট্ৰপতি নিৰ্বাচিত হয়, তেন্তে যি তাৰিখত তেওঁ বাষ্ট্ৰপতি ৰূপে নিজ পদ গ্ৰহণ কৰে সেই তাৰিখৰ পৰা সেই সদনত তেওঁৰ আসন বিস্তৃত কৰি দিছে বুলি গণ্য কৰা হব।

বাষ্ট্ৰপতিৰ পদৰ
চৰ্ত্তসমূহ।

(২) বাষ্ট্ৰপতিয়ে আন কোনো লাভৰ পদ ধাৰণ নকৰিব।

(৩) বাষ্ট্ৰপতি ভাৰা নিদিয়াকৈ তেওঁৰ পদাবাস সমূহ ব্যবহাৰ কৰাৰ হকদাৰ হব আৰু সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা যথা নিৰ্দ্ধাৰিত কৰা উপলক্ষি, ভাত্তা আৰু বিশেষাধিকাৰ পাবৰো হকদাৰ হব আৰু সেই নিমিত্তে তেনেদৰে উপবন্ধ প্ৰস্তুত নকৰা পৰ্য্যন্ত দ্বিতীয় অনুসূচীত যথা বিনিৰ্দ্ধিষ্ট উপলক্ষি, ভাত্তা আৰু বিশেষাধিকাৰৰ হকদাৰ হব।

(৪) বাষ্ট্ৰপতিৰ কাৰ্য্যকালৰ ভিতৰত তেওঁৰ উপলক্ষি আৰু ভাত্তা হ্রাস নহব।

৬০। প্ৰত্যেক বাষ্ট্ৰপতিয়ে আৰু বাষ্ট্ৰপতি হিচাপে কাৰ্য্যকাৰী কিম্বা বাষ্ট্ৰপতিৰ কৃত্য নিৰ্ব্বহনকাৰী প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়ে নিজ পদাৰোহণ কৰাৰ পূৰ্বে ভাৰতৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতিৰ, অথবা তেওঁৰ অনুপস্থিতিত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ তৎসময়ত থকা জ্যেষ্ঠতম ন্যায়াধীশ জনৰ উপস্থিতিত তলত দিয়া প্ৰপত্ৰত শপত লব বা প্ৰতিজ্ঞান কৰিব আৰু তাত নিজৰ নাম চহী কৰিব, অৰ্থাৎ—

বাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা
শপত গ্ৰহণ বা
প্ৰতিজ্ঞান।

ঈশ্বৰৰ নামত শপত লওঁ

“মই অমুকে,-----

নিষ্ঠা সহকাৰে প্ৰতিজ্ঞান কৰো

যে মই শ্ৰদ্ধাপূৰ্বক ভাৰতৰ বাষ্ট্ৰপতি পদৰ কাৰ্য্য পালন (বা বাষ্ট্ৰপতিৰ কৃত্য নিৰ্ব্বহন) কৰিম আৰু মোৰ পূৰ্ণ সামৰ্থ্যৰে সংবিধান আৰু বিধিৰ পৰিৰক্ষণ, সংৰক্ষণ আৰু প্ৰতিৰক্ষণ কৰিম আৰু ভাৰতৰ লোকসাধাৰণৰ সেৱা আৰু কল্যাণৰ অৰ্থে আত্মনিয়োগ কৰিম।”

৬১। (১) সংবিধান অতিক্ৰমণ কৰাৰ কাৰণে যেতিয়া বাষ্ট্ৰপতিৰ ওপৰত মহাভিযোগ কৰিবলগীয়া হয়, তেতিয়া সংসদৰ যিকোনোটো সদনত সেই অভিযোগ কৰিব পাৰিব।

(২) যদিহে—

(ক) সদনৰ মুঠ সদস্য সংখ্যাৰ অন্যান এক-চতুৰ্থাংশই চহী কৰি অন্ততঃ চৈধ্য দিনৰ পূৰ্বে সংকল্প উপস্থাপন কৰাৰ অভিপ্ৰায় জনাই দিয়া লিখিত সূচনাৰ পিচত উপস্থাপিত কোনো সংকল্পত এনে দোষাৰোপ কৰাৰ প্ৰস্তাব সন্নিবিষ্ট নাথাকে, আৰু

(খ) সদনৰ মুঠ সদস্য সংখ্যাৰ অন্যান দুই-তৃতীয়াংশ সংখ্যাগৰিষ্ঠতাৰ দ্বাৰা তেনে সংকল্প পাৰিত নহয়,

তেনেহলে এনে কোনো দোষাৰোপ কৰিব নোবাৰিব।

বাষ্ট্ৰপতিৰ
ওপৰত
মহাভিযোগ
অনাৰ প্ৰক্ৰিয়া।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা “বা ৰাজপ্ৰমুখ বা উপ-ৰাজপ্ৰমুখ” শব্দ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

(৩) যেতিয়া সংসদৰ যিকোনোটি সদনে এনে ধৰণে দোষাৰোপণ কৰে তেতিয়া আনটো সদনে দোষাৰোপটো অনুসন্ধান কৰিব কিম্বা কৰোবাব আৰু এনে অনুসন্ধানত উপস্থিত থকাৰ বাবে আৰু প্ৰতিনিধিত্ব কৰোবাব বাবে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ অধিকাৰ থাকিব।

(৪) যদি অনুসন্ধানৰ ফলস্বৰূপে দোষাৰোপণৰ অনুসন্ধান কৰা বা কৰোবা সদনটোৰ মুঠ সদস্য সংখ্যাৰ অন্যান্য দুই-তৃতীয়াংশ সংখ্যা গৰিষ্ঠতাৰ দ্বাৰা ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিৰুদ্ধে হোৱা দোষাৰোপণ প্ৰমাণিত হ'ল বুলি ঘোষণা কৰি সংকল্প পাৰিত হয়, তেন্তে এনে সংকল্পৰ ফলত যি তাৰিখে সংকল্পটো এনেদৰে পাৰিত হয় সেই তাৰিখৰ পৰা ৰাষ্ট্ৰপতি তেওঁৰ পদৰ পৰা অপসৰিত হ'ব।

ৰাষ্ট্ৰপতি পদৰ
বিজ্ঞতা পূৰ্ণ
কৰিবলৈ নিৰ্বাচন
পতাৰ সময় আৰু
আকস্মিক
বিজ্ঞতা পূৰ্ণ
কৰিবৰ কাৰণে
নিৰ্বাচিত ব্যক্তিৰ
কাৰ্যকাল।

৬২ (১) ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পদকাল অবসানৰ হেতুকে হোৱা বিজ্ঞতা পূৰ্ণ কৰিবলৈ এনে অবসানৰ পূৰ্বে নিৰ্বাচন সমাপ্ত কৰিব লাগিব।

(২) মৃত্যু, পদত্যাগ বা পদৰ পৰা অপসৰণ বা আন প্ৰকাৰে হোৱা ৰাষ্ট্ৰপতি পদৰ বিজ্ঞতা পূৰ্ণ কৰিবৰ কাৰণে বিজ্ঞ হোৱা তাৰিখৰ পিচত যথা সম্ভৱ শীঘ্ৰে আৰু সেই তাৰিখৰ পৰা কোনো প্ৰকাৰে ছমাহৰ পিচলৈ নোযোবাকৈ নিৰ্বাচন পাতিব লাগিব; আৰু বিজ্ঞতা পূৰ্ণ কৰিবলৈ নিৰ্বাচিত ব্যক্তিজনে অনুচ্ছেদ ৫৬ৰ উপবন্ধবলীৰ সাপেক্ষে, নিজ পদ গ্ৰহণ কৰা তাৰিখৰ পৰা পাঁচ বছৰৰ পূৰ্ণ কালৰ নিমিত্তে পদ ধাৰণ কৰিবলৈ হুকুমাৰ হ'ব।

ভাৰতৰ উপ-
ৰাষ্ট্ৰপতি।

৬৩ ভাৰতৰ এজন উপ-ৰাষ্ট্ৰপতি থাকিব।

উপ-ৰাষ্ট্ৰপতি
ৰাজ্য সভাৰ
পদেন সভাপতি
হ'ব।

৬৪ উপ-ৰাষ্ট্ৰপতি ৰাজ্য সভাৰ পদেন সভাপতি হ'ব আৰু তেওঁ অন্য কোনো লাভৰ পদ ধাৰণ নকৰিব :

পৰন্তু, যি কালছোৱাত উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে অনুচ্ছেদ ৬৫ৰ অধীনত ৰাষ্ট্ৰপতি স্বৰূপে কাৰ্য্য কৰে কিম্বা ৰাষ্ট্ৰপতিৰ কৃত্য নিৰ্বহন কৰে, সেই কালছোৱাত তেওঁ ৰাজ্য সভাৰ সভাপতি পদৰ কৰ্ত্তব্য সমূহ সম্পন্ন নকৰিব আৰু অনুচ্ছেদ ১৭ৰ অধীনত ৰাজ্য সভাৰ সভাপতিৰ প্ৰাপ্য কোনো বেতন বা ভাত্যা পাবলৈ হুকুমাৰ নহ'ব।

ৰাষ্ট্ৰপতি পদৰ
আকস্মিক
বিজ্ঞতাত কিম্বা
তেওঁৰ
অনুপস্থিতিত
উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে
ৰাষ্ট্ৰপতি ৰূপে
কাৰ্য্য চলোৱা
কিম্বা তেওঁৰ
কৃত্য নিৰ্বহন
কৰা।

৬৫ (১) মৃত্যু, পদত্যাগ বা পদৰ পৰা অপসৰণ বা আন প্ৰকাৰে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পদ বিজ্ঞ হ'লে, বিজ্ঞতা পূৰ্ণ কৰিবলৈ এই অধ্যায়ৰ উপবন্ধ সমূহৰ অনুসাৰে নিৰ্বাচিত হোৱা বা নতুন ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে নিজ পদ গ্ৰহণ কৰা তাৰিখ পৰ্য্যন্ত উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে ৰাষ্ট্ৰপতিৰূপে কাৰ্য্য চলাব।

(২) অনুপস্থিতি, অসুস্থতা বা আন কোনো কাৰণত যেতিয়া ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে তেওঁৰ কৃত্য নিৰ্বহন কৰিবলৈ অসমৰ্থ হয় তেতিয়া তেওঁ কৰ্ত্তব্যভাৰ পুনৰ গ্ৰহণ কৰাৰ তাৰিখ পৰ্য্যন্ত, উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ কৃত্য নিৰ্বহন কৰিব।

(৩) ৰাষ্ট্ৰপতি ৰূপে কাৰ্য্য চলোৱা কিম্বা ৰাষ্ট্ৰপতিৰ কৃত্য নিৰ্বহন কৰা কালছোৱাত আৰু সেই কালছোৱাৰ সম্বন্ধত উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ সকলো ক্ষমতা আৰু উনুক্তি পাব আৰু সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা নিৰ্দ্ধাৰিত কৰা উপলব্ধি, ভাত্যা আৰু বিশেষাধিকাৰ, আৰু সেই বিষয়ে এনে ধৰণে উপবন্ধ নকৰা পৰ্য্যন্ত দ্বিতীয় অনুসূচীত বিনিৰ্দ্ধিষ্ট উপলব্ধি, ভাত্যা আৰু বিশেষাধিকাৰ পোৱাৰ হুকুমাৰ হ'ব।

৬৬। (১) সংসদৰ উভয় সদনৰ সদস্য সকলেৰে গঠিত নিৰ্বাচক-গণৰ সদস্য সকলে আনুপাতিক প্ৰতিনিধিত্ব পদ্ধতি অনুসাৰে একল সংৰক্ষণীয় ভোটৰ দ্বাৰা উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিক নিৰ্বাচিত কৰিব আৰু এনে নিৰ্বাচনত ভোটদান গোপন বেলটৰ দ্বাৰা হ'ব।

উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিৰ
নিৰ্বাচন।

(২) উপ-ৰাষ্ট্ৰপতি সংসদৰ কোনো সদনৰ কিম্বা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনো সদনৰ সদস্য হ'ব নোৱাৰিব আৰু যদি সংসদৰ কোনোটো সদনৰ কিম্বা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনো সদনৰ সদস্য উপ-ৰাষ্ট্ৰপতি নিৰ্বাচিত হয়, তেনেহলে যি তাৰিখত তেওঁ উপ-ৰাষ্ট্ৰপতি ৰূপে নিজ পদ গ্ৰহণ কৰে সেই তাৰিখৰ পৰা সেই সদনত তেওঁৰ আসন বিস্তৃত কৰি দিছে বুলি গণ্য হ'ব।

(৩) কোনো ব্যক্তি উপ-ৰাষ্ট্ৰপতি ৰূপে নিৰ্বাচনৰ পাত্ৰ নহ'ব যদিহে তেওঁ —

(ক) ভাৰতৰ নাগৰিক নহয় ;

(খ) পয়ত্ৰিশ বছৰ বয়স পূৰ্ণ হোৱা নাই ; আৰু

(গ) ৰাজ্য সভাৰ সদস্য ৰূপে নিৰ্বাচনৰ কাৰণে অৰ্হতা সম্পন্ন নহয়।

(৪) ভাৰত চৰকাৰৰ বা কোনো ৰাজ্য চৰকাৰৰ অধীনত অথবা উক্ত চৰকাৰ বিলাকৰ কোনোটোৰ নিয়ন্ত্ৰণাধীন কোনো স্থানীয় বা অন্যান্য প্ৰাধিকাৰীৰ অধীনত লাভৰ পদ ধাৰণ কৰি থকা কোনো ব্যক্তি উপ-ৰাষ্ট্ৰপতি ৰূপে নিৰ্বাচনৰ কাৰণে পাত্ৰ নহ'ব।

স্পষ্টীকৰণ - এই অনুচ্ছেদৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে কোনো ব্যক্তি কেবল সংঘৰ ৰাষ্ট্ৰপতি বা উপ-ৰাষ্ট্ৰপতি কিম্বা কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপাল [* * *] অথবা সংঘৰ বা কোনো ৰাজ্যৰ মন্ত্ৰী হোৱাৰ হেতুকেই তেওঁ কোনো লাভৰ পদ ধাৰণ কৰিছে বুলি গণ্য কৰা নহ'ব।

৬৭। উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে তেওঁৰ পদ গ্ৰহণ কৰা তাৰিখৰ পৰা পাঁচ বছৰ কাল পদ ধাৰণ কৰিব :

উপ-ৰাষ্ট্ৰপতি
পদৰ পদাৱধি।

পৰন্ত, —

(ক) ৰাষ্ট্ৰপতিলৈ সম্বোধিত স্বহস্ত লিখনৰ দ্বাৰা উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে তেওঁৰ পদ ত্যাগ কৰিব পাৰে ;

(খ) ৰাজ্য সভাৰ তত্কালীন সমূহ সদস্যৰ অধিকাংশৰ দ্বাৰা পাৰিত আৰু লোক সভাৰ দ্বাৰা স্বীকৃত এটি সংকল্পৰ দ্বাৰাই উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিক তেওঁৰ পদৰ পৰা অপসাৰণ কৰিব পৰা যাব ; কিন্তু সেই সংকল্প উপস্থাপিত কৰাৰ অভিপ্ৰায় জনাই অন্ততঃ চৈধ্য দিনৰ পূৰ্বে সূচনা নিদিলে এই খণ্ডৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে কোনো সংকল্প উপস্থাপিত কৰিব নোৱাৰিব।

(গ) উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে পদকালৰ অবসান হোৱা সত্ত্বেও তেওঁৰ উত্তৰাধিকাৰীজনে তেওঁৰ পদ গ্ৰহণ নকৰা পৰ্য্যন্ত পদ ধাৰণ কৰিয়েই থাকিব।

১। সংবিধান (একাদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬১ৰ ২ ধাৰাৰ দ্বাৰা "যুটীয়া বৈঠকত সমবেত সংসদৰ উভয় সদনৰ সদস্য সকলে"ৰ ঠাইত প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা "বা ৰাজপ্ৰমুখ বা উপ-ৰাজপ্ৰমুখ" শব্দসমূহ লোপ কৰা হৈছে।

উপ-ৰাষ্ট্ৰপতি
পদৰ বিজ্ঞতা পূৰ্ণ
কৰিবলৈ নিৰ্বাচন
পতাৰ সময় আৰু
আকস্মিক বিজ্ঞতা
পূৰ্ণ কৰিবৰ
কাৰণে নিৰ্বাচিত
ব্যক্তিৰ পদাধি।

উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিৰ
দ্বাৰা শপত গ্ৰহণ
বা প্ৰতিজ্ঞান।

অন্যান্য
আকস্মিকতাত
ৰাষ্ট্ৰপতিৰ
কৃত্যসমূহৰ নিৰ্বহন।

ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বা
উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিৰ
নিৰ্বাচন সম্বন্ধীয়
বা জড়িত বিষয়।

কেতবোৰ
গোচৰত ক্ষমা
আদি প্ৰদান
কৰিবলৈ আৰু
দণ্ডাদেশ নিলম্বন,
হাস বা লঘু
কৰিবলৈ
ৰাষ্ট্ৰপতিৰ
ক্ষমতা।

৬৮। (১) উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পদকাল অবসানৰ হেতুকে হোবা বিজ্ঞতা পূৰ্ণ কৰিবলৈ এনে
অবসানৰ পূৰ্বে নিৰ্বাচন সমাপ্ত কৰিব লাগিব।

(২) মৃত্যু, পদত্যাগ বা পদৰ পৰা অপসাৰণ বা আন প্ৰকাৰে হোবা উপ-ৰাষ্ট্ৰপতি পদৰ
বিজ্ঞতা পূৰ্ণ কৰিবৰ কাৰণে বিজ্ঞ হোবাৰ পিচত যথাসম্ভৱ শীঘ্ৰে নিৰ্বাচন পাতিব লাগিব আৰু
বিজ্ঞতা পূৰ্ণ কৰিবলৈ নিৰ্বাচিত ব্যক্তিজন অনুচ্ছেদ ৬৭ৰ উপবন্ধাবলীৰ সাপেক্ষে নিজ পদ
গ্ৰহণ কৰা তাৰিখৰ পৰা পাঁচ বছৰৰ পূৰ্ণ কালৰ নিমিত্তে পদ ধাৰণ কৰিবলৈ হুকুমাৰ হব।

৬৯। প্ৰত্যেক উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে নিজ পদ গ্ৰহণ কৰাৰ পূৰ্বে ৰাষ্ট্ৰপতি বা সেই মৰ্মে তেওঁৰ
দ্বাৰা নিযুক্ত আন কোনো ব্যক্তিৰ আগত তলত দিয়া প্ৰপত্ৰত শপত লব বা প্ৰতিজ্ঞান কৰিব
আৰু তাত নিজৰ নাম চহী কৰিব অৰ্থাৎ—

ঈশ্বৰৰ নামত শপত লওঁ

“মই অমুকে -----বিধিৰ দ্বাৰা স্থাপিত

নিষ্ঠা সহকাৰে প্ৰতিজ্ঞান কৰোঁ যে,
ভাৰতৰ সংবিধানৰ প্ৰতি মই প্ৰকৃত শ্ৰদ্ধা আৰু নিষ্ঠা বহন কৰিম আৰু যি পদ মই গ্ৰহণ কৰিবলৈ
ওলাইছো সেই পদৰ কৰ্তব্য শ্ৰদ্ধাবে নিৰ্বহন কৰিম”।

৭০। এই অধ্যায়ত উপবন্ধিত নোহোবা কোনো আকস্মিকতাত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ কৃত্য সমূহ
নিৰ্বহনৰ অৰ্থে সংসদে যেনে সমীচীন বিবেচনা কৰে তেনে উপবন্ধ প্ৰস্তুত কৰিব পাৰিব।

৭১। (১) ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বা উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিৰ নিৰ্বাচনৰ পৰা উদ্ভব হোবা কিম্বা তাৰ লগত
জড়িত থকা সকলো সন্দেহ আৰু বিবাদ উচ্চতম ন্যায়ালয়ে তদন্ত কৰিব আৰু বিনিশ্চিত কৰিব
আৰু উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ বিনিশ্চয়েই চূড়ান্ত হব।

(২) যদি ৰাষ্ট্ৰপতি বা উপ-ৰাষ্ট্ৰপতি ৰূপে কোনো ব্যক্তিৰ নিৰ্বাচন উচ্চতম ন্যায়ালয়ে
বাতিল হোবা বুলি ঘোষণা কৰে তেনেহলে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বা স্থান বিশেষে উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পদৰ
ক্ষমতা আৰু কৰ্তব্যৰ প্ৰয়োগ আৰু পালন কৰোতে উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ বিনিশ্চয়ৰ তাৰিখত বা
তাৰ পূৰ্বে তেনে ব্যক্তিয়ে কৰা কাৰ্য্য সমূহ সেই ঘোষণাৰ হেতুকে অবিধিমান্য নহব।

(৩) এই সংবিধানৰ উপবন্ধাবলীৰ সাপেক্ষে সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বা উপ-
ৰাষ্ট্ৰপতিৰ নিৰ্বাচন সম্বন্ধীয় বা তাৰ লগত জড়িত যিকোনো বিষয় বিনিয়মিত কৰিব পাৰে।

(৪) ৰাষ্ট্ৰপতি বা উপ-ৰাষ্ট্ৰপতি ৰূপে কোনো ব্যক্তিৰ নিৰ্বাচনৰ বিৰুদ্ধে এনে আধাৰৰ
ওপৰত আপত্তি কৰিব নোৱাৰিব যে তেওঁক নিৰ্বাচিত কৰা নিৰ্বাচকগণৰ সদস্য সকলৰ ভিতৰত,
যিকোনো কাৰণতেই হওক লাগিলে, কোনো বিজ্ঞতা বিদ্যমান আছে।]

৭২। (১) কোনো অপৰাধৰ বাবে দোষী সাব্যস্ত হোবা কোনো ব্যক্তিৰ দণ্ডৰ ক্ষমা,
প্ৰবিলম্বন, বিৰাম বা হাস কৰিবলৈ কিম্বা দণ্ডাদেশ নিলম্বন, হাস বা লঘু কৰিবলৈ নিম্নোক্ত
ক্ষেত্ৰত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ক্ষমতা থাকিব —

(ক) যিবোৰ ক্ষেত্ৰত দণ্ড বা দণ্ডাদেশ সেনা ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা দিয়া হয় সেই সকলো
বোৰ ক্ষেত্ৰত ;

(খ) যিবোৰ ক্ষেত্ৰত দণ্ড বা দণ্ডাদেশ এনে বিষয় সম্বন্ধীয় কোনো বিধিৰ বিৰুদ্ধে কৰা
অপৰাধৰ কাৰণে দিয়া হয় যি বিষয়ৰ ওপৰত সংঘৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা বিস্তৃত থাকে, সেই
সকলোবোৰ ক্ষেত্ৰত ;

১। এই অনুচ্ছেদ সংবিধান (উনচত্ব্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৫ আৰু সংবিধান
(চতুঃচত্ব্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ৰ দ্বাৰা সংশোধিত হৈ উপৰোক্ত ৰূপত প্ৰতিষ্ঠাপিত
হৈছে (২০-৬-৭৯ তাং পৰা)।

পঞ্চম ভাগ — সংঘ — অনুচ্ছেদ ৭২-৭৪

(গ) যিবোৰ ক্ষেত্ৰত দণ্ডাদেশ মৃত্যু দণ্ড হয়, সেই সকলোবোৰ ক্ষেত্ৰত ।

(২) খণ্ড (১)ৰ উপখণ্ড (ক)ৰ কোনো কথাই সেনা ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা বিহিত দণ্ডাদেশৰ নিলম্বন, হ্রাসকৰণ বা লঘুকৰণৰ নিমিত্তে সংঘৰ সশস্ত্ৰ বাহিনীৰ কোনো পদাধিকাৰীৰ ওপৰত বিধিৰ দ্বাৰা অৰ্পিত ক্ষমতাত প্ৰভাৱ পেলাব নোৱাৰিব ।

(৩) খণ্ড (১)ৰ উপখণ্ড (গ)ৰ কোনো কথাই তত্‌সময় বলবৎ থকা কোনো বিধিৰ অধীনত কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালৰ [* * *] দ্বাৰা প্ৰয়োগ কৰিব লগীয়া মৃত্যু দণ্ডাদেশৰ নিলম্বন, হ্রাসকৰণ বা লঘুকৰণ ক্ষমতাৰ ওপৰত প্ৰভাৱ পেলাব নোৱাৰিব ।

৭৩। (১) এই সংবিধানৰ উপবন্ধবলীৰ অধীনে সংঘৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা —

(ক) যিবিলাক বিষয়ৰ সম্বন্ধত সংসদৰ বিধি প্ৰস্তুত কৰিবৰ ক্ষমতা আছে, সেই বিষয় বিলাক পৰ্য্যন্ত ; আৰু

(খ) কোনো সন্ধি বা কৰাৰ বলত যিবিলাক অধিকাৰ, প্ৰাধিকাৰ আৰু ক্ষেত্ৰাধিকাৰ ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা প্ৰযোজ্য হয়, তেনেবিলাক অধিকাৰ, প্ৰাধিকাৰ আৰু ক্ষেত্ৰাধিকাৰ পৰ্য্যন্ত, বিস্তাৰিত হব :

পৰন্তু, এই সংবিধানত কিম্বা সংসদে কৰা কোনো বিধিত স্পষ্টকৈ উপবন্ধিত হোৱাৰ বাহিৰে আন একো প্ৰকাৰে উপখণ্ড (ক)ত উল্লিখিত কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা [* * *] কোনো ৰাজ্যত সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলবোৰে যিবোৰ বিষয়ৰ সম্বন্ধত বিধি প্ৰস্তুত কৰিবৰ ক্ষমতা আছে, সেই বিষয় বিলাকত বিস্তাৰিত নহব ।

(২) সংসদৰ দ্বাৰা অন্য প্ৰকাৰে উপবন্ধিত নোহোৱা পৰ্য্যন্ত এই অনুচ্ছেদত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও ৰাজ্যই আৰু ৰাজ্যৰ কোনো পদাধিকাৰী বা প্ৰাধিকাৰীয়ে যিবিলাক বিষয়ৰ সম্বন্ধত সংসদৰ সেই ৰাজ্যৰ নিমিত্তে বিধি প্ৰস্তুত কৰাৰ ক্ষমতা থাকে তেনে বিষয়ৰ সম্বন্ধত, সেই ৰাজ্যই বা তাৰ পদাধিকাৰী বা প্ৰাধিকাৰীয়ে এই সংবিধান প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যবহিত পূৰ্বে প্ৰয়োগ কৰিব পৰা তেনে কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা বা কৃত্য অবিচ্ছিন্ন ভাবে প্ৰয়োগ কৰিয়েই থাকিব পাৰিব ।

মন্ত্ৰী-পৰিষদ

৭৪। (১) ৰাষ্ট্ৰপতিক তেওঁৰ কৃত্য সম্পাদনত সহায়তা কৰিবলৈ আৰু মন্ত্ৰণা দিবলৈ প্ৰধানমন্ত্ৰীক মুখ্য কৰি এক মন্ত্ৰী-পৰিষদ থাকিব আৰু ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে তেওঁৰ কৃত্যসমূহ পালন কৰোতে তেনে মন্ত্ৰণা অনুসাৰে কাৰ্য্য কৰিব :]

[পৰন্তু, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে মন্ত্ৰী-পৰিষদক তেনে মন্ত্ৰণা সাধাৰণ ভাবে বা অন্যথা পুনঃ বিবেচনা কৰিবলৈ দিব পাৰে, আৰু এনে পুনৰ্বিবেচনাৰ পিচত দিয়া মন্ত্ৰণা অনুসাৰে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে কাৰ্য্য কৰিব ।]

(২) মন্ত্ৰীসকলে ৰাষ্ট্ৰপতিক কিবা মন্ত্ৰণা দিলেনে নাই দিয়া আৰু যদি দিলে তেন্তে কি মন্ত্ৰণা দিলে, সেই প্ৰশ্নৰ কোনো ন্যায়ালয়তে তদন্ত কৰিব নোৱাৰিব ।

সংঘৰ
কাৰ্য্যপালিকা
ক্ষমতা বিস্তৃতি।

ৰাষ্ট্ৰপতিক
সহায়তা
কৰিবলৈ আৰু
মন্ত্ৰণা দিবলৈ
মন্ত্ৰীপৰিষদ।

১। “ বা ৰাজপ্ৰমুখ ” শব্দ দুটা সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা লোপ কৰা হৈছে ।

২। “ প্ৰথম অনুসূচীৰ (ক) কিম্বা (খ) ভাগত নিৰ্দিষ্ট ” শব্দসমূহ সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা লোপ কৰা হৈছে ।

৩। সংবিধান (দ্বাচত্ববিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ ধাৰা ১৩ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (৩-১-৭৭ তাৰে পৰা) ।

৪। সংবিধান (চতুঃচত্ববিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ৰ ধাৰা ১১ৰ দ্বাৰা অন্বেস্থাপিত (২০-৬-৭৯ তাৰে পৰা) ।

মন্ত্ৰীবৰ্গ সম্বন্ধীয়
অন্যান্য
উপবন্ধাবলী।

৭৫ (১) প্ৰধানমন্ত্ৰী ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা নিযুক্ত হব আৰু অন্যান্য মন্ত্ৰীসকল প্ৰধানমন্ত্ৰীৰ মন্ত্ৰণানুসাৰে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা নিযুক্ত হব।

(২) মন্ত্ৰীসকলে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ প্ৰসাদ পৰ্য্যন্ত পদ ধাৰণ কৰিব।

(৩) মন্ত্ৰী-পৰিষদ সমূহীয়াভাবে লোকসভাৰ ওচৰত উত্তৰদায়ী হব।

(৪) কোনো মন্ত্ৰীয়ে নিজ পদ গ্ৰহণ কৰাৰ পূৰ্বে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে তৃতীয় অনুসূচীত এই প্ৰয়োজনৰ বাবে দিয়া প্ৰপত্ৰ অনুসাৰে তেওঁক তেওঁৰ পদৰ আৰু গোপনীয়তাৰ শপত গ্ৰহণ কৰাব।

(৫) কোনো মন্ত্ৰী একে লেঠাৰিয়ে ছমাহ কালৰ কাৰণে সংসদৰ কোনোটো সদনৰ সদস্য নহলে, সেই কালছোৱাৰ অবসান হলে তেওঁ মন্ত্ৰী হৈ নেথাকিব।

(৬) সময়ে সময়ে সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা যেনে নিৰ্দ্ধাৰিত কৰে, মন্ত্ৰী সকলৰ বেতন আৰু ভাত্তা তেনে হব আৰু সংসদে তেনে নিৰ্দ্ধাৰিত নকৰা পৰ্য্যন্ত দ্বিতীয় অনুসূচীত যেনে বিনিৰ্দ্ধিষ্ট আছে তেনে হব।

ভাৰতৰ মহান্যায়বাদী

ভাৰতৰ মহা-
ন্যায়বাদী।

৭৬ (১) উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ নিযুক্ত হোৱাৰ অৰ্হতা সম্পন্ন এজন ব্যক্তিক ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে ভাৰতৰ মহান্যায়বাদী নিযুক্ত কৰিব।

(২) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে সময়ে সময়ে নিৰ্দ্দেশিত কৰা বা ন্যস্ত কৰা বিধি সম্বন্ধীয় বিষয়ত ভাৰত চৰকাৰক মন্ত্ৰণা দিয়া আৰু বিধিগত লক্ষণ থকা আন তেনে কৰ্ত্তব্য পালন কৰা আৰু এই সংবিধান অথবা আন কোনো তৎসময় বলবত্ থকা বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত তেওঁৰ ওপৰত অৰ্পণ কৰা কৃত্যৰ নিৰ্বহন কৰা মহান্যায়বাদীৰ কৰ্ত্তব্য হব।

(৩) নিজ কৰ্ত্তব্য পালনৰ নিমিত্তে ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত থকা সকলো ন্যায়ালয়তে মহান্যায়বাদীৰ শুনোৱাৰ অধিকাৰ থাকিব।

(৪) মহান্যায়বাদীয়ে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ প্ৰসাদ পৰ্য্যন্ত পদ ধাৰণ কৰিব আৰু ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে যিদৰে নিৰ্দ্ধাৰিত কৰে সেইদৰে পাৰিশ্ৰমিক পাব।

চৰকাৰী কাৰ্য্য পৰিচালনা

ভাৰত চৰকাৰৰ
কাৰ্য্যৰ
পৰিচালনা।

৭৭ (১) ভাৰত চৰকাৰৰ সকলো বিলাক কাৰ্য্যপালিকা কাৰ্য্যবাহী ৰাষ্ট্ৰপতিৰ নামত হোৱা বুলি অভিযুক্ত হব।

(২) ৰাষ্ট্ৰপতিৰ নামত দিয়া আৰু নিষ্পাদিত হোৱা আদেশ আৰু অন্যান্য লেখ্য সমূহ ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা প্ৰস্তুত কৰা নিয়মাবলীত^১ বিনিৰ্দ্ধিষ্ট ৰীতিৰে প্ৰমাণীকৃত হব আৰু এনে প্ৰকাৰে প্ৰমাণীকৃত আদেশ বা লেখাৰ মান্যতা সম্পৰ্কে এই হেতুৰ ওপৰত আপত্তি তুলিব নোৱাৰিব যে তেনে আদেশ বা লেখ্য ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা প্ৰস্তুত বা নিষ্পাদিত হোৱা নাই।

(৩) ভাৰত চৰকাৰৰ কাৰ্য্য অধিক সুবিধাজনক ভাবে সম্পাদন কৰাৰ অৰ্থে আৰু উক্ত কাৰ্য্য মন্ত্ৰীসকলৰ মাজত ভগাই দিয়াৰ কাৰণে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে নিয়মাবলী প্ৰস্তুত কৰিব।

¶ * * * * *

১। অধিসূচনা নং এচ, ও, ২২৯৭ তাং ৩ নবেম্বৰ, ১৯৫৮, ভাৰতৰ ৰাজপত্ৰ, অসাধাৰণ সংখ্যা ১৯৫৮, ভাগ ২ খণ্ড ৩(২), পৃষ্ঠা ১৩১৫ দ্ৰষ্টব্য।

২। খণ্ড (৪) সংবিধান (দ্বিচত্বাবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ দ্বাৰা অঙ্কিত কৰা হৈছিল আৰু সংবিধান (চতুঃচত্বাবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ৰ দ্বাৰা লোপ কৰা হয়।

৭৮। প্রধান মন্ত্ৰীৰ কৰ্ত্তব্য হব —

(ক) সংঘৰ কাৰ্য্য প্ৰশাসন সম্বন্ধীয় মন্ত্ৰী-পৰিষদৰ সকলো বিনিশ্চয় আৰু বিধি প্ৰণয়নৰ প্ৰস্তাৱ ৰাষ্ট্ৰপতিক জনোৱা ;

(খ) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে জানিব খোজা সংঘৰ কাৰ্য্য প্ৰশাসন সম্বন্ধীয় আৰু বিধি প্ৰণয়নৰ প্ৰস্তাৱ সম্বন্ধীয় তেনে কোনো সংবাদ ৰাষ্ট্ৰপতিক যোগোৱা ; আৰু

(গ) কোনো এজন মন্ত্ৰীয়ে বিনিশ্চয় কৰা, কিন্তু মন্ত্ৰী পৰিষদে বিচাৰ নকৰা, কোনো বিষয় ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আবশ্যিক বুলি ভাবিলে মন্ত্ৰী-পৰিষদৰ বিচাৰাৰ্থে দাখিল কৰা।

ৰাষ্ট্ৰপতিক
সংবাদ জ্ঞাত কৰা
আদি বিষয়ত
প্ৰধান মন্ত্ৰীৰ
কৰ্ত্তব্য।

দ্বিতীয় অধ্যায়-সংসদ

সাধাৰণ

৭৯। সংঘৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰপতি আৰু যথাক্ৰমে ৰাজ্য সভা আৰু লোক সভা নামৰ দুটি সংসদৰ গঠন।
সদনেৰে গঠিত এখন সংসদ থাকিব।

৮০। (১) * * * ৰাজ্য সভা] —

ৰাজ্য সভাৰ
গঠন।

(ক) খণ্ড (৩)ৰ উপবন্ধ অনুযায়ী ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা মনোনয়নীয় বাৰ জন সদস্য ; আৰু

(খ) ৰাজ্য সমূহৰ * আৰু সংঘ-ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহৰ অনধিক দুশ আঠত্ৰিশ জন
প্ৰতিনিধিক লৈ গঠিত হব।

(২) ৰাজ্য সভাত ৰাজ্য সমূহৰ * আৰু সংঘ-ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহৰ প্ৰতিনিধি বৰ্গৰ দ্বাৰা
পূৰ্ণ কৰিবলগীয়া আসনৰ কটন চতুৰ্থ অনুসূচীতে সেই মৰ্মে সন্নিবিষ্ট কৰা উপবন্ধাবলী অনুযায়ী
হব।

(৩) খণ্ড (১)ৰ উপখণ্ড (ক)ৰ অধীনত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে মনোনীত কৰিব লগা সদস্য সকল
নিম্নলিখিত বিষয় সমূহৰ সম্বন্ধে বিশেষ জ্ঞান বা ব্যবহাৰিক অভিজ্ঞতা থকা ব্যক্তি হব লাগিব,
যেনে—

সাহিত্য, বিজ্ঞান, কলা আৰু সমাজ-সেবা।

১। সংবিধান পঞ্চত্ৰিংশ তথা ষষ্ঠ ত্ৰিংশ সংশোধন অধিনিয়মৰ দ্বাৰা সংশোধিত।

২। সংবিধান (ষষ্ঠত্ৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৫ৰ ৫ ধাৰাৰ দ্বাৰা “দশম অনুসূচীৰ দফা
৪ৰ উপবন্ধ সাপেক্ষে” কথাখিনি লোপ কৰা হৈছে (২৩-৪-৭৫ তাংৰ পৰা)।

৩। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ৩ ধাৰাৰ দ্বাৰা সংযোজিত।

(৪) ৰাজ্য সভাৰ কাৰণে [* * *] প্ৰত্যেকখন ৰাজ্যৰ প্ৰতিনিধি সেই ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ নিৰ্বাচিত সদস্য সমূহৰ দ্বাৰা আনুপাতিক প্ৰতিনিধিত্ব পদ্ধতি অনুসাৰে একল সংক্ৰমণীয় ভোটৰ দ্বাৰা নিৰ্বাচিত হব।

(৫) ৰাজ্য সভাৰ কাৰণে [সংঘ-ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহৰ] প্ৰতিনিধি বৰ্গক সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা যি বীতি বিহিত কৰি দিয়ে সেই বীতিৰে বাছি লোৱা হব।

লোক সভাৰ
গঠন।

[৮১] (১) [অনুচ্ছেদ ৩৩১ৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে— [* * *]

(ক) ৰাজ্য সমূহৰ প্ৰাদেশিক নিৰ্বাচন সমষ্টি সমূহৰ পৰা প্ৰত্যক্ষ নিৰ্বাচনৰ দ্বাৰা নিৰ্বাচিত অনধিক [পাঁচশ পঁচিশজন সদস্য] আৰু

(খ) সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহক প্ৰতিনিধিত্ব কৰিবলৈ সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা উপবন্ধিত কৰা বীতি অনুসৰি নিৰ্বাচিত অনধিক [বিশ জন সদস্যক] লৈ লোক সভা গঠিত হ'ব।

(২) খণ্ড (১) ৰ উপখণ্ড (ক)ৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে -

(ক) প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ কাৰণে লোকসভাৰ আসনৰ সংখ্যা এনে ধৰণে কটন কৰা হ'ব যাতে সেই সংখ্যা আৰু ৰাজ্যখনৰ জনসংখ্যাৰ মাজৰ অনুপাত সকলো ৰাজ্যৰ বাবে যথাসাধ্য একে হয় ; আৰু

(খ) প্ৰত্যেকখন ৰাজ্যকে এনে ধৰণে প্ৰাদেশিক নিৰ্বাচন সমষ্টিত ভাগ কৰা হ'ব যাতে প্ৰত্যেক সমষ্টিৰ জনসংখ্যা আৰু তাৰ বাবে আবণ্টিত আসনৰ সংখ্যাৰ মাজৰ অনুপাত সমস্ত ৰাজ্যতে যথাসাধ্য একে হয় :

[পৰন্তু, কোনো ৰাজ্যৰ জনসংখ্যা ষাঠিলাখৰ অধিক নোহোবা পৰ্য্যন্ত সেই ৰাজ্যৰ বাবে লোকসভাৰ আসন আকটনৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে এই খণ্ডৰ (ক) উপখণ্ডৰ উপবন্ধ সমূহ প্ৰযোজ্য নহ'ব।]

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ৩ ধাৰাৰ দ্বাৰা "প্ৰথম অনুসূচীৰ 'ক' ক্ৰিয়া 'গ' ভাগত বিনিৰ্দ্ধিষ্ট" এই শব্দ আৰু অক্ষৰ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ৩ ধাৰাৰ দ্বাৰা "প্ৰথম অনুসূচীৰ (গ) ভাগত বিনিৰ্দ্ধিষ্ট ৰাজ্য সমূহৰ" পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা মূল ৮১ আৰু ৮২ অনুচ্ছেদৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৪। অনুচ্ছেদ ৮১ৰ খণ্ড (১) সংবিধান (পঞ্চত্রিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৪ৰ ধাৰা ৪ আৰু সংবিধান (ষষ্ঠিঃত্রিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৫ৰ ধাৰা ৫ৰ দ্বাৰা পুনঃসংশোধিত কৰা হৈছে।

৫। সংবিধান (একত্রিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৩ৰ ২ ধাৰাৰ দ্বাৰা উপখণ্ড (ক) আৰু (খ)ত ক্ৰমে "পাঁচশ জন সদস্য" আৰু "পঁচিশ জন সদস্য"ৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৬। সংবিধান (একত্রিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৩ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

পঞ্চম ভাগ — সংঘ — অনুচ্ছেদ ৮১-৮৩

(৩) এই অনুচ্ছেদত “জনসংখ্যা” পদে এনে অস্তিম পূৰ্ববত্তী জন-গণনাত অভিনিশ্চিত জনসংখ্যাক বুজাব যাৰ প্ৰাসঙ্গিক সংখ্যাসমূহ প্ৰকাশিত হৈছে :

পূৰ্ববক্ত, এই খণ্ডত প্ৰাসঙ্গিক সংখ্যা সমূহ প্ৰকাশিত হোৱা অস্তিম পূৰ্ববত্তী জনগণনাৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশে, ২০০০ চনৰ পিচত অনুষ্ঠিত প্ৰথম জনগণনাৰ প্ৰাসঙ্গিক সংখ্যা সমূহ প্ৰকাশিত নোহোৱা পৰ্য্যন্ত, ১৯৭১ চনৰ জনগণনাৰ প্ৰতি কৰা নিৰ্দেশ বুলি অৰ্থ কৰা হব ।]

৮২ প্ৰত্যেক জনগণনাৰ সমাপ্তিৰ অন্তত লোক সভাত ৰাজ্যসমূহৰ আসনৰ আৰুটনৰ আৰু প্ৰত্যেক ৰাজ্যক প্ৰাদেশিক নিৰ্বাচন সমষ্টিত বিভাজনৰ, এনে প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা আৰু এনে ৰীতিত পুনঃ সমায়োজন কৰা হব যিটোনেকি সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা নিৰ্দ্ধাৰিত কৰে :

প্ৰত্যেক
জনগণনাৰ পিচত
পুনঃ সমায়োজন।

পূৰ্ববক্ত, এনে পুনঃ সমায়োজনে তৎকালীন বিদ্যমান সদনৰ বিঘটন নোহোৱা পৰ্য্যন্ত লোক সভাত থকা প্ৰতিনিধিৰ ওপৰত প্ৰভাব নেপেলাব :

পূৰ্ববক্ত, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা যথা বিনিৰ্দ্ধিষ্ট কৰি দিয়া তাৰিখৰ পৰাহে এনে পুনঃ সমায়োজন কাৰ্য্যকৰী হব আৰু এনে পুনঃ সমায়োজন কাৰ্য্যকৰী নোহোৱা পৰ্য্যন্ত সদনলৈ হবলগীয়া কোনো নিৰ্বাচন এনে পুনঃ সমায়োজনৰ পূৰ্বে থকা প্ৰাদেশিক সমষ্টি সমূহৰ ভিত্তিত অনুষ্ঠিত হব পাৰিব :

অধিকন্ত, ২০০০ চনৰ পিচত অনুষ্ঠিত প্ৰথম জন-গণনাৰ প্ৰাসঙ্গিক সংখ্যা সমূহ প্ৰকাশ নকৰা পৰ্য্যন্ত এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত ৰাজ্যসমূহক লোক সভাৰ আসন আৰুটনৰ পুনঃ সমায়োজন কৰা আৰু প্ৰত্যেক ৰাজ্যক প্ৰাদেশিক সমষ্টিত বিভাজন কৰাটো আৱশ্যক নহব ।]

৮৩ (১) ৰাজ্য সভা বিঘটন নহব, কিন্তু ইয়াৰ যথাসম্ভৱ নিকটতম এক তৃতীয়াংশ সদস্যই, সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধিৰ দ্বাৰা সেই মৰ্মে কৰা উপবন্ধ অনুসাৰে, প্ৰত্যেক দ্বিতীয় বছৰৰ সমাপ্তিত যথাসম্ভৱ শীঘ্ৰে অবসৰ গ্ৰহণ কৰিব ।

সংসদৰ
সদনদ্বয়ৰ
কালাবধি।

(২) আগতে বিঘটিত নহলে লোক সভা ইয়াৰ প্ৰথম বৈঠকৰ বাবে নিযুক্ত তাৰিখৰ পৰা পূৰ্ণ পাঁচ বছৰ কালৰ কাৰণে বৰ্ত্তি থাকিব আৰু ইয়াতকৈ অধিক কাল নেথাকিব আৰু পূৰ্ণ পাঁচ বছৰৰ উক্ত কালৰ সমাপ্তিত লোক সভাৰ বিঘটন ঘটিব :

পৰন্ত, যেতিয়া কোনো সংকটকালীন অৱস্থাৰ উদ্ঘোষণা প্ৰবৰ্ত্তিত হৈ থাকে তেতিয়া এবাৰত এবছৰ কাল অতিক্ৰম নকৰাকৈ আৰু কোনো প্ৰকাৰে উক্ত উদ্ঘোষণাৰ ক্ৰিয়া সমাপ্তিৰ পিচত ছমাহ কালাবধিৰ অধিক বিস্তৃত নকৰাকৈ সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা উক্ত কালাবধি বঢ়াই দিব পাৰে ।

১। সংবিধান (দ্বাচত্ৰাবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ ধাৰা ১৫ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)

২। উক্ত অধিনিয়মৰ ধাৰা ১৬ৰ দ্বাৰা উক্ত তাংৰ পৰা অন্তঃস্থাপিত ।

৩। সংবিধান (দ্বাচত্ৰাবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ ধাৰা ১৭ৰ দ্বাৰা “ছয় বছৰ” কৰা হৈছিল কিন্তু সংবিধান (চতুঃত্ৰাবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ৰ ধাৰা ১৩ৰ দ্বাৰা “পাঁচ বছৰ” কৰা হ’ল (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা) ।

সংসদৰ সদস্য
পদৰ বাবে
অৰ্হতা।

৮৪। কোনো ব্যক্তি সংসদৰ কোনো আসন পূৰ্ণ কৰিবৰ কাৰণে বাহনৰ অৰ্হ নহব যদিহে তেওঁ—

(ক) ভাৰতৰ নাগৰিক নহয়, আৰু নিৰ্বাচন আয়োগৰ দ্বাৰা এই নিমিত্তে প্ৰাধিকৃত কোনো ব্যক্তিৰ আগত তৃতীয় অনুসূচীত এই প্ৰয়োজনৰ বাবে দিয়া প্ৰপত্ৰ অনুসাৰে শপত গ্ৰহণ বা প্ৰতিজ্ঞান নকৰে আৰু তাত হস্তাক্ষৰ নকৰে;]

(খ) ৰাজ্য সভাৰ আসনৰ ক্ষেত্ৰত অনূন ত্ৰিশ বছৰ আৰু লোক সভাৰ আসনৰ ক্ষেত্ৰত অনূন পঁচিশ বছৰ বয়স প্ৰাপ্ত নহয়; আৰু

(গ) সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰস্তুত কোনো বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত এই মৰ্মে বিহিত কৰি দিয়া অন্যান্য তেনে অৰ্হতা সম্পন্ন নহয়।

সংসদৰ
অধিবেশনসমূহৰ
সত্ৰাবসান আৰু
বিঘটন।

৮৫। (১) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে সময়ে সময়ে সংসদৰ প্ৰত্যেক সদনকে, তেওঁ যি সময়ত আৰু স্থানত উচিত বুলি ভাবে তেনে সময়ত আৰু স্থানত, বৈঠকৰ বাবে আহ্বান কৰিব, কিন্তু ইয়াৰ কোনো অধিবেশনৰ অন্তিম বৈঠক আৰু তাৰ পৰবৰ্ত্তী অধিবেশনৰ প্ৰথম বৈঠকৰ বাবে নিৰ্দিষ্ট তাৰিখৰ মাজৰ ব্যৱধান ছমাহ হ'ব নোৱাৰিব।

(২) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে সময়ে সময়ে —

(ক) উভয় সদনৰ বা যিকোনো সদনৰ সত্ৰাবসান কৰিব পাৰে;

(খ) লোক সভা বিঘটন কৰিব পাৰে।]

সদনত
অভিভাষণ
দিবলৈ আৰু
বাগী পঠাবলৈ
ৰাষ্ট্ৰপতিৰ
অধিকাৰ।

৮৬। (১) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে সংসদৰ যিকোনো সদনত বা একেলগে সমবেত হোৱা উভয় সদনতে অভিভাষণ দিব পাৰে আৰু সেই উদ্দেশ্যে সদস্য সকলৰ উপস্থিতি বিচাৰিব পাৰে।

(২) সংসদত তত্কালীন বিবেচনাধীন কোনো বিধেয়কৰ বিষয়েই হওক বা আন বিষয়েই হওক ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে সংসদৰ যিকোনো সদনলৈ বাগী প্ৰেৰণ কৰিব পাৰে আৰু যিটো সদনলৈ কোনো বাগী এনে প্ৰকাৰে প্ৰেৰিত হয়, সেই সদনে যিমান শীঘ্ৰে সুবিধা হয় সিমান শীঘ্ৰে সেই বাগী অনুযায়ী বিচাৰৰ বাবে অপেক্ষিত যিকোনো বিষয়ৰ বিচাৰ কৰিব।

ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা
বিশেষ
অভিভাষণ।

৮৭। (১) লোক সভাৰ বাবে হোৱা প্ৰত্যেকটো সাধাৰণ নিৰ্বাচনৰ পিচত বহা প্ৰথম অধিবেশনৰ প্ৰাৰম্ভণিতে আৰু প্ৰত্যেক বছৰৰ প্ৰথম অধিবেশনৰ প্ৰাৰম্ভণিতে একেলগে সমবেত হোৱা সংসদৰ উভয় সদনত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে অভিভাষণ দিব আৰু সংসদ আহ্বান কৰাৰ কাৰণ সযুহ সংসদক জনাব।

১। সংবিধান (ষষ্ঠদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৩ৰ ৩ ধাৰাৰ দ্বাৰা মূল (ক) খণ্ডৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। সংবিধান (প্ৰথম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫১ৰ ৬ ধাৰাৰ দ্বাৰা মূল অনুচ্ছেদৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। সংবিধান (প্ৰথম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫১ৰ ৭ ধাৰাৰ দ্বাৰা "প্ৰত্যেক সত্ৰ"ৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

(২) যিকোনো সদনৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ বিনিয়ামক নিয়মাবলীৰ দ্বাৰা এনে অভিভাষণত নিৰ্দেশিত বিষয় সমূহৰ আলোচনাৰ বাবে সময় বাখিবৰ কাৰণে [* * *] উপবন্ধ কৰিব লাগিব।

৮৮। যিকোনোটা সদনত, দুয়োটা সদনৰ যুটীয়া বৈঠকত আৰু সংসদৰ যি কমিটিৰ সদস্য হিচাপে তেওঁৰ নাম দিয়া হয় সেই কমিটিৰ প্ৰত্যেকজন মন্ত্ৰীৰ আৰু ভাৰতৰ মহান্যায়বাদীৰ কথা কবৰ বা আন প্ৰকাৰে কাৰ্য্যবাহীত অংশ গ্ৰহণ কৰিবৰ অধিকাৰ থাকিব, কিন্তু এই অনুচ্ছেদৰ বলত ভোট দিবলৈ তেওঁৰ হক নহব।

সদনৰ সম্পৰ্কত মন্ত্ৰীবৰ্গ আৰু মহান্যায়বাদীৰ অধিকাৰ।

সংসদৰ পদাধিকাৰীসকল

৮৯। (১) ভাৰতৰ উপ-ৰাষ্ট্ৰপতি ৰাজ্যসভাৰ পদেন সভাপতি হব।

ৰাজ্যসভাৰ সভাপতি আৰু উপ-সভাপতি।

(২) ৰাজ্য সভাই, যথা সম্ভৱ শীঘ্ৰে ৰাজ্য সভাৰ সদস্য এজনক তাৰ উপ-সভাপতি ৰূপে বাছি লব আৰু উপ-সভাপতিৰ পদ যেতিয়াই বিজ্ঞ হয় তেতিয়াই আন এজন সদস্যক ইয়াৰ উপ-সভাপতি ৰূপে বাছি লব।

৯০। ৰাজ্য সভাৰ উপ-সভাপতিৰ পদ ধাৰণ কৰা সদস্য জনে—

উপ-সভাপতি পদৰ বিজ্ঞতা, পদত্যাগ আৰু পদৰ পৰা অপসাৰণ।

(ক) যদি তেওঁ ৰাজ্য সভাৰ সদস্য নোহোৱা হয় তেনেহলে তেওঁৰ পদ বিজ্ঞ কৰি দিব ;

(খ) যিকোনো সময়তে সভাপতিক সম্বোধন কৰি স্বহস্তাক্ষৰেৰে লিখি দি পদত্যাগ কৰিব পাৰে ; আৰু

(গ) ৰাজ্য সভাৰ তত্কালীন সমূহ সদস্যৰ সংখ্যাধিকাৰ দ্বাৰা পাবিত কোনো সংকল্পৰ দ্বাৰা তেওঁক নিজৰ পদৰ পৰা অপসাৰিত কৰিব পাৰিব :

পবন্ধ, সংকল্পটো উপস্থাপিত কৰাৰ অভিপ্ৰায় জনাই অন্ততঃ চৈধ্য দিনৰ আগতে সূচনা নিদিয়াকৈ উপখণ্ড (গ)ৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে তেনে কোনো সংকল্প উপস্থাপিত কৰিব নোৱাৰিব।

৯১। (১) যেতিয়াকৈ সভাপতিৰ পদ বিজ্ঞ হৈ থাকে বা যি সময়ছোৱাত উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে ৰাষ্ট্ৰপতিৰূপে কাৰ্য্যনিৰ্বাহ কৰে কিম্বা ৰাষ্ট্ৰপতিৰ কৃত্য নিৰ্বহন কৰে তেতিয়া সভাপতি পদৰ কৰ্ত্তব্য সমূহ উপ-সভাপতিয়ে পালন কৰিব আৰু যদি উপ-সভাপতিৰ পদটোও বিজ্ঞ হৈ থাকে তেতিয়া ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে সেই প্ৰয়োজনৰ নিমিত্তে নিযুক্ত কৰা ৰাজ্য সভাৰ যিকোনো সদস্যই সভাপতি পদৰ কৰ্ত্তব্য সমূহ পালন কৰিব।

সভাপতি পদৰ কৰ্ত্তব্যসমূহ পালন কৰিবলৈ অথবা সভাপতি ৰূপে কাৰ্য্য চলাবলৈ উপ-সভাপতি বা আন কোনো ব্যক্তিৰ ক্ষমতা।

(২) ৰাজ্য সভাৰ কোনো বৈঠকত সভাপতি অনুপস্থিত থাকিলে উপ-সভাপতিয়ে বা তেওঁ যদি অনুপস্থিত থাকে তেনেহলে ৰাজ্য সভাৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ নিয়মাবলীৰ দ্বাৰা যথা নিৰ্দ্ধাৰিত আন কোনো ব্যক্তিয়ে বা যদি এনে কোনো ব্যক্তি উপস্থিত নাথাকে তেনেহলে ৰাজ্য সভাৰ দ্বাৰা যথা নিৰ্দ্ধাৰিত কোনো ব্যক্তিয়ে সভাপতিৰূপে কাৰ্য্য কৰিব।

৯। সংবিধান (প্ৰথম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫১ৰ ৭ ধাৰাৰ দ্বাৰা "আৰু সদনৰ আন কাৰ্য্যৰ ওপৰত এনে আলোচনাৰ পূৰ্ববৰ্ত্তিতা দিবৰ কাৰণে" এই শব্দ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

সভাপতি বা উপ-
সভাপতিক পদৰ
পৰা অপসাৰণ
কৰাৰ সংকল্প
বিচাৰাধীন হৈ
থকা কালত
সভাপতি বা উপ-
সভাপতিয়ে
সভাপতিত্ব
নকৰিব।

লোক সভাৰ
অধ্যক্ষ আৰু
উপাধ্যক্ষ।

লোক সভাৰ
অধ্যক্ষ আৰু
উপাধ্যক্ষ পদৰ
বিজ্ঞতা, পদত্যাগ
আৰু পদৰ পৰা
অপসাৰণ।

৯২ (১) ৰাজ্য সভাৰ কোনো বৈঠকত যেতিয়া উপ-বাস্থপতিক তেওঁৰ পদৰ পৰা অপসাৰণ কৰাৰ কোনো সংকল্প বিচাৰাধীন হৈ থাকে তেতিয়া সভাপতিয়ে বা উপ-সভাপতিক তেওঁৰ পদৰ পৰা অপসাৰণ কৰাৰ কোনো সংকল্প বিচাৰাধীন হৈ থাকে তেতিয়া উপ-সভাপতিয়ে উপস্থিত থাকিলেও সভাপতিত্ব নকৰিব, আৰু স্থান বিশেষে সভাপতি বা উপ-সভাপতি অনুপস্থিত থকা বৈঠকত অনুচ্ছেদ ৯১ৰ খণ্ড (২)ৰ উপবন্ধ সমূহ যেনেকৈ প্রযোজ্য হয় এনে প্রত্যেক বৈঠকৰ সম্পৰ্কতো সেই উপবন্ধ সমূহ তেনেকৈ প্রযোজ্য হ'ব।

(২) উপ-বাস্থপতিক তেওঁৰ পদৰ পৰা অপসাৰণ কৰাৰ কোনো সংকল্প বিচাৰাধীন হৈ থকা কালত ৰাজ্য সভাত কথা কবলৈ কিম্বা আন প্ৰকাৰে ইয়াৰ কাৰ্য্যবাহীত অংশ গ্ৰহণ কৰিবলৈ সভাপতিৰ ক্ষমতা থাকিব, কিন্তু অনুচ্ছেদ ১০০ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও এনে সংকল্প কিম্বা এনে কাৰ্য্যবাহীৰ কালত আন কোনো বিষয়ত ভোট দিবলৈ তেওঁ মুঠেই হক্কাৰ নহ'ব।

৯৩। লোক সভাই যথা সম্ভব শীঘ্ৰে সদনৰ দুজন সদস্যক যথাক্ৰমে ইয়াৰ অধ্যক্ষ আৰু উপাধ্যক্ষ বাছি ল'ব, আৰু যেতিয়াই অধ্যক্ষ বা উপাধ্যক্ষৰ পদ বিস্তৃত হয় তেতিয়াই সদনে আন এজন সদস্যক অধ্যক্ষ বা স্থানবিশেষে উপাধ্যক্ষ বাছি ল'ব।

৯৪। লোক সভাৰ অধ্যক্ষ বা উপাধ্যক্ষ ৰূপে পদ ধাৰণ কৰি থকা সদস্যই—

(ক) যদি তেওঁ লোক সভাৰ সদস্য নোহোৱা হয় তেনেহলে তেওঁৰ পদ বিস্তৃত কৰি দিব।

(খ) যদি তেওঁ অধ্যক্ষ হয় তেনেহলে উপাধ্যক্ষলৈ, আৰু যদি উপাধ্যক্ষ হয় তেনেহলে অধ্যক্ষলৈ সন্মোদন কৰি যিকোনো সময়তে স্বহস্তাক্ৰমে লিখিত ভাবে নিজৰ পদত্যাগ কৰিব পাৰে, আৰু

(গ) লোক সভাৰ ততকালীন সমূহ সদস্যৰ সংখ্যাধিক্যৰ দ্বাৰা গৃহীত কোনো সংকল্পৰ দ্বাৰা তেওঁক নিজৰ পদৰ পৰা অপসাৰিত কৰিব পাবিব :

পৰন্তু, সংকল্পটো উপস্থাপিত কৰাৰ অভিপ্ৰায় জনাই অন্ততঃ চৈধ্য দিনৰ আগতে সূচনা নিদিয়াকৈ খণ্ড (গ)ৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে তেনে কোনো সংকল্প উপস্থাপিত কৰিব নোৱাৰিব :

অধিকন্তু, লোক সভাৰ যেতিয়াই বিঘটন হয় তেতিয়াই বিঘটনৰ পৰবৰ্তী লোক সভাৰ প্ৰথম বৈঠক বহাৰ ঠিক পূৰ্ব কাললৈকে অধ্যক্ষই তেওঁৰ পদ বিস্তৃত নকৰিব।

অধ্যক্ষ ৰূপে
কাৰ্য্য চলাবলৈ
বা সেই পদৰ
কৰ্তব্য পালন
কৰিবলৈ
উপাধ্যক্ষ বা আন
লোকৰ ক্ষমতা।

৯৫। (১) যেতিয়াই অধ্যক্ষৰ পদ বিস্তৃত হয় তেতিয়াই সেই পদৰ কৰ্তব্য সমূহ উপাধ্যক্ষই বা যদি উপাধ্যক্ষৰ পদো বিস্তৃত হয় তেতিয়া বাস্থপতিয়ে সেই উদ্দেশ্যে নিযুক্ত কৰা লোক সভাৰ আন কোনো সদস্যই পালন কৰিব।

(২) লোক সভাৰ কোনো বৈঠকত অধ্যক্ষ অনুপস্থিত থাকিলে উপাধ্যক্ষই, বা তেওঁ যদি অনুপস্থিত থাকে তেনেহলে সদনৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ নিয়মাৱলীৰ দ্বাৰা যথা নিৰ্দ্ধাৰিত আন কোনো ব্যক্তিয়ে, বা যদি এনে কোনো ব্যক্তি উপস্থিত নেথাকে তেনেহলে সদনৰ দ্বাৰা যথা নিৰ্দ্ধাৰিত আন কোনো ব্যক্তিয়ে অধ্যক্ষ ৰূপে কাৰ্য্য চলাব।

পদৰ পৰা
অপসাৰণৰ বাবে
কোনো সংকল্প
বিচাৰাধীন হৈ
থকা কালত
অধ্যক্ষ বা
উপাধ্যক্ষই
সভাপতিত্ব
নকৰিব।

৯৬। (১) লোক সভাৰ কোনো বৈঠকত যেতিয়া অধ্যক্ষক তেওঁৰ পদৰ পৰা অপসাৰণ কৰাৰ কোনো সংকল্প বিচাৰাধীন হৈ থাকে তেতিয়া অধ্যক্ষই, বা যেতিয়া উপাধ্যক্ষক তেওঁৰ পদৰ পৰা অপসাৰণ কৰাৰ কোনো সংকল্প বিচাৰাধীন হৈ থাকে তেতিয়া উপাধ্যক্ষই উপস্থিত থাকিলেও সভাপতিত্ব নকৰিব, আৰু স্থান বিশেষে অধ্যক্ষ বা উপাধ্যক্ষ অনুপস্থিত থকা বৈঠকত অনুচ্ছেদ ৯৫ৰ খণ্ড (২)ৰ উপবন্ধ সমূহ যেনেকৈ প্রযোজ্য হয় এনে প্রত্যেক বৈঠকৰ সম্পৰ্কতো সেই উপবন্ধ সমূহ তেনেকৈ প্রযোজ্য হ'ব।

(২) অধ্যক্ষক তেওঁৰ পদৰ পৰা অপসাৰণ কৰাৰ কোনো সংকল্প বিচাৰাধীন হৈ থকা কালত লোক সভাত কথা কবলৈ বা আন প্ৰকাৰে ইয়াৰ কাৰ্য্যবাহীত অংশ গ্ৰহণ কৰিবলৈ অধ্যক্ষৰ অধিকাৰ থাকিব কিন্তু অনুচ্ছেদ ১০০ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও এনে সংকল্পত কিম্বা কাৰ্য্যবাহীৰ কালত আন কোনো বিষয়ত কেবল প্ৰথমতঃ তেওঁৰ ভোট দানৰ হক্ থাকিব ; কিন্তু ভোটৰ সমতাৰ ক্ষেত্ৰত এনে হক্ নেথাকিব।

৯৭। ৰাজ্য সভাৰ সভাপতি আৰু উপ-সভাপতিক আৰু লোক সভাৰ অধ্যক্ষ আৰু উপাধ্যক্ষক সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা যথাক্ৰমে যথা নিৰ্দিষ্ট কৰা অনুসৰি বেতন আৰু ভাত্তা সমূহ দিয়া হ'ব আৰু সেই মৰ্মে উপবন্ধ প্ৰস্তুত নকৰালৈকে দ্বিতীয় অনুসূচীত বিনিৰ্দিষ্ট কৰা বেতন আৰু ভাত্তা সমূহ দিয়া হ'ব।

সভাপতি আৰু
উপ-সভাপতিৰ
আৰু অধ্যক্ষ
আৰু উপাধ্যক্ষৰ
বেতন আৰু ভাত্তা।
সংসদৰ
সচিবালয়।

৯৮। (১) সংসদৰ প্ৰত্যেক সদনৰে পৃথক সাচিবিক কৰ্মচাৰীবৃন্দ থাকিব :

পৰন্তু, সংসদৰ উভয় সদনৰ নিমিত্তে উমৈহতীয়া পদ সৃষ্টি কৰাৰ পৰা বাৰণ কৰা হৈছে বুলি এই খণ্ডৰ কোনো কথাই অৰ্থ নকৰিব।

(২) সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা সংসদৰ যিকোনোটা সদনৰ সাচিবিক কৰ্মচাৰী বৃন্দৰ ভৰ্তি, আৰু নিযুক্ত ব্যক্তি সমূহৰ সেৱাৰ চৰ্ত্ত সমূহ বিনিয়মন কৰিব পাৰে।

(৩) সংসদৰ দ্বাৰা খণ্ড (২)ৰ অধীনত উপবন্ধ প্ৰস্তুত নকৰা পৰ্য্যন্ত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে ক্ষেত্ৰবিশেষে লোক সভাৰ অধ্যক্ষ বা ৰাজ্য সভাৰ সভাপতিৰ সৈতে পৰামৰ্শ কৰি লোক সভাৰ বা ৰাজ্য সভাৰ সাচিবিক কৰ্মচাৰী বৃন্দৰ ভৰ্তি আৰু নিযুক্ত ব্যক্তি সমূহৰ সেৱাৰ চৰ্ত্তসমূহ বিনিয়মন কৰি নিয়ম কৰিব পাৰিব আৰু উক্ত খণ্ডৰ অধীনত কৰা কোনো বিধিৰ উপবন্ধাবলীৰ সাপেক্ষে, সেই নিয়মাবলী প্ৰভাৱী হ'ব।

কাৰ্য্য পৰিচালনা

৯৯। সংসদৰ প্ৰতিটো সদনৰ প্ৰত্যেক সদস্যই নিজ আসন গ্ৰহণ কৰাৰ পূৰ্বে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ আগত, বা সেই মৰ্মে তেওঁৰ দ্বাৰা নিযুক্ত কোনো ব্যক্তিৰ আগত, তৃতীয় অনুসূচীত সেই প্ৰয়োজনৰ বাবে দিয়া প্ৰপত্ৰ অনুযায়ী শপত ল'ব বা প্ৰতিজ্ঞান গ্ৰহণ কৰিব, আৰু তাত চহী কৰিব।

সদস্যসকলৰ
দ্বাৰা শপত বা
প্ৰতিজ্ঞান।

১০০। (১) এই সংবিধানত অন্যথা উপবন্ধিত অবস্থাৰ বাহিৰে কোনো সদনৰ কোনো বৈঠকত বা দুয়োটা সদনৰ যুটীয়া বৈঠকত উত্থাপিত সকলো প্ৰশ্ন, অধ্যক্ষ অথবা অধ্যক্ষ বা সভাপতি ৰূপে কাৰ্য্য চলোৱা ব্যক্তিৰ বাহিৰে উপস্থিত থকা আৰু ভোট দিয়া সদস্য সকলৰ সংখ্যাধিক্য ভোটৰ দ্বাৰা নিৰ্দ্ধাৰিত কৰা হ'ব।

সদনত ভোট
দান, আসন ৰিক্ত
থকা সত্ত্বেও
সদনৰ কাৰ্য্য
কৰাৰ ক্ষমতা
আৰু থূল।

সভাপতিয়ে বা অধ্যক্ষই, অথবা তেনে ৰূপে কাৰ্য্য কৰা ব্যক্তিয়ে প্ৰথমতঃ ভোট নিদিব, কিন্তু ভোট সমান সমান হলে তেওঁ এটা নিৰ্ণায়ক ভোট পাব আৰু সেইটো প্ৰয়োগ কৰিব।

(২) সদস্য পদৰ কোনো ৰিক্ততা থকা সত্ত্বেও সংসদৰ যিকোনোটা সদনৰে ইয়াৰ কাৰ্য্য চলাবলৈ ক্ষমতা থাকিব আৰু হক নথকা কোনো ব্যক্তি কাৰ্য্যবাহীত উপস্থিত আছিল বা ভোট দিছিল বা আন প্ৰকাৰে তাত তেওঁ অংশ গ্ৰহণ কৰিছিল বুলি পিচত ধৰা পৰিলেও সংসদৰ কাৰ্য্যবাহী বিধিমান্য হ'ব।

(৩) সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা অন্যথা উপবন্ধিত নকৰিলে, সংসদৰ যিকোনোটা সদনৰ কোনো বৈঠক গঠন কৰিবৰ কাৰণে সেই সদনৰ সদস্য সকলৰ ষুঠ সংখ্যাৰ এক-দশমাংশৰে থূল হ'ব।

(৪) কোনো সদনৰ কোনো বৈঠকত কোনো সময়ত যদি থূল পূৰ্ণ নহয়, তেনেহলে থূল হৈ নুঠা পৰ্য্যন্ত বৈঠক স্থগিত ৰখাটো বা নিলম্বিত কৰাটো সভাপতিৰ বা অধ্যক্ষৰ অথবা সেই ৰূপে কাৰ্য্য কৰা ব্যক্তিৰ কৰ্ত্তব্য হ'ব।

সংসদসকলৰ অনৰ্হতাসমূহ

১০১। (১) কোনো ব্যক্তিয়েই সংসদৰ উভয় সদনৰ সদস্য নহ'ব আৰু কোনো ব্যক্তি উভয় সদনৰ সদস্য হলে ইটো বা সিটো সদনত তেওঁৰ আসন ৰিক্ত কৰাৰ কাৰণে সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা উপবন্ধ কৰিব।

আসনৰ ৰিক্ততা।

(২) কোনো ব্যক্তি সংসদৰ আৰু [* * *] কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনোটো সদনৰ সদস্য হ'ব নোৱাৰিব আৰু কোনো ব্যক্তিক যদি সংসদৰ আৰু কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনোটো সদনৰ সদস্য বাছি লোৱা হয় তেনে হলে বাস্তৱপ্ৰতিয়ে প্ৰণয়ন কৰা নিয়মত যথা বিনিৰ্দিষ্ট কালছোৱাৰ সমাপ্তিত সেই ব্যক্তিৰ সংসদত আসন বিস্তৃত হ'ব যদিহে তেওঁ ইতিপূৰ্বে ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলত তেওঁৰ আসন বিস্তৃত কৰা নাই।

(৩) যদি সংসদৰ কোনোটো সদনৰ সদস্য—

প্ৰ(ক) অনুচ্ছেদ ১০২ৰ খণ্ড (১) বা খণ্ড (২)ত উল্লিখিত অনৰ্হতা সমূহৰ কোনোটোৰ অধীনস্থ হয়, কিম্বা—

প্ৰ(খ) যথাস্থিতি সভাপতি বা অধ্যক্ষক সন্মোদন কৰি স্বহস্তাক্ৰমে লিখিত ভাবে তেওঁৰ আসন ত্যাগ কৰে, আৰু যথাস্থিতি সভাপতি বা অধ্যক্ষৰ দ্বাৰা তেওঁৰ পদত্যাগ গৃহীত হয়,]

তেওঁৰ আসন তেতিয়া বিস্তৃত হ'ব :

প্ৰ(১) উপখণ্ড (খ)ত উল্লিখিত কোনো পদত্যাগৰ ক্ষেত্ৰত, যদি প্ৰাপ্ত সংবাদৰ পৰা বা আন প্ৰকাৰে আৰু উপযুক্ত বুলি বিবেচনা কৰা তেনে কোনো তদন্তৰ পিচত, যথাস্থিতি সভাপতি বা অধ্যক্ষ এই বুলি সন্দেহ হয় যে তেনে পদত্যাগ স্বেচ্ছাকৃত বা প্ৰকৃত নহয় তেনেহলে তেওঁ তেনে পদত্যাগ গ্ৰহণ নকৰিব।]

(৪) যদি সংসদৰ যিকোনোটো সদনৰ কোনো সদস্যই অনুষ্ঠা নোলোৱাকৈ ষাঠি দিন ধৰি সদনৰ সকলোবোৰ বৈঠকত অনুপস্থিত থাকে তেনেহলে তেওঁৰ আসন বিস্তৃত হোৱা বুলি সদনে ঘোষণা কৰিব পাৰিব :

পৰন্তু, উক্ত ষাঠি দিনৰ কালছোৱাৰ সংগণনা কৰোতে যি কালছোৱাত সদনৰ সন্মুখীন হয় বা একে লেঠাৰিয়ে চাৰি দিনতকৈও অধিক সদন স্থগিত হয় সেই কালছোৱা লেখত লোৱা নহ'ব।

১০২। (১) কোনো ব্যক্তি সংসদৰ কোনোটো সদনৰ সদস্য ৰূপে বাছনি পাবলৈ বা সদস্য হ'বৰ কাৰণে অনৰ্হ হ'ব—

(ক) যদি তেওঁ সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা পদধাৰীক অনৰ্হ নকৰে বুলি ঘোষণা কৰা পদৰ বাহিৰে, ভাৰত চৰকাৰৰ বা কোনো ৰাজ্য চৰকাৰৰ অধীনত কোনো লাভৰ পদ ধাৰণ কৰি থাকে ;

(খ) যদি তেওঁ বিকৃত চিত্তৰ হয় আৰু কোনো সক্ষম ন্যায়ায়লয়ৰ দ্বাৰা এনেদৰে ঘোষণা হয় ;

সদস্য পদৰ
কাৰণে
অনৰ্হতাসমূহ।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা "প্ৰথম অনুসূচীৰ 'ক' ভাগত বা 'খ' ভাগত নিৰ্দিষ্ট" এই শব্দ আৰু অক্ষৰ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

২। উক্ত অধিনিয়মৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা "এনে ৰাজ্যৰ" পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত কৰা হৈছে।

৩। বিধি মন্ত্ৰালয়ৰ অধিসূচনা নং এফ ৪৬।৫০ চি তাৰিখ ২৬ জানুৱাৰী ১৯৫০ৰ লগত ভাৰতৰ ৰাজপত্ৰ অসাধাৰণ সংখ্যা ৬৭৮ পৃষ্ঠাত প্ৰকাশিত "সমসাময়িক সদস্যতা প্ৰতিবেদন নিয়মাবলী" দ্ৰষ্টব্য।

৪। সংবিধান (দ্বিপঞ্চাশত্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৫ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা শব্দ, বাকী আৰু সংখ্যা "অনুচ্ছেদ ১০২ৰ খণ্ড (১)ৰ বাবে (১-৩-১৯৮৫ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৫। সংবিধান (ত্ৰয়ঃত্ৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৪ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা সংশোধিত।

৬। উক্ত অধিনিয়মৰ উক্ত ধাৰাৰ দ্বাৰা অঙ্কঃস্থাপিত।

পঞ্চম ভাগ — সংঘ — অনুচ্ছেদ ১০২-১০৫

(গ) যদি তেওঁ অনুমুক্ত দেউলীয়া হয় ;

(ঘ) যদি তেওঁ ভাৰতৰ নাগৰিক নহয়, বা কোনো বিদেশী ৰাজ্যৰ নাগৰিকতা স্বেচ্ছাই অৰ্জন কৰিছে বা কোনো বিদেশী ৰাজ্যৰ প্ৰতি নিষ্ঠা বা অনুযুক্তিৰ অভিস্বীকাৰৰ অধীনত আছে;

(ঙ) যদি তেওঁক সংসদে প্ৰণয়ন কৰা কোনো বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত তেনেদৰে অনৰ্হ কৰি দিয়া হৈছে।

৩ [স্পষ্টীকৰণ—এই খণ্ডৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে] কোনো ব্যক্তিক সংঘৰ বা কোনো ৰাজ্যৰ মন্ত্ৰী হ'ল বুলিয়েই ভাৰত চৰকাৰৰ অথবা কোনো ৰাজ্য চৰকাৰৰ অধীনত লাভৰ পদ ধাৰণ কৰা বুলি গণ্য কৰা নহব।

৪(২) কোনো ব্যক্তি সংসদৰ যিকোনোটা সদনৰ সদস্য হ'বলৈ অনৰ্হ হ'ব যদিহে তেওঁ দশম অনুসূচীৰ অধীনত এনেদৰে অনৰ্হ হয়।]

১০৩। (১) যদি সংসদৰ কোনোটা সদনৰ কোনো সদস্য অনুচ্ছেদ ১০২ৰ খণ্ড (১)ত উল্লিখিত অনৰ্হতাৰ কোনোটাৰ অধীনস্থ হোৱা বা নোহোৱা সম্পৰ্কে কোনো প্ৰশ্ন উঠে তেনেহলে সেই প্ৰশ্ন ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিনিশ্চয়ৰ কাৰণে পঠোৱা হ'ব আৰু ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিনিশ্চয়েই চূড়ান্ত হ'ব।

(২) এনে কোনো প্ৰশ্নৰ ওপৰত বিনিশ্চয় দিয়াৰ পূৰ্বে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে নিৰ্বাচন আয়োগৰ মতামত ল'ব আৰু এনে মতামত অনুসাৰে কাৰ্য্য কৰিব।]

১০৪। যদি কোনো ব্যক্তিয়ে অনুচ্ছেদ ৯৯ৰ প্ৰয়োজনীয়তা সমূহ পূৰ্ণ কৰাৰ পূৰ্বে সংসদৰ যিকোনোটা সদনৰ সদস্যৰূপে বহে বা ভোট দিয়ে অথবা যেতিয়া তেওঁ সংসদৰ যিকোনোটা সদনৰ সদস্যৰ বাবে অৰ্হ নহয় বা অনৰ্হ হয় বুলি জানিও, অথবা সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰস্তত কোনো বিধিৰ উপবন্ধৰ দ্বাৰা তেওঁক তেনেকৈ বহিবলৈ বা ভোট দিবলৈ প্ৰতিষেধ কৰা হোৱা বুলি জানিও তেনে কৰে, তেনেহলে তেওঁ তেনেকৈ বহা বা ভোট দিয়া প্ৰত্যেক দিনৰ বাবে পঁচিশ টকাৰ দণ্ডৰে দণ্ডনীয় হ'ব আৰু সেই টকা সংঘক দিবলগীয়া ঋণ হিচাপে উচলযোগ্য হ'ব।

সংসদৰ আৰু তাৰ সদস্যসকলৰ ক্ষমতা, বিশেষাধিকাৰ আৰু উন্মুক্তি সমূহ

১০৫। (১) এই সংবিধানৰ উপবন্ধাবলী, আৰু সংসদৰ প্ৰক্ৰিয়া বিনিয়মিত কৰা নিয়মাবলী আৰু স্থায়ী আদেশবোৰৰ সাপেক্ষে সংসদত বাক স্বত্বভ্ৰতা থাকিব।

(২) সংসদত বা তাৰ কোনো সমিতিত কোৱা কোনো কথা বা দিয়া কোনো ভোটৰ সম্বন্ধত সংসদৰ কোনো সদস্যৰ বিৰুদ্ধে কোনো ন্যায়ালয়ত কোনো কাৰ্য্যবাহী নচলিব আৰু সংসদৰ যিকোনোটা সদনৰ প্ৰাধিকাৰৰ দ্বাৰা বা অধীনত কোনো প্ৰতিবেদন, পত্ৰ, ভোট বা কাৰ্য্যবাহীৰ প্ৰকাশনৰ সম্বন্ধতো কোনো ব্যক্তি তেনে ধৰণে দায়ী নহ'ব।

(৩) অন্যান্য বিষয়ত সংসদৰ প্ৰত্যেক সদনৰ আৰু প্ৰত্যেক সদনৰ সদস্য সকলৰ আৰু ইয়াৰ সমিতিবোৰৰ ক্ষমতা, বিশেষাধিকাৰ আৰু উন্মুক্তিবোৰ সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা সময়ে সময়ে পৰিভাষিত কৰি দিয়া অনুসাৰে হ'ব ; আৰু তেনে প্ৰকাৰে পৰিভাষিত নোহোৱা পৰ্য্যন্ত

৪[সংবিধান চতুঃচত্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ৰ ধাৰা ১৫ বলবৎ হোৱাৰ অব্যবহিত পূৰ্বে সেই সদনৰ আৰু তাৰ সদস্য সকলৰ তথা সমিতিবোৰৰ যিবিলাক ক্ষমতা, বিশেষাধিকাৰ আৰু উন্মুক্তি থাকে সেই বিলাকেই হ'ব।]

সদস্যসকলৰ অনৰ্হতা বিষয়ক প্ৰশ্নৰ ওপৰত বিনিশ্চয়।

অনুচ্ছেদ ৯৯ৰ অধীনত শপত লোৱাৰ বা প্ৰতিজ্ঞা কৰাৰ পূৰ্বে কিম্বা অৰ্হ নোহোৱাকৈ বা অনৰ্হ হৈ সদস্যৰ স্থানত বহা আৰু ভোট দিয়াৰ কাৰণে দণ্ড।

সংসদৰ সদন দুখন আৰু তাৰ সদস্যসকলৰ আৰু সমিতি বিলাকৰ ক্ষমতা, বিশেষাধিকাৰ ইত্যাদি।

১। সংবিধান (দ্বিপঞ্চাশত্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৫ৰ ধাৰা ৩ৰ দ্বাৰা (১-৩-১৯৮৫ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) “ (২) এই অনুচ্ছেদৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে” এই বাক্য, সংখ্যা আৰু শব্দৰ স্থানত প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। সংবিধান (দ্বিপঞ্চাশত্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৫ৰ ধাৰা ৩ৰ দ্বাৰা (১-৩-১৯৮৫ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) অন্তঃস্থাপিত।

৩। এই অনুচ্ছেদ সংবিধান (দ্বাচত্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ আৰু সংবিধান (চতুঃচত্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ৰ ধাৰা ১৫ৰ দ্বাৰা সংশোধিত হৈ বৰ্তমান ৰূপত আছে (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

৪। সংবিধান (চতুঃচত্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ৰ ধাৰা ১৫ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

(৪) এই সংবিধানৰ আধাৰত যিসকল ব্যক্তিয়ে সংসদৰ কোনো সদনত বা তাৰ কোনো সমিতিত কথা কবৰ বা আন প্ৰকাৰে তাৰ কাৰ্য্যবাহীত অংশ গ্ৰহণ কৰিবৰ অধিকাৰ পায় তেনে ব্যক্তিৰ সম্বন্ধত সংসদৰ সদস্য সকলৰ সম্বন্ধত প্ৰয়োগ হোৱাৰ নিচিনাকৈ খণ্ড (১), (২) আৰু (৩)ৰ উপবন্ধাবলী প্ৰয়োগ হ'ব।

সদস্যসকলৰ
বেতন আৰু
ভাত্তা।

১০৬। সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা সময়ে সময়ে নিৰ্দ্ধাৰণ কৰি দিয়া অনুসৰি বেতন আৰু ভাত্তা পাবলৈ আৰু সেই সম্বন্ধত তেনে উপবন্ধ প্ৰস্তুত নোহোৱা পৰ্য্যন্ত এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অৱ্যবহিত পূৰ্বে ভাৰত ডমিনিয়নৰ সংবিধান সভাৰ সদস্য সকলৰ প্ৰতি প্ৰযোজ্য নিৰিখত আৰু চৰ্তত ভাত্তা পাবলৈ সংসদৰ যিকোনোটা সদনৰ সদস্য সকল হক্কাৰ হ'ব।

বিধান প্ৰক্ৰিয়া

বিধেয়ক
উত্থাপন আৰু
পাৰিতকৰণ
সম্বন্ধীয়
উপবন্ধাবলী।

১০৭। (১) ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়ক আৰু অন্যান্য বিত্তীয় বিধেয়কৰ বিষয়ত থকা অনুচ্ছেদ ১০৯ আৰু ১১৭ৰ উপবন্ধাবলী সাপেক্ষে, কোনো বিধেয়কৰ উৎপত্তি সংসদৰ যি কোনোটা সদনতে হ'ব পাৰে।

(২) অনুচ্ছেদ ১০৮ আৰু ১০৯ৰ উপবন্ধাবলী সাপেক্ষে উভয় সদনৰ দ্বাৰা বিনা সংশোধনেৰে অথবা উভয় সদনৰ দ্বাৰা কেবল যথা স্বীকৃত সংশোধন সহ, স্বীকৃত নোহোৱা পৰ্য্যন্ত কোনো বিধেয়ক সংসদৰ সদন কেইটাৰ দ্বাৰা পাৰিত হোৱা বুলি গণ্য নহ'ব।

(৩) সদন কেইটাৰ সত্ৰাবসান হোৱা হেতু সংসদত বিবেচনাধীন কোনো বিধেয়ক কালতিগত নহ'ব।

(৪) ৰাজ্য সভাত বিবেচনাধীন হৈ থকা কিন্তু লোক সভাৰ দ্বাৰা পাৰিত নোহোৱা কোনো বিধেয়ক লোক সভাৰ বিঘটন হলে কালতিগত নহ'ব।

(৫) লোক সভাৰ বিবেচনাধীন বা লোক সভাৰ দ্বাৰা পাৰিত হৈ ৰাজ্য সভাত বিবেচনাধীন হৈ থকা কোনো বিধেয়ক অনুচ্ছেদ ১০৮ৰ উপবন্ধাবলী সাপেক্ষে, লোক সভাৰ বিঘটন হলে কালতিগত হ'ব।

কোনো কোনো
অৱস্থাত
উভয়সদনৰ
যুটীয়া বৈঠক।

১০৮। (১) যদি কোনো বিধেয়ক এটা সদনৰ দ্বাৰা পাৰিত হৈ আনটো সদনলৈ অভিপ্ৰেৰিত হোৱাৰ পিচত —

(ক) আনটো সদনৰ দ্বাৰা বিধেয়কখন অগ্ৰাহ্য কৰা হয় ; বা

(খ) বিধেয়কখনত কৰিবলগা সংশোধন সম্পৰ্কে দুয়োটা সদন চূড়ান্ত ভাবে বিমত হয় ; বা

(গ) আনটো সদনৰ দ্বাৰা বিধেয়কখন প্ৰাপ্তিৰ তাৰিখৰ পৰা বিধেয়কখন পাৰিত নোহোৱাকৈয়ে ছয় মাহতকৈও অধিক কাল অতিবাহিত হয় ;

তেনেহলে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে, লোক সভাৰ বিঘটন হেতুকে বিধেয়কখন কালতিগত নহলে বিধেয়কৰ ওপৰত পৰ্য্যালোচনা আৰু ভোট দান কৰাৰ উদ্দেশ্যে যুটীয়া বৈঠকত সন্মিলিত হ'বৰ কাৰণে উভয় সদনক, যদি বৈঠকত থাকে তেনেহলে বাৰ্তাৰ দ্বাৰা আৰু যদি বৈঠকত নাথাকে তেনেহলে সাৰ্বজনিক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা, আহ্বান কৰিবলৈ তেওঁৰ অভিপ্ৰায় অধিসূচিত কৰিব পাৰে :

পৰন্তু, এই খণ্ডৰ কোনো কথা ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়কত প্ৰযোজ্য নহ'ব।

(২) খণ্ড (১)ত যথা নিৰ্দ্দেশিত ছমাহৰ কালছোৱা সংগণনা কৰোতে যি কালছোৱাত উক্ত খণ্ডৰ উপখণ্ড (গ)ত নিৰ্দ্দেশিত সদনৰ সত্ৰাবসান হয় বা একে লেঠাৰিয়ে চাৰি দিনতকৈও অধিক সদন স্থগিত ৰখা হয়, সেই কালছোৱা লেখত লোৱা নহ'ব।

পঞ্চম ভাগ-সংঘ-অনুচ্ছেদ ১০৮-১০৯

(৩) যেতিয়া ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে খণ্ড (১)ৰ অধীনত যুটীয়া বৈঠকত সন্মিলিত হ'বৰ কাৰণে সদন কেইটাক আহ্বান কৰাৰ অভিপ্ৰায় অধিসূচিত কৰে, তেতিয়া কোনোটো সদনেই বিধেয়ক খনৰ কাৰ্য্যবাহীত আৰু আগ নেবাটিব; কিন্তু ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে তেওঁৰ অধিসূচনাৰ তাৰিখৰ পিচত যি কোনো সময়তে অধিসূচনাত বিনিৰ্দিষ্ট উদ্দেশ্যৰ বাবে যুটীয়া বৈঠকত সন্মিলিত হ'বৰ কাৰণে সদন কেইটাক আহ্বান কৰিব পাৰে আৰু যদি তেওঁ তেনে কৰে তেতিয়া সদন কেইটা সেই অনুসাৰে সন্মিলিত হ'ব।

(৪) যদি দুয়োটা সদনৰ যুটীয়া বৈঠকত, বিধেয়ক খনৰ কোনো সংশোধনী থাকিলে সেই যুটীয়া বৈঠকত স্বীকৃত হোৱা এনে সংশোধন সহ, বিধেয়কখন উভয় সদনৰ উপস্থিত থকা আৰু ভোট দিয়া সদস্যসকলৰ মুঠ সংখ্যাৰ সংখ্যাগৰিষ্ঠতাৰ দ্বাৰা পাৰিত হয়, তেনেহলে এই সংবিধানৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে সেই বিধেয়কখন উভয় সদনৰ দ্বাৰা পাৰিত হোৱা বুলি গণ্য কৰা হ'ব :

পৰন্ত, যুটীয়া বৈঠকত —

(ক) যদি বিধেয়কখন এটা সদনৰ দ্বাৰা পাৰিত হৈ আনটো সদনৰ দ্বাৰা সংশোধন সহ পাৰিত নহয় আৰু যিটো সদনত ইয়াৰ উৎপত্তি হৈছিল সেই সদনলৈ পুনঃ প্ৰেৰিত নহয়, তেনেহলে বিধেয়কখনৰ পালনত পলম হোৱাৰ বাবে আৱশ্যক হৈ উঠা সংশোধনৰ (যদিহে থাকে) বাহিৰে বিধেয়কত আন কোনো সংশোধন প্ৰস্তাৱিত হ'ব;

(খ) যদি বিধেয়কখন সেই প্ৰকাৰে পাৰিত হয় আৰু পুনঃ প্ৰেৰিত হয়, তেনেহলে কেৱল পূৰ্বোক্ত প্ৰকাৰৰ সংশোধন আৰু সদন কেইটা সন্মত হ'ব নোৱাৰা বিষয়ৰ লগত সুসঙ্গত হোৱা আন এনে সংশোধনহে বিধেয়কখনত প্ৰস্তাৱিত হ'ব।

আৰু এই খণ্ডৰ অধীনত কোনবোৰ সংশোধন গ্ৰাহ্য হ'ব সেই সম্পৰ্কে বৈঠকত অধ্যক্ষতা কৰা ব্যক্তিৰ বিনিশ্চয়েই চূড়ান্ত হ'ব।

(৫) যুটীয়া বৈঠকত সন্মিলিত হোৱাৰ কাৰণে সদন কেইটাক আহ্বান কৰাৰ অভিপ্ৰায় ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে অধিসূচিত কৰাৰ পিচত লোক সভাৰ বিঘটনে ব্যাহত কৰা সত্ত্বেও এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত যুটীয়া বৈঠক হ'ব পাৰে আৰু তাত কোনো বিধেয়ক পাৰিত হ'ব পাৰে।

ধন সম্পৰ্কীয়
বিধেয়কৰ সম্বন্ধত
বিশেষ প্ৰক্ৰিয়া।

১০৯। (১) ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়ক ৰাজ্য সভাত উত্থাপিত নকৰিব।

(২) লোক সভাই ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়ক এখন পাৰিত কৰাৰ পিচত তাক ৰাজ্য সভালৈ চুপাৰিছৰ অৰ্থে প্ৰেৰণ কৰা হ'ব আৰু ৰাজ্য সভাই বিধেয়কখন পোৱা তাৰিখৰ চৈধ্য দিনৰ কালৰধিৰ ভিতৰত নিজৰ চুপাৰিছ সহ বিধেয়কখন লোক সভালৈ ঘূৰাই পঠাব আৰু তেতিয়া লোক সভাই ৰাজ্য সভাৰ চুপাৰিছ সমূহৰ সকলোবোৰ বা যিকোনোটো গ্ৰহণ বা প্ৰত্যাখ্যান কৰিব পাৰে।

(৩) যদি লোক সভাই ৰাজ্য সভাৰ চুপাৰিছ সমূহৰ কোনোটো গ্ৰহণ কৰে, তেনেহলে ৰাজ্য সভাই চুপাৰিছ কৰা আৰু লোক সভাই গ্ৰহণ কৰা সংশোধন সহ ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়কখন উভয় সদনৰ দ্বাৰা পাৰিত হৈছে বুলি গণ্য হ'ব।

(৪) যদি লোক সভাই ৰাজ্য সভাৰ চুপাৰিছ সমূহৰ কোনোটোকে গ্ৰহণ নকৰে, তেনেহলে ৰাজ্য সভাই চুপাৰিছ কৰা কোনো সংশোধন বিনা লোক সভাই যি ৰূপত ইয়াক পাৰিত কৰে, সেই ৰূপতে ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়কখন উভয় সদনৰ দ্বাৰা পাৰিত হৈছে বুলি গণ্য হ'ব।

(৫) যদি লোক সভাৰ দ্বাৰা পাৰিত কৰা তথা ৰাজ্য সভালৈ চুপাৰিছৰ অৰ্থে প্ৰেৰিত কৰা ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়কখন চৈধ্য দিনৰ উক্ত কালৰধিৰ ভিতৰত লোক সভালৈ পুনৰ প্ৰেৰিত নহয়, তেনেহলে উক্ত কালৰধিৰ সমাপ্তিত যি ৰূপত লোক সভাৰ দ্বাৰা ইয়াক পাৰিত কৰা হৈছিল, সেই ৰূপতেই ই উভয় সদনৰ দ্বাৰা পাৰিত হোৱা বুলি গণ্য হ'ব।

পঞ্চম ভাগ-সংঘ অনুচ্ছেদ ১১০-১১২

১১০।(১) এই অধ্যায়ৰ প্ৰয়োজনৰ কাৰণে কোনো বিধেয়কক ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়ক বুলি গণ্য কৰা হ'ব যদি ইয়াত কেৱল নিম্নলিখিত বিষয় সমূহৰ সকলোবোৰ বা যিকোনোটোৰ লগত সম্বন্ধ থকা উপবন্ধ অন্তৰ্ভুক্ত থাকে, যেনে—

ধন সম্পৰ্কীয়
বিধেয়কৰ পৰিভাষা।

- (ক) কোনো কৰৰ আৰোপন, বিলোপন, পৰিহাৰ, পৰিৱৰ্তন বা বিনিয়মন;
- (খ) ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা ধনৰ ঋণ গ্ৰহণ বা কোনো প্ৰত্যাভূতি দিয়াৰ বিনিয়মন কিম্বা ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা লোৱা বা ল'ব খোজা কোনো বিত্তীয় বাধ্য-বাধকতা সম্বন্ধত বিধিৰ সংশোধন;
- (গ) ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধি বা আকস্মিকতা নিধিৰ অভিবক্ষা, এনেকুৱা কোনো নিধিলৈ ধন আদায় দিয়া বা তাৰ পৰা ধন উলিওৱা ;
- (ঘ) ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা ধনৰ বিনিয়োগন ;
- (ঙ) কোনো ব্যয় ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ ওপৰত ভাৰিত ব্যয় বুলি ঘোষণা কৰা বা এনে কোনো ব্যয়ৰ পৰিমাণ বৃদ্ধি কৰা ;
- (চ) ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধি বা ভাৰতৰ লোক লেখাৰ (পাব্লিক একাউন্ট) বাবদ ধন প্ৰাপ্তি কৰা বা এনে ধনৰ অভিবক্ষা বা নিষ্কৰ্ষণ বা সংঘ বা ৰাজ্যৰ লেখাৰ লেখা-পৰীক্ষণ, বা
- (ছ) (ক) ৰ পৰা (চ) লৈকে এই উপখণ্ড কেইটাত বিনিৰ্দিষ্ট বিষয় সমূহৰ যিকোনোটোৰ আনুষঙ্গিক কোনো বিষয়।

(২) কেৱল জৰিমনা বা আন আৰ্থিক দণ্ড আৰোপনৰ অৰ্থে বা অনুজ্ঞাপ্তিৰ অথবা কৃত সেৱাৰ বাবে ফিজ দাবী কৰাৰ বা দিয়াৰ বাবে উপবন্ধ কৰিছে বুলিয়েই কিম্বা কেৱল কোনো স্থানীয় প্ৰাধিকাৰী বা নিকায়েৰ দ্বাৰা স্থানীয় প্ৰয়োজনৰ কাৰণে কোনো কৰৰ আৰোপন, বিলোপন, পৰিহাৰ, পৰিৱৰ্তন বা বিনিয়মনৰ উপবন্ধ কৰিছে বুলিয়েই কোনো বিধেয়ক ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়ক বুলি গণ্য নহ'ব।

(৩) কোনো বিধেয়ক ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়ক হয়নে নহয় সেই সম্পৰ্কে কোনো প্ৰশ্নৰ উদ্ভৱ হলে সেই বিষয়ত লোক সভাৰ অধ্যক্ষৰ বিনিশ্চয়েই চূড়ান্ত হ'ব।

(৪) অনুচ্ছেদ ১০৯ ৰ অধীনত ৰাজ্য সভালৈ প্ৰেৰিত কৰোতে আৰু অনুচ্ছেদ ১১১ ৰ অধীনত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ওচৰত সন্মতি লাভৰ বাবে নিবেদন কৰোতে প্ৰত্যেক ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়কৰ ওপৰত সেইখন ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়ক বুলি লোক সভাৰ অধ্যক্ষৰ স্বাক্ষৰ সহ প্ৰমাণ পত্ৰ পৃষ্ঠাংকিত হ'ব লাগিব।

১১১। সংসদৰ সদন কেইটাৰ দ্বাৰা কোনো বিধেয়ক পাৰিত হলে সেই বিধেয়কখন ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ওচৰত নিবেদন কৰা হ'ব, আৰু ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে হয় তেওঁ সেই বিধেয়কত সন্মতি দিছে, নহয় তাত সন্মতি দিয়াৰ পৰা বিৰত হৈছে বুলি ঘোষণা কৰিব :

বিধেয়কত সন্মতি
প্ৰদান।

পৰন্তু, সন্মতিৰ কাৰণে বিধেয়কখন নিবেদিত কৰাৰ পিচত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে যদিহে ই ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়ক নহয়, তেনেহলে সেই বিধেয়কৰ বা তাৰ কোনো বিশেষ উপবন্ধৰ পুনৰ বিচাৰ কৰিবলৈ আৰু বিশেষকৈ তেওঁৰ নিজ বাণীত চূপাৰিছ কৰি দিয়া তেনে কোনো সংশোধন উত্থাপন কৰাৰ বাঞ্ছনীয়তাৰ বিচাৰ কৰিবলৈ অনুৰোধ কৰি বাণী সহ যথাসম্ভৱ শীঘ্ৰে বিধেয়কখন সদন কেইটালৈ ঘূৰাই পঠাব পাৰে আৰু যেতিয়া বিধেয়কখন তেনেকৈ ঘূৰাই পঠোৱা হয় তেতিয়া সদন কেইটাই তদনুসাৰে বিধেয়কখনৰ পুনৰ বিচাৰ কৰিব আৰু যদি বিধেয়কখন সংশোধন সহ বা বিনা সংশোধনেৰে সদন কেইটাৰ দ্বাৰা পুনৰ পাৰিত হয় আৰু সন্মতিৰ কাৰণে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ওচৰত নিবেদন কৰা হয়, তেনেহলে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে তাত সন্মতি দিয়াৰ পৰা বিৰত নহ'ব।

বিত্তীয় বিষয় সম্পৰ্কে প্ৰক্ৰিয়া

১১২।(১) প্ৰত্যেক বিত্তীয় বছৰৰ সম্বন্ধত এই ভাগত “বাৰ্ষিক বিত্তীয় বিৱৰণ” নামে উল্লিখিত সেই বছৰৰ নিমিত্তে ভাৰত চৰকাৰৰ প্ৰাক্ কলিত আয় আৰু ব্যয়ৰ বিৱৰণ এখন ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে সংসদৰ উভয় সদনতে দিয়াব।

বাৰ্ষিক বিত্তীয় বিৱৰণ।

পঞ্চম ভাগ-সংঘ অনুচ্ছেদ ১১২-১১৩

- (২) বাৰ্ষিক বিত্তীয় বিৱৰণত সন্নিবিষ্ট থকা ব্যয়ৰ প্ৰাক্ কলনত —
- (ক) এই সংবিধানৰ দ্বাৰা ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ ওপৰত ভাৰিত ব্যয় বুলি বৰ্ণিত হোৱা ব্যয় পূৰণৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় ধন ৰাশি ; আৰু
- (খ) ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা ব্যয় কৰিবলৈ প্ৰস্তাবিত অন্য ব্যয় পূৰণৰ কাৰণে প্ৰয়োজনীয় ধনৰাশি, পৃথককৈ দেখুৱাব আৰু ৰাজস্ব লেখাৰ ব্যয় আন ব্যয়ৰ পৰা প্ৰভেদ কৰি দেখুৱাব।
- (৩) নিম্নোক্ত ব্যয় সমূহ ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ ওপৰত ভাৰিত ব্যয় হব—
- (ক) ৰাষ্ট্ৰপতিৰ উপলব্ধি আৰু ভাত্তা সমূহ আৰু তেওঁৰ পদ সম্পৰ্কীয় আন ব্যয় ;
- (খ) ৰাজ্য সভাৰ সভাপতি আৰু উপ-সভাপতি আৰু লোকসভাৰ অধ্যক্ষ আৰু উপাধ্যক্ষৰ বেতন আৰু ভাত্তা সমূহ ;
- (গ) সুদ, নিষ্কেপ-নিধি ভাৰ আৰু বিমোচন ভাৰ অন্তৰ্গত কৰি ভাৰত চৰকাৰৰ দায়িত্বধীন ঋণ ভাৰ সমূহ আৰু ধাৰ গ্ৰহণ আৰু ঋণ সেৱা আৰু ঋণ বিমোচন সম্পৰ্কীয় অন্য ব্যয় সমূহ।
- (ঘ) (i) উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ সকলক বা ন্যায়াধীশ সকলৰ সম্বন্ধত দিব লগা বেতন,ভাত্তা আৰু অৱসৰ বেতন;
- (ii) ফেডাৰেল ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ সকলক বা ন্যায়াধীশ সকলৰ সম্বন্ধত দিব লগা অৱসৰ বেতন ;
- (iii) যি উচ্চ ন্যায়ালয়ে ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ অন্তৰ্ভুক্ত কোনো ক্ষেত্ৰ সম্পৰ্কে ক্ষেত্ৰাধিকাৰ প্ৰয়োগ কৰে অথবা এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে যিকোনো সময়ত [ভাৰত ডমিনিয়নৰ কোনো ৰাজ্যপালৰ প্ৰদেশৰ] অন্তৰ্ভুক্ত কোনো ক্ষেত্ৰ সম্পৰ্কে ক্ষেত্ৰাধিকাৰ প্ৰয়োগ কৰিছিল, সেই উচ্চ ন্যায়ালয় সমূহৰ ন্যায়াধীশ সকলক বা ন্যায়াধীশ সকলৰ সম্বন্ধত দিব লগা অৱসৰ বেতন;
- (ঙ) ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষকক বা তেওঁৰ সম্বন্ধত দিব লগা বেতন, ভাত্তা আৰু অৱসৰ বেতন;
- (চ) কোনো ন্যায়ালয় অথবা মধ্যস্থ-ন্যায়াধিকৰণৰ কোনো নিৰ্ণয়, ডিক্ৰী বা ৰায়ৰ তুষ্টিৰ অৰ্থে প্ৰয়োজনীয় কোনো ধনৰাশি ;
- (ছ) এই সংবিধানৰ দ্বাৰা অথবা সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা এনে ভাবে ভাৰিত হব বুলি ঘোষণা কৰা আন কোনো ব্যয়।

সংসদত প্ৰাক্ কলন
সম্পৰ্কীয় প্ৰক্ৰিয়া।

১১৩। (১) প্ৰাক্ কলনত ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ ওপৰত ভাৰিত ব্যয় সম্পৰ্কীয় যিখিনি ব্যয় থাকে সেইখিনি সংসদৰ ভোটৰ বাবে দিয়া নহব, কিন্তু এই খণ্ডৰ কোনো কথাই সেই প্ৰাক্ কলন সমূহৰ কোনোটোক সংসদৰ যিকোনোটো সদনত আলোচনা। কৰাৰ পৰা নিবাৰণ কৰা বুলি অৰ্থ কৰা নহব।

(২) উক্ত প্ৰাক্ কলনৰ যিমানখিনি অন্য ব্যয় সম্পৰ্কীয় হয় সেই পৰিমাণে অনুদান অভিযাচনাৰ ৰূপত লোক সভাত দাঙি ধৰিব আৰু যিকোনো অভিযাচনাত অনুমতি দিবলৈ বা অনুমতি অস্বীকাৰ কৰিবলৈ অথবা তাত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাশিৰ ন্যূনকৰণ সাপেক্ষে কোনো অভিযাচনাত অনুমতি দিবলৈ লোক সভাৰ ক্ষমতা থাকিব।

(১) সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা “প্ৰথম অনুসূচীৰ (ক) ভাগত নিৰ্দেশিত ৰাজ্যৰ ততস্থানীয় কোনো প্ৰদেশৰ” পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

পঞ্চম ভাগ-সংঘ অনুচ্ছেদ ১১৩-১১৬

(৩) ৰাষ্ট্ৰপতিৰ চূপাৰিছ বিনা কোনো অনুদানৰ অভিযাচনা কৰা নহব।

১১৪।(১) লোক সভাই অনুচ্ছেদ ১১৩ ৰ অধীনত অনুদান সমূহ মঞ্জুৰী কৰাৰ পিচত যথা শীঘ্ৰে বিনিয়োজন নিম্নোক্ত ব্যয় সমূহ পূৰণার্থে আৱশ্যক হোৱা সকলো ধন ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা বিনিয়োজন বিধেয়ক। কৰাৰ উপবন্ধ কৰি বিধেয়ক উত্থাপিত কৰিব—

(ক) লোক সভাৰ দ্বাৰা এনেকৈ মঞ্জুৰী কৰা অনুদান সমূহ; আৰু

(খ) ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ ওপৰত ভাৰিত ব্যয়, কিন্তু কোনো ক্ষেত্ৰতে সংসদৰ আগত পূৰ্বে দাঙি ধৰা বিৱৰণত দৰ্শোৱা ৰাশিতকৈ এই ব্যয় অধিক হব নোৱাৰিব।

(২) সংসদৰ কোনো সদনতে এনে বিধেয়কৰ ওপৰত এনে সংশোধনৰ প্ৰস্তাৱ নকৰিব যাৰ ফলত এনেকৈ মঞ্জুৰী কৰা কোনো অনুদানৰ ধনৰ ৰাশিৰ হেৰফেৰ অথবা লক্ষ্যৰ পৰিৱৰ্তন অথবা ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ ওপৰত ভাৰিত কোনো ব্যয়ৰ ৰাশিৰ হেৰফেৰ হয়, আৰু এই খণ্ডৰ অধীনত কোনো সংশোধন অগ্রাহ্য হয় নে নহয় সেই বিষয়ে পীঠাসীন ব্যক্তিৰ বিনিশ্চয়েই চূড়ান্ত হব।

(৩) অনুচ্ছেদ ১১৫ আৰু ১১৬ ৰ উপবন্ধাৱলীৰ সাপেক্ষে এই অনুচ্ছেদৰ উপবন্ধ অনুসৰি পাৰিত বিধিৰ দ্বাৰা কৰা বিনিয়োজনৰ অধীন ব্যক্তিকে ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা কোনো ধন উলিয়াব নোৱাৰিব।

১১৫।(১) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে —

(ক) যদি অনুচ্ছেদ ১১৪ৰ উপবন্ধাৱলী অনুসৰি কৰা কোনো বিধিৰ দ্বাৰা চলিত বিত্তীয় অনুপূৰক, উপৰুৱা বছৰত কোনো বিশেষ সেৱাৰ কাৰণে ব্যয় কৰিবলৈ প্ৰাধিকৃত ধনৰাশি সেই বছৰ অথবা অতিৰিক্ত প্ৰয়োজনৰ বাবে পৰ্যাপ্ত নহয় অথবা যেতিয়া চলিত বিত্তীয় বছৰত উক্ত বছৰৰ আৰু বাৰ্ষিক বিত্তীয় বিৱৰণত অচিন্তিত কোনো নতুন সেৱাৰ কাৰণে অনুপূৰক বা উপৰুৱা ব্যয়ৰ আৱশ্যকতাৰ উদ্ভৱ হয়, অথবা

(খ) যদি কোনো বিত্তীয় বছৰত কোনো সেৱাৰ কাৰণে সেই সেৱাত উক্ত বছৰত কৰা অনুদানৰ ৰাশিতকৈ অতিৰিক্ত ধন ব্যয় কৰা হয়,

সেই ব্যয়ৰ প্ৰাক্ কলিত ৰাশি দৰ্শাই স্থান বিশেষে সংসদৰ উভয় সদনত আন এটা বিৱৰণ দিয়াব অথবা লোক সভাত এনে অতিৰিক্ততাৰ অভিযাচনা উত্থাপিত কৰোৱাব।

(২) বাৰ্ষিক বিত্তীয় বিৱৰণ আৰু তাত বৰ্ণিত ব্যয় অথবা অনুদানৰ কোনো অভিযাচনা আৰু ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা এনে কোনো ব্যয় বা অনুদান পূৰণৰ নিমিত্তে ধনৰ বিনিয়োজন প্ৰাধিকৃত কৰিবলৈ প্ৰস্তুত কৰিব লগীয়া বিধিৰ সম্পৰ্কত অনুচ্ছেদ ১১২, ১১৩ আৰু ১১৪ৰ উপবন্ধ সমূহ যেনেকৈ প্ৰভাৱী হয়, এনে কোনো বিৱৰণ আৰু ব্যয় বা অভিযাচনাৰ সম্পৰ্কত তথা ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা এনে ব্যয় অথবা এনে অভিযাচনা সম্বন্ধীয় অনুদান পূৰণৰ নিমিত্তে ধনৰ বিনিয়োজন প্ৰাধিকৃত কৰাৰ অৰ্থে কৰা কোনো বিধিৰ সম্পৰ্কতো সেই উপবন্ধসমূহ তেনেকৈয়ে প্ৰভাৱী হব।

১১৬।(১) এই অধ্যায়ৰ পূৰ্বৱৰ্তী উপবন্ধ সমূহত কোনো কথা থকা সত্ত্বেও—

লেখা অনুদান, ঋণ অনুদান, ব্যতিক্ৰমী অনুদান।

(ক) তেনে অনুদানত ভোটদানৰ কাৰণে অনুচ্ছেদ ১১৩ ত বিহিত প্ৰক্ৰিয়া আৰু সেই ব্যয়ৰ সম্পৰ্কত অনুচ্ছেদ ১১৪ ৰ উপবন্ধাৱলী অনুযায়ী বিধি পাৰিত হোৱাৰ সাপেক্ষে কোনো বিত্তীয় বছৰৰ এছোৱাৰ কাৰণে প্ৰাক্ কলিত ব্যয় সম্পৰ্কে অগ্ৰিম কোনো অনুদান দিবলৈ;

(খ) যেতিয়া সেৱাৰ গুৰুত্ব বা অনিশ্চিত লক্ষণৰ কাৰণে বছৰেকীয়া বিত্তীয় বিৱৰণীত সাধাৰণতে দিয়া বিস্তৃত কথাৰে অভিযাচনাটো বৰ্ণিত কৰিব নোৱাৰে তেতিয়া ভাৰতৰ সম্পদ ৰাজিৰ ওপৰত অগ্ৰত্যাশিত অভিযাচনা পূৰণৰ অৰ্থে অনুদান দিবলৈ;

পঞ্চম ভাগ-সংঘ অনুচ্ছেদ ১১৬-১১৯

(গ) কোনো বিত্তীয় বছৰৰ চলিত সেৱাৰ অংগীভূত নোহোৱা ব্যতিক্রম অনুদান দিবলৈ;

লোক সভাৰ ক্ষমতা থাকিব, আৰু উপৰোক্ত অনুদান সমূহ যি প্ৰয়োজনৰ বাবে দিয়া হয় তাৰ বাবে ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা ধন উলিওৱাৰ কাৰণে বিধিৰ দ্বাৰা প্ৰাধিকৃত কৰিবলৈ সংসদৰ ক্ষমতা থাকিব।

(২) বাৰ্ষিক বিত্তীয় বিৱৰণত উল্লিখিত ব্যয়ৰ সম্বন্ধত অনুদান দিয়াৰ সম্পৰ্কে আৰু তেনে ব্যয় পূৰণৰ্থে ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা ধন বিনিয়োগৰ প্ৰাধিকাৰ দিয়াৰ অৰ্থে বিধি প্ৰণয়নৰ সম্পৰ্কত অনুচ্ছেদ ১১৩ আৰু ১১৪ ৰ উপবন্ধাৱলীৰ যি প্ৰভাৱ হয় খণ্ড (১) ৰ অধীনত দিয়া কোনো অনুদান আৰু সেই খণ্ডৰ অধীনত প্ৰণয়ন কৰিব লগীয়া কোনো বিধিৰ সম্পৰ্কতো তাৰ সেই একেই প্ৰভাৱ হব।

বিত্তীয় বিধেয়ক
সম্পৰ্কে বিশেষ
উপবন্ধাবলী।

১১৭। (১) অনুচ্ছেদ ১১০ ৰ খণ্ড (১) ৰ (ক) ৰ পৰা (চ) লৈকে উপখণ্ড সমূহত বিনিৰ্দিষ্ট কোনো বিষয়ৰ অৰ্থে উপবন্ধ কৰা কোনো বিধেয়ক অথবা সংশোধন ৰাষ্ট্ৰপতিৰ চূপাৰিছ বিনা উত্থাপিত অথবা প্ৰস্তাবিত কৰিব নোৱাৰিব; আৰু এনে উপবন্ধ থকা কোনো বিধেয়ক ৰাজ্যসভাত উত্থাপিত কৰিব নোৱাৰিব:

পৰন্তু, কোনো কৰ হ্রাস কৰিবলৈ বা উঠাই দিবলৈ উপবন্ধ কৰি কৰা কোনো সংশোধন প্ৰস্তাৱ কৰিবলৈ এই খণ্ডৰ অধীনত চূপাৰিছৰ প্ৰয়োজন নহব।

(২) কেৱল কোনো অৰ্থদণ্ড বা আন আৰ্থিক দণ্ড আৰোপৰ অৰ্থে বা লাইচেন্সৰ বাবে অথবা কৃত সেৱাৰ বাবে ফিজ দাবী কৰাৰ বা দিয়াৰ বাবে উপবন্ধ কৰিছে বুলিয়েই কিম্বা কেৱল কোনো স্থানীয় প্ৰাধিকাৰী বা নিকাৰৰ দ্বাৰা স্থানীয় প্ৰয়োজনৰ নিমিত্তে কোনো কৰৰ আৰোপণ, বিলোপন, পৰিহাৰ, পৰিৱৰ্ত্তন বা বিনিময় মনৰ উপবন্ধ কৰিছে বুলিয়েই কোনো বিধেয়ক বা সংশোধন উপৰোক্ত বিষয় সমূহৰ কোনোটোৰ বাবে উপবন্ধ কৰা বুলি গণ্য নহব।

(৩) কোনো বিধেয়ক অধিনিয়মিত আৰু প্ৰৰ্ত্তিত হলে যদি ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা ব্যয় কৰিব লগা হয় তেনেহলে তেনে বিধেয়ক বিচাৰৰ কাৰণে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে সদনলৈ চূপাৰিছ নকৰিলে, সংসদৰ কোনো সদনৰ দ্বাৰা তাক পাৰিত কৰিব নোৱাৰিব।

প্ৰক্ৰিয়া সাধাৰণত:

প্ৰক্ৰিয়াৰ নিয়মাৱলী।

১১৮। (১) এই সংবিধানৰ উপবন্ধাৱলীৰ সাপেক্ষে সংসদৰ প্ৰত্যেক সদনে নিজ প্ৰক্ৰিয়া আৰু কাৰ্য্য পৰিচালনাৰ বিনিয়মনৰ নিমিত্তে নিয়মাৱলী প্ৰস্তুত কৰিব পাৰে।

(২) খণ্ড (১) ৰ অধীনত নিয়মাৱলী প্ৰস্তুত নকৰা পৰ্য্যন্ত, এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে ভাৰত ডিমিনিয়নৰ বিধান মণ্ডলৰ সম্বন্ধত বলবৎ থকা প্ৰক্ৰিয়াৰ নিয়মাৱলী আৰু স্থায়ী আদেশবোৰ, স্থান বিশেষে ৰাজ্য সভাৰ সভাপতি অথবা লোকসভাৰ অধ্যক্ষই তাত কৰা তেনে ৰূপভেদ আৰু অনুকূলন সাপেক্ষে সংসদৰ সম্পৰ্কতো প্ৰভাৱী হব।

(৩) ৰাজ্য সভাৰ সভাপতি আৰু লোকসভাৰ অধ্যক্ষৰ সৈতে পৰামৰ্শ কৰাৰ পাচত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে উভয় সদনৰ যুটীয়া বৈঠক সম্বন্ধীয় আৰু দুয়োটা সদনৰ মাজত পৰস্পৰ যোগাযোগ সম্বন্ধীয় প্ৰক্ৰিয়াৰ নিয়মাৱলী প্ৰস্তুত কৰিব পাৰে।

(৪) দুয়োটা সদনৰ যুটীয়া বৈঠকত লোক সভাৰ অধ্যক্ষ অথবা তেওঁৰ অনুপস্থিতিত খণ্ড (৩) ৰ অধীনত প্ৰস্তুত প্ৰক্ৰিয়াৰ নিয়মাৱলী অনুসাৰে নিৰ্দ্ধাৰিত কোনো ব্যক্তিয়ে অধ্যক্ষতা কৰিব।

সংসদৰ বিত্তীয় কাৰ্য্য
সম্বন্ধীয় প্ৰক্ৰিয়াৰ
বিধিৰ দ্বাৰা বিনিয়মন।

১১৯। বিত্তীয় কাৰ্য্যবিলাক ঠিক সময়ত সমাপ্ত কৰিবৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ বাবে কোনো বিত্তীয় বিষয়ৰ সম্পৰ্কত অথবা ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা ধনৰ বিনিয়োগ কৰা কোনো বিধেয়কৰ সম্পৰ্কত সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা ইয়াৰ প্ৰত্যেক সদনৰ প্ৰক্ৰিয়া আৰু কাৰ্য্য-পৰিচালনা বিনিয়মিত কৰিব পাৰে আৰু এনেকৈ কৰা কোনো বিধিৰ কোনো উপবন্ধ সংসদৰ কোনো সদনে অনুচ্ছেদ ১১৮ ৰ খণ্ড (১) ৰ অধীনত কৰা কোনো নিয়ম অথবা সেই অনুচ্ছেদৰ খণ্ড (২) ৰ অধীনত সংসদৰ সম্পৰ্কত প্ৰভাৱী হোৱা কোনো নিয়ম বা স্থায়ী আদেশৰ সৈতে যদি অসংগত হয় তেনেহলে যি পৰ্য্যন্ত এনে অসংগতি হয়, সেই পৰ্য্যন্ত সেই উপবন্ধই বাহাল থাকিব।

পঞ্চম ভাগ-সংঘ অনুচ্ছেদ ১২০-১২৩

১২০।(১) সপ্তদশ ভাগত যিকোনো কথা থাকিলেও, অনুচ্ছেদ ৩৪৮-ৰ উপবন্ধাৱলীৰ সাপেক্ষে সংসদৰ কাৰ্য্য হিন্দী অথবা ইংৰাজীত সম্পাদন কৰিব লাগিব :

সংসদত প্ৰয়োগ হব
লগীয়া ভাষা।

পৰন্তু, স্থানবিশেষে ৰাজ্য সভাৰ সভাপতিয়ে বা লোক সভাৰ অধ্যক্ষই, অথবা তেনে স্বৰূপে কাৰ্য্য নিৰ্বাহ কৰা ব্যক্তিয়ে এনে যিকোনো সদস্যক যি হিন্দী অথবা ইংৰাজীত পৰ্য্যাপ্ত ৰূপে নিজক অভিব্যক্ত কৰিব নোৱাৰে, তেওঁৰ মাতৃভাষাৰে সদনক সম্বোধন কৰিবলৈ অনুমতি দিব পাৰে।

(২) সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা অন্যথা উপবন্ধিত নকৰিলে, এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পৰা পোন্ধৰ বছৰ কাল সমাপ্তিৰ পাচত এই অনুচ্ছেদত “বা ইংৰাজীত” এই শব্দ দুটা লোপ হোৱাৰ নিচিনাকৈ এই অনুচ্ছেদ প্ৰভাৱী হব।

১২১। ইয়াৰ পিচত উপবন্ধিত কৰা অনুসাৰে কোনো ন্যায়াধীশক অপসাৰণ কৰিবৰ কাৰণে প্ৰাৰ্থনা কৰি ৰাষ্ট্ৰপতিক সমাবেদন জনোৱা প্ৰস্তাৱৰ ওপৰত হোৱা আলোচনাৰ বাহিৰে উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ বা উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ কোনো ন্যায়াধীশে নিজ কৰ্তব্য পালন কৰোঁতে কৰা আচৰণ সম্পৰ্কে সংসদত কোনো আলোচনা হব নোৱাৰিব।

সংসদত আলোচনাৰ
ওপৰত নিৰ্বন্ধন।

১২২।(১) প্ৰক্ৰিয়াৰ কোনো অভিকথিত অনিয়মিতাৰ কাৰণত সংসদৰ কোনো কাৰ্য্যবাহীৰ মান্যতাৰ সম্পৰ্কে কোনো আপত্তি কৰিব নোৱাৰিব।

সংসদৰ কাৰ্য্যবাহীৰ
সম্পৰ্কত ন্যায়ালয়ে
পৰিপৃছা নকৰিব।

(২) সংসদৰ এনে কোনো পদাধিকাৰী বা সদস্য যাৰ ওপৰত এই সংবিধানৰ দ্বাৰা অথবা অধীনত সংসদৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ বা কাৰ্য্য-পৰিচালনাৰ বিনিয়মন কৰিবলৈ অথবা শৃঙ্খলা ৰক্ষা কৰিবলৈ ক্ষমতা ন্যস্ত কৰা হয় তেওঁ সেই ক্ষমতাবিলাক নিজে প্ৰয়োগ কৰাৰ সম্পৰ্কত কোনো ন্যায়ালয়ৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰৰ অধীন নহব।

তৃতীয় অধ্যায়-ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিধায়িনী ক্ষমতা

১২৩।(১) সংসদৰ উভয় সদনৰ অধিবেশন চলি থকা সময়ৰ বাহিৰে যদি কোনো সময়ত ততালিকে কাৰ্য্য কৰিবলৈ প্ৰয়োজন হোৱা পৰিস্থিতি বিদ্যমান বুলি ৰাষ্ট্ৰপতি পতিয়ন হয়, তেনেহলে তেওঁ এনে অধ্যাদেশ প্ৰখ্যাপন কৰিব পাৰে যিটোনেকি সেই পৰিস্থিতি আৱশ্যকীয় বুলি প্ৰতীত হয়।

সংসদৰ বিশ্ৰান্তি কালত
ৰাষ্ট্ৰপতিৰ অধ্যাদেশ
প্ৰখ্যাপন কৰাৰ ক্ষমতা।

(২) এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত প্ৰখ্যাপন কৰা অধ্যাদেশৰ, সংসদৰ অধিনিয়মৰ সৈতে একে বল আৰু প্ৰভাৱ হ'ব, কিন্তু এনে প্ৰত্যেক অধ্যাদেশ —

(ক) সংসদৰ উভয় সদনৰ আগত দাঙি ধৰা হ'ব আৰু সংসদ পুনঃ সমবেত হোৱাৰ ছয় সপ্তাহৰ অন্তত অথবা, সেই কাল সমাপ্তিৰ পূৰ্বে উভয় সদনে ইয়াক অনুমোদন কৰি সংকল্প পাৰণ কৰিলে, তেনে সংকল্পৰ দ্বিতীয়টো পাৰিত হলেই প্ৰৱৰ্ত্তনৰ সমাপ্তি ঘটিব; আৰু

(খ) ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা যিকোনো সময়তে প্ৰত্যাহত হ'ব পাৰিব।

স্পষ্টীকৰণ — যেতিয়া সংসদৰ সদন কেইটা পৃথক পৃথক তাৰিখত পুনঃ সমবেত হ'বৰ কাৰণে আহত হয়, এই খণ্ডৰ প্ৰয়োজনৰ নিমিত্তে ছয় সপ্তাহ কাল সেই তাৰিখ দুটাৰ পিচৰ তাৰিখটোৰ পৰা গণনা কৰা হ'ব।

(৩) এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত কৰা কোনো অধ্যাদেশে যদি আৰু যি পৰিমাণে এনে কোনো উপবন্ধ কৰে যিটোনেকি এই সংবিধানৰ অধীনত সংসদে অধিনিয়মিত কৰিবলৈ সক্ষম নহয়, তেনেহলে সেই অধ্যাদেশ সেই পৰ্য্যন্ত বাতিল হ'ব।

[(৪) * * * * *]

১। সংবিধান (অষ্টত্ৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৫ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা খণ্ড (৪) অন্তঃ স্থাপিত কৰা হৈছিল কিন্তু সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ১৬ ৰ দ্বাৰা লোপ কৰা হ'ল (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

পঞ্চম ভাগ-সংঘ অনুচ্ছেদ ১২৪

চতুৰ্থ অধ্যায়-সংঘৰ ন্যায়পালিকা

উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ
স্থাপন আৰু গঠন।

১২৪।(১) ভাৰতৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতি এজন আৰু যেতিয়ালৈকে সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা আৰু বেছি সংখ্যা নিৰ্দ্ধাৰণ নকৰে তেতিয়ালৈকে অনধিক সাতজন^১ আন ন্যায়াধীশেৰে গঠিত ভাৰতৰ এখন উচ্চতম ন্যায়ালয় হ'ব।

(২) উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ উচ্চ ন্যায়ালয় সমূহৰ যি সকল ন্যায়াধীশৰ লগত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে সেই প্ৰয়োজনত আৱশ্যক বিবেচনা কৰে, সেই সকলৰ লগত পৰামৰ্শ কৰাৰ পাচত, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে নিজ হস্তাক্ষৰ আৰু মুদ্ৰাংকিত অধিপত্ৰৰ দ্বাৰা উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ প্ৰতিজন ন্যায়াধীশক নিযুক্ত কৰিব আৰু তেওঁ পয়ষষ্ঠি বছৰ বয়স নোহোৱালৈকে পদ ধাৰণ কৰিব :

পৰন্তু, মুখ্য ন্যায়াধিপতিৰ বাহিৰে আন ন্যায়াধীশৰ নিযুক্তিৰ বিষয়ত ভাৰতৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতিৰ সৈতে সদায় পৰামৰ্শ কৰিব :

অধিকন্তু, —

(ক) কোনো ন্যায়াধীশে স্বহস্ত লিখনৰ দ্বাৰা ৰাষ্ট্ৰপতিক সম্বোধন কৰি, তেওঁৰ পদ ত্যাগ কৰিব পাৰে;

(খ) খণ্ড (৪) ত উপবন্ধিত ৰীতিৰে কোনো ন্যায়াধীশক তেখেতৰ পদৰ পৰা অপসাবিত কৰিব পৰা যাব।

২ [(২ক) উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশৰ বয়স এনে প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা আৰু এনে ৰীতি অনুসাৰে নিৰ্দ্ধাৰিত কৰা হ'ব যিটোনেকি সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা উপবন্ধিত কৰে।]

(৩) কোনো ব্যক্তি উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ নিযুক্ত হ'বলৈ অৰ্হ নহব যদিহে তেওঁ ভাৰতৰ নাগৰিক নহয় আৰু —

(ক) এখন উচ্চ ন্যায়ালয়ত অথবা দুখন বা ততোধিক তেনে ন্যায়ালয়ত একে লেঠাৰিয়ে অতি কমেও পাঁচ বছৰ কাল ন্যায়াধীশ হোৱা নাছিল, অথবা

(খ) এখন উচ্চ ন্যায়ালয়ত অথবা দুখন বা ততোধিক তেনে ন্যায়ালয়ত একে লেঠাৰিয়ে অতি কমেও দহ বছৰ কাল অধিবক্তা হোৱা নাছিল, অথবা

(গ) ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বোধেৰে এজন প্ৰখ্যাত ন্যায়বিশাৰদ নহয়।

স্পষ্টীকৰণ ১। — এই খণ্ডত “উচ্চ ন্যায়ালয়” বুলিলে যি উচ্চ ন্যায়ালয়ে ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো ভাগত ক্ষেত্ৰাধিকাৰ প্ৰয়োগ কৰিছে অথবা এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে যিকোনো সময়ত প্ৰয়োগ কৰিছিল তেনে উচ্চ ন্যায়ালয়ক বুজাব।

স্পষ্টীকৰণ ২। — এই খণ্ডৰ প্ৰয়োজনৰ নিমিত্তে কোনো ব্যক্তিৰ অধিবক্তা হৈ থকা কালছোৱা সংগণনা কৰোতে তেওঁ অধিবক্তা হোৱাৰ পিচত জিলা ন্যায়াধীশতকৈ নিম্ন স্তৰৰ নোহোৱা ন্যায়িক পদ ধাৰণ কৰা কালছোৱাকো অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হ'ব।

১। বৰ্তমান ‘সোতৰজন’ (১৯৭৭ চনৰ অধিনিয়ম ৪৮ দ্ৰষ্টব্য)।

২। সংবিধান (পঞ্চদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৩ৰ ২ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত কৰা হৈছে।

পঞ্চম ভাগ-সংঘ অনুচ্ছেদ ১২৪-১২৭

(৪) সিদ্ধ কদাচাৰ আৰু অসমৰ্থতাৰ হেতুত অপসাৰণ কৰিবৰ নিমিত্তে সংসদৰ প্ৰত্যেক সদনৰ মুঠ সদস্য সংখ্যাৰ সংখ্যাধিক্যৰ দ্বাৰা আৰু তেনে সদনত উপস্থিত আৰু ভোট দিয়া সদস্য সংখ্যাৰ অন্তৰ দুই-তৃতীয়াংশ সংখ্যাধিক্যৰ দ্বাৰা সমৰ্থিত সমাবেদন ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ওচৰত সেই একে অধিবেশনতে নিবেদন কৰাৰ পিচত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশ নিদিলে উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ কোনো ন্যায়াধীশক তেওঁৰ পদৰ পৰা অপসাৰণ কৰিব নোৱাৰিব।

(৫) খণ্ড (৪) ৰ অধীনত কোনো সমাবেদন নিবেদিত কৰিবৰ কাৰণে আৰু কোনো ন্যায়াধীশৰ কদাচাৰ আৰু অসমৰ্থতা অনুসন্ধান আৰু সিদ্ধ কৰাৰ প্ৰক্ৰিয়া সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা বিনিয়মন কৰিব পাৰে।

(৬) উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ স্বৰূপে নিযুক্ত প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়ে তেওঁৰ পদ গ্ৰহণ কৰাৰ পূৰ্বে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ অথবা তেওঁৰ দ্বাৰা সেই মৰ্মে নিযুক্ত কোনো ব্যক্তিৰ আগত তৃতীয় অনুসূচীত এই প্ৰয়োজনৰ নিমিত্তে দিয়া প্ৰশ্নত অনুসাবে শপত ল'ব অথবা প্ৰতিজ্ঞান কৰিব আৰু তাত হস্তাক্ষৰ কৰিব।

(৭) উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ স্বৰূপে পদ ধাৰণ কৰি অহা কোনো ব্যক্তিয়ে ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত কোনো ন্যায়ালয়ত বা কোনো প্ৰাধিকাৰীৰ আগত ওকালতি বা কাৰ্য্য কৰিব নোৱাৰিব।

১২৫। [(১) উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ সকলক এনে বেতন দিয়া হ'ব যি সংসদে, বিধিৰ দ্বাৰা, অৰধাৰিত কৰে আৰু যেতিয়ালৈকে এই মৰ্মে এনে প্ৰকাৰৰ উপবন্ধ কৰা নহয়, তেতিয়ালৈকে এনে বেতন দিয়া হ'ব যি দ্বিতীয় অনুসূচীত বিনিৰ্দিষ্ট কৰা হৈছে।]

ন্যায়াধীশ সকলৰ বেতন
আদি।

(২) প্ৰত্যেকজন ন্যায়াধীশ এনে বিশেষাধিকাৰৰ আৰু ভাৰত, তথা অনুপস্থিতি ছুটী আৰু অৱসৰ বেতনৰ সম্বন্ধত এনে অধিকাৰৰ হকদাৰ হ'ব যিটোনেকি সংসদে কৰা বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত সময়ে সময়ে নিৰ্দ্ধাৰিত কৰা হয়, আৰু এনেকৈ নিৰ্দ্ধাৰিত নোহোৱা পৰ্য্যন্ত এনে বিশেষাধিকাৰ, ভাৰত আৰু অধিকাৰৰ হকদাৰ হ'ব যিবোৰ নেকি দ্বিতীয় অনুসূচীত বিনিৰ্দিষ্ট কৰা হৈছে :

পৰন্ত, কোনো ন্যায়াধীশৰ নিযুক্তিৰ পিছত তেওঁৰ প্ৰতিকূলে তেওঁৰ কোনো বিশেষাধিকাৰৰ বা ভাৰত নাইবা তেওঁৰ অনুপস্থিতি ছুটী অথবা অৱসৰ বেতন সম্বন্ধীয় অধিকাৰৰ কোনো পৰিৱৰ্ত্তন কৰিব নোৱাৰিব।

১২৬। যেতিয়া ভাৰতৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতিৰ পদ খালি হয় অথবা যেতিয়া মুখ্য ন্যায়াধিপতিয়ে অনুপস্থিতি বা অন্য কোনো কাৰণত তেওঁৰ নিজ পদৰ কৰ্ত্তব্য পালন কৰিবলৈ অসমৰ্থ হয় তেতিয়া ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে সেই প্ৰয়োজনৰ বাবে নিযুক্ত কৰা সেই ন্যায়ালয়ৰ আন ন্যায়াধীশ সকলৰ এজনে সেই পদৰ কৰ্ত্তব্য সমূহ পালন কৰিব।

কাৰ্য্যকাৰী মুখ্য
ন্যায়াধিপতিৰ নিযুক্তি।

১২৭। (১) যদি কোনো সময়ত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ সকলৰ উক্ত ন্যায়ালয়ৰ সত্ৰ বহুৱাবলৈ বা চলাই থাকিবলৈ থুল গঠন নহয়, তেতিয়া ভাৰতৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতিয়ে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পূৰ্বসন্মতি ক্ৰমে আৰু সংশ্লিষ্ট উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতিৰ লগত পৰামৰ্শ কৰাৰ পাচত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ নিযুক্ত হোৱাৰ যথাৰীতি অৰ্থতা সম্পন্ন আৰু ভাৰতৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতিয়ে নামোদিত্ত কৰা কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ এজন ন্যায়াধীশক উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ বৈঠকত যিমানখিনি কালৰ বাবে আৱশ্যক সিমানখিনি কালৰ বাবে তদৰ্থ ন্যায়াধীশ স্বৰূপে উপস্থিত থকাৰ কাৰণে লিখিত ভাৱে অনুৰোধ কৰিব পাৰে।

তদৰ্থ ন্যায়াধীশৰ
নিযুক্তি।

১। সংবিধান (চতুঃপঞ্চাশত্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৬ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা (১-৪-১৯৮৬)ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) খণ্ড (১) বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

পঞ্চম ভাগ-সংঘ অনুচ্ছেদ ১২৭-১৩১ ক

(২) এনেকৈ নামোদিত ন্যায়াধীশৰ কৰ্তব্য হ'ব তেওঁৰ নিজ পদৰ আন কৰ্তব্যতকৈয়ো অগ্ৰাধিকাৰ দি উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ বৈঠকত তেওঁৰ উপস্থিতিৰ প্ৰয়োজন হোৱা সময়ত আৰু কালছোৱাত উপস্থিত হোৱা, আৰু যেতিয়া তেওঁ এনেকৈ উপস্থিত থাকে তেতিয়া তেওঁ উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশৰ সকলো ক্ষেত্ৰাধিকাৰ, ক্ষমতা আৰু বিশেষাধিকাৰ লাভ কৰিব আৰু উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশৰ কৰ্তব্য নিৰ্বাহন কৰিব।

অৱসৰ প্ৰাপ্ত
ন্যায়াধীশৰ উচ্চতম
ন্যায়ালয়ৰ বৈঠকত
উপস্থিতি।

১২৮। এই অধ্যায়ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও ভাৰতৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতিয়ে যিকোনো সময়তে, ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পূৰ্ব সন্মতিক্ৰমে, উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ বা ফেডাৰেল ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশৰ পদ ধাৰণ কৰি অহা ^১ [অথবা কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশৰ পদ ধাৰণ কৰি অহা আৰু উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ নিযুক্ত হবলৈ অৰ্হতা সম্পন্ন] যি কোনো ব্যক্তিক উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ স্বৰূপে বহিবলৈ আৰু কাৰ্য্য কৰিবলৈ অনুৰোধ কৰিব পাৰিব, আৰু এনেকৈ অনুৰোধ কৰা তেনে প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়েই তেনেকৈ বহা আৰু কাৰ্য্য কৰা কালত এনে ভাৱৰ হকদাৰ হব যিটো নেকি ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা নিৰ্দ্ধাৰিত কৰে, আৰু তেওঁ সেই ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশৰ সকলো ক্ষেত্ৰাধিকাৰ, ক্ষমতা আৰু বিশেষাধিকাৰ সমূহ লাভ কৰিব, কিন্তু অন্যথা সেই ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ বুলি গণ্য নহব :

পৰন্ত, উপৰোক্ত তেনেকুৱা কোনো ব্যক্তিয়ে তেনে কৰিবলৈ সন্মত নহলে এই অনুচ্ছেদৰ কোনো কথাই তেওঁক সেই ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ স্বৰূপে বহিবলৈ আৰু কাৰ্য্য কৰিবলৈ বাধ্য কৰোৱা বুলি নুবুজাব।

উচ্চতম ন্যায়ালয়

অভিলেখ ন্যায়ালয় হ'ব।

উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ
স্থান।

উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ
প্ৰাৰম্ভিক ক্ষেত্ৰাধিকাৰ।

যিকোনো বিবাদৰ ওপৰত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ প্ৰাৰম্ভিক ক্ষেত্ৰাধিকাৰ থাকিব—

১২৯। উচ্চতম ন্যায়ালয় এখন অভিলেখ ন্যায়ালয় হ'ব আৰু নিজৰ অৱমাননাৰ নিমিত্তে দণ্ড দিয়া ক্ষমতাকে ধৰি এনে ন্যায়ালয়ৰ সকলো ক্ষমতা থাকিব।

১৩০। উচ্চতম ন্যায়ালয় দিল্লীত অথবা ৰাষ্ট্ৰপতিৰ অনুমোদন লৈ মুখ্য ন্যায়াধিপতিয়ে সময়ে সময়ে নিৰ্দ্ধিষ্ট কৰা এনে কোনো স্থানত বা স্থানবোৰত বহিব।

১৩১। এই সংবিধানৰ উপবন্ধাৱলীৰ সৈতে পক্ষে আন কোনো ন্যায়ালয়ক বহিৰ্ভূত কৰি নিম্নলিখিত

(ক) ভাৰত চৰকাৰ আৰু এখন বা ততোধিক ৰাজ্যৰ মাজত ; অথবা

(খ) এক পক্ষে ভাৰত চৰকাৰ আৰু কোনো ৰাজ্য বা ৰাজ্য সমূহ আৰু আনপক্ষে এখন বা ততোধিক আন ৰাজ্য সমূহৰ মাজত ; অথবা

(গ) দুই বা ততোধিক ৰাজ্যসমূহৰ মাজত হোৱা বিবাদৰ ওপৰত ;

যদিহে আৰু যি পৰ্য্যন্ত সেই বিবাদত এনে প্ৰশ্ন (লাগিলে বিধিৰেই হওক বা তথ্যৰেই হওক) অন্তৰ্গত হয় যাৰ ওপৰত বিধিক অধিকাৰৰ অস্তিত্ব বা বিস্তাৰ নিৰ্ভৰ কৰে :

^২ [পৰন্ত, উক্ত ক্ষেত্ৰাধিকাৰ, কোনো সন্ধি, কৰাৰ, প্ৰসংবিদা (কেভেনেট), বচনবন্ধ, চনদ অথবা তেনেকুৱা অন্যান্য লেখাৰ পৰা যিবিলাকনেকি এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে কৰা বা নিষ্পাদিত হয় আৰু এনে প্ৰাৰম্ভণিৰ পিচতো প্ৰৱৰ্ত্তিত হৈ থাকে অথবা যি বিলাকনেকি উক্ত ক্ষেত্ৰাধিকাৰ তেনে বিবাদলৈ বিস্তৃত হ'ব নোৱাৰিব বুলি উপৰমিত থাকে, তেনে বিলাকৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা কোনো বিবাদলৈ বিস্তৃত হ'ব নোৱাৰিব।]

১৩১ক। [কেন্দ্ৰীয় অধিনিয়মৰ সাংবিধানিক বিধিমান্যতাৰ প্ৰশ্নৰ সম্বন্ধত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ অনন্য ক্ষেত্ৰাধিকাৰ] -সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত আৰু সংবিধান (ত্ৰিচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৭ ৰ দ্বাৰা ৪ৰ দ্বাৰা নিৰসিত (১৩-৪-৭৮ তাংৰ পৰা)।

১। সংবিধান (পঞ্চদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৩ ৰ ৩ ধাৰাৰ দ্বাৰা, অন্তঃস্থাপিত।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ৫ ধাৰাৰ দ্বাৰা মূল উপবন্ধৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

পঞ্চম ভাগ-সংঘ অনুচ্ছেদ ১৩২-১৩৪

১৩২। (১) ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ে কোনো চিভিল কাৰ্য্যবাহীতেই হওক বা দাণ্ডিক কাৰ্য্যবাহীতেই হওক অথবা আন কাৰ্য্যবাহীতেই হওক দিয়া কোনো নিৰ্ণয়, ডিক্ৰী বা চূড়ান্ত আদেশৰ বিৰুদ্ধে উচ্চতম ন্যায়ালয়ত আপীল কৰিব পাৰিব, যদি সেই উচ্চ ন্যায়ালয়ে সেই গোচৰত এই সংবিধানৰ নিৰ্বচন বিষয়ক কোনো সাৰপূৰ্ণ বিধি-প্ৰশ্ন জড়িত আছে বুলি [অনুচ্ছেদ ১৩৪ ক ৰ অধীনত] প্ৰমাণ পত্ৰ দিয়ে।

কিছুমান গোচৰত উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ পৰা হোৱা আপীলত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ আপীল সম্বন্ধীয় ক্ষেত্ৰাধিকাৰ।

(৩) যি ক্ষেত্ৰত এনে প্ৰমাণ পত্ৰ দিয়া হয় তেনে ক্ষেত্ৰত গোচৰৰ সেই পক্ষই উপৰোক্ত কোনো প্ৰশ্ন ভুলকৈ বিনিশ্চিত হোৱাৰ আধাৰত উচ্চতম ন্যায়ালয়ত আপীল কৰিব পাৰিব।

স্পষ্টীকৰণ - এই অনুচ্ছেদৰ প্ৰয়োজন্যে "চূড়ান্ত আদেশ" বোলা কথাৰে এনে বিচাৰ্য্য বিষয়ৰ বিনিশ্চয় কৰা আদেশকো অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে যিটোনেকি আপীলার্থীৰ অনুকূলে বিনিশ্চিত হলে গোচৰটো চূড়ান্ত নিষ্পত্তিৰ অৰ্থে পৰ্য্যাপ্ত হ'ব।

১৩৩। (১) ভাৰত ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ কোনো চিভিল কাৰ্য্যবাহীৰ ওপৰত দিয়া কোনো নিৰ্ণয়, ডিক্ৰী বা চূড়ান্ত আদেশৰ বিৰুদ্ধে উচ্চতম ন্যায়ালয়ত আপীল কৰিব পাৰিব, যদিহে উচ্চ ন্যায়ালয়ে অনুচ্ছেদ ১৩৪ ক ৰ অধীনত প্ৰমাণিত কৰে যে

উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ পৰা চিভিল বিষয়ক আপীলত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ আপীল সম্বন্ধীয় ক্ষেত্ৰাধিকাৰ।

(ক) গোচৰটোত সাৰ্বজনিক গুৰুত্ব পূৰ্ণ কোনো সাৰবান বিধিগত প্ৰশ্ন জড়িত আছে, আৰু

(খ) উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ বিবেচনামতে সেই প্ৰশ্নটো উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা বিনিশ্চিত হোৱাটো আৱশ্যক।

(২) অনুচ্ছেদ ১৩২ ত যি কোনো কথা থকা সত্ত্বেও, খণ্ড (১) ৰ অধীনত উচ্চতম ন্যায়ালয়ত আপীল কৰা কোনো পক্ষই এই বুলি কব পাৰে যে, এই সংবিধানৰ নিৰ্বাচন সম্পৰ্কে কোনো সাৰপূৰ্ণ বিধিমূলক প্ৰশ্ন ভুল ভাবে বিনিশ্চিত হোৱাটোও এনে আপীলৰ আধাৰ সমূহৰ অন্যতম।

(৩) এই অনুচ্ছেদত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা অন্যথা উপবন্ধিত নকৰিলে কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ এজন মাত্ৰ ন্যায়াধীশৰ নিৰ্ণয়, ডিক্ৰী বা চূড়ান্ত আদেশৰ বিৰুদ্ধে উচ্চতম ন্যায়ালয়ত কোনো আপীল নেখাটিব।

১৩৪। (১) ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ কোনো দণ্ড সম্বন্ধীয় কাৰ্য্যবাহীত দিয়া হোৱা কোনো নিৰ্ণয়, চূড়ান্ত আদেশ বা দণ্ডদেশৰ বিৰুদ্ধে উচ্চতম ন্যায়ালয়ত আপীল কৰিব পাৰিব, যদি উচ্চ ন্যায়ালয়ে—

দণ্ড সম্বন্ধীয় বিষয়ত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ আপীল সম্বন্ধীয় ক্ষেত্ৰাধিকাৰ।

(ক) আপীলত অভিযুক্ত ব্যক্তিৰ দোষ মুক্তিৰ আদেশ ওলোটা কৰে আৰু তেওঁক মৃত্যুৰ দণ্ডদেশ দিয়ে; অথবা

১। সংবিধান (চতুঃসত্ৰবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ১৭ ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (১-৮-৭৯ তাংৰ পৰা)।

২। সংবিধান (চতুঃসত্ৰবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ১৭ ৰ দ্বাৰা খণ্ড (২) লোপ কৰা হৈছে (১-৮-৭৯ তাংৰ পৰা)।

৩। সংবিধান (চতুঃসত্ৰবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ১৭ ৰ দ্বাৰা কিছু মান শব্দ লোপ কৰা হৈছে (১-৮-৭৯ তাংৰ পৰা)।

৪। সংবিধান (ত্ৰিংশতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭২ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা খণ্ড (১) ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত (২৭-২-৭৩ তাংৰ পৰা)।

৫। সংবিধান (চতুঃসত্ৰবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ১৮ ৰ দ্বাৰা সংশোধিত (১-৮-৭৯ তাংৰ পৰা)।

পঞ্চম ভাগ-সংঘ অনুচ্ছেদ ১৩৪-১৩৬

(খ) ইয়াৰ প্ৰাধিকাৰৰ অধীনস্থ কোনো ন্যায়ালয়ৰ পৰা নিজৰ দ্বাৰা বিচাৰৰ অৰ্থে কোনো গোচৰ উঠাই আনে আৰু এনে বিচাৰত অভিযুক্ত ব্যক্তিক দোষসিদ্ধ কৰে আৰু মৃত্যুৰ দণ্ডদেশ দিয়ে ; অথবা

(গ) ^১ [অনুচ্ছেদ ১৩৪কৰ অধীনত প্ৰমাণিত কৰে] যে গোচৰটো উচ্চতম ন্যায়ালয়ত আপীলৰ যোগ্য :

পৰন্ত, সেই অৰ্থে অনুচ্ছেদ ১৪৫ ৰ খণ্ড (১) ত কৰা এনে উপবন্ধাৱলীৰ সাপেক্ষে আৰু উচ্চ ন্যায়ালয়ে নিৰ্দ্ধাৰিত কৰা বা প্ৰয়োজনীয় বুলি ধৰা এনে চৰ্তবোৰৰ সাপেক্ষে উপখণ্ড (গ)ৰ অধীনত আপীল খাটিব।

(২) সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা এনে বিধিত যথা বিনিৰ্দ্ধিষ্ট কৰা চৰ্ত আৰু পৰিসীমাৰ সাপেক্ষে ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ কোনো দণ্ড-সম্বন্ধীয় কাৰ্য্যবাহীত দিয়া হোৱা কোনো নিৰ্ণয়, চূড়ান্ত আদেশ বা দণ্ডদেশৰ বিৰুদ্ধে আপীল গ্ৰহণ কৰিবলৈ আৰু শুনিবলৈ উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ওপৰত যিকোনো অধিকাৰৰ ক্ষমতা প্ৰদান কৰিব পাৰে।

উচ্চতম ন্যায়ালয়ত
আপীলৰ বাবে প্ৰমাণ
পত্ৰ।

^২ [১৩৪ ক। অনুচ্ছেদ ১৩২ ৰ খণ্ড (১) বা অনুচ্ছেদ ১৩৩ ৰ খণ্ড (১) অথবা অনুচ্ছেদ ১৩৪ ৰ খণ্ড (১) ত উল্লিখিত কোনো নিৰ্ণয়, ডিক্ৰী, চূড়ান্ত আদেশ বা দণ্ডদেশ পাবিত কৰা বা দিয়া প্ৰত্যেক উচ্চ ন্যায়ালয়ে,—

(ক) যদি তেনে কৰাটো উপযুক্ত বুলি ভাবে তেনেহলে স্বপ্ৰণোদিত ভাবে ; আৰু

(খ) যদি এনে নিৰ্ণয়, ডিক্ৰী, চূড়ান্ত আদেশ বা দণ্ডদেশ পাবিত কৰাৰ বা দিয়াৰ ঠিক পিচতেই ব্যথিত পক্ষৰ দ্বাৰা বা হকে কোনো মৌখিক আবেদন কৰে, তেনেহলে—

এনে নিৰ্ণয়, ডিক্ৰী, চূড়ান্ত আদেশ বা দণ্ডদেশ পাবিত কৰাৰ বা দিয়াৰ পিচত যথাশীঘ্ৰে অনুচ্ছেদ ১৩২ ৰ খণ্ড (১), বা অনুচ্ছেদ ১৩৩ ৰ খণ্ড (১) অথবা যথাস্থিতি অনুচ্ছেদ ১৩৪ ৰ খণ্ড (১) ৰ উপখণ্ড (গ) ত উল্লিখিত ধৰণৰ প্ৰমাণ পত্ৰ সেই মোকদ্দমাত দিব পাৰিবনে নোৱাৰিব তাৰ নিৰ্ণয় কৰিব।]

বৰ্তমান বিধিৰ অধীনত
থকা ফেডাৰেল
ন্যায়ালয়ৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ
আৰু ক্ষমতা উচ্চতম
ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা প্ৰয়োগ
যোগ্য।

১৩৫। সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা অন্যথা উপবন্ধ নকৰালৈকে, অনুচ্ছেদ ১৩৩ বা অনুচ্ছেদ ১৩৪ ৰ উপবন্ধাৱলী প্ৰয়োগ নোহোৱা কোনো বিষয় সম্বন্ধেও উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ আৰু ক্ষমতা থাকিব, যদিহে সেই বিষয় সম্পৰ্কে ক্ষেত্ৰাধিকাৰ আৰু ক্ষমতা কোনো বিদ্যমান বিধিৰ অধীনত এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে ফেডাৰেল ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা প্ৰয়োগ যোগ্য আছিল।

আপীল কৰিবৰ কাৰণে
উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ
দ্বাৰা বিশেষ অনুমতি
প্ৰদান।

১৩৬। (১) এই অধ্যায়ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত থকা কোনো ন্যায়ালয় বা ন্যায়াধিকাৰণৰ দ্বাৰা কোনো বাদ বা বিষয়ত দিয়া হোৱা বা বিহা কোনো নিৰ্ণয়, ডিক্ৰী, নিৰ্দ্ধাৰণ, দণ্ডদেশ বা আদেশৰ বিৰুদ্ধে আপীল কৰিবলৈ উচ্চতম ন্যায়ালয়ে স্ববিবেচনাৰে বিশেষ অনুমতিৰ মঞ্জুৰী দান কৰিব পাৰিব।

(২) খণ্ড (১) ত থকা কোনো কথাই সামৰিক বাহিনী সম্পৰ্কীয় কোনো বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত গঠিত কোনো ন্যায়ালয় বা ন্যায়াধিকাৰণৰ দ্বাৰা দিয়া হোৱা বা বিহা কোনো নিৰ্ণয়, নিৰ্দ্ধাৰণ, দণ্ডদেশ বা আদেশত প্ৰয়োগ নহব।

১। সংবিধান (চতুৰ্গুণত্ৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ১৯ ৰ দ্বাৰা সংশোধিত (১-৮-৭৯ তাংৰ পৰা)।

২। উক্ত সংশোধনৰ ধাৰা ২০ৰ দ্বাৰা অন্তৰ্স্থাপিত (১-৮-৭৯ তাংৰ পৰা)।

পঞ্চম ভাগ-সংঘ অনুচ্ছেদ ১৩৭-১৪১

উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা
নিৰ্ণয় অথবা আদেশৰ
পুনৰ্বিলোকন।

১৩৭। সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধিৰ উপবন্ধাৱলী বা অনুচ্ছেদ ১৪৫ ৰ অধীনত প্ৰণীত কোনো নিয়মাৱলীৰ সাপেক্ষে, নিজে ঘোষণা কৰা কোনো নিৰ্ণয়ৰ অথবা দিয়া আদেশৰ পুনৰ্বিলোকন কৰিবলৈ উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ক্ষমতা থাকিব।

উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ
ক্ষেত্ৰাধিকাৰৰ সম্প্ৰসাৰণ।

১৩৮। (১) সংঘ-সূচীত থকা যিকোনো বিষয় সম্পৰ্কে সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা যেনে ভাবে প্ৰদান কৰে তেনে ভাবে উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ অধিকতৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ আৰু ক্ষমতা থাকিব।

(২) যিকোনো বিষয়ৰ সম্বন্ধত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ এনেকুৱা অধিকতৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ আৰু ক্ষমতা থাকিব যিবিলাকনেকি ভাৰত চৰকাৰে আৰু কোনো ৰাজ্যৰ চৰকাৰে বিশেষ কৰাৰ দ্বাৰা প্ৰদান কৰে, যদিহে সংসদে এনে ক্ষেত্ৰাধিকাৰ আৰু ক্ষমতা উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা প্ৰয়োগ কৰিবলৈ বিধিৰ দ্বাৰা উপবন্ধিত কৰে।

কিছুমান লেখ জাৰি
কৰাৰ কাৰণে উচ্চতম
ন্যায়ালয়ৰ ওপৰত ক্ষমতা
প্ৰদান।

১৩৯। অনুচ্ছেদ ৩২ ৰ খণ্ড (২) ত উল্লিখিত প্ৰয়োজনবোৰৰ বাহিৰে অন্য যিকোনো প্ৰয়োজনৰ কাৰণে সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ওপৰত নিৰ্দেশ, আদেশ বা বন্দী প্ৰত্যক্ষীকৰণ, পৰমাদেশ, প্ৰতিবেদ, অধিকাৰ পৃচ্ছা আৰু উতপ্ৰেৰণ লেখৰ প্ৰকৃতিৰ লেখ সমূহক অন্তৰ্গত কৰি লেখ সমূহ বা তাৰ যিকোনোটা জাৰি কৰিবলৈ ক্ষমতা প্ৰদান কৰিব পাৰে।

কোনো কোনো
মোকদ্দমা হস্তান্তৰকৰণ।

১৩৯ ক। (১) যেতিয়া একে বা সাৰতঃ একে বিধি সম্বন্ধীয় প্ৰশ্ন জড়িত মোকদ্দমা উচ্চতম ন্যায়ালয়ত আৰু এক বা ততোধিক উচ্চ ন্যায়ালয়ত অথবা দুই বা ততোধিক উচ্চ ন্যায়ালয়ত বিচাৰাধীন হৈ থাকে আৰু ভাৰতৰ মহান্যায়বাদীৰ বা সেই গোচৰ সমূহৰ কোনো এটা পক্ষৰ আবেদনক্রমে বা স্বপ্ৰণোদিত ভাবে উচ্চতম ন্যায়ালয় এইবুলি সন্তুষ্ট হয় যে সেই প্ৰশ্নবোৰ সাৰ্বজনিক মহত্বপূৰ্ণ সাৰবান প্ৰশ্ন, তেতিয়া উচ্চতম ন্যায়ালয়ে উচ্চ ন্যায়ালয়ত বা উচ্চ ন্যায়ালয় বোৰত বিচাৰাধীন হৈ থকা সেই মোকদ্দমা বা মোকদ্দমাবোৰ তাৰ পৰা প্ৰত্যাহাৰ কৰি নিজে সকলোবোৰ মোকদ্দমা নিষ্পত্তি কৰিব পাৰে :

পৰন্তু, উচ্চতম ন্যায়ালয়ে উক্ত বিধি সম্বন্ধীয় প্ৰশ্নৰ বিনিশ্চয় কৰাৰ পিচত এনেকৈ প্ৰত্যাহৃত কোনো মোকদ্দমা উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ নিৰ্ণয়ৰ এক প্ৰতিলিপি সহ যি উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ পৰা মোকদ্দমা প্ৰত্যাহাৰ কৰা হৈছিল সেই উচ্চ ন্যায়ালয়লৈ ঘূৰাই পঠাব পাৰে আৰু তাক প্ৰাপ্তিৰ পিচত উচ্চ ন্যায়ালয়ে তেনে নিৰ্ণয় অনুসৰি মোকদ্দমাটো নিষ্পত্তি কৰিব।]

(২) উচ্চতম ন্যায়ালয়ে যদি ন্যায় বিচাৰৰ উদ্দেশ্যে তেনে কৰাটো সমীচীন বুলি ভাবে, তেনেহলে কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ত বিচাৰাধীন হৈ থকা কোনো মোকদ্দমা, আপীল বা আন কাৰ্য্যবাহী আন কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়লৈ হস্তান্তৰণ কৰিব পাৰে।]

উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ
আনুষঙ্গিক ক্ষমতা সমূহ।

১৪০। সংসদে উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ওপৰত এই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহৰ যিকোনোটাৰ লগত অসংগত নোহোৱা এনে বিলাক অনু পূৰক ক্ষমতা প্ৰদান কৰিবলৈ বিধিৰ দ্বাৰা উপবন্ধ কৰিব পাৰে যিবিলাকনেকি এই সংবিধানৰ দ্বাৰা বা অধীনত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ওপৰত প্ৰদত্ত ক্ষেত্ৰাধিকাৰ অধিক কাৰ্য্যকৰীৰূপে প্ৰয়োগ কৰিবলৈ ন্যায়ালয়ক সমৰ্থবান কৰিবৰ কাৰণে আৱশ্যকীয় বা বাঞ্ছনীয় বুলি প্ৰতীত হয়।

উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা
ঘোষিত বিধি সকলো
ন্যায়ালয়ৰ বাবে অবশ্য
পালনীয় হব।

১৪১। উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা ঘোষিত বিধি ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত সকলো ন্যায়ালয়ৰ বাবে অবশ্য পালনীয় হব।

১। সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ২৪ৰ দ্বাৰা অন্তঃ-স্থাপিত (১-২-৭৭ তাংৰ পৰা)।

২। সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ৰ ধাৰা ২১ ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (১-৮-৭৯ তাংৰ পৰা)।

পঞ্চম ভাগ-সংঘ অনুচ্ছেদ ১৪২-১৪৫

১৪২।(১) উচ্চতম ন্যায়ালয়ে ইয়াৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ প্ৰয়োগ কৰোতে এনে ডিক্ৰী বা আদেশ দিব পাৰে যিটো নেকি ইয়াৰ বিচাৰাধীন হৈ থকা কোনো বাদ বা বিষয়ৰ সম্পূৰ্ণ ন্যায় কৰিবলৈ আৱশ্যক হয়, আৰু এনেকৈ পাৰিত কোনো ডিক্ৰী অথবা এনেকৈ দিয়া কোনো আদেশ ভাৰতৰ সৰ্ব ৰাজ্যক্ষেত্ৰতে, সংসদে প্ৰস্তুত কৰা কোনো বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত যথা বিহিত ৰীতিৰে আৰু সেই অৰ্থে সেইদৰে উপবন্ধ নকৰালৈকে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা যথাবিহিত কৰা ৰীতিৰে প্ৰৱৰ্ত্তনীয় হব।

(২) এই বিষয়ে সংসদে কৰা কোনো বিধিৰ উপবন্ধাৱলীৰ সাপেক্ষে ভাৰতৰ গোটেই ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ সম্বন্ধত কোনো ব্যক্তিক হাজিৰ কৰোৱাৰ, কোনো দলিল আৱিষ্কাৰ বা দাখিল কৰোৱাৰ অথবা ইয়াৰ নিজৰ অৱমাননাৰ অনুসন্ধান কৰোৱাৰ বা দণ্ড দিয়াৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে যি কোনো আদেশ দিবলৈ উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ সকলো আৰু প্ৰত্যেকটো ক্ষমতা থাকিব।

১৪৩।(১) যদি কোনো সময়ত এইটো ৰাষ্ট্ৰপতিৰ প্ৰতীত হয় যে বিধি বা তথ্যৰ এনে এটা প্ৰশ্ন উঠিছে বা উঠাৰ সম্ভাৱনা আছে যিটো নেকি এনে প্ৰকৃতিৰ বা এনেকুৱা সাৰ্বজনিক গুৰুত্বৰ হয় যে সেই প্ৰশ্নৰ ওপৰত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ৰায় লোৱাটো সমীচীন হয়, তেনেহলে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে সেই প্ৰশ্নটো বিচাৰৰ বাবে সেই ন্যায়ালয়লৈ পঠিয়াব পাৰে আৰু ন্যায়ালয়ে যথোচিত বুলি ভবা মতে লোৱা শুনানীৰ পিচত সেই প্ৰশ্নৰ ওপৰত দিয়া ইয়াৰ ৰায় ৰাষ্ট্ৰপতিক জনাব পাৰে।

(২) অনুচ্ছেদ ১৩১ৰ পৰ্যন্তকত * * *] যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে * [উক্ত পৰ্যন্তকত] উল্লিখিত ধৰণৰ বিবাদ উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ৰায়ৰ অৰ্থে পঠিয়াব পাৰে আৰু উচ্চতম ন্যায়ালয়ে যথোচিত বুলি ভবা মতে লোৱা শুনানীৰ পিচত সেই প্ৰশ্নৰ ওপৰত ইয়াৰ ৰায় ৰাষ্ট্ৰপতিক জনাব লাগিব।

১৪৪। ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ চিভিল আৰু ন্যায়িক সকলো প্ৰাধিকাৰীয়ে উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ সহায়ক ৰূপে কাৰ্য্য কৰিব।

১৪৪ ক। বিধিৰ সাংবিধানিক বিধিমান্যতা সম্বন্ধীয় প্ৰশ্ন নিষ্পত্তিৰ বাবে বিশেষ উপবন্ধসমূহ-সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ২৫ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত আৰু সংবিধান (ত্ৰিচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৭ ৰ ধাৰা ৫ ৰ দ্বাৰা নিৰসিত কৰা হৈছে (১৩-৪-৭৮ তাংৰ পৰা)।

১৪৫।(১) সংসদে প্ৰণয়ন কৰা কোনো বিধিৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে, উচ্চতম ন্যায়ালয়ে সময়ে সময়ে, ৰাষ্ট্ৰপতিৰ অনুমোদন লৈ তলত দিয়া বোৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰি সাধাৰণত : ন্যায়ালয়ৰ কাৰ্য্য প্ৰণালী আৰু প্ৰক্ৰিয়া বিনিয়মনৰ অৰ্থে নিয়মাৱলী প্ৰস্তুত কৰিব পাৰিব -

(ক) ন্যায়ালয়ত ওকালতি বৃত্তি কৰা ব্যক্তিসকলৰ সম্পৰ্কে নিয়মাৱলী,

(খ) আপীলৰ শুনানীৰ অৰ্থে প্ৰক্ৰিয়াৰ নিয়মাৱলী আৰু ন্যায়ালয়ত আপীল দাখিল কৰাৰ সময়কে ধৰি আপীল সম্বন্ধীয় অন্য বিষয়বোৰৰ সম্পৰ্কে নিয়মাৱলী;

উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ডিক্ৰী আৰু আদেশ আৰু আবিষ্কাৰ আদি সম্বন্ধে আদেশৰ বলবৎ কৰণ।

উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ লগত পৰামৰ্শ কৰিবলৈ ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ক্ষমতা।

চিভিল আৰু ন্যায়িক প্ৰাধিকাৰী সকলে উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ সহায়ক ৰূপে কাৰ্য্য কৰিব।

ন্যায়ালয়ৰ নিয়ম আদি।

১। ভাৰতৰ ৰাজপত্ৰ (বিশেষ সংখ্যা) ভাগ ২ ধাৰা ৩ৰ পৃষ্ঠা ৭৫ ত বিধি মন্ত্ৰালয়ৰ অধিসূচনা নং চি, অ ৪৭ তাং ১৪-১-১৯৫৪ ৰ লগত প্ৰকাশিত উচ্চতম ন্যায়ালয় (ডিক্ৰী বা আদেশ) বলবৎকৰণ আদেশ, ১৯৫৪-দ্রষ্টব্য।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা “১ম খণ্ডত” শব্দসমূহ, বন্ধনী আৰু সংখ্যা লোপ কৰা হৈছে।

৩। উক্ত অধিনিয়ম উক্ত ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা “উপৰোক্ত খণ্ডত” কথাখিনিৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত কৰা হৈছে।

পঞ্চম ভাগ-সংঘ অনুচ্ছেদ ১৪৫

- (গ) ৩য় ভাগৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত যিকোনো অধিকাৰ বলবৎ কৰাৰ নিমিত্তে ন্যায়ালয়ত কাৰ্যবাহী সম্পৰ্কে নিয়মাবলী;
- * [(গগ) * [অনুচ্ছেদ ১৩৯ক] ৰ অধীনত ন্যায়ালয়ৰ কাৰ্যবাহী সম্পৰ্কে নিয়মাবলী;]
- (ঘ) অনুচ্ছেদ ১৩৪ৰ খণ্ড (১) ৰ উপখণ্ড (গ) ৰ অধীনত আপীল গ্ৰহণ কৰা সম্পৰ্কে নিয়মাবলী;
- (ঙ) ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত কোনো নিৰ্ণয় বা দিয়া কোনো আদেশ যি চৰ্তৰ সাপেক্ষে পুনৰ্বিলোকিত হ'ব পাৰে সেই চৰ্তবোৰ সম্পৰ্কে নিয়মাবলী, আৰু তেনে পুনৰ্বিলোকনৰ বাবে কিমান সময়ৰ ভিতৰত ন্যায়ালয়ত আবেদন দাখিল কৰিব লাগিব তাক অন্তৰ্গত কৰি তেনে পুনৰ্বিলোকনৰ প্ৰক্ৰিয়া সম্পৰ্কে নিয়মাবলী;
- (চ) ন্যায়ালয়ৰ কোনো কাৰ্যবাহীৰ আৰু তৎপ্ৰাসংগিক খৰচৰ সম্পৰ্কে আৰু ন্যায়ালয়ত কাৰ্যবাহী সম্বন্ধে লবলগীয়া ফিছ্ সম্পৰ্কে নিয়মাবলী;
- (ছ) জামিন মঞ্জুৰ কৰা সম্পৰ্কে নিয়মাবলী;
- (জ) কাৰ্যবাহী বন্ধ ৰখা সম্বন্ধে নিয়মাবলী;
- (ঝ) ন্যায়ালয়ৰ অভিমতত অকিঞ্চিৎকৰ বা বিৰক্তিকৰ বা বিলম্বৰ উদ্দেশ্যে অনা কোনো আপীলৰ সংক্ষিপ্ত নিৰ্দ্ধাৰণৰ উপবন্ধ কৰা নিয়মাবলী;
- (ঞ) অনুচ্ছেদ ৩১৭ ৰ খণ্ড (১) ত উল্লিখিত তদন্তৰ অৰ্থে প্ৰক্ৰিয়া সম্পৰ্কে নিয়মাবলী;

* (২) খণ্ড (৩)ৰ উপবন্ধাবলীৰ সাপেক্ষে এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত প্ৰস্তুত নিয়মাবলীয়ে কোনো প্ৰয়োজনৰ বাবে বহিব লগা ন্যায়াধীশৰ ন্যূনতম সংখ্যা স্থিৰ কৰি দিব পাৰিব আৰু একক ন্যায়াধীশ আৰু খণ্ড ন্যায়ালয় সমূহৰ ক্ষমতাৰ বাবেও উপবন্ধ কৰিব পাৰিব।

* (৩) এই সংবিধানৰ নিৰ্বচন সম্পৰ্কে সাৰবান বিধিমূলক প্ৰশ্ন জড়িত কোনো গোচৰ বিনিশ্চয়ৰ উদ্দেশ্যে অথবা অনুচ্ছেদ ১৪৩ৰ অধীনত কৰা কোনো নিৰ্দেশ শুনানীৰ উদ্দেশ্যে বহা ন্যায়াধীশৰ ন্যূনতম সংখ্যা পাঁচজন হ'ব লাগিব :

পৰন্তু, যি স্থলত অনুচ্ছেদ ১৩২ৰ বাহিৰে এই অধ্যায়ৰ অন্য কোনো উপবন্ধৰ অধীনত কোনো আপীল শূনা ন্যায়ালয় পাঁচজন ন্যায়াধীশৰ কমে গঠিত হয়, আৰু আপীল শূনি থাকোতে এই বুলি ন্যায়ালয় সন্তুষ্ট হয় যে উক্ত আপীলত এই সংবিধানৰ নিৰ্বচন সম্পৰ্কে সাৰবান বিধিমূলক প্ৰশ্ন জড়িত আছে যাৰ নিৰ্দ্ধাৰণ আপীল নিষ্পত্তিৰ কাৰণে আৱশ্যকীয় হয় তেনে স্থলত এনে ন্যায়ালয়ে এনে প্ৰশ্ন জড়িত থকা কোনো গোচৰৰ বিনিশ্চয় কৰাৰ উদ্দেশ্যে এই খণ্ডৰ দ্বাৰা অপেক্ষিত অনুসাৰে গঠিত হোৱা ন্যায়ালয়লৈ অভিমতৰ কাৰণে সেই প্ৰশ্নটো নিৰ্দেশিত কৰিব আৰু অভিমত পালে সেই অভিমতৰ অনুৰূপে আপীলটো নিষ্পত্তি কৰিব।

(৪) প্ৰকাশ্য ন্যায়ালয়ৰ বাহিৰে উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা কোনো নিৰ্ণয় প্ৰদত্ত নহ'ব, আৰু প্ৰকাশ্য ন্যায়ালয়ত প্ৰদত্ত ৰায় অনুসাৰ ব্যতিৰেকে অনুচ্ছেদ ১৪৩ৰ অধীনত কোনো প্ৰতিবেদন দিয়া নহ'ব।

১। সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ ধাৰা ২৬ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থ স্থাপিত (১-২-৭৭ তাংৰ পৰা)।

২। সংবিধান (ত্ৰিচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৭ৰ ধাৰা ৬ৰ দ্বাৰা "অনুচ্ছেদ ১৩১ক আৰু ১৩৯ক" পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (১৩-৪-৭৮ তাংৰ পৰা)।

৩। এই খণ্ড দুটা সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ আৰু ত্ৰিচত্বাৰিংশ) সংশোধন অধিনিয়ম, ১৯৭৬ আৰু ১৯৭৭ৰ দ্বাৰা সংশোধিত হৈ বৰ্ত্তমান ৰূপত আছে (১৩-৪-৭৮ তাংৰ পৰা)।

পঞ্চম ভাগ-সংঘ অনুচ্ছেদ ১৪৫-১৪৮

(৫) গোচৰৰ শুনানীত উপস্থিত থকা ন্যায়াধীশ সকলৰ সংখ্যাধিক্যৰ সন্মতি নহলে উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা কোনো নিৰ্ণয় আৰু এনে কোনো ৰায় প্ৰদত্ত নহব, কিন্তু এই খণ্ডৰ কোনো কথাই সহমত নোহোৱা কোনো ন্যায়াধীশক অসন্মতিমূলক নিৰ্ণয় বা ৰায় প্ৰদান কৰাৰ পৰা নিবাৰণ কৰা বুলি গণ্য কৰা নহব।

১৪৬। (১) উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ পদাধিকাৰী আৰু সেৱক সকলৰ নিযুক্তি ভাৰতৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতিৰ দ্বাৰা অথবা তেওঁৰ নিৰ্দেশ ক্ৰমে সেই ন্যায়ালয়ৰ অন্য কোনো ন্যায়াধীশ বা পদাধিকাৰীৰ দ্বাৰা কৰিব লাগিব :

উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ
পদাধিকাৰী আৰু সেৱক
সকল আৰু ব্যয় সমূহ।

পৰন্তু, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে নিয়মৰ দ্বাৰা এইটো অপেক্ষিত কৰিব পাৰে যে নিয়মিত যথা বিনিৰ্দিষ্ট অৱস্থা সমূহত ন্যায়ালয়ৰ লগত পূৰ্বৰ পৰা সংশ্লিষ্ট নথকা কোনো ব্যক্তিক সংঘলোক সেৱা আয়োগৰ লগত পৰামৰ্শ ব্যতিৰেকে ন্যায়ালয়ৰ লগত সংযুক্ত কোনো পদত নিযুক্ত নকৰিব।

(২) সংসদে প্ৰস্তত কৰা কোনো বিধিৰ উপবন্ধাৱলীৰ সাপেক্ষে, উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ পদাধিকাৰী আৰু সেৱক সকলৰ সেৱাৰ চৰ্ত্ত সমূহ ভাৰতৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতিৰ দ্বাৰা প্ৰণীত নিয়মাৱলীৰ দ্বাৰা অথবা সেই প্ৰয়োজনৰ বাবে নিয়মাৱলী প্ৰস্তত কৰিবলৈ মুখ্য ন্যায়াধিপতিৰ দ্বাৰা প্ৰাধিকৃত সেই ন্যায়ালয়ৰ আন কোনো ন্যায়াধীশ বা পদাধিকাৰীৰ দ্বাৰা প্ৰস্তত নিয়মাৱলীৰ দ্বাৰা যথা বিহিত অনুসৰি হব :

পৰন্তু, এই খণ্ডৰ অধীনত প্ৰণীত নিয়মাৱলীৰ যি পৰ্য্যন্ত দৰমহা, ভাতা, ছুটী বা অৱসৰ বেতনৰ লগত সম্পৰ্ক থাকে সেই পৰ্য্যন্ত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ অনুমোদনৰ আৱশ্যক হব।

(৩) ন্যায়ালয়ৰ পদাধিকাৰী আৰু সেৱক সকলক বা তেওঁলোকৰ সম্বন্ধত দিব লগা সকলো দৰমহা, ভাতা আৰু অৱসৰ বেতনক অন্তৰ্ভুক্ত কৰি উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ প্ৰশাসনীয় ব্যয় সমূহ ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ ওপৰত ভাৰিত হব, আৰু সেই ন্যায়ালয়ে গ্ৰহণ কৰা কোনো ফিজ বা অন্যান্য ধন সেই নিধিৰ অংশ হব।

১৪৭। এই অধ্যায়ত আৰু ৬ষ্ঠ ভাগৰ ৫ম অধ্যায়ত এই সংবিধানৰ নিৰ্বচন সম্পৰ্কে কোনো সাৰবান বিধিমূলক প্ৰশ্নৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশে গৱৰ্ণমেন্ট অফ ইণ্ডিয়া একট, ১৯৩৫ৰ (যাৰ অন্তৰ্গত সেই অধিনিয়মৰ সংশোধন আৰু অনুপূৰণ কৰা কোনো অধিনিয়মো হব) অথবা পৰিষদ হুকুমৰ বা তদধীনে প্ৰস্তত কোনো আদেশৰ অথবা ভাৰতীয় স্বাধীনতা অধিনিয়ম, ১৯৪৭ৰ বা তদধীনে প্ৰস্তত কোনো আদেশৰ, নিৰ্বচন সম্পৰ্কে কোনো সাৰবান বিধিমূলক প্ৰশ্নৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশকো অন্তৰ্গত কৰা বুলি অৰ্থ কৰিব।

নিৰ্বচন।

পঞ্চম অধ্যায় – ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক – মহালেখা পৰীক্ষক

১৪৮। (১) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে নিজ হস্তাক্ষৰ আৰু মুদ্ৰাৰ সৈতে অধিপত্ৰৰ দ্বাৰা নিযুক্ত কৰা ভাৰতৰ এজন নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষক থাকিব আৰু উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ এজন যি ৰীতিৰে আৰু যিহেতুত, তেওঁৰ পদৰ পৰা অপসাৰিত হয় সেই অনুৰূপ ৰীতিৰে আৰু হেতুতহে তেওঁ পদৰ পৰা অপসাৰিত হব পাৰিব।

ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক -
মহালেখা পৰীক্ষক।

(২) ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষক ৰূপে নিযুক্ত হোৱা প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়ে পদত অধিষ্ঠিত হোৱাৰ আগেয়ে, ৰাষ্ট্ৰপতিৰ আগত অথবা সেই উপলক্ষে তেওঁৰ দ্বাৰা নিযুক্ত কৰা কোনো ব্যক্তিৰ আগত তৃতীয় অনুসূচীত এই উদ্দেশ্যে দিয়া হোৱা প্ৰপত্ৰ অনুসাৰে শপত লব বা প্ৰতিজ্ঞান কৰিব আৰু তাত স্বাক্ষৰ দিব।

(৩) নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষকৰ বেতন আৰু সেৱাৰ আন আন চৰ্ত্তবোৰ সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা যেনেকৈ নিৰ্দ্ধাৰিত কৰে তেনেকুৱা হব আৰু এনে ভাবে নিৰ্দ্ধাৰিত নোহোৱালৈকে দ্বিতীয় অনুসূচীত যেনেদৰে বিনিৰ্দিষ্ট কৰা আছে তেনেদৰে হব :

পৰন্তু নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষক এজনৰ বেতন নাইবা তেওঁৰ অনুপস্থিতিৰ ছুটী, অৱসৰ বেতন অথবা অৱসৰ গ্ৰহণৰ বয়সৰ অধিকাৰ সমূহ তেওঁৰ নিযুক্তিৰ পিচত তেওঁৰ পক্ষে হানিকৰ হোৱাকৈ পৰিৱৰ্ত্তন কৰা নহব।

পঞ্চম ভাগ-সংঘ অনুচ্ছেদ ১৪৮-১৫১

(৪) নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষকজন তেওঁৰ পদত নথকা হোৱাৰ পিচত ভাৰত চৰকাৰৰ অথবা কোনো ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ অধীনত আৰু কোনো পদ গ্ৰহণ কৰাৰ পাত্ৰ নহব।

(৫) এই সংবিধানৰ আৰু সংসদে প্ৰণয়ন কৰা কোনো বিধিৰ উপবন্ধাৱলী সাপেক্ষে ভাৰতৰ লেখা-পৰীক্ষা আৰু লেখা বিভাগত সেৱা কৰা ব্যক্তি সকলৰ সেৱাৰ চৰ্ত্ত সমূহ আৰু নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষকৰ প্ৰশাসনীয় ক্ষমতা নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষকৰ সৈতে পৰামৰ্শ কৰাৰ পাচত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা প্ৰস্তুত নিয়মাৱলীৰ দ্বাৰা যথা বিহিত অনুসাৰে হব।

(৬) সেই কাৰ্যালয়ত সেৱা কৰি থকা ব্যক্তি সকলৰ বা তেওঁলোকৰ সম্বন্ধত দিবলগীয়া বেতন, ভাতা আৰু অৱসৰ বেতনক অন্তৰ্ভুক্ত কৰি নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষকৰ কাৰ্যালয়ৰ প্ৰশাসনীয় ব্যয় সমূহ ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ ওপৰত ভাৰিত হব।

নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা
পৰীক্ষকৰ কৰ্ত্তব্য আৰু
ক্ষমতা সমূহ।

১৪৯। নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষকে সংঘ আৰু ৰাজ্যৰ আৰু আন কোনো প্ৰাধিকাৰী বা নিকায়ৰ লেখা সম্বন্ধে সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰস্তুত কৰা কোনো বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত যেনে বিহিত কৰা হৈছে তেনে কৰ্ত্তব্য পালন আৰু ক্ষমতা প্ৰয়োগ কৰিব আৰু সেই উপলক্ষে এনে উপবন্ধ নকৰালৈকে সংঘৰ আৰু ৰাজ্য বোৰৰ লেখা সম্বন্ধে এনে কৰ্ত্তব্য পালন আৰু ক্ষমতা প্ৰয়োগ কৰিব যিবিলাকনেকি এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ ঠিক পূৰ্বে যথাক্ৰমে ভাৰত ডমিনিয়ন আৰু প্ৰদেশ বিলাকৰ লেখা সম্পৰ্কে ভাৰতৰ মহালেখা-পৰীক্ষকৰ ওপৰত প্ৰদত্ত কৰা হৈছিল বা তেওঁৰ দ্বাৰা প্ৰযোজ্য আছিল।

সংঘ আৰু ৰাজ্যবোৰৰ
লেখাৰ প্ৰপত্ৰ।

[১৫০। সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ লেখা সমূহ এনে প্ৰপত্ৰত ৰখা হব যি প্ৰপত্ৰ ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষকৰ * [পৰামৰ্শ মতে] ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে বিহিত কৰে।]

লেখা-পৰীক্ষা
প্ৰতিবেদন।

১৫১। (১) সংঘৰ লেখা সম্পৰ্কে ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষকৰ প্ৰতিবেদন ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ওচৰত দাখিল কৰা হব আৰু তেখেতে সংসদৰ উভয় সদনৰ আগত সেই বিলাক উপস্থাপিত কৰোৱাব।

(২) কোনো ৰাজ্যৰ লেখা সম্পৰ্কে ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষকৰ প্ৰতিবেদন ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালৰ * [* *] ওচৰত দাখিল কৰা হব, আৰু তেখেতে সেই ৰাজ্যৰ বিধান মন্ডলৰ আগত সেই বিলাক উপস্থাপিত কৰোৱাব।

১। সংবিধান (দ্বাচত্ৰাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ২৭ ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (১-৪-৭৭ তাংৰ পৰা)।

২। সংবিধান (চতুঃচত্ৰাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ২২ ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

৩। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা "অথবা ৰাজপ্ৰমুখ" কথাখিনি লোপ কৰা হৈছে।

ষষ্ঠ ভাগ।

১ [* * *] ৰাজ্যসমূহ

প্ৰথম অধ্যায় — সাধাৰণ

১৫২। প্ৰসংগক্ৰমে অন্য অৰ্থ অপেক্ষিত নহলে এই ভাগত 'ৰাজ্য' বুলিলে ২ [জম্মু আৰু কাশ্মীৰ ৰাজ্যক অন্তৰ্গত নকৰে ।]

পৰিভাষা।

দ্বিতীয় অধ্যায় — কাৰ্য্যপালিকা

ৰাজ্যপাল

১৫৩। প্ৰতিখন ৰাজ্যৰ কাৰণে একোজন ৰাজ্যপাল থাকিব :

ৰাজ্যসমূহৰ
ৰাজ্যপালসমূহ।

৩ [পৰন্ত, এই অনুচ্ছেদৰ কোনো কথাই একেজন ব্যক্তিকে দুই বা ততোধিক ৰাজ্যৰ বাবে ৰাজ্যপাল নিযুক্ত কৰাত বাধা নিদিয়ে ।]

১৫৪। (১) ৰাজ্যৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা ৰাজ্যপালৰ ওপৰত ন্যস্ত হ'ব আৰু এই সংবিধান অনুসৰি তেওঁৰ দ্বাৰা পোনপটীয়াকৈ নাইবা তেওঁৰ অধীনস্থ পদাধিকাৰী সকলৰ জৰিয়তে এই ক্ষমতা প্ৰয়োগ হ'ব ।

ৰাজ্যৰ
কাৰ্য্যপালিকা
ক্ষমতা।

(২) এই অনুচ্ছেদত থকা কোনো কথাই —

(ক) কোনো বৰ্ত্তমান বিধিৰ দ্বাৰা অন্য কোনো প্ৰাধিকাৰীক দিয়া কৃত্য ৰাজ্যপাললৈ হস্তান্তৰ কৰা বুলি গণ্য কৰা নহ'ব ; অথবা

(খ) ৰাজ্যপালৰ অধীনস্থ কোনো প্ৰাধিকাৰীৰ ওপৰত বিধিৰ দ্বাৰা কৃত্য অৰ্পণ কৰাৰ পৰা সংসদক নাইবা ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলক নিবাৰণ কৰিব নোৱাৰিব ।

১৫৫। কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপাল ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা তেওঁৰ স্বাক্ষৰ আৰু মোহৰযুক্ত অধিপত্ৰে নিযুক্ত হ'ব ।

ৰাজ্যপালৰ
নিযুক্তি।

১৫৬। (১) ৰাষ্ট্ৰপতিৰ প্ৰসাদ পৰ্য্যন্ত ৰাজ্যপালে পদ ধাৰণ কৰিব ।

ৰাজ্যপালৰ
পদাধি।

(২) ৰাজ্যপালে স্বাক্ষৰিত লিখনৰ দ্বাৰা ৰাষ্ট্ৰপতিক সম্বোধন কৰি তেওঁৰ পদ ত্যাগ কৰিব পাৰে ।

(৩) এই অনুচ্ছেদৰ পূৰ্বৰ উপবন্ধাবলীৰ সাপেক্ষে পদ গ্ৰহণ কৰা তাৰিখৰ পৰা ৰাজ্যপালে পাঁচ বছৰ কাল পদ ধাৰণ কৰিব :

পৰন্ত, নিজ পদৰ কাল অন্ত হোৱা সত্ত্বেও তেওঁৰ উত্তৰাধিকাৰীয়ে পদ গ্ৰহণ নকৰা পৰ্য্যন্ত ৰাজ্যপালে পদ ধাৰণ কৰি থাকিব ।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা "প্ৰথম অনুসূচীৰ ক শাখা ভুক্ত" কথাখিনি লোপ কৰা হৈছে ।

২। উক্ত অধিনিয়মৰ উক্ত ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা "প্ৰথম অনুসূচীৰ ক ভাগত নিৰূপিত কৰা ৰাজ্য বুজাব" কথাখিনিৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত কৰা হৈছে ।

৩। উক্ত অধিনিয়মৰ ৬ ধাৰাৰ দ্বাৰা সংযোজিত ।

ষষ্ঠ ভাগ — ৰাজ্যসমূহ — অনুচ্ছেদ ১৫৭-১৬১

ৰাজ্যপাল ৰূপে
নিযুক্ত হোৱাৰ
অৰ্হতাসমূহ।

১৫৭। ভাৰতৰ নাগৰিক নহলে আৰু পয়ত্ৰিশ বছৰ বয়স পূৰ্ণ নহলে কোনো ব্যক্তি ৰাজ্যপাল ৰূপে নিযুক্ত হোৱাৰ পাত্ৰ হ'ব নোৱাৰিব।

ৰাজ্যপালৰ পদৰ
চৰ্ত্তসমূহ।

১৫৮। (১) ৰাজ্যপাল সংসদৰ কোনো সদন নাইবা প্ৰথম অনুসূচীত বিনিৰ্দ্ধিষ্ট যিকোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনো সদনৰ সদস্য হ'ব নোৱাৰিব আৰু যদি সংসদৰ কোনো সদন নাইবা তেনেকুৱা ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনো সদনৰ সদস্যক ৰাজ্যপাল নিযুক্ত কৰা হয় তেনেহলে যি তাৰিখে তেওঁ ৰাজ্যপাল ৰূপে পদ গ্ৰহণ কৰে সেই তাৰিখেই তেওঁ সেই সদনত তেওঁৰ স্থান বিজ্ঞ কৰি দিছে বুলি গণ্য কৰা হ'ব।

(২) ৰাজ্যপালে অন্য কোনো লাভৰ পদ ধাৰণ নকৰিব।

(৩) ৰাজ্যপাল বিনা ভাৰাৰে তেওঁৰ পদাবাস সমূহ ব্যবহাৰ কৰাৰ হকদাৰ হ'ব আৰু বিধিৰ দ্বাৰা সংসদে যথা নিৰ্দ্ধাৰিত কৰি দিয়া উপলব্ধি, ভাত্তা আৰু বিশেষাধিকাৰ পোৱাৰ তেওঁৰ হক থাকিব আৰু সেই নিমিত্তে তেনেভাবে উপবন্ধ প্ৰস্তুত নকৰালৈকে দ্বিতীয় অনুসূচীত যথাবিনিৰ্দ্ধিষ্ট উপলব্ধি, ভাত্তা আৰু বিশেষাধিকাৰৰ হকদাৰ হ'ব।

৩ [(৩ক) যেতিয়ানেকি একেজন ব্যক্তিকে দুই বা ততোধিক ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপাল নিযুক্ত কৰা হয়, তেতিয়া ৰাজ্যপাল জনক দিবলগীয়া উপলব্ধি আৰু ভাত্তা ৰাজ্যসমূহৰ মাজত এনে অনুপাতত আবণ্টিত হ'ব যিটোনেকি ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা নিৰ্দ্ধাৰিত কৰি দিয়ে।]

(৪) ৰাজ্যপালৰ পদাৱধিৰ ভিতৰত তেওঁৰ উপলব্ধি আৰু ভাত্তা হ্রাস হ'ব নোৱাৰিব।

ৰাজ্যপালৰ
শপত গ্ৰহণ বা
প্ৰতিজ্ঞান।

১৫৯। প্ৰত্যেক ৰাজ্যপালে নাইবা ৰাজ্যপালৰ কৃত্য নিৰ্বহন কৰা প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়ে নিজ পদ গ্ৰহণ কৰাৰ পূৰ্বে ৰাজ্যখনৰ সম্পৰ্কত ক্ষেত্ৰাধিকাৰ প্ৰয়োগ কৰা উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতিৰ অথবা তেওঁৰ অনুপস্থিতিত সেই ন্যায়ালয়ৰ তৎসময় থকা জ্যেষ্ঠতম ন্যায়াধীশ জনৰ উপস্থিতিত তলত দিয়া প্ৰপত্ৰত শপত ল'ব বা প্ৰতিজ্ঞান কৰিব আৰু তাত নিজৰ নাম চহী কৰিব ; অৰ্থাৎ—

ঈশ্বৰৰ নামত শপত লওঁ

“মই অমুকে _____ য়ে

সত্যনিষ্ঠা সহকাৰে প্ৰতিজ্ঞান কৰো

শ্ৰদ্ধা পূৰ্বক _____ (ৰাজ্যৰ নাম) ৰাজ্যপালৰ পদ পালন কৰিম (নাইবা ৰাজ্যপালৰ কৃত্য নিৰ্বহন কৰিম) আৰু সামৰ্থ্যৰ পূৰ্ণ প্ৰয়োগ সহকাৰে সংবিধান আৰু বিধিৰ পৰিৰক্ষণ, সংৰক্ষণ আৰু প্ৰতিৰক্ষণ কৰিম আৰু _____ (ৰাজ্যৰ নাম)ৰ লোকসাধাৰণৰ সেৱা আৰু কল্যাণৰ অৰ্থে আত্মনিয়োগ কৰিম”।

কিছুমান
আকস্মিক ক্ষেত্ৰত
ৰাজ্যপালৰ কৃত্য
নিৰ্বহন।

১৬০। এই অধ্যায়ত উপবন্ধিত নকৰা যিকোনো আকস্মিকতাত কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালৰ কৃত্য সমূহ নিৰ্বহন কৰাৰ কাৰণে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে যেনে উচিত বিবেচনা কৰে তেনেকৈ উপবন্ধ কৰিব পাৰিব।

কিছুমান গোচৰত
ক্ষমা আদি প্ৰদান
কৰিবলৈ আৰু
দণ্ডাদেশ নিলম্বিত,
পৰিহাৰ বা লঘু
কৰিবলৈ
ৰাজ্যপালৰ ক্ষমতা।

১৬১। ৰাজ্যৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা বিস্তৃত হোৱা কোনো বিষয় সম্পৰ্কীয় বিধিৰ বিৰুদ্ধে কৰা কোনো অপৰাধৰ বাবে দোষী সাব্যস্ত হোৱা ব্যক্তিৰ দণ্ডৰ ক্ষমা, পৰিলম্বন, বিৰাম বা পৰিহাৰ কৰিবলৈ কিম্বা কোনো দণ্ডাদেশৰ নিলম্বন, পৰিহাৰ বা লঘু কৰিবলৈ সেই ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালৰ ক্ষমতা থাকিব।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ৭ ধাৰাৰ দ্বাৰা অঙ্কস্থাপিত।

ষষ্ঠ ভাগ — ৰাজ্যসমূহ — অনুচ্ছেদ ১৬২-১৬৫

১৬২। এই সংবিধানৰ উপবন্ধাবলীৰ সাপেক্ষে এখন ৰাজ্যৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা এনেবোৰ বিষয়লৈ বিস্তৃত হ'ব যিবোৰ বিষয়ৰ সম্বন্ধত সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ বিধি প্ৰণয়ন ক্ষমতা থাকে :

ৰাজ্যৰ
কাৰ্য্যপালিকা
ক্ষমতাৰ বিস্তৃতি।

পৰন্তু, যি বিষয়বোৰৰ সম্বন্ধত ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডল আৰু সংসদৰ বিধি প্ৰণয়নৰ ক্ষমতা থাকে তেনে যি কোনো বিষয়ত ৰাজ্যৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা এই সংবিধানৰ দ্বাৰা অথবা সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধিৰ দ্বাৰা সংঘৰ বা তাৰ প্ৰাধিকাৰী সমূহৰ ওপৰত স্পষ্ট ভাবে প্ৰদত্ত কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতাৰ অধীনস্থ আৰু তাৰ দ্বাৰা পৰিসীমিত হ'ব।

মন্ত্ৰী-পৰিষদ

১৬৩। (১) এই সংবিধানৰ দ্বাৰা বা অধীনত ৰাজ্যপালে স্ববিবেক মতে নিৰ্বহন কৰিবৰ বাবে অপেক্ষিত হোৱা তেওঁৰ কৃত্য সমূহ বা তাৰ কোনোটোৰ ব্যতিৰেকে ৰাজ্যপালক কৃত্য নিৰ্বহন কৰাত সহায় কৰিবলৈ আৰু মন্ত্ৰণা দিবলৈ মুখ্য মন্ত্ৰীক গুৰিয়াল স্বৰূপে লৈ এখন মন্ত্ৰী-পৰিষদ থাকিব।

ৰাজ্যপালক
সহায়তা
কৰিবলৈ আৰু
মন্ত্ৰণা দিবলৈ
মন্ত্ৰী-পৰিষদ।

(২) যদি এই সংবিধানৰ দ্বাৰা বা অধীনত ৰাজ্যপালে কোনো বিষয়ত স্ববিবেকেৰে কাৰ্য্য কৰিবলৈ অপেক্ষিত হয় নে নহয় সেই সম্বন্ধে প্ৰশ্ন উঠে তেনেহলে সেই বিষয়ে স্ববিবেকেৰে কৰা ৰাজ্যপালৰ বিনিশ্চয় চূড়ান্ত হ'ব আৰু ৰাজ্যপালে স্ববিবেকেৰে কাৰ্য্যকৰা উচিত আছিল বা নাছিল এই হেতুত ৰাজ্যপালে কৰা যিকোনো কামৰ মান্যতা সম্বন্ধে কোনো আপত্তি নেকাটব।

(৩) মন্ত্ৰীসকলে ৰাজ্যপালক কিবা মন্ত্ৰণা দিছিলনে, আৰু যদি দিছিল কি দিছিল সেই সম্পৰ্কে কোনো ন্যায়ালয়ত তদন্ত কৰিব নোৱাৰিব।

১৬৪। (১) মুখ্যমন্ত্ৰীক ৰাজ্যপালে নিযুক্ত কৰিব আৰু মুখ্যমন্ত্ৰীৰ মন্ত্ৰণা অনুযায়ী ৰাজ্যপালে অন্যান্য মন্ত্ৰীসকলক নিযুক্ত কৰিব আৰু মন্ত্ৰীসকলে ৰাজ্যপালৰ প্ৰসাদ পৰ্য্যন্ত পদ ধাৰণ কৰিব :

মন্ত্ৰীসকল
সম্বন্ধীয় অন্যান্য
উপবন্ধসমূহ।

পৰন্তু, বিহাৰ, মধ্যপ্ৰদেশ আৰু উৰিষ্যা এই তিনিখন ৰাজ্যত জনজাতিৰ কল্যাণৰ ভাৰ বহনৰ কাৰণে এজন মন্ত্ৰী থাকিব আৰু তেওঁ নিজ কাৰ্য্যভাৰৰ উপৰিও অনুসূচিত জাতি আৰু অনুন্নত সম্প্ৰদায়ৰ কল্যাণ বা অন্য কামৰ দায়িত্ব বহন কৰিব পাৰিব।

(২) মন্ত্ৰী-পৰিষদ সামূহিক ভাবে ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ ওচৰত উত্তৰদায়ী হ'ব।

(৩) মন্ত্ৰী এজনে পদ গ্ৰহণ কৰাৰ পূৰ্বেৰ তৃতীয় অনুসূচীত এই প্ৰয়োজনৰ বাবে দিয়া হোৱা প্ৰপত্ৰ সমূহৰ অনুসাৰে ৰাজ্যপালে তেওঁক পদ আৰু গোপনীয়তাৰ শপত লোৱাব।

(৪) কোনো মন্ত্ৰী একেৰাহে ছয় মাহ কাল ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদস্য নহলে উক্ত কাল শেষ হোৱাৰ পিচত তেওঁ মন্ত্ৰী হৈ নাথাকিব।

(৫) ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে বিধিৰ দ্বাৰা সময়ে সময়ে স্থিৰ কৰা অনুযায়ী আৰু বিধান মণ্ডলে তেনেকৈ স্থিৰ নকৰা পৰ্য্যন্ত দ্বিতীয় অনুসূচীত বিনিৰ্দিষ্ট কৰাৰ দৰে মন্ত্ৰী সকলৰ বেতন আৰু ভাত্তা হ'ব।

ৰাজ্যৰ মহাধিবক্তা

১৬৫। (১) প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালে উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ নিযুক্ত হোৱাৰ অৰ্থত থকা কোনো এজন ব্যক্তিক ৰাজ্যৰ মহাধিবক্তা ৰূপে নিযুক্ত কৰিব।

ৰাজ্যৰ
মহাধিবক্তা।

(২) ৰাজ্যখনৰ চৰকাৰক এনে বিধি সম্বন্ধীয় বিষয়ত মন্ত্ৰণা দিয়া আৰু বিধিপ্ৰকৃতিগত এনে অন্যান্য কৰ্ত্তব্য পালন কৰা যিবিলাকনেকি ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা সময়ে সময়ে তেওঁলৈ পঠোৱা বা অৰ্পণ কৰা হয়, আৰু এই সংবিধানৰ অথবা ততসময় বলবৎ থকা আন কোনো বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত তেওঁৰ ওপৰত প্ৰদত্ত কৃত্য সমূহ নিৰ্বহন কৰা মহাধিবক্তাৰ কৰ্ত্তব্য হ'ব।

(৩) ৰাজ্যপালৰ প্ৰসাদ পৰ্য্যন্ত মহাধিবক্তাই পদ ধাৰণ কৰিব আৰু ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা নিৰ্দ্ধাৰিত পাৰিশ্ৰমিক পাব।

ষষ্ঠ ভাগ — ৰাজ্যসমূহ — অনুচ্ছেদ ১৬৬-১৬৮

চৰকাৰৰ কাৰ্য্য পৰিচালনা

ৰাজ্য চৰকাৰৰ
কাৰ্য্যপৰিচালনা।

১৬৬। (১) কোনো ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ সকলো কাৰ্য্যপালিকা কাৰ্য্যবাহী ৰাজ্যপালৰ নামত হোৱা বুলি অভিযুক্ত হ'ব।

(২) ৰাজ্যপালৰ নামত প্ৰস্তুত আৰু অনুষ্ঠিত সকলো আদেশ আৰু অন্যান্য লেখ্য ৰাজ্যপালে প্ৰস্তুত কৰিবলগীয়া। নিয়মাবলীত যথা বিনিৰ্দিষ্ট ৰীতিমতে প্ৰমাণীকৃত কৰিব লাগিব, আৰু তেনেকৈ প্ৰমাণীকৃত কৰা আদেশ বা লেখ্যৰ মান্যতাৰ বিৰুদ্ধে এই আধাৰৰ ওপৰত কোনো আপত্তি নাখাটিব যে সেইটো ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা প্ৰস্তুত বা নিষ্পাদিত আদেশ বা লেখ্য নহয়।

(৩) ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ কাৰ্য্য অধিক সুবিধাজনক ভাবে কৰিবৰ কাৰণে আৰু এই সংবিধানৰ দ্বাৰা বা অধীনত ৰাজ্যপালে স্ববিবেক মতে কাম কৰিবলৈ অপেক্ষিত নোহোৱা উক্ত কাৰ্য্যবোৰ মন্ত্ৰীসকলৰ মাজত কটন কৰিবলৈ ৰাজ্যপালে নিয়মাবলী প্ৰস্তুত কৰিব।

* * * * *

১৬৭। প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ মুখ্যমন্ত্ৰীৰ কৰ্তব্য হ'ব —

ৰাজ্যপালক
সংবাদ জ্ঞাত কৰা
আদি বিষয়ত
মুখ্যমন্ত্ৰীৰ
কৰ্তব্য।

- (ক) ৰাজ্যৰ কাৰ্য্য প্ৰশাসন সম্বন্ধীয় আৰু বিধি প্ৰণয়নৰ প্ৰস্তাব সম্বন্ধীয় মন্ত্ৰী পৰিষদৰ সকলো বিনিশ্চয় ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালক জনোৱা ;
- (খ) ৰাজ্যপালে জানিব খোজা ৰাজ্যৰ কাৰ্য্য প্ৰশাসন সম্বন্ধীয় আৰু বিধি প্ৰণয়নৰ প্ৰস্তাব সম্বন্ধীয় তেনে কোনো সংবাদ ৰাজ্যপালক জনোৱা ;
- (গ) কোনো এজন মন্ত্ৰীয়ে বিনিশ্চয় কৰা কিন্তু মন্ত্ৰী-পৰিষদে বিচাৰ নকৰা কোনো বিষয় ৰাজ্যপালে আৱশ্যক বুলি ভাবিলে মন্ত্ৰী-পৰিষদৰ বিচাৰার্থে দাখিল কৰা।

তৃতীয় অধ্যায় — বিধান মণ্ডল

সাধাৰণ

ৰাজ্যসমূহত
বিধান মণ্ডল
গঠন।

১৬৮। (১) প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ বাবে একোখন বিধান মণ্ডল থাকিব আৰু ই গঠিত হ'ব ৰাজ্যপাল আৰু,

- (ক) ২ [* * *] বিহাৰ, ৩ [* * *] ৪ [* * *] ৫ [* * *]
৬ [মহাৰাষ্ট্ৰ], ৭ [কৰ্ণাটক], ৮ [* * *] ৯ [আৰু উত্তৰ প্ৰদেশ] ৰাজ্যত
দুটা সদনৰে ;
- (খ) আন ৰাজ্যবোৰত এটা সদনৰে।

১। সংবিধান (দ্বাচত্ববিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ দ্বাৰা ২৮ৰ দ্বাৰা খণ্ড (৪) অঙ্কঃস্থাপিত কৰা হৈছিল ; কিন্তু সংবিধান (চতুঃচত্ববিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ৰ দ্বাৰা ২৩ৰ দ্বাৰা তাক লোপ কৰা হয় (২০-৬-৭৯ তাৰ পৰা)।

২। "অন্ধ্ৰ প্ৰদেশ" শব্দসমূহ অন্ধ্ৰ প্ৰদেশ বিধান পৰিষদ (বিলোপন) অধিনিয়ম, ১৯৮৫ (১৯৮৫ৰ ৩৪)ৰ দ্বাৰা ৪ৰ দ্বাৰা লোপ কৰা হৈছে (১-৬-১৯৮৫)ৰ পৰা।

৩। বোম্বে পুন গঠন অধিনিয়ম, ১৯৬০ (১৯৬০ৰ ১১নং) ৰ ২০ ধাৰাৰ দ্বাৰা 'বোম্বে' শব্দটো লোপ কৰা হৈছে (১-৫-১৯৬০ তাৰ পৰা)।

৪। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ৮(২) ধাৰাৰ দ্বাৰা 'মধ্যপ্ৰদেশ' অঙ্কঃস্থাপিত কৰা হৈছিল (অধিসূচিত হোৱা তাৰিখৰ পৰা কিন্তু অধিসূচনা দিয়া হোৱা নাই)।

৫। "তামিল নাড়ু" শব্দসমূহ তামিল নাড়ু বিধান পৰিষদ (বিলোপন) অধিনিয়ম, ১৯৮৬ (১৯৮৬ৰ ৪০)ৰ দ্বাৰা ৪ৰ দ্বাৰা লোপ কৰা হৈছে (১-১১-১৯৮৬)ৰ পৰা।

৬। বোম্বে পুন গঠন অধিনিয়ম, ১৯৬০ (১৯৬০ৰ ১১নং) ৰ ২০ ধাৰাৰ দ্বাৰা অঙ্কঃস্থাপিত (১-৫-১৯৬০ তাৰ পৰা)।

৭। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ৮(১) ধাৰাৰ দ্বাৰা 'মহীশূৰ' অঙ্কঃস্থাপিত কৰা হৈছিল আৰু মহীশূৰ ৰাজ্য (নাম পৰিবৰ্তন) অধিনিয়ম, ১৯৭৩ (১৯৭৩ৰ ৩১ নং) ৰ দ্বাৰা ৪ৰ দ্বাৰা 'মহীশূৰ' ৰ পৰিবৰ্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (১-১১-৭৩ তাৰ পৰা)।

৮। পঞ্জাব বিধান-পৰিষদ (বিলোপন) অধিনিয়ম, ১৯৬৯ৰ ৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা 'পঞ্জাব' শব্দটো লোপ কৰা হৈছে।

৯। পশ্চিম বঙ্গ বিধান-পৰিষদ (বিলোপন) অধিনিয়ম, ১৯৬৯ৰ ৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা "উত্তৰ প্ৰদেশ আৰু পশ্চিম বঙ্গ"ৰ পৰিবৰ্তে "আৰু উত্তৰ প্ৰদেশ" প্ৰতিষ্ঠাপিত কৰা হৈছে (১-৮-৬৯ তাৰ পৰা)।

ষষ্ঠ ভাগ — ৰাজ্যসমূহ — অনুচ্ছেদ ১৬৮-১৭০

(২) যি ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দুটা সদন থাকে তাৰে এটা বিধান পৰিষদ আৰু আনটো বিধান সভা বুলি জ্ঞাত হব আৰু যি ৰাজ্যত কেবল এটা সদন থাকে সেইটো বিধান সভা বুলি জ্ঞাত হব।

১৬৯। (১) অনুচ্ছেদ ১৬৮ত যি কোনো কথা থকা সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা এনে বিধান পৰিষদ থকা ৰাজ্যৰ বিধান পৰিষদ উঠাই দিবলৈ নাইবা তেনে পৰিষদ নথকা ৰাজ্যত তেনেকুৱা পৰিষদ গঠন কৰিবলৈ উপবন্ধ কৰিব পাৰে যদিহে বিধান সভাত মুঠ সদস্য সংখ্যাৰ সংখ্যাধিক্যৰ দ্বাৰা আৰু সভাত উপস্থিত থকা তথা ভোটদান কৰা সদস্যসকলৰ অন্যান্য দুই-তৃতীয়াংশ সংখ্যাধিক্যৰ দ্বাৰা এই উদ্দেশ্যে সংকল্প পাৰিত হয়।

ৰাজ্যসমূহত
বিধান পৰিষদ
বিলোপন বা
সৃষ্টিকৰণ।

(২) খণ্ড (১)ত নিৰ্দেশিত কোনো বিধিত এই সংবিধানৰ সংশোধনৰ কাৰণে এনে উপবন্ধাবলী অন্তৰ্ভুক্ত হব যিবিলাকেনেকি সেই বিধিৰ উপবন্ধ সমূহ কাৰ্য্যকৰী কৰিবলৈ আবশ্যিক হয় আৰু এনে অনুপূৰক, প্ৰাসংগিক আৰু আনুষংগিক উপবন্ধও অন্তৰ্ভুক্ত হব পাৰে যিবিলাকেনেকি সংসদে আবশ্যকীয় বুলি গণ্য কৰে।

(৩) অনুচ্ছেদ ৩৬৮ৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে উপৰোক্ত তেনে কোনো বিধি এই সংবিধানৰ সংশোধন বুলি গণ্য কৰা নহব।

১ [১৭০। (১) অনুচ্ছেদ ৩৩৩ৰ উপবন্ধাবলীৰ অধীনত প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ বিধান সভা ৰাজ্যখনত থকা প্ৰাদেশিক নিৰ্বাচন সমষ্টি সমূহৰ পৰা প্ৰত্যক্ষ নিৰ্বাচনৰ দ্বাৰা নিৰ্বাচিত অনধিক পাঁচ আৰু অন্যান্য ষাঠিজন সদস্যৰে গঠিত হব।

বিধান
সভাসমূহৰ গঠন।

(২) খণ্ড (১)ৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে প্ৰত্যেক ৰাজ্যকে এনে ৰীতিত প্ৰাদেশিক নিৰ্বাচন সমষ্টি সমূহত বিভাজন কৰা হব যাতে প্ৰত্যেক সমষ্টিৰ জনসংখ্যা আৰু তাৰ বাবে আৱণ্টিত আসনৰ সংখ্যাৰ মাজৰ অনুপাত সমগ্ৰ ৰাজ্যতে যথাসাধ্য একে হয়।

২ [স্পষ্টীকৰণ — এই খণ্ডত “জনসংখ্যা” পদে এনে অন্তিম পূৰ্ববৰ্ত্তী জন-গণনাত অভিনিশ্চিত জনসংখ্যাক বুজাব যাৰ প্ৰাসংগিক সংখ্যা সমূহ প্ৰকাশিত হৈছে :

পৰন্তু, এই স্পষ্টীকৰণত প্ৰাসংগিক সংখ্যাসমূহ প্ৰকাশিত হোৱা অন্তিম পূৰ্ববৰ্ত্তী জন-গণনাৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশে, ২০০০ চনৰ পিচত অনুষ্ঠিত প্ৰথম জন-গণনাৰ প্ৰাসংগিক সংখ্যাসমূহ প্ৰকাশিত নোহোৱা পৰ্য্যন্ত, ১৯৭১ চনৰ জন-গণনাৰ প্ৰতি কৰা নিৰ্দেশ বুলি অৰ্থ কৰা হব।]

(৩) প্ৰত্যেক জন-গণনাৰ সমাপ্তিৰ অন্তত প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ বিধান সভাত আসনৰ মুঠ সংখ্যাৰ আৰু প্ৰত্যেক ৰাজ্যকে প্ৰাদেশিক নিৰ্বাচন সমষ্টিলৈ বিভাজনৰ পুনঃ সমাযোজন এনে প্ৰাধিকৰীৰ দ্বাৰা আৰু এনে ৰীতি অনুসৰি কৰা হব— যিটোনেকি সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা নিৰ্দ্ধাৰিত কৰে :

পৰন্তু, এনে পুনঃ সমাযোজনে তৎকালীন বিদ্যমান বিধান সভাৰ বিষটন নোহোৱা পৰ্য্যন্ত বিধান সভাত থকা প্ৰতিনিধিত্বৰ ওপৰত প্ৰভাৱ নেপেলাব :

৩ [অধিকন্তু, এনে পুনঃ সমাযোজন ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা যথা বিনিৰ্দ্ধিষ্ট কৰা তাৰিখৰ পৰাহে প্ৰভাৱী হব আৰু এনে পুনঃ সমাযোজন প্ৰভাৱী নোহোৱা পৰ্য্যন্ত, তেনে পুনঃ সমাযোজনৰ পূৰ্বে বিদ্যমান প্ৰাদেশিক নিৰ্বাচন সমষ্টিৰ ভিত্তিত বিধান সভালৈ কোনো নিৰ্বাচন হব পাৰিব :

পৰন্তু, যেতিয়ালৈকে ২০০০ চনৰ পিচত অনুষ্ঠিত প্ৰথম জন-গণনাৰ প্ৰাসংগিক সংখ্যা সমূহ প্ৰকাশিত নহয়, তেতিয়ালৈকে এই খণ্ডৰ অধীনত প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ আসনৰ মুঠ সংখ্যাৰ পুনঃ সমাযোজন কৰাটো আৰু তেনে ৰাজ্যক প্ৰাদেশিক নিৰ্বাচন সমষ্টিলৈ বিভাজন কৰাটো আবশ্যিক নহব।]

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ৯ ধাৰাৰ দ্বাৰা মূল অনুচ্ছেদটোৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। সংবিধান (দ্বাদশবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ ১৯ ধাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (৩-১-৭৭ তাৰ পৰা)।

৩। উক্ত অধিনিয়মৰ উক্ত ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (৩-১-৭৭ তাৰ পৰা)।

ষষ্ঠ ভাগ — ৰাজ্যসমূহ — অনুচ্ছেদ ১৭১-১৭২

বিধান পৰিষদৰ
গঠন।

১৭১। (১) বিধান পৰিষদ থকা ৰাজ্যৰ বিধান পৰিষদৰ মুঠ সদস্যৰ সংখ্যা উক্ত ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ মুঠ সদস্য সংখ্যাৰ ^১ [এক-তৃতীয়াংশৰ] বেছি নহব :

পৰন্তু, কোনো ৰাজ্যৰ বিধান পৰিষদৰ মুঠ সদস্য সংখ্যা কোনো অবস্থাতে চল্লিশৰ কম নহব।

(২) সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা অন্যথা উপবন্ধ নকৰা পৰ্য্যন্ত কোনো ৰাজ্যৰ বিধান পৰিষদৰ গঠন খণ্ড (৩)ত যথা উপবন্ধিত অনুসাবে হব।

(৩) কোনো ৰাজ্যৰ বিধান পৰিষদৰ মুঠ সদস্য সংখ্যাৰ —

(ক) যিমানদূৰ পৰা যায় এক-তৃতীয়াংশ পৌৰসভা, জিলা-মণ্ডলী সমূহ আৰু সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা নিৰূপিত কৰা মতে ৰাজ্যৰ তেনেকুৱা অন্যান্য স্থানীয় প্ৰাধিকাৰীৰ সদস্য সকলেৰে গঠিত নিৰ্বাচক মণ্ডলীৰ দ্বাৰা নিৰ্বাচিত কৰা হব ;

(খ) যিমানদূৰ পৰা যায় এক-দ্বাদশাংশ ৰাজ্যত বাস কৰা এনে ব্যক্তিকে গঠিত নিৰ্বাচক মণ্ডলীৰ দ্বাৰা নিৰ্বাচিত কৰা হব যিনেকি ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰা স্নাতক হৈ অস্ততঃ তিনি বছৰ থাকে আথবা অস্ততঃ তিনি বছৰ এনে অৰ্হতা সম্পন্ন হৈ থাকে যি অৰ্হতা সংসদে কোনো বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত এনে কোনো বিশ্ববিদ্যালয়ৰ স্নাতকৰ সমতুল্য বুলি বিহিত কৰে ;

(গ) যিমানদূৰ পৰা যায় এক-দ্বাদশাংশ এনে ব্যক্তিকে গঠিত নিৰ্বাচক মণ্ডলীৰ দ্বাৰা নিৰ্বাচিত কৰা হব যিনেকি সংসদে কোনো বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত বিহিত কৰা অনুযায়ী ৰাজ্যত থকা মাধ্যমিক বিদ্যালয়তকৈ অনিন্দ স্তৰৰ শিক্ষানুষ্ঠানত শিক্ষা দিয়া কামত কমেও তিনি বছৰ কাল বত থাকে ;

(ঘ) যিমানদূৰ পৰা যায় এক-তৃতীয়াংশ বিধান সভাৰ সদস্য সকলৰ দ্বাৰা বিধান সভাৰ সদস্য নোহোৱা ব্যক্তিৰ মাজৰ পৰা নিৰ্বাচিত কৰা হব ;

(ঙ) অবশিষ্ট ভাগ খণ্ড (৫) ৰ উপবন্ধাবলী অনুসাবে ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা মনোনীত হব।

(৪) খণ্ড (৩)ৰ উপবন্ধ (ক), (খ) আৰু (গ)ৰ অধীনত নিৰ্বাচিত হব লগীয়া সদস্য সকলক সংসদে প্ৰস্তুত কৰা কোনো বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত বিহিত কৰা এনেকুৱা প্ৰাদেশিক নিৰ্বাচন ক্ষেত্ৰত বাছনি কৰা হব আৰু উপৰোক্ত উপখণ্ড আৰু উক্ত খণ্ডৰ উপখণ্ড (ঘ)ৰ অধীনত হব লগীয়া নিৰ্বাচন আনুপাতিক প্ৰতিনিধিত্ব পদ্ধতি অনুসাবে একল সংক্ৰমণীয় ভোটৰ দ্বাৰা হব।

(৫) খণ্ড (৩)ৰ উপখণ্ড (ঙ)ৰ অধীনত ৰাজ্যপালে মনোনীত কৰিবলগীয়া ব্যক্তি সকল তলত উল্লেখ কৰা বিষয় সম্বন্ধে বিশেষ জ্ঞান আৰু কাৰ্য্যকৰী অভিজ্ঞতা সম্পন্ন হব লাগিব, যথা :—

সাহিত্য, বিজ্ঞান, কলা, সমবায় আন্দোলন আৰু সমাজ-সেবা।

ৰাজ্য বিধান
মণ্ডলৰ
কালাবধি।

১৭২। (১) আগতে বিঘটন নকৰিলে প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ প্ৰত্যেক বিধান সভা প্ৰথম অধিবেশনৰ কাৰণে নিযুক্ত কৰা তাৰিখৰ পৰা ^২ [পাঁচ বছৰ]ৰ কাৰণে চলি থাকিব, ইয়াৰ অধিক কাল নহয় ; আৰু উক্ত পাঁচ বছৰ কালৰ সমাপ্তিয়ে বিধান সভাৰ বিঘটন ঘটাব :

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ১০ ধাৰাৰ দ্বাৰা "এক-চতুৰ্থাংশ"ৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। পূৰ্বৰ "পাঁচ বছৰ" সংবিধান (দ্বাদশবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ দ্বাৰা "ছয় বছৰ" কৰা হৈছিল কিন্তু সংবিধান (চতুঃচত্ববিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ৰ দ্বাৰা ২৪ৰ দ্বাৰা পুনৰ "পাঁচ বছৰ" কৰা হয়।

ষষ্ঠ ভাগ — ৰাজ্যসমূহ — অনুচ্ছেদ ১৭২-১৭৬

পৰসু, উক্ত কাল সংকটকালীন উদ্‌ঘোষণা চলি থকা সময়ত সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা একেলগে এবছৰৰ অনধিক যিকোনো কালবিধিৰ বাবে বঢ়াব পাবিব আৰু উদ্‌ঘোষণা শেষ হোৱাৰ পিচত যিকোনো ক্ষেত্ৰতে ছমাহৰ অধিক বঢ়াব নোৱাৰিব।

(২) কোনো ৰাজ্যৰ বিধানপৰিষদ বিঘটন নহব, কিন্তু প্ৰতি দ্বিতীয় বছৰৰ অন্তত যথাশীঘ্ৰে সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা এই উদ্দেশ্যে প্ৰস্তুত কৰা উপবন্ধ অনুসাবে পৰিষদৰ যথা সম্ভৱ নিকটতম এক-তৃতীয়াংশ সদস্যই অবসৰ গ্ৰহণ কৰিব।

১৭৩। কোনো ব্যক্তি ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ আসন পূৰণৰ কাৰণে নিৰ্বাচিত হবলৈ অৰ্হ নহব যদিহে তেওঁ —

১ [(ক) ভাৰতৰ নাগৰিক নহয়, আৰু নিৰ্বাচন আয়োগৰ দ্বাৰা এই নিমিত্তে প্ৰাধিকৃত কোনো ব্যক্তিৰ আগত তৃতীয় অনুসূচীত এই প্ৰয়োজনৰ বাবে দিয়া প্ৰপত্ৰ অনুসাবে শপত গ্ৰহণ বা প্ৰতিজ্ঞান নকৰে আৰু হস্তাক্ষৰ নিদিয়ে ;]

(খ) বিধান সভাৰ আসনৰ ক্ষেত্ৰত অন্যান্য পচিশ বছৰ আৰু বিধান পৰিষদৰ আসনৰ ক্ষেত্ৰত অন্যান্য ত্ৰিশ বছৰ বয়স প্ৰাপ্ত নহয় ; আৰু

(গ) সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰস্তুত কোনো বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত এই মৰ্মে বিহিত কৰি দিয়া অন্যান্য তেনে অৰ্হতা নাথাকে।

২ [১৭৪। (১) ৰাজ্যপালে সময়ে সময়ে ৰাজ্যিক বিধান মণ্ডলৰ সদনক বা প্ৰত্যেক সদনকে, তেওঁ যি সময়ত আৰু স্থানত উচিত বুলি ভাবে তেনে সময়ত আৰু স্থানত বৈঠকৰ বাবে আহান কৰিব, কিন্তু ইয়াৰ কোনো অধিবেশনৰ অন্তিম বৈঠক আৰু তাৰ পৰবৰ্তী অধিবেশনৰ প্ৰথম বৈঠকৰ বাবে নিৰ্দিষ্ট তাৰিখৰ মাজৰ ব্যৱধান ছমাহ হব নোৱাৰিব।

(২) ৰাজ্যপালে সময়ে সময়ে—

(ক) সদনৰ বা যি কোনোটো সদনৰ সত্ৰাবসান কৰিব পাৰে ;

(খ) বিধান সভা বিঘটন কৰিব পাৰে।

১৭৫। (১) ৰাজ্যপালে বিধান সভাত অভিভাষণ দিব নাইবা বিধান পৰিষদ থকা ৰাজ্যৰ বিধান-মণ্ডলৰ যিকোনোটো সদনত নাইবা একত্ৰে সমবেত উভয় সদনত অভিভাষণ দিব পাৰে আৰু সেই উদ্দেশ্যে সদস্য সকলৰ উপস্থিতি কৰিব পাৰে।

(২) বিধান মণ্ডলত ততকালীন বিবেচনাধীন হৈ থকা কোনো বিধেয়কৰ সম্বন্ধেই হওক নাইবা আন বিষয়েই হওক ৰাজ্যপালে ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদনলৈ বা উভয় সদনলৈ বাণী প্ৰেৰণ কৰিব পাৰে আৰু যিটো সদনলৈ কোনো বাণী এনে প্ৰকাৰে প্ৰেৰিত হয়, সেই সদনে যিমান শীঘ্ৰে সুবিধা হয় সিমান শীঘ্ৰে সেই বাণীত বিচাৰৰ বাবে অপেক্ষিত যিকোনো বিষয়ৰ বিচাৰ কৰিব।

১৭৬। * [(১) বিধান সভাৰ বাবে হোৱা প্ৰত্যেকটো সাধাৰণ নিৰ্বাচনৰ পিচত বহা প্ৰথম অধিবেশনৰ প্ৰাৰম্ভণিতে আৰু প্ৰত্যেক বছৰৰ প্ৰথম অধিবেশনৰ প্ৰাৰম্ভণিতে] ৰাজ্যপালে বিধান সভাত অথবা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান পৰিষদ থাকিলে, একেলগে সমবেত হোৱা উভয় সদনত অভিভাষণ দিব আৰু বিধান মণ্ডল আহান কৰাৰ কাৰণ সমূহ বিধান মণ্ডলক জনাব।

১। সংবিধান (ষষ্ঠদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৩ৰ ৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা মূল (ক) খণ্ডৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। সংবিধান (প্ৰথম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫১ৰ ৮ধাৰাৰ দ্বাৰা মূল অনুচ্ছেদৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। সংবিধান (প্ৰথম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫১ৰ ৯ধাৰাৰ দ্বাৰা “প্ৰত্যেক অধিবেশন”ৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

ৰাজ্যৰ বিধান
মণ্ডলৰ
সদস্যতাৰ বাবে
অৰ্হতাসমূহ।

ৰাজ্যিক বিধান
মণ্ডলৰ
অধিবেশন,
সত্ৰাবসান আৰু
বিঘটন।

সদনত নাইবা
উভয় সদনত
অভিভাষণ
দিবলৈ আৰু
বাণী পঠাবলৈ
ৰাজ্যপালৰ
অধিকাৰ।

ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা
বিশেষ
অভিভাষণ।

ষষ্ঠ ভাগ — ৰাজ্যসমূহ — অনুচ্ছেদ ১৭৬-১৮১

(২) সদনৰ বা যিকোনোটা সদনৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ বিনিয়ামক নিয়মাবলীৰ দ্বাৰা এনে অভিভাষণত নিৰ্দেশিত বিষয় সমূহৰ আলোচনাৰ বাবে সময় ৰাখিবৰ কাৰণে [* *] উপবন্ধ কৰিব লাগিব।

সদনৰ সম্পৰ্কত
মন্ত্ৰীসকলৰ আৰু
মহাধিবক্তাৰ
অধিকাৰ।

১৭৭। কোনো ৰাজ্যৰ প্ৰত্যেক মন্ত্ৰীৰ আৰু মহাধিবক্তাৰ ৰাজ্যৰ বিধান সভাত আৰু বিধান পৰিষদ থকা ৰাজ্যৰ উভয় সদনত কথা কোৱাৰ আৰু অন্যথা কাৰ্য্যবাহীত অংশ গ্ৰহণ কৰাৰ আৰু বিধান মণ্ডলৰ যিকোনো সমিতিৰ সদস্য হিচাপে তেওঁৰ নাম দিলে তাত কথা কোৱাৰ আৰু অন্যথা তাৰ কাৰ্য্যবাহীত অংশ গ্ৰহণ কৰাৰ অধিকাৰ থাকিব, কিন্তু এই অনুচ্ছেদৰ বলত ভোট দানৰ বাবে হকদাৰ নহব।

ৰাজ্যিক বিধান মণ্ডলৰ পদাধিকাৰীসকল

বিধান সভাৰ
অধ্যক্ষ আৰু
উপাধ্যক্ষ।

১৭৮। ৰাজ্যৰ বিধান সভাই যথা সম্ভৱ শীঘ্ৰে সভাৰ দুজন সদস্যক যথাক্ৰমে অধ্যক্ষ আৰু উপাধ্যক্ষ ৰূপে বাছি লব আৰু যেতিয়াই অধ্যক্ষ নাইবা উপাধ্যক্ষৰ পদ বিস্তৃত হয় তেতিয়াই সভাই আন এজন সদস্যক স্থান বিশেষে অধ্যক্ষ নাইবা উপাধ্যক্ষ ৰূপে বাছি লব।

অধ্যক্ষ আৰু
উপাধ্যক্ষৰ পদৰ
বিস্তৃতা, পদত্যাগ
আৰু পদৰ পৰা
অপসাৰণ।

১৭৯। বিধান সভাৰ অধ্যক্ষ নাইবা উপাধ্যক্ষ ৰূপে পদ ধাৰণ কৰি থকা কোনো সদস্যই—

- (ক) যদি তেওঁ বিধান সভাৰ সদস্য নোহোৱা হয় তেনেহলে তেওঁৰ পদ বিস্তৃত কৰি দিব ;
- (খ) যদি তেওঁ অধ্যক্ষ হয় তেনেহলে উপাধ্যক্ষলৈ আৰু যদি উপাধ্যক্ষ হয় তেনেহলে অধ্যক্ষলৈ সম্বোধন কৰি যিকোনো সময়তে স্বাক্ষৰিত লিখনৰ দ্বাৰা লিখিত ভাবে পদত্যাগ কৰিব পাৰে ; আৰু
- (গ) বিধান সভাৰ ততকালীন সমূহ সদস্যৰ সংখ্যাধিক্যৰ দ্বাৰা পাৰিত কোনো সংকল্পৰ দ্বাৰা তেওঁক নিজৰ পদৰ পৰা অপসাৰিত কৰিব পাৰিব :

পৰন্ত, সংকল্পটো উপস্থাপিত কৰাৰ অভিপ্ৰায় জনাই অন্ততঃ চৈধ্য দিনৰ সূচনা নিদিয়াতকৈ খণ্ড (গ)ৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে তেনে কোনো সংকল্প উপস্থাপিত কৰিব নোৱাৰিব :

অধিকন্তু, বিধান সভাৰ যেতিয়াই বিঘটন হয় তেতিয়াই বিঘটনৰ পৰবৰ্ত্তী বিধান সভাৰ প্ৰথম বৈঠক বহাৰ ঠিক পূৰ্বলৈকে অধ্যক্ষই তেওঁৰ পদ বিস্তৃত নকৰিব।

অধ্যক্ষৰূপে
কাৰ্য্য চলাবলৈ বা
সেই পদৰ কৰ্ত্তব্য
পালন কৰিবলৈ
উপাধ্যক্ষৰ বা
আন ব্যক্তিৰ
ক্ষমতা।

১৮০। (১) যেতিয়াই অধ্যক্ষৰ পদ বিস্তৃত হয় তেতিয়াই সেই পদৰ কৰ্ত্তব্য সমূহ উপাধ্যক্ষই, বা যদি উপাধ্যক্ষৰ পদো বিস্তৃত হয় তেতিয়া ৰাজ্যপালে সেই উদ্দেশ্যে নিযুক্ত কৰা বিধান সভাৰ আন কোনো সদস্যই পালন কৰিব।

(২) বিধান সভাৰ কোনো বৈঠকত অধ্যক্ষৰ অনুপস্থিতিত উপাধ্যক্ষই আৰু যদি তেওঁ অনুপস্থিত থাকে তেনেহলে সভাৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ নিয়মাবলীৰ দ্বাৰা যথা নিৰ্দ্ধাৰিত কোনো ব্যক্তিয়ে অথবা যদি তেনেকুৱা ব্যক্তিও উপস্থিত নাথাকে তেনেহলে সভাৰ দ্বাৰা যথা নিৰ্দ্ধাৰিত কোনো অন্য ব্যক্তিয়ে অধ্যক্ষ ৰূপে কাৰ্য্য কৰিব।

পদৰ পৰা
অপসাৰণ কৰাৰ
প্ৰস্তাৱ বিচাৰাধীন
হৈ থকা কালত
অধ্যক্ষই নাইবা
উপাধ্যক্ষই
সভাপতিত্ব
নকৰিব।

১৮১। (১) বিধান সভাৰ কোনো বৈঠকত যেতিয়া অধ্যক্ষক পদৰ পৰা অপসাৰণ কৰিবলৈ কোনো সংকল্প বিচাৰাধীন হৈ থাকে তেতিয়া অধ্যক্ষই অথবা যেতিয়া উপাধ্যক্ষক পদৰ পৰা অপসাৰণ কৰিবলৈ কোনো সংকল্প বিচাৰাধীন হৈ থাকে তেতিয়া উপাধ্যক্ষই উপস্থিত থাকিলেও বৈঠকত সভাপতিত্ব নকৰিব আৰু স্থান বিশেষে অধ্যক্ষ নাইবা উপাধ্যক্ষ অনুপস্থিত থকা বৈঠকত অনুচ্ছেদ ১৮০ৰ খণ্ড (২)ৰ উপবন্ধ সমূহ যেনেকৈ প্ৰযোজ্য হয় এনে প্ৰত্যেক বৈঠকৰ সম্পৰ্কতো সেই উপবন্ধ সমূহ তেনেকৈ প্ৰযোজ্য হব।

১। সংবিধান (প্ৰথম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫১ৰ ৯ ধাৰাৰ দ্বাৰা "আৰু সদনৰ অন্য কাৰ্য্যৰ ওপৰত এনে আলোচনাৰ পূৰ্ববৰ্ত্তিতাৰ বাবে" এই শব্দসমূহ লোপ কৰা হৈছে।

ষষ্ঠ ভাগ — ৰাজ্যসমূহ — অনুচ্ছেদ ১৮১-১৮৫

(২) বিধান সভাত তেওঁক পদৰ পৰা অপসাৰণ কৰিবলৈ কোনো সংকল্প বিচাৰাধীন হৈ থকা কালত বিধান সভাত কথা কবলৈ আৰু অন্যথা সভাৰ কাৰ্য্যবাহীত অংশ গ্ৰহণ কৰিবলৈ অধ্যক্ষৰ অধিকাৰ থাকিব আৰু অনুচ্ছেদ ১৮৯ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও তেনেকুৱা সংকল্পত বা তেনেকুৱা কাৰ্য্যবাহীৰ কালত অন্য যিকোনো বিষয়ত মাত্ৰ প্ৰথম বাৰহে ভোট দিবলৈ হকদাৰ হব কিন্তু ভোটৰ সমতাৰ ক্ষেত্ৰত নহব।

১৮২। বিধান পৰিষদ থকা প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ বিধান পৰিষদে যথা সম্ভৱ শীঘ্ৰে পৰিষদৰ দুজন সদস্যক যথাক্ৰমে সভাপতি আৰু উপসভাপতি ৰূপে বাছি লব আৰু যেতিয়াই সভাপতি নাইবা উপসভাপতিৰ পদ বিজ্ঞ হয় পৰিষদে আন এজন সদস্যক স্থান বিশেষে সভাপতি নাইবা উপসভাপতি ৰূপে বাছি লব।

বিধান পৰিষদৰ সভাপতি আৰু উপসভাপতি।

১৮৩। বিধান পৰিষদৰ সভাপতি বা উপসভাপতি ৰূপে পদ ধাৰণ কৰি থকা কোনো সদস্যই—

সভাপতি আৰু উপসভাপতি পদৰ বিজ্ঞতা, পদত্যাগ আৰু পদৰ পৰা

(ক) যদি তেওঁ পৰিষদৰ সদস্য নোহোৱা হয় তেনেহলে নিজৰ পদ বিজ্ঞ কৰি দিব ;

অপসাৰণ।

(খ) যদি তেনেকুৱা সদস্যজন সভাপতি হয় তেনেহলে উপসভাপতিক আৰু যদি তেনেকুৱা সদস্যজন উপসভাপতি হয় তেনেহলে সভাপতিক সম্বোধন কৰি যিকোনো সময়তে স্বাক্ষৰিত লিখনৰ দ্বাৰা নিজৰ পদ ত্যাগ কৰিব পাৰে ; আৰু

(গ) পৰিষদৰ ততকালীন সমূহ সদস্যৰ সংখ্যাধিকাৰ দ্বাৰা পাৰিত কোনো সংকল্পৰ দ্বাৰা তেওঁক নিজৰ পদৰ পৰা অপসাৰিত কৰিব পাৰিব :

পৰন্তু, সংকল্পটো উপস্থাপিত কৰাৰ অভিপ্ৰায় জনাই চৈধ্য দিনৰ আগতে সূচনা নিদিয়াকৈ উপখণ্ড (গ)ৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে তেনে কোনো সংকল্প উপস্থাপিত কৰিব নোৱাৰিব।

১৮৪। (১) যেতিয়া সভাপতিৰ পদ বিজ্ঞ হয় তেতিয়া উপসভাপতিৰ দ্বাৰা আৰু যদি উপসভাপতিৰ পদো বিজ্ঞ হয় তেনেহলে পৰিষদৰ এনে এজন সদস্যৰ দ্বাৰা সভাপতি পদৰ কৰ্তব্য পালন কৰা হব যাকনেকি ৰাজ্যপালে সেই প্ৰয়োজনানুৰ্থে নিযুক্ত কৰে।

সভাপতি পদৰ কৰ্তব্য পালন কৰিবলৈ নাইবা সভাপতি ৰূপে কাৰ্য্য কৰিবলৈ উপসভাপতি বা অন্যব্যক্তিৰ ক্ষমতা।

(২) পৰিষদৰ কোনো বৈঠকত সভাপতিৰ অনুপস্থিতিত উপসভাপতিয়ে আৰু যদি তেওঁও অনুপস্থিত থাকে তেনেহলে পৰিষদৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ নিয়মাবলীৰ দ্বাৰা যথা নিৰ্দ্ধাৰিত কোনো ব্যক্তিয়ে অথবা যদি তেনেকুৱা কোনো ব্যক্তিও উপস্থিত নাথাকে তেনেহলে পৰিষদৰ দ্বাৰা যথা নিৰ্দ্ধাৰিত কোনো অন্য ব্যক্তিয়ে সভাপতি ৰূপে কাৰ্য্য কৰিব।

পদৰ পৰা অপসাৰণ কৰাৰ প্ৰস্তাৱ বিচাৰাধীন হৈ থকা কালত সভাপতি নাইবা উপসভাপতিয়ে সভাপতিত্ব নকৰিব।

১৮৫। (১) বিধান পৰিষদৰ কোনো বৈঠকত যেতিয়া সভাপতিক পদৰ পৰা অপসাৰণ কৰিবলৈ কোনো সংকল্প বিচাৰাধীন হৈ থাকে তেতিয়া সভাপতিয়ে অথবা যেতিয়া উপসভাপতিক পদৰ পৰা অপসাৰণ কৰিবলৈ কোনো সংকল্প বিচাৰাধীন হৈ থাকে তেতিয়া উপসভাপতিয়ে উপস্থিত থাকিলেও বিধান পৰিষদৰ কোনো বৈঠকত সভাপতিত্ব নকৰিব আৰু স্থান বিশেষে সভাপতি নাইবা উপসভাপতি অনুপস্থিত থকা বৈঠকত অনুচ্ছেদ ১৮৪ৰ খণ্ড (২)ৰ উপবন্ধ সমূহ যেনেকৈ প্ৰযোজ্য হয় এনে প্ৰত্যেক বৈঠকৰ সম্পৰ্কতো সেই উপবন্ধ সমূহ তেনেকৈ প্ৰযোজ্য হব।

(২) বিধান পৰিষদত তেওঁৰ পদৰ পৰা অপসাৰণ কৰিবলৈ কোনো সংকল্প বিচাৰাধীন হৈ থকা কালত বিধান পৰিষদত কথা কবলৈ আৰু অন্যথা সভাৰ কাৰ্য্যবাহীত অংশ গ্ৰহণ কৰিবলৈ সভাপতিৰ অধিকাৰ থাকিব আৰু অনুচ্ছেদ ১৮৯ত যি কোনো কথা থকা সত্ত্বেও তেনেকুৱা সংকল্পত বা তেনেকুৱা কাৰ্য্যবাহীৰ কালত অন্য যিকোনো বিষয়ত মাত্ৰ প্ৰথম বাৰহে ভোট দান কৰিবলৈ হকদাৰ হব, কিন্তু ভোটৰ সমতাৰ ক্ষেত্ৰত নহব।

অধ্যক্ষ, উপাধ্যক্ষ,
সভাপতি আৰু
উপসভাপতিৰ
বেতন আৰু ভাত্তা।

১৮৬। বিধান সভাৰ অধ্যক্ষক আৰু উপাধ্যক্ষক আৰু বিধান পৰিষদৰ সভাপতিক আৰু উপসভাপতিক ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে বিধিৰ দ্বাৰা যথাক্ৰমে নিৰ্দিষ্ট কৰা অনুসৰি বেতন আৰু ভাত্তা সমূহ দিয়া হ'ব আৰু সেই মৰ্মে উপবন্ধ প্ৰস্তুত নকৰালৈকে দ্বিতীয় অনুসূচীত যথা বিনিৰ্দিষ্ট বেতন আৰু ভাত্তা সমূহ দিয়া হ'ব।

ৰাজ্যৰ বিধান
মণ্ডলৰ
সচিবালয়।

১৮৭। (১) ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদনৰ বা প্ৰত্যেক সদনৰে পৃথক সাচিবিক কৰ্মচাৰী বৃন্দ থাকিব :

পৰন্তু, বিধান পৰিষদ থকা ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ ক্ষেত্ৰত এই খণ্ডৰ কোনো কথাই এনেকুবা বিধান মণ্ডলৰ উভয় সদনৰ কাৰণে উমৈহতীয়া পদ সৃষ্টি কৰাত বাধা আৰোপ কৰা বুলি অৰ্থ নকৰিব।

(২) ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে বিধিৰ দ্বাৰা ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ এটা নাইবা উভয় সদনৰে সাচিবিক কৰ্মচাৰী বৃন্দৰ ভৰ্তিৰ আৰু তাত নিযুক্ত ব্যক্তি সকলৰ সেৱাৰ চৰ্ত্ত সমূহ বিনিয়মন কৰিব পাৰিব।

(৩) খণ্ড (২)ৰ অধীনত যেতিয়ালৈকে ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে উপবন্ধ প্ৰস্তুত নকৰে তেতিয়ালৈকে ৰাজ্যপালে স্থান বিশেষে বিধান সভাৰ অধ্যক্ষৰ লগত নাইবা বিধান পৰিষদৰ সভাপতিৰ লগত পৰামৰ্শ কৰাৰ পিচত বিধান সভা নাইবা পৰিষদৰ সাচিবিক কৰ্মচাৰী বৃন্দৰ ভৰ্তিৰ আৰু তাত নিযুক্ত ব্যক্তি সকলৰ সেৱাৰ চৰ্ত্ত সমূহ বিনিয়মন কৰি নিয়ম প্ৰস্তুত কৰিব পাৰে আৰু তেনেকুবাকৈ প্ৰস্তুত কৰা যিকোনো নিয়ম উক্ত খণ্ডৰ অধীনত প্ৰস্তুত যিকোনো বিধিৰ উপবন্ধ সাপেক্ষে প্ৰভাৱী হ'ব।

কাৰ্য্য পৰিচালনা

সদস্যসকলৰ
দ্বাৰা শপত গ্ৰহণ
বা প্ৰতিজ্ঞান।

১৮৮। ৰাজ্যৰ বিধান সভা নাইবা বিধান পৰিষদৰ প্ৰত্যেক সদস্যই নিজৰ আসন গ্ৰহণ কৰাৰ পূৰ্বে ৰাজ্যপাল বা তেওঁৰ দ্বাৰা সেই উদ্দেশ্যে নিযুক্ত অন্য কোনো ব্যক্তিৰ সম্মুখত তৃতীয় অনুসূচীত এই প্ৰয়োজনৰ কাৰণে দিয়া হোৱা প্ৰপত্ৰ অনুসাৰে শপত ল'ব বা প্ৰতিজ্ঞান কৰিব আৰু তাত হস্তাক্ষৰ কৰিব।

সদনসমূহত ভোট
দান, বিস্তৃত আসন
থকা সত্ত্বেও
সদনসমূহৰ কাৰ্য্য
কৰিবলৈ ক্ষমতা
আৰু থূল।

১৮৯। (১) এই সংবিধানত অন্যথা উপবন্ধিত কৰা অবস্থায় ব্যতিৰেকে কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনো সদনৰ কোনো বৈঠকত সকলো প্ৰশ্নৰ নিৰ্দ্ধাৰণ অধ্যক্ষ বা সভাপতি বা তেনেদৰে কাৰ্য্য কৰা ব্যক্তিৰ বাহিৰে, উপস্থিত থকা আৰু ভোট দান কৰা সদস্য সকলৰ ভোটাক্ষৰ দ্বাৰা কৰা হ'ব।

অধ্যক্ষই নাইবা সভাপতিয়ে বা তেনেদৰে কাৰ্য্য কৰা ব্যক্তিয়ে প্ৰথমতঃ ভোট দান নকৰিব কিন্তু ভোটৰ সময়ত ক্ষেত্ৰত নিৰ্ণায়ক ভোট পাব আৰু তাক প্ৰয়োগ কৰিব।

(২) কোনো সদস্য পদ বিস্তৃত হৈ থাকিলেও ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদনৰ কাৰ্য্য কৰাৰ ক্ষমতা থাকিব আৰু হ'ব নথকা কোনো ব্যক্তি কাৰ্য্যবাহীত উপস্থিত থকা, ভোট দান কৰা নাইবা অন্যথা অংশ গ্ৰহণ কৰা বুলি পিচত প্ৰকাশ পালেও ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডল যিকোনো কাৰ্য্যবাহী বিধিমান্য হ'ব।

(৩) যেতিয়ালৈকে ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে বিধিৰ দ্বাৰা অন্যথা উপবন্ধিত নকৰে তেতিয়ালৈকে ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ একোটা সদনৰ অধিবেশন গঠিত কৰিবলৈ আবশ্যকীয় থূল দহজন সদস্য বা সদনৰ সম্পূৰ্ণ সদস্য সংখ্যাৰ এক-দশমাংশৰ যিটোবেই অধিক সেইটোবেই হ'ব।

(৪) যদি কোনো সময়ত ৰাজ্যৰ বিধান সভা অথবা বিধান পৰিষদৰ কোনো বৈঠকত থূল নহয় তেনেহলে অধ্যক্ষ বা সভাপতি বা সেই ৰূপে কাৰ্য্য কৰা ব্যক্তিৰ কৰ্ত্তব্য হ'ব, হয় সদন স্থগিত কৰা অথবা থূল নোহোৱালৈকে বৈঠক নিলগিত কৰা।

ষষ্ঠ ভাগ—ৰাজ্যসমূহ—অনুচ্ছেদ ১৯০-১৯১

সদস্যসকলৰ অনর্হতাসমূহ

১৯০। (১) কোনো ব্যক্তিয়েই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ উভয় সদনৰ সদস্য নহব আৰু কোনো ব্যক্তি উভয় সদনৰ সদস্য হলে ইটো বা সিটো সদনত তেওঁৰ আসন বিক্ত কৰাৰ কাৰণে ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে বিধিৰ দ্বাৰা উপবন্ধ কৰিব।

(২) কোনো ব্যক্তি প্ৰথম অনুসূচীত বিনিৰ্দ্ধিষ্ট দুখন বা ততোধিক ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদস্য নহব আৰু যদি কোনো ব্যক্তিক তেনেকুৱা দুখন বা ততোধিক ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদস্য বাছি লোৱা হয় তেনেহলে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা প্ৰস্তত নিয়মাবলীত^১ যথা বিনিৰ্দ্ধিষ্ট কাল ছোৱাৰ সমাপ্তিত তেনেকুৱা সকলো বিধান মণ্ডলত সেই ব্যক্তিৰ আসন বিক্ত হব যদিহে তেওঁ ইতিপূৰ্বে এখন ৰাজ্যৰ বাহিৰে আন সকলো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডল সমূহত তেওঁৰ আসন ত্যাগ নকৰে।

(৩) যদি কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনো সদনৰ কোনো সদস্য—

(ক) ^২ [অনুচ্ছেদ ১৯১ব খণ্ড (১) বা খণ্ড-২ত] উল্লিখিত অনর্হতা সমূহৰ কোনোটোৰ অধীনস্থ হয় ; কিম্বা

^৩ [(খ) যথাস্থিতি অধ্যক্ষ বা সভাপতিক সম্বোধন কৰি স্বাক্ষৰিত লিখনৰ দ্বাৰা নিজৰ আসন ত্যাগ কৰে আৰু যথাস্থিতি অধ্যক্ষ বা সভাপতিৰ দ্বাৰা তেওঁৰ পদত্যাগ গৃহীত কৰা হয়,] তেনেহলে তেওঁৰ আসন তেতিয়াই বিক্ত হব ;

^৪ [পৰন্ত, উপখণ্ড (খ)ত উল্লিখিত কোনো পদত্যাগৰ ক্ষেত্ৰত যদিহে প্ৰাপ্ত সংবাদৰ পৰা বা আন প্ৰকাৰে আৰু তেওঁ উপযুক্ত বুলি বিবেচনা কৰা তেনে কোনো তদন্তৰ পিচত, যথাস্থিতি অধ্যক্ষ বা সভাপতি এইবুলি সন্মুখ হৈ যেনে পদত্যাগ স্বেচ্ছাকৃত বা প্ৰকৃত নহয়, তেনেহলে তেওঁ তেনে পদত্যাগ গ্ৰহণ নকৰিব।]

(৪) যদি কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনোটো সদনৰ কোনো সদস্য সদনৰ অনুষ্ঠা নোলোৱাকৈ ষাঠি দিন কালাবধি সদনৰ সকলোবোৰ বৈঠকত অনুপস্থিত থাকে তেনেহলে সদনে তেওঁৰ আসন বিক্ত হোৱা বুলি ঘোষণা কৰিব পাৰিব :

পৰন্ত, ষাঠি দিনৰ উক্ত কালাবধি সংগণনা কৰোতে যি কালছোৱাত সদনৰ সন্মতাসন হয় বা একেলগেঠাৰিয়ে চাৰি দিনতকৈও অধিক সদন স্থগিত হয় সেই কালছোৱা লেখত লোৱা নহব।

১৯১। (১) কোনো ব্যক্তি কোনো ৰাজ্যৰ বিধান সভা নাইবা বিধান পৰিষদৰ সদস্য ৰূপে বাছনি পাবলৈ বা সদস্য হবলৈ অনর্হ হব—

(ক) যদি তেওঁ ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে বিধিৰ দ্বাৰা পদধাৰীক অনর্হ নকৰে বুলি ঘোষণা কৰা পদৰ বাহিৰে ভাৰত চৰকাৰৰ অথবা প্ৰথম অনুসূচীত বিনিৰ্দ্ধিষ্ট কোনো ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ অধীনত কোনো লাভৰ পদ ধাৰণ কৰি থাকে ;

(খ) যদি তেওঁ বিক্ত-চিত্ত হয় আৰু কোনো সক্ষম ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা এনেদৰে ঘোষিত হয় ;

(গ) যদি তেওঁ অনুন্মুক্ত দেউলীয়া হয় ;

(ঘ) যদি তেওঁ ভাৰতৰ নাগৰিক নহয়, বা স্বেচ্ছাকৃত ভাবে কোনো বিদেশী ৰাজ্যৰ নাগৰিকতা অৰ্জন কৰিছে, অথবা কোনো বিদেশী ৰাজ্যৰ প্ৰতি আনুগত্য বা আসক্তিৰ অভিস্বীকাৰৰ অধীনত আছে ;

১। অনুচ্ছেদ ১০১ৰ তলত উল্লিখিত “সমসাময়িক সদস্যতা প্ৰতিবেদন নিয়মাবলী, ১৯৫০” দ্ৰষ্টব্য।

২। সংবিধান (দ্বিপঞ্চাশত্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৫ৰ ধাৰা ৪ৰ দ্বাৰা (১-৩-১৯৮৫ৰপৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) “অনুচ্ছেদ ১৯১ৰ খণ্ড (১)” শব্দ, সংখ্যা আৰু বন্ধনীৰ স্থানত প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। সংবিধান (ত্ৰয়ঃত্ৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৪ৰ ধাৰা ৩ৰ দ্বাৰা উপখণ্ড (খ) ৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৪। উক্ত অধিনিয়ম আৰু ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

সদস্য পদৰ
কাৰণে
অনর্হতাসমূহ।

(৬) যদি সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত তেওঁক তেনেদৰে অনৰ্হ কৰা হৈছে।

১ [স্পষ্টীকৰণ— এই খণ্ডৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে] কোনো ব্যক্তি সংঘৰ অথবা প্ৰথম অনুসূচীত বিনিৰ্দিষ্ট কোনো ৰাজ্যৰ মন্ত্ৰী হোৱা কাৰণতেই ভাৰত চৰকাৰৰ অথবা তেনেকুৱা কোনো ৰাজ্য চৰকাৰৰ অধীনত তেওঁ লাভৰ পদ ধাৰণ কৰা বুলি গণ্য কৰা নহব।

২ [(২) কোনো ব্যক্তি কোনো ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ বা বিধান পৰিষদৰ সদস্য হ'বলৈ অনৰ্হ হ'ব যদিহে তেওঁ দশম অনুসূচীৰ অধীনত এনেদৰে অনৰ্হ হয়।]

সদস্যসকলৰ
অনৰ্হতা বিষয়ক
প্ৰশ্নৰ ওপৰত
বিনিশ্চয়।

৩ [১৯২। (১) যদি কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনোটো সদনৰ কোনো সদস্য অনুচ্ছেদ ১৯১ৰ খণ্ড (১)ত উল্লিখিত অনৰ্হতা সমূহৰ কোনোটোৰ অধীনস্থ হোৱা বা নোহোৱা সম্পৰ্কে কোনো প্ৰশ্ন উঠে তেনেহলে প্ৰশ্নটো ৰাজ্যপালৰ বিনিশ্চয়ৰ কাৰণে পঠোৱা হ'ব আৰু তেওঁৰ বিনিশ্চয়েই চূড়ান্ত হ'ব।

(২) এনেকুৱা কোনো প্ৰশ্নৰ ওপৰত বিনিশ্চয় দিয়াৰ পূৰ্বে ৰাজ্যপালে নিৰ্বাচন আয়োগৰ মতামত ল'ব আৰু এনে মতামত অনুসাৰে কাৰ্য্য কৰিব।]

অনুচ্ছেদ ১৮৮ৰ
অধীনত শপত গ্ৰহণ
বা প্ৰতিজ্ঞান কৰাৰ
পূৰ্বে অথবা অৰ্হ
নোহোৱাকৈ বা অনৰ্হ
হৈ সদস্যৰ স্থানত
বহা আৰু ভোট
দিয়াৰ কাৰণে দণ্ড।

১৯৩। যদি কোনো ব্যক্তিয়ে অনুচ্ছেদ ১৮৮ৰ প্ৰয়োজনীয়তা সমূহ পূৰ্ণ কৰাৰ পূৰ্বে ৰাজ্যৰ বিধান সভা বা বিধান পৰিষদৰ সদস্য ৰূপে বহে বা ভোট দিয়ে অথবা যেতিয়া তেওঁ তাৰ সদস্যতাৰ বাবে অৰ্হ নহয় বা অনৰ্হ বুলি জানিও, অথবা সংসদৰ দ্বাৰা বা ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰস্তুত কোনো বিধিৰ উপবন্ধৰ দ্বাৰা তেওঁক তেনেকৈ বহিবলৈ বা ভোট দিবলৈ নিষিদ্ধ কৰা বুলি জানিও তেনে কৰে, তেনেহলে তেওঁ তেনেকৈ বহা বা ভোট দিয়া প্ৰত্যেক দিনৰ বাবে পাঁচশ টকাৰ দণ্ডৰ বাবে দায়ী হ'ব আৰু সেই টকা ৰাজ্যক দিবলগীয়া ঋণ হিচাবে উচলযোগ্য হ'ব।

ৰাজ্যিক বিধান মণ্ডলসমূহৰ আৰু তাৰ সদস্যসকলৰ
বিশেষাধিকাৰ আৰু উন্মুক্তিসমূহ

বিধান মণ্ডলৰ
সদনসমূহৰ আৰু তাৰ
সদস্যসকলৰ আৰু
সমিতিসমূহৰ ক্ষমতা,
বিশেষাধিকাৰ
প্ৰভৃতি।

১৯৪। (১) এই সংবিধানৰ উপবন্ধাবলী আৰু বিধান মণ্ডলৰ প্ৰক্ৰিয়া-বিনিয়ামক নিয়মাবলী আৰু স্থায়ী আদেশ সমূহৰ সাপেক্ষে প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলত বাক স্বাধীনতা থাকিব।

(২) বিধান মণ্ডলত বা তাৰ কোনো সমিতিত কোৱা কোনো কথা বা দিয়া কোনো ভোটৰ সম্বন্ধত ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনো সদস্যৰ বিৰুদ্ধে কোনো ন্যায়ালয়ত কোনো কাৰ্য্যবাহী নচলিব আৰু এনেকুৱা বিধান মণ্ডলৰ কোনো সদনৰ প্ৰাধিকাৰৰ দ্বাৰা বা অধীনত কোনো প্ৰতিবেদন, পত্ৰ, ভোট বা কাৰ্য্যবাহীৰ প্ৰকাশৰ সম্বন্ধতো কোনো ব্যক্তি তেনে ধৰণে দায়ী নহব।

(৩) অন্যান্য বিষয়ত কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনো সদনৰ আৰু এনেকুৱা বিধান মণ্ডলৰ কোনো সদনৰ সদস্য সকলৰ আৰু সমিতিবোৰৰ ক্ষমতা, বিশেষাধিকাৰ আৰু উন্মুক্তি সমূহ বিধান মণ্ডলে সময়ে সময়ে বিধিৰ দ্বাৰা যথা পৰিভাষিত কৰি দিয়া অনুসাৰে হ'ব, আৰু তেনেকৈ পৰিভাষিত নোহোৱা পৰ্য্যন্ত [সংবিধান (চতুঃচত্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ৰ ধাৰা ২৬ বলবৎ হোৱাৰ অৱ্যবহিত পূৰ্বে সেই সদনৰ আৰু তাৰ সদস্য সকলৰ আৰু সমিতিবোৰৰ যিবিলাক ক্ষমতা, বিশেষাধিকাৰ আৰু উন্মুক্তি থাকে সেই বিলাকেই হ'ব।]

(৪) এই সংবিধানৰ আধাৰত ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনো সদনত অথবা তাৰ কোনো সমিতিত যি ব্যক্তিয়ে কথা ক'বলৈ অথবা অন্য প্ৰকাৰে তাৰ কাৰ্য্যবাহীত অংশ গ্ৰহণ কৰিবলৈ অধিকাৰ পায় তেনে ব্যক্তিৰ সম্বন্ধত সেই বিধান মণ্ডলৰ সদস্য সকলৰ সম্বন্ধত প্ৰয়োগ হোৱাৰ দৰে খণ্ড (১), (২) আৰু (৩)ৰ উপবন্ধাবলীৰ প্ৰয়োগ হ'ব।

১। সংবিধান (দ্বিপঞ্চাশত্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৫ৰ ধাৰা ৫ৰ দ্বাৰা (১-৩-১৯৮৫ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) "(২) এই অনুচ্ছেদৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে" এই বন্ধনী, সংখ্যা আৰু শব্দাবলীৰ স্থানত প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। সংবিধান (দ্বিপঞ্চাশত্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৫ৰ ধাৰা ৫ৰ দ্বাৰা (১-৩-১৯৮৫ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) অন্তঃস্থাপিত।

৩। অনুচ্ছেদ ১৯২ সংবিধান (দ্বিপঞ্চাশত্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ আৰু সংবিধান (চতুঃচত্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ৰ দ্বাৰা সংশোধিত হৈ বৰ্তমান ৰূপত আছে (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

৪। সংবিধান (চতুঃচত্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ৰ ধাৰা ২৬ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

ষষ্ঠ ভাগ - ৰাজ্য সমূহ-অনুচ্ছেদ ১৯৫-১৯৭

১৯৫। ৰাজ্যৰ বিধান সভা আৰু ৰাজ্যৰ বিধান পৰিষদৰ সদস্য সকল, ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে বিধিৰ দ্বাৰা সময়ে সময়ে নিৰ্দ্ধাৰিত কৰি দিয়া অনুসৰি বেতন আৰু ভাত্তা পাবলৈ আৰু সেই সম্বন্ধে এনেদৰে উপবন্ধ প্ৰস্তুত নকৰালৈকে এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে তত্ স্থানীয় প্ৰদেশৰ বিধান সভাৰ সদস্য সকলৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য নিৰিখত আৰু চৰ্তত বেতন আৰু ভাত্তা পাবলৈ হক্‌দাৰ হব।

সদস্য সকলৰ বেতন
আৰু ভাত্তা।

বিধান প্ৰক্ৰিয়া

১৯৬। (১) ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়ক আৰু অন্যান্য বিত্তীয় বিধেয়ক বিষয়ত থকা অনুচ্ছেদ ১৯৮ আৰু ২০৭ ৰ উপবন্ধাৱলী সাপেক্ষে বিধান পৰিষদ থকা ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ যিকোনো সদনতে কোনো বিধেয়কৰ উৎপত্তি হব পাৰে।

বিধেয়ক উত্থাপন আৰু
পাৰিতকৰণ সম্বন্ধে
উপবন্ধাৱলী।

(২) অনুচ্ছেদ ১৯৭ আৰু ১৯৮ ৰ উপবন্ধাৱলীৰ সাপেক্ষে উভয় সদনৰ দ্বাৰা বিনা সংশোধনেৰে অথবা কেবল উভয় সদনৰ দ্বাৰা স্বীকৃত সংশোধন সহ, স্বীকৃত নোহোৱা পৰ্য্যন্ত কোনো বিধেয়ক বিধান পৰিষদ থকা ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদন কেইটাৰ দ্বাৰা পাৰিত হোৱা বুলি গণ্য কৰা নহব।

(৩) বিধান মণ্ডলৰ সদনৰ বা সদন কেইটাৰ সত্ৰাসন হোৱা হেতুত কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলত বিবেচনাধীন হৈ থকা কোনো বিধেয়ক কালাতিগত নহব।

(৪) কোনো ৰাজ্যৰ বিধান পৰিষদত বিবেচনাধীন হৈ থকা কিন্তু বিধান সভাৰ দ্বাৰা পাৰিত নোহোৱা কোনো বিধেয়ক বিধান সভাৰ বিঘটনত কালাতিগত নহব।

(৫) কোনো ৰাজ্যৰ বিধান সভাত বিবেচনাধীন অথবা বিধান সভাৰ দ্বাৰা পাৰিত হোৱাৰ পিচত বিধান পৰিষদত বিবেচনাধীন হৈ থকা কোনো বিধেয়ক বিধান সভাৰ বিঘটন হলে কালাতিগত হব।

১৯৭। (১) বিধান পৰিষদ থকা ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ দ্বাৰা কোনো বিধেয়ক পাৰিত হোৱাৰ পিচত আৰু বিধান পৰিষদলৈ প্ৰেৰণ কৰাৰ পিচত যদি—

ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়কৰ
বাহিৰে অন্য বিধেয়কৰ
ক্ষেত্ৰত বিধান পৰিষদৰ
ক্ষমতাৰ ওপৰত
নিৰ্বন্ধন।

(ক) বিধেয়কখন পৰিষদৰ দ্বাৰা অগ্ৰাহ্য হয়; বা

(খ) পৰিষদৰ আগত বিধেয়কখন উত্থাপন কৰা তাৰিখৰ পৰা বিধেয়কখন পৰিষদৰ দ্বাৰা পাৰিত নোহোৱাকৈ তিনি মাহতকৈ অধিক কাল অতিবাহিত হয়; বা

(গ) এনেকুৱা সংশোধন সহ বিধেয়কখন পৰিষদৰ দ্বাৰা পাৰিত হয় যি সংশোধনত বিধান সভা একমত নহয়;

তেতিয়া বিধান সভাই নিজৰ প্ৰক্ৰিয়া বিনিয়ামক নিয়মাবলীৰ সাপেক্ষে, বিধেয়কখন সেই অধিবেশনতে নাইবা পৰৱৰ্তী কোনো অধিবেশনত বিধান পৰিষদৰ দ্বাৰা কৰা, পৰামৰ্শ দিয়া বা স্বীকাৰ কৰা যদি কিবা সংশোধন থাকে তেনে সংশোধন সহ বা বিনা সংশোধনে পুনঃ পাৰিত কৰিব পাৰে আৰু তেনেদৰে পাৰিত বিধেয়কখন তেতিয়া বিধান পৰিষদলৈ প্ৰেৰণ কৰিব পাৰে।

(২) বিধান সভাৰ দ্বাৰা বিধেয়কখন তেনেদৰে দ্বিতীয়বাৰ পাৰিত হোৱাৰ আৰু বিধান পৰিষদলৈ প্ৰেৰণ কৰাৰ পিচত যদি—

(ক) বিধেয়কখন পৰিষদৰ দ্বাৰা অগ্ৰাহ্য হয়; বা

(খ) পৰিষদৰ আগত বিধেয়কখন উত্থাপন কৰা তাৰিখৰ পৰা বিধেয়কখন পৰিষদৰ দ্বাৰা পাৰিত নোহোৱাকৈ এমাহতকৈ অধিক কাল অতিবাহিত হয়; বা

(গ) এনেকুৱা সংশোধন সহ বিধেয়কখন পৰিষদৰ দ্বাৰা পাৰিত হয় যি সংশোধনত বিধান সভা একমত নহয়;

যষ্ঠ ভাগ - ৰাজ্য সমূহ- অনুচ্ছেদ ১৯৭-১৯৯

তেতিয়া বিধান পৰিষদৰ দ্বাৰা কৰা বা পৰামৰ্শ দিয়া আৰু বিধান সভাৰ দ্বাৰা একমত হোৱা যদি কিবা সংশোধন থাকে, তেনে সংশোধন সহ বিধান সভাত দ্বিতীয় বাৰ যি ৰূপত পাৰিত হয় সেই ৰূপত বিধেয়কখন ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদন সমূহৰ দ্বাৰা পাৰিত হোৱা বুলি গণ্য কৰা হব।

(৩) এই অনুচ্ছেদৰ কোনো কথা ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়কত প্ৰয়োগ নহব।

ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়কৰ
সম্বন্ধত বিশেষ প্ৰক্ৰিয়া।

১৯৮।(১) ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়ক বিধান পৰিষদত উত্থাপিত নকৰিব।

(২) বিধান পৰিষদ থকা ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ দ্বাৰা ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়ক এখন পাৰিত কৰাৰ পিচত তাক বিধান পৰিষদলৈ চূপাৰিছৰ কাৰণে প্ৰেৰণ কৰা হব আৰু বিধান পৰিষদে বিধেয়কখন পোৱা তাৰিখৰ পৰা চৈধ্য দিন কালৰধিৰ ভিতৰত নিজৰ চূপাৰিছ সহ বিধেয়কখন বিধান সভালৈ ঘূৰাই পঠাব আৰু তেতিয়া বিধান সভাই বিধান পৰিষদৰ চূপাৰিছ সমূহৰ সকলোবোৰ বা যিকোনোটা গ্ৰহণ বা প্ৰত্যাখ্যান কৰিব পাৰে।

(৩) যদি বিধান সভাই বিধান পৰিষদৰ চূপাৰিছ সমূহৰ কোনোটা গ্ৰহণ কৰে তেনেহলে বিধান পৰিষদে চূপাৰিছ কৰা আৰু বিধান সভাই গ্ৰহণ কৰা সংশোধন সহ ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়কখন উভয় সদনৰ দ্বাৰা পাৰিত হোৱা বুলি গণ্য হব।

(৪) যদি বিধান সভাই বিধান পৰিষদৰ চূপাৰিছ সমূহৰ কোনোটোকে গ্ৰহণ নকৰে তেনেহলে বিধান পৰিষদে চূপাৰিছ কৰা কোনো সংশোধন বিনা বিধান সভাৰ দ্বাৰা যি ৰূপত ইয়াক পাৰিত কৰা হৈছিল সেই ৰূপতে ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়কখন উভয় সদনৰ দ্বাৰা পাৰিত হোৱা বুলি গণ্য হব।

(৫) যদি বিধান সভাৰ দ্বাৰা পাৰিত আৰু বিধান পৰিষদলৈ চূপাৰিছৰ অৰ্থে প্ৰেৰিত ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়কখন চৈধ্য দিনৰ উক্ত কালৰধিৰ ভিতৰত বিধান সভালৈ পুনৰ ঘূৰাই পঠোৱা নহয় তেনেহলে উক্ত কালৰধিৰ সমাপ্তিত যি ৰূপত বিধান সভাৰ দ্বাৰা ইয়াক পাৰিত কৰা হৈছিল সেই ৰূপতেই বিধেয়কখন উভয় সদনৰ দ্বাৰা পাৰিত হোৱা বুলি গণ্য হব।

ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়কৰ
পৰিভাষা।

১৯৯।(১) এই অধ্যায়ৰ প্ৰয়োজনৰ কাৰণে কোনো বিধেয়কক ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়ক বুলি গণ্য কৰা হব যদি ইয়াত কেৱল নিম্নলিখিত বিষয় সমূহৰ সকলোবোৰ অথবা যিকোনোটাৰ লগত সম্বন্ধ থকা উপবন্ধ অন্তৰ্ভুক্ত থাকে, যেনে—

(ক) কোনো কৰৰ আৰোপন, বিলোপন, পৰিহাৰ, পৰিৱৰ্ত্তন বা বিনিয়মন;

(খ) ৰাজ্যৰ দ্বাৰা ধনৰ ঋণ গ্ৰহণ বা কোনো প্ৰত্যাভূতি দিয়াৰ বিনিয়মন, অথবা ৰাজ্যৰ দ্বাৰা লোৱা বা লব খোজা কোনো বিত্তীয় আভাৰৰ সম্বন্ধত বিধিৰ সংশোধন;

(গ) ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধি অথবা আকস্মিকতা নিধিৰ অভিবক্ষা, এনেকুৱা কোনো নিধিত ধন জমা দিয়া বা তাৰ পৰা ধন উলিওৱা;

(ঘ) ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা ধন বিনিয়োগ;

(ঙ) কোনো ব্যয় ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ ওপৰত ভাৰিত ব্যয় বুলি ঘোষণা কৰা অথবা তেনে কোনো ব্যয়ৰ বাশি বৃদ্ধি কৰা;

(চ) ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ বা ৰাজ্যৰ লোক লেখাৰ (পাব্লিক একাউন্টৰ) বাবদ ধন প্ৰাপ্তি কৰা অথবা তেনে ধনৰ অভিবক্ষা বা নিৰ্গমন কৰা; বা

(ছ) (ক) ৰ পৰা (চ) লৈকে এই উপখণ্ড কেইটাত বিনিৰ্দিষ্ট বিষয় সমূহৰ যিকোনোটাৰ আনুষংগিক কোনো বিষয়।

(২) কেৱল অৰ্থদণ্ড বা আন আৰ্থিক দণ্ড আৰোপণৰ অৰ্থে অথবা অনুজ্ঞাপ্তিৰ বাবে অথবা কৃত

ষষ্ঠ ভাগ - ৰাজ্য সমূহ- অনুচ্ছেদ ১৯৯-২০২

সেৱাৰ বাবে ফিঞ্জ দাবী কৰাৰ বা দিয়াৰ বাবে উপবন্ধ কৰিছে বুলিয়েই কিম্বা কেৱল কোনো স্থানীয় প্ৰাধিকাৰী বা নিকাৰ্যৰ দ্বাৰা স্থানীয় প্ৰয়োজনৰ কাৰণে কোনো কৰৰ আৰোপণ, বিলোপন, পৰিহাৰ, পৰিৱৰ্তন বা বিনিয়মনৰ উপবন্ধ কৰিছে বুলিয়েই কোনো বিধেয়ক ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়ক বুলি গণ্য নহব।

(৩) বিধান পৰিষদ থকা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মন্ডলত উত্থাপিত কোনো বিধেয়ক ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়ক হয়নে নহয় সেই সম্পৰ্কে কোনো প্ৰশ্নৰ উদ্ভৱ হলে সেই বিষয়ত তেনেকুৱা ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ অধ্যক্ষৰ বিনিশ্চয়েই চূড়ান্ত হব।

(৪) অনুচ্ছেদ ১৯৮ ৰ অধীনত বিধান পৰিষদলৈ প্ৰেৰণ কৰোতে আৰু অনুচ্ছেদ ২০০ ৰ অধীনত ৰাজ্যপালৰ ওচৰত সন্মতি লাভৰ বাবে নিবেদন কৰোতে প্ৰত্যেকখন ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়কৰ ওপৰত সেইখন ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়ক বুলি বিধান সভাৰ অধ্যক্ষৰ স্বাক্ষৰ সহ প্ৰমাণপত্ৰ পৃষ্ঠাংকিত হব লাগিব।

২০০। যেতিয়া কোনো ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ দ্বাৰা বা বিধান পৰিষদ থকা ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ উভয় সদনৰ দ্বাৰা কোনো বিধেয়ক পাৰিত হয় তেতিয়া বিধেয়কখন ৰাজ্যপালৰ ওচৰত নিবেদন কৰা হব আৰু ৰাজ্যপালে হয় তেওঁ বিধেয়কখনত সন্মতি দিছে বুলি নহয় তাত সন্মতি দিয়াৰ পৰা বিৰত হৈছে বুলি অথবা ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিচাৰাৰ্থে বিধেয়কখন ৰাখি থোৱা বুলি ঘোষণা কৰিব:

বিধেয়কত সন্মতি প্ৰদান।

পৰন্তু, সন্মতিৰ কাৰণে বিধেয়কখন নিবেদন কৰাৰ পিচত যথা সম্ভৱ শীঘ্ৰে ৰাজ্যপালে যদিহে ই ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়ক নহয় তেনেহলে সেই বিধেয়কখনৰ বা তাৰ কোনো বিশেষ উপবন্ধৰ পুনৰ বিচাৰ কৰিবলৈ আৰু বিশেষকৈ তেওঁ নিজ বাণীত চূপাৰিছ কৰি দিয়া তেনে কোনো সংশোধন উত্থাপন কৰাৰ বাঞ্ছনীয়তাৰ বিচাৰ কৰিবলৈ অনুৰোধ কৰি বাণী সহ বিধেয়কখন সদনলৈ বা সদন কেইটালৈ ঘূৰাই পঠোৱা হয় তেতিয়া সদনে বা সদন কেইটাই তদনুসাৰে বিধেয়কখন পুনৰ বিচাৰ কৰিব আৰু যদি বিধেয়কখন সংশোধন সহ বা বিনা সংশোধনে সদনৰ বা সদন কেইটাৰ দ্বাৰা পুনৰ পাৰিত হয় আৰু সন্মতিৰ বাবে ৰাজ্যপালৰ ওচৰত নিবেদন কৰা হয়, তেনেহলে ৰাজ্যপালে তাত সন্মতি দিয়াৰ পৰা বিৰত নহব :

অধিকন্তু, যদি কোনো বিধেয়ক বিধিত পৰিণত হলে, ৰাজ্যপালৰ মতে উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ক্ষমতা এনেদৰে হ্রাস কৰা হব যে এই সংবিধানৰ দ্বাৰা পূৰণ কৰিব লগীয়া সেই ন্যায়ালয়ৰ স্থান সংকটাপন্ন হ'ব তেনেহলে তেনে কোনো বিধেয়কত ৰাজ্যপালে সন্মতি নিদিব বৰং ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিচাৰাৰ্থে ৰাখি থব।

২০১। যেতিয়া ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা কোনো বিধেয়ক ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিচাৰাৰ্থে ৰক্ষিত হয় তেতিয়া ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে বিধেয়কখনত তেওঁৰ সন্মতি দিয়া বুলি বা সন্মতি দিয়াৰ পৰা বিৰত হোৱা বুলি ঘোষণা কৰিব :

বিচাৰাৰ্থে ৰক্ষিত
বিধেয়ক সমূহ।

পৰন্তু, যেতিয়াকৈ বিধেয়কখন ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়ক নহয় তেতিয়া ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে সেই বিধেয়কখন স্থানবিশেষে ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদনলৈ অথবা সদনকেইটালৈ অনুচ্ছেদ ২০০ৰ প্ৰথম পৰন্তুকত যথা বণিত বাণী সহ ঘূৰাই পঠাবলৈ ৰাজ্যপালক নিৰ্দেশ দিব পাৰে আৰু কোনো বিধেয়ক তেনেকৈ ঘূৰাই পঠালে তেনেকুৱা বাণী প্ৰাপ্তিৰ তাৰিখৰ পৰা ছয় মাহ কালোৱাৰিৰ ভিতৰত সদনে বা সদন কেইটাই তদনুসাৰে তাক পুনৰ বিচাৰ কৰিব আৰু যদি সংশোধন সহ বা সংশোধন বিনা সদনৰ দ্বাৰা অথবা সদন কেইটাৰ দ্বাৰা ইয়াক পুনৰ পাৰিত কৰা হয়, তেনেহলে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিচাৰৰ কাৰণে বিধেয়কখন পুনৰ নিবেদিত কৰা হ'ব।

বিত্তীয় বিষয় সম্পৰ্কে প্ৰক্ৰিয়া

২০২।(১) প্ৰত্যেক বিত্তীয় বছৰৰ সম্বন্ধত এই ভাগত "বাৰ্ষিক বিত্তীয় বিৱৰণ" নামে উল্লিখিত সেই বছৰৰ নিমিত্তে ৰাজ্য খনৰ প্ৰাক্কলিত আয় আৰু ব্যয়ৰ বিৱৰণ এখন, ৰাজ্যপালে ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদনত বা সদন কেইটাত দিয়াৰ।

বাৰ্ষিক বিত্তীয় বিৱৰণ।

যষ্ঠ ভাগ - ৰাজ্য সমূহ- অনুচ্ছেদ ২০২-২০৪

(২) বাৰ্ষিক বিত্তীয় বিৱৰণত সন্নিৱিষ্ট ব্যয়ৰ প্ৰাক্কলনত -

- (ক) এই সংবিধানৰ দ্বাৰা ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ ওপৰত ভাৰিত ব্যয় বুলি বণিত ব্যয় পূৰণৰ কাৰণে প্ৰয়োজনীয় ধনৰাশি ; আৰু
- (খ) ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা ব্যয় কৰিবলৈ প্ৰস্তাৱিত অন্যান্য ব্যয় পূৰণৰ কাৰণে প্ৰয়োজনীয় ধনৰাশি ;

পৃথককৈ দেখুৱাব; আৰু ৰাজস্ব লেখাৰ ব্যয় অন্য ব্যয়ৰ পৰা প্ৰভেদ কৰি দেখুৱাব।

(৩) নিম্নোক্ত ব্যয় সমূহ প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ ওপৰত ভাৰিত ব্যয় হব-

- (ক) ৰাজ্যপালৰ উপলব্ধি আৰু ভাত্তা সমূহ আৰু তেওঁৰ পদ সম্পৰ্কীয় অন্য ব্যয় ;
- (খ) বিধান সভাৰ অধ্যক্ষ আৰু উপাধ্যক্ষৰ আৰু বিধান পৰিষদ থকা ৰাজ্যৰ ক্ষেত্ৰত বিধান পৰিষদৰ সভাপতি আৰু উপ-সভাপতিৰ বেতন আৰু ভাত্তা সমূহ ;
- (গ) সুদ, নিষ্কেপ-নিধি, ভাৰ আৰু বিমোচন ভাৰক অন্তৰ্গত কৰি ৰাজ্যৰ ওপৰত দায়িত্ব থকা ঋণ-ভাৰ সমূহ আৰু ধাৰ গ্ৰহণ আৰু ঋণ-সেৱা আৰু ঋণ বিমোচন সম্পৰ্কীয় অন্যান্য ব্যয় সমূহ ;
- (ঘ) কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ সকলৰ বেতন আৰু ভাত্তা সম্বন্ধীয় ব্যয় ;
- (ঙ) কোনো ন্যায়ালয়ৰ বা মধ্যস্থ ন্যায়াধিকৰণৰ কোনো নিৰ্ণয়, ডিক্ৰী বা ব্যয়ৰ তুষ্টিৰ অৰ্থে প্ৰয়োজনীয় কোনো ধনৰাশি ;
- (চ) এই সংবিধানৰ দ্বাৰা বা ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধিৰ দ্বাৰা এনে ভাবে ভাৰিত হব বুলি ঘোষিত আন কোনো ব্যয়।

বিধান মণ্ডলত
প্ৰাক্কলন সম্পৰ্কীয়
প্ৰক্ৰিয়া।

২০৩।(১) প্ৰাক্কলনত কোনো ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ ওপৰত ভাৰিত ব্যয় সম্পৰ্কীয় যিখিনি ব্যয় থাকে সেইখিনি বিধান সভাত ভোটৰ কাৰণে দিয়া নহব, কিন্তু এই খণ্ডৰ কোনো কথাই প্ৰাক্কলন সমূহৰ কোনোটোক বিধান মণ্ডলত আলোচনা কৰাৰ পৰা নিবাৰণ কৰা বুলি অৰ্থ নকৰিব।

(২) উক্ত প্ৰাক্কলনৰ যিমানখিনি অন্য ব্যয় সম্পৰ্কীয় হয় সেই পৰিমাণে অনুদান অভিযাচনাৰ ৰূপত বিধান সভাত দাঙি ধৰিব আৰু যিকোনো অভিযাচনাত অনুমতি দিবলৈ বা অনুমতি অস্বীকাৰ কৰিবলৈ অথবা তাত বিনিৰ্দ্ধিষ্ট ৰাশিৰ ন্যূনকৰণ সাপেক্ষে কোনো অভিযাচনাত অনুমতি দিবলৈ বিধান সভাৰ ক্ষমতা থাকিব।

(৩) ৰাজ্যপালৰ চুপাৰিছ বিনা কোনো অনুদানৰ অভিযাচনা কৰা নহব।

বিনিয়োজন বিধেয়ক।

২০৪।(১) বিধান সভাৰ দ্বাৰা অনুচ্ছেদ ২০৩ৰ অধীনত অনুদান সমূহ মঞ্জুৰী কৰাৰ পিচত যথা শীঘ্ৰে নিম্নোক্ত ব্যয় সমূহ পূৰণাৰ্থে আৱশ্যক হোৱা সকলো ধন ৰাজ্যখনৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা বিনিয়োজন কৰাৰ উপবন্ধ কৰি বিধেয়ক উত্থাপিত কৰিব-

(ক) বিধান সভাৰ দ্বাৰা তেনেদৰে মঞ্জুৰী কৰা অনুদান সমূহ ; আৰু

(খ) ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ ওপৰত ভাৰিত ব্যয় কিন্তু কোনো স্থলতে সদন অথবা সদন সমূহৰ আগত পূৰ্বে দাঙি ধৰা বিৱৰণত দৰ্শোৱা ৰাশিতকৈ এই ব্যয় অধিক হব নোৱাৰিব।

(২) ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদনত বা যিকোনোটো সদনত এনে বিধেয়কৰ ওপৰত এনে সংশোধন প্ৰস্তাৱ নকৰিব যাৰ ফলত এই প্ৰকাৰে কৰা হোৱা কোনো অনুদানৰ ৰাশিৰ হেৰফেৰ অথবা লক্ষ্যৰ পৰিৱৰ্ত্তন অথবা ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ ওপৰত ভাৰিত ব্যয়ৰ ৰাশিৰ হেৰফেৰ হয়, আৰু এই খণ্ডৰ অধীনত কোনো সংশোধন অগ্ৰাহ্য হয়নে নহয় সেই বিষয়ে অধ্যক্ষতা কৰা ব্যক্তিৰ বিনিশ্চয়েই চূড়ান্ত হব।

(৩) অনুচ্ছেদ ২০৫ আৰু ২০৬ ৰ উপবন্ধাৱলীৰ সাপেক্ষে এই অনুচ্ছেদৰ উপবন্ধ অনুসৰি

ষষ্ঠ ভাগ - ৰাজ্য সমূহ-অনুচ্ছেদ ২০৪-২০৭

পাৰিত বিধিৰ দ্বাৰা কৰা বিনিয়োজনৰ অধীন ব্যতিৰেকে ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা কোনো ধন উলিয়াব নোৱাৰিব।

২০৫।(১) ৰাজ্যপালে —

(ক) যদি অনুচ্ছেদ ২০৪ৰ উপবন্ধাৱলী অনুসাৰে প্রস্তুত কোনো বিধিৰ দ্বাৰা চলিত বিত্তীয় বছৰত কোনো বিশেষ সেৱাৰ কাৰণে ব্যয় কৰিবলৈ প্ৰাধিকৃত ধনৰাশি সেই বছৰৰ প্ৰয়োজনৰ কাৰণে পৰ্যাপ্ত নহয় অথবা যেতিয়া চলিত বিত্তীয় বছৰত সেই বছৰৰ বাৰ্ষিক বিত্তীয় বিৱৰণত অচিন্তিত কোনো নতুন সেৱাৰ কাৰণে অনুপূৰক অথবা অতিৰিক্ত ব্যয়ৰ আৱশ্যকতাৰ উদ্ভৱ হয়, অথবা

(খ) যদি কোনো বিত্তীয় বছৰত কোনো সেৱাৰ কাৰণে সেই সেৱাত সেই বছৰৰ কাৰণে অনুদত্ত ৰাশিতকৈ ওপৰঞ্চি ধন ব্যয় হয়,

ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদনত নাইবা সদন সমূহৰ আগত সেই ব্যয়ৰ প্ৰাক্কলিত ৰাশি দেখুৱাই আন এটা বিৱৰণ দিয়াব অথবা যথাস্থিতি সেই ৰাজ্যৰ বিধান সভাত তেনেকুৱা অতিৰিক্ততাৰ অভিযাচনা উত্থাপিত কৰোৱাব।

(২) বাৰ্ষিক বিত্তীয় বিৱৰণ আৰু তাত বৰ্ণিত ব্যয় অথবা অনুদানৰ কোনো অভিযাচনা আৰু ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা এনেকুৱা কোনো ব্যয় বা অনুদান পূৰণৰ কাৰণে ধনৰ বিনিয়োজন প্ৰাধিকৃত কৰিবলৈ প্ৰণয়ন কৰিবলগীয়া বিধিৰ সম্পৰ্কত অনুচ্ছেদ ২০২, ২০৩ আৰু ২০৪ৰ উপবন্ধ সমূহ যি দৰে প্ৰভাৱী হয় এনেকুৱা কোনো বিৱৰণ আৰু ব্যয় বা অভিযাচনাৰ সম্পৰ্কত আৰু ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা এনেকুৱা ব্যয় অথবা এনেকুৱা অভিযাচনা সম্বন্ধীয় অনুদান পূৰণৰ কাৰণে ধনৰ বিনিয়োজন প্ৰাধিকৃত কৰাৰ অৰ্থে প্ৰণয়ন কৰিবলগীয়া কোনো বিধিৰ সম্পৰ্কতো সেই উপবন্ধ সমূহ তেনেকৈয়ে প্ৰভাৱী হব।

২০৬।(১) এই অধ্যায়ৰ পূৰ্বৱৰ্তী উপবন্ধ সমূহত কোনো কথা থকা সত্ত্বেও—

(ক) তেনে অনুদানত ভোট দানৰ কাৰণে অনুচ্ছেদ ২০৩ ত বিহিত প্ৰক্ৰিয়া আৰু সেই ব্যয়ৰ সম্পৰ্কত অনুচ্ছেদ ২০৪ ৰ উপবন্ধাৱলী অনুযায়ী বিধি পাৰিত হোৱাৰ সাপেক্ষে কোনো বিত্তীয় বছৰৰ এছোৱাৰ কাৰণে প্ৰাক্কলিত ব্যয়ৰ সম্বন্ধত অগ্ৰিম কোনো অনুদান দিবলৈ;

(খ) যেতিয়া কোনো সেৱাৰ গুৰুত্ব বা অনিৰ্দিষ্ট লক্ষণৰ কাৰণে বছেৰেকীয়া বিত্তীয় বিৱৰণত সাধাৰণতে দিয়া বিতং বিৱৰণীৰে অভিযাচনাটো বৰ্ণিত কৰিব নোৱাৰে তেতিয়া ৰাজ্যৰ সম্পদ ৰাজিৰ ওপৰত অপ্ৰত্যাশিত অভিযাচনা পূৰণৰ অৰ্থে অনুদান দিবলৈ;

(গ) কোনো বিত্তীয় বছৰৰ চলিত সেৱাৰ অঙ্গীভূত নোহোৱা কোনো ব্যতিক্ৰমী অনুদান দিবলৈ ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ ক্ষমতা থাকিব, আৰু উপৰোক্ত অনুদান সমূহ যি প্ৰয়োজনৰ বাবে দিয়া হয় তাৰ বাবে ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ ধন উলিওৱাৰ কাৰণে বিধিৰ দ্বাৰা প্ৰাধিকৃত কৰিবলৈ ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ ক্ষমতা থাকিব।

(২) বাৰ্ষিক বিত্তীয় বিৱৰণত উল্লিখিত ব্যয়ৰ সম্বন্ধত অনুদান দিয়াৰ সম্পৰ্কে আৰু তেনে ব্যয় পূৰণৰ্থে ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা ধন বিনিয়োজনৰ প্ৰাধিকাৰ দিয়াৰ অৰ্থে বিধি প্ৰণয়নৰ সম্পৰ্কত অনুচ্ছেদ ২০৩ আৰু ২০৪ ৰ উপবন্ধাৱলীৰ যি প্ৰভাৱ হয়, খণ্ড (১) ৰ অধীনত দিয়া কোনো অনুদান আৰু সেই খণ্ডৰ অধীনত প্ৰণয়ন কৰিবলগীয়া কোনো বিধিৰ সম্পৰ্কতো তাৰ সেই একেই প্ৰভাৱ হব।

২০৭।(১) অনুচ্ছেদ ১৯৯ৰ খণ্ড (১) ৰ (ক) ৰ পৰা (চ) লৈকে থকা উপখণ্ড সমূহত বিনিৰ্দিষ্ট কোনো বিষয়ৰ বাবে উপবন্ধ কৰা কোনো বিধেয়ক অথবা সংশোধন ৰাজ্যপালৰ চূপাৰিছ বিনা উত্থাপিত অথবা প্ৰস্তাৱিত কৰিব নোৱাৰিব, আৰু এনে উপবন্ধ থকা কোনো বিধেয়ক বিধান পৰিষদত উত্থাপিত কৰিব নোৱাৰিব :

অনুপূৰক, অতিৰিক্ত
অথবা ওপৰঞ্চি অনুদান
সমূহ।

লেখানুদান, ঋণ অনুদান
আৰু ব্যতিক্ৰমী অনুদান।

বিত্তীয় বিধেয়ক
সম্পৰ্কে বিশেষ
উপবন্ধাৱলী।

পৰ্যন্ত, কোনো কৰ হাৰ বা বিলোপ কৰিবলৈ উপবন্ধ কৰা কোনো সংশোধন প্ৰস্তাৱ কৰিবলৈ এই

ষষ্ঠ ভাগ - ৰাজ্য সমূহ- অনুচ্ছেদ ২০৭-২১০

খণ্ডৰ অধীনত চূপাৰিছৰ প্ৰয়োজন নহব।

(২) কেৱল কোনো অৰ্থদণ্ড বা আন আৰ্থিক দণ্ড আৰোপণৰ অৰ্থে বা অনুজ্ঞাপত্ৰ বাবে অথবা কৃত কোনো সেৱাৰ বাবে দাবী ফিঞ্জ দাবী কৰা বা দিয়াৰ বাবে উপবন্ধ কৰিছে বুলিয়েই কিম্বা কেৱল কোনো স্থানীয় প্ৰাধিকাৰী বা নিকায়েৰ দ্বাৰা স্থানীয় প্ৰয়োজনৰ নিমিত্তে কোনো কৰৰ আৰোপণ, বিলোপন, পৰিহাৰ, পৰিৱৰ্ত্তন বা বিনিময়ৰ উপবন্ধ কৰিছে বুলিয়েই কোনো বিধেয়কে বা সংশোধনে উপৰোক্ত বিষয় সমূহৰ কোনোটোৰ বাবে উপবন্ধ কৰা বুলি গণ্য নহব।

(৩) কোনো বিধেয়ক অধিনিয়মিত আৰু প্ৰৱৰ্ত্তিত হলে যদি ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা কোনো ব্যয় কৰিবলগীয়া হয় তেনেহলে তেনে বিধেয়ক বিচাৰৰ কাৰণে ৰাজ্যপালে সদনলৈ চূপাৰিছ নকৰিলে ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনো সদনৰ দ্বাৰা তাক পাৰিত কৰিব নোৱাৰিব।

প্ৰক্ৰিয়া সাধাৰণত :

প্ৰক্ৰিয়াৰ নিয়মাৱলী।

২০৮। (১) এই সংবিধানৰ উপবন্ধাৱলীৰ সাপেক্ষে কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনো সদনে নিজ প্ৰক্ৰিয়া আৰু কাৰ্য্য পৰিচালনাৰ বিনিয়মনৰ নিমিত্তে নিয়মাৱলী প্ৰস্তুত কৰিব পাৰে।

(২) খণ্ড (১) ৰ অধীনত নিয়মাৱলী প্ৰস্তুত নকৰা পৰ্য্যন্ত, এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে ততস্থানীয় প্ৰদেশৰ বিধান মণ্ডলৰ সম্বন্ধত বলবৎ থকা প্ৰক্ৰিয়াৰ নিয়মাৱলী আৰু স্থায়ী আদেশবোৰ, স্থান বিশেষে বিধান সভাৰ অধ্যক্ষ বা বিধান পৰিষদৰ সভাপতিৰ দ্বাৰা কৰা তেনে পৰিৱৰ্ত্তন আৰু অনুকূলন সাপেক্ষে ৰাজ্যখনৰ বিধান মণ্ডলৰ সম্পৰ্কতো প্ৰভাৱী হব।

(৩) বিধান পৰিষদ থকা কোনো ৰাজ্যত বিধান সভাৰ অধ্যক্ষ আৰু বিধান পৰিষদৰ সভাপতিৰ লগত পৰামৰ্শ কৰাৰ পাচত ৰাজ্যপালে দুয়োটা সদনৰ মাজত পৰস্পৰ যোগাযোগ সম্বন্ধীয় প্ৰক্ৰিয়াৰ নিয়মাৱলী প্ৰস্তুত কৰিব পাৰে।

ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলত
বিধিৰ দ্বাৰা বিত্তীয় কাৰ্য্য
সম্বন্ধীয় প্ৰক্ৰিয়াৰ
বিনিয়মন।

২০৯। বিত্তীয় কাৰ্য্যবিলাক সময়মতে সমাপ্ত কৰিবৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ বাবে বিত্তীয় বিষয়ৰ সম্পৰ্কত বা ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা ধনৰ বিনিয়োজনৰ বাবে কোনো বিধেয়কৰ সম্পৰ্কত এখন ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডল বিধিৰ দ্বাৰা ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদনৰ বা সদন সমূহৰ প্ৰক্ৰিয়া আৰু কাৰ্য্য পৰিচালনা বিনিয়মিত কৰিব পাৰে, আৰু এনেকৈ কৰা কোনো বিধিৰ কোনো উপবন্ধ যদি ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদনে বা যিকোনোটা সদনে অনুচ্ছেদ ২০৮ ৰ খণ্ড (১) ৰ অধীনত কৰা কোনো নিয়মৰ লগত অথবা সেই অনুচ্ছেদৰ খণ্ড (২) ৰ অধীনত ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সম্পৰ্কত প্ৰভাৱী হোৱা কোনো নিয়ম বা স্থায়ী আদেশৰ লগত অসংগত হয়, তেনেহলে যি পৰ্য্যন্ত এনে অসংগতি হয় সেই পৰ্য্যন্ত এনে উপবন্ধই অভিভাৱী হব।

বিধান মণ্ডলত প্ৰয়োগ
হবলগীয়া ভাষা।

২১০। (১) সপ্তদশ ভাগত যিকোনো কথা থকা সত্বেও, অনুচ্ছেদ ৩৪৮ৰ উপবন্ধাৱলীৰ সাপেক্ষে কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কাৰ্য্য ৰাজ্য খনৰ চৰকাৰী ভাষাত বা ভাষা সমূহত অথবা হিন্দী বা ইংৰাজীত সম্পাদন কৰিব লাগিব :

পৰন্ত, স্থান বিশেষে বিধান সভাৰ অধ্যক্ষই বা বিধান পৰিষদৰ সভাপতিয়ে অথবা তেনে ৰূপে কাৰ্য্যকৰা ব্যক্তিয়ে এনে যিকোনো সদস্যক, যি পূৰ্বেৰ ভাষা সমূহত নিজক পৰ্য্যাপ্তৰূপে অভিব্যক্ত কৰিব নোৱাৰে, তেওঁৰ মাতৃভাষাৰে সদনক সম্বোধন কৰিবলৈ অনুজ্ঞা দিব পাৰে।

(২) ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে বিধিৰ দ্বাৰা অন্যথা উপবন্ধ নকৰিলে এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পৰা পোন্ধৰ বছৰ কাল সমাপ্তিৰ পাচত এই অনুচ্ছেদত “বা ইংৰাজী” এই শব্দ দুটা লুপ্ত হোৱাৰ নিচিনাকৈ এই অনুচ্ছেদ প্ৰভাৱী হব।

[পৰন্ত, ২ [হিমাচল প্ৰদেশ, মণিপুৰ, মেঘালয় আৰু ত্ৰিপুৰা ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডল সমূহৰ] সম্পৰ্কত এই খণ্ডটো এনেদৰে প্ৰভাৱী হব যেন তাত থকা পোন্ধৰ বছৰ শব্দ দুটাৰ পৰিৱৰ্ত্তে ‘পচিশ বছৰ’ প্ৰতিষ্ঠাপিত।]

১। হিমাচল প্ৰদেশ অধিনিয়ম, ১৯৭০ (১৯৭০ চনৰ ৫৩ নং) ৰ ধাৰা ৪৬(ক) ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (২৫-১-৭১ তাংৰ পৰা)।

২। উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ ৰ ধাৰা ৭১(ক) ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (২১-১-৭২ তাংৰ পৰা)।

ষষ্ঠ ভাগ - ৰাজ্য সমূহ-অনুচ্ছেদ ২১০-২১৩

১। [উপবন্ধ ২-৩ [অৰুণাচল প্ৰদেশ, গোৱা আৰু মিজোৰাম ৰাজ্যসমূহৰ বিধান মণ্ডল] ৰ সম্পৰ্কত এই খণ্ডটো এনেদৰে প্ৰভাৱী হ'ব যেন তাত থকা "পোন্ধৰ বছৰ" শব্দ সমূহৰ পৰিৱৰ্ত্তে শব্দ সমূহ "চল্লিশ বছৰ" প্ৰতিষ্ঠাপিত।]

২১১। কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ বা কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ কোনো ন্যায়াধীশে নিজ কৰ্তব্য পালন কৰোতে কৰা আচৰণ সম্পৰ্কে কোনো আলোচনা হ'ব নোৱাৰিব।

২১২। (১) কোনো প্ৰক্ৰিয়াৰ কোনো অভিকথিত অনিয়মিতাৰ আধাৰত কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কাৰ্য্যবাহীৰ মান্যতাৰ সম্পৰ্কে আপত্তি কৰিব নোৱাৰিব।

(২) কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ এনে কোনো পদাধিকাৰী বা কোনো সদস্য যাৰ ওপৰত এই সংবিধানৰ দ্বাৰা অধীনত বিধান মণ্ডলৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ বা কাৰ্য্য পৰিচালনাৰ বিনিয়মন কৰিবলৈ অথবা শুল্লা ৰক্ষা কৰিবলৈ ক্ষমতা ন্যস্ত কৰা হয় তেওঁ ক্ষমতাবিলাক নিজে প্ৰয়োগ কৰাৰ সম্পৰ্কত কোনো ন্যায়ালয়ৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰৰ অধীন নহ'ব।

বিধান মণ্ডলৰ

আলোচনাৰ ওপৰত

নিৰ্বন্ধন।

ন্যায়ালয়ে বিধান মণ্ডলৰ

কাৰ্য্যবাহী সম্পৰ্কত

পৰিপূছা নকৰিব।

চতুৰ্থ অধ্যায়

ৰাজ্যপালৰ বিধায়িনী ক্ষমতা

২১৩। (১) বিধান সভাৰ অধিবেশন চলি থকা সময়ৰ বা বিধান পৰিষদ থকা ৰাজ্যৰ উভয় সদনৰ অধিবেশন চলি থকা সময়ৰ বাহিৰে যদি কোনো সময়ত ততালিকে কাৰ্য্য কৰিবলৈ প্ৰয়োজন হোৱা পৰিস্থিতি বিদ্যমান বুলি ৰাজ্যপাল পতিয়ন যায় তেনেহলে তেওঁ এনে অধ্যাদেশ প্ৰখ্যাপন কৰিব পাৰে যিটোনেকি তেনেকুৱা পৰিস্থিতিত আৱশ্যকীয় বুলি প্ৰতীত হয় :

পৰন্ত, ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিনানুদেশে ৰাজ্যপালে তেনেকুৱা কোনো অধ্যাদেশ প্ৰখ্যাপন নকৰিব যদিহে —

(ক) তেনেকুৱা উপবন্ধ সমূহ সন্নিবিষ্ট কোনো বিধেয়ক বিধান মণ্ডলত উত্থাপন কৰাৰ কাৰণে এই সংবিধানৰ অধীনত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পূৰ্ব মঞ্জুৰীৰ আৱশ্যক হয় ; বা

(খ) তেনেকুৱা উপবন্ধ সমূহ সন্নিবিষ্ট কোনো বিধেয়ক ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিচাৰাৰ্থে ৰক্ষিত কৰা আৱশ্যক বুলি তেওঁ বিবেচনা কৰে ; বা

(গ) তেনেকুৱা উপবন্ধ সমূহ সন্নিবিষ্ট ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনো অধিনিয়ম ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিচাৰাৰ্থে ৰক্ষিত হৈ ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা সন্মতি প্ৰাপ্ত নহলে এই সংবিধানৰ অধীনত অবিধিমান্য হয়।

(২) এই অনুচ্ছেদৰ অধীনস্থ কোনো অধ্যাদেশৰ ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা সন্মতিপ্ৰাপ্ত ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ অধিনিয়ম এখনৰ সৈতে সমান বল আৰু প্ৰভাৱ হ'ব, কিন্তু তেনেকুৱা প্ৰত্যেক অধ্যাদেশ —

(ক) ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ আগত বা বিধান পৰিষদ থকা ৰাজ্যৰ উভয় সদনৰ আগত দাঙি ধৰা হ'ব আৰু বিধান মণ্ডল পুনঃ সমবেত হোৱাৰ ছয় সপ্তাহৰ সমাপ্তিত বা সেই কালৰাধিৰ সমাপ্তিৰ পূৰ্বে যদি বিধান সভাৰ দ্বাৰা ইয়াক অননুমোদন কৰি কোনো সংকল্প পাৰিত হয় আৰু যদি বিধান পৰিষদ থাকে সেই বিধান পৰিষদৰ দ্বাৰা সেই সংকল্প স্বীকৃত হয় তেনেহলে স্থান বিশেষে সংকল্প পাৰণৰ লগে লগে বা পৰিষদৰ দ্বাৰা সংকল্প স্বীকৃত হোৱাৰ লগে লগে সেই অধ্যাদেশৰ প্ৰৱৰ্ত্তনৰ সমাপ্তি ঘটিব ; আৰু

১। মিজোৰাম ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৮৬ (১৯৮৬ ৰ ৩৪) ৰ ধাৰা ৩৯ ৰ দ্বাৰা (২০-২-১৯৮৭ ৰ পৰা) প্ৰভাৱী হোৱাকৈ অন্তঃস্থাপিত।

২। অৰুণাচল প্ৰদেশ অধিনিয়ম, ১৯৮৬ (১৯৮৬ ৰ ৬৯) ৰ ধাৰা ৪২ ৰ দ্বাৰা "মিজোৰাম ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডল"ৰ স্থানত (২০-২-১৯৮৭ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। গোৱা, দমন আৰু দিউ পূৰ্ণগঠন অধিনিয়ম, ১৯৮৭ (১৯৮৭ ৰ ১৮) ৰ ধাৰা ৬৩ ৰ দ্বাৰা "অৰুণাচল প্ৰদেশ আৰু মিজোৰাম"ৰ মাজত প্ৰতিষ্ঠাপিত।

বিধান মণ্ডলৰ বিশ্ৰান্তি

কালত ৰাজ্যপালৰ

অধ্যাদেশ প্ৰখ্যাপন

কৰাৰ ক্ষমতা।

ষষ্ঠ ভাগ - ৰাজ্য সমূহ- অনুচ্ছেদ ২১৩-২১৭

(খ) ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা যিকোনো সময়তে প্রত্যাহত হব পাৰিব।

স্পষ্টীকৰণ - যেতিয়া বিধান পৰিষদ থকা ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদন সমূহ ভিন্ন ভিন্ন তাৰিখত পুনঃ সমবেত হবলৈ আহত হয় এই খণ্ডৰ প্ৰয়োজনৰ কাৰণে ছয় সপ্তাহ কালৰিধি গণনা সেই তাৰিখবোৰৰ পিচৰটো তাৰিখৰ পৰা কৰা হব।

(৩) এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত প্ৰখ্যাপিত কোনো অধ্যাদেশ যদি আৰু যি পৰ্য্যন্ত এনে কোনো উপবন্ধ কৰে যিটোনেকি ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা অধিনিয়মিত আৰু ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা সন্মতি প্ৰাপ্ত হলে বিধিমানে নহ'লহেতেন, সেই পৰ্য্যন্ত এনে অধ্যাদেশ বাতিল হব :

পৰন্তু সমৰন্তী সূচীত প্ৰগণিত কোনো বিষয় সম্পৰ্কীয় সংসদৰ কোনো বিধিৰ বা বিদ্যমান কোনো বিধিৰ সহিত বিৰুদ্ধ হোৱা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ অধিনিয়মৰ প্ৰভাৱ সম্পৰ্কীয় এই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহৰ প্ৰয়োজনৰ্থে, ৰাষ্ট্ৰপতিৰ অনুদেশানুসাৰে এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত প্ৰখ্যাপিত কোনো অধ্যাদেশ ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিচাৰাৰ্থে বন্ধিত হৈ তত্কৰ্তৃক সন্মতিদত্ত ৰাজ্যখনৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনো অধিনিয়ম বুলি গণ্য হব।

পঞ্চম অধ্যায়

ৰাজ্য সমূহৰ উচ্চ ন্যায়ালয় সমূহ

ৰাজ্যসমূহৰ কাৰণে
উচ্চ ন্যায়ালয় সমূহ।

২১৪। * * *] প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ কাৰণে একোখন উচ্চ ন্যায়ালয় থাকিব।

* * * * *]

উচ্চ ন্যায়ালয় সমূহ
অভিলেখ ন্যায়ালয় হব।

২১৫। প্ৰত্যেক উচ্চ ন্যায়ালয় অভিলেখ ন্যায়ালয় হব আৰু নিজক অৱমাননা কৰাৰ কাৰণে দণ্ড দিয়া ক্ষমতাকে অন্তৰ্ভুক্ত কৰি এনে ন্যায়ালয়ৰ সকলো ক্ষমতা থাকিব।

উচ্চ ন্যায়ালয় সমূহৰ
গঠন।

২১৬। প্ৰত্যেক উচ্চ ন্যায়ালয় এজন মুখ্য ন্যায়াধিপতি আৰু ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে সময়ে সময়ে আৱশ্যক বিবেচনা কৰি নিযুক্ত কৰা তেনেকুৱা অন্য ন্যায়াধীশ সকলৰে গঠিত হব।

* * * * *]

উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ
ন্যায়াধীশৰ নিযুক্তি
আৰু পদৰ চৰ্তসমূহ।

২১৭। (১) ভাৰতৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতি, সেই ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপাল আৰু মুখ্য ন্যায়াধিপতিৰ বাহিৰে অন্য ন্যায়াধীশ নিযুক্তিৰ সময়ত সেই ৰাজ্যৰ উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতিৰে সৈতে পৰামৰ্শ কৰাৰ পিচত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে স্বহস্তাক্ষৰ আৰু মোহৰ যুক্ত অধিপত্ৰৰ দ্বাৰা উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ প্ৰত্যেক ন্যায়াধীশক নিযুক্ত কৰিব, আৰু সেই ন্যায়াধীশে * [অতিৰিক্ত বা কাৰ্য্যকৰী ন্যায়াধীশৰ ক্ষেত্ৰত ২২৪ অনুচ্ছেদত উপবন্ধিত অনুসাৰে আৰু আন যিকোনো ক্ষেত্ৰত তেওঁৰ * [বাৰ্ষিক বছৰ] বয়স নোহোৱা পৰ্য্যন্ত পদ ধাৰণ কৰিব :]

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬-ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা '(১)' বন্ধনী আৰু সংখ্যা লোপ কৰা হৈছে।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬-ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা

(২) আৰু (৩) খণ্ড লোপ কৰা হৈছে।

৩। উক্ত অধিনিয়মৰ ১১ ধাৰাৰ দ্বাৰা পৰন্তুক লোপ কৰা হৈছে।

৪। উক্ত অধিনিয়মৰ ১২ ধাৰাৰ দ্বাৰা তেওঁৰ ষাঠি বছৰ বয়স নোহোৱালৈকে পদ ধাৰণ কৰিবৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত কৰা হৈছে।

৫। সংবিধান (পঞ্চদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৩-ৰ ৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা "ষাঠি বছৰ" পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত কৰা হৈছে।

ষষ্ঠ ভাগ - ৰাজ্য সমূহ - অনুচ্ছেদ ২১৭

পৰন্ত, —

- (ক) কোনো ন্যায়াধীশে ৰাষ্ট্ৰপতিক সম্বোধিত স্বাক্ষৰিত লিখনৰ দ্বাৰা নিজৰ পদ ত্যাগ কৰিব পাৰে ;
- (খ) উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশক পদৰ পৰা অপসাৰিত কৰিবৰ কাৰণে এই সংবিধানৰ অনুচ্ছেদ ১২৪ ৰ খণ্ড (৪) ত উপবন্ধিত ৰীতিৰে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা কোনো ন্যায়াধীশক নিজৰ পদৰ পৰা অপসাৰিত কৰিব পাৰিব ;
- (গ) কোনো ন্যায়াধীশক ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ নিযুক্ত কৰিলে অথবা ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত আন কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়লৈ স্থানান্তৰ কৰিলে সেই ন্যায়াধীশৰ পদ বিজ্ঞ হব।

(২) কোনো ব্যক্তি কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ ৰূপে নিযুক্ত হবলৈ যোগ্য নহব, যদিহে তেওঁ ভাৰতৰ নাগৰিক নহয়, আৰু

(ক) ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত অন্ততঃ দহ বছৰ ন্যায়িক পদ ধাৰণ নকৰে, অথবা

(খ) * * * * *

কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ত অথবা তেনেকুৱা দুই বা ততোধিক ন্যায়ালয়ত একেলৈখাৰিয়ে অন্ততঃ দহ বছৰ কাল অধিবক্তা নহয়। * * * * *

* * * * *

স্পষ্টীকৰণ — এই খণ্ডৰ প্ৰয়োজনাত্মে—

° [(ক) কোনো ব্যক্তিয়ে ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত ন্যায়িক পদ ধাৰণ কৰি থকা কালৰধিৰ সংগণনা কৰোতে, তেনে ন্যায়িক পদ ধাৰণ কৰাৰ পিচত যি কালৰধিৰ বাবে তেওঁ কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ অধিবক্তা হৈ থাকে বা কোনো ন্যায়াধিকৰণৰ সদস্যৰ পদ ধাৰণ কৰে অথবা সংঘ বা ৰাজ্যৰ অধীনত বিধিৰ বিশেষ জ্ঞানৰ প্ৰয়োজন হোৱা কোনো পদ ধাৰণ কৰে সেই কালৰধিও তাৰ অন্তৰ্গত হব।]

° [কক] কোনো ব্যক্তি উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ অধিবক্তা হৈ থকা কালৰধিৰ সংগণনা কৰোতে, অধিবক্তা হোৱাৰ পিচত যি কালৰধিৰ বাবে তেওঁ ° [ন্যায়িক পদ ধাৰণ কৰে বা কোনো ন্যায়াধিকৰণৰ সদস্যৰ পদ ধাৰণ কৰে অথবা সংঘ বা ৰাজ্যৰ অধীনত বিধিৰ বিশেষ জ্ঞানৰ প্ৰয়োজন হোৱা কোনো পদ ধাৰণ কৰে] সেই কালৰধিও তাৰ অন্তৰ্গত হ'ব;

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'প্ৰথম অনুসূচীত নিৰ্দিষ্ট কোনো ৰাজ্যৰ' - শব্দসমূহ লোপ কৰা হৈছে।

২। "অথবা" শব্দটো আৰু খণ্ড (গ) সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৩৬ৰ দ্বাৰা (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা) অন্তঃস্থাপিত কৰা হৈছিল; কিন্তু সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ২৮ ৰ দ্বাৰা লোপ কৰা হৈছে (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

৩। সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ২৮ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

৪। সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ২৮ ৰ দ্বাৰা খণ্ড (ক) খণ্ড (কক) বুলি ক্ৰমাক্ষিত কৰা হৈছে (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

৫। সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ ধাৰা ৩৬ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

ষষ্ঠ ভাগ - ৰাজ্য সমূহ-অনুচ্ছেদ ২১৭-২২১

(খ) কোনো ব্যক্তিয়ে ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত ন্যায়িক পদ ধাৰণ কৰি থকা অথবা কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ অধিবক্তা হৈ থকা কালৱধিৰ সংগণনা কৰোঁতে সেই ব্যক্তিয়ে ১৯৪৭ চনৰ ১৫ আগষ্টৰ পূৰ্বে, ভাৰত চৰকাৰ অধিনিয়ম, ১৯৩৫ ত পৰিভাষিত ভাৰতত সমাবিষ্ট কোনো ক্ষেত্ৰত এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে যথাস্থিতি ন্যায়িক পদ ধাৰণ কৰা অথবা এনেকুৱা কোনো ক্ষেত্ৰত কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ অধিবক্তা হৈ থকা কোনো কালৱধিও তাৰ অন্তৰ্গত হ'ব।

(৩) যদি উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ কোনো ন্যায়াধীশৰ বয়সৰ সম্পৰ্কত কোনো প্ৰশ্নৰ উদ্ভৱ হয়, তেনেহলে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা ভাৰতৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতিৰ লগত পৰামৰ্শ কৰি সেই প্ৰশ্ন বিনিশ্চিত কৰা হ'ব আৰু ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিনিশ্চয়েই চূড়ান্ত হ'ব।]

উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ
সম্বন্ধীয় কিছুমান উপবন্ধ
উচ্চ ন্যায়ালয় সমূহত
প্ৰয়োগ।

২১৮। অনুচ্ছেদ ১২৪ ৰ খণ্ড (৪) আৰু (৫) ৰ উপবন্ধ সমূহত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশৰ পৰিৱৰ্ত্তে উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশ বুলি লৈ সেই উপবন্ধ সমূহ উচ্চতম ন্যায়ালয় সম্বন্ধে প্ৰয়োগ হোৱাৰ দৰে উচ্চ ন্যায়ালয় সম্বন্ধেও প্ৰয়োগ হ'ব।

উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ
সকলৰ দ্বাৰা শপত আৰু
প্ৰতিজ্ঞান।

২১৯। কোনো * [* * *] উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ নিযুক্ত হোৱা প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়ে নিজৰ পদ গ্ৰহণ কৰাৰ পূৰ্বে সেই ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালৰ অথবা তেওঁৰ দ্বাৰা সেই উদ্দেশ্যে নিযুক্ত কোনো ব্যক্তিৰ সন্মুখত তৃতীয় অনুসূচীত এই প্ৰয়োজনৰ কাৰণে দিয়া হোৱা প্ৰপত্ৰ অনুসাৰে শপত ল'ব বা প্ৰতিজ্ঞান কৰিব আৰু তাত স্বাক্ষৰ কৰিব।

স্থায়ী ন্যায়াধীশ হোৱাৰ
পিচত বিধি-বৃত্তিৰ ওপৰত
নিৰ্বন্ধন।

২২০। * [এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পিচত কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ স্থায়ী ন্যায়াধীশৰ পদ ধাৰণ কৰা কোনো ব্যক্তিয়ে, উচ্চতম ন্যায়ালয় বা আন উচ্চ ন্যায়ালয় সমূহৰ বাহিৰে ভাৰতৰ কোনো ন্যায়ালয়ত বা কোনো প্ৰাধিকাৰীৰ আগত ওকালতি বা কাৰ্য্য নকৰিব।

স্পষ্টীকৰণ — এই অনুচ্ছেদত 'উচ্চ ন্যায়ালয়' বুলিলে সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ * পূৰ্বে বিদ্যমান থকা প্ৰথম অনুসূচীৰ 'খ' ভাগত বিনিৰ্দিষ্ট কোনো ৰাজ্যৰ কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ক অন্তৰ্গত নকৰে।

ন্যায়াধীশ সকলৰ বেতন
আদি।

২২১। * [(১) প্ৰত্যেক উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশসকলক এনে বেতন দিয়া হ'ব যি সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা অৱধাৰিত কৰে আৰু যেতিয়ালৈকে এই মৰ্মে এনে প্ৰকাৰৰ উপবন্ধ কৰা নহয় তেতিয়ালৈকে এনে বেতন দিয়া হ'ব যি দ্বিতীয় অনুসূচীত বিনিৰ্দিষ্ট কৰা হৈছে।]

(২) প্ৰত্যেক ন্যায়াধীশ এনেকুৱা ভাতা আৰু অনুপস্থিতিৰ ছুটী আৰু অৱসৰ বেতন সম্পৰ্কে এনেকুৱা অধিকাৰ সমূহৰ হকদাৰ হ'ব যিবিলাকনৈকি সংসদ কৰ্ত্তক বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত সময়ে সময়ে নিৰ্দ্ধাৰিত কৰা হয় আৰু তেনেদৰে নিৰ্দ্ধাৰণ নকৰা পৰ্য্যন্ত দ্বিতীয় অনুসূচীত যথা বিনিৰ্দিষ্ট ভাতা আৰু অধিকাৰ সমূহৰ হকদাৰ হ'ব :

পৰন্তু, কোনো ন্যায়াধীশৰ অনুপস্থিতিৰ ছুটী বা অৱসৰ বেতন সম্পৰ্কীয় তেওঁৰ অধিকাৰ সমূহৰ নিযুক্তিৰ পিচত তেওঁৰ প্ৰতিকূলে কোনো পৰিৱৰ্ত্তন কৰা নহ'ব।

১। সংবিধান (পঞ্চদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৩ ৰ ৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা (ভূতলক্ষী প্ৰভাৱেৰে) অন্তঃস্থাপিত কৰা হৈছে।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'কোনো ৰাজ্যৰ' শব্দখিনি লোপ কৰা হৈছে।

৩। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ১৩ ধাৰাৰ দ্বাৰা মূল ২২০ অনুচ্ছেদৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৪। ১৯৫৬ চনৰ ১ লা নবেম্বৰ।

৫। সংবিধান (চতুঃপঞ্চাশত্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৬ ৰ ৩ ধাৰা ৩ ৰ দ্বাৰা (১-৪-১৯৮৬ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) খণ্ড (১) ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

ষষ্ঠ ভাগ - ৰাজ্য সমূহ-অনুচ্ছেদ ২২২-২২৪ ক

২২২। (১) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে ভাৰতৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতিৰ সৈতে পৰামৰ্শ কৰি কোনো ন্যায়াধীশক
* * * :] এখন উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ পৰা আন যিকোনো উচ্চ ন্যায়ালয়লৈ স্থানান্তৰ
কৰিব পাৰে।

২ [(২) যেতিয়া কোনো এজন ন্যায়াধীশক এনেদৰে স্থানান্তৰ কৰা হয় বা কৰা হৈ যায় তেতিয়া
সংবিধান (পঞ্চদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৩ ৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পিচত তেওঁ আনখন উচ্চ ন্যায়ালয়ত
ন্যায়াধীশৰূপে সেৱা কৰা কালৰিহিত তেওঁৰ বেতনৰ উপৰিও এনে ক্ষতিপূৰণাত্মক ভাত্তা যিটোনেকি
সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা নিৰ্দ্ধাৰিত কৰি দিয়ে আৰু এনেদৰে নিৰ্দ্ধাৰিত নোহোৱা পৰ্য্যন্ত এনে ক্ষতি পূৰণাত্মক
ভাত্তা যিটোনেকি ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা নিয়ত কৰে, তাক পাবলৈ হকদাৰ হব।]

২২৩। যেতিয়া কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতিৰ পদ খালি হয় বা যেতিয়া তেনেকুৱা
কোনো মুখ্য ন্যায়াধিপতিয়ে অনুপস্থিতি বা অন্য কোনো কাৰণত তেওঁৰ পদৰ কৰ্তব্য সমূহ পালন
কৰিবলৈ অসমৰ্থ হয়, তেতিয়া সেই পদৰ কৰ্তব্য সমূহ সেই ন্যায়ালয়ৰ আন ন্যায়াধীশ সকলৰ
মাজৰ এনে এজন ন্যায়াধীশৰ দ্বাৰা পালন কৰা হব যাকনেকি ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে সেই প্ৰয়োজনৰ বাবে
নিযুক্তি দিয়ে।

৩ [২২৪। (১) যদি কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ কাৰ্য্যৰ কোনো অস্থায়ী ভাবে হোৱা বৃদ্ধিৰ কাৰণে
বা তাত কামৰ বাকী পৰি থকাৰ কাৰণে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে দেখে যে সেই উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশৰ
সংখ্যা তত সময়ৰ বাবে বৃদ্ধি কৰা উচিত, তেনেহলে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে যথাৰীতি অৰ্হতাসম্পন্ন ব্যক্তিক
দুবছৰৰ অনধিক এনে কালৰিহিৰ বাবে যিটো নেকি তেওঁ বিনিৰ্দ্ধিষ্ট কৰি দিয়ে, সেই ন্যায়ালয়ৰ
অতিৰিক্ত ন্যায়াধীশ হবলৈ নিযুক্ত কৰিব পাৰে।

(২) যেতিয়া কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতিৰ বাহিৰে আন কোনো ন্যায়াধীশে
অনুপস্থিতিৰ কাৰণে বা আন কোনো কাৰণ বশতঃ তেওঁৰ পদৰ কৰ্তব্য সমূহ পালন কৰিবলৈ অসমৰ্থ
হয় অথবা মুখ্য ন্যায়াধিপতি ৰূপে অস্থায়ীভাবে কাৰ্য্য কৰিবলৈ তেওঁ নিযুক্ত হয়, তেতিয়া ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে
যথাৰীতি অৰ্হতা সম্পন্ন কোনো ব্যক্তিক স্থায়ী ন্যায়াধীশজনে তেওঁৰ কৰ্তব্য পুনৰ গ্ৰহণ নকৰা
পৰ্য্যন্ত সেই ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ ৰূপে কাৰ্য্য কৰিবলৈ নিযুক্ত কৰিব পাৰে।

(৩) কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ অতিৰিক্ত বা কাৰ্য্যকৰী ন্যায়াধীশ ৰূপে নিযুক্ত কোনো ব্যক্তিয়ে
৪ [বাষষ্টি বছৰ] বয়স প্ৰাপ্ত হোৱাৰ পিচত পদ ধাৰণ নকৰিব।]

৫ [২২৪ ক। এই অধ্যায়ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও যিকোনো ৰাজ্যৰ উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ মুখ্য
ন্যায়াধিপতিয়ে যিকোনো সময়তে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পূৰ্বৰ সন্মতিক্ৰমে সেই উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ বা আন কোনো
উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশৰ পদ ধাৰণ কৰি অহা যিকোনো ব্যক্তিক সেই ৰাজ্যৰ উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ
ন্যায়াধীশ ৰূপে বহিবলৈ আৰু কাৰ্য্য কৰিবলৈ অনুৰোধ কৰিব পাৰিব, আৰু এনেকৈ অনুৰোধ কৰা
তেনে প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়েই তেনেকৈ বহা আৰু কাৰ্য্যকৰা কালত এনে ভাত্তাৰ হকদাৰ হব যিটোনেকি
ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা নিৰ্দ্ধাৰিত কৰে, আৰু সেই উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশৰ সকলো ক্ষেত্ৰাধিকাৰ,
ক্ষমতা আৰু বিশেষাধিকাৰ লাভ কৰিব, কিন্তু অন্যথা তেওঁ সেই উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ বুলি
গণ্য নহবঃ

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ১৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা 'ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত'
শব্দখিনি লোপ কৰা হৈছে।

২। সংবিধান (পঞ্চদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৩ ৰ ৫ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত। মূল খণ্ড
(২) সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম ১৯৫৬ ৰ ১৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা লোপ কৰা হৈছিল।

৩। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ১৫ ধাৰাৰ দ্বাৰা মূল অনুচ্ছেদ ২২৪ ৰ
পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৪। সংবিধান (পঞ্চদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৩ ৰ ৬ ধাৰাৰ দ্বাৰা 'ষাঠি বছৰ'ৰ পৰিৱৰ্ত্তে
প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৫। সংবিধান (পঞ্চদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৩ ৰ ৭ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

কোনো ন্যায়াধীশক
এখন উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ
পৰা আন এখনলৈ
স্থানান্তৰণ।

কাৰ্য্যকৰী মুখ্য
ন্যায়াধিপতিৰ নিযুক্তি।

অতিৰিক্ত আৰু
কাৰ্য্যকৰী ন্যায়াধীশৰ
নিযুক্তি।

উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ
বৈৰ্হত অবসৰ প্ৰাপ্ত
ন্যায়াধীশৰ নিযুক্তি।

পৰন্তু, উপৰোক্ত তেনে কোনো ব্যক্তিয়ে তেনে কৰিবলৈ সন্মত নহলে, এই অনুচ্ছেদৰ কোনো কথাই তেওঁক সেই উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ ৰূপে বহিবলৈ আৰু কাৰ্য্য কৰিবলৈ বাধ্য কৰোৱা বুলি নুবুজাব।]

বিদ্যমান উচ্চ ন্যায়ালয়
সমূহৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ।

২২৫। এই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহ আৰু এই সংবিধানৰ দ্বাৰা বিধান মণ্ডলক প্রদত্ত ক্ষমতাৰ আধাৰত সমুচিত বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্রস্তুত কোনো বিধিৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে কোনো বিদ্যমান উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ আৰু তাত প্রশাসিত বিধি আৰু ন্যায়ালয়ৰ নিয়মালী প্ৰস্তুত কৰা কোনো ক্ষমতা আৰু সেই ন্যায়ালয়ৰ বৈঠক বোৰ আৰু অকলে বা খণ্ড ন্যায়ালয়ত বহা তাৰ সদস্য সকলৰ বৈঠকবোৰ বিনিয়মন কৰাৰ যিকোনো ক্ষমতাক অন্তৰ্গত কৰি সেই ন্যায়ালয়ত কৰা ন্যায় প্রশাসন সম্পৰ্কে সেই ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ সকলৰ নিজ নিজ ক্ষমতা এই সংবিধানৰ অব্যবহিত পূৰ্বৰ দৰে একে হব :

[পৰন্তু, ৰাজস্ব সম্পৰ্কীয় বা ৰাজস্ব সংগ্ৰহ কৰোতে আদেশিত বা কৃত হোৱা কোনো কাৰ্য্য সম্পৰ্কীয় কোনো বিষয়ত উচ্চ ন্যায়ালয় সমূহৰ যিকোনো খনৰ প্ৰাৰম্ভিক ক্ষেত্ৰাধিকাৰ প্ৰয়োগ এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভিকৰ অব্যবহিত পূৰ্বৰ যি নিৰ্বন্ধনৰ অধীনত আছিল সেই নিৰ্বন্ধনৰ কোনোটোৱেই এনেকুৱা ক্ষেত্ৰাধিকাৰ প্ৰয়োগত আৰু প্ৰযোজ্য নহব।]

কেতবোৰ লেখ জাৰি
কৰিবলৈ উচ্চ ন্যায়ালয়
সমূহৰ ক্ষমতা।

[২২৬।(১) অনুচ্ছেদ ৩২ত যিকোনো কথা থকা স্বত্বেও প্ৰত্যেক উচ্চ ন্যায়ালয়ে যি ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ সম্বন্ধত নিজ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ প্ৰয়োগ কৰে সেই ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ সৰ্বত্ৰ তৃতীয় ভাগৰ দ্বাৰা প্রদত্ত অধিকাৰ সমূহৰ যিকোনোটা বলবত কৰাৰ কাৰণে আৰু অন্য যিকোনো প্ৰয়োজনৰ কাৰণে সেই ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত কোনো ব্যক্তি বা প্ৰাধিকাৰীলৈ বা সমুচিত ক্ষেত্ৰত কোনো চৰকাৰৰ প্ৰতি নিৰ্দেশ, আদেশ অথবা বন্দী প্ৰত্যক্ষীকৰণ, পৰমাদেশ, প্ৰতিষেধ, অধিকাৰ-পৃচ্ছা আৰু উত্প্ৰেৰণ লেখৰ প্ৰকৃতিৰ লেখ অন্তৰ্গত কৰি লেখ সমূহ অথবা তাৰ যিকোনোটা জাৰি কৰিব পৰা ক্ষমতা থাকিব।

(২) কোনো চৰকাৰৰ, প্ৰাধিকাৰী বা ব্যক্তিৰ প্ৰতি নিৰ্দেশ, আদেশ বা লেখ জাৰি কৰিবলৈ খণ্ড (১) ৰ দ্বাৰা প্রদত্ত ক্ষমতা, এনে ক্ষমতা প্ৰয়োগ কৰিবৰ বাবে হোৱা বাদহেতুক পূৰ্ণত : বা অংশতঃ যি ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত উদ্ভৱ হয় তেনে ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ সম্বন্ধত ক্ষেত্ৰাধিকাৰ প্ৰয়োগ কৰা যিকোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰাও প্ৰয়োগ কৰিব পাৰিব— লাগিলে এনে চৰকাৰ বা প্ৰাধিকাৰীৰ স্থান বা এনে ব্যক্তিৰ বাসস্থান সেই ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত নহওকহে।

(৩) যেতিয়া খণ্ড (১) ৰ অধীনত কৰা আবেদনৰ ওপৰত বা তেনে আবেদন সম্পৰ্কীয় কোনো কাৰ্য্যবাহীত কোনো পক্ষৰ বিৰুদ্ধে নিষেধাজ্ঞা হিচাপেই হওক বা স্থগিত কৰণ হিচাপেই হওক বা আন কোনো ধৰণেই হওক কোনো অন্তঃকালীন আদেশ;—

(ক) তেনে পক্ষক তেনে আবেদনৰ আৰু অন্তঃকালীন আদেশৰ যুক্তিৰ সমৰ্থনত দিয়া নথি-পত্ৰৰ প্ৰতিলিপি সমূহ নিদিয়াকৈ আৰু

১। মূল পৰন্তুক সংবিধান (দ্বাচত্ৰাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ ধাৰা ৩৭ৰ দ্বাৰা লোপ কৰা হৈছিল, কিন্তু সংবিধান (চতুঃচত্ৰাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ৰ ধাৰা ২৯ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত কৰা হ'ল (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

২। অনুচ্ছেদ ২২৬ সংবিধান (পঞ্চদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৩, সংবিধান (দ্বাচত্ৰাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬, সংবিধান (ত্ৰিচত্ৰাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৭ তথা সংবিধান (চতুঃচত্ৰাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ দ্বাৰা সংশোধিত হৈ বৰ্তমান ৰূপত আছে (১-৮-৭৯ তাংৰ পৰা)।

ষষ্ঠ ভাগ - ৰাজ্য সমূহ-অনুচ্ছেদ ২২৫-২২৭

(খ) তেনে পক্ষক শুনানীৰ সুযোগ নিদিয়াকৈ, দিয়া হয় ;

তেতিয়া যদি তেনে পক্ষই সেই আদেশ বাতিল কৰণৰ বাবে উচ্চ ন্যায়ালয়লৈ আবেদন কৰে আৰু যি পক্ষৰ অনুকূলে তেনে আদেশ দিয়া হৈছিল সেই পক্ষক বা সেই পক্ষৰ বিধি উপদেষ্টাক তেনে আবেদনৰ প্রতিলিপি দিয়ে তেনেহলে উচ্চ ন্যায়ালয়ে তেনে আবেদন প্রাপ্ত কৰা তাৰিখৰ অথবা তেনে আবেদনৰ প্রতিলিপি দিয়া তাৰিখৰ যিটোৱেই পৰৱৰ্তী হয়, তাৰ পৰা দুসপ্তাহ কালৰ ভিতৰত অথবা যি ক্ষেত্ৰত তেনে কালৰিখৰ শেষৰ দিনা উচ্চ ন্যায়ালয় বন্ধ থাকে তেনে ক্ষেত্ৰত যি দিনাই ন্যায়ালয় খোলা হয় সেই দিনটোৰ অৱসানৰ পূৰ্বে সেই আবেদনৰ নিষ্পত্তি কৰিব ; আৰু যদি আবেদনখন সেইদৰে নিষ্পত্তি কৰা নহয় তেনেহলে সেই কালৰিখৰ অৱসানৰ লগে লগে অথবা যথাস্থিতি উপৰোক্ত পৰৱৰ্তী দিনৰ অৱসানৰ লগে লগে অন্তঃকালীন আদেশ বাতিল হব।

(৪) এই অনুচ্ছেদৰ দ্বাৰা উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ওপৰত প্রদত্ত ক্ষমতাৰ দ্বাৰা অনুচ্ছেদ ৩২ ৰ খণ্ড (২)ৰ দ্বাৰা উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ওপৰত প্রদত্ত ক্ষমতাৰ অঙ্গীকৰণ নহব।]

[২২৬ক। অনুচ্ছেদ ২২৬ৰ অধীনত অনুষ্ঠিত কাৰ্য্যবাহীত কেন্দ্ৰীয় বিধিৰ সাংবিধানিক বিধিমান্যতা বিবেচনা কৰা নহব— সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৩৯ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত আৰু সংবিধান (ত্রিচত্বাৰিংশ সংশোধন অধিনিয়ম, ১৯৭৭ৰ ধাৰা ৮ ৰ দ্বাৰা নিৰসিত (১৩-৪-৭৮ তাংৰ পৰা)।]

২২৭।^১ [(১) প্রত্যেক উচ্চ ন্যায়ালয়ে যি ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ সম্বন্ধত ক্ষেত্ৰাধিকাৰ প্ৰয়োগ কৰে তাৰ সৰ্ব্বত্ৰ সকলো ন্যায়ালয় আৰু ন্যায়াধিকৰণ অধীক্ষণ কৰিব।]

সকলো ন্যায়ালয়ৰ ওপৰত
উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ অধীক্ষণৰ
ক্ষমতা।

(২) ওপৰৰ উপবন্ধৰ ব্যাপকতাৰ ওপৰত প্রতিকূল প্ৰভাৱ নপৰাকৈ উচ্চ ন্যায়ালয়ে—

(ক) তেনেকুৱা ন্যায়ালয় সমূহৰ পৰা প্ৰবিৱৰণ খুজি পঠাব পাৰে ;

(খ) তেনেকুৱা ন্যায়ালয় সমূহৰ কাৰ্য্যপ্ৰণালী আৰু কাৰ্য্যবাহী বিনিয়মনৰ কাৰণে সাধাৰণ নিয়মাৱলী প্ৰস্তুত আৰু জাৰি কৰিব পাৰে আৰু প্ৰপত্ৰ বিহিত কৰিব পাৰে ; আৰু -

(গ) তেনেকুৱা ন্যায়ালয় সমূহৰ যিকোনোটাৰ পদাধিকাৰী সকলে ৰাখিব লগীয়া পুস্তক, প্ৰবিষ্টি আৰু হিচাপ সমূহৰ প্ৰপত্ৰ বিহিত কৰিব পাৰে।

(৩) উচ্চ ন্যায়ালয়ে তেনেকুৱা ন্যায়ালয়ৰ শেৰিফ আৰু সকলো লিপিক আৰু পদাধিকাৰী সকলক আৰু তাত বিধিবৃত্তি কৰা ন্যায়বাদী, অধিবক্তা আৰু উকীল সকলক দিবলগীয়া ফিজৰ তালিকা স্থিৰ কৰিব পাৰে :

পৰন্তু, খণ্ড (২) বা খণ্ড (৩) ৰ অধীনত প্ৰস্তুত কৰা কোনো নিয়মাৱলী অথবা নিৰ্দিষ্ট কোনো প্ৰপত্ৰ বা স্থিৰীকৃত কোনো তালিকা তত্ সময় বলবৃত্ত থকা কোনো বিধিৰ উপবন্ধৰ লগত অসংগত হব নোৱাৰিব আৰু ইয়াৰ কাৰণে ৰাজ্যপালৰ পূৰ্ব অনুমোদনৰ আৱশ্যক হব।

(৪) এই অনুচ্ছেদৰ কোনো কথাই উচ্চ ন্যায়ালয়ক সশস্ত্ৰ বাহিনী সম্বন্ধীয় বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত গঠিত কোনো ন্যায়ালয় বা ন্যায়াধিকৰণ অধীক্ষণৰ ক্ষমতা অৰ্পণ কৰা বুলি গণ্য নহব।

২ [* * * * *]

১। এই খণ্ডটো ক্ৰমান্বয়ে সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ আৰু সংবিধান চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ দ্বাৰা সংশোধিত হৈ বৰ্ত্তমান ৰূপত আছে (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

২। খণ্ড (৫) সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত কৰা হৈছিল, কিন্তু সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ৰ ধাৰা ৩১ৰ দ্বাৰা নিৰসিত কৰা হয় (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

যষ্ঠ ভাগ - ৰাজ্য সমূহ-অনুচ্ছেদ ২২৮-২২৯

উচ্চ ন্যায়ালয়লৈ
কেতবোৰ গোচৰৰ
হস্তান্তৰ।

২২৮। উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ যদি এই বুলি ধাৰণা হয় যে ইয়াৰ অধীনত কোনো ন্যায়ালয়ত বিচাৰাধীন হৈ থকা কোনো গোচৰত এই সংবিধানৰ নিৰ্বচন বিষয়ক এনে কোনো সাৰবান বিধি প্ৰশ্ন জড়িত আছে যাৰ নিৰ্দ্ধাৰণ কৰাটো গোচৰটোৰ নিষ্পত্তিৰ কাৰণে আৱশ্যক হয়, তেনেহলে উচ্চ ন্যায়ালয়ে সেই গোচৰটো নিজৰ হাতলৈ আনিব আৰু ^১ [* * * *]

(ক) হয় নিজে গোচৰটো নিষ্পত্তি কৰিব পাৰে অথবা

(খ) উক্ত বিধি প্ৰশ্ন নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিব পাৰে আৰু তেনেকুৱা প্ৰশ্নৰ ওপৰত দিয়া নিজৰ নিৰ্ণয়ৰ এটা প্ৰতিলিপি সহ সেই গোচৰটো যি ন্যায়ালয়ৰ পৰা সেইদৰে উঠাই আনিছিল সেই ন্যায়ালয়লৈ ওভোতাই দিব পাৰে আৰু উক্ত ন্যায়ালয়ে সেই গোচৰটো পোৱাৰ পিচত তেনেকুৱা নিৰ্ণয়ৰ অনুসৰণক্ৰমে গোচৰটো নিষ্পত্তিৰ বাবে আগবাঢ়িব পাৰে।

২২৮ ক। ৰাজ্যিক বিধিৰ সাংবিধানিক বিধিমান্যতা সম্পৰ্কীয় প্ৰশ্নৰ নিষ্পত্তিৰ বিষয়ে বিশেষ উপবন্ধসমূহ-সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ দ্বাৰা আন্তঃস্থাপিত আৰু সংবিধান (ত্ৰিচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৭ৰ ধাৰা ১০ৰ দ্বাৰা নিৰসিত (১৩-৪-৭৮ তাংৰ পৰা)।

উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ
পদাধিকাৰী আৰু সেৱক
সমূহ আৰু ব্যয় সমূহ।

২২৯। (১) উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ পদাধিকাৰী আৰু সেৱক সমূহৰ নিযুক্তি সেই ন্যায়ালয়ৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতি অথবা তেওঁৰ দ্বাৰা যথা নিৰ্দ্দেশিত সেই ন্যায়ালয়ৰ আন কোনো ন্যায়াধীশ বা পদাধিকাৰীৰ দ্বাৰা কৰা হব :

পৰন্তু, ^২ [* * *] সেই ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালে নিয়মৰ দ্বাৰা এইটো অপেক্ষিত কৰিব পাৰে যে নিয়মত যথা বিনিৰ্দ্ধিষ্ট অৱস্থা সমূহত আগতে ৰাজ্যিক লোক সেৱা আয়োগৰ লগত পৰামৰ্শ নকৰাকৈ ইতিমধ্যে ন্যায়ালয়ৰ লগত জড়িত নথকা কোনো ব্যক্তিক ন্যায়ালয় সম্বন্ধীয় কোনো পদত নিযুক্ত নকৰিব।

(২) ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধিৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে কোনো এখন উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ পদাধিকাৰী আৰু সেৱক সকলৰ সেৱাৰ চৰ্তাৱলী সেই ন্যায়ালয়ৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতিৰ দ্বাৰা প্ৰস্তুত অথবা মুখ্য ন্যায়াধিপতিয়ে সেই প্ৰয়োজনৰ কাৰণে নিয়মাৱলী প্ৰস্তুত কৰিবলৈ প্ৰাধিকৃত কৰা সেই ন্যায়ালয়ৰ আন কোনো ন্যায়াধীশ বা পদাধিকাৰীৰ দ্বাৰা প্ৰস্তুত নিয়মাৱলীৰ দ্বাৰা বিহিত কৰাৰ দৰে হব :

পৰন্তু, এই খণ্ডৰ অধীনত বেতন, ভাতা, ছুটী বা অৱসৰ বেতন সম্বন্ধে প্ৰস্তুত কৰা নিয়ম সমূহৰ বাবে ^৩ [* *] সেই ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালৰ অনুমোদনৰ আৱশ্যক হব।

(৩) ন্যায়ালয়ৰ পদাধিকাৰী আৰু সেৱক সকলক বা তেওঁলোকৰ সম্বন্ধত দিবলগীয়া সকলো দৰমহা, ভাতা আৰু অৱসৰ বেতন সমূহক অৰ্ন্তগত কৰি কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ প্ৰশাসনীয় ব্যয় সমূহ ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ ওপৰত ভাৰিত হব, আৰু সেই ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা গ্ৰহণ কৰা যিকোনো ফিজ্ বা অন্যান্য ধন সেই নিধিৰ অংশ হব।

১। সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ দ্বাৰা 'অনুচ্ছেদ ১৩১কৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে' এই কথাখিনি যোগ দিয়া হৈছিল কিন্তু সংবিধান (ত্ৰিচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৭ৰ ধাৰা ৯ৰ দ্বাৰা সেইখিনি লোপ কৰা হৈছে (১৩-৪-৭৮ তাংৰ পৰা)।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'য'তনেকি উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ মুখ্য স্থান থাকে' এই শব্দ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

ষষ্ঠ ভাগ - ৰাজ্য সমূহ-অনুচ্ছেদ ২৩০-২৩৩

২৩০।(১) সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ যিকোনো সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰলৈ বিস্তাৰ কৰিব অথবা কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ যিকোনো সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ পৰা বহিৰ্ভূত কৰিব পাৰে।

সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহলৈ উচ্চ ন্যায়ালয় সমূহৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ বিস্তাৰ।

(২) যেতিয়ানেকি কোনো ৰাজ্যৰ উচ্চ ন্যায়ালয়ে কোনো সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ সম্বন্ধত ক্ষেত্ৰাধিকাৰ প্ৰয়োগ কৰে, তেতিয়া -

(ক) এই সংবিধানৰ কোনো কথাই সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলক সেই ক্ষেত্ৰাধিকাৰ বৰ্দ্ধন, সংকোচন বা বিলোপন কৰিবলৈ ক্ষমতা প্ৰদান কৰা বুলি অৰ্থ নকৰিব; আৰু

(খ) অনুচ্ছেদ ২২৭ত ৰাজ্যপালৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশে, সেই ৰাজ্যক্ষেত্ৰত অৱস্থিত অধীনস্থ ন্যায়ালয় সমূহৰ বাবে থকা কোনো নিয়মাবলী, প্ৰপত্ৰ বা তালিকা সমূহৰ সম্বন্ধত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশ বুলি অৰ্থ কৰিব।

২৩১।(১) এই অধ্যায়ৰ পূৰ্ববৰ্ত্তী উপবন্ধ সমূহত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা দুই বা ততোধিক ৰাজ্যৰ বাবে অথবা দুই বা ততোধিক ৰাজ্য আৰু এখন সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ বাবে এখন উম্মেহতীয়া উচ্চ ন্যায়ালয় স্থাপন কৰিব পাৰে।

দুই বা ততোধিক ৰাজ্যৰ বাবে এখন উম্মেহতীয়া উচ্চ ন্যায়ালয় স্থাপন।

(২) এনেকুৱা যিকোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ সম্বন্ধত, -

(ক) অনুচ্ছেদ ২১৭ত ৰাজ্যখনৰ ৰাজ্যপালৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশে যি কেইখন ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত উচ্চ ন্যায়ালয়খনে ক্ষেত্ৰাধিকাৰ প্ৰয়োগ কৰে তেনে আটাইকেইখন ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপাল সকলৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশ বুলি অৰ্থ কৰিব;

(খ) অনুচ্ছেদ ২২৭ত ৰাজ্যপালৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশে অধীনস্থ ন্যায়ালয় সমূহৰ বাবে থকা কোনো নিয়মাবলী, প্ৰপত্ৰ বা তালিকা সমূহৰ সম্বন্ধত যি ৰাজ্যত সেই অধীনস্থ ন্যায়ালয় সমূহ অৱস্থিত সেই ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশ বুলি অৰ্থ কৰিব; আৰু

(গ) অনুচ্ছেদ ২১৯ আৰু ২২৯ত ৰাজ্যৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশে যি ৰাজ্যত উচ্চ ন্যায়ালয়খনৰ মুখ্য স্থান থাকে সেই ৰাজ্যৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশ বুলি অৰ্থ কৰিব; :

পৰন্তু, যদি এনে মুখ্য স্থান কোনো সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত হয়, তেনেহলে অনুচ্ছেদ ২১৯ আৰু ২২৯ত ৰাজ্যপাল, লোক সেৱা আয়োগ, বিধান মণ্ডল আৰু ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশে ক্ৰমে ৰাষ্ট্ৰপতি, সংঘ লোক সেৱা আয়োগ, সংসদ আৰু ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশ বুলি অৰ্থ কৰিব।]

ষষ্ঠ অধ্যায়-অধীনস্থ ন্যায়ালয় সমূহ

২৩৩।(১) কোনো ৰাজ্যত জিলা ন্যায়াধীশ হব লগীয়া ব্যক্তি সকলৰ নিযুক্তি আৰু তেওঁলোকৰ পদস্থাপনা আৰু পদোন্নতি সেই ৰাজ্যৰ সম্বন্ধে ক্ষেত্ৰাধিকাৰ প্ৰয়োগ কৰা উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ লগত পৰামৰ্শ কৰি ৰাজ্যখনৰ ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা কৰা হব।

জিলা ন্যায়াধীশ সকলৰ নিযুক্তি।

ষষ্ঠ ভাগ - ৰাজ্য সমূহ- অনুচ্ছেদ ২৩৩-২৩৬

(২) ইতিমধ্যে সংঘ বা ৰাজ্যৰ সেৱাত নথকা কোনো ব্যক্তি যদি অনূন সাত বছৰ অধিবক্তা বা উকীল হৈ থাকে আৰু নিযুক্তিৰ বাবে উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা চূপাৰিছ প্ৰাপ্ত হয় তেনেহলে জিলা ন্যায়াধীশৰ নিযুক্তিৰ পাত্ৰ হব।

কোনো কোনো জিলা
ন্যায়াধীশৰ নিযুক্তি
আৰু তেওঁলোকে দিয়া
নিৰ্ণয় আদিৰ
বিধিমান্যতা।

১ [২৩৩ ক। কোনো ন্যায়ালয়ৰ কোনো নিৰ্ণয়, ডিক্ৰী বা আদেশ থকা সত্ত্বেও, —

(ক) (i) ইতিমধ্যে কোনো ৰাজ্যৰ ন্যায়িক সেৱাত থকা কোনো ব্যক্তিক বা অনূন সাত বছৰ কাল অধিবক্তা বা উকীল হৈ থকা কোনো ব্যক্তিক সেই ৰাজ্যৰ জিলা ন্যায়াধীশ হবলৈ কৰা কোনো নিযুক্তি, আৰু

(ii) জিলা ন্যায়াধীশ ৰূপে এনে কোনো ব্যক্তিৰ পদস্থাপনা, পদোন্নতি বা স্থানান্তৰণ,

যিবিলাকনেকি সংবিধান (বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৬ৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে যিকোনো সময়ত, অনুচ্ছেদ ২৩৩ বা অনুচ্ছেদ ২৩৫ৰ উপবন্ধ সমূহৰ অনুসৰণ ভিন্ন অন্যথা কৰা হৈ যায়, সেইবিলাক কেৱল এই তথ্যৰ কাৰণেই অবৈধ বা বাতিল বুলি বা কেতিয়াও অবৈধ বা বাতিল হোৱা বুলি গণ্য কৰা নহব যে- তেনে নিযুক্তি, পদস্থাপনা, পদোন্নতি অথবা স্থানান্তৰণ উক্ত উপবন্ধ সমূহৰ অনুসৰি হোৱা নাই;

(খ) অনুচ্ছেদ ২৩৩ বা অনুচ্ছেদ ২৩৫ৰ উপবন্ধ সমূহৰ অনুসৰণ অন্যথা যিকোনো ৰাজ্যত জিলা ন্যায়াধীশ ৰূপে নিযুক্ত, পদস্থাপিত, পদোন্নীত বা স্থানান্তৰিত কোনো ব্যক্তিৰ দ্বাৰা বা আগত, সংবিধান (বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৬ৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে প্ৰয়োগ কৰা কোনো ক্ষেত্ৰাধিকাৰ, দিয়া বা জাৰি কৰা কোনো নিৰ্ণয়, ডিক্ৰী, দণ্ডাদেশ বা আদেশ তথা কৰা হোৱা কোনো কাৰ্য্য বা হাতত লোৱা কোনো কাৰ্য্যবাহী কেৱল এই তথ্যৰ কাৰণেই অবৈধ বা অবিধিমান্য বুলি বা কেতিয়াবা অবৈধ বা অবিধিমান্য হোৱা বুলি গণ্য কৰা নহব যে — তেনে নিযুক্তি পদস্থাপনা, পদোন্নতি অথবা স্থানান্তৰণ উক্ত উপবন্ধ সমূহৰ অনুসৰি হোৱা নাই।]

ন্যায়িক সেৱাত জিলা
ন্যায়াধীশৰ বাহিৰে অন্য
লোকৰ ভৰ্তি।

২৩৪। জিলা ন্যায়াধীশৰ বাহিৰে অন্য ব্যক্তিক ৰাজ্যৰ ন্যায়িক সেৱাত নিযুক্তি, ৰাজ্যৰ লোক সেৱা আয়োগ আৰু তেনেকুৱা ৰাজ্য সম্বন্ধে ক্ষেত্ৰাধিকাৰ প্ৰয়োগ কৰা উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ লগত পৰামৰ্শ কৰাৰ পিচত ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা তেওঁ সেই উদ্দেশ্যে প্ৰস্তুত কৰা নিয়মাৱলী অনুসাৰে হব।

অধীনস্থ ন্যায়ালয়
সমূহৰ নিয়ন্ত্ৰণ।

২৩৫। কোনো ৰাজ্যৰ ন্যায়িক সেৱাৰ অন্তৰ্ভুক্ত আৰু জিলা ন্যায়াধীশতকৈ নিম্নতৰ কোনো পদ ধাৰণ কৰা ব্যক্তি সকলৰ পদস্থাপনা, পদোন্নতি আৰু ছুটা মঞ্জুৰীক অন্তৰ্গত কৰি জিলা ন্যায়ালয় সমূহৰ আৰু সেইবোৰৰ অধীনস্থ ন্যায়ালয় সমূহৰ নিয়ন্ত্ৰণ উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ওপৰত ন্যস্ত হব, কিন্তু এই অনুচ্ছেদৰ কোনো কথাই এনেকুৱা কোনো ব্যক্তিৰ পৰা তেওঁ সেৱাৰ চৰ্ত্ত বিনিয়মন কৰা বিধিৰ অধীনে পোৱা আপীল কৰাৰ কোনো অধিকাৰ হৰণ কৰা বুলি বা তেনেকুৱা বিধিৰ অধীনত বিহিত তেওঁৰ সেৱাৰ চৰ্ত্ত সমূহৰ অনুসাৰত বাহিৰে অন্যথা তেওঁৰ লগত আচৰণ কৰিবলৈ উচ্চ ন্যায়ালয়ক প্ৰাধিকাৰ দিয়া বুলি অৰ্থ নকৰিব।

নিৰ্বচন।

২৩৬। এই অধ্যায়ত —

(ক) “জিলা ন্যায়াধীশ” বুলিলে চিটা চিভিল ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ, অতিৰিক্ত জিলা ন্যায়াধীশ, যুটীয়া জিলা ন্যায়াধীশ, সহকাৰী জিলা ন্যায়াধীশ, লখুবাদ-ন্যায়ালয়ৰ মুখ্য ন্যায়াধীশ, মুখ্য প্ৰেসিডেন্সী দণ্ডাধিকাৰী, অতিৰিক্ত মুখ্য প্ৰেসিডেন্সী দণ্ডাধিকাৰী, চেছন ন্যায়াধীশ, অতিৰিক্ত চেছন-ন্যায়াধীশ আৰু সহকাৰী চেছন ন্যায়াধীশ ইয়াৰ অন্তৰ্গত হব ;

ষষ্ঠ ভাগ - ৰাজ্য সমূহ - অনুচ্ছেদ ২৩৬ - ২৩৭

(খ) "ন্যায়িক সেৱা" বুলিলে জিলা ন্যায়াধীশৰ পদ আৰু জিলা ন্যায়াধীশৰ পদতকৈ নিম্নতৰ অন্য চিভিল ন্যায়িক পদ সমূহ পূৰণ কৰিবলৈ অভিপ্ৰেত ব্যক্তি সকলেৰে একচেতীয়াভাবে গঠিত সেৱাক বুজাব।

২৩৭। ৰাজ্যপালে সাৰ্বজনিক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা অধিসূচনাত যথা বিনিৰ্দিষ্ট ব্যতিক্ৰম আৰু সালসলনি সমূহৰ সাপেক্ষে নিৰ্দেশ দিব পাৰে যে এই অধ্যায়ৰ পূৰ্বগামী উপবন্ধ সমূহ আৰু তাৰ অধীনত প্ৰস্তুত কৰা কোনো নিয়মাবলী সেই উদ্দেশ্য তেওঁৰ দ্বাৰা নিয়ত কৰা তাৰিখৰ পৰা ৰাজ্যৰ ন্যায়িক সেৱাত নিযুক্ত হোৱা ব্যক্তি সকলৰ সম্বন্ধত প্ৰয়োগ হোৱাৰ দৰে ৰাজ্যৰ যিকোনো শ্ৰেণী বা শ্ৰেণী সমূহৰ দণ্ডাধিকাৰী সকলৰ সম্বন্ধতো প্ৰয়োগ হব।

কোনো বিশেষ শ্ৰেণী বা
শ্ৰেণী সমূহৰ
দণ্ডাধিকাৰী সকলৰ
ক্ষেত্ৰত এই অধ্যায়ৰ
উপবন্ধ সমূহৰ প্ৰয়োগ।

সপ্তম ভাগ

[প্রথম অনুসূচীৰ খ ভাগৰ ৰাজ্যসমূহ]

সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা নিৰ্ধাৰিত।

[সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্র সমূহ]

২ [২৩৯।(১) সংসদৰ দ্বাৰা কৰা বিধিৰ দ্বাৰা অন্যথা উপবন্ধিত ব্যৱস্থাৰ ব্যতিৰেকে, প্ৰত্যেকখন সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্র ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা, তেওঁ যি পৰ্য্যন্ত উচিত বুলি ভাবে সেই পৰ্য্যন্ত তেওঁৰ দ্বাৰা আৰু তেওঁ বিনিৰ্দ্ধিষ্ট কৰি দিয়া পদবীৰে নিযুক্ত কোনো প্ৰশাসকৰ যোগেদি প্ৰশাসিত হ'ব।

সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্র সমূহৰ প্ৰশাসন।

(২) য'ত ভাগত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালক পাৰ্শ্ব বন্দী কোনো সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্রৰ প্ৰশাসক নিযুক্ত কৰিব পাৰে আৰু যেতিয়ানেকি কোনো ৰাজ্যপাল এনেদৰে নিযুক্ত হয়, তেতিয়া তেওঁ এনে প্ৰশাসক ৰূপে তেওঁৰ কৃত্যসমূহ তেওঁৰ মন্ত্ৰী-পৰিষদৰ পৰা স্বতন্ত্ৰ ভাবে পালন কৰিব।

৩ [২৩৯ ক।(১) সংসদে, বিধিৰ দ্বাৰা ৪ [* * * *] ৫ [* * * *] ৬ [* * * *] ৭ [* * * *] ৮ [পণ্ডিচেৰী, * * * *] ৯ সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্রৰ বাবে] ----

কোনো কোনো সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্রৰ বাবে স্থানীয় বিধান মণ্ডলী বা মন্ত্ৰী-পৰিষদ বা দুয়োটাৰে সৃষ্টি।

(ক) সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্র খনৰ বিধান মণ্ডলৰূপে কৃত্য কৰিবলৈ লাগিলে নিৰ্বাচিতই হওক অথবা ভাগতঃ মনোনীত আৰু ভাগতঃ নিৰ্বাচিতই হওক এক নিকায়, অথবা

(খ) এক মন্ত্ৰী-পৰিষদ,

অথবা দুয়োটাকে প্ৰত্যেক ক্ষেত্ৰতে বিধিত যথা বিনিৰ্দ্ধিষ্ট কৰা অনুসৰি গাঠনি, ক্ষমতা আৰু কৃত্য সমূহৰ সৈতে সৃষ্টি কৰিব পাৰে।

(২) খণ্ড (১) ত নিৰ্দ্দেশিত কৰা এনে কোনো বিধিক অনুচ্ছেদ ৩৬৮ৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে এই সংবিধানৰ কোনো সংশোধন বুলি গণ্য কৰা নহ'ব — লাগিলে তাত এনে কোনো উপবন্ধক অন্তৰ্ভুক্তই থাকুক যিনেকি এই সংবিধান সংশোধন কৰে বা যাৰ নেকি এই সংবিধান সংশোধন কৰাৰ প্ৰভাব থাকে।]

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ১৭ ধাৰাৰ দ্বাৰা মূল শীৰ্ষক “প্ৰথম অনুসূচীৰ গ ভাগৰ ৰাজ্য সমূহ”ৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। উক্ত অধিনিয়মৰ উক্ত ধাৰাৰ দ্বাৰা মূল অনুচ্ছেদ ২৩৯ আৰু ২৪০ৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। সংবিধান (চতুৰ্দশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬২ৰ ৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

৪। “হিমাচল প্ৰদেশ” শব্দ ১৯৭০ চনৰ ৫৩ নং হিমাচল প্ৰদেশ অধিনিয়মৰ ধাৰা ৪৬(খ) ৰ দ্বাৰা লোপ কৰা হৈছে (২৫-১-৭১ তাংৰ পৰা)।

৫। ‘মণিপুৰ, ত্ৰিপুৰা’ শব্দসমূহৰ উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ৰ ধাৰা ৭১ (খ)ৰ দ্বাৰা লোপ কৰা হৈছে (২১-১-৭২ তাংৰ পৰা)।

৬। গোৱা, দমন আৰু দিউ পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৮৭ (১৯৮৭ৰ ১৮)ৰ ধাৰা ৬৩ৰ দ্বাৰা (৩০-৫-১৯৮৭ ৰ পৰা) “গোৱা, দমন আৰু দিউ আৰু পণ্ডিচেৰী সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্র সমূহৰ কোনোখনৰ বাবে” শব্দ সমূহৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৭। সংবিধান (সপ্তবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা “গোৱা, দমন, দিউ আৰু পণ্ডিচেৰী”ৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (১৫-২-৭২ তাংৰ পৰা)।

৮। সংবিধান (সপ্তবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৫ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা ‘পণ্ডিচেৰী আৰু মিজোৰাম’ৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৯। মিজোৰাম ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৮৬ (১৯৮৬ৰ ৩৪)ৰ ধাৰা ৩৯ৰ দ্বাৰা (২০-২-১৯৮৭ৰ পৰা) মিজোৰাম ৰাজ্য লোপ কৰা হৈছে।

১০। অৰুণাচল প্ৰদেশ ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৮৬ (১৯৮৬ ৰ ৬৯)ৰ ধাৰা ৪২ৰ দ্বাৰা (২০-২-১৯৮৭ৰ পৰা) “পণ্ডিচেৰী আৰু অৰুণাচল প্ৰদেশ” শব্দ সমূহৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

অষ্টম ভাগ-সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ - অনুচ্ছেদ ২৩৯ কক

দিল্লীৰ সম্পৰ্কত বিশেষ
উপবন্ধসমূহ।

[২৩৯ কক। (১) সংবিধান (উনসপ্ততিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯১ৰ প্ৰাৰম্ভৰ তাৰিখৰ পৰা দিল্লীৰ সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ, দিল্লীৰ ৰাষ্ট্ৰীয় ৰাজধানী ৰাজ্যক্ষেত্ৰ বুলি অভিহিত হ'ব (ইয়াৰ পিচত এই ভাগত ৰাষ্ট্ৰীয় ৰাজধানী ৰাজ্যক্ষেত্ৰ বুলি নিৰ্দেশিত) আৰু অনুচ্ছেদ ২৩৯ৰ অধীনত নিযুক্ত ইয়াৰ প্ৰশাসকক উপৰাজ্যপাল হিচাবে পদাভিহিত কৰা হ'ব।

(২) (ক) ৰাষ্ট্ৰীয় ৰাজধানী ৰাজ্যক্ষেত্ৰ খনৰ বাবে এখন বিধান সভা থাকিব আৰু এনে সভাত আসনসমূহ, ৰাষ্ট্ৰীয় ৰাজধানী ৰাজ্যক্ষেত্ৰত থকা প্ৰাদেশিক নিৰ্বাচন সমষ্টিসমূহৰ পৰা প্ৰত্যক্ষ নিৰ্বাচনৰ দ্বাৰা মনোনীত হোৱা সদস্যসকলৰ দ্বাৰা পূৰণ কৰা হ'ব।

(খ) বিধান সভাখনত আসনৰ মুঠ সংখ্যা, অনুসূচিত জাতিৰ বাবে সংৰক্ষিত আসনৰ সংখ্যা, ৰাষ্ট্ৰীয় ৰাজধানী ৰাজ্যক্ষেত্ৰখনৰ প্ৰাদেশিক নিৰ্বাচন সমষ্টিসমূহত বিভাজন (এনে বিভাজনৰ কাৰণে ভিত্তিসমূহ অন্তৰ্গত কৰি) আৰু বিধান সভাখনৰ কাৰ্য্যকৰণৰ সম্বন্ধত আন সকলো বিষয় সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কৰা বিধিৰ দ্বাৰা বিনিয়মিত কৰা হ'ব।

(গ) অনুচ্ছেদ ৩২৪ৰ পৰা ৩২৭ আৰু অনুচ্ছেদ ৩২৯ৰ উপবন্ধসমূহ, ৰাষ্ট্ৰীয় ৰাজধানী ৰাজ্যক্ষেত্ৰ, ৰাষ্ট্ৰীয় ৰাজধানী ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ বিধান সভা আৰু তাৰ সদস্যসকলৰ সম্বন্ধত প্ৰয়োগ হ'ব যিদৰে সেইবোৰ কোনো ৰাজ্য, ৰাজ্যৰ বিধান সভা আৰু ইয়াৰ সদস্যসকলৰ সম্বন্ধত যথাক্ৰমে প্ৰয়োগ হয়; আৰু অনুচ্ছেদ ৩২৬ আৰু ৩২৯ত "সমুচিত বিধান মণ্ডল"লৈ কৰা কোনো নিৰ্দেশক সংসদলৈ কৰা নিৰ্দেশ বুলি গণ্য কৰা হ'ব।

(৩) (ক) এই সংবিধানৰ উপবন্ধসমূহ সাপেক্ষে, ৰাজ্য সূচীৰ প্ৰবিষ্টি ১,২ আৰু ১৮ আৰু সেই সূচীৰ প্ৰবিষ্টি ৬৪, ৬৫ আৰু ৬৬ যি পৰ্য্যন্ত সেইবোৰ উক্ত প্ৰবিষ্টি ১,২, আৰু ১৮ৰ সম্পৰ্কীয় হয় তাৰ ব্যতিৰেকে ৰাজ্য সূচী আৰু সমবস্তী সূচীত সন্নিবিষ্ট যিকোনো বিষয়ৰ সম্বন্ধত, যি পৰ্য্যন্ত এনে কোনো বিষয় সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য হ'ব, ৰাষ্ট্ৰীয় ৰাজধানী ৰাজ্যক্ষেত্ৰখনৰ সম্পূৰ্ণ বা কোনো অংশৰ বাবে বিধি প্ৰণয়ন কৰিবলৈ বিধান সভাৰ ক্ষমতা থাকিব।

(খ) উপখণ্ড (ক)ৰ কোনো কথাই কোনো সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ বা ইয়াৰ কোনো ভাগৰ বাবে কোনো বিষয় সম্বন্ধত বিধি প্ৰণয়ন কৰিবলৈ এই সংবিধানৰ অধীনত সংসদৰ ক্ষমতাৰ অল্লীকৰণ নকৰিব।

(গ) কোনো বিষয় সম্বন্ধত বিধান সভাৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধিৰ কোনো উপবন্ধ সেই বিষয় সম্বন্ধত সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধিৰ কোনো উপবন্ধৰ বিৰোধ হ'লে বিধান সভাৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধিৰ পূৰ্বে বা পিচতেই পাৰিত কৰা হ'ওক, বা বিধান সভাৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধি ভিন্ন, কোনো পূৰ্বৰ বিধিৰ কোনো উপবন্ধৰ যদি প্ৰতিকূল হয়, তেতিয়া উভয় ক্ষেত্ৰতে, সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধি বা ক্ষেত্ৰবিশেষে এনে পূৰ্বৰ বিধি বাহাল থাকিব আৰু বিধান সভাৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধি বিৰোধ পৰ্য্যন্ত বাতিল হ'ব :

পৰন্তু, বিধান সভাৰ দ্বাৰা প্ৰণীত এনে কোনো বিধি যদি ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিবেচনাৰ কাৰণে সংৰক্ষিত কৰা হৈছে আৰু তেওঁৰ সন্মতি পাইছে, এনে বিধি ৰাষ্ট্ৰীয় ৰাজধানী ৰাজ্যক্ষেত্ৰত বাহাল থাকিব :

উপৰন্তু, এই উপখণ্ডৰ কোনো কথাই, বিধান সভাৰ দ্বাৰা এনেদৰে প্ৰণীত বিধিৰ পৰিৱৰ্তন, সংশোধন, পৰিৱৰ্তন বা নিৰসন কৰা বিধি অন্তৰ্গত কৰি একেই বিষয়ৰ সম্বন্ধত কোনো সময়ত কোনো বিধি অধিনিয়মিত কৰাৰ পৰা সংসদক বাৰণ নকৰিব।

১। সংবিধান (উনসপ্ততিতম সংশোধন) অধিনিয়ম ১৯৯১ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (১-২-১৯৯২ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ)।

অষ্টম ভাগ-সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ - অনুচ্ছেদ ২৩৯ কক - ২৩৯কখ

(৪) উপৰাজ্যপালক, যি পৰ্য্যন্ত তেওঁ কোনো বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত তেওঁৰ স্ববিবেচনানু সাবে কাৰ্য্য কৰিবলৈ অপেক্ষিত হয় তাৰ ব্যতিৰেকে যি বিষয়ৰ সন্দ্বন্ধত বিধান সভাৰ বিধি প্ৰণয়ন কৰিবলৈ ক্ষমতা থাকে, সেই বিষয় সম্পৰ্কত তেওঁৰ কৃত্যসমূহৰ প্ৰয়োগত সহায় কৰিবলৈ আৰু পৰামৰ্শ দিবলৈ শীৰ্ষত মুখ্যমন্ত্ৰীৰে সৈতে, বিধান সভাৰ সদস্যসকলৰ মুঠ সংখ্যাৰ অনধিক দহ শতাংশ সদস্যৰে গঠিত এখন মন্ত্ৰী পৰিষদ থাকিব :

পৰন্তু, কোনো বিষয়ত উপৰাজ্যপাল আৰু তেওঁৰ মন্ত্ৰীসকলৰ মাজত মতভেদৰ ক্ষেত্ৰত, উপৰাজ্যপালে ইয়াক বিনিশ্চয়ৰ কাৰণে ৰাষ্ট্ৰপতিলৈ নিৰ্দেশিত কৰিব আৰু ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা তাৰ ওপৰত দিয়া বিনিশ্চয় অনুসৰি কাৰ্য্য কৰিব আৰু এনে বিনিশ্চয় লিখিত থকাৰ কোনো ক্ষেত্ৰত য'ত বিষয়টো তেওঁৰ অভিমত অনুযায়ী এনে জৰুৰী যে আশু কাৰ্য্যব্যৱস্থা লোৱাটো তেওঁৰ বাবে আৱশ্যকীয়, তেনে কাৰ্য্যব্যৱস্থা লবলৈ বা বিষয়টোত তেওঁ আৱশ্যকীয় বুলি গণ্য কৰা তেনে নিৰ্দেশ দিবলৈ উপৰাজ্যপাল ক্ষমতায়ুক্ত হ'ব।

(৫) মুখ্যমন্ত্ৰী ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা নিযুক্ত হ'ব আৰু আন মন্ত্ৰীবৰ্গ মুখ্যমন্ত্ৰীৰ পৰামৰ্শ ক্ৰমে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা নিযুক্ত হ'ব আৰু মন্ত্ৰীবৰ্গই ৰাষ্ট্ৰপতিৰ প্ৰসাদ পৰ্য্যন্ত পদ ধাৰণ কৰিব।

(৬) মন্ত্ৰী পৰিষদ বিধান সভাৰ প্ৰতি সামূহিকভাৱে দায়বদ্ধ হ'ব।

১ [(৭) (ক)] সংসদে, বিধিৰ দ্বাৰা পূৰ্ববৰ্তী খণ্ড সমূহত অন্তৰ্ভুক্ত উপবন্ধ সমূহ কাৰ্য্যকৰী কৰিবলৈ বা অনুপূৰণ কৰিবলৈ আৰু ইয়াৰ আনুষঙ্গিক বা পাৰিণামিক সকলো বিষয়ৰ বাবে উপবন্ধ কৰিব পাৰে।

২ [(খ)] অনুচ্ছেদ ৩৬৮ৰ উদ্দেশ্যৰ বাবে উপখণ্ড (ক)ত নিৰ্দেশিত কৰা হোৱা এনে যিকোনো বিধি এই সংবিধানৰ কোনো সংশোধন বুলি গণ্য কৰা নহ'ব তৎসত্ত্বেও যে ইয়াত কোনো উপবন্ধ অন্তৰ্ভুক্ত আছে যি এই সংবিধান সংশোধন কৰিছে বা সংশোধন কৰাৰ প্ৰভাৱ আছে।]

(৮) অনুচ্ছেদ ২৩৯খৰ উপবন্ধ সমূহ, যিমানদূৰ সম্ভৱ ৰাষ্ট্ৰীয় ৰাজধানী ৰাজ্যক্ষেত্ৰ, উপৰাজ্যপাল আৰু বিধান সভাৰ সন্দ্বন্ধত প্ৰয়োগ হ'ব যিদৰে সেইবোৰ পণ্ডিচৰীৰ সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ, ইয়াৰ প্ৰশাসক আৰু বিধান সভাৰ সন্দ্বন্ধত যথাক্ৰমে প্ৰয়োগ হয়; আৰু সেই অনুচ্ছেদত "অনুচ্ছেদ ২৩৯কৰ খণ্ড (১)"ৰ প্ৰতি কৰা কোনো নিৰ্দেশক, ক্ষেত্ৰবিশেষে, এই অনুচ্ছেদ বা অনুচ্ছেদ ২৩৯কখৰ প্ৰতি নিৰ্দেশ বুলি গণ্য কৰা হ'ব।]

৩ [২৩৯ কখ] উপৰাজ্যপালৰ পৰা কোনো প্ৰতিবেদনৰ প্ৰাপ্তিত বা অন্যথা যদি ৰাষ্ট্ৰপতি সন্তুষ্ট হয় —

(ক) যে এনে এক পৰিস্থিতিৰ উদ্ভৱ হৈছে য'ত ৰাষ্ট্ৰীয় ৰাজধানী ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ প্ৰশাসন অনুচ্ছেদ ২৩৯ কক বা সেই অনুচ্ছেদৰ অনুসৰণত প্ৰণীত কোনো বিধিৰ উপবন্ধসমূহ অনুসৰি চলাব নোৱাৰিব; বা

(খ) যে ৰাষ্ট্ৰীয় ৰাজধানী ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ সমুচিত প্ৰশাসনৰ বাবে এনে কৰাতো আৱশ্যক বা সমীচীন,

ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা অনুচ্ছেদ ২৩৯ককৰ যিকোনো উপবন্ধ বা সেই অনুচ্ছেদৰ অনুসৰণত প্ৰণীত কোনো বিধিৰ সকলো বা যি কোনো উপবন্ধৰ প্ৰবৰ্ত্তন, এনে সময়ৰ বাবে আৰু এনে বিধিত বিনিৰ্দিষ্ট কৰা এনে চৰ্তাৱলী সাপেক্ষে স্থগিত ৰাখিব পাৰে আৰু এনে আনুষঙ্গিক আৰু পাৰিণামিক ব্যৱস্থা কৰিব পাৰে যি, অনুচ্ছেদ ২৩৯ আৰু অনুচ্ছেদ ২৩৯ ককৰ উপবন্ধসমূহ অনুসৰি ৰাষ্ট্ৰীয় ৰাজধানী ৰাজ্যক্ষেত্ৰখন প্ৰশাসন কৰাৰ বাবে আৱশ্যক আৰু সমীচীন বুলি তেওঁৰ প্ৰতীয়মান হয়।]

১। সংবিধান (সপ্ততম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯২ৰ ধাৰা ৩ (i)ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। সংবিধান (সপ্ততম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯২ৰ ধাৰা ৩ (ii)ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

৩। সংবিধান (ঊন সপ্ততম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯১ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা (১-২-৯২ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) অন্তঃস্থাপিত।

সাংবিধানিক যন্ত্ৰ
বিফল হোৱাৰ
ক্ষেত্ৰত উপবন্ধ।

অষ্টম ভাগ-সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ - অনুচ্ছেদ ২৩৯ খ।

বিধান মণ্ডলৰ
বিৰতিৰ সময়ত
অধ্যাদেশ প্ৰখ্যাপিত
কৰিবলৈ প্ৰশাসকৰ
ক্ষমতা।

[২৩৯ খ। (১) অনুচ্ছেদ ২৩৯ক ৰ খণ্ড (১) ত উল্লিখিত কোনো সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ বিধান মণ্ডলৰ অধিবেশন চলি থকা সময় ব্যতিৰেকে, আন যিকোনো সময়ত যদি সেই সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ প্ৰশাসক এইবুলি সন্তুষ্ট হয় যে, এনে পৰিস্থিতি হৈছে য'ত তেখেতৰ বাবে শীঘ্ৰে ব্যৱস্থা লোৱাটো আৱশ্যকীয় হৈ পৰিছে, তেতিয়া তেখেতে এনে অধ্যাদেশ প্ৰখ্যাপিত কৰিব পাৰে যি অধ্যাদেশ তেনে পৰিস্থিতিত তেখেতে অপেক্ষিত বোধ কৰে :

পৰন্তু, এই মৰ্মে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পৰা অনুদেশ প্ৰাপ্ত নোহোৱাকৈ প্ৰশাসকে এনে কোনো অধ্যাদেশ প্ৰখ্যাপন নকৰিব :

অধিকন্তু, যেতিয়া উক্ত বিধান মণ্ডল বিঘটিত হয়, অথবা অনুচ্ছেদ ২৩৯ক ৰ খণ্ড (১) ত উল্লিখিত এনে কোনো বিধিৰ অধীনত লোৱা কাৰ্য্য ব্যৱস্থাৰ ফলত উক্ত বিধান মণ্ডলৰ কৃত্য নিলম্বিত থাকে, প্ৰশাসকে এনে বিঘটনৰ বা নিলম্বনৰ কালছোৱাত কোনো অধ্যাদেশ প্ৰখ্যাপন নকৰিব।

(২) ৰাষ্ট্ৰপতিৰ অনুদেশানুসাৰে এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত প্ৰখ্যাপিত কোনো অধ্যাদেশ, অনুচ্ছেদ ২৩৯ক ৰ খণ্ড (১) ত উল্লিখিত এনে কোনো বিধিত সেই মৰ্মে অন্তৰ্বিষ্ট উপবন্ধ সমূহ অনুপালন পূৰ্বক সম্যক ৰূপে অধিনিয়মিত সংঘ ৰাজ্য ক্ষেত্ৰৰ বিধান মণ্ডলৰ অধিনিয়ম বুলি গণ্য কৰা হ'ব, কিন্তু এনে প্ৰত্যেক অধ্যাদেশ —

(ক) সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ বিধান মণ্ডলত দাখিল কৰিব লাগিব আৰু বিধান মণ্ডল পুনৰ সমবেত হোৱাৰ ছয় সপ্তাহৰ অন্তত অথবা যদি সেই কাল অন্ত হোৱাৰ পূৰ্বে বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা সেই অধ্যাদেশ অননুমোদন কৰি কোনো সংকল্প পাৰিত কৰা হয় তেনেহ'লে তেনে সংকল্প পাৰিত হ'লেই, ইয়াৰ প্ৰবৰ্ত্তন নোহোৱা হ'ব ; আৰু

(খ) ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পৰা সেই মৰ্মে অনুদেশ প্ৰাপ্ত হোৱাৰ পিছত প্ৰশাসকৰ দ্বাৰা প্ৰত্যাহৃত হ'ব পাৰে।

অষ্টম ভাগ-সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ - অনুচ্ছেদ ২৩৯ খ - ২৪০

(৩) যদি আৰু যি পৰ্য্যন্ত, এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত প্ৰখ্যাপিত কোনো অধ্যাদেশত এনে কোনো উপবন্ধ কৰে যিটো নেকি অনুচ্ছেদ ২৩৯ক ৰ খণ্ড (১) ত উল্লিখিত এনে কোনো বিধিত সেই মৰ্মে অন্তৰ্ভুক্ত উপবন্ধ সমূহ অনুপালন পূৰ্বক কৰা হোৱা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনো অধিনিয়মত অধিনিয়মিত হ'লে বৈধ নহয় তেনেহ'লে সেই পৰ্য্যন্ত সেই অধ্যাদেশ বাতিল হ'ব।]

১ [* * * * *]

কোনো কোনো সংঘ
ৰাজ্য ক্ষেত্ৰৰ বাবে
বিনিয়ম প্ৰণয়ন
কৰিবলৈ ৰাষ্ট্ৰপতিৰ
ক্ষমতা।

২৪০।(১) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে ———

(ক) আন্দামান আৰু নিকোবৰ দ্বীপপুঞ্জ ;

১। খণ্ড (৪) সংবিধান (অষ্টত্ৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৫ৰ ধাৰা ৪ ৰ দ্বাৰা (ভূতলক্ষী প্ৰভাৱেৰে) অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছিল, কিন্তু সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৫ ৰ ধাৰা ৩২ ৰ দ্বাৰা লোপ কৰা হ'ল। (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

অষ্টম ভাগ-সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ - অনুচ্ছেদ ২৪০

১ [(খ) লাক্ষা দ্বীপ ;]

২ [(গ) দাদ্ৰা আৰু নগৰ হাৱেলী ;]

৩ [(ঘ) গোৱা, দমন আৰু দিউ ;]

৪ [(ঙ) পণ্ডীচেৰী ;]

৫ [* * *]

এই সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহৰ শান্তি উন্নতি আৰু সুশাসনৰ বাবে বিনিয়ম প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে :

১। লাক্ষাদ্বীপ, মিনিকয় আৰু আমিনদীৰি দ্বীপপুঞ্জ (নাম সলনি) অধিনিয়ম, ১৯৭৩ ৰ (১৯৭৩ ৰ ৩৪) ধাৰা ৪ ৰ দ্বাৰা '(খ) লাক্ষাদ্বীপ, মিনিকয় আৰু আমিনদীৰি দ্বীপপুঞ্জৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (১-১১-৭৩ তাংৰ পৰা)।

২। সংবিধান (দশম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬১ ৰ ৩ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

৩। সংবিধান (দ্বাদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬২ ৰ ৩ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

৪। সংবিধান (চতুৰ্দশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬২ ৰ ৫ আৰু ৭ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (১৬-৮-৬২ তাং ৰ পৰা)।

৫। সংবিধান (সপ্তবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ ৰ ধাৰা ৪ ৰ দ্বাৰা (১৫-২-১৯৭২ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ)। প্ৰবিষ্টি (চ) আৰু (ছ) ক অন্তঃস্থাপিত কৰা হৈছে আৰু ইয়াৰ মিজোৰাম ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৮৬ ৰ ৩৪) ৰ ধাৰা ৩৯ ৰ দ্বাৰা (২০-২-১৯৮৭ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) তথা অৰুণাচল প্ৰদেশ ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৮৬ (১৯৮৬ ৰ ৬৯) ৰ ধাৰা ৪২ ৰ দ্বাৰা (২০-২-১৯৮৭ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) ক্ৰমশঃলোপ কৰা হৈছে।

অষ্টম ভাগ-সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ - অনুচ্ছেদ ২৪০

১ [পৰন্ত, যেতিয়া গোৱা, ২ [দমন দিউ, ৩ [পঞ্জীচেৰী, মিজোৰাম বা অৰুণাচল প্ৰদেশ সংঘ ৰাজ্য ক্ষেত্ৰৰ বাবে বিধান মণ্ডল ৰূপে কৃত্য কৰিবলৈ অনুচ্ছেদ ২৩৯ ক ৰ অধীনত কোনো নিকায় সৃষ্টি কৰা হয়, তেতিয়া বিধান মণ্ডলৰ প্ৰথম অধিবেশনৰ বাবে নিয়ত তাৰিখৰ পৰা ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে সেই সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ শান্তি, উন্নতি আৰু সুশাসনৰ বাবে কোনো বিনিয়ম প্ৰণয়ন নকৰিব।]

২ [অধিকন্ত, যেতিয়া গোৱা দমন আৰু দিউ ৩ [পঞ্জীচেৰী, মিজোৰাম বা অৰুণাচল প্ৰদেশ] সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ বাবে বিধান মণ্ডল ৰূপে কৃত্য কৰি থকা নিকায় বিঘটিত হয়, অথবা অনুচ্ছেদ ২৩৯ক ৰ খণ্ড (১) ত উল্লিখিত এনে কোনো বিধৰ অধীনত লোৱা কাৰ্য্য ব্যৱস্থাৰ ফলত সেই নিকয়ে তেনে বিধান মণ্ডল হিচাবে কৃত্য কৰাটো নিলম্বিত হৈ থাকে তেতিয়া ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে এনে বিঘটনৰ বা নিলম্বনৰ কালছোৱাত সেই সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ শান্তি, উন্নতি আৰু সুশাসনৰ বাবে বিনিয়ম কৰিব পাৰে।

(২) এনেদৰে প্ৰণয়ন কৰা যিকোনো বিনিয়মে সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণয়ন কৰা যিকোনো অধিনিয়মক বা ৪ [আন যিকোনো বিধিক], যিবিলাক নেকি তত্ সময় সেই সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য থাকে তাক নিৰসন বা সংশোধন কৰিব পাৰে আৰু যেতিয়া ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা প্ৰখ্যাপিত হয় তেতিয়া তাৰ, সেই ৰাজ্যক্ষেত্ৰত প্ৰযুক্ত সংসদৰ কোনো অধিনিয়মৰ যি বল আৰু প্ৰভৱ থাকে সেই একেই বল আৰু প্ৰভৱ হ'ব।

১। সংবিধান (চতুৰ্দশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬২ ৰ ধাৰা ৫ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

২। সংবিধান (সপ্তবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ ৰ ধাৰা ৪ ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (১৫-২-৭২ তাংৰ পৰা)।

৩। সংবিধান (সপ্তবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৫ ৰ ধাৰা ৩ ৰ দ্বাৰা “পঞ্জীচেৰী বা মিজোৰাম”ৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৪। সংবিধান (সপ্তবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ৰ ৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা কোনো বিদ্যমান বিধিৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

অষ্টম ভাগ-সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ - অনুচ্ছেদ - ২৪১ - ২৪২

সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহৰ
কাৰণে উচ্চ ন্যায়ালয়।

২৪১। (১) সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা কোনো ১ [সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ] কাৰণে উচ্চ ন্যায়ালয় গঠিত কৰিব পাৰে বা এই সংবিধানৰ সকলো বা যিকোনো প্ৰয়োজনৰ কাৰণে ২ [তেনে কোনো ৰাজ্যক্ষেত্ৰত] থকা কোনো ন্যায়ালয়ক উচ্চ ন্যায়ালয় বুলি ঘোষণা কৰিব পাৰে।

(২) সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা উপবন্ধিত কৰিব পৰা তেনেকুৱা সাল-সলনি বা ব্যতিক্ৰম সমূহৰ সাপেক্ষে ষষ্ঠ ভাগৰ পঞ্চম অধ্যায়ৰ উপবন্ধ সমূহ অনুচ্ছেদ ২৪১ত নিৰ্দেশিত উচ্চ ন্যায়ালয় সম্বন্ধে প্ৰয়োগ হোৱাৰ দৰে খণ্ড (১) ত নিৰ্দেশিত প্ৰত্যেক উচ্চ ন্যায়ালয় সম্বন্ধেও প্ৰয়োগ হ'ব।

৩ [(৩) এই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহ আৰু এই সংবিধানৰ দ্বাৰা বা অধীনত সমুচিত বিধান মণ্ডলক অৰ্পণ কৰা ক্ষমতাৰ আধাৰত সেই বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধিৰ উপবন্ধ সমূহৰ অধীনত সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ ঠিক পূৰ্বে যিকোনো সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ সম্বন্ধত ক্ষেত্ৰাধিকাৰ প্ৰয়োগ কৰা প্ৰত্যেক উচ্চ ন্যায়ালয়ে এনে প্ৰাৰম্ভণিৰ পিচতো সেই ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ সম্বন্ধত এনে ক্ষেত্ৰাধিকাৰ প্ৰয়োগ কৰিয়েই থাকিব।

(৪) এই অনুচ্ছেদৰ কোনো কথাই কোনো ৰাজ্যৰ কোনো ন্যায়ালয়ৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰক, কোনো সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ বা তাৰ কোনো ভাগলৈ বিস্তাৰ কৰিবলৈ বা তাৰ পৰা বহিৰ্ভূত কৰিবলৈ সংসদৰ ক্ষমতাৰ অঙ্গীকৰণ নকৰিব।]

২৪২। (কুৰ্গ) সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা নিৰসিত।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'প্ৰথম অনুসূচীৰ গ ভাগত নিকাশিত ৰাজ্যৰ' পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। উক্ত অধিনিয়মৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'তেনে কোনো ৰাজ্যৰ' পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। উক্ত অধিনিয়মৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা মূল খণ্ড (৩) আৰু (৪) ৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

১ [নৱম ভাগ পঞ্চায়ত সমূহ

৯১

২৪৩। এই ভাগত, প্ৰসঙ্গত অন্যথা আপেক্ষিত নহলে -

পৰিভাষা।

(ক) “জিলা” মানে কোনো ৰাজ্যৰ এখন জিলা ;

(খ) “গাওঁসভা” মানে গাওঁ স্তৰত পঞ্চায়ত ক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত সমাবিষ্ট কোনো গাওঁৰ লগত সম্পৰ্কিত নিৰ্বাচক নামাৱলীত পঞ্জীভুক্ত ব্যক্তি সমূহেৰে গঠিত কোনো নিকায়;

(গ) “মধ্যৱৰ্তী স্তৰ” মানে এই ভাগৰ প্ৰয়োজন্যে মধ্যৱৰ্তী স্তৰ বুলি কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালে অধিসূচনাৰ দ্বাৰা বিনিৰ্দিষ্ট কৰা গাওঁ বা জিলা স্তৰ সমূহৰ মাজৰ কোনো স্তৰ;

(ঘ) “পঞ্চায়ত” মানে গ্ৰামীণ ক্ষেত্ৰৰ বাবে অনুচ্ছেদ ২৪৩ খ ৰ অধীনত গঠিত স্বায়ত্ত শাসনৰ (যি নামেৰেই অভিহিত হওক) কোনো সংস্থা ;

(ঙ) “পঞ্চায়ত ক্ষেত্ৰ” মানে পঞ্চায়তৰ প্ৰাদেশিক ক্ষেত্ৰ ;

(চ) “জন সংখ্যা” মানে অন্তিম পূৰ্বৱৰ্তী জনগণনাত অভিনিশ্চিত কৰা জনসংখ্যা যাৰ সুসঙ্গত সংখ্যা প্ৰকাশিত হৈছে ;

(ছ) “গাওঁ” মানে ৰাজ্যপালে এই ভাগৰ প্ৰয়োজন্যে কোনো গাওঁ বুলি লোক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা বিনিৰ্দিষ্ট কৰা কোনো গাওঁ আৰু এনেদৰে বিনিৰ্দিষ্ট কৰা গাওঁ সমূহৰ সমষ্টিও অন্তৰ্ভুক্ত কৰে।

২৪৩ক। গাওঁ সভাই গাওঁ স্তৰত এনে ক্ষমতাৱলী প্ৰয়োগ আৰু এনে কৃত্যৰ পালন কৰিব পাৰিব যাক বিধিৰ দ্বাৰা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে উপৰুদ্ধিত কৰে।

গাওঁ সভা।

২৪৩খ। (১) প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ গাওঁত, মধ্যৱৰ্তী আৰু জিলা স্তৰত এই ভাগৰ উপবন্ধ সমূহ অনুসাৰে পঞ্চায়তসমূহ গঠন কৰা হ'ব।

পঞ্চায়ত সমূহৰ গঠন।

(২) খণ্ড (১)ত কোনো কথা থকা সত্ত্বেও, মধ্যৱৰ্তী স্তৰত পঞ্চায়তসমূহ অনধিক বিশ লাখ জনসংখ্যা থকা কোনো ৰাজ্যত গঠন কৰা নহ'ব।

২৪৩গ। (১) এই ভাগৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে, কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে, বিধিৰ দ্বাৰা পঞ্চায়ত সমূহৰ বিৰচনাৰ সম্পৰ্কিত উপবন্ধ সমূহ প্ৰণয়ন কৰিব পাৰিব :

পঞ্চায়ত সমূহৰ
বিৰচনা।

পৰন্তু, যিকোনো স্তৰত পঞ্চায়তৰ প্ৰাদেশিক ক্ষেত্ৰৰ জনসংখ্যা আৰু এনে নিৰ্বাচনৰ দ্বাৰা পূৰণ কৰিবলগীয়া এনে পঞ্চায়তৰ আসন সমূহৰ সংখ্যাৰ মাজৰ অনুপাত যিমানদূৰ সম্ভৱ সমগ্ৰ ৰাজ্য খনত একেই হ'ব।

(২) কোনো পঞ্চায়তৰ সকলো আসন পঞ্চায়ত ক্ষেত্ৰৰ প্ৰাদেশিক নিৰ্বাচন সমষ্টি সমূহৰ পৰা প্ৰত্যক্ষ নিৰ্বাচনৰ দ্বাৰা বাছি লোৱা ব্যক্তি সমূহৰ দ্বাৰা পূৰণ কৰা হ'ব আৰু এই প্ৰয়োজন্যে প্ৰত্যেক পঞ্চায়ত ক্ষেত্ৰৰ প্ৰাদেশিক নিৰ্বাচন সমষ্টিত এনে ৰীতিৰে বিভাজন কৰিব যে প্ৰত্যেক নিৰ্বাচন সমষ্টিৰ জনসংখ্যা আৰু ইয়াত আৱৰ্ণন কৰা আসনৰ সংখ্যাৰ মাজৰ অনুপাত যিমানদূৰ সম্ভৱ সমগ্ৰ পঞ্চায়ত ক্ষেত্ৰত একেই হ'ব।

নৱম ভাগ-পঞ্চায়ত-অনুচ্ছেদ ২৪৩গ - ২৪৩ঘ

(৩) কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে, বিধিৰ দ্বাৰা -

(ক) গাওঁ স্তৰত পঞ্চায়ত সমূহৰ অধ্যক্ষ সকলৰ, মধ্যৱৰ্তী স্তৰত পঞ্চায়ত সমূহত বা এনে ৰাজ্যৰ ক্ষেত্ৰত য'ত মধ্যৱৰ্তী স্তৰত পঞ্চায়ত সমূহ নাই, জিলা স্তৰত পঞ্চায়ত সমূহত;

(খ) মধ্যৱৰ্তী স্তৰত পঞ্চায়ত সমূহৰ অধ্যক্ষ সকলৰ জিলা স্তৰত পঞ্চায়ত সমূহত;

(গ) লোক সভাৰ এনে সদস্য সকলৰ আৰু ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ সদস্য সকল যি সেই নিৰ্বাচন সমষ্টি প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে য'ত গাওঁ স্তৰৰ পৰা ভিন্ন স্তৰত কোনো পঞ্চায়ত ক্ষেত্ৰ সম্পূৰ্ণভাৱে বা আংশিক ভাৱে সমাৱিষ্ট হয় এনে পঞ্চায়তত;

(ঘ) ৰাজ্য সভাৰ সদস্য সকলৰ আৰু ৰাজ্যৰ বিধান পৰিষদৰ সদস্য সকলৰ য'ত তেওঁলোক -

(i) মধ্যৱৰ্তী স্তৰত কোনো পঞ্চায়ত ক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত নিৰ্বাচক হিচাবে পঞ্জীভুক্ত হয়, মধ্যৱৰ্তী স্তৰত পঞ্চায়তত;

(ii) জিলা স্তৰত কোনো পঞ্চায়ত ক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত নিৰ্বাচক হিচাবে পঞ্জীভুক্ত হয়, জিলা স্তৰত পঞ্চায়তত;

প্ৰতিনিধিত্বৰ বাবে উপবন্ধিত কৰিব পাৰিব।

(৪) কোনো পঞ্চায়তৰ অধ্যক্ষ আৰু এনে পঞ্চায়তৰ আন সদস্য সকলৰ তেওঁলোকক সেই পঞ্চায়ত ক্ষেত্ৰৰ প্ৰাদেশিক নিৰ্বাচন সমষ্টি সমূহৰ পৰা প্ৰত্যক্ষ নিৰ্বাচনৰ দ্বাৰা বাছি লোৱা হওক বা নহওক, পঞ্চায়ত সমূহৰ সভা সমূহত ভোট দানৰ অধিকাৰ থাকিব।

(৫) (ক) গাওঁ স্তৰত কোনো পঞ্চায়তৰ অধ্যক্ষ এনে ৰীতিৰে নিৰ্বাচিত হব যিদৰে কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে, বিধিৰ দ্বাৰা উপবন্ধিত কৰে; আৰু

(খ) মধ্যৱৰ্তী স্তৰ বা জিলা স্তৰত কোনো পঞ্চায়তৰ অধ্যক্ষৰ নিৰ্বাচন ইয়াৰ নিৰ্বাচিত সদস্য সকলৰ দ্বাৰা আৰু তেওঁলোকৰ মাজৰ পৰা কৰিব।

আসন সমূহৰ আৰক্ষণ।

২৪৩ঘ। (১) প্ৰত্যেক পঞ্চায়তত, -

(ক) অনুসূচিত জাতি সমূহৰ; আৰু

(খ) অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ,

বাবে আসন সমূহ আৰক্ষিত থাকিব আৰু এনেদৰে আৰক্ষিত আসন সমূহৰ সংখ্যাৰ অনুপাত, সেই পঞ্চায়তত প্ৰত্যক্ষ নিৰ্বাচনৰ দ্বাৰা পূৰণ কৰিবলগীয়া আসন সমূহৰ মুঠ সংখ্যা যথা সম্ভৱ তেনে হ'ব, যি সেই পঞ্চায়ত ক্ষেত্ৰৰ অনুসূচিত জাতি সমূহৰ বা সেই পঞ্চায়ত ক্ষেত্ৰৰ অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ জনসংখ্যাৰ অনুপাত সেই ক্ষেত্ৰৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ সৈতে আছে আৰু এনে আসন সমূহ কোনো পঞ্চায়তৰ ভিন্ন ভিন্ন নিৰ্বাচন সমষ্টি সমূহত বিৱৰ্তনৰ দ্বাৰা আৱণ্টন কৰিব পাৰিব।

(২) খণ্ড (১) ৰ অধীনত আৰক্ষিত আসন সমূহৰ মুঠ সংখ্যাৰ অন্যান্য এক-তৃতীয়াংশ আসন, যথাস্থিতি, অনুসূচিত জাতি সমূহ বা অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ নাৰীৰ বাবে আৰক্ষিত থাকিব।

(৩) প্ৰত্যেক পঞ্চায়তত প্ৰত্যক্ষ নিৰ্বাচনৰ দ্বাৰা পূৰণ কৰিবলগীয়া আসন সমূহৰ মুঠ সংখ্যাৰ অন্যান্য এক তৃতীয়াংশ আসন (অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ নাৰী সকলৰ বাবে আৰক্ষিত আসন সমূহৰ সংখ্যাও অন্তৰ্ভুক্ত কৰি) নাৰী সকলৰ বাবে আৰক্ষিত থাকিব আৰু এনে আসন সমূহ কোনো পঞ্চায়তৰ ভিন্ন ভিন্ন নিৰ্বাচন সমষ্টি সমূহত বিৱৰ্তনৰ দ্বাৰা আৱণ্টন কৰিব পাৰিব।

নৱম ভাগ-পঞ্চায়ত-অনুচ্ছেদ ২৪৩ঘ - ২৪৩চ

(৪) গাওঁ বা কোনো আন স্তৰৰ পঞ্চায়ত সমূহত অধ্যক্ষ সকলৰ পদ অনুসূচিত জাতি, অনুসূচিত জনজাতি আৰু নাৰী সকলৰ বাবে এনে ৰীতিৰে আৰক্ষিত থাকিব, যাক কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে বিধিৰ দ্বাৰা, উপবন্ধিত কৰে :

পৰন্তু, কোনো ৰাজ্যৰ প্ৰত্যেক স্তৰৰ পঞ্চায়ত সমূহত অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ বাবে আৰক্ষিত অধ্যক্ষ সকলৰ পদসমূহৰ সংখ্যাৰ অনুপাত, প্ৰত্যেক স্তৰত সেই পঞ্চায়ত সমূহৰ এনে পদ সমূহৰ মুঠ সংখ্যাৰ যথাসম্ভৱ তেনে হব যি সেই ৰাজ্যত অনুসূচিত জাতি বা সেই ৰাজ্যত অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ জনসংখ্যাৰ অনুপাত সেই ৰাজ্যৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ সৈতে আছে :

উপৰন্তু প্ৰত্যেক স্তৰৰ পঞ্চায়ত সমূহ অধ্যক্ষ সকলৰ পদ সমূহৰ মুঠ সংখ্যাৰ অন্তৰ্গত এক-তৃতীয়াংশ পদ নাৰী সকলৰ বাবে আৰক্ষিত থাকিব :

অধিকন্তু এই খণ্ডৰ অধীনত আৰক্ষিত পদ সমূহৰ সংখ্যা প্ৰত্যেক স্তৰত ভিন ভিন পঞ্চায়ত সমূহত বিৱৰ্তনৰ দ্বাৰা আবণ্টন কৰিব পাৰিব।

(৫) খণ্ড (১) আৰু (২) ৰ অধীনত আসন সমূহৰ আৰক্ষণ আৰু খণ্ড (৪) ৰ অধীনত অধ্যক্ষ সকলৰ পদ সমূহৰ আৰক্ষণ (নাৰীৰ বাবে আৰক্ষণৰ ব্যতিৰেকে) অনুচ্ছেদ ৩৩৪ ত বিনিৰ্দিষ্ট কালৰ সমাপ্তিত প্ৰভাবী হৈ নাথাকিব।

(৬) এই ভাগৰ কোনো কথাই কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলক অনুন্নত শ্ৰেণীৰ নাগৰিক সকলৰ সপক্ষে কোনো স্তৰৰ কোনো পঞ্চায়তৰ আসন সমূহৰ বা পঞ্চায়ত সমূহৰ অধ্যক্ষ সকলৰ পদ সমূহৰ আৰক্ষণৰ বাবে কোনো উপবন্ধ কৰাৰ পৰা নিবারণ নকৰিব।

২৪৩ গু। (১) প্ৰত্যেক পঞ্চায়ত যদি তৎসময় বলবৎ থকা কোনো বিধিৰ অধীনত প্ৰথমতেই বিঘটন কৰি দিয়া নহয়, তেন্তে ইয়াৰ প্ৰথম সভাৰ বাবে নিয়ত তাৰিখৰ পৰা পাঁচ বছৰ পৰ্য্যন্ত চলি থাকিব, কিন্তু ইয়াতকৈ অধিক নহয়।

(২) তৎসময় বলবৎ থকা কোনো বিধিৰ কোনো সংশোধনেৰে কোনো স্তৰত এনে পঞ্চায়তৰ যি এনে সংশোধনৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে কাৰ্য কৰি আছে, খণ্ড (১) ত বিনিৰ্দিষ্ট ইয়াৰ ম্যাদ সমাপ্ত নোহোৱা পৰ্য্যন্ত বিঘটিত নহব।

(৩) কোনো পঞ্চায়ত গঠন কৰাৰ বাবে নিৰ্বাচন —

(ক) খণ্ড (১) ত বিনিৰ্দিষ্ট ইয়াৰ ম্যাদৰ সমাপ্তিৰ পূৰ্বে;

(খ) ইয়াৰ বিঘটনৰ তাৰিখৰ পৰা ছয় মাহ কালিৰ সমাপ্তিৰ পূৰ্বে

সম্পূৰ্ণ কৰা হব :

পৰন্তু য'ত সেই অৱশিষ্ট কাল, যাৰ বাবে কোনো বিঘটিত পঞ্চায়ত ছয় মাহতকৈ কম কালৰ বাবে চলি থাকিলেহেঁতেন, সেই ক্ষেত্ৰত, এনে কাল ছোৱাৰ বাবে সেই পঞ্চায়ত গঠন কৰাৰ কাৰণে এই খণ্ডৰ অধীনত কোনো নিৰ্বাচন অনুষ্ঠিত কৰাৰ আবশ্যিক নহ'ব।

(৪) কোনো পঞ্চায়তৰ ম্যাদ সমাপ্তিৰ পূৰ্বে সেই পঞ্চায়ত বিঘটিত হোৱাত গঠিত কোনো পঞ্চায়ত, সেই কালৰ কেৱল অৱশিষ্ট ভাগৰ বাবে চলি থাকিব যাৰ বাবে বিঘটিত পঞ্চায়ত খণ্ড (১) ৰ অধীনত চলি থাকিল হেঁতেন, যদিহে এই দৰে বিঘটিত কৰা নহলহেঁতেন।

২৪৩চ। (১) কোনো ব্যক্তি কোনো পঞ্চায়তৰ সদস্য বাছনি কৰাৰ কাৰণে আৰু সদস্য হোৱাৰ বাবে অনৰ্হ হ'ব, —

(ক) যদি সংশ্লিষ্ট ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ নিৰ্বাচন সমূহৰ প্ৰয়োজনাত্মে তৎসময় বলবৎ থকা কোনো বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত এনেদৰে অনৰ্হ কৰা হয় :

পৰন্তু কোনো ব্যক্তি তেওঁৰ বয়স পচিশ বছৰৰ কম এই আধাৰত অনৰ্হ নহ'ব যদিহে তেওঁৰ একৈশ বছৰ বয়স হৈছে ;

পঞ্চায়ত সমূহৰ ম্যাদ ইত্যাদি।

সদস্য পদৰ বাবে অনৰ্হতা।

নৱম ভাগ-পঞ্চায়ত-অনুচ্ছেদ ২৪৩চ - ২৪৩ভা

(খ) যদি তেওঁক ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত এনেদৰে অনৰ্হ কৰা হয়।

(২) যদি কোনো পঞ্চায়তৰ কোনো সদস্য খণ্ড (১) ত উল্লিখিত কোনো অনৰ্হতাৰ অধ্যবীণ হয় নে নহয় এনে প্ৰশ্ন উত্থাপিত হয় তেতিয়া সেই প্ৰশ্ন, এনে প্ৰাধিকাৰীক আৰু এনে ৰীতিৰে যিদৰে ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে বিধিৰ দ্বাৰা উপবন্ধিত কৰে, বিনিশ্চয়ৰ বাবে নিৰ্দেশিত কৰিব পাৰিব।

পঞ্চায়ত সমূহৰ
ক্ষমতাৱলী, প্ৰাধিকাৰ
আৰু দায়িত্ব সমূহ।

২৪৩ছ। এই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে, কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে বিধিৰ দ্বাৰা পঞ্চায়ত সমূহক এনে ক্ষমতাৱলী আৰু প্ৰাধিকাৰ প্ৰদান কৰিব পাৰিব, যিটো ইয়াক স্বায়ত্ত শাসনৰ সংস্থা হিচাবে কাৰ্য্য সম্পাদন কৰাত সমৰ্থ কৰাৰ বাবে আৱশ্যক হয় আৰু এনে বিধিত পঞ্চায়ত সমূহৰ সমুচিত স্তৰত, এনে চৰ্ত্ত সমূহৰ সাপেক্ষে, যাক ইয়াত বিনিৰ্দিষ্ট কৰা হৈছে, নিম্নলিখিতবোৰৰ সম্বন্ধত ক্ষমতাৱলী আৰু দায়িত্ব সমূহ অৰ্পণ কৰিবলৈ উপবন্ধ কৰিব পাৰিব, অৰ্থাৎ —

(ক) আৰ্থিক বিকাশ আৰু সামাজিক ন্যায্যৰ বাবে যোজনা সমূহ প্ৰস্তুত কৰাত ;

(খ) একাদশ অনুসূচীত তালিকাভুক্ত বিষয় সমূহৰ সম্পৰ্কীয় সেই আৰ্চনি সমূহ সহ তেওঁলোকলৈ ন্যস্ত কৰিব পৰা আৰ্থিক বিকাশ আৰু সামাজিক ন্যায্যৰ এনে আৰ্চনি সমূহ কাৰ্য্যকৰীকৰণত।

পঞ্চায়ত সমূহৰ দ্বাৰা
কৰা সমূহ আৰোপিত
কৰাৰ ক্ষমতাৱলী আৰু
ইয়াৰ নিধি সমূহ।

২৪৩ জ। কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে, বিধিৰ দ্বাৰা,—

(ক) এনে কৰ, শুল্ক পথকৰ আৰু মাচুল সমূহ উদ্‌গ্ৰহণ, সংগ্ৰহণ আৰু বিনিয়োজন কৰাৰ বাবে কোনো পঞ্চায়তক, এনে প্ৰক্ৰিয়া অনুসাৰে আৰু এনে পৰিসীমাৰ সাপেক্ষে, প্ৰাধিকৃত কৰিব পাৰিব ;

(খ) ৰাজ্য চৰকাৰৰ দ্বাৰা উদ্‌গ্ৰহীত আৰু সংগ্ৰহীত এনে কৰ, শুল্ক পথকৰ আৰু মাচুল সমূহ কোনো পঞ্চায়তক, এনে প্ৰয়োজনৰ্থে আৰু এনে চৰ্ত্ত আৰু পৰিসীমাৰ সাপেক্ষে ন্যস্ত কৰিব পাৰিব ;

(গ) ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা পঞ্চায়তৰ বাবে এনে সহায়ক অনুদান দিয়াৰ বাবে উপবন্ধ কৰিব পাৰিব ; আৰু

(ঘ) পঞ্চায়ত সমূহৰ দ্বাৰা বা ইয়াৰ হকে যথাক্ৰমে গ্ৰহণ কৰা সকলো ধন জমা কৰাৰ বাবে এনে নিধি সমূহৰ গঠন কৰিবলৈ আৰু এনে নিধিৰ পৰা এনে ধন উলিয়াবৰ বাবেও উপবন্ধ কৰিব পাৰিব,

যিদৰে বিধিত বিনিৰ্দিষ্ট কৰা হয়।

বিত্তীয় অৱস্থাৰ
পুনৰীক্ষণৰ বাবে বিত্ত
আয়োগ গঠন।

২৪৩ ঙ। (১) কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপাল, সংবিধান (ত্ৰিসপ্ততিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯২ ৰ প্ৰাৰম্ভৰ পৰা এবছৰ ভিতৰত যথাসীয়ে, আৰু তাৰ পিচত প্ৰত্যেক পাঁচ বছৰৰ সমাপ্তিৰ পিচত, বিত্ত আয়োগ গঠন কৰিব, যি পঞ্চায়ত সমূহৰ বিত্তীয় অৱস্থাৰ পুনৰীক্ষণ কৰিব, আৰু যি-

(ক) (I) কোনো ৰাজ্যৰ দ্বাৰা উদ্‌গ্ৰহীত কৰ, শুল্ক, পথকৰ আৰু মাচুল সমূহৰ শুল্ক আগমৰ ৰাজ্য আৰু পঞ্চায়ত সমূহৰ মাজত, যাক এই ভাগৰ অধীনত ইয়াৰ মাজত বিভাজিত কৰিব পৰা যায়, তাৰ বিতৰণৰ আৰু সকলো স্তৰত পঞ্চায়ত সমূহৰ মাজত এনে আগম সমূহৰ তৎসম্বন্ধীয় অংশৰ আৱণ্টনৰ ;

(II) এনে কৰ, শুল্ক, পথকৰ আৰু মাচুল সমূহৰ অৱধাৰণৰ, যাক পঞ্চায়ত সমূহত ন্যস্ত কৰিব পৰা যায় বা তাৰ দ্বাৰা বিনিয়োজিত কৰিব পৰা যায় ;

(III) ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা পঞ্চায়ত সমূহৰ বাবে সহায়ক অনুদানৰ, নিয়ন্ত্ৰণ কৰা সিদ্ধান্ত সমূহৰ সম্পৰ্কত, —

(খ) পঞ্চায়ত সমূহৰ বিত্তীয় অৱস্থাৰ উন্নয়নৰ বাবে আৱশ্যকীয় ব্যৱস্থা সমূহৰ সম্পৰ্কত;

নৱম ভাগ-পঞ্চায়ত-অনুচ্ছেদ ২৪৩ৰা - ২৪৩ড

(গ) পঞ্চায়ত সমূহৰ সুস্থ বিত্তৰ স্বার্থত ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা বিত্ত আয়োগক নিৰ্দেশিত কৰা আন কোনো বিষয়ৰ সম্পৰ্কত ৰাজ্যপালক চুপাৰিছ কৰিব।

(২) ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে বিধিৰ দ্বাৰা, আয়োগৰ বিৰচনাৰ, সেই অৰ্থতা সমূহৰ, যি আয়োগৰ সদস্য হিচাবে নিযুক্তিৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় হব, আৰু কি ৰীতিৰে তেওঁলোকৰ বাছনি কৰা হব তাৰ উপবন্ধ কৰিব পাৰিব।

(৩) আয়োগে নিজৰ প্ৰক্ৰিয়া অৱধাৰিত কৰিব আৰু নিজৰ কৃত্য সমূহৰ পালনত ইয়াৰ এনে ক্ষমতাৱলী থাকিব যাক ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে বিধিৰ দ্বাৰা তেওঁলোকক প্ৰদান কৰে।

(৪) ৰাজ্যপালে এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত আয়োগৰ দ্বাৰা কৃত প্ৰত্যেক চুপাৰিছ, ইয়াৰ ওপৰত গৃহীত কাৰ্য্য ব্যৱস্থাৰ স্পষ্টীকাৰক জ্ঞাপনসহ, ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সন্মুখত উপস্থাপিত কৰাব।

২৪৩এ। কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে, বিধিৰ দ্বাৰা পঞ্চায়ত সমূহৰ দ্বাৰা এনে হিচাপ পত্ৰ সমূহ ৰখা আৰু এনে হিচাপ পত্ৰ সমূহৰ পৰীক্ষা কৰাৰ বিষয়ত উপবন্ধ কৰিব পাৰিব।

পঞ্চায়ত সমূহৰ হিচাপ পৰীক্ষা।

২৪৩ট। (১) পঞ্চায়ত সমূহৰ বাবে অনুষ্ঠিত সকলো নিৰ্বাচনৰ কাৰণে নিৰ্বাচক নামাৱলী প্ৰস্তুত কৰাৰ আৰু সেই সকলো নিৰ্বাচনৰ সঞ্চালন, অধীক্ষণ, নিৰ্দেশন আৰু নিয়ন্ত্ৰণ ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা নিয়োজিত কোনো এজন ৰাজ্যিক নিৰ্বাচন আয়ুক্তৰে গঠিত এক ৰাজ্যিক নিৰ্বাচন আয়োগত নিহিত থাকিব।

পঞ্চায়ত সমূহৰ নিৰ্বাচন।

(২) কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধিৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে, ৰাজ্যিক নিৰ্বাচন আয়ুক্তৰ সেৱাৰ চৰ্তাৱলী আৰু পদাৱধি এনে হব যাক ৰাজ্যপালে নিয়মৰ দ্বাৰা অৱধাৰিত কৰে :

পৰন্ত ৰাজ্যিক নিৰ্বাচন আয়ুক্তক তেওঁৰ পদৰ পৰা সেই ৰীতিৰে আৰু সেই কাৰণ সমূহৰ ওপৰতহে অপসাৰিত কৰিব পাৰিব, যি ৰীতিৰে আৰু যি কাৰণ সমূহৰ ওপৰত উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশক অপসাৰিত কৰা হয়, অন্যথা নহয়, আৰু ৰাজ্যিক নিৰ্বাচন আয়ুক্তৰ সেৱাৰ চৰ্তাৱলীত তেওঁৰ নিযুক্তিৰ পিচত তেওঁৰ বাবে অলাভজনক পৰিৱৰ্তন কৰা নহব।

(৩) যেতিয়া ৰাজ্যিক নিৰ্বাচন আয়োগৰ দ্বাৰা এনে অনুৰোধ কৰা হয় তেতিয়া কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালে ৰাজ্যৰ নিৰ্বাচন আয়োগক ইমান সংখ্যক কৰ্মচাৰী বৃন্দৰ ব্যৱস্থা কৰাব, যিমান খণ্ড (১) ৰ দ্বাৰা ৰাজ্যিক নিৰ্বাচন আয়োগক প্ৰদত্ত কৃত্য সমূহৰ নিৰ্বহনৰ বাবে আৱশ্যক হয়।

(৪) এই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে, কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে, বিধিৰ দ্বাৰা পঞ্চায়ত সমূহৰ নিৰ্বাচনৰ সম্পৰ্কত বা সংক্ৰান্তত সকলো বিষয়ৰ সম্বন্ধত উপবন্ধ কৰিব পাৰিব।

২৪৩ ঠ। এই ভাগৰ উপবন্ধ সমূহ সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহত প্ৰয়োগ হব আৰু কোনো সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত ইয়াৰ প্ৰয়োগ এনে ধৰণে প্ৰভাৱী হব যেনিবা কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালৰ প্ৰতি নিৰ্দেশ আৰু অনুচ্ছেদ ২৩৯ ৰ অধীনত নিযুক্ত সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ প্ৰশাসকৰ প্ৰতিহে নিৰ্দেশ আৰু কোনো এনেসংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ সম্পৰ্কত, য'ত বিধান সভা আছে, সেই বিধান সভাৰ প্ৰতিহে নিৰ্দেশ :

সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহত প্ৰয়োগ।

পৰন্ত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে লোক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা এই নিৰ্দেশ দিব পাৰিব যে এই ভাগৰ উপবন্ধ সমূহ কোনো সংঘ ৰাজ্য ক্ষেত্ৰত বা ইয়াৰ কোনো অংশত এনে ব্যতিক্ৰম বা ৰূপভেদ সাপেক্ষে প্ৰয়োগ হব যাক তেওঁ এই অধিসূচনাত বিনিৰ্দিষ্ট কৰে।

২৪৩ ড। (১) এই ভাগৰ কোনো কথা অনুচ্ছেদ ২৪৪ৰ খণ্ড (১) ত নিৰ্দেশিত অনুসূচিত ক্ষেত্ৰ সমূহত আৰু ইয়াৰ খণ্ড (২)ত নিৰ্দেশিত জনজাতি ক্ষেত্ৰ সমূহত প্ৰয়োগ নহব।

এই ভাগ কিছুমান ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ নহব।

(২) এই ভাগৰ কোনো কথাই নিম্নোক্তবোৰত প্ৰয়োগ নহব, অৰ্থাৎ

(ক) নগালেণ্ড, মেঘালয় আৰু মিজোৰাম ৰাজ্যত ;

(খ) মণিপুৰ ৰাজ্যৰ এনে পাৰ্বত্য ক্ষেত্ৰ সমূহত যাৰ বাবে তৎসময় বলবৎ থকা কোনো বিধিৰ অধীনত জিলা পৰিষদ বিদ্যমান।

নৱম ভাগ-পঞ্চায়ত-অনুচ্ছেদ ২৪৩ড - ২৪৩গ

(৩) এই ভাগত —

(ক) কোনো কথাই জিলা স্তৰত পঞ্চায়ত সমূহৰ সম্বন্ধত পশ্চিম বঙ্গৰ দাৰ্জিলিং জিলাৰ এনে পাৰ্বত্য ক্ষেত্ৰ সমূহত প্ৰয়োগ নহব যাৰ বাবে তৎসময় বলবৎ থকা কোনো বিধিৰ অধীনত দাৰ্জিলিং গোৰ্খা পাৰ্বত্য পৰিষদ বিদ্যমান।

(খ) কোনো কথাই এই বিধিৰ অধীনত গঠিত দাৰ্জিলিং গোৰ্খা পাৰ্বত্য পৰিষদৰ কৃত্য আৰু ক্ষমতা সমূহৰ ওপৰত প্ৰভাৱ পেলোৱা বুলি অৰ্থ নকৰিব।

(৪) এই সংবিধানত কোনো কথা থকা সত্ত্বেও,

(ক) খণ্ড (২) ৰ উপখণ্ড (ক) ত নিৰ্দিষ্ট কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে, বিধিৰ দ্বাৰা, এই ভাগৰ বিস্তাৰ খণ্ড (১) ত নিৰ্দিষ্ট ক্ষেত্ৰ সমূহৰ ব্যতিৰেকে, যদি কিবা থাকে, সেই ৰাজ্যত সেই ক্ষেত্ৰত কৰিব পাৰিব যদিহে সেই ৰাজ্যৰ বিধান সভাই সেই মৰ্মে এক সংকল্প সেই সদনৰ মুঠ সদস্য সংখ্যাৰ সংখ্যা গৰিষ্ঠতাৰ দ্বাৰা আৰু সেই সদনত উপস্থিত থকা আৰু ভোটদান কৰা সদস্য সমূহৰ অন্যান্য দুই-তৃতীয়াংশৰ সংখ্যা গৰিষ্ঠতাৰ দ্বাৰা পাবিত কৰা হয় ;

(খ) সংসদে, বিধিৰ দ্বাৰা, এই ভাগৰ উপবন্ধ সমূহৰ বিস্তাৰ, খণ্ড (১) ত নিৰ্দিষ্ট, অনুসূচিত ক্ষেত্ৰ আৰু জনজাতি ক্ষেত্ৰ সমূহত, এনে ব্যতিক্ৰম আৰু ৰূপভেদ সমূহৰ সাপেক্ষে, কৰিব পাৰিব যাক এনে বিধিত বিনিৰ্দিষ্ট কৰা হয় আৰু এনে কোনো বিধি অনুচ্ছেদ ৩৬৮ ৰ প্ৰয়োজন্যে, এই সংবিধানৰ সংশোধন বুলি গণ্য কৰা নহব।

বিদ্যমান বিধি সমূহ
আৰু পঞ্চায়ত সমূহ
চলি থাকিব।

২৪৩ঢ। এই ভাগত কোনো কথা থকা সত্ত্বেও, সংবিধান (ত্ৰিসপ্ততিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯২ ৰ প্ৰাৰম্ভৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে কোনো ৰাজ্যত বলবৎ থকা পঞ্চায়ত সমূহৰ সৈতে সম্পৰ্কিত কোনো বিধিৰ কোনো উপবন্ধ যি এই ভাগৰ উপবন্ধ সমূহৰ সৈতে অসংগত হয়, যিকোনো সমুচিত বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা বা আন সমুচিত প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা ইয়াক সংশোধিত বা নিৰসিত নকৰা পৰ্য্যন্ত বা এনে প্ৰাৰম্ভৰ পৰা এবছৰ সমাপ্ত নোহোৱা পৰ্য্যন্ত ইয়াৰ যিটোৱেই পূৰ্বে হয় বলবৎ থাকিব :

পৰন্ত এনে প্ৰাৰম্ভৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে বিদ্যমান সকলো পঞ্চায়ত যদিহে, সেই ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ দ্বাৰা বা বিধান পৰিষদ থকা কোনো ৰাজ্যৰ ক্ষেত্ৰত, সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ প্ৰত্যেক সদনৰ দ্বাৰা পাবিত সেই মৰ্মে কোনো সংকল্পৰ দ্বাৰা প্ৰথমতেই বিঘটন কৰি দিয়া নহয় তেতিয়া ইয়াৰ ম্যাদ সমাপ্তি পৰ্য্যন্ত চলি থাকিব।

নিৰ্বাচন সম্বন্ধীয় বিষয়
সমূহত ন্যায়ালয়
সমূহৰ হস্তক্ষেপত
বাধা।

২৪৩গ। এই সংবিধানত কোনো কথা থকা সত্ত্বেও, —

(ক) অনুচ্ছেদ ২৪৩টৰ অধীনত প্ৰণীত বা প্ৰণীত বুলি তাৎপৰ্য্যিত কোনো এনে বিধিৰ বিধিমান্যতা, যি নিৰ্বাচন সমষ্টিৰ, পৰিসীমান বা এনে নিৰ্বাচন সমষ্টি সমূহৰ আসনৰ আৱণ্টনৰ সৈতে সম্বন্ধিত হয়, কোনো ন্যায়ালয়ত প্ৰস্তাৱী নহব ;

(খ) কোনো পঞ্চায়তৰ বাবে কোনো নিৰ্বাচন, কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধিৰ দ্বাৰা বা ইয়াৰ অধীনত উপবন্ধিত তেনে প্ৰাধিকাৰীক আৰু তেনে ৰীতিৰে অন্যথা নহয়, উপস্থাপন কৰা দৰ্খাস্তত ব্যতিৰেকে প্ৰস্ত কৰা নহব।]

১[নৱম ক ভাগ পৌৰ সভা

৯৭

২৪৩ত। এই ভাগত, প্ৰসঙ্গত অন্যথা অপেক্ষিত নহলে,—

পৰিভাষা।

(ক) “সমিতি” মানে অনুচ্ছেদ ২৪৩খ ৰ অধীনত গঠিত এখন সমিতি ;

(খ) “জিলা” মানে কোনো ৰাজ্যৰ এখন জিলা ;

(গ) “মহানগৰ ক্ষেত্ৰ” মানে দহ লাখ বা তাৰ অধিক জনসংখ্যা থকা এনে ক্ষেত্ৰ য'ত এখন বা অধিক জিলা সমাবিষ্ট হয় আৰু যি দুই বা অধিক পৌৰ সভা বা পঞ্চায়ত বা আন সংলগ্ন ক্ষেত্ৰ সমূহৰে গঠিত হয় আৰু যাক ৰাজ্যপালে এই ভাগৰ প্ৰয়োজনৰ্থে লোক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা মহানগৰ ক্ষেত্ৰ বুলি বিনিৰ্দিষ্ট কৰে ;

(ঘ) “পৌৰ ক্ষেত্ৰ” মানে ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা অধিসূচিত কোনো পৌৰ সভাৰ প্ৰাদেশিক ক্ষেত্ৰ ;

(ঙ) “পৌৰ সভা” মানে অনুচ্ছেদ ২৪৩খৰ অধীনত গঠিত স্বায়ত্ত শাসনৰ কোনো সংস্থা;

(চ) “পঞ্চায়ত” মানে ২৪৩ খৰ অধীনত গঠিত কোনো পঞ্চায়ত ;

(ছ) “জনসংখ্যা” মানে এনে অন্তিম পূৰ্বৱৰ্তী জনগণনাত অভিনিশ্চিত কৰা জনসংখ্যা যাৰ সুসঙ্গত সংখ্যা প্ৰকাশিত কৰা হৈছে।

২৪৩খ। (১) প্ৰত্যেক ৰাজ্যত, এই ভাগৰ উপবন্ধ সমূহ অনুসাৰে, —

পৌৰ সভা সমূহৰ
গঠন।

(ক) কোনো সংক্ৰমণশীল ক্ষেত্ৰৰ বাবে, অৰ্থাৎ গ্ৰামীণ ক্ষেত্ৰৰ পৰা নগৰীয়া ক্ষেত্ৰলৈ সংক্ৰমণগত ক্ষেত্ৰৰ বাবে কোনো নগৰ পঞ্চায়ত (যি নামেৰেই জ্ঞাত হওক) ;

(খ) কোনো ক্ষুদ্ৰতৰ নগৰীয়া ক্ষেত্ৰৰ বাবে পৌৰ পৰিষদ ; আৰু

(গ) কোনো বৃহত্তৰ নগৰীয়া ক্ষেত্ৰৰ বাবে পৌৰ নিগম গঠন কৰা হব ;

পৰন্তু এই খণ্ডৰ অধীনত কোনো পৌৰ সভা এনে নগৰীয়া ক্ষেত্ৰ বা তাৰ কোনো ভাগত গঠন কৰিব পৰা নাযাব যিটো ৰাজ্যপালে, ক্ষেত্ৰটোৰ আয়তন আৰু সেই ক্ষেত্ৰত কোনো ঔদ্যোগিক সংস্থাপনৰ দ্বাৰা দিয়া বা দিয়াৰ বাবে প্ৰস্তাৱিত পৌৰ সেৱা সমূহ আৰু তেওঁ উপযুক্ত বুলি গণ্য কৰা তেনে আন কোনো বিষয়ৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি, লোক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা ঔদ্যোগিক নগৰ বুলি বিনিৰ্দিষ্ট কৰে।

নৱম ক ভাগ-পৌৰসভা - অনুচ্ছেদ ২৪৩খ - ২৪৩ঘ

(২) এই অনুচ্ছেদত “সংক্ৰমণশীল ক্ষেত্ৰ” “ক্ষুদ্ৰতৰ নগৰীয়া ক্ষেত্ৰ” বা “বৃহত্তৰ নগৰীয়া ক্ষেত্ৰই” এনে ক্ষেত্ৰক বুজাব যিডৰে ৰাজ্যপালে এই ভাগৰ প্ৰয়োজনাত্ৰে সেই ক্ষেত্ৰৰ জনসংখ্যা ইয়াত জনসংখ্যাৰ ঘনতা, স্থানীয় প্ৰশাসনৰ বাবে উৎপন্ন ৰাজহ, কৃষি ভিন্ন কাৰ্য্যকলাপত নিয়োজনৰ শতকৰা হাৰ, আৰ্থিক গুৰুত্ব বা এনে আন বিষয়, যিটো তেওঁ উপযুক্ত বুলি গণ্য কৰে তাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি লোক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা বিনিৰ্দিষ্ট কৰে।

পৌৰ সভাৰ বিৰচনা।

২৪৩দ। (১) খণ্ড (২) ত উপবন্ধিত ব্যতিৰেকে, কোনো পৌৰ সভাৰ সকলো আসন পৌৰ ক্ষেত্ৰৰ প্ৰাদেশিক নিৰ্বাচন সমাপ্তিৰ পৰা প্ৰত্যক্ষ নিৰ্বাচনৰ দ্বাৰা বাছি লোৱা ব্যক্তি সকলৰ দ্বাৰা পূৰণ কৰা হব আৰু এই প্ৰয়োজনাত্ৰে, প্ৰত্যেক পৌৰ ক্ষেত্ৰ প্ৰাদেশিক নিৰ্বাচন সমাপ্তি সমূহত বিভাজিত কৰা হব যি ৱাৰ্ড নামেৰে জ্ঞাত হব।

(২) কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে, বিধিৰ দ্বাৰা, —

(ক) পৌৰ সভাত —

(i) পৌৰ প্ৰশাসনৰ বিশেষ জ্ঞান থকা বা অভিজ্ঞতা থকা ব্যক্তি সকল ;

(ii) কোনো পৌৰ ক্ষেত্ৰ সম্পূৰ্ণ ভাবে বা আংশিক ভাবে সমাবিষ্ট হৈ থকা নিৰ্বাচন সমাপ্তিক প্ৰতিনিধিত্ব কৰা লোক সভাৰ সদস্য বৰ্গ বা ৰাজ্যিক বিধান সভাৰ সদস্য বৰ্গৰ ;

(iii) পৌৰ ক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত নিৰ্বাচক হিচাবে পঞ্জীভুক্ত ৰাজ্য সভাৰ এনে সদস্য সকলক আৰু ৰাজ্যৰ বিধান পৰিষদৰ এনে সদস্য সকল ;

(iv) অনুচ্ছেদ ২৪৩ ধৰ খণ্ড (৫) ৰ অধীনত গঠিত সমিতি সমূহৰ অধ্যক্ষ সকলৰ প্ৰতিনিধিত্বৰ বাবে উপবন্ধ কৰিব পাৰিব ;

পৰন্তু, দফা (i) ত নিৰ্দিষ্ট ব্যক্তি সকলৰ পৌৰ সভাৰ অধিবেশনত ভোট দিয়াৰ অধিকাৰ নাথাকিব ;

(খ) কোনো পৌৰ সভাৰ অধ্যক্ষৰ নিৰ্বাচন ৰীতিৰ উপবন্ধ কৰিব পাৰিব।

ৱাৰ্ড সমিতি সমূহ,
ইত্যাদিৰ গঠন আৰু
বিৰচনা।

২৪৩ধ। (১) তিনি লাখ বা অধিক জনসংখ্যা থকা কোনো পৌৰ সভাৰ প্ৰাদেশিক ক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত এটা বা অধিক ৱাৰ্ড সমূহেৰে গঠিত ৱাৰ্ড সমিতি সমূহ গঠন কৰা হব।

(২) ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে, বিধিৰ দ্বাৰা, —

(ক) ৱাৰ্ড সমিতিৰ বিৰচনা আৰু ইয়াৰ প্ৰাদেশিক ক্ষেত্ৰৰ সম্পৰ্কত ;

(খ) যি ৰীতিৰে ৱাৰ্ড সমিতিত আসন পূৰণ কৰা হব, সেই ৰীতিৰ সম্পৰ্কত উপবন্ধ কৰিব পাৰিব।

(৩) ৱাৰ্ড সমিতিৰ প্ৰাদেশিক ক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত কোনো ৱাৰ্ডৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰা কোনো পৌৰ সভাৰ সদস্য সেই সমিতিৰ সদস্য হব।

(৪) য'ত কোনো ৱাৰ্ড সমিতি —

(ক) এটা ৱাৰ্ডেৰে গঠিত হয় সেই ক্ষেত্ৰত, পৌৰ সভাত সেই ৱাৰ্ডৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰা সদস্য;
বা

(খ) দুই বা অধিক ৱাৰ্ডেৰে গঠিত হয় সেই ক্ষেত্ৰত পৌৰ সভাত এনে ৱাৰ্ড সমূহৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰা সদস্য সকলৰ মাজৰ পৰা এজন সদস্য যাক সেই ৱাৰ্ড সমিতিৰ সদস্য সকলৰ দ্বাৰা নিৰ্বাচিত কৰা হব, সেই সমিতিৰ অধ্যক্ষ হব।

(৫) এই অনুচ্ছেদৰ কোনো কথাই কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলক ৱাৰ্ড সমিতি সমূহৰ উপৰিও সমিতি সমূহ গঠন কৰাৰ বাবে কোনো উপবন্ধ কৰাৰ পৰা নিবাৰিত কৰা বুলি গণ্য কৰা নহব।

নৱম ক ভাগ-পৌৰসভা - অনুচ্ছেদ ২৪৩ন - ২৪৩প

২৪৩ন। (১) প্ৰত্যেক পৌৰ সভাত অনুসূচিত জাতি সমূহ আৰু অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ বাবে আসন আৰক্ষিত থাকিব আৰু এনেদৰে আৰক্ষিত আসন সমূহৰ সংখ্যাৰ অনুপাত, সেই পৌৰ সভাত প্ৰত্যক্ষ নিৰ্বাচনৰ দ্বাৰা পূৰণ কৰিবলগীয়া আসন সমূহৰ মুঠ সংখ্যাৰ যথা সম্ভৱ একে হব যি সেই পৌৰ সভাৰ ক্ষেত্ৰত অনুসূচিত জাতি সমূহৰ বা সেই পৌৰ সভা ক্ষেত্ৰৰ অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ জনসংখ্যা অনুপাত সেই ক্ষেত্ৰৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ সৈতে আছে আৰু এনে আসন কোনো পৌৰ সভাৰ ভিন ভিন নিৰ্বাচন সমষ্টি সমূহত বিৱৰ্তনৰ দ্বাৰা আৱণ্টিত কৰিব পাৰিব।

আসন সমূহৰ আৰক্ষণ।

(২) খণ্ড (১)ৰ অধীনত আৰক্ষিত আসন সমূহৰ মুঠ সংখ্যাৰ অনূন এক-তৃতীয়াংশ আসন যথাস্থিতি অনুসূচিত জাতি সমূহ বা অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ নাৰীৰ বাবে আৰক্ষিত থাকিব।

(৩) প্ৰত্যেক পৌৰ সভাত প্ৰত্যক্ষ নিৰ্বাচনৰ দ্বাৰা পূৰণ কৰিবলগীয়া আসন সমূহৰ মুঠ সংখ্যাৰ অনূন এক তৃতীয়াংশ আসন (অনুসূচিত জাতি সমূহ আৰু অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ নাৰী সকলৰ বাবে আসন সমূহৰ সংখ্যা অন্ততঃভুক্তকৰি) নাৰী সকলৰ বাবে আৰক্ষিত থাকিব আৰু এনে আসন কোনো পৌৰ সভাৰ ভিন ভিন নিৰ্বাচন সমষ্টি সমূহত বিৱৰ্তনৰ দ্বাৰা আৱণ্টিত কৰিব পাৰিব।

(৪) পৌৰ সভাত অধ্যক্ষ সমূহৰ পদ, অনুসূচিত জাতি সমূহ, অনুসূচিত জনজাতি সমূহ আৰু নাৰী সকলৰ বাবে এনে ৰীতিৰে আৰক্ষিত থাকিব যাক ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে, বিধিৰ দ্বাৰা উপবন্ধিত কৰে।

(৫) খণ্ড (১) আৰু খণ্ড (২)ৰ অধীনত আসন সমূহৰ আৰক্ষণ আৰু খণ্ড (৪) ৰ অধীনত অধ্যক্ষৰ পদ সমূহৰ আৰক্ষণ (নাৰী সকলৰ বাবে আৰক্ষণৰ ব্যতিৰেকে) অনুচ্ছেদ ৩৩৪ ত বিনিৰ্দ্ধিষ্ট কালৰ সমাপ্তিত প্ৰভাৱীহৈ নাথাকিব।

(৬) এই ভাগৰ কোনো কথাই কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলক অনুমত শ্ৰেণীৰ নাগৰিক সকলৰ কোনো শ্ৰেণীৰ হকে কোনো পৌৰ সভাত আসন সমূহৰ বা পৌৰ সভা সমূহত অধ্যক্ষ সকলৰ পদৰ আৰক্ষণৰ বাবে কোনো উপবন্ধ কৰাৰ পৰা নিবাৰিত নকৰিব।

২৪৩প। (১) প্ৰত্যেক পৌৰ সভা যদিহে সেই সময়ত বলবৎ থকা কোনো বিধিৰ অধীনত প্ৰথমতেই বিঘটিত কৰি দিয়া নহয়, তেন্তে ইয়াৰ প্ৰথম অধিবেশনৰ বাবে নিয়ত তাৰিখৰ পৰা পাঁচ বছৰ পৰ্য্যন্ত চলি থাকিব, কিন্তু ইয়াতকৈ অধিক নহয় :

পৌৰ সভা সমূহৰ ম্যাদ ইত্যাদি।

পৰন্তু কোনো পৌৰ সভা বিঘটিত কৰাৰ পূৰ্বে ইয়াক শুনাৰ বাবে যুক্তি সঙ্গত সুযোগ দিয়া হব।

(২) তৎসময় বলবৎ থকা কোনো বিধিৰ কোনো সংশোধনেৰে কোনো ক্ষৰত এনে পৌৰ সভাৰ যি এনে সংশোধনৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে কাৰ্য্য কৰি আছে, খণ্ড (১) ত বিনিৰ্দ্ধিষ্ট ইয়াৰ ম্যাদ সমাপ্ত নোহোৱা পৰ্য্যন্ত বিঘটিত নহব।

(৩) কোনো পৌৰ সভা গঠন কৰাৰ বাবে নিৰ্বাচন, —

(ক) খণ্ড (১) ত বিনিৰ্দ্ধিষ্ট ইয়াৰ ম্যাদৰ সমাপ্তিৰ পূৰ্বে,

(খ) ইয়াৰ বিঘটনৰ তাৰিখৰ পৰা ছয় মাহৰ কালৰধিৰ সমাপ্তিৰ পূৰ্বে সম্পূৰ্ণ কৰা হব :

পৰন্তু য'ত সেই অৱশিষ্ট কালৰধি, যাৰ বাবে কোনো বিঘটিত পৌৰ সভা চলি থাকিলেহেতেন, ছয়মাহতকৈ কম হয় সেই ক্ষেত্ৰত এনে কালৰধিৰ বাবে সেই পৌৰ সভা গঠন কৰাৰ কাৰণে এই খণ্ডৰ অধীনত কোনো নিৰ্বাচন অনুষ্ঠিত কৰাৰ আৱশ্যক নহব।

(৪) কোনো পৌৰ সভাৰ ম্যাদৰ সমাপ্তিৰ পূৰ্বে সেই পৌৰ সভা বিঘটিত হোৱাৰ পিছত গঠিত কোনো পৌৰসভা, সেই কালৰধিৰ কেৱল অৱশিষ্ট অংশৰ বাবে চলি থাকিব যাৰ বাবে বিঘটিত পৌৰ সভা খণ্ড (১) ৰ অধীনত চলি থাকিলেহেতেন, যদিহে ইয়াক এইদৰে বিঘটিত কৰা নহ'লেহেতেন।

নৱম ক ভাগ-পৌৰসভা - অনুচ্ছেদ ২৪৩ফ - ২৪৩ম

সদস্য পদৰ বাবে
অনৰ্হতা।

২৪৩ফ। (১) কোনো ব্যক্তি কোনো পৌৰ সভাৰ সদস্য নিৰ্বাচিত হোৱাৰ বাবে আৰু সদস্য হোৱাৰ বাবে অনৰ্হ হ'ব; —

(ক) যদি তেওঁক সংশ্লিষ্ট ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ নিৰ্বাচন সমূহৰ প্ৰয়োজনৰ্থে তৎসময় বলবৎ থকা কোনো বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত এনেদৰে অনৰ্হ কৰা হয় :

— পৰন্ত কোনো ব্যক্তি তেওঁৰ বয়স পচিশ বছৰৰ কম হোৱাৰ আধাৰত অনৰ্হ নহ'ব যদিহে তেওঁৰ একৈশ বছৰ বয়স হৈছে;

(খ) যদি তেওঁক ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধিৰ দ্বাৰা বা ইয়াৰ অধীনত এনেদৰে অনৰ্হ কৰা হয়।

(২) যদি কোনো পৌৰ সভাৰ কোনো সদস্য খণ্ড (১) ত উল্লিখিত কোনো অনৰ্হতাৰ অধীনস্থ হয় নে নহয় এই প্ৰশ্নৰ উদ্ভৱ হয়, তেতিয়া সেই প্ৰশ্ন, এনে প্ৰাধিকাৰীক আৰু এনে ৰীতিৰে, যিটো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে, বিধিৰ দ্বাৰা উপবন্ধিত কৰে, বিনিশ্চয়ৰ বাবে নিৰ্দেশিত কৰিব পাৰিব।

পৌৰ সভা সমূহ
ইত্যাদিৰ ক্ষমতাৱলী,
প্ৰাধিকাৰ আৰু দায়িত্ব
সমূহ।

২৪৩ ব। এই সংবিধানৰ উ পবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে, কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে, বিধিৰ দ্বাৰা, —

(ক) পৌৰ সভা সমূহক এনে ক্ষমতাৱলী আৰু প্ৰাধিকাৰ প্ৰদান কৰিব পাৰিব যিটো ইয়াক স্বায়ত্ত শাসনৰ সংস্থা হিচাবে কাৰ্য্য সম্পাদন কৰাত সমৰ্থ কৰাৰ বাবে আৱশ্যক হয়, আৰু এনে বিধিত পৌৰ সভা সমূহক আৰু এনে চৰ্ত্ত সমূহৰ সাপেক্ষে, যাক ইয়াত বিনিৰ্দিষ্ট কৰা হৈছে, নিম্ন লিখিত সমূহৰ সম্বন্ধত ক্ষমতাৱলী আৰু দায়িত্ব সমূহ অৰ্পন কৰিবলৈ উপবন্ধ কৰিব পাৰিব অৰ্থাৎ

(I) আৰ্থিক বিকাশ আৰু সামাজিক ন্যায্যৰ বাবে যোজনা সমূহ প্ৰস্তুত কৰা;

(II) এনে কৃত্য সমূহ পালন কৰা আৰু ইয়াক ন্যস্ত কৰা আঁচনি সমূহ কাৰ্য্যস্থিত কৰা যিবোৰৰ ভিতৰত দ্বাদশ অনুসূচীত তালিকাভুক্ত বিষয় সমূহ সম্বন্ধীয় সেই আঁচনি সমূহো আছে।

(খ) সমিতি সমূহক, ইয়াক প্ৰদান কৰা দায়িত্ব সমূহ যিবোৰৰ ভিতৰত দ্বাদশ অনুসূচীত তালিকাভুক্ত বিষয় সম্বন্ধীয় সেই দায়িত্ব সমূহো আছে, পালন কৰিবলৈ আৱশ্যক হোৱা তেনে ক্ষমতাৱলী আৰু প্ৰাধিকাৰ প্ৰদান কৰিব পাৰিব।

পৌৰ সভাৰ দ্বাৰা কৰ
আৰোপ কৰাৰ ক্ষমতা
আৰু ইয়াৰ নিধি সমূহ।

২৪৩ভ। কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে, বিধিৰ দ্বাৰা, —

(ক) এনে কৰ, শুল্ক পথ কৰ আৰু মাচুল সমূহ উদ্গ্ৰহণ, সংগ্ৰহণ আৰু বিনিয়োজন কৰাৰ বাবে কোনো পৌৰ সভাক এনে প্ৰক্ৰিয়া অনুসাৰে আৰু এনে পৰিসীমা সাপেক্ষে, প্ৰাধিকৃত কৰিব পাৰিব;

(খ) ৰাজ্য চৰকাৰৰ দ্বাৰা উদ্গ্ৰহীত আৰু সংগ্ৰহীত এনে কৰ, শুল্ক পথকৰ আৰু মাচুল সমূহ কোনো পৌৰ সভাক, এনে প্ৰয়োজনৰ্থে আৰু এনে চৰ্ত্তাৱলী আৰু পৰিসীমা সাপেক্ষে ন্যস্ত কৰিব পাৰিব;

(গ) ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা পৌৰ সভাৰ বাবে এনে সহায়ক অনুদান দিয়াৰ বাবে উপবন্ধ কৰিব পাৰিব; আৰু

(ঘ) পৌৰ সভা সমূহৰ দ্বাৰা বা ইয়াৰ হকে যথাক্ৰমে গ্ৰহণ কৰা সকলো ধন জমা কৰাৰ বাবে এনে নিধি সমূহ গঠন কৰিবলৈ আৰু এনে নিধিৰ পৰা এনে ধন উলিয়াবৰ বাবেও উপবন্ধ কৰিব পাৰিব,

যিদৰে বিধিত বিনিৰ্দিষ্ট কৰা হয়।

বিত্ত আয়োগ।

২৪৩ম। (১) অনুচ্ছেদ ২৪৩ ৰ অধীনত গঠিত বিত্ত আয়োগে পৌৰসভা সমূহৰ বিত্তীয় অৱস্থাৰ পুনৰীক্ষণ কৰিব আৰু যি —

(ক) (I) ৰাজ্যৰ দ্বাৰা উদ্গ্ৰহীত এনে কৰ, শুল্ক পথকৰ আৰু মাচুলসমূহৰ শুদ্ধ আগমৰ ৰাজ্য আৰু পৌৰ সভা সমূহৰ মাজত, যাক এই ভাগৰ অধীনত ইয়াৰ মাজত বিভাজিত কৰিব পৰা

নৱম ক ভাগ-পৌৰসভা - অনুচ্ছেদ ২৪৩ম - ২৪৩য

যায়, তাৰ বিতৰণৰ আৰু সকলো স্তৰৰ পৌৰসভা সমূহৰ মাজত এনে আগমসমূহৰ তেওঁলোকৰ নিজ নিজ অংশত আবণ্টনৰ ;

(II) এনে কৰ, শুল্ক, পথকৰ, আৰু মাচুল সমূহৰ অৱধাৰণৰ, যাক পৌৰ সভা সমূহক ন্যস্ত কৰিব পৰা যায় বা তাৰ দ্বাৰা বিনিয়োজিত কৰিব পৰা যায় ;

(III) ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা পৌৰসভা সমূহৰ বাবে সহায়ক অনুদানৰ নিয়ন্ত্ৰণ কৰা সিদ্ধান্ত সমূহৰ সম্পৰ্কত ;

(খ) পৌৰসভা সমূহৰ বিত্তীয় অৱস্থাৰ উন্নয়নৰ বাবে আৱশ্যকীয় ব্যৱস্থাৱলীৰ সম্পৰ্কত ;

(গ) পৌৰসভা সমূহৰ সুস্থ বিত্তৰ স্বার্থত ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা বিত্ত আয়োগক নিৰ্দেশিত কৰা আন কোনো বিষয়ৰ সম্পৰ্কত ;

ৰাজ্যপালক চূপাৰিছ কৰিব।

(২) ৰাজ্যপালে এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত আয়োগৰ দ্বাৰা কৰা প্ৰত্যেক চূপাৰিছ ইয়াৰ ওপৰত গ্ৰহণ কৰা কাৰ্য্য ব্যৱস্থাৰ স্পষ্টীকাৰক জ্ঞাপন সহ ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সন্মুখত উপস্থাপন কৰাব।

২৪৩য। কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে, বিধিৰ দ্বাৰা, পৌৰ সভা সমূহৰ দ্বাৰা এনে হিচাপ পত্ৰ সমূহ ৰখা আৰু এনে হিচাপ পত্ৰ সমূহৰ পৰীক্ষা কৰাৰ বিষয়ত উপবন্ধ কৰিব পাৰিব।

পৌৰ সভা সমূহৰ
হিচাপ পৰীক্ষা।

২৪৩যক। (১) পৌৰসভা সমূহৰ বাবে অনুষ্ঠিত সকলো নিৰ্বাচনৰ কাৰণে নিৰ্বাচক নামাৱলী প্ৰস্তুত কৰাৰ আৰু সেই সকলো নিৰ্বাচনৰ সঞ্চালনৰ অধীক্ষণ, নিৰ্দেশন আৰু নিয়ন্ত্ৰণ, অনুচ্ছেদ ২৪৩ ত নিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যিক নিৰ্বাচন আয়োগত নিহিত হব।

পৌৰ সভা সমূহৰ
নিৰ্বাচন।

(২) এই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে, কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে, বিধিৰ দ্বাৰা, পৌৰ সভা সমূহৰ নিৰ্বাচন সমূহৰ সম্পৰ্কত বা সংক্ৰান্তত সকলো বিষয়ৰ সম্বন্ধত উপবন্ধ কৰিব পাৰিব।

২৪৩যখ। এই ভাগৰ উপবন্ধ সমূহ সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহত প্ৰয়োগ হব আৰু কোনো সংঘ ৰাজ্য ক্ষেত্ৰত ইয়াৰ প্ৰয়োগ এনে ধৰণে প্ৰভাৱী হব যেনিবা কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালৰ প্ৰতি নিৰ্দেশ, অনুচ্ছেদ ২৩৯ ৰ অধীনত নিযুক্ত সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ প্ৰশাসকৰ প্ৰতিহে নিৰ্দেশ আৰু কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডল বা বিধান সভাৰ প্ৰতি নিৰ্দেশ, কোনো এনে সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ সম্পৰ্কত, য'ত বিধান সভা আছে, সেই বিধান সভাৰ প্ৰতিহে নিৰ্দেশ :

সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহত
প্ৰয়োগ।

পৰন্তু ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে, লোক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা, এই নিৰ্দেশ দিব পাৰিব যে এই ভাগৰ উপবন্ধ সমূহ কোনো সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত বা ইয়াৰ কোনো ভাগত এনে ব্যতিক্ৰম বা ৰূপভেদ সাপেক্ষে প্ৰয়োগ হব যাক তেওঁ এই অধিসূচনাত বিনিৰ্দিষ্ট কৰে।

২৪৩যগ। (১) এই ভাগৰ কোনো কথা অনুচ্ছেদ ২৪৪ ৰ খণ্ড (১) ত নিৰ্দিষ্ট অনুসূচিত ক্ষেত্ৰ সমূহত আৰু ইয়াৰ খণ্ড (২) ত নিৰ্দিষ্ট জনজাতি ক্ষেত্ৰ সমূহত প্ৰয়োগ নহব।

এই ভাগ কিছুমান
ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ নহব।

(২) এই ভাগৰ কোনো কথাই পশ্চিম বঙ্গ ৰাজ্যৰ দাৰ্জিলিং জিলাৰ পাৰ্বত্য ক্ষেত্ৰ সমূহৰ বাবে তৎসময় বলৱৎ থকা কোনো বিধিৰ অধীনত গঠিত দাৰ্জিলিং গোৰ্খা পাৰ্বত্য পৰিষদৰ কৃত্যসমূহ আৰু ক্ষমতাৱলীক প্ৰভাৱিত কৰা বুলি অৰ্থ নকৰিব।

(৩) এই সংবিধানত কোনো কথা থকা সত্ত্বেও, সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা এই ভাগৰ উপবন্ধসমূহৰ বিস্তাৰ খণ্ড (২) ত নিৰ্দিষ্ট অনুসূচিত ক্ষেত্ৰ আৰু জনজাতি ক্ষেত্ৰত এনে ব্যতিক্ৰম বা ৰূপভেদ সমূহৰ সাপেক্ষে, কৰিব পাৰিব যিটো এনে বিধিত বিনিৰ্দিষ্ট কৰা হয় আৰু এনে কোনো বিধি অনুচ্ছেদ ৩৬৮ ৰ প্ৰয়োজনৰ্থে এই সংবিধানৰ সংশোধন বুলি গণ্য কৰা নহব।

২৪৩যঘ। (১) প্ৰত্যেক ৰাজ্যত জিলা স্তৰত জিলা পঞ্চায়ত সমূহ আৰু পৌৰসভাসমূহৰ দ্বাৰা প্ৰস্তুত কৰা যোজনা সমূহৰ একত্ৰীকৃত কৰাৰ বাবে আৰু সম্পূৰ্ণ জিলাৰ বাবে এখন বিকাশ যোজনাৰ খচৰা প্ৰস্তুত কৰাৰ বাবে, এখন জিলা যোজনা সমিতি গঠন কৰা হব।

জিলা যোজনাৰ বাবে
সমিতি।

নৱম ক ভাগ-পৌৰসভা - অনুচ্ছেদ ২৪৩ঘ - ২৪৩যঙ

(২) ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে, বিধিৰ দ্বাৰা, নিম্নোক্তবোৰৰ ক্ষেত্ৰত উপবন্ধ কৰিব পাৰিব অৰ্থাৎ

(ক) জিলা যোজনা সমিতি সমূহৰ বিৰচনা ;

(খ) যি ৰীতিৰে এনে সমিতিসমূহৰ আসন পূৰণ কৰা হব সেই ৰীতি :

পৰন্তু এনে সমিতিৰ মুঠ সদস্য সংখ্যাৰ অনূন চাৰি-পঞ্চমাংশ সদস্য, জিলা স্তৰত পঞ্চায়ত আৰু জিলাত পৌৰসভা সমূহৰ নিৰ্বাচিত সদস্য সকলৰ দ্বাৰা আৰু নিজৰ মাজৰ পৰা, জিলাত গ্রামীণ ক্ষেত্ৰসমূহৰ আৰু নগৰীয়া ক্ষেত্ৰসমূহৰ জনসংখ্যাৰ অনুপাত অনুসাৰে নিৰ্বাচিত কৰা হব ;

(গ) জিলা যোজনাৰ সৈতে সম্বন্ধিত এনে কৃত্যসমূহ, যাক এনে সমিতিসমূহত ন্যস্ত কৰা হয় ;

(ঘ) এনে ৰীতিৰে যাৰ দ্বাৰা সমিতিসমূহৰ অধ্যক্ষ নিৰ্বাচন কৰা হব।

(৩) প্ৰত্যেক জিলাৰ যোজনা সমিতিয়ে বিকাশ যোজনাৰ খচৰা প্ৰস্তুত কৰোতে, —

(ক) নিম্ন লিখিতৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখিব, অৰ্থাৎ —

(I) পঞ্চায়ত সমূহৰ আৰু পৌৰসভাসমূহৰ সাধাৰণ স্বার্থৰ বিষয় সমূহ যাৰ ভিতৰত স্থানিক যোজনা, জল বা আন ভৌতিক আৰু প্ৰাকৃতিক সম্পদৰাজিৰ অংশ বণ্টন কৰা, বুনিয়াদী সুবিধাৰ একীকৃত বিকাশ আৰু পৰ্য্যায়ৰ সংৰক্ষণ আছে ;

(II) প্ৰাপ্তিসাধ্য বিত্তীয় বা আন সম্পদ ৰাজিৰ মাত্ৰা আৰু প্ৰকাৰ ;

(খ) এনে সংস্থা সমূহ আৰু সংগঠন সমূহৰ সৈতে পৰামৰ্শ কৰিব, যাক ৰাজ্যপালে আদেশৰ দ্বাৰা, বিনিৰ্দিষ্ট কৰে।

(৪) প্ৰত্যেক জিলাৰ যোজনা সমিতিৰ অধ্যক্ষই এনে সমিতিৰ দ্বাৰা চূপাৰিছ কৰা সেই বিকাশ যোজনা ৰাজ্য চৰকাৰলৈ প্ৰেৰণ কৰিব।

২৪৩যঙ। (১) প্ৰত্যেক মহানগৰ ক্ষেত্ৰত, সমগ্ৰ মহানগৰ ক্ষেত্ৰৰ বাবে বিকাশ যোজনা খচৰা প্ৰস্তুত কৰাৰ বাবে এখন মহানগৰ যোজনা সমিতি গঠন কৰা হব।

মহানগৰ যোজনাৰ
বাবে সমিতি।

(২) ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে বিধিৰ দ্বাৰা, নিম্নলিখিতৰ ক্ষেত্ৰত উপবন্ধ কৰিব পাৰিব, অৰ্থাৎ -

(ক) মহানগৰ যোজনা সমিতি সমূহৰ বিৰচনা ;

(খ) যি ৰীতিৰে এনে সমিতি সমূহৰ আসন পূৰণ কৰা হব :

পৰন্তু এনে সমিতিৰ অনূন দুই-তৃতীয়াংশ সদস্য মহানগৰ ক্ষেত্ৰত পৌৰসভাসমূহৰ নিৰ্বাচিত সদস্য সকলৰ আৰু পঞ্চায়ত সমূহৰ অধ্যক্ষ সকলৰ দ্বাৰা, আৰু নিজৰ মাজৰ পৰা সেই ক্ষেত্ৰৰ পৌৰসভা আৰু পঞ্চায়ত সমূহৰ জনসংখ্যাৰ অনুপাত অনুসাৰে নিৰ্বাচিত কৰা হব ;

(গ) এনে সমিতি সমূহত ভাৰত চৰকাৰ আৰু ৰাজ্যচৰকাৰ আৰু এনে সংগঠন সমূহৰ আৰু সংস্থাসমূহৰ প্ৰতিনিধিত্ব যি এনে সমিতি সমূহক ন্যস্ত কৰা কৃত্যসমূহ পালন কৰাৰ বাবে আৱশ্যকীয় বুলি গণ্য কৰে ;

(ঘ) মহানগৰ ক্ষেত্ৰৰ বাবে যোজনা আৰু সমন্বয়ৰ সৈতে সম্বন্ধিত এনে কৃত্য সমূহ যিবোৰক এনে সমিতি সমূহক ন্যস্ত কৰা হয় ;

(ঙ) যি ৰীতিৰে এনে সমিতি সমূহৰ অধ্যক্ষ নিৰ্বাচন কৰা হয়।

নৱম ক ভাগ-পৌৰসভা - অনুচ্ছেদ ২৪৩ঘঙ - ২৪৩যছ

(৩) প্ৰত্যেক মহানগৰ যোজনা সমিতিয়ে বিকাশ যোজনা প্ৰস্তুত কৰোতে, —

(ক) নিম্নলিখিতৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখিব, অৰ্থাৎ —

(i) মহানগৰ ক্ষেত্ৰত পৌৰসভা সমূহ আৰু পঞ্চায়ত সমূহৰ দ্বাৰা প্ৰস্তুত কৰিবলগীয়া যোজনা সমূহ;

(ii) পৌৰসভা সমূহৰ আৰু পঞ্চায়ত সমূহৰ সাধাৰণ স্বার্থৰ বিষয়সমূহ, যাৰ ভিতৰত সেই ক্ষেত্ৰৰ সম্বন্ধিত স্থানিক যোজনা, জল আৰু আন ভৌতিক আৰু প্ৰাকৃতিক সম্পদৰাজিৰ অংশ বণ্টন কৰা, বুনিয়াদী সুবিধাৰ একীকৃত বিকাশ আৰু পৰ্য্যায়ৰণ সংৰক্ষণ আছে;

(iii) ভাৰত চৰকাৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ দ্বাৰা নিৰ্দিষ্ট কৰা সমগ্ৰ উদ্দেশ্য সমূহ আৰু অগ্ৰাধিকাৰ সমূহ;

(iv) সেই বিনিয়োগৰ মাত্ৰা আৰু প্ৰকৃতি যি ভাৰত চৰকাৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ অভিকৰণ সমূহৰ (এজেঞ্জি সমূহৰ) দ্বাৰা মহানগৰ ক্ষেত্ৰত কৰাৰ সম্ভাৱনা আছে আৰু আন প্ৰাপ্তিসাধ্য বিত্তীয় বা আন সম্পদৰাজি;

(খ) ৰাজ্যপালে, আদেশৰ দ্বাৰা বিনিৰ্দিষ্ট কৰা তেনে সংস্থা সমূহ আৰু সংগঠন সমূহৰ সৈতে পৰামৰ্শ কৰিব।

(৪) প্ৰত্যেক মহানগৰ যোজনা সমিতিৰ অধ্যক্ষই এনে সমিতিৰ দ্বাৰা চূপাৰিছ কৰা সেই বিকাশ যোজনা ৰাজ্যচৰকাৰলৈ প্ৰেৰণ কৰিব।

২৪৩যচ। এই ভাগত কোনো কথা থকা সত্ত্বেও, সংবিধান (চতুঃসপ্ততম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯২ ৰ প্ৰাৰম্ভৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে, কোনো ৰাজ্যত বলবৎ থকা, পৌৰসভা সমূহৰ সৈতে সম্বন্ধিত কোনো বিধিৰ কোনো উপবন্ধ, যি এই ভাগৰ উপবন্ধ সমূহৰ সৈতে অসংগত হয়, যি পৰ্য্যন্ত কোনো সক্ষম বিধান মণ্ডলৰদ্বাৰা বা অন্য সক্ষম প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা, ইয়াক সংশোধিত বা নিৰসিত কৰা নহয় বা যি পৰ্য্যন্ত এনে প্ৰাৰম্ভৰ পৰা এবছৰ সমাপ্ত নহয়, ইয়াৰ যিটোৱেই পূৰ্বে হয় সেই পৰ্য্যন্ত বলবৎ হৈ থাকিব :

পৰন্তু এনে প্ৰাৰম্ভৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে বিদ্যমান সকলো পৌৰসভা, যদিহে সেই ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ দ্বাৰা বা বিধান পৰিষদ থকা কোনো ৰাজ্যৰ ক্ষেত্ৰত সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ প্ৰত্যেক সদনৰ দ্বাৰা পাৰিত সেই মৰ্মে কোনো সংকল্পৰ দ্বাৰা প্ৰথমতেই বিঘটন কৰি দিয়া নহয়, তেতিয়া ইয়াৰ ম্যাদৰ সমাপ্তি পৰ্য্যন্ত চলি থাকিব।

২৪৩যছ। এই সংবিধানত কোনো কথা থকা সত্ত্বেও —

(ক) অনুচ্ছেদ ২৪৩ যক ৰ অধীনত প্ৰণীত বা প্ৰণীত বুলি তাৎপৰ্য্যিত কোনো এনে বিধিৰ বিধিমান্যতা, যি নিৰ্বাচন সমষ্টিৰ পৰিসীমান বা এনে নিৰ্বাচন সমষ্টি সমূহৰ আসনৰ আবণ্টনৰ সৈতে সম্বন্ধিত হয়, কোনো ন্যায়ালয়ত প্ৰশ্নাধীন নহব;

(খ) কোনো পৌৰসভাৰ বাবে কোনো নিৰ্বাচন, এনে নিৰ্বাচন দৰ্খাস্তৰ উপস্থাপনতহে প্ৰশ্নাধীন হব যি তেনে প্ৰাধিকাৰীক আৰু তেনে ৰীতিৰে কৰা হব যাক কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধিৰ দ্বাৰা বা ইয়াৰ অধীনত উপবন্ধিত কৰা হয়, অন্যথা নহয়।]

বিদ্যমান বিধিসমূহ
আৰু পৌৰসভা সমূহ
চলি থাকিব।

নিৰ্বাচন সম্বন্ধীয় বিষয়
সমূহত ন্যায়ালয়
সমূহৰ হস্তক্ষেপত
বাধা।

দশম ভাগ

অনুসূচিত আৰু জনজাতি ক্ষেত্ৰসমূহ

অনুসূচিত ক্ষেত্ৰত
আৰু জনজাতি
ক্ষেত্ৰসমূহৰ
প্ৰশাসন।

২৪৪। (১) ^১ [অসম, ^২ [^৩ [মেঘালয়, ত্ৰিপুৰা আৰু মিজোৰাম] ৰাজ্য] ৰ বাহিৰে
^৪ [* * *] আন যিকোনো ৰাজ্যৰ অনুসূচিত ক্ষেত্ৰ সমূহ আৰু অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ
প্ৰশাসন আৰু নিয়ন্ত্ৰণত পঞ্চম অনুসূচীৰ উপবন্ধ সমূহ প্ৰয়োগ হ'ব।

(২) ^১ [অসম, ^২ [^৩ [মেঘালয়, ত্ৰিপুৰা] আৰু মিজোৰাম ৰাজ্য] ৰ [জনজাতি
ক্ষেত্ৰ সমূহৰ প্ৰশাসনত ষষ্ঠ অনুসূচীৰ উপবন্ধ সমূহ প্ৰয়োগ হ'ব।

অসমৰ কোনো
কোনো জনজাতি
ক্ষেত্ৰক লৈ এখন
স্বায়ত্ত শাসিত
ৰাজ্যৰ গঠন
আৰু তাৰ বাবে
স্থানীয় বিধান
মণ্ডল বা মন্ত্ৰী-
পৰিষদ অথবা
দুয়োটাৰে সৃষ্টি।

^৫ [২৪৪ক। (১) এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা ষষ্ঠ
অনুসূচীৰ দফা ২০ত সন্নিবিষ্ট তালিকাৰ ^৬ [ভাগ ১ত] বিনিৰ্দ্ধিষ্ট জনজাতি ক্ষেত্ৰৰ সমগ্ৰ বা
যিকোনো ক্ষেত্ৰক লৈ (লাগিলে পূৰ্ণতঃ ভাবেই হওক বা ভাগতঃ ভাবেই হওক), অসম
ৰাজ্যৰ ভিতৰত এখন স্বায়ত্ত শাসিত ৰাজ্য গঠন কৰিব পাৰে, আৰু তাৰ বাবে —

(ক) সেই স্বায়ত্ত শাসিত ৰাজ্যখনৰ বিধান মণ্ডল ৰূপে কৃত্য কৰিবলৈ, নিৰ্বাচিত হওক
বা ভাগতঃ নিৰ্বাচিত আৰু ভাগতঃ মনোনীত হওক, এটা নিকায়, অথবা

(খ) এখন মন্ত্ৰী-পৰিষদ,

অথবা দুয়োটাকে, প্ৰত্যেক ক্ষেত্ৰতে বিধিত যথা বিনিৰ্দ্ধিষ্ট কৰা অনুসৰি গঠনি, ক্ষমতা আৰু
কৃত্য সমূহৰ সৈতে সৃষ্টি কৰিব পাৰে।

(২) খণ্ড (১)ত নিৰ্দেশিত এনে কোনো বিধিয়ে বিশেষকৈ, —

- (ক) ৰাজ্য-সূচী অথবা সমবৰ্ত্তী-সূচীত প্ৰণয়িত এনে বিষয়বোৰ বিনিৰ্দ্ধিষ্ট কৰি দিব পাৰে
যাৰ সম্বন্ধত স্বায়ত্ত শাসিত ৰাজ্যখনৰ বিধান মণ্ডলে সমগ্ৰ ৰাজ্য খনৰ বাবেই
হওক বা তাৰ কোনো ভাগৰ বাবেই হওক, বিধি প্ৰণয়ন কৰিবলৈ ক্ষমতা পাব
লাগিলে অসম ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলক বহিৰ্ভূত কৰিয়েই হওক বা অন্যথাই হওক ;
- (খ) যিবিলাক বিষয়ৰ সম্বন্ধত স্বায়ত্ত শাসিত ৰাজ্যখনৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা বিস্তাৰ
কৰিব সেই বিষয় বিলাক পৰিভাষিত কৰিব পাৰে ;
- (গ) অসম ৰাজ্যৰ দ্বাৰা আৰোপিত যিকোনো কৰ-যি পৰিমাণে তাৰ আগম স্বায়ত্ত
শাসিত ৰাজ্যখনৰ বুলি দেখু বাব পৰা হয় সেই পৰিমাণে স্বায়ত্ত শাসিত ৰাজ্যখনক
অৰ্পণ কৰিবলৈ উপবন্ধ কৰিব পাৰে ;

১। উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ (১৯৭১ ৰ ৮১) ৰ ধাৰা ৭১ ৰ দ্বাৰা
“অসম ৰাজ্য” ৰ স্থানত প্ৰতিষ্ঠাপিত (২১-১-১৯৭২ তাৰ পৰা প্ৰভাবী হোৱাকৈ)।

২। মিজোৰাম ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৮৬ (১৯৮৬ ৰ ৩৪) ৰ ধাৰা ৩৯ ৰ দ্বাৰা “মেঘালয় আৰু
ত্ৰিপুৰা” শব্দ সমূহৰ স্থানত প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-২-১৯৮৭ তাৰিখৰ পৰা প্ৰভাবী হোৱাকৈ)।

৩। সংবিধান (উনপঞ্চাশত্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৪ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা “আৰু মেঘালয়
ৰাজ্য” ৰ স্থানত প্ৰতিষ্ঠাপিত (১-৪-১৯৮৫ তাৰিখৰ পৰা প্ৰভাবী হোৱাকৈ)।

৪। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ধাৰা ২৯ আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা “প্ৰথম
অনুসূচীৰ ক বা খ ভাগত বিনিৰ্দ্ধিষ্ট এই শব্দ সমূহ আৰু আখৰ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

৫। মিজোৰাম ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৮৬ (১৯৮৬ ৰ ৩৪) ৰ ধাৰা ৩৯ ৰ দ্বাৰা “মেঘালয় আৰু
ত্ৰিপুৰা ৰাজ্য আৰু মিজোৰাম সংঘ ৰাজ্য ক্ষেত্ৰ” শব্দ সমূহৰ স্থানত প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-২-১৯৮৭
তাৰিখৰ পৰা প্ৰভাবী হোৱাকৈ)।

৬। সংবিধান (দ্বাবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৯ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

৭। উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ (১৯৭১ ৰ ৮১) ৰ ধাৰা ৭১ ৰ দ্বাৰা
“ভাগ ক” ৰ স্থানত প্ৰতিষ্ঠাপিত (২১-১-১৯৭২ তাৰিখৰ পৰা প্ৰভাবী হোৱাকৈ)।

দশম ভাগ — অনুসূচিত আৰু জনজাতি ক্ষেত্ৰসমূহ — অনুচ্ছেদ ২৪৪ক

- (ঘ) এই সংবিধানৰ যিকোনো অনুচ্ছেদত কোনো ৰাজ্যৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশে স্বায়ত্ত শাসিত ৰাজ্যখনৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা বুলি অৰ্থ কৰিবলৈ উপবন্ধ কৰিব পাৰে ; আৰু
- (ঙ) এনেকুৱা অনুপূৰক, প্ৰাসংগিক আৰু আনুষংগিক উপবন্ধ কৰিব পাৰে যিবিলাকনৈকি আবশ্যকীয় বুলি গণ্য কৰা হয় ।
- (চ) উপৰোক্ত এনে যিকোনো বিধিৰ সংশোধন যি পৰ্য্যন্ত এনে সংশোধন খণ্ড(২)ৰ উপখণ্ড (ক) বা উপখণ্ড (খ) ত বিনিৰ্দিষ্ট কোনো বিষয় সম্পৰ্কীয় হয়, সেই পৰ্য্যন্ত প্ৰভাৱী নহব-যদিহে সংশোধনটো সংসদৰ প্ৰত্যেক সদনত উপস্থিত থকা আৰু ভোটদান কৰা সদস্য সকলৰ অন্ত্যন দুই-তৃতীয়াংশৰ দ্বাৰা পাৰিত নহয় ।
- (৪) এই অনুচ্ছেদত নিৰ্দেশিত এনে কোনো বিধিক অনুচ্ছেদ ৩৬৮ৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে এই সংবিধানৰ কোনো সংশোধন বুলি গণ্য কৰা নহব — লাগিলে তাত এনে কোনো উপবন্ধৰ অন্তৰ্ভুক্তি হওক যিনেকি এই সংবিধান সংশোধন কৰে বা যাবনেকি এই সংবিধান সংশোধন কৰাৰ প্ৰভাৱ থাকে ।]

সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ সম্বন্ধ

প্ৰথম অধ্যায় – বিধায়িনী সম্বন্ধ

বিধায়িনী ক্ষমতাৰ বিতৰণ

সংসদ তথা
ৰাজ্যৰ বিধান
মণ্ডলসমূহৰ দ্বাৰা
প্ৰণীত বিধিৰ
বিস্তৃতি।

২৪৫।(১) এই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে, সংসদে ভাৰতৰ সম্পূৰ্ণ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ বা তাৰ যিকোনো ভাগৰ কাৰণে বিধি প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে আৰু কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে সেই সম্পূৰ্ণ ৰাজ্য বা তাৰ যিকোনো ভাগৰ কাৰণে বিধি প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে।

(২) সংসদৰ দ্বাৰা কৃত কোনো বিধি এই ভিত্তিত অবিধিমান্য বুলি গণ্য কৰা নহব যে ইয়াৰ প্ৰবৰ্ত্তন ৰাজ্য-ক্ষেত্ৰাতীত হব।

সংসদৰ দ্বাৰা
আৰু ৰাজ্যৰ
বিধান
মণ্ডলসমূহৰ দ্বাৰা
প্ৰণীত বিধিৰ
বিষয়বস্তু।

২৪৬।(১) খণ্ড (২) আৰু (৩) ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও সপ্তম অনুসূচীৰ সূচী ১ ত প্ৰগণিত (এই সংবিধানত 'সংঘ-সূচী' বুলি নিৰ্দেশিত) বিষয় সমূহৰ যিকোনোটোৰ সম্বন্ধত সংসদৰ বিধি প্ৰণয়ন কৰাৰ অনন্য ক্ষমতা আছে।

(২) খণ্ড (৩)ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও সংসদৰ, আৰু খণ্ড (১)ৰ সাপেক্ষে '[* * * *]' কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰো, সপ্তম অনুসূচীৰ সূচী ৩ত প্ৰগণিত (এই সংবিধানত 'সমৰত্তী-সূচী' বুলি নিৰ্দেশিত) বিষয় সমূহৰ যিকোনোটোৰ সম্বন্ধত বিধি প্ৰণয়ন কৰাৰ ক্ষমতা আছে।

(৩) খণ্ড (১) আৰু (২)ৰ সাপেক্ষে '[* * * *]' কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সেই ৰাজ্য বা তাৰ যিকোনো ভাগৰ কাৰণে সপ্তম অনুসূচীৰ সূচী ২ত প্ৰগণিত (এই সংবিধানত 'ৰাজ্য-সূচী' বুলি নিৰ্দেশিত) বিষয় সমূহৰ যিকোনোটোৰ সম্বন্ধত বিধি প্ৰণয়ন কৰাৰ অনন্য ক্ষমতা আছে।

(৪) তেনে বিষয় ৰাজ্য-সূচীত প্ৰগণিত বিষয় হোৱা সত্ত্বেও সংসদৰ '[কোনো ৰাজ্যৰ] অন্তৰ্ভুক্ত নোহোৱা ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ যিকোনো ভাগ বিশেষৰ কাৰণে তেনে যিকোনো বিষয়ৰ সম্বন্ধত বিধি প্ৰণয়ন কৰাৰ ক্ষমতা আছে।

কিছুমান অতিৰিক্ত
ন্যায়ালয় স্থাপনৰ
কাৰণে উপবন্ধ
কৰিবলৈ সংসদৰ
ক্ষমতা।
বিধি প্ৰণয়নৰ
অৱশিষ্ট
ক্ষমতাসমূহ।

২৪৭। এই অধ্যায়ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, সংঘ-সূচীত প্ৰগণিত কোনো বিষয়ৰ সম্বন্ধত সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধিৰ বা বিদ্যমান কোনো বিধিৰ অপেক্ষাকৃত সু প্ৰশাসনৰ কাৰণে সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা কোনো অতিৰিক্ত ন্যায়ালয় স্থাপনৰ বাবে উপবন্ধ কৰিব পাৰে।

২৪৮।(১) সংসদৰ সমৰত্তী-সূচী বা ৰাজ্য-সূচীত প্ৰগণিত নোহোৱা যিকোনো বিষয়ৰ সম্বন্ধত কোনো বিধি প্ৰণয়ন কৰাৰ অনন্য ক্ষমতা আছে।

(২) সেই দুয়োখন সূচীৰ কোনো খনতে উল্লেখ নথকা কোনো কৰাৰোপণ কৰিবলৈ কোনো বিধি প্ৰণয়ন কৰাৰ ক্ষমতাও তেনে ক্ষমতাৰ অন্তৰ্গত হব।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'প্ৰথম অনুসূচীৰ ক বা খ ভাগত নিৰূপিত' এই শব্দ আৰু আখৰ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'প্ৰথম অনুসূচীৰ ক বা খ ভাগত নিৰূপিত' এই শব্দ আৰু অক্ষৰ সমূহৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত কৰা হৈছে।

একাদশ ভাগ — সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ সম্বন্ধ — অনুচ্ছেদ ২৪৯-২৫২

২৪৯। (১) এই অধ্যায়ৰ পূৰ্বগামী উপবন্ধ সমূহত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও যদি ৰাজ্য সভাত উপস্থিত থকা আৰু ভোটদান কৰা সদস্য সকলৰ অন্যান্য দুই-তৃতীয়াংশৰ দ্বাৰা সমৰ্থিত সংকল্পৰ দ্বাৰা ঘোষণা কৰে যে ৰাষ্ট্ৰীয় স্বার্থৰ বাবে ৰাজ্য-সূচীত প্ৰণয়িত আৰু সংকল্পত বিনিৰ্দিষ্ট কোনো বিষয় সম্পৰ্কে সংসদে বিধি প্ৰণয়ন কৰা আবশ্যিক আৰু সমীচীন, তেনেহলে সেই সংকল্প বলবত্ হৈ থকা সময়ত সেই বিষয় সম্পৰ্কে ভাৰতৰ সম্পূৰ্ণ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ বাবে বা তাৰ কোনো অংশৰ বাবে সংসদে বিধি প্ৰণয়ন কৰাটো বিধি সংগত হব।

ৰাষ্ট্ৰীয় স্বার্থত
ৰাজ্য সূচীৰ
কোনো বিষয়ৰ
সম্বন্ধত সংসদৰ
বিধি প্ৰণয়ন
কৰাৰ ক্ষমতা।

(২) খণ্ড (১) ৰ অধীনত পাৰিত হোৱা সংকল্প তাত বিনিৰ্দিষ্ট কৰা অনুযায়ী অনধিক এবছৰ কালৰ কাৰণে বলবত্ থাকিব :

পৰন্তু, যদি আৰু যিমান বাৰ এনে কোনো সংকল্প বলবত্ ৰখাটো অনুমোদন কৰি খণ্ড (১) ত উপবন্ধিত বীতি অনুসৰি কোনো সংকল্প পাৰিত হয় তেতিয়া তেনে সংকল্প, যি তাৰিখৰ পৰা এই খণ্ডৰ অধীনত অন্যথা সেই সংকল্প বলবত্ থকাৰ সমাপ্তি ঘটিলহেঁতেন সেই তাৰিখৰ পৰা অবিচ্ছিন্ন ভাবে আৰু এবছৰৰ কাৰণে বলবত্ থাকিব।

(৩) যি বিধি প্ৰণয়ন কৰাৰ কাৰণে খণ্ড (১)ৰ অধীনত পাৰিত হোৱা সংকল্পৰ অবিহনে সংসদ সক্ষম নহয় তেনে বিধি যিপর্যন্ত অক্ষমতা থাকে সেই পর্যন্ত সংকল্প বলবত্ নোহোৱাৰ পিচত ছয় মাহ কালাবধিৰ সমাপ্তিত, উক্ত কালাবধিৰ সমাপ্তিৰ আগতে কৰা কৰ্ম বা কৰিবলৈ উপেক্ষিত কৰ্মৰ বাহিৰে আন ক্ষেত্ৰত প্ৰভাবহীন হব।

২৫০। (১) এই ভাগত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও যি কালাবধিত সংকট অবস্থাৰ উদঘোষণা প্ৰবৰ্তিত হৈ থাকে সেই কালাবধিত সংসদৰ ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ সমগ্ৰ বা কোনো ভাগ বিশেষৰ কাৰণে ৰাজ্য-সূচীত প্ৰণয়িত যিকোনো বিষয়ৰ সম্বন্ধত বিধি প্ৰণয়ন কৰাৰ ক্ষমতা থাকিব।

সংকট অবস্থাৰ
উদঘোষণা প্ৰবৰ্তিত
থকা সময়ত ৰাজ্য-
সূচীৰ কোনো বিষয়ত
সংসদৰ বিধি প্ৰণয়ন
কৰাৰ ক্ষমতা।

(২) যি বিধি প্ৰণয়ন কৰাৰ কাৰণে সংকট অবস্থাৰ উদঘোষণাৰ অবিহনে সংসদ সক্ষম নহয় তেনে বিধি যি পর্যন্ত অক্ষমতা থাকে সেই পর্যন্ত সংকট অবস্থা প্ৰবৰ্তনৰ সমাপ্তি ঘটাৰ ছয় মাহ কালাবধিৰ সমাপ্তিত উক্ত কালাবধিৰ সমাপ্তিৰ আগতে কৰা কাৰ্য্য বা কৰিবলৈ উপেক্ষিত কৰ্মৰ বাহিৰে আন ক্ষেত্ৰত প্ৰভাবহীন হব।

২৫১। অনুচ্ছেদ ২৪৯ আৰু ২৫০ ৰ কোনো কথাই কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ এই সংবিধানৰ অধীনত কোনো বিধি প্ৰণয়ন কৰিবলৈ থকা ক্ষমতাৰ ওপৰত নিৰ্বন্ধন আৰোপ নকৰে, কিন্তু কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা কৃত কোনো বিধিৰ কোনো উপবন্ধ যদি উক্ত যিকোনোটা অনুচ্ছেদৰ অধীনত থকা ক্ষমতাৰে সংসদৰ দ্বাৰা কৃত কোনো বিধিৰ কোনো উপবন্ধৰ বিৰুদ্ধে হয়, তেনেহলে সংসদৰ দ্বাৰা কৃত বিধি অভিভাৱী হব—লাগিলে যি ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা কৃত বিধিৰ আগতেই পাৰিত হওক বা পাচতেই পাৰিত হওক, আৰু ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা কৃত বিধি বিৰোধৰ মাত্ৰা পর্যন্ত, কিন্তু যেতিয়ালৈকে সংসদৰ দ্বাৰা কৃত বিধিৰ প্ৰভাৱ চলি থাকে তেতিয়ালৈকেহে, অপ্ৰবৰ্তনীয় হব।

অনুচ্ছেদ ২৪৯ আৰু
২৫০ৰ অধীনত
সংসদৰ দ্বাৰা কৃত
বিধি আৰু ৰাজ্যিক
বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা
কৃত বিধিৰ মাজত
অসংগতি।

২৫২। (১) যদি দুই বা ততোধিক ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ এইটো বাঞ্ছনীয় বুলি প্ৰতীত হয় যে অনুচ্ছেদ ২৪৯ আৰু ২৫০ত উপবন্ধিত অনুসৰি বাতিৰেকে ৰাজ্য সমূহৰ কাৰণে বিধি প্ৰণয়ন কৰিবলৈ সংসদৰ ক্ষমতা নথকা কোনো বিষয় এনে ৰাজ্যত সংসদ কৰ্তৃক প্ৰণীত বিধিৰ দ্বাৰা বিনিয়মিত হোৱা উচিত, আৰু যদি সেই ৰাজ্য সমূহৰ বিধান মণ্ডল সমূহৰ সকলোবোৰ সদনৰ দ্বাৰা সেই মৰ্মে সংকল্প পাৰিত হয়, তেনেহলে সেই বিষয়টো তদনুসাৰে বিনিয়মিত কৰি কোনো অধিনিয়ম পাৰণ কৰাটো সংসদৰ বাবে বিধিমান্য হব, আৰু সেইদৰে পাৰিত যি কোনো অধিনিয়ম তেনে ৰাজ্যত প্ৰয়োগ হব, আৰু আন যি ৰাজ্যই ইয়াৰ পিচত সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদনৰ দ্বাৰা অথবা য'ত দুটা সদন থাকে তাত তেনে প্ৰত্যেক সদনৰ দ্বাৰা সেই মৰ্মে পাৰিত সংকল্পৰ দ্বাৰা এনে বিধি গ্ৰহণ কৰে তেনেকুৱা যি কোনো ৰাজ্যত ই প্ৰয়োগ হব।

সম্মতিক্ৰমে দুই বা
ততোধিক ৰাজ্যৰ
কাৰণে সংসদৰ বিধি
প্ৰণয়ন কৰাৰ ক্ষমতা
আৰু তেনে বিধি
আন যি কোনো
ৰাজ্যৰ দ্বাৰা গ্ৰহণ।

একাদশ ভাগ — সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ সম্বন্ধ — অনুচ্ছেদ ২৫২-২৫৬

(২) সংসদে পাৰিত কৰা এনে কোনো বিধি অনুরূপ ৰীতিৰে পাৰিত বা গৃহীত সংসদৰ কোনো বিধিৰ দ্বাৰা সংশোধিত বা নিৰসিত হ'ব পাৰে কিন্তু এনে বিধি প্ৰয়োগ হোৱা কোনো ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনো বিধিৰ দ্বাৰা সংশোধিত বা নিৰসিত হ'ব নোৱাৰিব।

অন্তৰাষ্ট্ৰীয়
কৰাৰসমূহ
প্ৰভাৱী কৰিবৰ
অৰ্থে বিধান।

২৫৩। এই অধ্যায়ৰ পূৰ্বগামী উপবন্ধ সমূহত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও অন্য কোনো দেশ বা দেশ সমূহৰ লগত থকা কোনো সন্ধি কৰাৰ বা সংকল্পন (কনভেন্সন) অথবা কোনো অন্তৰাষ্ট্ৰীয় সন্মিলন, সংস্থা বা আন কোনো নিকায়ত কৰা বিনিশ্চয় কাৰ্য্যায়ন কৰিবৰ নিমিত্তে ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ সৰ্বত্ৰ বা কোনো অংশ বিশেষৰ কাৰণে সংসদৰ বিধি প্ৰণয়ন কৰাৰ ক্ষমতা আছে।

সংসদৰ দ্বাৰা
কৰা বিধি আৰু
ৰাজ্যিক বিধান
মণ্ডলসমূহৰ দ্বাৰা
কৰা বিধিৰ
মাজত অসংগতি।

২৫৪। (১) কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধিৰ কোনো উপবন্ধ যদি সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত এনে কোনো বিধিৰ উপবন্ধৰ লগত যি বিধি অধিনিয়মিত কৰিবলৈ সংসদ সক্ষম হয়, অথবা সমবত্তী-সূচীত প্ৰগণিত বিষয় সমূহৰ কোনোটোৰ সম্বন্ধত থকা কোনো বৰ্তমান বিধিৰ কোনো উপবন্ধৰ লগত বিৰোধ হয়, তেনেহলে খণ্ড (২)ৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে যথাস্থিতি সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধি, লাগিলে এনে ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধিৰ আগতেই পাৰিত হওক বা পাচতেই হওক, অথবা বৰ্তমান বিধি, অভিভাবী হ'ব; আৰু ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধি বিৰোধৰ মাত্ৰা পৰ্য্যন্ত বাতিল হ'ব।

(২) যেতিয়ানেকি সমবত্তী-সূচীত প্ৰগণিত কোনো বিষয়ৰ সম্বন্ধত [* *] কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে কৰা বিধিত এনে কোনো উপবন্ধ থাকে যিটোনেকি সংসদে আগতে কৰা কোনো বিধিৰ উপবন্ধৰ লগত বা তেনে বিষয়ৰ সম্বন্ধত থকা কোনো বৰ্তমান বিধিৰ উপবন্ধৰ লগত বিৰোধ হয়, তেতিয়া যদি তেনে ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে কৰা বিধি ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিচাৰৰ কাৰণে ৰক্ষিত হৈছিল আৰু তেখেতৰ অনুমতি পাইছিল তেতিয়াহলে সেই দৰে কৃত বিধি সেই ৰাজ্যত অভিভাবী হ'ব :

পৰন্তু, এই উপবন্ধৰ কোনো কথাই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে কৰা তেনে বিধিৰ পৰিবৰ্ত্তন, সংশোধন, সালসলনি বা নিৰসনকে অন্তৰ্গত কৰি তেনে বিষয়ৰ সম্বন্ধত কোনো সময়ত কোনো বিধি অধিনিয়মিত কৰাৰ পৰা সংসদক নিৰাৰণ কৰিব নোৱাৰিব।

চুপাৰিছ আৰু
পূৰ্ব মঞ্জুৰীৰ
প্ৰয়োজনীয়ত
কেৱল প্ৰক্ৰিয়াৰ
বিষয় বুলি ধৰা
হ'ব।

২৫৫। যদি সংসদৰ অথবা [* *] কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনো অধিনিয়মত—

- (ক) য'ত ৰাজ্যপালৰ চুপাৰিছ লগা হয় তাত ৰাজ্যপালে বা ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে ;
- (খ) য'ত ৰাজপ্ৰমুখৰ চুপাৰিছ লগা হয় তাত ৰাজপ্ৰমুখ বা ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে ;
- (গ) য'ত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ চুপাৰিছ অথবা পূৰ্বমঞ্জুৰী লগা হয় তাত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে ;

অনুমতি দিছে তেনেহলে এনে অধিনিয়ম বা এনে অধিনিয়মৰ কোনো উপবন্ধ কেবল এই বুলি অবিধিমান্য নহ'ব যে এই সংবিধানৰ মতে দিবলগীয়া চুপাৰিছ দিয়া হোৱা নাই বা পূৰ্বমঞ্জুৰী পোৱা নাই।

দ্বিতীয় অধ্যায় — প্ৰশাসনীয় সম্বন্ধ সাধাৰণ

ৰাজ্যসমূহৰ
আৰু সংঘৰ
বাধ্য-বাধকতা।

২৫৬। প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা এনেভাবে প্ৰয়োগ কৰিব যাতে সংসদে কৰা বিধিৰ আৰু সেই ৰাজ্যত প্ৰয়োগ কৰা বিদ্যমান বিধিৰ পালন নিশ্চিত কৰে, আৰু সংঘৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা কোনো ৰাজ্যৰ প্ৰতি এনে নিৰ্দেশ দিয়ালৈকে বিস্তৃত হ'ব যিটোনেকি সেই প্ৰয়োজনৰ বাবে ভাৰত চৰকাৰে আবশ্যকীয় বোধ কৰে।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'প্ৰথম অনুসূচীৰ ক বা খ ভাগত বিনিৰ্দিষ্ট' এই শব্দ আৰু অক্ষৰ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

একাদশ ভাগ – সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ সম্বন্ধ – অনুচ্ছেদ ২৫৭-২৫৮ক

২৫৭। (১) প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা এনে ভাবে প্ৰয়োগ কৰিব যাতে, সংঘৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা প্ৰয়োগত প্ৰতিবন্ধক নঘটায় বা প্ৰতিকূল প্ৰভাৱ নেপেলায় আৰু সংঘৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা কোনো ৰাজ্যৰ প্ৰতি এনে নিৰ্দেশ দিয়ালৈকে বিস্তৃত হ'ব যিটোনেকি সেই প্ৰয়োজনৰ বাবে ভাৰত চৰকাৰে আৱশ্যকীয় বোধ কৰে।

কোনো কোনো
বিষয়ত
ৰাজ্যসমূহৰ
ওপৰত সংঘৰ
নিয়ন্ত্ৰণ।

(২) সংঘৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা কোনো ৰাজ্যক এনে কোনো যোগাযোগ ব্যৱস্থাৰ নিৰ্মাণ আৰু প্ৰতিপালন কৰিবলৈ নিৰ্দেশ দিয়ালৈকে বিস্তৃত হ'ব যিবিলাকনেকি সেই নিৰ্দেশত ৰাষ্ট্ৰীয় বা সামৰিক গুৰুত্ব থকা বুলি ঘোষিত হয় :

পৰন্তু, এই খণ্ডৰ কোনো কথাই ৰাজপথ বা জলপথ সমূহক ৰাষ্ট্ৰীয় ৰাজপথ বা ৰাষ্ট্ৰীয় জলপথ বুলি ঘোষণা কৰাত সংসদৰ ক্ষমতা বা তেনেকৈ ঘোষিত ৰাজপথ বা জলপথৰ সম্বন্ধত সংঘৰ ক্ষমতা অথবা নৌবাহিনী, স্থলবাহিনী আৰু বিমান বাহিনীৰ কৰ্মশালা সম্বন্ধীয় কৃত্যৰ অংশ বুলি ভাবি যোগাযোগ ব্যৱস্থাৰ নিৰ্মাণ আৰু প্ৰতিপালন কৰাত সংঘৰ ক্ষমতাৰ নিৰ্বন্ধন কৰা বুলি ধৰা নহ'ব।

(৩) সংঘৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা কোনো ৰাজ্যৰ ভিতৰত থকা ৰেলপথ ৰক্ষা কৰাৰ কাৰণে অৱলম্বন কৰিবলগীয়া ব্যৱস্থাৰ নিমিত্তে ৰাজ্যখনৰ প্ৰতি নিৰ্দেশ দিয়ালৈকে বিস্তৃত হ'ব।

(৪) খণ্ড (২)ৰ অধীনত কোনো যোগাযোগ ব্যৱস্থা নিৰ্মাণ বা প্ৰতিপালন সম্পৰ্কে বা খণ্ড (৩)ৰ অধীনত কোনো ৰেলপথৰ ৰক্ষা কৰাত অৱলম্বন কৰিবলগীয়া ব্যৱস্থা সম্পৰ্কে ৰাজ্যৰ প্ৰতি দিয়া নিৰ্দেশ পালন কৰোতে তেনে নিৰ্দেশ নিদিয়াহেঁতেন ৰাজ্যৰ সাধাৰণ কৰ্তব্য নিৰ্বহনত হ'বলগীয়া খৰচতকৈ যদি অতিৰিক্ত খৰচ হয় তেনেহলে সেই ৰাজ্যৰ দ্বাৰা কৰা অতিৰিক্ত খৰচৰ সম্বন্ধত সন্মত হোৱা অনুসাৰে বা সন্মতৰ অভাৱত ভাৰতৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতিৰ দ্বাৰা নিযুক্ত মধ্যস্থৰ দ্বাৰা যথা নিৰ্দ্ধাৰিত পৰিমাণ ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা সেই ৰাজ্যক দিয়া হ'ব।

[২৫৭ক। সংঘৰ সশস্ত্ৰ বাহিনী বা অন্যান্য বাহিনী নিয়োগৰ দ্বাৰা ৰাজ্যসমূহলৈ সাহায্য।] সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত আৰু সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ দ্বাৰা ৩৩ৰ দ্বাৰা নিৰসিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

২৫৮। (১) এই সংবিধানত যি কোনো কথা থকা সত্ত্বেও ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে কোনো ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ সন্মতিক্ৰমে সংঘৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতাৰ বিস্তাৰ থকা কোনো বিষয় সম্পৰ্কীয় কৃত্য সমূহ কোনো চৰ্তসহ বা বিনাচৰ্তে সেই চৰকাৰৰ ওপৰত বা তাৰ পদাধিকাৰী সকলৰ ওপৰত ন্যস্ত কৰিব পাৰে।

কোনো কোনো
বিষয়ত ৰাজ্যৰ
ওপৰত ক্ষমতা
আদি প্ৰদান
কৰিবলৈ সংঘৰ
ক্ষমতা।

(২) কোনো ৰাজ্যৰ প্ৰযোজ্য সংসদৰ দ্বাৰা কৃত কোনো বিধিয়ে, তেনে বিধি সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে বিধি প্ৰণয়ন কৰাৰ ক্ষমতা নথকা কোনো বিষয় সম্পৰ্কীয় হোৱা সত্ত্বেও সেই ৰাজ্যৰ বা তাৰ পদাধিকাৰী সকলৰ বা প্ৰাধিকাৰী সমূহৰ ওপৰত ক্ষমতা প্ৰদান আৰু কৰ্তব্য আৰোপণ কৰিব পাৰে অথবা ক্ষমতা প্ৰদানৰ আৰু কৰ্তব্য আৰোপণৰ বাবে প্ৰাধিকৃত কৰিব পাৰে।

(৩) য'ত এই অনুচ্ছেদৰ আধাৰত কোনো ৰাজ্যৰ বা ইয়াৰ পদাধিকাৰী সকলৰ বা প্ৰাধিকাৰী সমূহৰ ওপৰত ক্ষমতা আৰু কৰ্তব্য প্ৰদান বা আৰোপণ কৰা হয় তেতিয়া সেই ৰাজ্যৰ দ্বাৰা সেই ক্ষমতা আৰু কৰ্তব্য সমূহ প্ৰয়োগৰ সম্পৰ্কত প্ৰশাসনত কৰা কোনো অতিৰিক্ত খৰচৰ সম্বন্ধত সন্মত হোৱা অনুসাৰে বা সন্মতৰ অভাৱত ভাৰতৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতিয়ে নিযুক্ত কৰা মধ্যস্থৰ দ্বাৰা যথা নিৰ্দ্ধাৰিত পৰিমাণৰ ধনবাৰ্শি ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা সেই ৰাজ্যক দিয়া হ'ব।

২৫৮ক। এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, ভাৰত চৰকাৰৰ সন্মতি ক্ৰমে কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালে, ভাৰত চৰকাৰক বা তাৰ পদাধিকাৰীসকলক, ৰাজ্যৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা বিস্তৃত যিকোনো বিষয় সম্বন্ধীয় কৃত্যসমূহ, চৰ্তসহ বা বিনাচৰ্তে ন্যস্ত কৰিব পাৰে।

সংঘৰ ওপৰত
কৃত্যসমূহ ন্যস্ত
কৰিবলৈ
ৰাজ্যসমূহৰ ক্ষমতা।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ দ্বাৰা ১৮ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

একাদশ ভাগ – সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ সম্বন্ধ – অনুচ্ছেদ ২৫৯-২৬৩

২৫৯। [প্রথম অনুসূচীৰ খ ভাগৰ ৰাজ্য সমূহৰ সশস্ত্ৰ বাহিনী] সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা নিৰসিত।

ভাৰতৰ বাহিৰৰ
ৰাজ্যক্ষেত্ৰ
সম্পৰ্কে সংঘৰ
ক্ষেত্ৰাধিকাৰ।

২৬০। ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত অন্তৰ্ভুক্ত নোহোৱা কোনো ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ চৰকাৰৰ লগত সম্পাদিত হোৱা কোনো কৰাৰ দ্বাৰা তেনে ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ চৰকাৰৰ ওপৰত নিহিত থকা কাৰ্য্যপালিকা, বিধায়িনী বা ন্যায়িক কৃত্য সমূহ ভাৰত চৰকাৰে গ্ৰহণ কৰিব পাৰে, কিন্তু এনে প্ৰত্যেক কৰাৰ ততসময় বলবত্ থকা বিদেশী ক্ষেত্ৰাধিকাৰ প্ৰয়োগ সম্পৰ্কীয় কোনো বিধি সাপেক্ষে আৰু তেনে বিধিৰ দ্বাৰা শাসিত হব।

সাৰ্বজনিক কাৰ্য্য,
অভিলেখ আৰু
ন্যায়িক
কাৰ্য্যবাহীসমূহ।

২৬১। (১) ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ সৰ্বত্ৰ সংঘৰ আৰু প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ সাৰ্বজনিক কাৰ্য্য, অভিলেখ আৰু ন্যায়িক কাৰ্য্যবাহী সমূহৰ প্ৰতি পূৰ্ণ বিশ্বাস আৰু প্ৰত্যয় ৰাখিব লাগিব।

(২) খণ্ড (১)ত নিৰ্দেশিত কাৰ্য্য, অভিলেখ আৰু কাৰ্য্যবাহী সমূহ কি ৰীতিৰে আৰু কি কি চৰ্ত্তৰ অধীনত প্ৰমাণিত কৰিব লাগিব আৰু তাৰ ফলাফল নিৰ্দ্ধাৰিত কৰিব লাগিব সেইটো সংসদৰ দ্বাৰা কৃত বিধিৰ দ্বাৰা যথা উপবন্ধিত অনুসাৰে হব।

(৩) ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ যিকোনো অংশৰ চিভিল ন্যায়ালয়ে প্ৰদান কৰা বা দিয়া চূড়ান্ত নিৰ্ণয় বা আদেশ সেই ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত যিকোনো ঠাইতে বিধি অনুসাৰে নিষ্পাদন যোগ্য হব।

পানী সম্পৰ্কীয় বিবাদ

আন্তঃৰাজ্যিক নদী
বা উপত্যকাৰ
পানী সম্পৰ্কে
বিবাদৰ ন্যায়
নিৰ্ণয়।

২৬২। (১) কোনো আন্তঃৰাজ্যিক নদীৰ বা নদীত অথবা নদী উপত্যকাৰ বা নদী উপত্যকাত পানীৰ ব্যৱহাৰ, বিতৰণ বা নিয়ন্ত্ৰণ সম্বন্ধে কোনো বিবাদ বা গোচৰৰ ন্যায় নিৰ্ণয়ৰ কাৰণে সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা উপবন্ধ কৰিব পাৰে।

(২) এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা উপবন্ধ কৰিব পাৰে যে খণ্ড (১)ত নিৰ্দেশিত এনে বিবাদ বা গোচৰ সম্বন্ধে উচ্চতম ন্যায়ালয়ে নাইবা আন কোনো ন্যায়ালয়ে ক্ষেত্ৰাধিকাৰ প্ৰয়োগ নকৰিব।

ৰাজ্যসমূহৰ মাজত সমন্বয়

আন্তঃৰাজ্যিক
পৰিষদ সম্বন্ধে
উপবন্ধাৱলী।

২৬৩। যদি কোনো সময়ত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ এইটো প্ৰতীতি হয় যে এনে এক পৰিষদ স্থাপনৰ দ্বাৰা সাৰ্বজনিক স্বাৰ্থ পূৰ্ণ হব যাৰ ওপৰত –

(ক) বিভিন্ন ৰাজ্যৰ মাজত উদ্ভৱ হব পৰা বিবাদৰ বিষয়ত পৰি-প্ৰশ্ন কৰা আৰু তাৰ ওপৰত মন্ত্ৰণা দিয়াৰ ;

(খ) কেইখন মান বা সকলো ৰাজ্যৰ বা সংঘ আৰু এখন বা ততোধিক ৰাজ্যৰ একে স্বাৰ্থ থকা বিষয়ৰ অনুসন্ধান কৰা আৰু আলোচনা কৰাৰ ; অথবা

(গ) এনে কোনো বিষয়ৰ ওপৰত চূপাৰিছ কৰাৰ আৰু বিশেষকৈ সেই বিষয়ৰ সম্বন্ধত নীতি আৰু কাৰ্য্যৰ অধিক সমন্বয়ৰ বাবে চূপাৰিছ কৰাৰ ভাৰ থাকে, তেনেহলে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা তেনে পৰিষদ স্থাপন কৰা আৰু ইয়াৰ দ্বাৰা পালন কৰিবলগীয়া কৰ্ত্তব্যৰ ধৰণ আৰু ইয়াৰ সংগঠন আৰু প্ৰক্ৰিয়া পৰিভাষিত কৰাটো বিধি সংগত হব।

দ্বাদশ ভাগ

বিত্ত, সম্পত্তি, সংবিদা আৰু বাদসমূহ

প্রথম অধ্যায় – বিত্ত

সাধাৰণ

১ [২৬৪। এই ভাগত বিত্ত আয়োগ মানে অনুচ্ছেদ ২৮০ ৰ অধীনত গঠিত বিত্ত আয়োগক বুজাব।] নিৰ্বাচন।

২৬৫। বিধিৰ প্ৰাধিকাৰ নোহোৱাকৈ কোনো কৰ আৰোপিত বা সংগৃহীত হ'ব নোৱাৰিব।

বিধিৰ প্ৰাধিকাৰ ব্যতিৰেকে কৰ আৰোপিত হ'ব নোৱাৰিব।

২৬৬। (১) অনুচ্ছেদ ২৬৭ৰ উপবন্ধ সমূহৰ আৰু কোনো কোনো কৰ আৰু শুদ্ধৰ শুদ্ধ আগমৰ পূৰ্ণতঃ বা ভাগতঃ ৰাজ্য সমূহক অৰ্পণ কৰা সম্বন্ধত এই অধ্যায়ৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে, ভাৰত চৰকাৰে পোবা সকলো ৰাজস্ব, ট্ৰেজাৰী বিলৰ প্ৰচলন কৰি সেই চৰকাৰে গোটেইবা সকলো ঋণ, ঋণ অথবা অৰ্থোপায়ৰ অগ্ৰিম ধন (ওবেজ এণ্ড মিঞ্চএডভান্সে) আৰু ঋণ পৰিশোধন স্বৰূপে সেই চৰকাৰে পোবা সকলো ধন গোট খুৱাই এটা সঙ্কিত নিধি তৈয়াৰ কৰিব যিটোনেকি 'ভাৰতৰ সঙ্কিত নিধি' বুলি অভিহিত হ'ব, আৰু এখন ৰাজ্যৰ চৰকাৰে পোবা সকলো ৰাজস্ব, ট্ৰেজাৰী বিলৰ প্ৰচলনৰ দ্বাৰা সেই চৰকাৰে গোটেইবা সকলো ঋণ, ঋণ অথবা অৰ্থোপায়ৰ অগ্ৰিম ধন আৰু ঋণ পৰিশোধ স্বৰূপে সেই চৰকাৰে পোবা সকলো ধন গোট খুৱাই এটা সঙ্কিত নিধি তৈয়াৰ কৰিব যিটোনেকি 'ৰাজ্যখনৰ সঙ্কিত নিধি' বুলি অভিহিত হ'ব।

ভাৰতৰ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ সঙ্কিত নিধি আৰু লোকলেখা।

(২) ভাৰত চৰকাৰৰ অথবা কোনো ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ দ্বাৰা বা তেওঁলোকৰ হকে প্ৰাপ্ত হোৱা আনসকলো ৰাজস্ব বা ধন যথাস্থিতি মতে ভাৰতৰ লোক লেখাত বা ৰাজ্যখনৰ লোক লেখাত জমা হ'ব।

(৩) ভাৰতৰ সঙ্কিত নিধিৰ পৰা অথবা ৰাজ্যৰ সঙ্কিত নিধিৰ পৰা কোনো ধন, বিধি অনুসৰি ব্যতিৰেকে আৰু এই সংবিধানত উপবন্ধিত প্ৰয়োজন আৰু ৰীতি ব্যতিৰেকে বিনিয়োগ নকৰিব।

২৬৭। (১) সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা অগ্ৰদায় ৰূপে, 'ভাৰতৰ আকস্মিকতা নিধি' নাম দি এটা আকস্মিকতা নিধি স্থাপন কৰিব পাৰে য'ত নেকি, সময়ে সময়ে এনে বিধিৰ দ্বাৰা যথানিৰ্দ্ধাৰিত ৰাশিৰ ধন জমা কৰা হ'ব আৰু অনবেক্ষিত ব্যয় পূৰণৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে, অনুচ্ছেদ ১১৫ বা অনুচ্ছেদ ১১৬ ৰ অধীনত সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা এনে ব্যয় প্ৰাধিকৃত কৰাৰ সাপেক্ষে, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে এনে নিধিৰ পৰা অগ্ৰিম ধন দিব পৰাকৈ উক্ত নিধিটো ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ব্যবস্থায় থাৰ্কাব।

আকস্মিকতা নিধি।

(২) কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে বিধিৰ দ্বাৰা অগ্ৰদায় ৰূপে ৰাজ্যখনৰ আকস্মিকতা নিধি নাম দি এটা আকস্মিকতা নিধি স্থাপন কৰিব পাৰে য'ত নেকি, সময়ে সময়ে এনে বিধিৰ দ্বাৰা যথা নিৰ্দ্ধাৰিত ৰাশিৰ ধন জমা কৰা হ'ব আৰু অনবেক্ষিত ব্যয় পূৰণৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে, অনুচ্ছেদ ২০৫ বা ২০৬ৰ অধীনত ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে বিধিৰ দ্বাৰা এনে ব্যয় প্ৰাধিকৃত কৰাৰ সাপেক্ষে, ৰাজ্যপালে এনে নিধিৰ পৰা অগ্ৰিম ধন দিব পৰাকৈ উক্ত নিধিটো ৰাজ্যপালৰ ২ [* *] ব্যবস্থায় থাৰ্কাব।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ দ্বাৰা ২৯ আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা ২৬৪ অনুচ্ছেদৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ দ্বাৰা ২৯ আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'বা ৰাজপ্ৰমুখ' শব্দ লোপ কৰা হৈছে।

দ্বাদশ ভাগ — বিত্ত, সম্পত্তি, সংবিদা আৰু বাদসমূহ — অনুচ্ছেদ ২৬৮-২৬৯

সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ মাজত ৰাজস্বৰ বিতৰণ

সংঘৰ দ্বাৰা
আৰোপিত কিন্তু
ৰাজ্যৰ দ্বাৰা
সংগৃহীত আৰু
বিনিয়োগিত
শুল্কসমূহ।

২৬৮। (১) সংঘ-সূচীত বৰ্ণিত যিবোৰ মুদ্রাংক-শুল্ক আৰু ঔষধীয় আৰু প্ৰসাধনীয় দ্ৰব্যৰ ওপৰত লগোবা উৎপাদন শুল্ক সেইবোৰ ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা আৰোপিত হ'ব, কিন্তু সংগৃহীত হ'ব—

(ক) যিকোনো ' [সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ] ভিতৰত আৰোপণীয় শুল্কৰ ক্ষেত্ৰত ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা, আৰু

(খ) অন্যান্য ক্ষেত্ৰত, যি ৰাজ্যৰ ভিতৰত এনে ধৰণৰ শুল্ক আৰোপণীয় সেইবোৰত সেই সেই ৰাজ্যৰ দ্বাৰা।

(২) যিকোনো ৰাজ্যৰ ভিতৰত আৰোপণীয় এনে ধৰণৰ শুল্কৰ পৰা কোনো এক বিত্তীয় বৰ্ষত হোৱা আগম ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ অংশবিশেষ নহ'ব, কিন্তু উক্ত ৰাজ্যতে অৰ্পিত হ'ব।

সংঘৰ দ্বাৰা
আৰোপিত আৰু
সংগৃহীত কিন্তু
ৰাজ্যসমূহত
অৰ্পিত কৰসমূহ।

২৬৯। (১) নিম্নলিখিত শুল্ক আৰু কৰ সমূহ ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা আৰোপিত আৰু সংগৃহীত হ'ব কিন্তু খণ্ড (২) ত উপবন্ধিত ৰীতি অনুসৰি ৰাজ্য সমূহত অৰ্পিত হ'ব, অৰ্থাৎ—

(ক) কৃষি-ভূমিৰ বাহিৰে অন্য সম্পত্তিৰ উত্তৰাধিকাৰী বিষয়ক শুল্ক ;

(খ) কৃষি ভূমিৰ বাহিৰে অন্য সম্পত্তি বিষয়ক সম্পদা-শুল্ক ;

(গ) ৰেল, সমুদ্র বা বিমানৰে কঢ়িওৱা বয় বস্ত্ৰৰ বা যাত্ৰীৰ ওপৰত লগোবা সীমা কৰ ;

(ঘ) ৰেলৰ ভাড়া বা বস্ত্ৰৰ ভাড়াৰ ওপৰত লগোবা কৰ ;

(ঙ) ষ্টক একচেঞ্জ আৰু ভবিষ্যত বজাৰৰ ক্ৰয়-বিক্ৰয়ৰ ওপৰত থকা মুদ্রাংক শুল্কৰ বাহিৰে আন কৰ ;

(চ) বাতৰি কাকতৰ বিক্ৰয় বা ক্ৰয় আৰু তাত প্ৰকাশিত বিজ্ঞাপনৰ ওপৰত লগোবা কৰ ;

২ [(ছ) বাতৰি কাকত ভিন্ন আন বস্ত্ৰৰ বিক্ৰয় বা ক্ৰয়ৰ ওপৰত লগোবা কৰ, যেতিয়ানেকি এনে বিক্ৰয় বা ক্ৰয় অন্তঃৰাজ্যিক বেপাৰ বা বাণিজ্যৰ ক্ৰমত কৰা হয়।]

৩ [(জ) বস্ত্ৰৰ চালানৰ ওপৰত কৰ (লাগিলে সেই চালান যি চালান দিয়ে তেওঁলৈকে পঠাওক বা আন কোনো ব্যক্তিলৈকে পঠাওক) যেতিয়ানেকি এনে চালান অন্তঃৰাজ্যিক বেপাৰ বা বাণিজ্যৰ অনু ক্ৰমত হয়।]

(২) যিকোনো বিত্তীয় বছৰত ' [সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ] পৰা হোৱা আগমৰ বাহিৰে এনেকুৱা শুল্ক বা কৰৰ পৰা পোৱা শুদ্ধ আগম ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ অংশ বিশেষ নহ'ব, কিন্তু যি ৰাজ্যত সেই বছৰৰ বাবে উক্ত শুল্ক বা কৰ আৰোপণীয় হয় সেই ৰাজ্যত অৰ্পিত হ'ব, আৰু সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা সূত্ৰিত কৰা বিতৰণ নীতি অনুসৰি উক্ত ৰাজ্যসমূহৰ মাজত বিতৰণ কৰা হ'ব।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'প্ৰথম অনুসূচীৰ গ ভাগত নিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। সংবিধান (ষষ্ঠ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ৩ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

৩। সংবিধান (ষট্চত্বাবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮২ৰ ২ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

দ্বাদশ ভাগ — বিত্ত, সম্পত্তি, সংবিদা আৰু বাদসমূহ — অনুচ্ছেদ ২৬৯-২৭১

১ [(৩) কোনো ২ [বস্তৰ বিক্রয় বা ক্রয় বা চালান] কেতিয়া অসংবিদিত বেপাৰ বা বাণিজ্যৰ অনুক্রমত হয় সেইটো অবধাৰণ কৰিবৰ কাৰণে সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা নীতি সূচিত কৰিব পাৰে ।]

২৭০। (১) কৃষি-আয় ভিন্ন অন্য আয়ৰ ওপৰত লগোৱা কৰ ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা আৰোপিত আৰু সংগৃহীত হব আৰু খণ্ড (২) ত উপবন্ধিত কৰা নীতি অনুসৰি সংঘ আৰু ৰাজ্য সমূহৰ মাজত বিতৰণ কৰা হব ।

সংঘৰ দ্বাৰা আৰোপিত আৰু সংগৃহীত আৰু সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ মাজত বন্ডিত কৰসমূহ।

(২) যিকোনো বিত্তীয় বছৰত, ৩ [সংঘ ৰাজ্য ক্ষেত্ৰ সমূহৰ] পৰা হোৱা আগম অথবা সংঘৰ উপলক্ষিৰ সম্বন্ধত দিবলগীয়া কৰ বুলি দেখুৱা আগমৰ বাহিৰে, এনেকুৱা কৰৰ পৰা হোৱা শুদ্ধ আগমৰ যথাবিহিত ৪ শতকৰা ভাগ ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ অংশ বিশেষ নহব, কিন্তু যি ৰাজ্যৰ ভিতৰত সেই বছৰত সেই কৰ আৰোপণীয় হয় সেই ৰাজ্য সমূহত অৰ্পিত হব, আৰু তাক সেই ৰাজ্যসমূহৰ মাজত যথাবিহিত ৰীতি অনুসৰি আৰু যথা বিহিত সময়ৰ পৰা বিতৰণ কৰা হব ।

(৩) খণ্ড (২) ৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে প্ৰতি বিত্তীয় বছৰতে আয়ৰ ওপৰত লগোৱা কৰৰ শুদ্ধ আগমৰ যিখিনি সংঘৰ উপলক্ষিৰ সম্বন্ধত দিবলগীয়া হোৱা কৰৰ শুদ্ধ আগম বুলি নেদেখুৱায় সেই খিনিৰ শতকৰা যথা বিহিত ভাগ ৫ [সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহৰ] পৰা পোৱা আগম বুলি গণ্য কৰা হব ।

(৪) এই অনুচ্ছেদত —

(ক) 'আয়ৰ ওপৰত কৰ' বুলিলে কোনো নিগম-কৰক অন্তৰ্গত নকৰে ;

(খ) 'বিহিত' মানে—

(i) কোনো বিত্ত-আয়োগ গঠিত নোহোৱা পৰ্য্যন্ত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা বিহিত কৰা, আৰু

(ii) কোনো বিত্ত-আয়োগ গঠিত হোৱাৰ পিচত বিত্ত-আয়োগৰ চূপাৰিছ সমূহ বিবেচনা কৰি ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা বিহিত কৰা ;

(গ) 'সংঘৰ উপলক্ষিৰ অন্তৰ্গত হব'— ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা দিবলগীয়া এনে সকলোবোৰ উপলক্ষি আৰু অবসৰ বেতন, যাৰ সম্বন্ধত আয়-কৰ আৰোপিত হব পাৰে ।

২৭১। অনুচ্ছেদ ২৬৯ আৰু ২৭০ ত যি কোনো কথা থকা সত্ত্বেও, সংসদে যিকোনো সময়তে, সেই অনুচ্ছেদত নিৰ্দেশিত যিকোনো শুদ্ধ বা কৰ সংঘৰ বাবে অধিভাৰ লগাই বৃদ্ধি কৰিব পাৰে আৰু এনে যিকোনো অধিভাৰৰ সমগ্ৰ আগম ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ ভাগ বিশেষ হব ।

সংঘৰ বাবে কেতবোৰ কৰ আৰু শুদ্ধৰ ওপৰত লগোৱা অধিভাৰ।

১। সংবিধান (ষষ্ঠ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ধাৰা ৩ৰ দ্বাৰা অসংস্থাপিত ।

২। সংবিধান (ষট্চত্বাবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮২ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত ।

৩। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা প্ৰথম অনুসূচীৰ গ ভাগত নিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যসমূহৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত ।

৪। সংবিধান (ৰাজহ বিতৰণ) আদেশ, ১৯৭৯ (সংজ্ঞাঃ ১১২) ব্ৰহ্মণ্য ।

দ্বাদশ ভাগ — বিত্ত, সম্পত্তি, সংবিদা আৰু বাদসমূহ — অনুচ্ছেদ ২৭২-২৭৫

সংঘৰ দ্বাৰা
আৰোপিত আৰু
সংগৃহীত হোৱা আৰু
সংঘ আৰু
ৰাজ্যসমূহৰ মাজত
ভগাই দিব পৰা এনে
ধৰণৰ কৰ।

মৰাপাট আৰু
মৰাপাটৰ পৰা
উৎপন্ন বস্তুৰ
বণ্টনি শুদ্ধৰ
পৰিৱৰ্ত্তে
অনুদান।

ৰাজ্যসমূহৰ স্বার্থ
সংশ্লিষ্ট থকা কৰৰ
ওপৰত প্ৰভাৱ
পেলোৱা বিধেয়ক
বিলাকত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ
পূৰ্ব চূপাৰিছ।

কিছুমান ৰাজ্যলৈ
সংঘৰ পৰা
অনুদান।

২৭২ সংঘ-সূচীত উল্লিখিত ঔষধীয় আৰু প্ৰশাসনীয় দ্ৰব্যত লগোৱা উৎপাদন শুদ্ধৰ বাহিৰে সংঘৰ উৎপাদন শুদ্ধ ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা আৰোপিত আৰু সংগৃহীত হয়, কিন্তু যদি সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা এনে উপবন্ধ কৰে তেন্তেই যিবিলাক ৰাজ্যলৈ শুদ্ধ আৰোপকাৰী বিধি বিস্তৃত হয় সেই বিলাক ৰাজ্যলৈ ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা সেই শুদ্ধৰ শুদ্ধ আগমৰ সময়ত বা কোনো অংশৰ সমপৰিমাণ ধনবাশি দিয়া হ'ব আৰু সেই ধনবাশি উক্ত ৰাজ্যসমূহৰ মাজত এনে বিধিৰ দ্বাৰা যথা সূচিত কৰা বিতৰণ নীতি অনুসৰি ভাগ কৰি দিয়া হ'ব।

২৭৩ (১) মৰাপাট আৰু মৰাপাটৰ পৰা উৎপন্ন বস্তুৰ ওপৰত বণ্টনি শুদ্ধৰ প্ৰত্যেক বছৰৰ শুদ্ধ আগমৰ কোনো অংশ অসম, বিহাৰ, উৰিষ্যা আৰু পশ্চিম বঙ্গ ৰাজ্যক অৰ্পণ কৰাৰ পৰিৱৰ্ত্তে সেই ৰাজ্য সমূহৰ বাবে ৰাজস্বৰ সাহায্য-অনুদানৰ ৰূপত প্ৰত্যেক বছৰে ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ ওপৰত এনে ধনবাশি ভাৰিত হ'ব যিটোনেকি বিহিত কৰা হয়।

(২) যেতিয়ালৈকে মৰাপাট আৰু তাৰ পৰা উৎপন্ন বস্তুৰ ওপৰত কোনো বণ্টনি শুদ্ধ ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা আৰোপিত হৈ থাকিব অথবা এই সংবিধান কাৰ্য্যকৰী হোৱাৰ পৰা দহ বছৰ পাৰ নোহোৱা পৰ্য্যন্ত এই দুই বিকল্পৰ যিটোবেই আগধৰি হ'ব, তেতিয়ালৈকে এই দৰে বিহিত ধনবাশি ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ ওপৰত ভাৰিত হৈয়েই থাকিব।

(৩) এই অনুচ্ছেদত 'বিহিত' পদৰ অৰ্থ অনুচ্ছেদ ২৭০ত থকা এই পদৰ অৰ্থৰ সৈতে একে হ'ব।

২৭৪ (১) কোনো বিধেয়ক বা সংশোধন, যি ৰাজ্য সমূহৰ স্বার্থ সংশ্লিষ্ট কোনো কৰ বা শুদ্ধ আৰোপ বা পৰিৱৰ্ত্তন কৰে, অথবা যি ভাৰতীয় আয়-কৰ সম্পৰ্কীয় অধিনিয়ম সমূহৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে পৰিভাৰিত "কৃষি-আয়" বোলা পদাবলীৰ অৰ্থ পৰিৱৰ্ত্তন কৰে, অথবা যি এই অধ্যায়ৰ পূৰ্ববৰ্ত্তী উপবন্ধ সমূহৰ যি কোনোটোৰ অধীনত ৰাজ্য সমূহক ধন ভাগ কৰি দিয়া বা দিব পৰা নীতি সমূহক প্ৰভাৱিত কৰে, অথবা যি সংঘৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে এই অধ্যায়ৰ পূৰ্ববৰ্ত্তী উপবন্ধ সমূহত উল্লিখিত এনে কোনো অধিভাৰ আৰোপণ কৰে, তেনে বিধেয়ক বা সংশোধন সংসদৰ কোনোটা সদনতে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পূৰ্ব চূপাৰিছ বিনা উত্থাপিত বা প্ৰস্তাৱিত কৰিব নোৱাৰিব।

(২) এই অনুচ্ছেদত, "ৰাজ্য সমূহৰ স্বার্থ সংশ্লিষ্ট কৰ বা শুদ্ধ" কথাফাকিৰ অৰ্থ—

(ক) কোনো কৰ বা শুদ্ধ যাৰ শুদ্ধ আগমৰ সময় বা অংশ বিশেষ কোনো ৰাজ্যত অৰ্পিত হয়; অথবা

(খ) কোনো কৰ বা শুদ্ধ যাৰ শুদ্ধ আগমৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি কোনো ৰাজ্যক ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা সাময়িক ভাবে ধনবাশি দিবলগীয়া হয়।

২৭৫ (১) এনে ধনবাশি যিবিলাকনেকি সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা উপবন্ধিত কৰে এনেবিলাক ৰাজ্যৰ ৰাজস্বৰ সাহায্য-অনুদান ৰূপে প্ৰতিবছৰে ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ ওপৰত ভাৰিত হ'ব যিবিলাক ৰাজ্যক সংসদে সহায়তাৰ আৱশ্যকতা থকা বুলি নিৰ্দ্ধাৰিত কৰে, আৰু ভিন ভিন ৰাজ্যৰ বাবে ভিন ভিন ধনবাশি নিয়ত কৰিব পাৰে :

পৰন্তু, ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজস্ব সাহায্য অনুদান ৰূপে এনে মূলধন আৰু আৱৰ্ত্তক ধনবাশি দিয়া হ'ব যিখিনি সেই ৰাজ্যক এনেকুৱা বিলাক বিকাশ যোজনাৰ খৰচ বহন কৰিবৰ কাৰণে সমৰ্থন কৰিবলৈ আৱশ্যক হয় যিবিলাক যোজনা সেই ৰাজ্যৰ অনুসূচিত জনজাতি সকলৰ কল্যাণ বৰ্দ্ধনৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে অথবা সেই ৰাজ্যৰ অনুসূচিত ক্ষেত্ৰৰ প্ৰশাসনীয় মান সেই ৰাজ্যৰ বাকী অঞ্চলৰ সমপৰ্যায়লৈ উন্নীত কৰাৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে ভাৰত চৰকাৰৰ অনুমোদন ক্ৰমে সেই ৰাজ্যখনে হাতত লয় :

অধিকন্তু, ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা অসম ৰাজ্যক ৰাজস্বৰ সাহায্য-অনুদান ৰূপে এনে মূলধন আৰু আৱৰ্ত্তক ধনবাশি দিয়া হ'ব, যাৰ পৰিমাণ —

দ্বাদশ ভাগ — বিত্ত, সম্পত্তি, সংবিদা আৰু বাদসমূহ — অনুচ্ছেদ ২৭৫-২৭৬

(ক) ষষ্ঠ অনুসূচীৰ বিশ দফাত সংলগ্ন তালিকাৰ ^১ [ভাগ —১] ত বিনিৰ্দিষ্ট জনজাতি ক্ষেত্ৰৰ প্ৰশাসনৰ সম্বন্ধত এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যবহিত পূৰ্বেৰ দুবছৰৰ ভিতৰত ৰাজস্বৰ ওপৰত হোৱা অতিৰিক্ত ব্যয়ৰ গড়ৰ সমান হয়; আৰু

(খ) উক্ত ক্ষেত্ৰ বিলাকৰ প্ৰশাসনীয় মান সেই ৰাজ্যৰ বাকী অঞ্চলৰ সমপৰ্যায়লৈ উন্নীত কৰাৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে ভাৰত চৰকাৰৰ অনুমোদন ক্ৰমে সেই ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ দ্বাৰা হাতত লোৱা বিকাশ যোজনাৰ খৰচৰ সমান হয়।

২ [১ক। অনুচ্ছেদ ২৪৪-ক ৰ অধীনত স্বায়ত্ত শাসিত ৰাজ্যখন গঠিত হলে আৰু হোৱাৰ পৰা, —

(i) খণ্ড (১)ৰ দ্বিতীয় পৰস্তকৰ খণ্ড (ক)ৰ অধীনত দিবলগীয়া যিকোনো ধনবাশি, যদি সেই খণ্ডত নিৰ্দেশিত সকলোবোৰ জনজাতি ক্ষেত্ৰ স্বায়ত্ত শাসিত ৰাজ্যখনত সমাবিষ্ট হয়, তেনেহলে স্বায়ত্ত শাসিত ৰাজ্যখনক দিয়া হ'ব, আৰু যদি সেই জনজাতি ক্ষেত্ৰ সমূহৰ কিছুমানহে স্বায়ত্ত শাসিত ৰাজ্যখনত সমাবিষ্ট হয়, তেনেহলে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা যথা বিনিৰ্দিষ্ট কৰা অনুসৰি অসম ৰাজ্য আৰু স্বায়ত্ত শাসিত ৰাজ্যখনৰ মাজত বিভাজিত হ'ব;

(ii) ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা স্বায়ত্ত শাসিত ৰাজ্যখনৰ ৰাজস্বৰ সাহায্য অনুদানৰূপে এনে মূলধন আৰু আৱৰ্তক ধনবাশি দিয়া হ'ব য'ৰ পৰিমাণ সেই ৰাজ্যৰ প্ৰশাসনীয় মান অসমৰাজ্যৰ বাকী অঞ্চলৰ সমপৰ্যায়লৈ উন্নীত কৰাৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে ভাৰত চৰকাৰৰ অনুমোদন ক্ৰমে স্বায়ত্ত শাসিত ৰাজ্যখনৰ দ্বাৰা হাতত লোৱা বিকাশ-যোজনাৰ খৰচৰ সমান হয়।]

(২) যেতিয়ালৈকে খণ্ড (১)ৰ অধীনত সংসদৰ দ্বাৰা উপবন্ধ কৰা নহয়, তেতিয়ালৈকে সেই খণ্ডৰ অধীনত সংসদৰ ওপৰত প্ৰদত্ত ক্ষমতা সমূহ ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা দিয়া আদেশৰ দ্বাৰা প্ৰয়োগযোগ্য হ'ব আৰু এই খণ্ডৰ অধীনত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা দিয়া যিকোনো আদেশ, সংসদৰ দ্বাৰা তেনেদৰে প্ৰস্তুত যিকোনো উপবন্ধ সাপেক্ষেহে প্ৰভাৱী হ'ব :

পৰন্ত, কোনো বিত্ত-আয়োগ গঠিত হোৱাৰ পিচত সেই বিত্ত-আয়োগৰ চূপাৰিছ সমূহ বিবেচনা কৰি দিয়া ব্যতিৰেকে এই খণ্ডৰ অধীনত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা কোনো আদেশ দিয়া নহ'ব।

২৭৬। (১) অনুচ্ছেদ ২৪৬ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও ৰাজ্য বা তদন্তৰ্গত পৌৰসভা, জিলাবোৰ্ড, স্থানীয়বোৰ্ড বা আন স্থানীয়প্ৰাধিকাৰীৰ উপকাৰার্থে কোনো বিধান মঙলে বৃত্তি, বেপাৰ, আজীৱিকা বা চাকৰিৰ ওপৰত লগোৱা কৰ সম্বন্ধীয় বিধান এই আধাৰৰ ওপৰত অবিধিমান্য নহ'ব যে সেই বিধান আয়ৰ ওপৰত লগোৱা কৰ সম্পৰ্কীয় হয়।

বৃত্তি, বেপাৰ
আজীৱিকা আৰু
চাকৰিৰ ওপৰত
লগোৱা কৰ।

(২) কোনো এক ব্যক্তিয়ে ৰাজ্যক অথবা তত্ৰস্থ কোনো এখন পৌৰসভা, জিলাবোৰ্ড, স্থানীয় বোৰ্ড বা আন স্থানীয় প্ৰাধিকাৰীক বৃত্তি, বেপাৰ, আজীৱিকা আৰু চাকৰিৰ সম্বন্ধত দিবলগীয়া কৰৰ মুঠ পৰিমাণ বছৰত * [দুহাজাৰ পাঁচশ টকা]তকৈ অধিক নহ'ব।

৪ [* * * *]

১। উক্ত-পূৰ্ব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ৰ ধাৰা ৭১ (ঙ) ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (২১-১-১৯৭২ তাৰ পৰা)।

২। সংবিধান (দ্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৯ৰ ৩ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

৩। সংবিধান (ষষ্ঠিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৮ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা (২০-১২-১৯৮৮) তাৰিখৰ পৰা "দুশপঞ্চাশ টকা" শব্দাবলীৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৪। সংবিধান (ষষ্ঠিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৮ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা পৰিস্কৃত লোপ কৰা হৈছে।

দ্বাদশ ভাগ- বিত্ত, সম্পত্তি, সংবিদা আৰু বাদসমূহ - অনুচ্ছেদ ২৭৬ - ২৮০

(৩) কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ বৃত্তি, বেপাৰ, আজীৱিকা আৰু চাকৰিৰ ওপৰত কৰ আৰোপণ সম্বন্ধে উপৰোক্ত মতে বিধি প্ৰণয়ন কৰাৰ ক্ষমতাই বৃত্তি, বেপাৰ, আজীৱিকা আৰু চাকৰিৰ পৰা প্ৰোদ্বৃত্ত বা উদ্ভূত কোনো আয়ৰ ওপৰত কৰ আৰোপণ কৰা সম্বন্ধত সংসদৰ বিধি প্ৰণয়ন কৰা ক্ষমতাক কোনো প্ৰকাৰে সীমাবদ্ধ কৰে বুলি অৰ্থ নকৰিব।

ব্যবৃত্তি।

২৭৭। যি কৰ, শুল্ক উপকৰ বা মাচুল এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে কোনো ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ বা কোনো পৌৰসভা বা আনস্থানীয় প্ৰাধিকাৰী বা নিকায়ৰ দ্বাৰা সেই ৰাজ্য, পৌৰসভা, জিলা বা আন স্থানীয় ক্ষেত্ৰৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে বিধিগত ভাবে আৰোপিত হৈছিল, সেই কৰ, শুল্ক উপকৰ বা মাচুল সংঘ সূচীত উল্লিখিত হোৱা সত্ত্বেও সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা ইয়াৰ বিপৰীত উপবন্ধ নকৰালৈকে আগৰ দৰে আৰোপিত আৰু সেই প্ৰয়োজনৰ বাবে প্ৰয়োগ হৈ থাকিব।

২৭৮। [কোনো কোনো বিত্তীয় বিষয়ৰ সম্পৰ্কত প্ৰথম অনুসূচীৰ খ ভাগৰ ৰাজ্যসমূহৰ লগত কৰাৰ] সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা নিৰসিত।

“শুদ্ধ আগম”
আদিৰ গণনা।

২৭৯। (১) এই অধ্যায়ৰ পূৰ্বোক্ত উপবন্ধত কোনো কৰ বা শুল্কৰ সম্পৰ্কত ‘শুদ্ধ আগম’ মানে সংগ্ৰহ কৰা ব্যয় বাদে কৰ বা শুল্কৰ পৰা পোৱা আগম আৰু সেই উপবন্ধ সমূহৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে কোনো ক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত বা তাৰ পৰা পোৱা বুলি ধৰা যি কোনো কৰ বা শুল্কৰ শুদ্ধ আগম বা যি কোনো কৰ বা শুল্কৰ কোনো অংশৰ শুদ্ধ আগম ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষকৰ দ্বাৰা অভিনিশ্চিত আৰু প্ৰমাণিত হব লাগিব আৰু তেওঁৰ প্ৰমাণ পত্ৰই চূড়ান্ত হব।

(২) উপৰোক্ত উপবন্ধ, আৰু এই অধ্যায়ৰ আন যিকোনো সুস্পষ্ট উপবন্ধাধীনে এই ভাগৰ অধীনত কোনো ৰাজ্যক কোনো শুল্কৰ বা কৰৰ আগম দিয়া বা দিব পৰা বিষয়ত, সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধিত অথবা ৰাষ্ট্ৰপতিৰ কোনো আদেশত আগম সমূহ গণনা কৰাৰ ৰীতি, কোন সময়ত বা সময়ৰ পৰা আৰু কি ৰীতি অনুসৰি তাক আদায় কৰিব লাগিব সেই সময় আৰু ৰীতি, কি দৰে এক বিত্তীয় বছৰৰ লগত আন এটা বিত্তীয় বছৰৰ হিচাব-পত্ৰ ঠিক ঠাক কৰিব পাৰি সেই বিষয়ে আৰু অন্যান্য প্ৰাসংগিক আৰু সহায়ক বিষয়ৰ উপবন্ধ কৰিব পাৰে।

বিত্ত আয়োগ।

২৮০। (১) এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পৰা দুই বছৰৰ ভিতৰত আৰু তাৰ পাচতো প্ৰতি পাঁচ বছৰৰ মূৰে মূৰে অথবা ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আৱশ্যক বুলি বিবেচনা কৰিলে ইয়াৰ আগতেই ৰাষ্ট্ৰপতিৰ আদেশৰ দ্বাৰা এটা বিত্ত-আয়োগ গঠন কৰিব আৰু ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা নিযুক্ত এজন সভাপতি আৰু চাৰিজন আন সদস্যৰে সেই আয়োগ গঠিত হব।

(২) সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা, আয়োগৰ সদস্যৰূপে নিযুক্ত হবৰ কাৰণে অপেক্ষিত অৰ্হতাসমূহ আৰু সদস্যসকলৰ বাছনিৰ ৰীতি নিৰ্দ্ধাৰিত কৰিব পাৰে।

(৩) আয়োগৰ কৰ্তব্য হব-

(ক) যিবোৰ কৰৰ শুদ্ধ আগম এই অধ্যায়ৰ অধীনত সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ মাজত বিভাজিত হব লাগে বা হয় সেইবোৰ কৰৰ শুদ্ধ আগম সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ মাজত বিতৰণ সম্পৰ্কে আৰু ৰাজ্যসমূহৰ মাজত এনেকুৱা আগমৰ নিজ নিজ অংশৰ বাটোৱাৰা সম্পৰ্কে ;

(খ) ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা ৰাজ্য বিলাকৰ ৰাজস্বৰ সাহায্য-অনুদান কৰোতে পালনীয় নীতি সমূহৰ সম্পৰ্কে ;

১ [(খ-খ) ৰাজ্যৰ বিত্ত আয়োগৰ দ্বাৰা কৃত চুপাৰিছ সমূহৰ ভিত্তিত ৰাজ্যৰ পঞ্চায়ত সমূহৰ সম্পদৰাজিৰ অনু পূৰণ কৰিবলৈ কোনো ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধি বৰ্দ্ধিত কৰাৰ বাবে আৱশ্যকীয় ব্যৱস্থা সমূহৰ বিষয়ত;]

২ [(গ) ৰাজ্যৰ বিত্ত আয়োগৰ দ্বাৰা কৃত চুপাৰিছ সমূহৰ ভিত্তিত ৰাজ্যৰ পৌৰসভাসমূহৰ সম্পদৰাজিৰ অনু পূৰণ কৰাৰ বাবে কোনো ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধি বৰ্দ্ধিত কৰিবলৈ আৱশ্যকীয় ব্যৱস্থা সমূহৰ বিষয়ত;]

৩ [(ঘ) সচ্ছল বিত্তৰ স্বার্থৰ হেতু ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা আয়োগলৈ নিৰ্দেশিত আন যিকোনো বিষয় সম্পৰ্কে;

ৰাষ্ট্ৰপতিলৈ চুপাৰিছ সমূহ দিয়া।

১। সংবিধান (ত্ৰিসপ্ততম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯২ ৰ ধাৰা ৩ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (২৪-৪-১৯৯৩ তাৰিখৰ পৰা প্ৰভাবী হোৱাকৈ)

২। সংবিধান (চতুঃসপ্ততম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯২ৰ ধাৰা ৩ ৰ দ্বাৰা উপখণ্ড (গ), উপখণ্ড (ঘ) হিচাবে পুনঃ অক্ষৰাঙ্কিত কৰা হৈছে আৰু খণ্ড (গ) অন্তঃস্থাপিত কৰা হৈছে।

ছাদশ ভাগ — বিত্ত, সম্পত্তি, সংবিদা আৰু বাদসমূহ — অনুচ্ছেদ ২৮০-২৮৫

(৪) বিত্ত আয়োগে তেওঁলোকৰ প্ৰক্ৰিয়া নিজে নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিব আৰু তেওঁলোকৰ কৃত্য সম্পাদন বিষয়ত সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা যি ক্ষমতা প্ৰদান কৰে সেই ক্ষমতাৰ অধিকাৰী হব।

২৮১। বাটপতিয়ে এই সংবিধানৰ উপবন্ধ অনুসৰি বিত্ত আয়োগৰ দ্বাৰা কৰা প্ৰত্যেকটি চূপাৰিছ, চূপাৰিছ সম্পৰ্কে লোবা কাৰ্য্যৰ ব্যাখ্যাসূচক জ্ঞাপনৰ সৈতে সংসদৰ প্ৰত্যেকটো সদনতে দিয়াব।

বিত্ত আয়োগৰ
চূপাৰিছসমূহ।

বিধি বিত্তীয় উপবন্ধসমূহ

২৮২। সংঘই বা ৰাজ্যই যিকোনো সাৰ্বজনিক প্ৰয়োজনৰ বাবে যিকোনো অনুদান দিব পাৰিব, যদিওবা সেই প্ৰয়োজনটো এনে এক প্ৰয়োজন নহয় যাৰ সম্পৰ্কত সংসদে বা যথাস্থিতি সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে বিধি প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে।

সংঘ বা ৰাজ্যৰ দ্বাৰা
নিজৰ ৰাজস্বৰ পৰা
কৰিবলগীয়া ব্যয়।

২৮৩। (১) ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধি আৰু আকস্মিকতা নিধিৰ অভিবন্ধা, এনে নিধিত ধন জমা দিয়া, তাৰ পৰা ধন উলিওৱা, ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা বা হকে প্ৰাপ্ত আৰু উক্ত ধৰণৰ নিধিত জমা কৰা ধনৰ বাহিৰে আন ৰাজস্বৰা ধনৰ অভিবন্ধা, ভাৰতৰ লোকলেখালৈ সেই ধন দিয়া আৰু তেনে লেখাৰ পৰা ধন উলিওৱা আৰু পূৰ্বোক্ত বিষয়ৰ সৈতে সংযুক্ত বা তাৰ সহায়ক আন সকলো বিষয়ৰ বিনিয়মন সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধিৰ দ্বাৰা হব, আৰু যেতিয়ালৈকে সেই মৰ্মে উপবন্ধ প্ৰস্তুত কৰা নহয়, বাটপতিৰ দ্বাৰা প্ৰণীত নিয়মাবলীৰ দ্বাৰা বিনিয়মিত হব।

সঞ্চিত নিধি,
অকস্মিকতা নিধি
আৰু লোকলেখাত
জমা কৰা ধনৰ
অভিবন্ধা; ইত্যাদি।

(২) ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধি আৰু আকস্মিকতা নিধিৰ অভিবন্ধা, এনে নিধিত জমা দিয়া, তাৰ পৰা ধন উলিওৱা, ৰাজ্য চৰকাৰৰ দ্বাৰা বা হকে প্ৰাপ্ত আৰু উক্ত ধৰণৰ নিধিত জমা কৰা ধনৰ বাহিৰে আন ৰাজস্বৰা ধনৰ অভিবন্ধা, ৰাজ্যখনৰ লোকলেখালৈ সেই ধন দিয়া আৰু তেনে লেখাৰ পৰা ধন উলিওৱা আৰু পূৰ্বোক্ত বিষয়ৰ সৈতে সংযুক্ত বা তাৰ সহায়ক আন সকলো বিষয়ৰ বিনিয়মন বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধিৰ দ্বাৰা হব আৰু যেতিয়ালৈকে সেই মৰ্মে উপবন্ধ প্ৰস্তুত কৰা নহয়, ৰাজ্যখনৰ ৰাজ্যপালৰ ১ [* * *] দ্বাৰা প্ৰণীত নিয়মাবলীৰ দ্বাৰা সেইবোৰ বিনিয়মিত হব।

২৮৪। (ক) যথাস্থিতি ভাৰত চৰকাৰ বা ৰাজ্য চৰকাৰৰ দ্বাৰা সংগৃহীত বা প্ৰাপ্ত কৰা ৰাজস্ব কিম্বা ৰাজস্বৰা ধনৰ বাহিৰে, সংঘ বা ৰাজ্যৰ কামত নিযুক্ত কোনো পদাধিকাৰীৰ দ্বাৰা তেওঁৰ সেই ক্ষমতাত প্ৰাপ্ত বা তেওঁৰ ওচৰত গচ্ছিত সকলো ধন, বা

লোকসেৱক আৰু
ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা প্ৰাপ্ত
বাদীসকলৰ দ্বাৰা
গচ্ছিত ধন আৰু
অন্যান্য ধনৰ
অভিবন্ধা।

(খ) কোনো বাদ, বিষয়, লেখা বা ব্যক্তিৰ নামত ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ অন্তৰ্গত যিকোনো ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা প্ৰাপ্ত বা ন্যায়ালয়ৰ ওচৰত গচ্ছিত সকলো ধন,

যথাস্থিতি, ভাৰতৰ লোক লেখাত বা ৰাজ্যৰ লোক লেখাত জমা হব।

২৮৫। (১) সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা অন্যথা উপবন্ধ নকৰা পৰ্য্যন্ত সংঘৰ সম্পত্তি কোনো ৰাজ্যৰ বা ৰাজ্যৰ অন্তৰ্গত যিকোনো প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা আৰোপিত কৰিব পৰা মুক্ত হব।

ৰাজ্যৰ কৰ
আৰোপণৰ পৰা
সংঘৰ সম্পত্তিৰ
বেহাই।

(২) সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা অন্যথা উপবন্ধ নকৰালৈকে, খণ্ড (১)ৰ একোৰেই কোনো ৰাজ্যৰ অন্তৰ্গত যিকোনো প্ৰাধিকাৰীকেই সংঘৰ যিকোনো সম্পত্তিৰ ওপৰত কৰ লগোৱাত বাধা নিদিব যদিহে এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যবহিত পূৰ্ব সেই সম্পত্তিত কৰ আৰোপণীয় আছিল বা কৰ আৰোপণীয় বুলি ধৰা আছিল আৰু যেতিয়ালৈকে উক্ত কৰ সেই ৰাজ্যৰ ভিতৰত আৰোপণীয় হৈ থাকে।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'বা ৰাজপ্ৰমুখ' শব্দ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

দ্বাদশ ভাগ — বিত্ত, সম্পত্তি, সংবিদা আৰু বাদসমূহ — অনুচ্ছেদ ২৮৬-২৮৭

বস্ত্ৰৰ ক্ৰয় বা
বিক্ৰয়ৰ ওপৰত
কৰ আৰোপণ
বিষয়ে নিৰ্বন্ধন।

২৮৬। (১) কোনো ৰাজ্যৰ বিষয়ে, বস্ত্ৰৰ ক্ৰয় বা বিক্ৰয়ৰ ওপৰত কৰ আৰোপণ নকৰিব বা কৰ আৰোপণৰ প্ৰাধিকাৰ প্ৰদান নকৰিব যেতিয়ানেকি এই ক্ৰয় বা বিক্ৰয় —

(ক) ৰাজ্যৰ বাহিৰত হয় ; বা

(খ) ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰলৈ বা ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ পৰা বাহিৰলৈ বস্ত্ৰৰ আমদানি অথবা ৰপ্তানি কৰাৰ সময়ত হয় ।

১ [* * * * *]

২ [(২) খণ্ড (১)ত বৰ্ণিত প্ৰকাৰ সমূহৰ যিকোনোটা প্ৰকাৰে কোনো বস্ত্ৰৰ বিক্ৰয় বা ক্ৰয় কেতিয়া হয় সেইটো নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিবৰ বাবে সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা নীতি সৃষ্টি কৰিব পাৰে ।

৩ [(৩) যেতিয়ানেকি কোনো ৰাজ্যৰ যিকোনো বিষয়ে —

(ক) আন্তঃ ৰাজ্যিক বেপাৰ বা বাণিজ্যত সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা বিশেষ-মহত্বপূৰ্ণ বুলি ঘোষিত কৰা কোনো মালৰ ক্ৰয় বা বিক্ৰয়ৰ ওপৰত কোনো কৰ আৰোপণ কৰে বা আৰোপণ কৰিবলৈ প্ৰাধিকৃত কৰে ; অথবা

(খ) মালৰ ক্ৰয় বা বিক্ৰয়ৰ ওপৰত এনে কৰ আৰোপণ কৰে বা আৰোপণ কৰিবলৈ প্ৰাধিকৃত কৰে যিবলৈক অনুচ্ছেদ ৩৬৬ৰ খণ্ড (২৯ ক) ব উপখণ্ড (খ), উপখণ্ড (গ) বা উপখণ্ড (ঘ) ত উল্লিখিত প্ৰকৃতিৰ কৰ হয় ; তেতিয়া তেনে কৰৰ উদগ্ৰহণ পদ্ধতি, নিৰিখ আৰু অন্যান্য প্ৰসংগতিৰ সম্বন্ধত সেই বিধি এনেকুৱা নিৰ্বন্ধন আৰু চৰ্ত্ত সমূহৰ অধ্যক্ষীন হ'ব যিবলৈকেনেকি সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা বিনিৰ্দ্ধিত কৰি দিয়ে ।]

বিদ্যুতৰ ওপৰত
কৰ বেহাই।

২৮৭। যেতিয়ালৈকে সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা অন্যথা উপবন্ধ নকৰে, ৰাজ্যৰ কোনো বিষয়ে এনে বিদ্যুতৰ (চৰকাৰৰ দ্বাৰা উৎপাদিত হওক বা আন ব্যক্তিৰ দ্বাৰাই উৎপাদিত হওক) বিক্ৰয় বা ব্যবহাৰৰ ওপৰত কৰ আৰোপণ নকৰিব বা কৰ আৰোপণৰ প্ৰাধিকাৰ নিৰ্দিষ্ট যি বিদ্যুত —

(ক) ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা ব্যবহৃত হয়, কিম্বা ভাৰত চৰকাৰক সেই চৰকাৰৰ ব্যবহাৰৰ কাৰণে বিক্ৰী কৰা হয় ; বা

(খ) ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা বা ৰেলওবে পৰিচালনা কৰা কোনো ৰেলওবে কোম্পানীৰ দ্বাৰা ৰেলওবেৰ নিৰ্মাণ, পৰিপালন বা পৰিচালনাৰ কামত ব্যবহৃত হয়, কিম্বা সেই চৰকাৰৰ ওচৰত বা তেনে কোনো ৰেলওবেৰ কোম্পানীৰ ওচৰত কোনো ৰেলওবেৰ নিৰ্মাণ, পৰিচালনা বা পৰিপালন কৰাত ব্যবহাৰৰ বাবে বিক্ৰী কৰা হয়,

আৰু বিদ্যুত বিক্ৰয়ৰ ওপৰত কৰ আৰোপণকাৰী বা কৰ আৰোপণৰ প্ৰাধিকাৰ প্ৰদানকাৰী এনে কোনো বিষয়ে এইটো সুনিশ্চিত কৰিব যাতে ভাৰত চৰকাৰৰ ব্যবহাৰৰ কাৰণে উক্ত চৰকাৰৰ ওচৰত বিক্ৰী কৰা বিদ্যুতৰ মূল্য, বা উপৰোক্ত বিধৰ কোনো ৰেলওবে কোম্পানীৰ ওচৰত কোনো ৰেলওবেৰ নিৰ্মাণ, পৰিপালন অথবা পৰিচালনাৰ বাবে বিক্ৰী কৰা বিদ্যুতৰ মূল্য যথেষ্ট পৰিমাণে ব্যবহাৰ কৰা আন গ্ৰাহকৰ পৰা লোৱা মূল্যতকৈ কৰৰ পৰিমাণ বাদ দিলে যিমান হয় সিমানহে হ'ব ।

১। সংবিধান (ষষ্ঠ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা খণ্ড (১) ৰ স্পষ্টীকৰণ লোপ কৰা হৈছে ।

২। উক্ত অধিনিয়মৰ ৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা মূল খণ্ড (২) আৰু (৩) ৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত কৰা হৈছে ।

৩। সংবিধান (ষট্চত্বাবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮২ৰ ধাৰা ৩ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত ।

দ্বাদশ ভাগ— বিত্ত, সম্পত্তি, সংবিদা আৰু বাদসমূহ — অনুচ্ছেদ ২৮৮ - ২৯০

২৮৮ (১) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা অন্যথা উপবন্ধ নকৰিলে, এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বলৈকে বলবৎ থকা কোনো ৰাজ্যৰ বিধিয়ে কোনো অন্তঃৰাজ্যিক নদী বা নদীৰ উপত্যকাক নিয়ন্ত্ৰণ কিম্বা উন্নত কৰাৰ অৰ্থে থকা কোনো বৰ্তমান বিধিৰ দ্বাৰা অথবা সংসদে প্ৰণয়ন কৰা কোনো বিধিৰ দ্বাৰা স্থাপিত হোৱা কোনো প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা সঞ্চিত, উৎপাদিত, ব্যৱহৃত বা বন্দিত বা বিক্ৰীত কোনো পানী বা বিদ্যুতৰ সম্বন্ধত কোনো কৰ আৰোপ নকৰিব কিম্বা কৰ আৰোপণৰ প্ৰাধিকাৰ প্ৰদান নকৰিব।

কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত পানী বা বিদ্যুতৰ সম্বন্ধত ৰাজ্যৰ দ্বাৰা আৰোপিত কৰৰ পৰা বেহাই।

স্পষ্টীকৰণ— এই খণ্ডত “বলবৎ থকা কোনো ৰাজ্যৰ বিধি” কথা ফাকিয়ে এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে পাৰিত বা প্ৰণীত হোৱা আৰু পূৰ্বে নিৰসিত নোহোৱা ৰাজ্যৰ যিকোনো বিধিকেই বুজাব যদিওবা সেই বিধি বা তাৰ কোনো ভাগ বিশেষ সেই সময়ত ৰাজ্যৰ সকলোতে বা কোনো বিশেষ ক্ষেত্ৰত বলবৎ নেথাকিবও পাৰে।

(২) কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে বিধিৰ দ্বাৰা খণ্ড (১)ত উল্লিখিত যিকোনো কৰ আৰোপণ কৰিব বা আৰোপণ কৰাৰ প্ৰাধিকাৰ দিব পাৰে, কিন্তু এনে কোনো বিধিৰ কোনো প্ৰভাৱ নেথাকিব যদিহে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিবেচনাৰ্থে ৰক্ষিত হৈ তেওঁৰ অনুমতি লাভ নকৰে আৰু যদি এনে কোনো বিধিয়ে কোনো প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা সেই বিধিৰ অধীনত প্ৰস্তুত হ'বলগীয়া নিয়ম বা আদেশৰ জৰিয়তে সেই কৰৰ হাৰ আৰু অন্যান্য প্ৰাসংগিকতা নিয়ত কৰাৰ উপবন্ধ কৰে, তেনেহলে সেই বিধিয়ে এনে কোনো নিয়ম প্ৰস্তুত কৰিবলৈ বা আদেশ দিবলৈ হলে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পূৰ্ব সন্মতি লোৱাৰ উপবন্ধ কৰিব।

২৮৯। (১) ৰাজ্যৰ আয় আৰু সম্পত্তি সংঘৰ কৰ আৰোপণৰ পৰা বেহাই পাব।

সংঘৰ কৰ আৰোপণৰ পৰা ৰাজ্যৰ আয় আৰু সম্পত্তিৰ বেহাই।

(২) খণ্ড (১)ৰ যিকোনো কথাই, কোনো ৰাজ্য চৰকাৰৰ দ্বাৰা বা হকে কৰা যিকোনো প্ৰকাৰৰ বেপাৰ বা কাৰবাৰৰ সম্বন্ধত, অথবা তৎসম্পৰ্কিত কোনো কাৰ্য্যৰ সম্বন্ধত, অথবা তেনে বেপাৰ বা কাৰবাৰৰ প্ৰয়োজন্যৰ্থে ব্যৱহৃত বা অধিকৃত কোনো সম্পত্তিৰ সম্বন্ধত, অথবা তাৰ পৰা প্ৰোভুত বা উদ্ভূত কোনো আয়ৰ সম্বন্ধত, সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা যথা উপবন্ধিত কৰা বিস্তৃতি পৰ্য্যন্ত কোনো কৰ যদি থাকে, আৰোপণ কৰাৰ পৰা অথবা আৰোপণ কৰিবলৈ প্ৰাধিকৃত কৰাৰ পৰা সংঘক বাধা নিদিয়।

(৩) সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা, চৰকাৰৰ সাধাৰণ কৃত্যৰ প্ৰাসংগিক বুলি ঘোষণা কৰা কোনো বেপাৰ বা ব্যৱসায়ৰ ক্ষেত্ৰত বা কোনো শ্ৰেণীৰ বেপাৰ বা ব্যৱসায়ৰ ক্ষেত্ৰত খণ্ড (২) ৰ কোনো কথাই প্ৰয়োগ নহব।

২৯০। যেতিয়ানেকি এই সংবিধানৰ উপবন্ধৰ অধীনত কোনো ন্যায়ালয়ৰ বা আয়োগৰ ব্যয় সমূহ বা এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে ভাৰতত সজাটৰ অধীনত অথবা এনে প্ৰাৰম্ভণিৰ পশ্চাত, সংঘৰ বা কোনো এখন ৰাজ্যৰ কাৰ্য্যৰ সম্পৰ্কত সেৱা কৰা কোনো ব্যক্তিক বা তেওঁৰ সম্বন্ধত দিব লগা অৱসৰ বেতন ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধি নাইবা ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ ওপৰত ভাৰিত হ'ব তেতিয়া, যদি—

কিছুমান ব্যয় আৰু অৱসৰ বেতন সম্পৰ্কে সমাযোজন।

(ক) ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ ওপৰত ভাৰ পৰা ক্ষেত্ৰত, ন্যায়ালয় বা আয়োগে কোনো ৰাজ্যৰ পৃথক আৱশ্যকতা সমূহৰ কোনোটো পূৰণ কৰে বা সেই ব্যক্তিয়ে সম্পূৰ্ণতঃ বা আংশিক ভাবে কোনো এখন ৰাজ্যৰ কাৰ্য্যৰ সম্পৰ্কত সেৱা কৰে; অথবা

(খ) কোনো এখন ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ ওপৰত ভাৰ পৰা ক্ষেত্ৰত, ন্যায়ালয় বা আয়োগে সংঘ বা আন এখন ৰাজ্যৰ পৃথক আৱশ্যকতা সমূহৰ কোনোটো পূৰণ কৰে বা সেই ব্যক্তিয়ে সম্পূৰ্ণতঃ বা ভাগতঃ সংঘ বা আন এখন ৰাজ্যৰ কাৰ্য্যৰ সম্পৰ্কত সেৱা কৰে,

তেনেহলে যথাস্থি মতে, সেই ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধি বা ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধি নাইবা আনখন ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ ওপৰত সেই ব্যয় বা অৱসৰ বেতনৰ সম্বন্ধত এনেকুৱা অংশদানৰ ভাৰ পৰিব আৰু সেই নিধিৰ পৰা দিব লাগিব যি অংশনেকি কৰাৰ কৰা হয় অথবা কৰাৰ অবিহনে ভাৰতৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতিৰ দ্বাৰা নিযুক্ত মধ্যস্থই নিৰ্দ্ধাৰণ কৰে।

দ্বাদশ ভাগ — বিভূ, সম্পত্তি, সংবিদা আৰু বাদসমূহ — অনুচ্ছেদ ২৯০ক-২৯৪

কিছুমান দেবাস্থম
নিধিলৈ বাৰ্ষিক
শোধন।

১ [২৯০ কা ছয়চল্লিছ লাখ পঞ্চাশ হাজাৰ টকাৰ এক বাৰ্শিৰ প্ৰত্যেক বছৰে কেৰালা
ৰাজ্যৰ সঙ্কিত নিধিৰ ওপৰত ভাৰ পৰিব আৰু ত্ৰিবাংকুৰ দেবাস্থম নিধিক সেই টকা তাৰ পৰা
শোধ কৰিব লাগিব, আৰু তেৰলাখ পঞ্চাশ হাজাৰ টকাৰ এক বাৰ্শিৰ প্ৰত্যেক বছৰে
২ [তামিল নাদু] ৰাজ্যৰ সঙ্কিত নিধিৰ ওপৰত ভাৰ পৰিব আৰু ১৯৫৬ চনৰ নবেম্বৰ
পহিলা দিনৰ দিনা ত্ৰিবাংকুৰ-কোচীন ৰাজ্যৰ পৰা সেই ৰাজ্যলৈ হস্তান্তৰিত হোৱা ৰাজ্যক্ষেত্ৰত
ধৰ্মকা হিন্দু মন্দিৰ আৰু পবিত্ৰ স্থান সমূহ সংৰক্ষণ কৰিবলৈ সেই ৰাজ্যত স্থাপিত দেবাস্থম
নিধিক সেই টকা তাৰ পৰা শোধ কৰিব লাগিব ।]

৩ [২৯১ * * * * *]

দ্বিতীয় অধ্যায় — ধাৰলোৱা

ভাৰত চৰকাৰৰ
দ্বাৰা ধাৰ গ্ৰহণ।

২৯২ সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা সময়ে সময়ে যথা নিয়ত কৰি দিয়া পৰিসীমাৰ ভিতৰত,
যদি তেনে কোনো পৰিসীমা থাকে, ভাৰতৰ সঙ্কিত নিধিৰ প্ৰতিভূতিৰ ওপৰত ধাৰ
লোৱালৈকে আৰু তেনেদৰে যথা নিয়ত কৰা পৰিসীমাৰ ভিতৰত, যদি তেনে কোনো
পৰিসীমা থাকে, প্ৰত্যভূতি দিয়ালৈকে সংঘৰ কাৰ্য পালিকা ক্ষমতা বিস্তৃত হৈছে।

ৰাজ্যসমূহৰ দ্বাৰা
ধাৰ গ্ৰহণ।

২৯৩ (১) কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে বিধিৰ দ্বাৰা সময়ে সময়ে যথা নিয়ত কৰি
দিয়া পৰিসীমাৰ ভিতৰত, যদি তেনে কোনো পৰিসীমা থাকে, সেই ৰাজ্যৰ সঙ্কিত নিধিৰ
প্ৰতিভূতিৰ ওপৰত ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত ধাৰ গ্ৰহণ কৰালৈকে আৰু তেনেদৰে নিয়ত
কৰা পৰিসীমাৰ ভিতৰত, যদি তেনে কোনো পৰিসীমা থাকে, প্ৰত্যভূতি দিয়ালৈকে এই
অনুচ্ছেদৰ উপবন্ধ সাপেক্ষে কোনো এখন ৰাজ্যৰ কাৰ্য পালিকা ক্ষমতা বিস্তৃত হৈছে।

(২) সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত বন্ধি দিয়া চৰ্ত সাপেক্ষে
ভাৰত চৰকাৰে কোনো ৰাজ্যক ধাৰ দিব পাৰে বা যেতিয়ালৈকে অনুচ্ছেদ ২৯২ৰ দ্বাৰা
নিয়ত কোনো পৰিসীমা অতিক্ৰম কৰা নহয়, তেতিয়ালৈকে কোনো ৰাজ্যই ধাৰ গ্ৰহণ কৰা
সম্পৰ্কত প্ৰত্যভূতি দিব পাৰে, আৰু এনে ধাৰ দিবৰ কাৰণে যি ধন লাগে তাৰ ভাৰ
ভাৰতৰ সঙ্কিত নিধিৰ ওপৰত পৰিব।

(৩) ভাৰত চৰকাৰে বা ইয়াৰ পূৰ্ববৰ্তী চৰকাৰে কোনো ৰাজ্যৰ হাতত দিয়া,
অথবা ভাৰত চৰকাৰে বা ইয়াৰ পূৰ্ববৰ্তী চৰকাৰে প্ৰত্যভূতি দিয়া কোনো ধাৰৰ কোনো
অংশ যদি অদ্যাবধি অশোধিত হৈ থাকে, তেনেহলে কোনো ৰাজ্যই ভাৰত চৰকাৰৰ সন্মতি
বিনা কোনো ধাৰ লব নোৱাৰিব পাৰে।

(৪) এনেকুবা চৰ্ত সাপেক্ষে, যদি কিবা চৰ্ত থাকে, খণ্ড (৩)ৰ অধীনত সন্মতি দিব
পাৰে যি চৰ্ত নেকি ভাৰত চৰকাৰে আৰোপ কৰাটো উচিত বুলি ভাবে।

তৃতীয় অধ্যায়—সম্পত্তি, সংবিদা, অধিকাৰ, দায়িত্ব, বাধ্য-বাধকতা আৰু বাদসমূহ

২৯৪ এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ লগে লগে —

এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বেৰ পাকিস্থান ডমিনিয়ন অথবা পশ্চিম বংগ, পূৰ্ব বংগ, পশ্চিম
পঞ্জাব আৰু পূৰ্ব পঞ্জাব প্ৰদেশ সমূহ সৃষ্টি হোৱাৰ কাৰণ বশতঃ কৰা বা কৰিব লগীয়া হোৱা
কোনো সমাযোজন সাপেক্ষে —

কিছুমান ক্ষেত্ৰত
সম্পত্তি, বিভূ,
অধিকাৰ, দায়িত্ব
আৰু বাধ্য-
বাধকতা
উত্তৰাধিকাৰ।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ১৯ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

২। মাদ্ৰাজ ৰাজ্য (নাম পৰিবৰ্তন) অধিনিয়ম, ১৯৬৮ৰ ৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা 'মাদ্ৰাজ' শব্দৰ
সলনি প্ৰতিষ্ঠাপিত (১৪-২-১৯৬৯ তাৰ পৰা)।

৩। সংবিধান (ষষ্ঠবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ৰ ২৮ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা অনুচ্ছেদ ২৯১
লোপ কৰা হৈছে (২৮-১২-৭১ তাৰ পৰা)।

দ্বাদশ ভাগ — বিত্ত, সম্পত্তি, সংবিদা আৰু বাদসমূহ — অনুচ্ছেদ ২৯৪-২৯৬

(ক) যি সম্পত্তি আৰু বিভব এনে প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যবহিত পূৰ্বে ভাৰত ডমিনিয়ন চৰকাৰৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে মহামান্য সম্ৰাটৰ ওপৰত ন্যস্ত আছিল আৰু যি সম্পত্তি আৰু বিভব এনে প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যবহিত পূৰ্বে প্ৰত্যেকখন ৰাজ্যপালৰ প্ৰদেশৰ চৰকাৰৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে মহামান্য সম্ৰাটৰ ওপৰত ন্যস্ত আছিল, সেই সকলো সম্পত্তি আৰু বিভব যথাক্ৰমে সংঘ আৰু তৎস্থানীয় ৰাজ্যৰ ওপৰত ন্যস্ত হব ; আৰু

(খ) ভাৰত ডমিনিয়ন চৰকাৰ আৰু প্ৰত্যেকখন ৰাজ্যপালৰ প্ৰদেশৰ চৰকাৰৰ সকলো অধিকাৰ, দায়িত্ব আৰু বাধ্য-বাধকতা লাগিলে কোনো সংবিদাৰ পৰাই উদ্ভব হওক, বা অন্যথাই উদ্ভব হওক, যথাক্ৰমে ভাৰত চৰকাৰ আৰু প্ৰত্যেক তৎস্থানীয় ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ অধিকাৰ, দায়িত্ব আৰু বাধ্য-বাধকতা হব ।

২৯৫ (১) এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ লগে লগে ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা সংশ্লিষ্ট ভাৰতীয় ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ লগত কৰা কোনো কৰাৰ সাপেক্ষে —

অন্যান্য ক্ষেত্ৰত
সম্পত্তি, বিভব,
অধিকাৰ, দায়িত্ব
আৰু বাধ্য-বাধকতাৰ
উত্তৰাধিকাৰ।

(ক) এনে প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যবহিত পূৰ্বে প্ৰথম অনুসূচীৰ খ ভাগত বিনিৰ্দিষ্ট এখন ৰাজ্যৰ তৎস্থানীয় কোনো ভাৰতীয় ৰাজ্যৰ ওপৰত ন্যস্ত থকা সকলো সম্পত্তি আৰু বিভব সংঘৰ ওপৰত ন্যস্ত হব যদিহে এনে প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যবহিত পূৰ্বে এনে সম্পত্তি আৰু বিভব — যি প্ৰয়োজন সমূহৰ বাবে ধাৰণ কৰা হৈছিল তাৰ পিছতো সংঘ-সূচীত প্ৰগণিত বিষয় সমূহৰ যিকোনোটোৰ সম্পৰ্কত সংঘৰ সেই একে প্ৰয়োজনেই হয়, আৰু

(খ) প্ৰথম অনুসূচীৰ খ ভাগত বিনিৰ্দিষ্ট এখন ৰাজ্যৰ তৎস্থানীয় কোনো ভাৰতীয় ৰাজ্যৰ সকলো অধিকাৰ, দায়িত্ব আৰু বাধ্য-বাধকতা লাগিলে কোনো সংবিদাৰ পৰাই উদ্ভব হওক বা অন্যথাই উদ্ভব হওক, ভাৰত চৰকাৰৰ অধিকাৰ, দায়িত্ব আৰু বাধ্য-বাধকতা হব, যদিহে এনে প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে যি প্ৰয়োজনৰ বাবে এনে অধিকাৰ সমূহ অৰ্জন কৰা বা দায়িত্ব বা বাধ্য-বাধকতা সমূহ লোভা হৈছিল তাৰ পিছতো সংঘ-সূচীত প্ৰগণিত বিষয় সমূহৰ যি কোনোটোৰ সম্পৰ্কত সংঘৰ সেই একে প্ৰয়োজনেই হয় ।

(২) যথা উপৰোক্ত সাপেক্ষে প্ৰথম অনুসূচীৰ খ ভাগত বিনিৰ্দিষ্ট প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ চৰকাৰ, এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ লগে লগে কোনো সংবিদাৰ পৰা উদ্ভব হোৱা বা অন্যথাই উদ্ভব হোৱা কিন্তু ঋণ (১)ত উল্লেখ কৰাবোৰৰ বাহিৰে আন সকলো সম্পত্তি, বিভব আৰু সকলো অধিকাৰ, দায়িত্ব আৰু বাধ্য-বাধকতাৰ সম্বন্ধত তৎস্থানীয় ভাৰতীয় ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ উত্তৰাধিকাৰী হব ।

২৯৬ এই সংবিধানৰ প্ৰবৰ্ত্তন নোহোৱাহেঁতেন ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত থকা যি সম্পত্তি ৰাজগামী বা ম্যাদ অন্ত হোৱাৰ দ্বাৰা অথবা অধিকাৰ প্ৰাপ্ত স্বামীৰ অবিহনে স্বামীহীনৰূপে মহামান্য সম্ৰাট বা যথাস্থিতি মতে কোনো ভাৰতীয় ৰাজ্যৰ ৰাজ্যলৈ প্ৰাপ্ত হ'লহেঁতেন, তেনে সম্পত্তি ইয়াৰ পাচত উপবন্ধিত সাপেক্ষে কোনো এখন ৰাজ্যত থাকিলে এনে ৰাজ্যত ন্যস্ত হব আৰু আন যিকোনো ক্ষেত্ৰত সংঘত ন্যস্ত হব :

ৰাজগামী বা ম্যাদ
অন্ত হোৱা বা স্বামী
হীনত্বৰ পৰা প্ৰাপ্ত
সম্পত্তি।

পৰন্তু, যি তাৰিখত কোনো সম্পত্তি মহামান্য সম্ৰাটলৈ বা কোনো এখন ভাৰতীয় ৰাজ্যৰ ৰাজ্যলৈ এনে ভাবে প্ৰাপ্ত হ'লহেঁতেন, সেই সময়ত যদি তেনে সম্পত্তি ভাৰত চৰকাৰৰ বা কোনো ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ নিয়ন্ত্ৰণ বা অধীনত থাকে তেনেহলে যি প্ৰয়োজনৰ বাবে তাক ব্যবহাৰ কৰা বা ধাৰণ কৰা হৈছিল সেই প্ৰয়োজন যদি সংঘৰ হয় তেনেহলে সংঘত বা সেই প্ৰয়োজন যদি ৰাজ্যৰ হয় তেনেহলে সেই ৰাজ্যত ন্যস্ত হব ।

স্পষ্টীকৰণ — এই অনুচ্ছেদত থকা 'ৰাজ্য' আৰু 'ভাৰতীয় ৰাজ্য' পদ দুফাকিৰ অৰ্থ অনুচ্ছেদ ৩৬৩ত থকা সেই পদৰ অৰ্থৰ সৈতে একে হব ।

দ্বাদশ ভাগ — বিত্ত, সম্পত্তি, সংবিদা আৰু বাদসমূহ — অনুচ্ছেদ-২৯৭-৩০০

প্ৰাদেশিক জলভাগৰ
বা মহাদেশীয় জলমগ্ন
তীৰভূমিৰ ভিতৰত
থকা মূল্যবান বস্তু
আৰু অনন্য
অৰ্থনৈতিক জ'নৰ
সম্পদৰাজি সংঘত
ন্যস্ত হ'ব।

১ [২৯৭। (১) প্ৰাদেশিক জলভাগৰ বা মহাদেশীয় জলমগ্ন তীৰভূমিৰ বা অনন্য অৰ্থনৈতিক জ'নৰ ভিতৰত অবস্থিত মহাসাগৰত থকা সকলো ভূমি, খনিজ আৰু অন্যান্য মূল্যবান বস্তু সংঘত ন্যস্ত হ'ব আৰু সংঘৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে ধাৰণ কৰা হ'ব।

(২) ভাৰতৰ অনন্য অৰ্থনৈতিক জ'নৰ আন সকলো সম্পদ ৰাজিও সংঘত ন্যস্ত হ'ব আৰু সংঘৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে ধাৰণ কৰা হ'ব।

(৩) ভাৰতৰ প্ৰাদেশিক জলভাগৰ, মহাদেশীয় জলমগ্ন তীৰভূমিৰ, অনন্য অৰ্থনৈতিক জ'নৰ আৰু আন আন সামুদ্ৰিক জ'নৰ পৰিসীমা সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত সময়ে সময়ে বিনিৰ্দ্ধিষ্ট কৰাৰ দৰে হ'ব।]

বেপাৰ আদি কৰাৰ
ক্ষমতা।

২ [২৯৮। সংঘ আৰু প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা কোনো বেপাৰ বা কাৰবাৰ কৰিবলৈ আৰু যিকোনো প্ৰয়োজনৰ বাবে সম্পত্তি অৰ্জন, ধাৰণ আৰু ব্যয়ন কৰিবলৈ আৰু সংবিদা কৰিবলৈ বিস্তৃত হ'ব :

পৰন্ত,—

(ক) সংঘৰ উক্ত কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা, এনেবিলাক বেপাৰ বা কাৰবাৰ বা প্ৰয়োজন যেতিয়ালৈকে এনে নহয় যে সেইবিলাকৰ সম্বন্ধত সংসদে বিধি প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে, তেতিয়ালৈকে প্ৰত্যেক ৰাজ্যতে ৰাজ্যৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধিৰ অধাধীন হ'ব ; আৰু

(খ) প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ উক্ত কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা, এনেবিলাক বেপাৰ বা কাৰবাৰ বা প্ৰয়োজন যেতিয়ালৈকে এনে নহয় যে সেইবিলাকৰ সম্বন্ধত ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে বিধি প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে, তেতিয়ালৈকে সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধিৰ অধাধীন হ'ব ।]

সংবিদা সমূহ।

২৯৯। (১) সংঘ বা কোনো এখন ৰাজ্যৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা প্ৰয়োগ কৰি কৰা সকলো সংবিদা যথাস্থিতি মতে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বা ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালৰ * [* *] দ্বাৰা কৰা বুলি ব্যক্ত হ'ব আৰু সেই ক্ষমতা প্ৰয়োগ কৰি কৰা এনে সকলো সংবিদা আৰু সকলো সম্পত্তি হস্তান্তৰণ পত্ৰ ৰাষ্ট্ৰপতি বা ৰাজ্যপালৰ * [* *] হৈ, এনে ব্যক্তিৰ দ্বাৰা আৰু এনে ৰীতিমতে সম্পাদিত কৰিব যিদৰেনেকি তেওঁলোকে নিৰ্দেশ দিয়ে বা প্ৰাধিকৃত কৰে।

(২) এই সংবিধানৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে বা ভাৰত চৰকাৰৰ সম্পৰ্কত এতিয়ালৈকে বলবৎ থকা কোনো অধিনিয়মৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰা আৰু সম্পাদন কৰা কোনো সংবিদা বা সম্পত্তি হস্তান্তৰণ পত্ৰৰ সম্বন্ধত ৰাষ্ট্ৰপতি নতুবা ৰাজ্যপাল * [* *] কোনোবেই ব্যক্তিগত ভাবে দায়ী নহব নাইবা তেওঁলোকৰ কোনো এজনৰ হৈ এনে সংবিদা বা সম্পত্তি হস্তান্তৰণ পত্ৰ প্ৰস্তুত বা সম্পাদন কৰা কোনো ব্যক্তি সেইবোৰৰ সম্বন্ধত ব্যক্তিগত ভাবে দায়ী নহব।

বাদ আৰু
কাৰ্য্যবাহীসমূহ।

৩০০। (১) ভাৰত —সংঘ নামত ভাৰত চৰকাৰে বা ভাৰত চৰকাৰৰ বিৰুদ্ধে বাদ আনিব পাৰে আৰু ৰাজ্য চৰকাৰে বা ৰাজ্যচৰকাৰৰ বিৰুদ্ধে সেই ৰাজ্যৰ নামত বাদ আনিব পাৰে আৰু এই সংবিধানৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত ক্ষমতাৰ আধাৰত অধিনিয়মিত, সংসদৰ বা এনে ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ অধিনিয়মৰ দ্বাৰা কৰা হোবা কোনো উপবন্ধ সাপেক্ষে, নিজ নিজ বিষয় সম্পৰ্কত তেওঁলোকে বা তেওঁলোকৰ বিৰুদ্ধে এনে প্ৰকাৰে বাদ আনিব পাৰে যি প্ৰকাৰে অনুৰূপ কথাত, এই সংবিধানখন অধিনিয়মিত নোহোবা হলে, ভাৰত ডমিনিয়নে আৰু তৎস্থানীয় প্ৰদেশ সমূহে বা তৎস্থানীয় ভাৰতীয় ৰাজ্য সমূহে অথবা তেওঁলোকৰ বিৰুদ্ধে বাদ আনিলেহেতেন।

১। সংবিধান (চতুৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা মূল অনুচ্ছেদ ২৯৭ৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (২৭-৫-৭৬ তাংৰ পৰা)।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ২০ ধাৰাৰ দ্বাৰা মূল ২৯৮ অনুচ্ছেদৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ধাৰা ২৯ আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'বা ৰাজপুৰমুখ' শব্দ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

৪। উপৰোক্ত অধিনিয়মৰ ধাৰা ২৯ আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা "নতুবা ৰাজপুৰমুখ" শব্দসমূহ লোপ কৰা হৈছে।

দ্বাদশ ভাগ- বিত্ত, সম্পত্তি, সংবিদা আৰু বাদসমূহ- অনুচ্ছেদ ৩০০-৩০০ ক

(২) যদি এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিত—

- (ক) এনে কোনো বিধিক কাৰ্য্যবাহী বিচাৰাধীন হৈ থাকে য'তনেকি ভাৰতীয় ডমিনিয়ন পক্ষভুক্ত আছে, তেনেহলে সেই কাৰ্য্যবাহীত ডমিনিয়নৰ ঠাইত ভাৰত- সংঘ থকা বুলি গণ্য কৰা হ'ব, আৰু
- (খ) এনে কোনো বিধিক কাৰ্য্যবাহী বিচাৰাধীন হৈ থাকে য'ত নেকি কোনো প্ৰদেশ বা কোনো ভাৰতীয় ৰাজ্য পক্ষভুক্ত আছে তেনেহলে সেই কাৰ্য্যবাহীত প্ৰদেশ বা ভাৰতীয় ৰাজ্যৰ ঠাইত তৎস্থানীয় ৰাজ্য থকা বুলি গণ্য কৰা হ'ব।

[চতুৰ্থ অধ্যায় - সম্পত্তিৰ অধিকাৰ

৩০০ ক। বিধিৰ প্ৰাধিকাৰৰ দ্বাৰা ব্যতিৰেকে কোনো ব্যক্তি তেওঁৰ সম্পত্তিৰ পৰা বঞ্চিত নহ'ব।

বিধিৰ প্ৰাধিকাৰৰ
দ্বাৰা ব্যতিৰেকে
কোনো ব্যক্তি
সম্পত্তিৰ পৰা বঞ্চিত
নহ'ব।

ত্রয়োদশ ভাগ

ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত বেপাৰ, বাণিজ্য আৰু আদান-প্ৰদান

বেপাৰ, বাণিজ্য আৰু
আদান-প্ৰদানৰ স্বতন্ত্ৰতা।

বেপাৰ, বাণিজ্য আৰু
আদান-প্ৰদানৰ বিষয়ত
নিৰ্বন্ধন আৰোপণ
কৰিবলৈ সংসদৰ ক্ষমতা।

বেপাৰ আৰু বাণিজ্যৰ
সম্বন্ধত সংঘ আৰু
ৰাজ্যসমূহৰ বিধায়িনী
ক্ষমতাৰ ওপৰত নিৰ্বন্ধন।

৩০১। এই ভাগৰ অন্যান্য উপবন্ধ সাপেক্ষে ভাৰতৰ সমগ্ৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰতে বেপাৰ, বাণিজ্য আৰু
আদান-প্ৰদানৰ স্বতন্ত্ৰতা থাকিব।

৩০২। এখন ৰাজ্য আৰু আন এখনৰ মাজত বা ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ যিকোনো ভাগত চলোৱা
বেপাৰ, বাণিজ্য বা আদান-প্ৰদানৰ স্বতন্ত্ৰতাৰ ওপৰত সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা এনে নিৰ্বন্ধন আৰোপ
কৰিব পাৰে যিবলিকোনো লোক-স্বার্থৰ কাৰণে অপেক্ষিত হয়।

৩০৩। (১) অনুচ্ছেদ ৩০২ ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও এখন ৰাজ্যক আন এখনৰ ওপৰত
কোনো অগ্ৰাধিকাৰ দিবলৈ বা দিবৰ কাৰণে প্ৰাধিকৃত কৰিবলৈ নাইবা সপ্তম অনুসূচীৰ যিকোনো
সূচীত থকা বেপাৰ আৰু বাণিজ্য সম্পৰ্কীয় কোনো প্ৰবিষ্টিৰ আধাৰত কোনো এখন ৰাজ্য আৰু আন
এখন ৰাজ্যৰ মাজত বিভেদ বিচাৰ কৰিবলৈ বা কৰিবৰ কাৰণে প্ৰাধিকৃত কৰিবলৈ কোনো বিধি
প্ৰণয়ন কৰিবৰ বাবে সংসদৰ বা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ ক্ষমতা নেথাকিব।

(২) ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ যিকোনো ভাগত বস্ত্ৰৰ নাটনিৰ ফলত দেখা দিয়া অৱস্থাৰ বিৰুদ্ধে
উচিত দিহা কৰিবৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে তেনে কৰাটো আৱশ্যকীয় বুলি যদি এনে সংশ্লিষ্ট বিধিৰ দ্বাৰা
ঘোষণা কৰা হয়, তেনেহলে অগ্ৰাধিকাৰ দিবলৈ বা দিবৰ কাৰণে প্ৰাধিকৃত কৰিবলৈ নাইবা বিভেদ
বিচাৰ কৰিবলৈ বা কৰিবৰ কাৰণে প্ৰাধিকৃত কৰিবলৈ কোনো বিধি প্ৰণয়ন কৰাৰ পৰা খণ্ড (১) ৰ
কোনো কথাই সংসদক নিবাৰণ নকৰিব।

ৰাজ্যসমূহৰ মাজত
বেপাৰ, বাণিজ্য আৰু
আদান-প্ৰদানৰ ওপৰত
নিৰ্বন্ধন।

৩০৪। অনুচ্ছেদ ৩০১ বা অনুচ্ছেদ ৩০৩ ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও কোনো ৰাজ্যৰ বিধান
মণ্ডলে বিধিৰ দ্বাৰা—

(ক) যাতে আমদানি কৰা বস্ত্ৰ আৰু নিৰ্মাণ বা উৎপন্ন কৰা তেনে বস্ত্ৰৰ মাজত বিভেদ
বিচাৰ কৰা নহয় তেনেভাৱে সেই ৰাজ্যৰ ভিতৰত নিৰ্মাণ বা উৎপন্ন কৰা অনুৰূপ
বস্ত্ৰৰ ওপৰত যি কৰ আৰোপণীয় হয় সেই দৰেই ৰাজ্য [বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ]
সমূহৰ পৰা আমদানি কৰা বস্ত্ৰৰ ওপৰতো তেনে যিকোনো কৰ আৰোপণ কৰিব
পাৰে, আৰু

(খ) লোক স্বার্থৰ হকে অপেক্ষিত হোৱা অনুসৰি সেই ৰাজ্যৰ সৈতে বা সেই ৰাজ্যৰ
ভিতৰত হোৱা বেপাৰ, বাণিজ্য বা আদান-প্ৰদানৰ স্বতন্ত্ৰতাৰ ওপৰত যুক্তিযুক্ত নিৰ্বন্ধন
আৰোপণ কৰিব পাৰে :

পৰন্তু, ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পূৰ্ব মঞ্জুৰীৰ অবিহনে কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলত খণ্ড (খ) ৰ প্ৰয়োজনৰ
বাবে কোনো বিধেয়ক বা সংশোধনী উত্থাপিত বা প্ৰস্তাৱিত নকৰিব।

বৰ্তমান বিধি আৰু
ৰাজ্যিক একাধিপত্যৰ
উপবন্ধ কৰা বিধিৰ
ব্যাপ্তি।

৩০৫। অনুচ্ছেদ ৩০১ আৰু ৩০৩ ৰ কোনো কথাই, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা অন্যথা
নিৰ্দেশ নিদিয়া পৰ্য্যন্ত কোনো বৰ্তমান বিধিৰ উপবন্ধ সমূহৰ ওপৰত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ নকৰে, আৰু
অনুচ্ছেদ ৩০১ ৰ কোনো কথাই, সংবিধান (চতুৰ্থ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৫ ৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে
প্ৰণীত কোনো বিধিৰ প্ৰবৰ্তনৰ ওপৰত যেতিয়ালৈকে সেই বিধি অনুচ্ছেদ ১৯ ৰ খণ্ড (৬) ৰ উপখণ্ড
(ii) ত নিৰ্দিষ্ট কোনো বিষয় সম্বন্ধীয় হয় তেতিয়ালৈকে, প্ৰভাৱ বিস্তাৰ নকৰে, অথবা অনুচ্ছেদ
১৯ ৰ খণ্ড (৬) ৰ উপখণ্ড (ii) ত নিৰ্দিষ্ট কোনো বিষয় সম্বন্ধীয় বিধি প্ৰণয়ন কৰাত সংসদৰ বা
কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ ওপৰত বাধা আৰোপ নকৰে।]

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২১ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা অন্তৰ্ভুক্ত।

২। সংবিধান (চতুৰ্থ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৫ ৰ ৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা মূল ৩০৫ অনুচ্ছেদৰ
পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

ত্ৰয়োদশ ভাগ – ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত বেপাৰ, বাণিজ্য আৰু আদান-প্ৰদান
অনুচ্ছেদ ৩০৬-৩০৭

৩০৬। [প্ৰথম অনুসূচীৰ খ ভাগত উল্লিখিত কিছুমান ৰাজ্যৰ বেপাৰ-বাণিজ্যৰ ওপৰত নিৰ্বন্ধন আৰোপ কৰাৰ ক্ষমতা] সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা নিৰসিত।

৩০৭। অনুচ্ছেদ ৩০১, ৩০২, ৩০৩ আৰু ৩০৪ ৰ প্ৰয়োজনীয়তা সমূহ কাৰ্য্যস্থিত কৰিবৰ কাৰণে সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা এনেকুৱা প্ৰাধিকাৰী নিযুক্ত কৰিব পাৰে যিটোনেকি সংসদে সমুচিত বুলি বিবেচনা কৰে, আৰু সেইদৰে নিযুক্ত প্ৰাধিকাৰীৰ ওপৰত এনে ক্ষমতা আৰু এনে কৰ্তব্য অৰ্পণ কৰিব পাৰে যিবিলাকনেকি সংসদে আৱশ্যকীয় বুলি ভাবে।

অনুচ্ছেদ ৩০১ ৰ পৰা
অনুচ্ছেদ ৩০৪ লৈ থকা
প্ৰয়োজনীয়তা সমূহ
কাৰ্য্যস্থিত কৰিবৰ
কাৰণে প্ৰাধিকাৰীৰ
নিযুক্তি।

চতুৰ্দশ ভাগ

সংঘ আৰু ৰাজ্য সমূহৰ অধীনস্থ সেৱাসমূহ

প্ৰথম অধ্যায়-সেৱা সমূহ

নিৰ্বাচন।

৩০৮। প্ৰসংগক্ৰমে অন্যথা অপেক্ষিত নহলে, এই ভাগত থকা ৰাজ্য পদে [জিম্মু আৰু কাশ্মীৰ ৰাজ্যক অন্তৰ্গত নকৰে]।

সংঘৰ বা কোনো ৰাজ্যৰ সেৱা কৰা ব্যক্তিসকলৰ ভৰ্তি আৰু সেৱাৰ চৰ্ত্ত সমূহ।

৩০৯। এই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে সমুচিত বিধান মণ্ডলৰ অধিনিয়মে সংঘ বা কোনো ৰাজ্যৰ কাম-কাজৰ লগত সম্পৰ্ক থকা লোক-সেৱা আৰু পদ সমূহত নিযুক্ত ব্যক্তি সমূহৰ ভৰ্তি আৰু সেৱাৰ চৰ্ত্ত সমূহ বিনিয়মন কৰিব পাৰিব :

পৰন্তু, এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত সমুচিত বিধান মণ্ডলৰ কোনো অধিনিয়মৰ দ্বাৰা বা অধীনত সেই সম্পৰ্কত উপবন্ধ নকৰালৈকে, সংঘৰ কাম-কাজৰ লগত জড়িত থকা সেৱা আৰু পদৰ বিষয়ত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে বা তেওঁৰ দ্বাৰা নিৰ্দেশিত কোনো ব্যক্তিয়ে আৰু সেইদৰে ৰাজ্যৰ কাম-কাজৰ লগত জড়িত থকা সেৱা আৰু পদৰ বিষয়ত ৰাজ্যপালে [* * * *] বা তেওঁৰ দ্বাৰা নিৰ্দেশিত কোনো ব্যক্তিয়ে নিযুক্ত হোৱা ব্যক্তিসকলৰ ভৰ্তি আৰু সেৱাৰ চৰ্ত্ত সমূহ বিনিয়মন কৰি নিয়মাবলী প্ৰণয়ন কৰিবৰ কাৰণে সক্ষম হব আৰু এনেভাৱে কৰা কোনো নিয়মাবলী তেনে অধিনিয়মৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে প্ৰভাৱী হব।

সংঘৰ বা কোনো ৰাজ্যৰ সেৱা কৰা ব্যক্তিসকলৰ কাৰ্য্যকাল।

৩১০। (১) এই সংবিধানৰ দ্বাৰা স্পষ্টভাৱে উপবন্ধিত অৱস্থাৰ ব্যতিৰেকে, সংঘৰ কোনো প্ৰতিৰক্ষা সেৱা বা কোনো অসামৰিক সেৱা বা কোনো সৰ্ব্ব ভাৰতীয় সেৱাৰ সদস্যভুক্ত অথবা সংঘৰ অধীনত প্ৰতিৰক্ষা সম্পৰ্কীয় কোনো পদ বা কোনো অসামৰিক পদ ধাৰণ কৰা প্ৰতিজন ব্যক্তি ৰাষ্ট্ৰপতিৰ প্ৰসাদ পৰ্য্যন্ত পদত থাকিব আৰু কোনো ৰাজ্যৰ অসামৰিক সেৱাৰ সদস্যভুক্ত অথবা কোনো ৰাজ্যৰ অধীনত কোনো অসামৰিক পদ ধাৰণ কৰা প্ৰতিজন ব্যক্তি সেই ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালৰ [* * * *] প্ৰসাদ পৰ্য্যন্ত পদত থাকিব।

(২) ৰাষ্ট্ৰপতি বা যথাস্থিতি মতে, ৰাজ্যপালৰ [* * * *] প্ৰসাদ পৰ্য্যন্ত কোনো ব্যক্তি সংঘ বা কোনো ৰাজ্যৰ অসামৰিক পদত থকাৰ উপবন্ধ থকা সত্ত্বেও, যি সংবিদাৰ অধীনত সংঘ বা কোনো ৰাজ্যৰ প্ৰতিৰক্ষা সেৱা, সৰ্ব্ব ভাৰতীয় সেৱা বা অসামৰিক সেৱাৰ সদস্যভুক্ত নোহোৱা কোনো ব্যক্তিক এই সংবিধান অনুসৰি এনে এটা পদ ধাৰণ কৰিবলৈ নিযুক্তি দিয়া হয় সেই সংবিদাত যদি ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে বা যথাস্থিতি মতে ৰাজ্যপালে [* * * *] বিশেষ অৰ্হতা সম্পন্ন ব্যক্তিৰ পৰা সেৱা পাবৰ কাৰণে আৱশ্যকীয় বুলি গণ্য কৰে তেনেহলে, চুক্তিবদ্ধ সময়ৰ অন্ত পৰাৰ আগতেই সেই পদ উঠাই দিলে বা তেওঁৰ নিজৰ একো কদাচাৰ জড়িত নথকা কোনো কাৰণত সেই পদ এৰি দিব লগা হলে তেনে ব্যক্তিক ক্ষতিপূৰণ দিয়াৰ উপবন্ধ কৰিব পাৰে।

সংঘ বা কোনো ৰাজ্যৰ অধীনত অসামৰিক সামৰ্থ্যৰে নিযুক্ত হোৱা ব্যক্তিৰ পদচ্যুতি, পদৰ পৰা অপসাৰণ বা পদমৰ্যাদা হ্রাসকৰণ।

৩১১। (১) সংঘৰ কোনো অসামৰিক সেৱা বা কোনো সৰ্ব্ব ভাৰতীয় সেৱা বা কোনো ৰাজ্যৰ কোনো অসামৰিক সেৱাৰ সদস্যভুক্ত বা সংঘ নাইবা কোনো ৰাজ্যৰ অধীনত কোনো অসামৰিক পদ ধাৰণ কৰা কোনো ব্যক্তিক তেওঁক নিযুক্ত কৰা প্ৰাধিকাৰীতকৈ কোনো অধীনস্থ প্ৰাধিকাৰীয়ে পদচ্যুত বা পদৰ পৰা অপসাৰিত কৰিব নোৱাৰে।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। উক্ত অধিনিয়মৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা বা “ৰাজ প্ৰমুখ” লোপ কৰা হৈছে।

৩। উক্ত অধিনিয়মৰ উক্ত ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা বা “যথাস্থিতিমতে ৰাজ প্ৰমুখ” এই শব্দ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

৪। উক্ত অধিনিয়মৰ উক্ত ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা বা “ৰাজপ্ৰমুখ” লোপ কৰা হৈছে।

চতুৰ্দশ ভাগ - সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ অধীনস্থ সেৱাসমূহ - অনুচ্ছেদ - ৩১১-৩১২

¶(২) উপৰোক্ত এনে কোনো ব্যক্তিক তেওঁৰ বিৰুদ্ধে দোষাৰোপ সমূহ অবগত কৰি আৰু সেই দোষাৰোপ সমূহৰ সম্পৰ্কত তেওঁক শুনানীৰ যুক্তিযুক্ত সুযোগ দি এটা তদন্তনকৰাকৈ পদচ্যুত বা পদৰ পৰা অপসাৰিত বা তেওঁৰ পদমৰ্যাদা হ্রাস কৰিব নোৱাৰিব * * *] :

° [পৰন্ত, যেতিয়ানেকি এনে তদন্তৰ পিছত তেওঁৰ ওপৰত এনে কোনো শাস্তি বিহিবলৈ প্ৰস্তাৱ কৰা হয়, তেনে শাস্তি তদন্তৰ তেনে সময়ত দিয়া সাক্ষ্যৰ আধাৰতহে দিব পাৰিব আৰু প্ৰস্তাৱিত শাস্তিৰ ওপৰত অভিবেদন দিবলৈ তেনে ব্যক্তিক যুক্তিযুক্ত সুযোগ দিয়াৰ কোনো আৱশ্যকতা নহবঃ

অধিকন্তু, এই খণ্ডটো এনে ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য নহব] -

- (ক) যেতিয়ানেকি কোনো ব্যক্তি এনে আচৰণৰ আধাৰত পদচ্যুত বা পদৰ পৰা অপসাৰিত বা পদ মৰ্যাদাত হ্রাস হয় যি আচৰণৰ বাবে তেওঁ অপৰাধীক দোষাৰোপত দোষী সাব্যস্ত হয়, বা
- (খ) যেতিয়ানেকি কোনো ব্যক্তিক পদচ্যুত বা পদৰ পৰা অপসাৰিত বা পদমৰ্যাদাত হ্রাস কৰিব পৰা ক্ষমতা থকা প্ৰাধিকাৰীয়ে এইটো সমাধান কৰে যে কোনো কাৰণত, যি কাৰণ সেই প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা লিপিবদ্ধ কৰিব লাগিব, এনে তদন্ত কৰাটো যুক্তিযুক্ত ভাবে সাধ্য নহয়, অথবা
- (গ) যেতিয়ানেকি যথাস্থিতি, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে বা ৰাজ্যপালে এইটো সমাধান কৰে যে ৰাজ্যৰ সুৰক্ষাৰ স্বার্থত এনে তদন্ত কৰাটো সমীচীন নহয়।

(৩) যদি উপৰোক্ত এনে কোনো ব্যক্তিৰ সম্বন্ধত এইটো প্ৰশ্নৰ উদ্ভৱ হয় যে খণ্ড (২) ত নিৰ্দেশিত এনেকুৱা কোনো তদন্ত কৰাটো যুক্তিযুক্ত ভাবে সাধ্য হয়নে নহয়, তেতিয়া তেনে ব্যক্তিক পদচ্যুত বা পদৰ পৰা অপসাৰিত কৰিবলৈ বা তেওঁৰ পদমৰ্যাদা হ্রাস কৰিবলৈ ক্ষমতা থকা প্ৰাধিকাৰীয়ে তাৰ ওপৰত যি বিনিশ্চয় কৰিব সেয়ে চূড়ান্ত হব।]

৩১২। (১) ° [ষষ্ঠ ভাগৰ ষষ্ঠ অধ্যায়ত বা একাদশ ভাগত] যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, যদি ৰাজ্য সভাই উপস্থিত থকা আৰু ভোট দান কৰা সদস্য সকলৰ অন্যান্য দুই-তৃতীয়াংশৰ দ্বাৰা সমৰ্থিত সংকল্পৰ দ্বাৰা ঘোষণা কৰে যে তেনে কৰাটো ৰাষ্ট্ৰীয় স্বার্থৰ ফালৰ পৰা আৱশ্যকীয় আৰু বাঞ্ছনীয়, তেতিয়াহলে সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা সংঘ আৰু ৰাজ্য সমূহৰ কাৰণে উমৈহতীয়া এটা বা ততোধিক সৰ্ব্ব ভাৰতীয় সেৱা ° [সৰ্ব্ব ভাৰতীয় ন্যায়িক সেৱাক অন্তৰ্ভুক্ত কৰি] সৃষ্টি কৰিবলৈ উপবন্ধ কৰিব পাৰে আৰু এই অধ্যায়ৰ অন্যান্য উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে এনে কোনো সেৱাত নিযুক্ত কৰা ব্যক্তিৰ ভৰ্তি আৰু সেৱাৰ চৰ্ত্ত সমূহ বিনিয়মন কৰিব পাৰে।

সৰ্বভাৰতীয়
সেৱাসমূহ।

- ১। সংবিধান (পঞ্চদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৩ ৰ ধাৰা ১০ ৰ দ্বাৰা মূল খণ্ড (২) আৰু (৩) ৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।
- ২। সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৪৪ ৰ দ্বাৰা কেইটামান শব্দ লোপ কৰা হৈছে (১৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।
- ৩। উক্ত অধিনিয়মৰ উক্ত ধাৰাৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (১৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।
- ৪। সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৪৫ ৰ দ্বাৰা 'একাদশ ভাগ'ৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।
- ৫। উক্ত অধিনিয়মৰ ধাৰা ৪৫ ৰ দ্বাৰা অন্তৰ্গৃহীত কৰা হৈছে (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

চতুৰ্দশ ভাগ - সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ অধীনস্থ সেৱাসমূহ - অনুচ্ছেদ - ৩১২-৩১২ক

(২) এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ সময়ত ভাৰতীয় প্ৰশাসনিক সেৱা আৰু ভাৰতীয় আৰক্ষী সেৱা নামেৰে জ্ঞাত সেৱাকো এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত সংসদে সৃষ্টি কৰা সেৱা বুলি গণ্য কৰা হ'ব।

[(৩) খণ্ড (১) ত নিৰ্দেশিত সৰ্ব ভাৰতীয় ন্যায়িক সেৱাই অনুচ্ছেদ ২৩৬ ত পৰিভাষিত কৰা জিলা ন্যায়াধীশ পদতকৈ নিম্নস্তৰৰ কোনো পদ অন্তৰ্ভুক্ত নকৰিব।

(৪) উপৰোক্ত সৰ্ব ভাৰতীয় ন্যায়িক সেৱা গঠনৰ বাবে উপবন্ধ কৰা বিধিত সেই বিধিৰ উপবন্ধ সমূহ প্ৰভাৱী কৰিবৰ আৱশ্যক হোৱা অনুযায়ী ষষ্ঠ ভাগৰ ষষ্ঠ অধ্যায় সংশোধন কৰিবৰ বাবে উপবন্ধ থাকিব পাৰে আৰু অনুচ্ছেদ ৩৬৮ ৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে তেনে কোনো বিধি এই সংবিধানৰ সংশোধন বুলি গণ্য কৰা নহ'ব।]

কোনো কোনো সেৱাৰ
পদাধিকাৰী সকলৰ
সেৱাৰ চৰ্ত্ত সমূহ
পৰি বৰ্ত্তন বা
প্ৰতিসংহৰণ কৰিবলৈ
সংসদৰ ক্ষমতা।

[৩১২ক। (১) সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা—

(ক) এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে চেক্ৰেটাৰী অফ্ স্টেট বা চেক্ৰেটাৰী অফ্ স্টেট ইন কাউন্সিলৰ দ্বাৰা ভাৰতত সত্ৰাটৰ কোনো অসামৰিক সেৱাত নিয়োজিত হৈ সংবিধান (অষ্টবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭২ ৰ প্ৰাৰম্ভণিত বা তাৰ পিচত ভাৰত চৰকাৰ বা কোনো ৰাজ্য চৰকাৰৰ অধীনৰ কোনো সেৱাত বা পদত সেৱা কৰি থকা ব্যক্তি সকলৰ পাৰিশ্ৰমিক, ছুটি আৰু অৱসৰ বেতনৰ সম্বন্ধত সেৱাৰ চৰ্ত্ত সমূহ আৰু অনুশাসনমূলক বিষয় সমূহৰ সম্বন্ধত অধিকাৰ সমূহ ভূতলক্ষী বা ভৱিষ্যলক্ষী প্ৰভাৱেৰে পৰি বৰ্ত্তন বা প্ৰতিসংহৰণ কৰিব পাৰে;

(খ) এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে চেক্ৰেটাৰী অফ্ স্টেট বা চেক্ৰেটাৰী অফ্ স্টেট ইন কাউন্সিলৰ দ্বাৰা ভাৰতত সত্ৰাটৰ কোনো অসামৰিক সেৱাত নিয়োজিত হৈ সংবিধান (অষ্টবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭২ ৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে যিকোনো সময়ত অৱসৰ প্ৰাপ্ত অথবা অন্যথাই চাকৰিত নথকা ব্যক্তি সকলৰ অৱসৰ বেতনৰ সম্বন্ধত সেৱা চৰ্ত্ত সমূহ ভূতলক্ষী বা ভৱিষ্যলক্ষী প্ৰভাৱেৰে পৰি বৰ্ত্তন বা প্ৰতিসংহৰণ কৰিব পাৰে :

পৰন্ত, উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ বা উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ মুখ্য ন্যায়াধীশ বা আন ন্যায়াধীশ ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষক সংঘ বা কোনো ৰাজ্যৰ লোক সেৱা আয়োগৰ সভাপতি বা আন সদস্য বা মুখ্য নিৰ্ব্বাচন আয়ুক্ত পদ ধাৰণ কৰি থকা বা ধাৰণ কৰি অহা এনে ব্যক্তি সকলৰ ক্ষেত্ৰত, তেনে ব্যক্তি চেক্ৰেটাৰী অফ্ স্টেট বা চেক্ৰেটাৰী অফ্ স্টেট ইন কাউন্সিলৰ দ্বাৰা ভাৰতত সত্ৰাটৰ অসামৰিক সেৱাত নিযুক্ত হোৱা কাৰণ বশত : তেওঁৰ প্ৰতি প্ৰযোজ্য হোৱা চৰ্ত্ত সমূহৰ ব্যতিৰেকে, তেওঁৰ সেৱা-চৰ্ত্ত সমূহ এনে পদত তেওঁৰ নিযুক্তিৰ পিচত তেওঁৰ প্ৰতিকূলে পৰি বৰ্ত্তন বা প্ৰতিসংহৰণ কৰিবলৈ সংসদক ক্ষমতা দিয়া বুলি উপখণ্ড (ক) বা উপখণ্ড (খ) ৰ কোনো কথাৰ অৰ্থ কৰা নহ'ব।

(২) সংসদৰ দ্বাৰা এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত প্ৰণীত বিধিৰ দ্বাৰা কৰা উপবন্ধৰ বিস্তৃতি ব্যতিৰেকে, এই অনুচ্ছেদৰ কোনো কথাই, খণ্ড (১) ত উল্লিখিত ব্যক্তি সকলৰ সেৱাৰ চৰ্ত্ত সমূহ নিয়ন্ত্ৰণ কৰিবলৈ এই সংবিধানৰ আন যিকোনো উপবন্ধৰ অধীনত থকা কোনো বিধান মণ্ডলৰ বা আন প্ৰাধিকাৰীৰ ক্ষমতাত প্ৰভাৱ নেপেলাব।

১। সংবিধান (দ্বাচত্ৰবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৪৫ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

২। সংবিধান (অষ্টবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭২ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (২৯-৮-৭২ তাংৰ পৰা)।

চতুৰ্দশ ভাগ - সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ অধীনস্থ সেৱাসমূহ - অনুচ্ছেদ - ৩১২ক - ৩১৫

(৩) (ক) খণ্ড (১) ত উল্লিখিত যিকোনো ব্যক্তিৰ দ্বাৰা কৰাহোৱা বা সম্পাদিত কোনো প্ৰসংবিদা, কৰাৰ বা এনে ধৰণৰ আন কোনো লিখনৰ কোনো উপবন্ধৰ পৰা বা তাৰ ওপৰত কৰা কোনো পৃষ্ঠাংকনৰ পৰা উদ্ধৃত কোনো বিবাদৰ ওপৰত, অথবা এনে কোনো ব্যক্তিৰ ভাৰতত সশ্ৰাটৰ অসামৰিক সেৱাত নিযুক্তিৰ সম্পৰ্কত বা তেওঁ ভাৰত ডমিনিয়ন বা তাৰ কোনো প্ৰদেশৰ চৰকাৰৰ অধীনত সেৱা কৰি থকাৰ সম্পৰ্কত তেনে ব্যক্তিৰ প্ৰতি দিয়া কোনো চিঠিৰ পৰা উদ্ধৃত কোনো বিবাদৰ ওপৰত;

(খ) মূলতঃ যথা অধিনিয়মিত অনুচ্ছেদ ৩১৪ ৰ অধীনত কোনো অধিকাৰ, দায়িত্ব বা বাধ্য-বাধকতাৰ সম্বন্ধত হোৱা কোনো বিবাদৰ ওপৰত—

উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ নাইবা আন যিকোনো ন্যায়ালয়ৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ নাথাকিব।

(৪) মূলতঃ যথা অধিনিয়মিত অনুচ্ছেদ ৩১৪ ত অথবা এই সংবিধানৰ আন যিকোনো উপবন্ধত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও এই অনুচ্ছেদৰ উপবন্ধ সমূহ প্ৰভাৱী হ'ব।]

৩১৩। এই সংবিধানৰ অধীনত এই মৰ্মে আন উপবন্ধ নকৰালৈকে, বৰ্তমান সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অৱ্যৱহিত পূৰ্বে বলবৎ থকা আৰু এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পিচতো সৰ্ব ভাৰতীয় সেৱা হিচাপে বা সংঘ অথবা কোনো ৰাজ্যৰ অধীনস্থ সেৱা বা পদ হিচাপে থকা কোনো লোক-সেৱা বা কোনো পদত প্ৰযোজ্য হ'ব পৰা সকলো বিধি এই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহৰ লগত সংগতি বিহীন নোহোৱা পৰ্যন্ত বলবৎ হৈয়ে থাকিব।

অন্তৰ্ভুক্ত
উপবন্ধ সমূহ।

৩১৪। [কোনো কোনো সেৱাৰ বৰ্তমান পদাধিকাৰী সকলৰ ৰক্ষণাবেক্ষণৰ বাবে উপবন্ধ]-সংবিধান (অষ্টবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭২ৰ ধাৰা ৩ ৰ দ্বাৰা নিৰসিত (২৯-৮-৭২ তাংৰ পৰা)।

দ্বিতীয় অধ্যায় — লোক সেৱা আয়োগ

৩১৫। (১) এই অনুচ্ছেদৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে, সংঘৰ কাৰণে এখন লোক সেৱা আয়োগ আৰু প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ কাৰণে একোখন লোক-সেৱা আয়োগ হ'ব।

সংঘৰ আৰু ৰাজ্য
সমূহৰ কাৰণে
লোক সেৱা
আয়োগ সমূহ।

(২) দুখন বা ততোধিক ৰাজ্যই এইটো মানি ল'ব পাৰে যে সেই ৰাজ্য কেইখনৰ সমষ্টিটোৰ কাৰণে এখন লোক-সেৱা আয়োগ হ'ব আৰু যদি সেই ৰাজ্যবোৰৰ প্ৰত্যেকখনৰে বিধান মণ্ডলৰ সদনে বা য'ত দুখন সদন থাকে তাত প্ৰত্যেকটো সদনে সেই মৰ্মে সংকল্প পাৰিত কৰে, তেনেহলে সংসদে সেই ৰাজ্য বোৰৰ আৱশ্যকতা পূৰণৰ কাৰণে এখন সংযুক্ত ৰাজ্য লোক সেৱা আয়োগ (এই অধ্যায়ত সংযুক্ত আয়োগ বুলি উল্লেখ কৰা হৈছে) নিযুক্ত কৰিবলৈ বিধিৰ দ্বাৰা উপবন্ধ কৰিব পাৰে।

(৩) উপৰোক্ত ধৰণৰ যিকোনো বিধিত সেই বিধিৰ উদ্দেশ্য সমূহ কাৰ্য্যকৰী কৰিবলৈ আৱশ্যকীয় বা বাঞ্ছনীয় হোৱা অনুসৰি প্ৰাসংগিক আৰু আনুষংগিক যিকোনো উপবন্ধ অন্তৰ্ভুক্ত হ'ব পাৰে।

(৪) কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালে [* * *] যদি অনুৰোধ কৰে, তেনেহলে সংঘৰ লোক সেৱা আয়োগে, ৰাষ্ট্ৰপতিৰ অনুমোদন ক্ৰমে, সেই ৰাজ্যৰ সকলো বা যিকোনো আৱশ্যকতা পূৰণ কৰিবলৈ সন্মত হ'ব পাৰে।

(৫) প্ৰসংগক্ৰমে অন্যথা অপেক্ষিত নহলে, এই সংবিধানত সংঘৰ লোক সেৱা আয়োগ বা কোনো ৰাজ্যৰ লোক সেৱা আয়োগৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশে এনে আয়োগৰ প্ৰতিথকা নিৰ্দেশ বুলি অৰ্থ কৰিব যি আয়োগে প্ৰশ্ন উদয় হোৱা কোনো বিশেষ বিষয়ৰ সম্বন্ধত, সংঘৰ বা যথাস্থিতি ৰাজ্যৰ আৱশ্যকতা সমূহ পূৰণ কৰে।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা বা "ৰাজ্য প্ৰমুখ" শব্দসমূহ লোপ কৰা হৈছে।

চতুৰ্দশ ভাগ - সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ অধীনস্থ সেৱাসমূহ - অনুচ্ছেদ - ৩১৬-৩১৭

সদস্য সকলৰ নিযুক্তি
আৰু পদাৰ্থি।

৩১৬।(১) সংঘ-আয়োগ বা কোনো সংযুক্ত আয়োগৰ বেলিকা ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা আৰু ৰাজ্য-আয়োগৰ বেলিকা সেই ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালৰ ^১[* * *] দ্বাৰা লোক সেৱা আয়োগৰ অধ্যক্ষ আৰু অন্যান্য সদস্যসকল নিযুক্ত হব :

পৰন্তু, প্ৰত্যেক লোক সেৱা আয়োগতে যথা সম্ভৱ নিকটতম অৰ্দ্ধেক সদস্য এনে ব্যক্তি হব লাগিব যি সকলে নিজ নিজ নিযুক্তিৰ তাৰিখত কম পক্ষেও দহ বছৰ কাল ভাৰত চৰকাৰৰ অধীনত বা কোনো ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ অধীনত পদ গ্ৰহণ কৰি আহিছে আৰু সেই দহ বছৰ কাল সংগণনা কৰোতে এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে যি কালছোৱাত কোনো ব্যক্তিয়ে সত্ৰাটৰ অধীনত ভাৰতত বা কোনো ভাৰতীয় ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ অধীনত পদ ধাৰণ কৰি আহিছে সেই কালছোৱাও ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত হব।

^২[(১ক) যদি আয়োগৰ অধ্যক্ষৰ পদ ৰিক্ত হয় বা যদি এনে কোনো অধ্যক্ষই অনুপস্থিতিৰ কাৰণে বা আন যিকোনো কাৰণে তেওঁৰ পদ-কৰ্তব্য পালন কৰিবলৈ অসমৰ্থ হয়, তেনেহলে যেতিয়ালৈকে সেই ৰিক্ত পদত খণ্ড (১) ৰ অধীনত নিযুক্ত কোনো ব্যক্তিয়ে কৰ্তব্য ভাৰ গ্ৰহণ নকৰে অথবা যথাস্থিতি মতে যেতিয়ালৈকে অধ্যক্ষই তেওঁৰ কৰ্তব্য পুনৰ গ্ৰহণ নকৰে তেতিয়ালৈকে সেই কৰ্তব্য সমূহ আয়োগৰ আন সদস্য সকলৰ ভিতৰত এনেকুৱা এজন সদস্যই পালন কৰিব যাকেনেকি সংঘ-আয়োগ বা সংযুক্ত আয়োগৰ বেলিকা ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আৰু ৰাজ্য-আয়োগৰ বেলিকা ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালে সেই প্ৰয়োজনৰ বাবে নিযুক্ত কৰে।]

(২) লোক সেৱা আয়োগৰ কোনো সদস্যই তেওঁৰ নিজৰ পদ গ্ৰহণ কৰা তাৰিখৰ পৰা ছবছৰলৈ অথবা সংঘ-আয়োগৰ বেলিকা তেওঁৰ বয়স পয়ষষ্ঠি বছৰ নোহোৱালৈকে, আৰু কোনো ৰাজ্য-আয়োগ বা কোনো সংযুক্ত আয়োগৰ বেলিকা তেওঁৰ বয়স ^৩[বাষষ্ঠি বছৰ] নোহোৱালৈকে, ইয়াৰ যিটোৱেই সোনকালে হয় তেতিয়ালৈকে তেওঁৰ পদ ধাৰণ কৰিব :

পৰন্তু—

(ক) কোনো লোক সেৱা আয়োগৰ সদস্যই সংঘ-আয়োগ বা সংযুক্ত আয়োগৰ বেলিকা ৰাষ্ট্ৰপতিলৈ আৰু কোনো ৰাজ্য-আয়োগৰ বেলিকা সেই ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপাললৈ ^৪[* * *] সম্বোধিত স্বহস্ত লিখনৰ দ্বাৰা তেওঁৰ পদ ত্যাগ কৰিব পাৰে।

(খ) কোনো লোক সেৱা আয়োগৰ কোনো সদস্যক অনুচ্ছেদ ৩১৭ ৰ খণ্ড (১) ত বা খণ্ড (৩) ত উপবন্ধিত ৰীতি অনুসৰি তেওঁৰ পদৰ পৰা অপসাৰিত কৰিব পাৰে।

(৩) কোনো লোক সেৱা আয়োগৰ সদস্য পদ ধাৰণ কৰি থকা কোনো ব্যক্তি, তেওঁৰ পদাৰ্থি অন্ত পৰিলে সেই পদত পুনঃ নিযুক্তিৰ কাৰণে অপাত্ৰ হব।

কোনো লোক সেৱা
আয়োগৰ কোনো
সদস্যৰ অপসাৰণ আৰু
নিলম্বন।

৩১৭।(১) খণ্ড (৩) ৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে, কোনো লোক সেৱা আয়োগৰ অধ্যক্ষক বা আন কোনো সদস্যক, কদাচাৰৰ কাৰণত, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে সেই বিষয়ে উচ্চতম ন্যায়ালয়লৈ নিৰ্দেশিত কৰাৰ পিচত অনুচ্ছেদ ১৪৫ ত বিহিত প্ৰক্ৰিয়া মতে চলোৱা তদন্তৰ অন্তত উচ্চতম ন্যায়ালয়ে যথাস্থিতি মতে, সেই অধ্যক্ষক বা তেনে আন কোনো সদস্যক তেনে কোনো কাৰণত অপসাৰণ কৰা উচিত বুলি প্ৰতিবেদন দিয়াৰ পিছত কেৱল ৰাষ্ট্ৰপতিৰ আদেশৰ দ্বাৰা তেওঁৰ পদৰ পৰা অপসাৰিত কৰিব পাৰিব।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'বা ৰাজপ্ৰমুখ' শব্দ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

২। সংবিধান (পঞ্চদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৩ ৰ ১১ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

৩। সংবিধান (একচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা 'বাষ্টি বছৰ'ৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৪। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'বা ৰাজপ্ৰমুখ' শব্দ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

চতুৰ্দশ ভাগ - সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ অধীনস্থ সেৱাসমূহ - অনুচ্ছেদ - ৩১৭ - ৩১৯

(২) আয়োগৰ অধ্যক্ষক বা এনে কোনো সদস্যক যাৰ সম্বন্ধত খণ্ড (১) ৰ অধীনত উচ্চতম ন্যায়ালয়লৈ নিৰ্দেশিত কৰা হয়, তেনে নিৰ্দেশৰ প্ৰসংগত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ পৰা প্ৰতিবেদন পাই ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশ নিদিয়ালৈকে সংঘ-আয়োগ বা কোনো সংযুক্ত আয়োগৰ বেলিকা ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আৰু কোনো ৰাজ্য-আয়োগৰ বেলিকা ৰাজ্যপালে [* * * , *] পদৰ পৰা নিলম্বন কৰিব পাৰে।

(৩) খণ্ড(১) ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা কোনো লোকসেৱা আয়োগৰ অধ্যক্ষক বা কোনো সদস্যক পদৰ পৰা অপসাৰণ কৰিব পাৰিব যদিহে যথাস্থিতি মতে, সেই অধ্যক্ষ বা তেনে সদস্য—

(ক) দেউলীয়া বুলি ন্যায়নিৰ্ণীত হয় ; বা

(খ) তেওঁৰ পদাবধিৰ ভিতৰত নিজৰ পদৰ কৰ্তব্যৰ বাহিৰত তেওঁ কোনো বেতনভোগী নিযুক্তিত থাকে; বা

(গ) ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ৰায় মতে মন বা শৰীৰৰ দুৰ্বলতাৰ কাৰণে কাম চলাই থকাৰ অযোগ্য হয়।

(৪) ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা বা ওৰফে অথবা কোনো ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ দ্বাৰা বা ওৰফে কৰা হোৱা কোনো সংবিদা বা কৰাৰত কিবা প্ৰকাৰে সংশ্লিষ্ট বা স্বাৰ্থ জড়িত থাকিলে বা তাৰ পৰা পোৱা লাভৰ বা তাৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা উপকাৰ বা উপলব্ধিৰ বিষয়ত, কোনো নিগমিত কোম্পানীৰ সদস্য হিচাপে আৰু আন সদস্য সকলৰ লগত উমেহতীয়া ভাবে অংশ গ্ৰহণ কৰাৰ বাহিৰে আন কিবা প্ৰকাৰে লোক সেৱা আয়োগৰ অধ্যক্ষই বা আন কোনো সদস্যই কিবা অংশ গ্ৰহণ কৰিলে খণ্ড (১) ৰ প্ৰয়োজন সমূহৰ কাৰণে তেওঁ কদাচাৰৰ বাবে দোষী বুলি গণ্য হব।

৩১৮। সংঘ-আয়োগ বা সংযুক্ত আয়োগৰ সম্বন্ধত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আৰু ৰাজ্য-আয়োগৰ সম্বন্ধত সেই ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালে [* * * * *] বিনিয়মৰ দ্বাৰা—

আয়োগৰ সদস্য
সকলৰ আৰু কৰ্মচাৰী
বৃন্দৰ সেৱাৰ চৰ্ত্ত
সমূহৰ বিষয়ে বিনিয়ম
প্ৰণয়নৰ ক্ষমতা।

(ক) আয়োগৰ সদস্যৰ সংখ্যা আৰু তেওঁলোকৰ সেৱাৰ চৰ্ত্ত সমূহ নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিব পাৰে; আৰু

(খ) আয়োগৰ কৰ্মচাৰী বৃন্দৰ সংখ্যা আৰু তেওঁলোকৰ সেৱাৰ চৰ্ত্ত সমূহৰ সম্বন্ধত উপবন্ধ কৰিব পাৰে :

পৰন্তু, কোনো লোক সেৱা আয়োগৰ কোনো সদস্যৰ সেৱাৰ চৰ্ত্ত সমূহ তেওঁৰ নিযুক্তিৰ পিচত তেওঁৰ প্ৰতিকুলে কোনো পৰিৱৰ্ত্তন কৰা নহব।

৩১৯। পদ ধাৰণৰ সমাপ্তি হলে —

আয়োগৰ সদস্য
সকলে তেনে সদস্য
পদৰ সমাপ্তিত আন
পদ ধাৰণ কৰা
নিষেধ।

(ক) সংঘ-লোক সেৱা আয়োগৰ অধ্যক্ষ ভাৰত চৰকাৰৰ অধীনত বা কোনো ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ অধীনত পুনৰ নিযুক্তিৰ কাৰণে অপাত্ৰ হব;

(খ) কোনো ৰাজ্যৰ লোক সেৱা আয়োগৰ অধ্যক্ষ, সংঘ-লোক সেৱা আয়োগৰ অধ্যক্ষ বা আন কোনো সদস্য হিচাপে নাইবা আন কোনো ৰাজ্যৰ লোক সেৱা আয়োগৰ অধ্যক্ষ হিচাপে নিযুক্ত হোৱাৰ পাত্ৰ হব, কিন্তু ভাৰত চৰকাৰ বা কোনো ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ অধীনত আন কোনো নিযুক্তিৰ বাবে পাত্ৰ হব নোৱাৰিব ;

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'বা ৰাজপ্ৰমুখ' শব্দ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

চতুৰ্দশ ভাগ - সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ অধীনস্থ সেৱাসমূহ - অনুচ্ছেদ - ৩১৯ - ৩২০

(গ) সংঘ-লোক সেৱা আয়োগৰ অধ্যক্ষৰ বাহিৰে আন কোনো সদস্য সংঘ লোক সেৱা আয়োগৰ অধ্যক্ষ হিচাপে বা আন কোনো ৰাজ্যৰ লোক সেৱা আয়োগৰ অধ্যক্ষ হিচাপে নিযুক্ত হোৱাৰ পাত্ৰ হ'ব, কিন্তু ভাৰত চৰকাৰ নাইবা কোনো ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ অধীনত আন কোনো নিযুক্তি পাবৰ কাৰণে পাত্ৰ হ'ব নোৱাৰিব।

(ঘ) কোনো ৰাজ্যৰ লোক সেৱা আয়োগৰ অধ্যক্ষৰ বাহিৰে আন কোনো সদস্য সংঘৰ লোক সেৱা আয়োগৰ অধ্যক্ষ বা আন যিকোনো সদস্যৰূপে অথবা সেই ৰাজ্যৰ বা আন কোনো ৰাজ্যৰ লোক সেৱা আয়োগৰ অধ্যক্ষ হিচাপে নিযুক্ত হোৱাৰ পাত্ৰ হ'ব, কিন্তু ভাৰত চৰকাৰ বা কোনো ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ অধীনত আন কোনো নিযুক্তিৰ বাবে পাত্ৰ হ'ব নোৱাৰিব।

লোক সেৱা আয়োগ
সমূহৰ কৃত্য সমূহ।

৩২০। (১) সংঘৰ আৰু ৰাজ্যৰ লোক সেৱা আয়োগ সমূহৰ কৰ্তব্য হ'ব যথাক্ৰমে সংঘ আৰু ৰাজ্যৰ সেৱা সমূহত নিযুক্তিৰ কাৰণে পৰীক্ষা সমূহ লোৱা।

(২) যদি দুই বা ততোধিক ৰাজ্যই তেনে কৰিবলৈ অনুৰোধ জনায়, তেনেহলে যিবোৰ সেৱাৰ কাৰণে বিশেষ অৰ্হতা সম্পন্ন প্ৰাৰ্থীসকলৰ আৱশ্যক হয় তেনেবোৰ সেৱাৰ কাৰণে যুটীয়া ভাৰ্তিৰ বাবে আৰ্চনি প্ৰস্তুত কৰা আৰু প্ৰৱৰ্তন কৰাত সেইবোৰ ৰাজ্যক সহায় কৰাটোও সংঘ-লোক সেৱা আয়োগৰ কৰ্তব্য হ'ব।

(৩) যথাস্থিতি মতে, সংঘ-লোক সেৱা আয়োগ বা ৰাজ্য-লোক সেৱা আয়োগৰ লগত-

(ক) অসামৰিক সেৱা আৰু অসামৰিক পদৰ কাৰণে ভাৰ্তি কৰাৰ প্ৰণালী সম্পৰ্কীয় সকলো বিষয়ত ;

(খ) অসামৰিক সেৱা আৰু পদত নিযুক্তি দিওঁতে আৰু এটা সেৱাৰ পৰা আনটোলৈ পদোন্নতি বা স্থানান্তৰ কৰোঁতে আৰু এনে নিযুক্তি, পদোন্নতি বা স্থানান্তৰৰ বাবে প্ৰাৰ্থী সকলৰ উপযুক্ততা সম্পৰ্কে অনুসৰণ কৰিব লগীয়া নীতি সম্পৰ্কে ;

(গ) ভাৰত চৰকাৰৰ অধীনত বা কোনো ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ অধীনত অসামৰিক সামৰ্থ্যৰে সেৱা কৰা কোনো ব্যক্তিৰ ওপৰত প্ৰভাৱ পেলোৱা অনুশাসনমূলক সকলো বিষয়ত আৰু সেই সম্পৰ্কত দিয়া স্মাৰক পত্ৰ আৰু দৰ্খাস্তৰ বিষয়ত ;

(ঘ) নিজৰ কৰ্তব্য সম্পাদন কৰোঁতে কৰা হোৱা বা কৰা বুলি অভিপ্ৰেত কোনো কাৰ্যৰ সম্বন্ধত তেওঁৰ বিৰুদ্ধে অনা বিধিক কাৰ্য্যবাহী সমূহত প্ৰতিৰক্ষা কৰোঁতে তেওঁ বহন কৰা কোনো খৰচ যথাস্থিতি মতে, ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা বা সেই ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা শোধ কৰিব লাগে বুলি ভাৰত চৰকাৰৰ অধীনত বা কোনো ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ অধীনত বা সম্ৰাটৰ অধীনত ভাৰতত বা কোনো ভাৰতীয় ৰাজ্য চৰকাৰৰ অধীনত অসামৰিক সামৰ্থ্যৰে সেৱা কৰি থকা বা পূৰ্বে সেৱা কৰা কোনো ব্যক্তিৰ দ্বাৰা বা সম্বন্ধত তোলা কোনো দাবীৰ বিষয়ত ;

(ঙ) ভাৰত চৰকাৰৰ অধীনত বা কোনো ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ অধীনত বা সম্ৰাটৰ অধীনত ভাৰতত বা কোনো ভাৰতীয় ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ অধীনত অসামৰিক সামৰ্থ্যৰে সেৱা কৰি থাকোঁতে কোনো ব্যক্তিয়ে পোৱা আঘাতৰ সম্বন্ধত অৱসৰ বেতন পাবৰ কাৰণে কৰা কোনো দাবীৰ বিষয়ে আৰু এনে কোনো অৱসৰ বেতনৰ পৰিমাণ বিষয়ক কোনো প্ৰশ্নৰ বিষয়ত, পৰামৰ্শ কৰিব লাগিব, আৰু এনেদৰে আয়োগলৈ নিৰ্দেশিত কৰা কোনো বিষয়ত আৰু যথাস্থিতি মতে, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে বা সেই ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালে [* * * *] আয়োগলৈ নিৰ্দেশিত কৰা আন যিকোনো বিষয়ত মন্ত্ৰণা দিয়াটো লোক সেৱা আয়োগৰ কৰ্তব্য হ'ব :

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা "বা ৰাজ্যপ্ৰমুখ" শব্দ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

চতুৰ্দশ ভাগ-সংঘ আৰু ৰাজ্য সমূহৰ অধীনস্থ সেৱা সমূহ - অনুচ্ছেদ ৩২০-৩২৩

পৰন্তু, সৰ্ব ভাৰতীয় সেৱাৰ সম্বন্ধত আৰু সংঘৰ কামৰ লগত জড়িত থকা অন্যান্য সেৱা আৰু পদৰ সম্বন্ধত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আৰু আন কোনো ৰাজ্যৰ কামৰ লগত জড়িত থকা অন্যান্য সেৱা আৰু পদৰ সম্বন্ধত, ৰাজ্যপালে '*** ** *] সাধাৰণতে কোনবোৰ বিষয়ত বা কোনবোৰ বিশেষ শ্ৰেণীৰ বিষয়ত নাইবা কোনবোৰ বিশেষ অৱস্থাত কোনো লোক সেৱা আয়োগৰ লগত মন্ত্ৰণা কৰিবৰ আৱশ্যক নকৰে সেই বিষয়বোৰ বিনিৰ্দিষ্ট কৰি বিনিয়ম প্ৰস্তুত কৰিব পাৰে।

(৪) খণ্ড (৩) ৰ কোনো কথাৰ দ্বাৰা এইটো অপেক্ষিত নহয় যে কি ৰীতিত অনুচ্ছেদ ১৬ ৰ খণ্ড (৪) ত নিৰ্দেশিত কোনো উপবন্ধ প্ৰস্তুত কৰিব লাগিলে সেই সম্বন্ধে অথবা কি ৰীতিৰে অনুচ্ছেদ ৩৩৫ ৰ উপবন্ধ সমূহ কাৰ্য্যকৰী কৰিব লাগিব সেই সম্বন্ধে লোক সেৱা আয়োগৰ লগত পৰামৰ্শ কৰিব লাগিব।

(৫) খণ্ড (৩) ৰ উপবন্ধৰ অধীনত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে বা কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালে '*** ** *] কৰা সকলো বিনিয়ম, সেইবোৰ কৰাৰ পিচত যথা সম্ভৱ শীঘ্ৰে, সংসদৰ প্ৰত্যেক সদনৰ আগত বা যথাস্থিতি মতে, সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদনৰ আগত বা প্ৰত্যেক সদনৰ আগত অনূন চৈধ্য দিনৰ বাবে ৰাখিব আৰু সেই বিনিয়মসমূহ তেনে ভাবে ৰখা অধিবেশনৰ ভিতৰতে সংসদৰ দুয়োখন সদনে বা সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদনে বা দুয়োখন সদনে নিৰসনৰ বা সংশোধনৰ দ্বাৰা কৰা পৰিবৰ্ত্তন সাপেক্ষ হ'ব।

৩২১। যথাস্থিতি, সংসদৰ দ্বাৰা বা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো অধিনিয়মে সংঘ বা ৰাজ্যৰ সেৱাৰ সম্বন্ধত আৰু তদুপৰি কোনো স্থানীয় প্ৰাধিকাৰী বা বিধিযোগে গঠিত হোৱা আন নিগম নিকায় বা কোনো সাৰ্বজনিক সংস্থাৰ সম্বন্ধত সংঘ-লোক সেৱা আয়োগৰ দ্বাৰা বা ৰাজ্য-লোক সেৱা আয়োগৰ দ্বাৰা অতিৰিক্ত কৃত্য নিৰ্বহন কৰিবলৈ উপবন্ধ কৰিব পাৰে।

লোক সেৱা
আয়োগৰ কৃত্য
সমূহ বিস্তাৰ কৰাৰ
ক্ষমতা।

৩২২। আয়োগৰ সদস্য সকলক বা কৰ্মচাৰী বৃন্দক বা তেওঁলোকৰ সম্বন্ধত শোধ কৰিবলগীয়া কোনো বেতন, ভাত্তা আৰু অৱসৰ বেতনকে ধৰি সংঘ বা কোনো ৰাজ্য-লোক সেৱা আয়োগৰ ব্যয়ৰ ভাৰ যথাস্থিতি মতে, ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধি বা সেই ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ ওপৰত আৰোপিত হ'ব।

লোক সেৱা আয়োগ
সমূহৰ ব্যয়।

৩২৩। (১) সংঘ - আয়োগে কৰা কামৰ বিষয়ে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ওচৰত বছৰি একোখন প্ৰতিবেদন দাখিল কৰাটো সংঘ-আয়োগৰ কৰ্ত্তব্য হ'ব আৰু তেনে প্ৰতিবেদন পোৱাৰ পিচত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে সংসদৰ প্ৰত্যেক সদনতে তাৰ একোটা প্ৰতিলিপি আৰু তাৰ লগতে যদিহে কেতিয়াবা আয়োগৰ মন্ত্ৰণা গ্ৰহণ কৰা হোৱা নাই তেনেহলে তেনে বিষয়ত কিয় গ্ৰহণ কৰা নহ'ল তাৰ কাৰণ ব্যাখ্যা কৰি একোখন জ্ঞাপন দাখিল কৰাব।

লোক সেৱা
আয়োগ সমূহৰ
প্ৰতিবেদন সমূহ।

(২) ৰাজ্য-আয়োগৰ কামৰ বিষয়ে সেই ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালৰ '*** ** *] ওচৰত বছৰি একোখন প্ৰতিবেদন দাখিল কৰাটো কোনো ৰাজ্য-আয়োগৰ কৰ্ত্তব্য হ'ব আৰু যুটীয়া আয়োগে যিবোৰ ৰাজ্যৰ আৱশ্যকতাৰ সেৱা কৰিছে তেনে প্ৰত্যেকখন ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালৰ '*** ** *] ওচৰত আয়োগে সেই ৰাজ্যৰ সম্পৰ্কত কৰা কামৰ বিষয়ে বাৰ্ষিক প্ৰতিবেদন একোখন দাখিল কৰাটো যুটীয়া আয়োগৰ কৰ্ত্তব্য হ'ব আৰু এই দুয়োটা ক্ষেত্ৰতে, ৰাজ্যপালে '*** ** *] তেনে প্ৰতিবেদন পোৱাৰ পিচত সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলত তাৰে প্ৰতিলিপি একোটা আৰু তাৰ লগতে, যদিহে কেতিয়াবা আয়োগৰ মন্ত্ৰণা গ্ৰহণ কৰা হোৱা নাই, তেনেহলে তেনে বিষয়ত কিয় গ্ৰহণ কৰা নহ'ল তাৰ কাৰণ ব্যাখ্যা কৰি একোখন জ্ঞাপন দাখিল কৰাব।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা "বা ৰাজপ্ৰমুখ যথাস্থিতি মতে," এই শব্দ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা "বা ৰাজপ্ৰমুখ" শব্দ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

১ [চতুর্দশ ক ভাগ

ন্যায়াধিকৰণ

প্রশাসনিক ন্যায়াধিকৰণ।

৩২৩ ক। (১) সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা সংঘৰ বা কোনো ৰাজ্যৰ অথবা ৰাজ্য ক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত থকা বা ভাৰত চৰকাৰৰ নিয়ন্ত্ৰণাধীন কোনো স্থানীয় বা অন্য প্ৰাধিকাৰী অথবা চৰকাৰৰ স্বামিত্বৰ বা নিয়ন্ত্ৰণত থকা কোনো নিগমৰ কাৰ্যকলাপৰ লগত সম্পৰ্ক থকা লোক সেৱা বা পদত ভৰ্ত্তিকৰণ আৰু তাত নিযুক্ত ব্যক্তিসকলৰ সেৱাৰ চৰ্ত সন্মতীয় বিবাদ বা গোচৰ সমূহ প্ৰশাসনিক ন্যায়াধিকৰণৰ দ্বাৰা ন্যায়নিৰ্ণয় বা বিচাৰৰ বাবে উপবন্ধ কৰিব পাৰে।

(২) খণ্ড (১) ৰ অধীনত প্ৰণীত বিধিয়ে —

(ক) সংঘৰ বাবে এখন প্ৰশাসনিক ন্যায়াধিকৰণ আৰু প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ বাবে অথবা দুই বা ততোধিক ৰাজ্যৰ বাবে একোখন পৃথক পৃথক প্ৰশাসনিক ন্যায়াধিকৰণ স্থাপনৰ বাবে উপবন্ধ কৰিব পাৰিব ;

(খ) উক্ত ন্যায়াধিকৰণৰ দ্বাৰা প্ৰয়োগ কৰিবলগীয়া ক্ষেত্ৰাধিকাৰ, ক্ষমতা (অৱমাননাৰ বাবে দণ্ড দিয়াৰ ক্ষমতাও অন্তৰ্ভুক্ত কৰি) আৰু প্ৰাধিকাৰ বিনিৰ্দিষ্ট কৰিব পাৰিব ;

(গ) উক্ত ন্যায়াধিকৰণ বিলাকে অনুসৰণ কৰিবলগীয়া প্ৰক্ৰিয়াৰ (পৰিসীমা আৰু সাক্ষ্যৰ নিয়মৰ বিষয়ে উপবন্ধ অন্তৰ্ভুক্ত কৰি) উপবন্ধ কৰিব পাৰিব ;

(ঘ) খণ্ড (১) ত উল্লিখিত বিবাদ বা গোচৰ সমূহৰ সম্বন্ধত অনুচ্ছেদ ১৩৬ ৰ অধীনত থকা উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰৰ বাহিৰে সকলো ন্যায়ালয়ৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ বহিৰ্ভূত কৰিব পাৰিব ;

(ঙ) এনে প্ৰত্যেক প্ৰশাসনিক ন্যায়াধিকৰণলৈ এনে মোকদ্দমা হস্তান্তৰণ কৰাৰ বাবে উপবন্ধ কৰিব পাৰিব যিবিলাক নেকি এনে ন্যায়াধিকৰণ স্থাপন কৰাৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে কোনো ন্যায়ালয় বা অন্য প্ৰাধিকাৰীৰ ওচৰত বিচাৰাধীন হৈ থাকে আৰু যিবিলাক বাদ হেতুকৰ ওপৰত এনে বাদ বা কাৰ্য্যবাহী আধাৰিত সেইবোৰ এনে ন্যায়াধিকৰণ স্থাপনৰ পিচত উদ্ভৱ হোৱা হলে তেনে ন্যায়াধিকৰণৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰৰ ভিতৰত হ'লহেতেন ;

(চ) ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা অনুচ্ছেদ ৩৭১ ঘ-ৰ খণ্ড (৩) ৰ অধীনত দিয়া কোনো আদেশৰ নিৰসন বা সংশোধন কৰিব পাৰিব ;

(ছ) এনে অপূৰক আনুষঙ্গিক আৰু পাৰিণামিক উপবন্ধ (মাচুল সন্মতীয় উপবন্ধও অন্তৰ্ভুক্ত কৰি) অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পাৰিব যিবিলাক নেকি এনে ন্যায়াধিকৰণে প্ৰভাৱশীলভাৱে কৃত্য নিৰ্বহন কৰিবৰ বাবে, মোকদ্দমাৰ দ্ৰুত বিনিশ্চয় কৰিবৰ বাবে আৰু ন্যায়াধিকৰণৰ আদেশসমূহ বলবৎ কৰিবৰ বাবে সংসদে আৱশ্যক বুলি গণ্য কৰে।

(৩) এই সংবিধানৰ আন কোনো উপবন্ধত অথবা তৎকালীন বলবৎ থকা আন কোনো বিধিত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও এই অনুচ্ছেদৰ উপবন্ধ সমূহ প্ৰভাৱী হব।

অন্য বিষয়ৰ বাবে ন্যায়াধিকৰণ।

৩২৩ খ। (১) সমুচিত বিধান মণ্ডলে বিধিৰ দ্বাৰা এনে বিবাদ, গোচৰ বা অপৰাধৰ ন্যায়াধিকৰণৰ দ্বাৰা ন্যায়নিৰ্ণয় বা বিচাৰৰ বাবে উপবন্ধ কৰিব পাৰে যিবিলাকনেকি খণ্ড (২) ত বিনিৰ্দিষ্ট সকলো বা যিকোনোটা বিষয়ৰ লগত সন্মত হয় আৰু যিবিলাকৰ সম্বন্ধত তেনে বিধান মণ্ডলৰ বিধি প্ৰণয়নৰ ক্ষমতা থাকে।

(২) নিম্নলিখিত সমূহেই খণ্ড (১) ত নিৰ্দেশিত বিষয়, অৰ্থাৎ :-

(ক) কোনো কৰ উদ্গ্ৰহণ, নিৰ্দ্ধাৰণ, সংগ্ৰহণ আৰু প্ৰবৰ্ত্তন ;

১। সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৪৬ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

চতুৰ্দশ ক ভাগ - ন্যায়াধিকৰণ - অনুচ্ছেদ ৩২৩ খ

- (খ) বিদেশী মুদ্রা, শুল্ক সীমান্তৰ ইপাৰে-সিপাৰে আমদানি আৰু ৰপ্তানি ;
- (গ) ঔদ্যোগিক আৰু শ্ৰম বিবাদ ;
- (ঘ) ৰাজ্যৰ দ্বাৰা অনুচ্ছেদ ৩১ ক ত পৰিভাষিত কোনো সম্পদ বা তাত থকা কোনো অধিকাৰ অৰ্জনৰ দ্বাৰা বা তেনে অধিকাৰ বিলোপন বা সাল-সলনিৰ দ্বাৰা অথবা কৃষি - ভূমিৰ ওপৰত অধিকতম সীমা নিৰ্দ্ধাৰণৰ দ্বাৰা বা আন কোনো প্ৰকাৰে ভূমি সংস্কাৰ ;
- (ঙ) নগৰীয়া সম্পত্তিৰ অধিকতম সীমা ;
- (চ) সংসদৰ যিকোনোটা সদনলৈ অথবা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদনলৈ বা যিকোনোটা সদনলৈ নিৰ্বাচন, কিন্তু অনুচ্ছেদ ৩২৯ আৰু অনুচ্ছেদ ৩২৯ ক -ত নিৰ্দেশিত বিষয়সমূহ বাদ দি ;
- (ছ) খাদ্য সামগ্ৰীৰ (খোৱা তেলৰ গুটি আৰু খোৱা তেলক অন্তৰ্ভুক্ত কৰি) আৰু ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে এই অনুচ্ছেদৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে চৰকাৰী অধিসূচনাৰ দ্বাৰা অত্যাৱশ্যকীয় সামগ্ৰী বুলি ঘোষণা কৰা তেনে আন সামগ্ৰী সমূহৰ উৎপাদন আহৰণ আৰু যোগান আৰু তেনে সামগ্ৰীসমূহৰ মূল্য নিয়ন্ত্ৰণ ;
- ১[(জ)] ভাৰা, ইয়াৰ বিনিয়মন আৰু নিয়ন্ত্ৰণ আৰু ভাৰাতীয়াস্বত্ব সম্বন্ধীয় বিবাদ্যক গৃহস্থামী আৰু ভাৰাতীয়াসকলৰ অধিকাৰ, স্বত্ব আৰু হিত অন্তৰ্ভুক্ত কৰি ;
- ২[ঝ] উপখণ্ড (ক) ৰ পৰা ১[(জ)] লৈ বিনিৰ্দ্ধিষ্ট বিষয় সমূহৰ যিকোনোটাৰ সম্বন্ধত বিধিৰ বিৰুদ্ধে অপৰাধ সমূহ আৰু সেই বিষয় সমূহৰ যিকোনোটাৰ সম্বন্ধিত মাচুল ;
- ৩[ঞ] উপখণ্ড (ক) ৰ পৰা ১[(ঝ)] লৈ বিনিৰ্দ্ধিষ্ট বিষয় সমূহৰ যিকোনোটাৰ আনুষঙ্গিক কোনো বিষয়।
- (৩) খণ্ড (১) ৰ অধীনত প্ৰণীত বিধিয়ে -
- (ক) ন্যায়াধিকৰণ সমূহৰ পদানুক্ৰম স্থাপন কৰিবলৈ উপবন্ধ কৰিব পাৰে;
- (খ) উক্ত ন্যায়াধিকৰণ সমূহৰ প্ৰত্যেকৰ দ্বাৰা প্ৰয়োগ কৰিবলগীয়া ক্ষেত্ৰাধিকাৰ, ক্ষমতা (অৱমাননাৰ বাবে দণ্ড দিয়াৰ ক্ষমতা অন্তৰ্ভুক্ত কৰি) আৰু প্ৰাধিকাৰ বিনিৰ্দ্ধিষ্ট কৰিব পাৰে;
- (গ) উক্ত ন্যায়াধিকৰণ সমূহে অনুসৰণ কৰিব লগীয়া প্ৰক্ৰিয়াৰ (পৰিসীমা আৰু সাক্ষ্যৰ নিয়মৰ উপবন্ধ অন্তৰ্ভুক্ত কৰি) উপবন্ধ কৰিব পাৰে;
- (ঘ) উক্ত ন্যায়াধিকৰণ সমূহৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰৰ ভিতৰত অহা সকলো বা যিকোনোটা বিষয়ৰ সম্বন্ধত অনুচ্ছেদ ১৩৬ ৰ অধীনত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰৰ বাহিৰে আন সকলো ন্যায়ালয়ৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ বহিৰ্ভূত কৰিব পাৰে;
- (ঙ) এনে প্ৰত্যেক ন্যায়াধিকৰণলৈ এনে মোকদ্দমা হস্তান্তৰণ কৰাৰ বাবে উপবন্ধ কৰিব পাৰে - যিবিলাকনেকি এনে ন্যায়াধিকৰণ স্থাপন কৰাৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে কোনো ন্যায়ালয় বা অন্য প্ৰাধিকাৰীৰ ওচৰত বিচাৰাধীন হৈ থাকে আৰু যিবিলাক বাদ হেতুকৰ ওপৰত এনে বাদ বা কাৰ্য্যবাহী আধাৰিত সেইবোৰ এনে ন্যায়াধিকৰণ স্থাপনৰ পিচত উদ্ভৱ হোৱা হলে তেনে ন্যায়াধিকৰণৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰৰ ভিতৰত হ'লহেতেন;
- (চ) এনে অনুপূৰক, আনুষঙ্গিক আৰু পাৰিণামিক উপবন্ধ (মাচুল সম্বন্ধীয় উপবন্ধও অন্তৰ্ভুক্ত কৰি) অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পাৰে যিবিলাকনেকি এনে ন্যায়াধিকৰণে প্ৰভাৱশীল ভাবে কৃত্য নিৰ্বাহন কৰিবৰ বাবে, মোকদ্দমাৰ দ্ৰুত বিনিশ্চয় কৰিবৰ বাবে আৰু ন্যায়াধিকৰণৰ আদেশ সমূহ বলবৎ কৰিবৰ বাবে সমুচিত বিধান মণ্ডলে আৱশ্যক বুলি গণ্য কৰে।
- (৪) এই সংবিধানৰ আন কোনো উপবন্ধত অথবা তৎকালীন বলবৎ থকা আন কোনো বিধিত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও এই অনুচ্ছেদৰ উপবন্ধসমূহ প্ৰভাৱী হব।
- স্পষ্টীকৰণ :- এই অনুচ্ছেদত যিকোনো বিষয়ৰ সম্বন্ধত "সমুচিত বিধান মণ্ডল" পদে ভাগ একাদশৰ উপবন্ধ সমূহৰ অনুসৰি তেনে বিষয় সমূহৰ সম্বন্ধত বিধি প্ৰণয়ন কৰিবলৈ সক্ষম হোৱা সংসদক বা কোনো ৰাজ্যিক বিধান মণ্ডলক বুজাব।]

১। সংবিধান (পঞ্চ সপ্ততিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯৩ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (১৫-৫-১৯৯৪ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ)।

২। একে অধিনিয়মৰ দ্বাৰা উপখণ্ড (জ) আৰু (ঝ) ক (ঝ) আৰু (ঞ) ৰূপে পুনঃ অক্ষৰাঙ্কিত কৰা হৈছে (১৫-৫-১৯৯৪ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ)।

৩। একে অধিনিয়মৰ দ্বাৰা বন্ধনী আৰু আখৰ "(ছ)" ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত (১৫-৫-১৯৯৪ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ)।

৪। একে অধিনিয়মৰ দ্বাৰা বন্ধনী আৰু আখৰ "(জ)" ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত (১৫-৫-১৯৯৪ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ)।

১ [পঞ্চদশ ভাগ নির্বাচন

নির্বাচন সমূহৰ অধীক্ষন,
নির্দেশন আৰু নিয়ন্ত্ৰণ
এক নির্বাচন আয়োগৰ
ওপৰত ন্যস্ত হব।

৩২৪। (১) এই সংবিধানৰ অধীনত সংসদৰ আৰু প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ আৰু ৰাষ্ট্ৰপতি আৰু উপ-ৰাষ্ট্ৰপতি পদৰ বাবে হোৱা সকলো নির্বাচনৰ নির্বাচক নামাৱলী প্ৰস্তুতিৰ আৰু সকলো নির্বাচনৰ পৰিচালনাৰ অধীক্ষণ, নির্দেশন আৰু নিয়ন্ত্ৰণ [* * * * *] এক আয়োগৰ ওপৰত (যাক এই সংবিধানত নির্বাচন আয়োগ বুলি উল্লেখ কৰা হৈছে) ন্যস্ত থাকিব।

(২) নির্বাচন আয়োগ মুখ্য নির্বাচন আয়ুক্ত আৰু যদিহে থাকে, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে সময়ে সময়ে নিয়ত কৰি দিয়া যিকোনো সংখ্যক অন্যান্য নির্বাচন আয়ুক্ত সকলৰে গঠিত হব আৰু সেই সম্পৰ্কত সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধিৰ উপবন্ধ সমূহৰ অধীনে, মুখ্য নির্বাচন আয়ুক্তৰ আৰু আন নির্বাচন আয়ুক্ত সকলৰ নিযুক্তি ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা কৰা হব।

(৩) যেতিয়ানেকি আন কোনো নির্বাচন আয়ুক্ত এনে ভাবে নিযুক্ত হয় তেতিয়া মুখ্য নির্বাচন আয়ুক্তই নির্বাচন আয়োগৰ সভাপতি ৰূপে কাৰ্য্য কৰিব।

(৪) লোক সভা আৰু প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ বাবে হোৱা প্ৰত্যেক সাধাৰণ নির্বাচনৰ পূৰ্বে আৰু বিধান পৰিষদ থকা প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ বিধান পৰিষদৰ বাবে হোৱা প্ৰথম সাধাৰণ নির্বাচনৰ পূৰ্বে আৰু তাৰ পিচত এনে পৰিষদৰ প্ৰত্যেক দ্বিবাৰ্ষিক নির্বাচনৰ পূৰ্বে, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে নির্বাচন আয়োগৰ লগত পৰামৰ্শ কৰি খণ্ড (১) ৰ দ্বাৰা আয়োগৰ ওপৰত অপৰিত কৃত্যসমূহ পালনৰ কাৰণে নির্বাচন আয়োগক সহায় কৰিবলৈ তেওঁ আৱশ্যক বুলি ভবা মতে কোনো আঞ্চলিক আয়ুক্তও নিযুক্ত কৰিব পাৰে।

(৫) সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধিৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে নির্বাচন আয়ুক্ত আৰু আঞ্চলিক আয়ুক্ত সকলৰ সেৱাৰ চৰ্ত আৰু পদাৱধি এনে ধৰণৰ হব যিটোনেকি ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে নিয়মৰ দ্বাৰা নিৰ্দ্ধাৰিত কৰে :

পৰন্ত; উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ কোনো ন্যায়াধীশক যি ৰীতিৰে আৰু যিবোৰ কাৰণত তেওঁৰ পদৰ পৰা অপসাৰিত কৰিব পাৰি তাৰ অনুরূপ ৰীতি আৰু কাৰণ ব্যতিৰেকে মুখ্য নির্বাচন আয়ুক্তক তেওঁৰ পদৰ পৰা অপসাৰিত কৰিব নোৱাৰিব আৰু মুখ্য নির্বাচন আয়ুক্তৰ সেৱাৰ চৰ্তসমূহ তেওঁৰ নিযুক্তিৰ পিচত তেওঁৰ প্ৰতিকূলে পৰিবৰ্তন কৰিব নোৱাৰিব :

অধিকন্তু, আন কোনো নির্বাচন আয়ুক্ত বা কোনো আঞ্চলিক আয়ুক্ত মুখ্য নির্বাচন আয়ুক্তৰ চুপাৰিছ বিনা পদৰ পৰা অপসাৰিত নহব।

(৬) যেতিয়ানেকি সেই মৰ্মে নির্বাচন আয়োগে অনুৰোধ জনায়, তেতিয়া ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে বা কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালে [* * * * *] খণ্ড (১) ৰ দ্বাৰা নির্বাচন আয়োগৰ ওপৰত অপৰিত কৃত্যসমূহ নিৰ্বহনৰ কাৰণে আৱশ্যক হোৱা অনুসৰি কৰ্মচাৰীবৃন্দ নির্বাচন আয়োগক বা কোনো আঞ্চলিক আয়ুক্তক যোগোৱাৰ দিহা কৰিব।

৩২৫। সংসদৰ যিকোনোটি সদনলৈ অথবা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদনলৈ বা যিকোনোটি সদনলৈ নির্বাচনৰ কাৰণে প্ৰত্যেক প্ৰাদেশিক নির্বাচন ক্ষেত্ৰৰ বাবে মাত্ৰ এখন সাধাৰণ নির্বাচক নামাৱলী থাকিব আৰু কেৱল ধৰ্ম, জাতি, বৰ্ণ, লিংগৰ আধাৰত বা ইয়াৰ যিকোনো এটাৰ আধাৰত কোনো ব্যক্তিয়ে এনে যিকোনো নির্বাচন ক্ষেত্ৰৰ বাবে এনে নামাৱলীৰ অন্তৰ্ভুক্ত হবলৈ অপাত্ৰ নহব বা কোনো বিশেষ নির্বাচক নামাৱলীৰ অন্তৰ্ভুক্ত হবৰ কাৰণে দাবী কৰিব নোৱাৰিব।

ধৰ্ম, জাতি, বৰ্ণ বা
লিংগৰ আধাৰত
কোনো নির্বাচক
নামাৱলীৰ অন্তৰ্ভুক্ত
হবলৈ কোনো ব্যক্তি
অপাত্ৰ নহব বা কোনো
বিশেষ নির্বাচক
নামাৱলীৰ অন্তৰ্ভুক্ত
হবৰ কাৰণে দাবী কৰিব
নোৱাৰিব।

১। সংবিধান (উনবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৬ ৰ ২ ধাৰাৰ দ্বাৰা “লগতে সংসদ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ বিধান মণ্ডল বিলাকৰ নির্বাচনত বা তাৰ সন্দ্বন্ধত উদ্ভৱ হোৱা সন্দেহ বা বিবাদ সমূহৰ নিৰ্ণয়ৰ কাৰণে নির্বাচন ন্যায়াধিকৰণৰ নিযুক্তিকে ধৰি” এই শব্দসমূহ লোপ কৰা হৈছে।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা “বা ৰাজপ্ৰমুখ” শব্দসমূহ লোপ কৰা হৈছে।

পঞ্চদশ ভাগ – নিৰ্বাচন অনুচ্ছেদ ৩২৬-৩২৯ ক

৩২৬। লোক সভা আৰু প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ নিৰ্বাচন বয়স্ক ভোটাধিকাৰৰ ভিত্তিত হব; অৰ্থাৎ যি ব্যক্তি ভাৰতৰ নাগৰিক আৰু সমুচিত বিধান মণ্ডলৰ কোনো বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত সেই সম্পৰ্কত নিয়ত কৰি দিয়া কোনো এটা তাৰিখত যাৰ বয়স '[৩৪ৰ বছৰ]' ৰ কম নহয়, আৰু অনিৰ্বাস, চিন্ত-বিকৃতি, অপৰাধ বা ভ্ৰষ্ট অথবা অবৈধাচৰণৰ কাৰণত এই সংবিধানৰ অধীনত বা সমুচিত বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধিৰ অধীনত যি অন্যথা অনহ হোৱা নাই, তেনে প্ৰত্যেক ব্যক্তি এনে যিকোনো নিৰ্বাচনত ভোটদাতা হিচাপে পঞ্জীবদ্ধ হোৱাৰ হক দাৰ হব।

লোক সভাৰ আৰু ৰাজ্য সমূহৰ বিধান সভাৰ নিৰ্বাচন বয়স্ক ভোটাধিকাৰৰ ভিত্তিত হব।

৩২৭। সংসদৰ যিকোনোটো সদনলৈ বা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদনলৈ বা যিকোনোটো সদনলৈ নিৰ্বাচন সম্পৰ্কীয় বা জড়িত সকলো বিষয়ৰ সম্বন্ধত আৰু লগতে নিৰ্বাচক নামাৱলীৰ প্ৰস্তুতি, নিৰ্বাচন ক্ষেত্ৰসমূহৰ পৰিসীমান আৰু এনে সদন বা সদনসমূহৰ যথাবিহিত গঠনৰ কাৰণে আৱশ্যক হোৱা আন সকলো বিষয়ৰ সম্বন্ধত এই সংবিধানৰ উপবন্ধৰ অধীনে সংসদে সময়ে সময়ে বিধিৰ দ্বাৰা উপবন্ধ কৰিব পাৰে।

বিধান মণ্ডলসমূহৰ নিৰ্বাচনৰ সম্বন্ধত উপবন্ধ প্ৰস্তুত কৰিবলৈ সংসদৰ ক্ষমতা।

৩২৮। এই সংবিধানৰ উপবন্ধৰ অধীনে আৰু সেই সম্পৰ্কত সংসদে উপবন্ধ প্ৰস্তুত নকৰা পৰ্য্যন্ত কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে সময়ে সময়ে বিধিৰ দ্বাৰা সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদনৰ বা যিকোনোটো সদনৰ নিৰ্বাচন সম্পৰ্কীয় বা জড়িত সকলো বিষয়ৰ সম্বন্ধত আৰু লগতে নিৰ্বাচক নামাৱলীৰ প্ৰস্তুতি আৰু এনে সদন বা সদন সমূহৰ যথাবিহিত গঠনৰ কাৰণে আৱশ্যক হোৱা আন সকলো বিষয়ৰ সম্বন্ধত উপবন্ধ কৰিব পাৰে।

কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ নিৰ্বাচনৰ সম্বন্ধত উপবন্ধ কৰিবলৈ সেই বিধান মণ্ডলৰ ক্ষমতা।

৩২৯। * [এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও * * *]

নিৰ্বাচন সম্বন্ধীয় বিষয়ত ন্যায়ালয়ৰ হস্তক্ষেপৰ ওপৰত বাধা।

(ক) নিৰ্বাচন ক্ষেত্ৰৰ পৰিসীমান বা এনে নিৰ্বাচন ক্ষেত্ৰত আসনৰ বিতৰণ সম্পৰ্কে অনুচ্ছেদ ৩২৭ বা অনুচ্ছেদ ৩২৮ ৰ অধীনত কৰা বা কৰা বুলি অভিপ্ৰেত কোনো বিধিৰ বৈধতা সম্পৰ্কে কোনো ন্যায়ালয়ে প্ৰশ্ন কৰিব নোৱাৰিব।

(খ) সমুচিত বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত যথা উপবন্ধিত প্ৰাধিকাৰীৰ ওঁচৰত যথা উপবন্ধিত বীতি অনুসৰি দিয়া নিৰ্বাচন আবেদনৰ অবিহনে সংসদৰ যিকোনোটো সদনৰ বাবে অথবা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদনৰ বা যিকোনোটো সদনৰ বাবে হোৱা কোনো নিৰ্বাচন সম্পৰ্কে কোনো প্ৰশ্ন তুলিব নোৱাৰিব।

৩২৯ ক। [প্ৰধান মন্ত্ৰী আৰু অধ্যক্ষৰ ক্ষেত্ৰত সংসদলৈ নিৰ্বাচন সম্পৰ্কীয় বিশেষ উপবন্ধ।] সংবিধান (উনচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৫ ৰ ধাৰা ৪ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত কিন্তু, সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৩৬ ৰ দ্বাৰা নিৰসিত (২০-৬-৯৭ তাংৰ পৰা)।

১। সংবিধান (একষষ্ঠিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৮ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা "একেশ বছৰ" ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। সংবিধান (উনচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৫ ৰ ধাৰা ৩ ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৩৫ ৰ দ্বাৰা "কিন্তু অনুচ্ছেদ ৩২৯ ক ৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে" এই কথাখিনি লোপ কৰা হৈছে।

ষষ্ঠদশ ভাগ

কিছুমান শ্ৰেণীৰ সম্পৰ্কে বিশেষ উপবন্ধ সমূহ

অনুসূচিত জাতি আৰু
অনুসূচিত জনজাতি
সমূহৰ কাৰণে লোক
সভাত আসনৰ
আৰক্ষণ।

৩৩০। (১) লোক সভাত

(ক) অনুসূচিত জাতি সমূহৰ কাৰণে,

°[(খ) “অসমৰ স্বায়ত্ত শাসিত জিলা সমূহত থকা অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ বাহিৰে অনুসূচিত জনজাতি সমূহ”; আৰু]

(গ) অসমৰ স্বায়ত্ত জিলা সমূহৰ অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ কাৰণে —

আসন আৰক্ষিত থাকিব।

(২) খণ্ড (১)ৰ অধীনত কোনো ৰাজ্যত °[বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত] অনুসূচিত জাতিৰ বা জনজাতিৰ কাৰণে আৰক্ষিত আসনৰ সংখ্যাৰ লগত সেই ৰাজ্যৰ °[বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ] বাবে আবণ্ডিত লোক সভাৰ মুঠ আসনৰ সংখ্যাৰ অনুপাত যি ৰাজ্যৰ °[বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ] ৰ সম্পৰ্কত এনেকৈ আসন আৰক্ষিত ৰখা হয় যথাস্থিতি সেই ৰাজ্য °[বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ] কোনো ভাগৰ অনুসূচিত জাতিৰ বা অনুসূচিত জনজাতিৰ জনসংখ্যাৰ লগত সেই ৰাজ্যৰ °[বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ] মুঠ জনসংখ্যাৰ যি অনুপাত হব তাৰ সৈতে যথা সম্ভৱ একে হব।

°[(৩) খণ্ড (২) ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, অসমৰ স্বায়ত্ত জিলা সমূহৰ অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ বাবে লোক সভাত আৰক্ষিত আসন সমূহৰ সংখ্যাৰ লগত সেই ৰাজ্যৰ বাবে আবণ্ডিত মুঠ আসনৰ সংখ্যাৰ অনুপাত, সেই স্বায়ত্ত জিলা সমূহৰ অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ জনসংখ্যা আৰু ৰাজ্যখনৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ মাজত থকা অনুপাততকৈ কম নহব।]

°[স্পষ্টীকৰণ :- এই অনুচ্ছেদ আৰু অনুচ্ছেদ ৩৩২ ত জনসংখ্যা পদে এনে অন্তিম পূৰ্ববৰ্তী জনগণনাত অভিনিশ্চিত জনসংখ্যাক বুজাব যাৰ প্ৰাসঙ্গিক সংখ্যাসমূহ প্ৰকাশিত হৈছে :

পৰন্তু, এই স্পষ্টীকৰণত প্ৰাসঙ্গিক সংখ্যাসমূহ প্ৰকাশিত হোৱা অন্তিম পূৰ্ববৰ্তী জনগণনাৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশে ২০০০ চনৰ পিচত অনুষ্ঠিত প্ৰথম জনগণনাৰ প্ৰাসঙ্গিক সংখ্যাসমূহ প্ৰকাশিত নোহোৱা পৰ্য্যন্ত, ১৯৭১ চনৰ জনগণনাৰ প্ৰতি কৰা নিৰ্দেশ বুলি অৰ্থ কৰা হব।]

১। সংবিধানৰ (এক পঞ্চাশতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৪ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা উপখণ্ড (খ) ৰ বাবে, (১৬-৬-১৯৮৬ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

৩। সংবিধান (একত্রিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৩ ৰ ধাৰা ৩ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

৪। সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৪৭ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

ষষ্ঠদশ ভাগ – কিছুমান শ্ৰেণীৰ সম্পৰ্কে বিশেষ উপবন্ধ – অনুচ্ছেদ- ৩৩১-৩৩২

৩৩১। অনুচ্ছেদ ৮১ ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে যদি ৰায় দিয়ে যে লোক সভাত এংল'ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ পৰ্য্যাপ্তভাৱে প্ৰতিনিধিত্ব হোৱা নাই, তেনেহলে তেওঁ সেই সম্প্ৰদায়ৰ মাজৰ পৰা অনধিক দুজন সদস্য লোকসভালৈ মনোনীত কৰিব পাৰে।

লোক সভাত এংল'ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ প্ৰতিনিধিত্ব।

৩৩২। (১) [* *] প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ বিধান সভাত অনুসূচিত জাতি আৰু [অসমৰ স্বায়ত্ত শাসিত জিলা সমূহত থকা অনুসূচিত জনজাতি সকলৰ বাহিৰে] আন অনুসূচিত জনজাতি সকলৰ কাৰণে আৰক্ষিত আসন থাকিব।

ৰাজ্যসমূহৰ বিধান সভাত অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ কাৰণে আৰক্ষিত আসন।

(২) অসমৰ ৰাজ্যৰ বিধান সভাত স্বায়ত্ত জিলা সমূহৰ বাবেও আৰক্ষিত আসন থাকিব।

(৩) খণ্ড (১) ৰ অধীনত কোনো ৰাজ্যৰ বিধান সভাত অনুসূচিত জাতি বা অনুসূচিত জনজাতিৰ কাৰণে আৰক্ষিত আসনৰ সংখ্যাৰ লগত সেই বিধান সভাৰ আসনৰ মুঠ সংখ্যাৰ অনুপাত, যি ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত এনেকৈ আসন আৰক্ষিত কৰা হয় সেই ৰাজ্যৰ অথবা যথাস্থিতি মতে, ৰাজ্যৰ কোনো ভাগৰ অনুসূচিত জাতিৰ বা অনুসূচিত জনজাতিৰ জনসংখ্যাৰ লগত ৰাজ্যখনৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ যি অনুপাত হ'ব তাৰ সৈতে যথা সম্ভৱ একে হ'ব।

¶(৩ক) খণ্ড (৩) ত কোনো কথা থকা সত্ত্বেও, ২০০০ চনৰ পিচত হোৱা প্ৰথম লোকপিয়লৰ ভিত্তিত, অৰুণাচল প্ৰদেশ, মেঘালয়, মিজোৰাম আৰু নগালেণ্ড ৰাজ্যৰ বিধান সভাত আসনসমূহৰ সংখ্যাৰ, অনুচ্ছেদ ১৭০ ৰ অধীনত] পুনৰ সমাযোজন কাৰ্য্যকৰী নোহোৱালৈকে, যি আসনসমূহ এনে কোনো ৰাজ্যৰ বিধান সভাত অনুসূচিত জনজাতিৰ বাবে সংৰক্ষিত কৰা হ'ব, সেইসমূহ —

(ক) যদি সংবিধান (সপ্ত পঞ্চাশতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৭ বলবৎ হোৱা তাৰিখত এনে ৰাজ্যৰ বিদ্যমান বিধান সভাত (ইয়াৰ পিচত এই খণ্ডত বিদ্যমান বিধান সভা হিচাপে উল্লিখিত) সকলো আসন অনুসূচিত জনজাতিৰ সদস্যৰ দ্বাৰা ধাৰণ কৰা হয়, তেতিয়া এখন আসনৰ বাবে সকলো আসন হ'ব ;

(খ) আন কোনো ক্ষেত্ৰত, এনে সংখ্যক আসন হ'ব, যাৰ সংখ্যাৰ অনুপাত, আসনৰ মুঠ সংখ্যাৰ সেই অনুপাততকৈ কম নহ'ব, যি বিদ্যমান বিধান সভাত অনুসূচিত জনজাতিৰ সদস্যৰ সংখ্যাৰ (উক্ত তাৰিখত যথা বিদ্যমান) অনুপাত বিদ্যমান বিধান সভাত আসনৰ মুঠ সংখ্যাৰ সৈতে আছে।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ধাৰা ২৯ আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা "প্ৰথম অনুসূচীৰ ক-ভাগ বা খ-ভাগ নিৰ্দিষ্ট" এই শব্দ আৰু অক্ষৰ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

২। সংবিধান (একপঞ্চাশতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৪ ৰ ধাৰা ৩ ৰ দ্বাৰা (১৬-৬-১৯৮৭ ৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। সংবিধান (সপ্তপঞ্চাশতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৭ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা (২১-৯-১৯৮৭ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) অন্তঃস্থাপিত।

ষষ্ঠদশ ভাগ — কিছুমান শ্ৰেণীৰ সম্পৰ্কে বিশেষ উপবন্ধ — অনুচ্ছেদ- ৩৩৩ - ৩৩৪.

৩[৩খ] খণ্ড (৩) ত কোনো কথা সত্ত্বেও, ২০০০ চনৰ পিচত হোৱা প্ৰথম লোকপিয়লৰ ভিত্তিত, ত্ৰিপুৰা ৰাজ্যৰ বিধান সভাত আসনৰ সংখ্যাৰ, অনুচ্ছেদ ১৭০ ৰ অধীনত, পুনৰ সমাযোজন কাৰ্য্যকৰী নোহোৱালৈকে, যি আসনসমূহ বিধান সভাত অনুসূচিত জনজাতিৰ বাবে সংৰক্ষিত কৰা হব সেইসমূহ এনে সংখ্যক আসন হব, যাৰ সংখ্যাৰ অনুপাত, সংবিধানৰ (বাসন্তৰতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯২ বলবৎ হোৱাৰ তাৰিখত, আসনসমূহৰ মুঠ সংখ্যাৰ সেই অনুপাততকৈ কম নহব যি অনুপাত উক্ত তাৰিখত বিদ্যমান বিধান সভাত অনুসূচিত জনজাতিৰ সদস্যৰ সংখ্যাৰ সেই বিধান সভাত আসনৰ মুঠ সংখ্যাৰ সৈতে আছে।]

(৪) অসম ৰাজ্যৰ বিধান সভাত কোনো স্বায়ত্ত জিলাৰ কাৰণে আৰক্ষিত আসনৰ সংখ্যাৰ লগত সেই সভাৰ মুঠ আসনৰ সংখ্যাৰ অনুপাত, সেই জিলাৰ লোক সংখ্যা আৰু সেই ৰাজ্যৰ মুঠ লোক সংখ্যাৰ মাজত থকা অনুপাততকৈ কম নহব।

(৫) * * * অসমৰ কোনো স্বায়ত্ত জিলাৰ কাৰণে আৰক্ষিত আসন সমূহৰ নিৰ্বাচন ক্ষেত্ৰ সমূহৰ লগত সেই জিলাৰ বাহিৰৰ কোনো ক্ষেত্ৰ সমাবিষ্ট নহব।

(৬) অসম ৰাজ্যৰ কোনো স্বায়ত্ত জিলাৰ অনুসূচিত জনজাতিৰ সদস্যভুক্ত নোহোৱা কোনো ব্যক্তিয়ে * * * স্বায়ত্ত জিলাৰ কোনো নিৰ্বাচন ক্ষেত্ৰৰ পৰা সেই ৰাজ্যৰ বিধান সভালৈ নিৰ্বাচিত হোৱাৰ পাত্ৰ নহব।

ৰাজ্যসমূহৰ বিধান
সভাত এংল'ইণ্ডিয়ান
সম্প্ৰদায়ৰ প্ৰতিনিধিত্ব।

৩৩৩। অনুচ্ছেদ ১৭০ ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও; কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপাল * * * যদি সেই ৰাজ্যৰ বিধান সভাত এংল'ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ প্ৰতিনিধিত্ব আৱশ্যক হৈছে আৰু তাত যথেষ্ট ভাবে প্ৰতিনিধিত্ব থকা নাই বুলি ৰায় দিয়ে তেনেহলে তেওঁ * * * [সেই সম্প্ৰদায়ৰ এজন সদস্য বিধান সভালৈ মনোনীত কৰিব পাৰে।]

আসনৰ আৰক্ষণ আৰু
বিশেষ প্ৰতিনিধিত্ব
৭[পঞ্চাশ বছৰ]ৰ
পিছত অন্ত পৰিব।

৩৩৪। এই ভাগৰ পূৰ্বোক্ত উপবন্ধ সমূহত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, —

(ক) লোক সভাত আৰু ৰাজ্য সমূহৰ বিধান সভা সমূহত অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ কাৰণে আসনৰ সংৰক্ষণ সম্পৰ্কত থকা সেই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহ; আৰু

১। সংবিধান (দ্বিসপ্ততিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯২ ৰ ধাৰা ২(৯) ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

২। উত্তৰ পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ ৰ ধাৰা ৭১ ৰ দ্বাৰা লোপ কৰা হৈছে (২১-১-৭২ তাং পৰা)।

৩। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰাৰ আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'বা ৰাজপ্ৰমুখ' শব্দ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

৪। সংবিধান (ত্ৰয়োবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৯ ৰ ৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা পূৰ্বৰ শব্দ সমূহৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৫। সংবিধান (দ্বিষষ্টিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৯ ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা (২০-১২-১৯৮৯ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) "চল্লিশ বছৰ" ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

ষষ্ঠদশ ভাগ – কিছুমান শ্ৰেণীৰ সম্পৰ্কে বিশেষ উপবন্ধ - অনুচ্ছেদ ৩৩৪-৩৩৭

(খ) মনোনয়ন ক্ৰমে লোক সভা আৰু ৰাজ্য সমূহৰ বিধান সভা সমূহত এংল' ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ প্ৰতিনিধিত্ব সম্পৰ্কত থকা এই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহ, এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পৰা ধৰি '[পঞ্চাশ বছৰ] কাল অতিবাহিত হোৱাৰ পাচত প্ৰযোজ্য নহব :

পৰন্তু, এই অনুচ্ছেদৰ কোনো কথাই তেতিয়াৰ বিদ্যমান লোক সভা বা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান সভা ভংগ নোহোৱালৈকে লোক সভা আৰু বিধান সভাৰ প্ৰতিনিধিত্বৰ ওপৰত প্ৰভাৱ নেপেলাব।

**সেৱা আৰু পদত
অনুসূচিত জাতি আৰু
অনুসূচিত জনজাতিৰ
দাবী।**

**কিছুমান সেৱাত এংলো
ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ
বাবে বিশেষ উপবন্ধ।**

৩৩৫। সংঘ বা কোনো ৰাজ্যৰ কাম-কাজৰ লগত জড়িত থকা সেৱা আৰু পদত নিয়োগ কৰোতে অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ সদস্য সকলৰ দাবী সম্পৰ্কে প্ৰশাসনৰ কাৰ্য্যপটুতা ৰক্ষাৰ লগত সংগতি ৰাখি বিচাৰ কৰা হ'ব।

৩৩৬। (১) এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পিচত প্ৰথম দু বছৰৰ ভিতৰত সংঘৰ ৰেল, সীমা শুদ্ধ, ডাক আৰু তাঁৰ সেৱাৰ পদ সমূহত এংল' ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ লোকসকলৰ নিযুক্তি ১৯৪৭ চনৰ ১৫ আগষ্টৰ ঠিক পূৰ্বে হোৱা ভিত্তিতেই হ'ব।

পৰবৰ্তী প্ৰত্যেক দু বছৰৰ ভিতৰত উক্ত সেৱা সমূহত উক্ত সম্প্ৰদায়ৰ লোকসকলৰ কাৰণে আৱক্ষিত পদৰ সংখ্যা, যিমান দূৰ সম্ভৱ হয়, তাৰ অব্যাহিত পূৰ্বেৰ দু বছৰৰ ভিতৰত তেনেদৰে আৱক্ষিত সংখ্যাৰ শতকৰা দহভাগ কম হ'ব :

পৰন্তু, এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পৰা দহ বছৰৰ মূৰত এনে সকলোবোৰ আৱক্ষণৰ অন্ত পৰিব।

(২) অন্যান্য সম্প্ৰদায়ৰ লোক সকলৰ তুলনাত গুনাগুণৰ ভিত্তিত এংল' ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ লোকসকলৰ নিযুক্তিৰ কাৰণে অৰ্হতাসম্পন্ন বুলি বিবেচিত হলে খণ্ড (১) ৰ কোনো কথাই সেই সম্প্ৰদায়ৰ কাৰণে আৱক্ষিত পদ সমূহৰ বাহিৰে আন পদত, বা সেই বোৰৰ উপৰিও, সেই সম্প্ৰদায়ৰ লোক সকলৰ নিযুক্তিৰ বাধা আৰোপ নকৰে।

**এংলো ইণ্ডিয়ান
সম্প্ৰদায়ৰ হিতৰ বাবে
শিক্ষামূলক অনুদান
সম্পৰ্কে বিশেষ
উপবন্ধ।**

৩৩৭। শিক্ষাৰ সম্বন্ধত এংল' ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ হিতৰ কাৰণে ১৯৪৮ চনৰ ৩১ মাৰ্চৰ দিনা পূৰ হোৱা বিত্তীয় বছৰটোত যদি কিবা অনুদান দিয়া হৈছিল, সংঘই আৰু '[*** ***] প্ৰত্যেক ৰাজ্যই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পিচত প্ৰথম তিনিটা বছৰৰ ভিতৰত ঠিক তেনে অনুদানকে দিব।

পৰবৰ্তী প্ৰত্যেক তিনি বছৰৰ ভিতৰত তাৰ অব্যাহিত পূৰ্বেৰ বছৰ তিনিটাৰ ভিতৰত থকা অনুদানতকৈ তেনে অনুদান শতকৰা দহ ভাগ কমিব পাৰে :

পৰন্তু, এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পৰা দহ বছৰৰ মূৰত এংল' ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ কাৰণে বিশেষ সুবিধা হিচাপে দিয়া এনে অনুদানৰ অন্ত পৰিব :

অধিকন্তু, এংল' ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ বাহিৰে আন সম্প্ৰদায়ৰ সমূহৰ লোকসকলৰ কাৰণে শিক্ষা অনুষ্ঠানত অন্ততঃ শতকৰা চল্লিশ ভাগ বাৰ্ষিক ভৰ্তি কৰণৰ ব্যৱস্থা নাথাকিলে কোনো শিক্ষা অনুষ্ঠান এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত কোনো অনুদান পোৱাৰ হকদাৰ নহ'ব।

১। সংবিধান (দ্বিষষ্টিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৯ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা (২০-১২-১৯৮৯ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) "চল্লিশ বছৰ" ৰ বাবে প্ৰতিস্থাপিত।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ধাৰা ২৯ আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা "প্ৰথম অনুসূচীৰ ক ভাগ বা খ ভাগত নিৰ্দিষ্ট" এই কথাখিনি লোপ কৰা হৈছে।

ষষ্ঠদশ ভাগ – কিছুমান শ্ৰেণীৰ সম্পৰ্কে বিশেষ উপবন্ধ - অনুচ্ছেদ ৩৩৮

° [ৰাষ্ট্ৰীয় অনুসূচিত
জাতি আৰু অনুসূচিত
জনজাতি আয়োগ।]

৩৩৮। (১) অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ বাবে এখন আয়োগ থাকিব যি ৰাষ্ট্ৰীয় অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি আয়োগ নামেৰে জ্ঞাত হ'ব।

(২) সংসদৰ দ্বাৰা এই নিমিত্তে প্ৰণীত কোনো বিধিৰ উপবন্ধ সমূহ সাপেক্ষে, আয়োগ, এজন অধ্যক্ষ, এজন উপাধ্যক্ষ আৰু পাঁচ জন আন সদস্যৰে গঠিত হ'ব আৰু এনেদৰে নিযুক্ত অধ্যক্ষ, উপাধ্যক্ষ আৰু আন সদস্য সকলৰ সেৱাৰ চৰ্তাৱলী আৰু পদাধি এনে হ'ব যি ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে নিয়মৰ দ্বাৰা অৱধাৰিত কৰে।

(৩) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে তেওঁৰ স্বাক্ষৰ আৰু চাব মোহৰেৰে অধিপত্ৰৰ দ্বাৰা আয়োগৰ অধ্যক্ষ, উপাধ্যক্ষ আৰু আন সদস্য সকলক নিযুক্ত কৰিব।

(৪) আয়োগৰ নিজৰ প্ৰক্ৰিয়া নিজে বিনিয়মিত কৰিবলৈ ক্ষমতা থাকিব।

(৫) আয়োগৰ এইটো কৰ্তব্য হ'ব যে ই –

(ক) অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ বাবে এই সংবিধানৰ অধীনত বা তৎসময় বলবৎ থকা আন কোনো বিধিৰ অধীনত বা চৰকাৰৰ কোনো আদেশৰ অধীনত উপবন্ধিত ৰক্ষণ ব্যৱস্থাৰ সম্বন্ধত সকলো বিষয়ৰ অনুসন্ধান কৰে আৰু পৰ্য্যবেক্ষণ কৰে আৰু এনে ৰক্ষণ ব্যৱস্থাৰ কাৰ্য্যকৰণৰ মূল্যায়ণ কৰে;

(খ) অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ অধিকাৰ আৰু ৰক্ষণ ব্যৱস্থা সমূহৰ পৰা বঞ্চিত হোৱাৰ সম্বন্ধত বিনিৰ্দিষ্ট গোচৰ সমূহৰ তদন্ত কৰে;

(গ) অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ আৰ্থ সামাজিক বিকাশৰ পৰিকল্পনা প্ৰক্ৰিয়াত ভাগ লয় আৰু উপদেশ দিয়ে আৰু সংঘ আৰু কোনো ৰাজ্যৰ অধীনত তেওঁলোকৰ বিকাশৰ প্ৰগতিৰ মূল্যায়ণ কৰে;

(ঘ) সেই ৰক্ষণ ব্যৱস্থা সমূহৰ কাৰ্য্যকৰীতাৰ ওপৰত প্ৰতি বছৰে, আৰু এনে অন্য সময়ত যি আয়োগে উচিত বুলি গণ্য কৰে, ৰাষ্ট্ৰপতিক প্ৰতিবেদন দিয়ে;

(ঙ) এনে প্ৰতিবেদন সমূহত সেই ব্যৱস্থা সমূহৰ বিষয়ে যি সেই ৰক্ষণ ব্যৱস্থা সমূহৰ কাৰ্য্যকৰী প্ৰয়োগৰ বাবে সংঘ বা কোনো ৰাজ্যৰ দ্বাৰা গ্ৰহণ কৰা উচিত, আৰু অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ সুৰক্ষা, কল্যাণ আৰু আৰ্থ-সামাজিক বিকাশৰ বাবে আন ব্যৱস্থা সমূহৰ বিষয়ে চূপাৰিছ কৰে; আৰু

(চ) অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ সুৰক্ষা, কল্যাণ আৰু বিকাশ আৰু উন্নয়নৰ সম্বন্ধত এনে আন কৃত্য সমূহ নিৰ্বহণ কৰে যি ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধিৰ উপবন্ধ সমূহ সাপেক্ষে, নিয়মৰ দ্বাৰা বিনিৰ্দিষ্ট কৰে;

(৬) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে এনে সকলো প্ৰতিবেদন সংসদৰ প্ৰত্যেক সদনৰ সন্মুখত উপস্থাপন কৰাব আৰু তাৰ সৈতে সংঘৰ সম্বন্ধত ছুপাৰিছৰ ওপৰত গ্ৰহণ কৰা বা গ্ৰহণ কৰিবলৈ প্ৰস্তাৱিত কাৰ্য্য ব্যৱস্থা আৰু কোনো এনে ছুপাৰিছৰ অস্বীকৃতিৰ বাবে, যদি আছে, কাৰণ সমূহৰ স্পষ্টীকৰণ দিয়া এনে স্মাৰক পত্ৰ থাকিব।

১। সংবিধান (পঞ্চাষষ্ঠতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯০ ৰ দ্বাৰা পাৰ্শ্ব শিৰোনামা “অনুসূচিত জাতি, অনুসূচিত জনজাতি আদিৰ কাৰণে বিশেষ পদাধিকাৰী” ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত (১২-৩-৯২ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ)।

২। একে অধিনিয়মৰ দ্বাৰা খণ্ডসমূহ (১) আৰু (২) ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত (১২-৩-৯২ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ)।

ষষ্ঠদশ ভাগ – কিছুমান শ্ৰেণীৰ সম্পৰ্কে বিশেষ উপবন্ধ – অনুচ্ছেদ ৩৩৮ - ৩৩৯

(৭) য'ত এনে কোনো প্ৰতিবেদন বা তাৰ কোনো অংশ, কোনো ৰাজ্য চৰকাৰৰ লগত সম্বন্ধ থকা কোনো বিষয় সম্বন্ধত হয়, এনে প্ৰতিবেদনৰ এখন প্ৰতিলিপি সেই ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপাললৈ প্ৰেৰণ কৰা হ'ব যিয়ে ইয়াক সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সন্মুখত উপস্থাপন কৰাব আৰু তাৰ লগত ৰাজ্যখনৰ সম্বন্ধত ছুপাৰিছৰ ওপৰত গ্ৰহণ কৰা বা গ্ৰহণ কৰিবলৈ প্ৰস্তাৱিত কাৰ্য্য ব্যৱস্থা আৰু কোনো এনে ছুপাৰিছৰ অস্থীকৃতিৰ বাবে, যদি আছে, কাৰণ সমূহৰ স্পষ্টীকৰণ দিয়া এখন স্মাৰক পত্ৰ থাকিব।

(৮) আয়োগৰ, খণ্ড (৫) ৰ উপখণ্ড (ক) ত নিৰ্দেশিত কোনো বিষয়ৰ অনুসন্ধান কৰাৰ সময়ত বা উপখণ্ড (খ) ত নিৰ্দেশিত কোনো গোচৰৰ তদন্ত কৰাৰ সময়ত, আৰু বিশেষতঃ নিম্নলিখিত বিষয় সমূহৰ সম্বন্ধত এখন চিভিল ন্যায়ালয়ৰ কোনো বাদ বিচাৰৰ সময়ত থকা সকলো ক্ষমতা থাকিব, যথাঃ—

(ক) ভাৰতৰ কোনো ভাগৰ পৰা কোনো ব্যক্তিক ছমন কৰা আৰু হাজিৰ কৰোঁৱা আৰু শপতৰ ওপৰত তেওঁক পৰীক্ষা কৰা;

(খ) কোনো দস্তাবেজৰ প্ৰকট আৰু দাখিল কৰাৰ বাবে অপেক্ষিত কৰা;

(গ) শপত পত্ৰৰ ওপৰত সাক্ষ্য গ্ৰহণ কৰা।

(ঘ) কোনো ন্যায়ালয় বা কাৰ্যালয়ৰ পৰা কোনো লোক অভিলেখ বা তাৰ প্ৰতিলিপি অভিগ্ৰহণ কৰা;

(ঙ) সাক্ষী আৰু দস্তাবেজ সমূহৰ পৰীক্ষাৰ বাবে আয়োগ প্ৰেৰণ কৰা;

(চ) আন কোনো বিষয়, যি ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে নিয়মৰ দ্বাৰা অৱধাৰিত কৰে।

(৯) সংঘ আৰু প্ৰত্যেক ৰাজ্য চৰকাৰে অনুসূচিত জাতি আৰু অনসূচিত জনজাতি সমূহক প্ৰভাৱিত কৰা সকলো মুখ্য নীতিগত বিষয়ৰ ওপৰত আয়োগৰ সৈতে পৰামৰ্শ কৰিব।

*[(১০)] এই অনুচ্ছেদত অনুসূচিত জাতি আৰু অনসূচিত জনজাতি সমূহৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশে অনুচ্ছেদ ৩৪০ ৰ খণ্ড (১) ৰ অধীনত নিযুক্ত কৰা আয়োগৰ পৰা প্ৰতিবেদন পাই, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা যথা বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া আন কোনো অনুন্নত শ্ৰেণীৰ প্ৰতি আৰু এংল' ইণ্ডিয়ান সম্প্ৰদায়ৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশকো অন্তৰ্গত কৰা বুলি অৰ্থ কৰিব।

অনুসূচিত অঞ্চলবোৰৰ
প্ৰশাসনৰ ওপৰত আৰু
অনুসূচিত জনজাতি
সমূহৰ কল্যাণৰ
বিষয়ত সংঘৰ নিয়ন্ত্ৰণ।

৩৩৯। (১) *[[*** **]] ৰাজ্যবোৰৰ অনুসূচিত অঞ্চল বিলাকৰ প্ৰশাসনৰ আৰু অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ কল্যাণৰ বিষয়ে প্ৰতিবেদন দিবলৈ ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা যিকোনো সময়তে এটি আয়োগ নিযুক্ত কৰিব পাৰে আৰু এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণৰ পৰা দহ বছৰৰ মূৰত তেনে আয়োগ নিযুক্ত কৰিব লাগিব।

সেই আদেশত আয়োগৰ গঠন, ক্ষমতা আৰু প্ৰক্ৰিয়া পৰিভাষিত কৰি দিব পাৰে আৰু ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আৱশ্যকীয় বা বাঞ্ছনীয় বুলি বিবেচনা কৰা মতে তেনে কোনো প্ৰাসংগিক বা আনুসংগিক উপবন্ধও কৰিব পাৰে।

(২) কোনো ৰাজ্যৰ অনুসূচিত জনজাতি সমূহৰ কল্যাণৰ কাৰণে অত্যাৱশ্যকীয় বুলি নিৰ্দেশিত বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া আঁচনি সমূহৰ প্ৰস্তুতকৰণ আৰু কাৰ্য্যকৰী কৰা বিষয়ত *[[কোনো ৰাজ্যক নিৰ্দেশ দিবলৈ সংঘৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা বিস্তৃত হ'ব।

১। সংবিধান (পঞ্চযষ্ঠিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯০ ৰ দ্বাৰা পুনঃ সংস্থাপিত।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'প্ৰথম অনুসূচীৰ ক ভাগ আৰু খ ভাগত নিৰ্দিষ্ট এই কথাখিনি লোপ কৰা হৈছে।

৩। উক্ত অধিনিয়মৰ দ্বাৰা 'এনে যিকোনো ৰাজ্য'ৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

ষষ্ঠদশ ভাগ – কিছুমান শ্ৰেণীৰ সম্পৰ্কে বিশেষ উপবন্ধ – অনুচ্ছেদ ৩৪০ - ৩৪২

৩৪০। (১) ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত সামাজিক আৰু শিক্ষা বিষয়ক অনুন্নত শ্ৰেণীসমূহৰ অৱস্থাৰ বিষয়ে আৰু কেনেবোৰ অসুবিধাৰ মাজত তেওঁলোকে শ্ৰম কৰে সেই বিষয়ে অনুসন্ধান কৰি তেনে অসুবিধা দূৰ কৰিবৰ কাৰণে আৰু তেওঁলোকৰ অৱস্থা উন্নত কৰিবলৈ সংঘ বা কোনো ৰাজ্যই হাতত লবলগীয়া ব্যৱস্থা সম্পৰ্কে আৰু সেই উদ্দেশ্যেৰে সংঘ বা কোনো ৰাজ্যই কিমান অনুদান দিয়া উচিত আৰু কেনে চৰ্ত সাপেক্ষে এনে অনুদান দিয়া উচিত সেই সম্পৰ্কে ছুপাৰিছ কৰিবলৈ ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে, আদেশৰ দ্বাৰা তেওঁ উপযুক্ত বিবেচনা কৰা ব্যক্তি সমূহৰে গঠিত এটি আয়োগ নিযুক্ত কৰিব পাৰে, আৰু এনে আয়োগ নিযুক্ত কৰা আদেশে সেই আয়োগে অনুসৰণ কৰিবলগীয়া প্ৰক্ৰিয়াও পৰিভাষিত কৰি দিব।

অনুন্নত শ্ৰেণী সমূহৰ অৱস্থাৰ অনুসন্ধান কৰিবলৈ আয়োগৰ নিযুক্তি।

(২) এনে ভাৱে নিযুক্ত আয়োগে তেওঁলোকলৈ নিৰ্দেশিত কৰা সকলো বিষয়ে অনুসন্ধান কৰিব আৰু অনুসন্ধান কৰি পোৱা তথ্য সমূহ সন্নিবিষ্ট কৰি আৰু তেওঁলোকে উচিত বিবেচনা কৰা ছুপাৰিছ সমূহ দি ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ওচৰত এখন প্ৰতিবেদন দাখিল কৰিব।

(৩) এনে ভাৱে দিয়া প্ৰতিবেদনৰ প্ৰতিলিপি এখন আৰু লগতে সেই সম্পৰ্কত লোৱা কৰ্মপত্ৰৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰি জ্ঞাপন এখন সংসদৰ প্ৰত্যেক সদনতে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে দাখিল কৰাব।

৩৪১। (১) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে ' [ ] ' বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ সন্মত, আৰু ৰাজ্য হলে ' [* * *] ' তাৰ ৰাজ্যপালৰ ' [* * *] ' লগত পৰামৰ্শ কৰাৰ পিচত ' [যথাস্থিতি সেই ৰাজ্যৰ বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ] ' সম্পৰ্কত কোনবোৰ বৰ্ণ, জাতি বা জনজাতি অথবা বৰ্ণ, জাতি বা জনজাতিৰ ভিতৰত কোনবোৰ ভাগ বা সমষ্টি এই সংবিধানৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে অনুসূচিত জাতি বুলি গণ্য কৰা হব তাকে লোক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিব পাৰে।

অনুসূচিত জাতিসমূহ।

(২) খণ্ড (১) ৰ অধীনত জাৰি কৰা কোনো অধিসূচনাৰ বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া কোনো বৰ্ণ, জাতি, বা জনজাতি নাইবা কোনো বৰ্ণ, জাতি বা জনজাতি সমূহৰ ভাগ সমষ্টিক সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা অনুসূচিত জাতিৰ সূচীৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব নাইবা বৰ্হিভূত কৰিব পাৰে। কিন্তু পূৰ্বোক্ত ব্যৱস্থাৰ ব্যতিৰেকে সেই খণ্ড মতে জাৰি কৰা অধিসূচনা এখন কোনো পৰবৰ্তী অধিসূচনাৰ দ্বাৰা পৰিবৰ্তন কৰিব নোৱাৰিব।

৩৪২। (১) ' [কোনো ৰাজ্যৰ] ' বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ সন্মত, আৰু ৰাজ্য হলে ' [* * *] ' তাৰ ৰাজ্যপালৰ ' [* * *] ' লগত পৰামৰ্শ কৰাৰ পিচত ' [যথাস্থিতি সেই ৰাজ্যৰ বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ] ' সম্পৰ্কত কোনবোৰ জনজাতি বা জনজাতীয় সম্প্ৰদায় অথবা জনজাতি বা অজনজাতীয় সম্প্ৰদায়ৰ ভিতৰত কোনবোৰ ভাগ সমষ্টিক এই সংবিধানৰ প্ৰয়োজনৰ কাৰণে অনুসূচিত জনজাতি বুলি গণ্য কৰা হব তাক লোক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিব পাৰে।

অনুসূচিত জনজাতিসমূহ।

(২) খণ্ড (১) ৰ অধীনত জাৰি কৰা কোনো অধিসূচনা বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া কোনো জনজাতি বা জনজাতীয় সম্প্ৰদায় নাইবা জনজাতি বা জনজাতীয় সম্প্ৰদায়ৰ ভিতৰত থকা ভাগ বা সমষ্টিক সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা অনুসূচিত জনজাতিৰ সূচীত অন্তৰ্ভুক্ত বা বৰ্হিভূত কৰিব পাৰে কিন্তু, পূৰ্বোক্ত ব্যৱস্থাৰ ব্যতিৰেকে সেই খণ্ড মতে জাৰি কৰা অধিসূচনা এখন কোনো পৰবৰ্তী অধিসূচনাৰ দ্বাৰা পৰিবৰ্তন কৰিব নোৱাৰিব।

১। সংবিধান (প্ৰথম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫১ ৰ ১০ ধাৰাৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা অন্তৰ্ভুক্ত।

৩। উক্ত অধিনিয়মৰ উক্ত ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা লোপ কৰা হৈছে।

৪। উক্ত অধিনিয়মৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'বা ৰাজপ্ৰমুখ' কথাখিনি লোপ কৰা হৈছে।

সপ্তদশ ভাগ

ৰাজভাষা

প্ৰথম অধ্যায় - সংঘৰ ভাষা

৩৪৩। (১) সংঘৰ ৰাজভাষা দেৱনাগৰী লিপিত লিখা হ'ব।

সংঘৰ চৰকাৰী প্ৰয়োজনৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰিব লগীয়া সংখ্যাৰ ৰূপ ভাৰতীয় সংখ্যাৰ অন্তৰ্ৰাষ্ট্ৰীয় ৰূপ হ'ব।

সংঘৰ ৰাজভাষা।

(২) খণ্ড (১)ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পৰা পোন্ধৰ বছৰ কালৰ বাবে, এনে প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে সংঘৰ যিবোৰ চৰকাৰী প্ৰয়োজনৰ বাবে ইংৰাজী ভাষা ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল তেনে সকলোবোৰ চৰকাৰী প্ৰয়োজনৰ বাবে ইংৰাজী চলি থাকিবঃ

পৰন্তু, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে, উক্ত কালছোৱাৰ ভিতৰত আদেশৰ দ্বাৰা সংঘৰ যিকোনো চৰকাৰী প্ৰয়োজনৰ বাবে ইংৰাজী ভাষাৰ উপৰিও হিন্দী ভাষা আৰু অন্তৰ্ৰাষ্ট্ৰীয় ৰূপৰ ভাৰতীয় সংখ্যাৰ উপৰিও সংখ্যাৰ দেৱনাগৰী ৰূপ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ প্ৰাধিকাৰ দিব পাৰে।

(৩) এই অনুচ্ছেদত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা উক্ত পোন্ধৰ বছৰ কালৰ পিচতো এনে প্ৰয়োজনৰ বাবে —

(ক) ইংৰাজী ভাষা, অথবা

(খ) দেৱনাগৰী ৰূপৰ সংখ্যা,

ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ উপবন্ধ কৰিব পাৰে, যিবিলাক প্ৰয়োজন সেই বিধিত বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়ে।

৩৪৪। (১) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পৰা পাঁচ বছৰৰ মূৰত আৰু তাৰ পিচত এনে প্ৰাৰম্ভণিৰ পৰা দহ বছৰৰ মূৰত আদেশৰ দ্বাৰা এটা আয়োগ গঠন কৰিব যি আয়োগ ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা যথা নিযুক্ত এজন সভাপতি আৰু অষ্টম অনুসূচীত বিনিৰ্দিষ্ট বিভিন্ন ভাষাক প্ৰতিনিধিত্ব কৰা এনে আন সদস্য সকলৰে গঠিত হ'ব আৰু সেই আদেশে আয়োগৰ দ্বাৰা অনুসৰণীয় প্ৰক্ৰিয়া পৰিভাষিত কৰি দিব।

ৰাজভাষাৰ সম্বন্ধত
আয়োগ আৰু
সংসদৰ সমিতি।

(২) আয়োগৰ কৰ্তব্য হ'ব —

(ক) সংঘৰ চৰকাৰী প্ৰয়োজন সমূহৰ বাবে হিন্দী ভাষাক উত্তৰোত্তৰ অধিক ব্যৱহাৰ কৰাত;

(খ) সংঘৰ সকলো বা যিকোনো চৰকাৰী প্ৰয়োজনৰ বাবে ইংৰাজী ভাষাৰ ব্যৱহাৰৰ ওপৰত নিৰ্বন্ধন আৰোপ কৰাত;

(গ) অনুচ্ছেদ ৩৪৮ত উল্লিখিত প্ৰয়োজন সমূহৰ সকলো বা যিকোনোটোৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰিব লগীয়া ভাষাৰ ক্ষেত্ৰত;

(ঘ) সংঘৰ যিকোনোটো বা ততোধিক বিনিৰ্দিষ্ট প্ৰয়োজন সমূহৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰিবলগীয়া সংখ্যাৰ ৰূপৰ সম্পৰ্কত;

(ঙ) সংঘৰ ৰাজভাষাৰ সম্বন্ধত আৰু সংঘৰ আৰু কোনো এখন ৰাজ্যৰ মাজত অথবা এখন ৰাজ্য আৰু আন এখনৰ মাজত যোগাযোগৰ বাবে ভাষাৰ সম্বন্ধত আৰু তাৰ ব্যৱহাৰৰ সম্বন্ধত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা আয়োগৰ প্ৰতি নিৰ্দেশিত আন যিকোনো বিষয়ত;

ৰাষ্ট্ৰপতিলৈ চূপাৰিছ কৰা।

সপ্তদশ ভাগ-ৰাজভাষা — অনুচ্ছেদ ৩৪৪-৩৪৮

(৩) খণ্ড (২) ৰ অধীনত চূপাৰিছ কৰোতে আয়োগে ভাৰতৰ ঔদ্যোগিক, সাংস্কৃতিক আৰু বৈজ্ঞানিক উন্নয়নৰ প্ৰতি আৰু লোকসেৱা সমূহৰ সম্বন্ধত অহিন্দী ভাষা-ভাষী অঞ্চল সমূহৰ লোক সকলৰ ন্যায় সংগত দাবী আৰু স্বার্থৰ প্ৰতি যথাযোগ্য দৃষ্টি ৰাখিব।

(৪) যথাক্ৰমে লোক সভাৰ সদস্য সকলৰ দ্বাৰা আৰু ৰাজ্যসভাৰ সদস্য সকলৰ দ্বাৰা আনুপাতিক প্ৰতিনিধিত্ব পদ্ধতি অনুসাৰে একল সংক্ৰমণীয় ভোটৰ দ্বাৰা নিৰ্বাচিত লোক সভাৰ কুৰিজন সদস্য আৰু ৰাজ্য সভাৰ দহজন সদস্যক লৈ মুঠ ত্ৰিশজন সদস্যৰে এখন সমিতি গঠিত হ'ব।

(৫) খণ্ড (১)ৰ অধীনত গঠিত আয়োগৰ চূপাৰিছ সমূহ পৰীক্ষা কৰা আৰু তাৰ ওপৰত তেওঁলোকৰ ৰায় দি ৰাষ্ট্ৰপতিলৈ প্ৰতিবেদন দিয়াটো সমিতি খনৰ কৰ্তব্য হ'ব।

(৬) অনুচ্ছেদ ৩৪৩ ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে খণ্ড (৫)ত নিৰ্দেশিত প্ৰতিবেদন বিবেচনা কৰাৰ পিচত, সেই সম্পূৰ্ণ প্ৰতিবেদন বা তাৰ কোনো ভাগ অনুসৰি নিৰ্দেশ দিব পাৰে।

দ্বিতীয় অধ্যায় — আঞ্চলিক ভাষাসমূহ

কোনো ৰাজ্যৰ
ৰাজভাষা বা ভাষা
সমূহ।

৩৪৫। অনুচ্ছেদ ৩৪৬ আৰু ৩৪৭ৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে, কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে বিধিৰ দ্বাৰা সেই ৰাজ্যৰ ব্যৱহৃত ভাষাসমূহৰ যিকোনো এটা বা ততোধিক ভাষাক অথবা হিন্দীক সেই ৰাজ্যৰ চৰকাৰী প্ৰয়োজন সমূহৰ সকলোবোৰ বা যিকোনোটোৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰিবলগীয়া ভাষা বা ভাষা সমূহ বুলি গ্ৰহণ কৰিব পাৰে :

পৰন্তু, ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে অন্যথা উপবন্ধ নকৰা পৰ্য্যন্ত ৰাজ্যখনৰ ভিতৰত এনেবোৰ চৰকাৰী প্ৰয়োজনৰ বাবে ইংৰাজী ভাষাৰ ব্যৱহাৰ চলি থাকিব যিবোৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে সেই ভাষা চলি আছিল।

এখন ৰাজ্য আৰু আন
এখনৰ মাজত অথবা
এখন ৰাজ্য আৰু সংঘৰ
মাজত যোগাযোগৰ
বাবে ৰাজভাষা।

৩৪৬। সংঘৰ চৰকাৰী প্ৰয়োজন সমূহৰ বাবে ব্যৱহাৰৰ কাৰণে সম্প্ৰতি প্ৰাধিকৃত ভাষাটোৱেই এখন ৰাজ্য আৰু আন এখন ৰাজ্যৰ মাজত আৰু এখন ৰাজ্য আৰু সংঘৰ মাজত যোগাযোগৰ বাবে ৰাজভাষা হ'ব :

পৰন্তু, যদি দুই বা ততোধিক ৰাজ্য এই বুলি সন্মত হয় যে তেনে ৰাজ্যৰ মাজত যোগাযোগৰ বাবে হিন্দী ভাষাই ৰাজভাষা হোৱা উচিত তেনেহলে তেনে যোগাযোগৰ বাবে সেই ভাষা ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে।

কোনো ৰাজ্যৰ লোক
সংখ্যাৰ কোনো
এভাগৰ দ্বাৰা কথিত
ভাষাৰ সম্পৰ্কত বিশেষ
উপবন্ধ।

৩৪৭। সেই সম্পৰ্কে কোনো দাবী উত্থাপন কৰিলে, ৰাষ্ট্ৰপতি যদি সন্তুষ্ট হয় যে কোনো এখন ৰাজ্যৰ জনসংখ্যাৰ পৰ্য্যাপ্ত অনুপাত এটাই তেওঁলোকৰ দ্বাৰা কথিত কোনো এটা ভাষাক ব্যৱহাৰ কৰাটো সেই ৰাজ্যৰ দ্বাৰা স্বীকৃত হোৱাটো কামনা কৰে, তেনেহলে তেওঁ নিৰ্দেশ দিব পাৰে যে তেনে ভাষাও তেওঁৰ দ্বাৰা যথা বিনিৰ্দিষ্ট প্ৰয়োজনৰ বাবে সেই ৰাজ্যৰ ভিতৰত বা তাৰ কোনো ভাগত চৰকাৰী ভাৱে স্বীকৃত হ'ব।

তৃতীয় অধ্যায় — উচ্চতম ন্যায়ালয়, উচ্চ ন্যায়ালয় আদিৰ ভাষা

উচ্চতম ন্যায়ালয় আৰু
উচ্চ ন্যায়ালয় সমূহত
তথা অধিনিয়ম,
বিধেয়ক আদিত
ব্যৱহাৰ কৰিবলগীয়া
ভাষা।

৩৪৮। (১) এই ভাগৰ পূৰ্বোক্ত উপবন্ধ সমূহত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা অন্যথা উপবন্ধ নকৰা পৰ্য্যন্ত —

(ক) উচ্চতম ন্যায়ালয় আৰু প্ৰত্যেক উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ সকলো কাৰ্য্যবাহী,

(খ) (i) সংসদৰ যিকোনোটো সদনত অথবা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদনত বা যিকোনোটো সদনত উত্থাপন কৰিবলগীয়া সকলো বিধেয়কৰ বা প্ৰস্তাৱ কৰিবলগীয়া যিকোনো সংশোধনীৰ প্ৰাধিকৃত পাঠ,

(ii) সংসদৰ দ্বাৰা অথবা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা পাৰিত সকলো অধিনিয়মৰ আৰু ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা অথবা কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা * *] প্ৰখ্যাপিত সকলো অধ্যাদেশৰ প্ৰাধিকৃত পাঠ, আৰু

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰাৰ আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'বা ৰাজপ্ৰমুখ' শব্দ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

সপ্তদশ ভাগ-ৰাজভাষা – অনুচ্ছেদ ৩৪৮-৩৫০ক

(iii) এই সংবিধানৰ অধীনত অথবা সংসদৰ দ্বাৰা বা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধিৰ অধীনত জাৰি কৰা সকলো আদেশৰ, নিয়মালীৰ, বিনিয়মৰ আৰু উপবিধিৰ প্ৰাধিকৃত পাঠ ইংৰাজী ভাষাত হ'ব।

(২) খণ্ড (১) ৰ উপখণ্ড (ক)ত যিকোনো কথা থকা সত্বেও, কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্য পালে [* * *] ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পূৰ্ব সন্মতি ক্ৰমে হিন্দী ভাষাক অথবা সেই ৰাজ্যৰ যিকোনো চৰকাৰী প্ৰয়োজন সমূহৰ বাবে ব্যৱহৃত আন যিকোনো ভাষাক সেই ৰাজ্যত মুখ্যস্থান থকা উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ কাৰ্য্যবাহীত ব্যৱহাৰৰ কাৰণে প্ৰাধিকাৰ দিব পাৰে :

পৰন্তু, এনে উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা পাৰিত বা দিয়া হোৱা কোনো নিৰ্ণয়, ডিক্ৰী বা আদেশৰ বেলিকা এই খণ্ডৰ কোনো কথা প্ৰযোজ্য নহ'ব।

(৩) খণ্ড (১)ৰ উপখণ্ড (খ) ত যিকোনো কথা থকা সত্বেও, য'তনেকি কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলত উত্থাপিত কোনো বিধেয়কত বা পাৰিত কোনো অধিনিয়মত অথবা ৰাজ্যখনৰ ৰাজপালৰ [* * *] দ্বাৰা প্ৰখ্যাপিত অধ্যাদেশ সমূহৰ নাইবা সেই উপখণ্ডৰ দফা (iii) ত নিৰ্দেশিত কোনো আদেশ, নিয়ম, বিনিয়ম বা উপবিধিত ব্যৱহাৰৰ বাবে ইংৰাজী ভাষাৰ বাহিৰে কোনো ভাষা বিহিত কৰি দিয়ে, তেনে ক্ষেত্ৰত ৰাজ্যখনৰ ৰাজ্যপালৰ [* * *] প্ৰধিকাৰৰ দ্বাৰা সেই ৰাজ্যৰ ৰাজপত্ৰত প্ৰকাশিত তাৰ ইংৰাজী অনুবাদ এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত তাৰ প্ৰাধিকৃত ইংৰাজী পাঠ বুলি গণ্য কৰা হ'ব।

৩৪৯। এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পৰা পোন্ধৰ বছৰ কালৰধিৰ ভিতৰত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পূৰ্ব মঞ্জুৰী বিনা, অনুচ্ছেদ ৩৪৮ৰ খণ্ড (১) ত উল্লিখিত প্ৰয়োজন সমূহৰ যিকোনোটোৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ ভাষাৰ উপবন্ধ কৰি কোনো বিধেয়ক বা সংশোধনী সংসদৰ যিকোনোটো সদনত উত্থাপিত বা প্ৰস্তাৱিত কৰিব নোৱাৰিব, আৰু ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে অনুচ্ছেদ ৩৪৪ৰ খণ্ড (১) ৰ অধীনত গঠিত আয়োগৰ চূপাৰিছ সমূহ আৰু সেই অনুচ্ছেদৰ খণ্ড (৪)ৰ অধীনত গঠিত সমিতিৰ প্ৰতিবেদন বিবেচনা নকৰাকৈ এনেকোনো বিধেয়ক উত্থাপন কৰিবলৈ বা এনে কোনো সংশোধনী প্ৰস্তাৱ কৰিবলৈ তেওঁৰ মঞ্জুৰী নিদিব।

ভাষা সম্বন্ধীয় কোনো কোনো বিধি অধিনিয়মিত কৰিবৰ বাবে বিশেষ প্ৰক্ৰিয়া।

চতুৰ্থ অধ্যায়—বিশেষ নিৰ্দেশাৱলী

[৩৫০। প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়েই সংঘৰ বা কোনো ৰাজ্যৰ কোনো পদাধিকাৰী বা প্ৰাধিকাৰীৰ ওচৰত যথাস্থিতি সংঘ বা সেই ৰাজ্যত ব্যৱহৃত ভাষা সমূহৰ যিকোনোটো ভাষাত কোনো অভিযোগ মোচনৰ কাৰণে অভিবেদন দাখিল কৰিবলৈ হক্‌দাৰ হ'ব।

অভিযোগ মোচনৰ কাৰণে দিয়া অভিবেদন সমূহত ব্যৱহাৰ কৰিব লগীয়া ভাষা।

[৩৫০ ক। প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ আৰু ৰাজ্যৰ ভিতৰত থকা প্ৰত্যেক স্থানীয় প্ৰাধিকাৰীৰ এইটো প্ৰয়াস হ'ব লাগিব যে ভাষিক সংখ্যালঘু সমষ্টি সমূহৰ লৰা-ছোৱালীৰ শিক্ষাৰ প্ৰাথমিক স্তৰত মাতৃ ভাষাত শিক্ষাদানৰ বাবে পৰ্যাপ্ত সা-সুবিধা দিব লাগিব ; আৰু ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে যিকোনো ৰাজ্যক এনে নিৰ্দেশ দিব পাৰে যিটোনেকি এনে সুবিধাৰ উপবন্ধ সুনিশ্চিত কৰিবৰ বাবে তেওঁ আৱশ্যকীয় বা উচিত বুলি বিবেচনা কৰে।

প্ৰাথমিক স্তৰত মাতৃভাষাত শিক্ষাদানৰ বাবে সুবিধা সমূহ।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'বা ৰাজপ্ৰমুখ' শব্দ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

সপ্তদশ ভাগ- বাজভাষা- অনুচ্ছেদ ৩৫০খ - ৩৫১

ভাষিক সংখ্যালঘু
সকলৰ বাবে বিশেষ
পদাধিকাৰী।

৩৫০খ। (১) ভাষিক সংখ্যালঘু সকলৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা নিযুক্ত এজন বিশেষ পদাধিকাৰী থাকিব।

(২) এই সংবিধানৰ অধীনত ভাষিক সংখ্যালঘু সকলৰ বাবে উপবন্ধিত ৰক্ষণাবেক্ষণ সম্বন্ধীয় সকলো বিষয়ে অনুসন্ধান কৰাটো আৰু এই বিষয় সমূহৰ ওপৰত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা যথানিৰ্দেশিত সময়ৰ ব্যৱধানত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ওচৰত প্ৰতিবেদন দাখিল কৰাটো এই বিশেষ পদাধিকাৰী জনৰ কৰ্তব্য হ'ব আৰু ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে এনে সকলো প্ৰতিবেদন সংসদৰ প্ৰত্যেক সদনতে দিয়াব আৰু সংশ্লিষ্ট ৰাজ্যখনৰ চৰকাৰলৈকো পঠোৱাব।]

হিন্দী ভাষাৰ উন্নয়নৰ
অৰ্থে নিৰ্দেশ।

৩৫১। হিন্দী ভাষাৰ প্ৰসাৰ বৃদ্ধি কৰি ভাৰতৰ মিশ্ৰিত সংস্কৃতিৰ সকলো উপাদানৰ অভিব্যক্তিৰ মাধ্যম ৰূপে সেৱা কৰিব পৰাকৈ ইয়াৰ উন্নতি সাধন কৰা আৰু এই ভাষাৰ নিজস্ব প্ৰতিভাৰ ওপৰত হস্তক্ষেপ নকৰাকৈ হিন্দুস্থানী আৰু অষ্টম অনুসূচীত বিনিৰ্দিষ্ট ভাৰতৰ অন্যান্য ভাষাবোৰৰ ৰূপ, ঠাঁচ আৰু অভিব্যক্তি সমূহ আহৰণৰ যোগেদি আৰু ইয়াৰ শব্দকোষৰ বাবে য'তেই আৱশ্যকীয় বা বাঞ্ছনীয় হয় ততেই মুখ্যতঃ সংস্কৃতৰ পৰা আৰু গৌণতঃ আন ভাষাবোৰৰ পৰা শব্দ সংগ্ৰহ কৰি হিন্দী ভাষাৰ সমৃদ্ধি সুনিশ্চিত কৰাটো সংঘৰ কৰ্তব্য হ'ব।

অষ্টাদশ ভাগ

সংকটকালীন উপবন্ধ সমূহ

৩৫২। (১) যদি ৰাষ্ট্ৰপতি এই বুলি পতিয়ন যায় যে যুদ্ধ বা বহিঃআক্ৰমণ অথবা ^১[সশস্ত্ৰ বিদ্রোহৰ] দ্বাৰা এনে গুৰুতৰ সংকট অৱস্থাৰ সৃষ্টি হৈছে যাৰ দ্বাৰা ভাৰতৰ বা ইয়াৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো ভাগৰ নিৰাপত্তা বিপন্ন হৈছে, তেনেহলে তেওঁ উদ্যোগৰ দ্বাৰা ^২[উদ্যোগটোত যথা বিনিৰ্দিষ্ট অনুযায়ী সমগ্ৰ ভাৰতৰ অথবা ইয়াৰ এনে কোনো ভাগৰ সম্বন্ধত] সেই মৰ্মে ঘোষণা কৰিব পাৰে।

সংকট অৱস্থাৰ
উদ্যোগ।

^৩[স্পষ্টীকৰণ :- ভাৰতৰ বা ইয়াৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো ভাগৰ নিৰাপত্তা যুদ্ধৰ দ্বাৰা বা বহিঃআক্ৰমণৰ দ্বাৰা বা সশস্ত্ৰ বিদ্রোহৰ দ্বাৰা বিপন্ন হোৱা বুলি ঘোষণা কৰি সংকটকালীন উদ্যোগ, যুদ্ধ বা তেনে কোনো আক্ৰমণ বা বিদ্রোহ প্ৰকৃততে হোৱাৰ পূৰ্বেই কৰিব পাৰে - যদিহে ৰাষ্ট্ৰপতি এই বুলি পতিয়ন যায় যে এই বিলাকৰ পৰা আসন্ন বিপদ হৈছে।]

^৪[(২) খণ্ড (১) ৰ অধীনত জাৰি কৰা কোনো উদ্যোগ পৰৱৰ্তী উদ্যোগৰ দ্বাৰা পৰিবৰ্তিত বা প্ৰতিসংহত কৰিব পাৰিব।

(৩) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে খণ্ড (১) ৰ অধীনত কোনো উদ্যোগ বা এনে উদ্যোগ পৰিবৰ্তন কৰি দিয়া কোনো উদ্যোগ জাৰি নকৰিব যদিহে এনে উদ্যোগ কৰিব লাগে বুলি সংঘৰ মন্ত্ৰী মণ্ডলৰ (অৰ্থাৎ প্ৰধান মন্ত্ৰী আৰু অনুচ্ছেদ ৭৫ ৰ অধীনত নিয়োজিত কেবিনেট পৰ্যায়ৰ আন মন্ত্ৰী সকলৰ দ্বাৰা গঠিত পৰিষদৰ) সিদ্ধান্ত লিখিতভাৱে তেওঁক জনোৱা নহয়।

(৪) এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত জাৰি কৰা প্ৰত্যেকটো উদ্যোগ সংসদৰ প্ৰত্যেক সদনৰ আগত উপস্থাপিত কৰিব লাগিব আৰু পূৰ্ববৰ্তী উদ্যোগ প্ৰতিসংহৰণ কৰি দিয়া উদ্যোগৰ ব্যতিৰেকে, এনে উদ্যোগ এমাহকাল অতিবাহিত হোৱাৰ লগে লগে প্ৰবৰ্তিত নোহোৱা হব যদিহে সেই কালছোৱা অতিবাহিত হোৱাৰ পূৰ্বে সংসদৰ উভয় সদনৰ সংকল্পৰ দ্বাৰা তাক অনুমোদিত কৰা নহয় :

পৰন্তু, যদি এনে কোনো উদ্যোগ (পূৰ্ববৰ্তী উদ্যোগ প্ৰতিসংহত কৰি কৰা উদ্যোগ নহয়) এনে সময়ত জাৰি কৰা হয় যি সময়ত লোক সভা বিঘটিত হৈ থাকে বা এই খণ্ডত উল্লেখ কৰা এমাহ কালৰ ভিতৰত লোকসভাৰ বিঘটন হয়, আৰু যদি ৰাজ্য সভাৰ দ্বাৰা এই উদ্যোগ অনুমোদন কৰি কোনো সংকল্প পাৰিত হয়, কিন্তু সেই কালছোৱা অতিবাহিত হোৱাৰ পূৰ্বে লোক সভাৰ দ্বাৰা এনে উদ্যোগৰ সম্বন্ধত কোনো সংকল্প পাৰিত নহয়, তেনেহলে পুনৰ্গঠিত লোক সভাৰ প্ৰথম বৈঠক বহা তাৰিখৰ পৰা ত্ৰিশ দিনৰ অৱসানত উদ্যোগটো কাৰ্য্যকৰী নোহোৱা হব যদিহে উক্ত ত্ৰিশ দিনৰ কাল অৱসানৰ পূৰ্বে লোক সভাৰ দ্বাৰা উদ্যোগটো অনুমোদন কৰি কোনো সংকল্প পাৰিত নহয়।

১। সংবিধান (চতুঃচত্বৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৩৭ ৰ দ্বাৰা "আভ্যন্তৰীণ অশান্তি" ৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

২। সংবিধান (দ্বাচত্বৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৪৮ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

৩। সংবিধান (চতুঃচত্বৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৩৭ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

৪। উক্ত অধিনিয়মৰ ধাৰা ৩৭ ৰ দ্বাৰা খণ্ড (২), (২) ক আৰু (৩) ৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

অষ্টাদশ ভাগ-সংকটকালীন উপবন্ধ সমূহ - অনুচ্ছেদ ৩৫২

(৫) এনেদৰে অনুমোদিত কোনো উদ্ঘোষণা যদিহে প্ৰতিসংহত নহয় তেনেহলে খণ্ড (৪) ৰ অধীনত উদ্ঘোষণাটো অনুমোদন কৰি লোৱা সংকল্পৰ দ্বিতীয়টো পাৰিত হোৱা তাৰিখৰ পৰা ছমাহ কাল অৱসান হোৱাৰ লগে লগে কাৰ্য্যকৰী নোহোৱা হব :

পৰন্তু, যদি আৰু যেতিয়াই এনে উদ্ঘোষণা বলবৎ কৰি ৰাখিবলৈ অনুমোদন কৰি সংসদৰ উভয় সদনৰ দ্বাৰা কোনো সংকল্প পাৰিত কৰা হয় তেতিয়া, যদিহে প্ৰতিসংহত নহয়, এই খণ্ডৰ অধীনত যি তাৰিখৰ পৰা অন্যথা উদ্ঘোষণাটো কাৰ্য্যকৰী নোহোৱা হ'লহেতেন সেই তাৰিখৰ পৰা ছমাহ কালৰ বাবে বলবৎ হৈ থাকিব :

অধিকন্তু, যদি এনে কোনো ছমাহ কালৰ ভিতৰত লোক সভাৰ বিষটন হয় আৰু ৰাজ্য সভাৰ দ্বাৰা এনে উদ্ঘোষণা বলবৎ ৰাখিবলৈ অনুমোদন কৰি কোনো সংকল্প পাৰিত হয় কিন্তু লোকসভাৰ দ্বাৰা তেনে উদ্ঘোষণা বলবৎ ৰখাৰ সম্ভৱত উক্ত কালৰ ভিতৰত পাৰিত নহয়, তেনেহলে পুনৰ্গঠিত লোকসভাৰ প্ৰথম বৈঠক বহা তাৰিখৰ পৰা ত্ৰিশ দিনৰ অৱসানত উদ্ঘোষণাটো কাৰ্য্যকৰী নোহোৱা হব -যদিহে উক্ত ত্ৰিশ দিনৰ কাল অৱসানৰ পূৰ্বে লোকসভাৰ দ্বাৰাও উদ্ঘোষণাটো বলবৎ ৰাখিবৰ বাবে অনুমোদন জনাই কোনো সংকল্প পাৰিত নহয়।

(৬) খণ্ড (৪) আৰু (৫) ৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে সংসদৰ যিকোনোটো সদনে সেই সদনৰ মুঠ সদস্য সংখ্যাৰ গৰিষ্ঠতাৰ দ্বাৰা আৰু সদনৰ উপস্থিত থকা আৰু ভোটদান কৰা সদস্য সকলৰ অনূন দুই-তৃতীয়াংশ সংখ্যা গৰিষ্ঠতাৰ দ্বাৰা কোনো সংকল্প পাৰিত কৰিব পাৰিব।

(৭) পূৰ্ববৰ্ত্তী খণ্ডসমূহত অন্তৰ্ভুক্ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, যদিহে লোকসভাই এনে উদ্ঘোষণা অননুমোদিত কৰি বা যথাস্থিতি, এনে উদ্ঘোষণা বলবৎ কৰি ৰখাটো অননুমোদিত কৰি কোনো সংকল্প পাৰিত কৰে তেনেহ'লে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে খণ্ড (১) ৰ অধীনত জাৰি কৰা উদ্ঘোষণা অথবা এনে উদ্ঘোষণাৰ পৰিবৰ্ত্তন কৰি জাৰি কৰা উদ্ঘোষণা প্ৰতিসংহৰণ কৰিব লাগিব।

(৮) যেতিয়া নেকি খণ্ড (১) ৰ অধীনত জাৰি কৰা কোনো উদ্ঘোষণা বা যথাস্থিতি তেনে উদ্ঘোষণা বলবৎ ৰখাটো অননুমোদন কৰিবৰ বাবে অথবা তেনে উদ্ঘোষণা পৰিবৰ্ত্তন কৰি জাৰি কৰা কোনো উদ্ঘোষণা অননুমোদন কৰিবৰ বাবে কোনো সংকল্প উত্থাপন কৰাৰ অভিপ্ৰায় জনাই লোক সভাৰ মুঠ সদস্য সংখ্যাৰ অনূন এক-দশমাংশৰ দ্বাৰা স্বাক্ষৰিত কোনো লিখিত জাননী-

(ক) সদনৰ অধিবেশন চলি থকা অৱস্থাত অধ্যক্ষক ; বা

(খ) সদনৰ অধিবেশন চলি নাথাকিলে ৰাষ্ট্ৰপতিক দিয়া হয়, তেনেহ'লে যথাস্থিতি অধ্যক্ষ বা ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে জাননী প্ৰাপ্ত কৰা তাৰিখৰ পৰা চৈধ্য দিনৰ ভিতৰত এনে সংকল্প বিবেচনাৰ উদ্দেশ্যে সদনৰ এক বিশেষ বৈঠক বহিব।]

১[*(৯)] এই অনুচ্ছেদৰ দ্বাৰা ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ওপৰত অৰ্পিত ক্ষমতাই বেলেগ বেলেগ আধাৰত যেনে যুদ্ধৰ বাবে বা বহিঃ আক্ৰমণৰ বাবে বা ১[সশস্ত্ৰ বিদ্ৰোহৰ] বাবে অথবা যুদ্ধ বা বহিঃ আক্ৰমণ বা ১[সশস্ত্ৰ বিদ্ৰোহৰ] পৰা হব পৰা আসন্ন বিপদৰ বাবে বেলেগ বেলেগ উদ্ঘোষণা জাৰি কৰাৰ ক্ষমতাকো অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব, লাগিলে খণ্ড (১) ৰ অধীনত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা ইতিমধ্যে জাৰি কৰা কোনো উদ্ঘোষণা আৰু তেনে উদ্ঘোষণাৰ পৰিবৰ্ত্তন চলি থাককেই বা নাথাকক।

৪[* * * * * * * *]

১। সংবিধান (অষ্টত্ৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫০ ৰ ধাৰা ৫ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (ভূতলক্ষী প্ৰভাৱেৰে)।

২। সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৩৭ ৰ দ্বাৰা খণ্ড (৪) ক খণ্ড (৯) বুলি পুনঃঅঙ্কিত কৰা হৈছে (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

৩। উক্ত অধিনিয়মৰ ধাৰা ৩৭ ৰ দ্বাৰা "আভ্যন্তৰীণ অশান্তি"ৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

৪। উক্ত অধিনিয়মৰ ধাৰা ৩৭ ৰ দ্বাৰা খণ্ড (৫) লোপ কৰা হৈছে (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

অষ্টাদশ ভাগ-সংকটকালীন উপবন্ধ সমূহ - অনুচ্ছেদ ৩৫৩-৩৫৬

৩৫৩। যেতিয়া সংকটকালীন অৱস্থাৰ উদ্যোগ্যতা প্ৰৱৰ্ত্তন হৈ থাকে, তেতিয়া –

সংকটকালীন অৱস্থাৰ
উদ্যোগ্যতাৰ প্ৰভাৱ।

(ক) এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, কোনো ৰাজ্যৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা কেনে ভাৱে প্ৰয়োগ কৰা হ'ব সেই বিষয়ে যিকোনো ৰাজ্যিক নিৰ্দেশ দিয়া পৰ্যন্ত সংঘৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা বিস্তাৰিত হ'ব;

(খ) যিকোনো বিষয়ত বিধি প্ৰণয়ন কৰিবলৈ সংসদৰ যি ক্ষমতা সেই ক্ষমতাই তেনে বিষয়ৰ সন্দৰ্ভত সংঘৰ ওপৰত বা সংঘৰ পদাধিকাৰী সকলৰ আৰু প্ৰাধিকাৰী সকলৰ ওপৰত ক্ষমতা অপৰ্ণ কৰিবলৈ আৰু কৰ্ত্তব্য আৰোপণ কৰিবলৈ অথবা ক্ষমতা অপৰ্ণ কৰিবৰ কাৰণে আৰু কৰ্ত্তব্য আৰোপণ কৰিবৰ কাৰণে প্ৰাধিকৃত কৰিবলৈ বিধি প্ৰস্তুত কৰিব পৰা ক্ষমতাকো অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব লাগিলে— সেই বিষয়টো সংঘ-সূচীত প্ৰগণিত নহওকৈইঃ

১। পৰন্তু, যেতিয়া ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কেৱলমাত্ৰ কোনো এক ভাগতহে সংকটকালীন অৱস্থাৰ উদ্যোগ্যতা বলবৎ হৈ থাকে তেতিয়া, –

(i) খণ্ড (ক) ৰ অধীনত নিৰ্দেশ দিবৰ বাবে সংঘৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা, আৰু

(ii) খণ্ড (খ) ৰ অধীনত বিধি প্ৰণয়ন কৰিবৰ বাবে সংসদৰ ক্ষমতা, –

যি ৰাজ্যত বা যি ৰাজ্যৰ কোনো ভাগত সংকটকালীন অৱস্থাৰ উদ্যোগ্যতা প্ৰৱৰ্ত্তিত হৈ থাকে তাৰ বাহিৰেও যিকোনো ৰাজ্যলৈ বিস্তাৰিত হ'ব যদিহে আৰু যি পৰ্য্যন্ত ভাৰতৰ যি ৰাজ্যক্ষেত্ৰত বা তাৰ কোনো ভাগত সংকটকালীন অৱস্থাৰ উদ্যোগ্যতা বলবৎ হৈ থাকে তাত বা তাৰ সন্দৰ্ভত চলি থকা কাৰ্য্যকলাপৰ দ্বাৰা ভাৰতৰ বা ইয়াৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো ভাগৰ নিৰাপত্তা বিপন্ন হয়।]

৩৫৪। (১) সংকট অৱস্থাৰ উদ্যোগ্যতা প্ৰৱৰ্ত্তিত হৈ থকা সময়ত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা নিৰ্দেশ দিব পাৰে যে অনুচ্ছেদ ২৬৮ ৰ পৰা ২৭৯ লৈ থকা সকলোবোৰ বা যিকোনোটি উপবন্ধ এনে কালৰ বাবে যিটোনেকি সেই আদেশত বিনিৰ্দ্দিষ্ট কৰি দিয়ে আৰু যিকোনো অৱস্থাতেই যি বিত্তীয় বছৰত এনে উদ্যোগ্যতা প্ৰৱৰ্ত্তনহীন হয় সেই বিত্তীয় বছৰৰ সমাপ্তিৰ পিচলৈকে বিস্তাৰিত নোহোৱাকৈ এনে ব্যতিক্ৰম বা পৰিবৰ্ত্তন সাপেক্ষে প্ৰভাৱী হ'ব যিটোনেকি তেওঁ উচিত বুলি ভাবে।

সংকট অৱস্থাৰ
উদ্যোগ্যতা বলবৎ থকা
সময়ত ৰাজস্ব বিতৰণ
সম্পৰ্কীয় উপবন্ধৰ
প্ৰয়োগ।

(২) খণ্ড (১) ৰ অধীনত দিয়া প্ৰত্যেক আদেশ, তেনে আদেশ দিয়াৰ পিচত যিমান পাৰি সোনকালে, সংসদৰ প্ৰত্যেক সদনতে দাখিল কৰিব লাগিব।

৩৫৫। বৈদেশিক আক্ৰমণ আৰু আভ্যন্তৰীণ অশান্তিৰ বিৰুদ্ধে প্ৰত্যেক ৰাজ্যকে ৰক্ষা কৰা আৰু এই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহৰ মতে যাতে প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ চৰকাৰ চলে তাক সুনিশ্চিত কৰাটো সংঘৰ কৰ্ত্তব্য হ'ব।

বৈদেশিক আক্ৰমণ
আৰু আভ্যন্তৰীণ
অশান্তিৰ বিৰুদ্ধে
ৰাজ্যসমূহক ৰক্ষা কৰা
সংঘৰ কৰ্ত্তব্য।

৩৫৬। (১) কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালৰ ^২[* * *] পৰা প্ৰতিবেদন পাই নাইবা আন প্ৰকাৰে যদি ৰাষ্ট্ৰপতি পতিয়ন যায় যে এই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহ অনুসৰি সেই ৰাজ্যৰ চৰকাৰ চলিব নোৱাৰা অৱস্থা এটাই দেখা দিছে, তেনেহলে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে উদ্যোগ্যতাৰ দ্বাৰা –

ৰাজ্যসমূহত
সাংবিধানিক যন্ত্ৰ
ব্যৰ্থ হোৱা বিষয়ক
উপবন্ধ।

(ক) সেই ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ সকলোবোৰ বা যিকোনোটি কৃত্য আৰু সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ বাহিৰে ৰাজ্যপালৰ ^৩[* * *] বা আন কোনো নিকায় বা প্ৰাধিকাৰীৰ ওপৰত ন্যস্ত হোৱা বা তেওঁলোকে প্ৰয়োগ কৰিব পৰা সকলোবোৰ বা যিকোনোটি ক্ষমতা নিজে গ্ৰহণ কৰিব পাৰে;

১। সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৪৯ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা “বা ৰাজপ্ৰমুখ” শব্দ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

৩। উক্ত অধিনিয়মৰ উক্ত ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা “বা যথাস্থিতি ৰাজপ্ৰমুখ” এই কথাখিনি লোপ কৰা হৈছে।

অষ্টাদশ ভাগ-সংকটকালীন উপবন্ধ সমূহ - অনুচ্ছেদ ৩৫৬

(খ) ঘোষণা কৰিব পাৰে যে, সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ ক্ষমতাসমূহ সংসদৰ দ্বাৰা বা সংসদৰ প্ৰাধিকাৰৰ অধীনত প্ৰয়োগযোগ্য হব;

(গ) সেই ৰাজ্যৰ কোনো নিকায় বা প্ৰাধিকাৰী সম্পৰ্কে এই সংবিধানত দিয়া কোনো উপবন্ধৰ প্ৰৱৰ্ত্তন সম্পূৰ্ণতঃ বা ভাগতঃ স্থগিত কৰণৰ উপবন্ধকে ধৰি উদ্‌ঘোষণাৰ উদ্দেশ্য কাৰ্য্যকৰী কৰিবৰ কাৰণে আৱশ্যকীয় বা বাঞ্ছনীয় বুলি ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে ভবা মতে তেনে কোনো প্ৰাসংগিক আৰু আনুষংগিক উপবন্ধ কৰিব পাৰে :

পৰন্তু, উচ্চ ন্যায়ালয়ত ন্যস্ত বা উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা প্ৰযোজ্য কোনো ক্ষমতা নিজৰ হাতলৈ নিবলৈ নাইবা উক্ত ন্যায়ালয় সম্পৰ্কে এই সংবিধানত দিয়া কোনো উপবন্ধৰ প্ৰৱৰ্ত্তন সম্পূৰ্ণতঃ বা ভাগতঃ স্থগিত কৰিবলৈ এই খণ্ডৰ কোনো কথাই ৰাষ্ট্ৰপতিক প্ৰাধিকাৰ নিদিয়ৈ।

(২) এনে কোনো উদ্‌ঘোষণা পৰৱৰ্ত্তী উদ্‌ঘোষণাৰ দ্বাৰা প্ৰতিসংহৰণ বা পৰিবৰ্ত্তন কৰিব পাৰে।

(৩) এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত কৰা প্ৰত্যেকটো উদ্‌ঘোষণা সংসদৰ প্ৰত্যেক সদনত দাখিল কৰিব লাগিব আৰু পূৰ্ববৰ্ত্তী উদ্‌ঘোষণা প্ৰতিসংহৰণ কৰা উদ্‌ঘোষণাৰ বাহিৰে আন উদ্‌ঘোষণা যদি দুমাহ কাল অতিবাহিত হোৱাৰ আগতে সংসদৰ উভয় সদনৰ সংকল্পৰ দ্বাৰা অনুমোদিত নহয় তেনেহলে সেই দুমাহ কাল অতিবাহিত হোৱাৰ লগে লগে প্ৰৱৰ্ত্তন নোহোৱা হব :

পৰন্তু, লোক সভা বিঘটন হোৱা সময়ত যদি এনে কোনো উদ্‌ঘোষণা (পূৰ্ববৰ্ত্তী উদ্‌ঘোষণা প্ৰতিসংহৰণ কৰা উদ্‌ঘোষণাৰ বাহিৰে) কৰা হয় বা এই খণ্ডত উল্লেখ কৰা দুমাহ কালৰ ভিতৰত লোকসভাৰ বিঘটন হয়, আৰু যদি ৰাজ্য সভাৰ দ্বাৰা উদ্‌ঘোষণা অনুমোদন কৰা কোনো সংকল্প পাৰিত হয় আৰু সেই কালছোৱা অতিবাহিত হোৱাৰ আগতে এনে উদ্‌ঘোষণা সম্পৰ্কে কোনো সংকল্প যদি লোক সভাৰ দ্বাৰা পাৰিত নহয়, তেনেহলে পুনৰ্গঠিত লোক সভাৰ প্ৰথম বৈঠক বহা দিনটোৰ পৰা ধৰি ত্ৰিশ দিনৰ অন্তত যদিহে লোক সভাৰ দ্বাৰাও সেই ত্ৰিশ দিন অন্ত পৰাৰ আগতে উদ্‌ঘোষণা অনুমোদন কৰি সংকল্প পাৰিত নহয়, সেই উদ্‌ঘোষণাৰ প্ৰৱৰ্ত্তন নোহোৱা হব।

(৪) এনেদৰে অনুমোদিত কোনো উদ্‌ঘোষণা যদিহে প্ৰতিসংহৰণ কৰা নহয়, তেনেহলে ^১[উদ্‌ঘোষণা জাৰি কৰা তাৰিখৰ পৰা ছমাহ] কাল অৱসানৰ অন্তত তাৰ প্ৰৱৰ্ত্তন নোহোৱা হব :

পৰন্তু, সংসদৰ উভয় সদনৰ দ্বাৰা যদি এনে কোনো উদ্‌ঘোষণা বলবৎ কৰি ৰাখিবলৈ অনুমোদন কৰি সংকল্প পাৰিত হয় আৰু যিমান বাৰলৈ পাৰিত হয় সিমান বাৰলৈ সেই উদ্‌ঘোষণা যদিহে প্ৰতিসংহৰণ কৰা নহয়, এই খণ্ডৰ অধীনত অন্যথা যিদিনা ইয়াৰ প্ৰৱৰ্ত্তন নোহোৱা হ'লহেঁতেন সেই দিনাৰ পৰা আৰু ^২[ছমাহলৈ] বলবৎ হৈ থাকিব, কিন্তু কোনো ক্ষেত্ৰতে এনে কোনো উদ্‌ঘোষণা তিনি বছৰতকৈ অধিক কাল বলবৎ নাথাকিব :

উপৰন্তু, এনে কোনো ^৩[ছমাহ] কালৰ ভিতৰত যদি লোক সভাৰ বিঘটন হয় আৰু ৰাজ্য সভাৰ দ্বাৰা এনে উদ্‌ঘোষণা বলবৎ কৰি ৰাখিবৰ কাৰণে অনুমোদন কৰি সংকল্প পাৰিত হয় অথচ সেই কালছোৱাৰ ভিতৰত এনে কোনো উদ্‌ঘোষণা বলবৎ কৰি ৰখাৰ সম্ভৱত যদি লোক সভাৰ দ্বাৰা কোনো সংকল্প পাৰিত নহয় তেনেহলে পুনৰ্গঠিত লোক সভাৰ প্ৰথম বৈঠক বহা দিনটোৰ পৰা ধৰি ত্ৰিশ দিনৰ অন্তত যদিহে লোক সভাৰ দ্বাৰাও সেই ত্ৰিশ দিন অন্ত পৰাৰ আগতে উদ্‌ঘোষণা বলবৎ কৰি ৰাখিবলৈ অনুমোদন কৰি সংকল্প পাৰিত নহয়, সেই উদ্‌ঘোষণাৰ প্ৰৱৰ্ত্তন নোহোৱা হব :

^৪[অধিকন্তু পঞ্জাৰ ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত ১১ মে, ১৯৮৭ ত খণ্ড (১) ৰ অধীনত কৰা উদ্‌ঘোষণাৰ ক্ষেত্ৰত এই খণ্ডৰ প্ৰথম পৰন্তুকত "তিনি বছৰ"ৰ প্ৰতি কৰা নিৰ্দেশক ^৫[পাঁচ বছৰ] প্ৰতি কৰা নিৰ্দেশ হিচাপে অৰ্থ কৰা হব।]

১। সংবিধান (চতুঃচত্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৩৮ ৰ দ্বাৰা "এবছৰ"ৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)। সংবিধান (দ্বাচত্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৫০ ৰ দ্বাৰা পূৰ্বৰ "ছমাহ" কালৰ পৰিবৰ্ত্তে "এবছৰ" কৰা হৈছিল।

২। সংবিধান (চতুঃচত্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৩৮ ৰ দ্বাৰা "এবছৰ"ৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)। সংবিধান (দ্বাচত্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৫০ ৰ দ্বাৰা পূৰ্বৰ "ছমাহ" কালৰ পৰিবৰ্ত্তে "এবছৰ" কৰা হৈছিল।

৩। সংবিধান (চতুঃষষ্টিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯০ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা (১৬-৪-১৯৯০ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) অন্তঃস্থাপিত।

৪। সংবিধান (সপ্তষষ্টিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯০ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা (৪-১০-১৯৯০ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) আৰু তাৰ পিচত সংবিধান (অষ্টষষ্টিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯১ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা (১২-৩-১৯৯১ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) সংশোধিত হৈ বৰ্ত্তমান ৰূপত আছে।

অষ্টাদশ ভাগ-সংকটকালীন উপবন্ধ সমূহ - অনুচ্ছেদ ৩৫৬-৩৫৭

৭ [(৫) খণ্ড (৪) ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, খণ্ড (৩) ৰ অধীনত অনুমোদিত কৰা কোনো উদ্ঘোষণা সেই উদ্ঘোষণা জাৰি কৰা তাৰিখৰ পৰা এবছৰতকৈ অধিক যিকোনো কালৰ বাবে বলবৎ ৰখাৰ সম্বন্ধত সংসদৰ যিকোনো সদনত কোনো সংকল্প পাৰিত নকৰিব, যদিহে —

(ক) এনে সংকল্প পাৰিত কৰাৰ সময়ত সমগ্ৰ ভাৰতত অথবা যথাস্থিতি সমগ্ৰ ৰাজ্যখনত বা তাৰ কোনো ভাগত সংকটকালীন অৱস্থাৰ উদ্ঘোষণা বলবৎ হৈ নাথাকে, আৰু

(খ) সংশ্লিষ্ট ৰাজ্যখনৰ বিধান সভালৈ সাধাৰণ নিৰ্বাচন পতাত হোৱা অসুবিধাবোৰৰ বাবে তেনে সংকল্পত বিনিৰ্দিষ্ট কালৰ কাৰণে খণ্ড (৩) ৰ অধীনত অনুমোদিত উদ্ঘোষণা বলবৎ ৰখাটো প্ৰয়োজনীয় বুলি নিৰ্বাচন আয়োগে প্ৰমাণিত নকৰে।]

৮ [x x x x x]

৯ [পৰন্তু এই খণ্ডৰ কোনো কথাই পঞ্জাৰ ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত ১১ মে, ১৯৮৭ ৰ খণ্ড (১) ৰ অধীনত কৰা উদ্ঘোষণাত প্ৰয়োগ নহব।]

৩৫৭। (১) যেতিয়া নেকি অনুচ্ছেদ ৩৫৬ ৰ খণ্ড (১) ৰ অধীনত জাৰি কৰা কোনো উদ্ঘোষণাৰ দ্বাৰা এইটো ঘোষণা কৰা হয় যে সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ ক্ষমতা সমূহ সংসদৰ দ্বাৰা বা সংসদৰ প্ৰাধিকাৰৰ অধীনত প্ৰযোজ্য হব, তেতিয়া—

(ক) সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ বিধি প্ৰণয়নৰ ক্ষমতা ৰাষ্ট্ৰপতিৰ হাতত অৰ্পণ কৰিবলৈ আৰু এনেভাৱে অৰ্পিত ক্ষমতা তেওঁ উচিত বুলি ভবা তেনে কোনো চৰ্তৰ অধীনে, সেই মৰ্মে তেওঁ বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া আন কোনো প্ৰাধিকাৰীক প্ৰত্যাযোজন কৰিবৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰপতিক প্ৰাধিকাৰ দিবলৈ সংসদ সক্ষম হব;

(খ) সংঘক বা তাৰ পদাধিকাৰী আৰু প্ৰাধিকাৰী সকলক ক্ষমতা অৰ্পণ আৰু কৰ্তব্য আৰোপণ কৰি নাইবা ক্ষমতা অৰ্পণ কৰিবৰ বাবে আৰু কৰ্তব্য আৰোপণ কৰিবৰ বাবে প্ৰাধিকৃত কৰি বিধি প্ৰণয়ন কৰিবলৈ সংসদ বা ৰাষ্ট্ৰপতি বা উপখণ্ড (ক) ৰ অধীনত বিধি প্ৰণয়নৰ এনে ক্ষমতা ন্যস্ত থকা আন প্ৰাধিকাৰী সক্ষম হব;

(গ) লোক সভাৰ অধিবেশন নবহা সময়ত সংসদৰ পৰা তেনে ব্যয়ৰ মঞ্জুৰী নোপোৱালৈকে ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা ব্যয় কৰিবলৈ প্ৰাধিকৃত কৰিবৰ কাৰণে ৰাষ্ট্ৰপতি সক্ষম হব।

১০ [(২) ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ ক্ষমতা প্ৰয়োগ কৰি সংসদৰ দ্বাৰা বা ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা অথবা খণ্ড (১) ৰ উপখণ্ড (ক) ত উল্লিখিত আন কোনো প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা প্ৰণীত এনে কোনো বিধি যি বিধি প্ৰণয়ন কৰিবলৈ অনুচ্ছেদ ৩৫৬ ৰ অধীনত উদ্ঘোষণা জাৰি নকৰাহেঁতেন সংসদ বা ৰাষ্ট্ৰপতি অথবা তেনে কোনো প্ৰাধিকাৰী সক্ষম নহ'লহেঁতেন, উদ্ঘোষণাৰ প্ৰৱৰ্ত্তন নোহোৱাৰ পিচতো, যেতিয়ালৈকে সমুচিত বিধান মণ্ডল বা আন প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা পৰিৱৰ্ত্তন বা নিৰসন বা সংশোধন কৰা নহয় তেতিয়ালৈকে বলবৎ হৈয়েই থাকিব।]

অনুচ্ছেদ ৩৫৬ৰ
অধীনত জাৰি কৰা
উদ্ঘোষণাৰ অধীনত
বিধায়িনী ক্ষমতাৰ
প্ৰয়োগ।

১। সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৩৮ দ্বাৰা পূৰ্বৰ খণ্ড (৫) ৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)। পূৰ্বৰ খণ্ড (৫) সংবিধান (অষ্টত্ৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৫ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত কৰা হৈছিল (ভূতলক্ষী প্ৰভাৱেৰে)।

২। সংবিধান (ত্ৰিযষ্টিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৯ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা (৬-১-১৯৯০ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) লোপ কৰা হৈছে, যি পূৰ্বে সংবিধান (উনষষ্টিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৮ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত কৰা হৈছিল।

৩। সংবিধান (চতুঃষষ্টিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯০ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা (১৬-৪-১৯৯০ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) অন্তঃস্থাপিত।

৪। সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৭ ৰ ধাৰা ৫১ ৰ দ্বাৰা পূৰ্বৰ খণ্ড (২) ৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

অষ্টাদশ ভাগ-সংকটকালীন উপবন্ধ সমূহ - অনুচ্ছেদ ৩৫৮-৩৫৯

সংকটৰ সময়ত অনুচ্ছেদ
১৯ ৰ উপবন্ধ সমূহ
নিলম্বন।

৩৫৮। (১) [যেতিয়ানেকি যুদ্ধ বা বহিঃ আক্রমণৰ দ্বাৰা ভাৰতৰ বা ইয়াৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো ভাগৰ নিৰাপত্তা বিপন্ন হোৱা বুলি ঘোষণা কৰি দিয়া সংকটকালীন উদ্‌ঘোষণা প্ৰৱৰ্ত্তিত হৈ থাকে] তেতিয়া অনুচ্ছেদ ১৯ ৰ কোনো কথাই এনে কোনো বিধি প্ৰণয়ন কৰিবলৈ অথবা এনে কোনো কাৰ্য্যপালিকা ব্যৱস্থা ল'বলৈ তৃতীয় ভাগত যথা পৰিভাষিত ৰাজ্যৰ ক্ষমতাৰ ওপৰত নিৰ্বন্ধন আৰোপ নকৰে যিবিলাক বিধি বা কাৰ্য্য সেই ভাগত অন্তৰ্ভুক্ত উপবন্ধসমূহ নথকা হৈছে। ৰাজ্যই কৰিবলৈ সক্ষম হ'ল হৈছে, কিন্তু এনেভাৱে প্ৰণীত যিকোনো বিধি, ইতিপূৰ্বে কৰা হোৱা বা কৰিবলৈ বাদ দিয়া বিষয় সমূহৰ বাহিৰে আন আন বিষয়ত উদ্‌ঘোষণাৰ প্ৰৱৰ্ত্তন নোহোৱা হোৱাৰ লগে লগেই অক্ষমতাৰ মাত্ৰা পৰ্যন্ত প্ৰভাৱহীন হ'ব।

[পৰন্তু, [যেতিয়া এনে সংকটকালীন উদ্‌ঘোষণা] ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো ভাগতহে মাত্ৰ প্ৰৱৰ্ত্তিত হৈ থাকে, তেতিয়াও সংকটকালীন উদ্‌ঘোষণা প্ৰৱৰ্ত্তিত হৈ নথকা কোনো ৰাজ্যত বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত বা তাৰ সম্পৰ্কত এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত এনে কোনো বিধি প্ৰণয়ন কৰিব পাৰিব বা এনে কোনো কাৰ্য্যপালিকা ব্যৱস্থা ল'ব পাৰিব যদিহে আৰু যি পৰ্যন্ত সংকটকালীন উদ্‌ঘোষণা প্ৰৱৰ্ত্তিত হৈ থকা ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত বা তাৰ সম্পৰ্কত ঘটি থকা কাৰ্য্যকলাপৰ দ্বাৰা ভাৰতৰ বা ইয়াৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো ভাগৰ নিৰাপত্তা বিপন্ন হয়।]

[(২) খণ্ড (১) ৰ কোনো কথাই -

(ক) এনে কোনো বিধিৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য নহ'ব য'ত এই বুলি উল্লেখ নাথাকে যে এনে বিধি ইয়াক প্ৰণয়ন কৰাৰ সময়ত প্ৰৱৰ্ত্তিত হৈ থকা সংকট অৱস্থাৰ উদ্‌ঘোষণাৰ সন্মুখে কৰা হৈছে; বা

(খ) এনে কোনো কাৰ্য্যপালিকা কাৰ্য্যবাহীৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য নহ'ব যি কাৰ্য্যবাহী এনে উল্লেখ অন্তৰ্ভুক্ত থকা বিধিৰ অধীনত ব্যতিবেকে অন্যথা লোৱা হয়।]

সংকটকালত তৃতীয়
ভাগৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত
অধিকাৰ সমূহৰ
বলবৎকৰণ নিলম্বন।

৩৫৯। (১) যি সময়ত সংকটকালীন উদ্‌ঘোষণা প্ৰৱৰ্ত্তিত হৈ থাকে তেতিয়া ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা ঘোষণা কৰিব পাৰে যে সেই আদেশত যথা উল্লিখিত [তৃতীয় ভাগৰ (অনুচ্ছেদ ২০ আৰু ২১ ৰ বাহিৰে) দ্বাৰা প্ৰদত্ত এনে কোনো অধিকাৰ সমূহ] বলবৎ কৰাৰ কাৰণে কোনো ন্যায়ালয়ৰ ওচৰত উত্থাপন কৰাৰ অধিকাৰ আৰু তেনে ভাবে উল্লেখ কৰা অধিকাৰ সমূহ বলবৎ কৰিবৰ কাৰণে কোনো ন্যায়ালয়ত বিচাৰাধীন হৈ থকা কোনো কাৰ্য্যবাহী উদ্‌ঘোষণা বলবৎ থকা কালছোৱাত অথবা সেই আদেশত যথা বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া মতে তেনে কোনো কম সময়ৰ বাবে স্থগিত হৈ থাকিব।

(২) ৩৫৮। (১) যি সময়ত সংকটকালীন উদ্‌ঘোষণা প্ৰৱৰ্ত্তিত হৈ থাকে তেতিয়া ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা ঘোষণা কৰিব পাৰে যে সেই আদেশত যথা উল্লিখিত [তৃতীয় ভাগৰ (অনুচ্ছেদ ২০ আৰু ২১ ৰ বাহিৰে) দ্বাৰা প্ৰদত্ত এনে কোনো অধিকাৰ সমূহ] বলবৎ কৰাৰ কাৰণে কোনো ন্যায়ালয়ৰ ওচৰত উত্থাপন কৰাৰ অধিকাৰ আৰু তেনে ভাবে উল্লেখ কৰা অধিকাৰ সমূহ বলবৎ কৰিবৰ কাৰণে কোনো ন্যায়ালয়ত বিচাৰাধীন হৈ থকা কোনো কাৰ্য্যবাহী উদ্‌ঘোষণা বলবৎ থকা কালছোৱাত অথবা সেই আদেশত যথা বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া মতে তেনে কোনো কম সময়ৰ বাবে স্থগিত হৈ থাকিব।

১। সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৩৯ ৰ দ্বাৰা অনুচ্ছেদ ৩৫৮ ৰ খণ্ড (১) বুলি পুনঃ অংকিত কৰা হৈছে (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

২। উক্ত অধিনিয়মৰ উক্ত ধাৰাৰ দ্বাৰা সংশোধিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

৩। সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৫২ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

৪। সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৩৯ ৰ দ্বাৰা "যেতিয়া কোনো সংকটকালীন উদ্‌ঘোষণা" পদাৱলীৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

৫। সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৩৯ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

৬। সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৪০ ৰ দ্বাৰা (অনুচ্ছেদ ২০ আৰু ২১ ৰ বাহিৰে) কথাখিনি অন্তঃস্থাপিত কৰা হৈছে (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

অষ্টাদশ ভাগ-সংকটকালীন উপবন্ধ সমূহ - অনুচ্ছেদ ৩৫৯-৩৫৯ক

১[(১ ক) যেতিয়া ১[তৃতীয় ভাগৰ (অনুচ্ছেদ ২০ আৰু ২১ ৰ বাহিৰে) দ্বাৰা প্ৰদত্ত অধিকাৰ সমূহৰ] যিকোনোটি উল্লেখ কৰি খণ্ড (১) ৰ অধীনত দিয়া কোনো আদেশ প্ৰৰ্তিত হৈ থাকে, তেতিয়া সেই অধিকাৰ সমূহ প্ৰদান কৰা সেই ভাগৰ কোনো কথাই এনে কোনো বিধি প্ৰণয়ন কৰিবলৈ বা এনে কোনো প্ৰশাসনিক কাৰ্যব্যৱস্থা লবলৈ সেই ভাগত যথা পৰিভাষিত ৰাজ্যৰ ক্ষমতাক নিৰ্বন্ধিত নকৰিব যিবিলাকেনেকি সেই ভাগত অন্তৰ্ভুক্ত উপবন্ধ সমূহ নথকাহেঁতেন ৰাজ্যই কৰিবলৈ সক্ষম হ'লহেঁতেন, কিন্তু এইদৰে প্ৰণীত কোনো বিধি, উপৰোক্ত আদেশৰ প্ৰৰ্তন সমাপ্তি হোৱাৰ লগে লগে সেই বিধি প্ৰভাৱহীন, হোৱাৰ পূৰ্বে কৃত বা কৰিবলৈ বাদ পৰা কাৰ্যৰ ব্যতিৰেকে অক্ষমতাৰ মাত্ৰা পৰ্য্যন্ত প্ৰভাৱহীন হব :

২[পৰন্ত, যেতিয়া সংকটকালীন উদ্যোগৰ ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কেৱল কোনো ভাগতহে প্ৰৰ্তিত হৈ থাকে তেতিয়া যদি আৰু যি পৰ্য্যন্ত সংকটকালীন উদ্যোগৰ প্ৰৰ্তিত হৈ থকা ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো ভাগত বা তাৰ সম্বন্ধত ঘটিত কাৰ্যকলাপৰ দ্বাৰা ভাৰতৰ বা ইয়াৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো ভাগৰ নিৰাপত্তাৰ ভয় হয়, তেতিয়া সেই পৰ্য্যন্ত সংকটকালীন উদ্যোগৰ প্ৰৰ্তিত নোহোৱা এনে ৰাজ্য বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত বা তাৰ সম্বন্ধত এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত এনে কোনো বিধি প্ৰণয়ন বা এনে কোনো প্ৰশাসনিক কাৰ্যব্যৱস্থা কৰিব পাৰিব]]

৩[(১ খ) খণ্ড (১ক)ৰ কোনো কথা —

(ক) এনে কোনো বিধিৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য নহব যি বিধিত এইবুলি উল্লেখ নাথাকে যে সেই বিধি তাক প্ৰণয়ন কৰাৰ সময়ত প্ৰৰ্তিত হৈ থকা সংকটকালীন উদ্যোগৰ সম্বন্ধত কৰা হৈছে ; বা

(খ) এনে কোনো প্ৰশাসনিক কাৰ্যব্যৱস্থাৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য নহব যি কাৰ্যব্যৱস্থা এনেকুৱা উল্লেখ অন্তৰ্ভুক্ত থকা বিধিৰ অধীনত ব্যতিৰেকে অন্যথা লোৱা হয়]]

(২) উপৰোক্ত ধৰণেৰে দিয়া কোনো আদেশ ভাৰতৰ সমগ্ৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰতে বা তাৰ কোনো ভাগত বিস্তাৰিত হব পাৰিব :

৪[পৰন্ত, যেতিয়া কোনো সংকটকালীন উদ্যোগৰ ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কেৱল কোনো ভাগতহে প্ৰৰ্তিত হৈ থাকে, তেতিয়া যেতিয়ালৈকে সংকটকালীন উদ্যোগৰ প্ৰৰ্তিত হৈ থাকে ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো ভাগত বা তাৰ সম্বন্ধত ঘটিত কাৰ্যকলাপৰ দ্বাৰা ভাৰতৰ বা ইয়াৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো ভাগৰ নিৰাপত্তাৰ ভয় হোৱা বুলি পতীয়ন গৈ ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে এনে বিস্তাৰৰ আৱশ্যক বুলি বিবেচনা নকৰে তেতিয়ালৈকে এনে আদেশ ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ আন কোনো ভাগলৈ বিস্তাৰিত কৰিব নোৱাৰিব]]

(৩) খণ্ড (১) ৰ অধীনত দিয়া হোৱা প্ৰত্যেক আদেশ সেই আদেশ দিয়াৰ পৰা যিমান সোনকালে পাৰ্বে সিমান সোনকালে সংসদৰ প্ৰত্যেক সদনতে উপস্থাপিত কৰিব লাগিব।

৩৫৯ ক। ১[এই ভাগৰ পঞ্জাব ৰাজ্যত প্ৰয়োগ - সংবিধান (ত্ৰিষষ্ঠিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৯ ৰ ধাৰা ৩ ৰ দ্বাৰা (৬-১-১৯৯০ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) নিৰসিত]]

১। সংবিধান (অষ্টত্ৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৫ ৰ ধাৰা ৭ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (ভূতলক্ষী প্ৰভাৱেৰে)

২। সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৪০ ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

৩। সংবিধান (চত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৫৩ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

৪। সংবিধান (চতুঃচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৪০ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

৫। সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৫৩ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

৬। সংবিধান (উনষষ্ঠিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৮ ৰ ধাৰা ৩ ৰ দ্বাৰা (৩০-৩-১৯৮৮ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) অন্তঃস্থাপিত।

অষ্টাদশ ভাগ-সংকটকালীন উপবন্ধ সমূহ - অনুচ্ছেদ ৩৬০

বিত্তীয় সংকট বিষয়ক
উপবন্ধ সমূহ।

৩৬০। (১) ৰাষ্ট্ৰপতি যদি পতিয়ন যায় যে ভাৰতৰ বা ইয়াৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো এটা ভাগৰ বিত্তীয় স্থায়িত্ব বা প্ৰত্যয় বিপদাপন্ন হৈ পৰা অৱস্থা এটাই দেখা দিছে, তেনেহলে তেওঁ সেই সম্পৰ্কে উদ্‌ঘোষণাৰ দ্বাৰা ঘোষণা কৰিব পাৰে।

[(২) খণ্ড (১) ৰ অধীনত জাৰি কৰা কোনো উদ্‌ঘোষণা —

(ক) পৰৱৰ্তী উদ্‌ঘোষণাৰ দ্বাৰা প্ৰতিসংহত বা পৰিবৰ্তিত কৰিব পাৰিব ;

(খ) সংসদৰ প্ৰত্যেক সদনত উপস্থাপিত কৰিব লাগিব ;

(গ) দুমাহকাল অতিবাহিত হোৱাৰ লগে লগে প্ৰৱৰ্তিত নোহোৱা হব, যদিহে সেই কাল অতিবাহিত হোৱাৰ পূৰ্বে সংসদৰ উভয় সদনৰ সংকল্পৰ দ্বাৰা তাক অনুমোদিত কৰা নহয় ;

পৰন্তু, যদি এনে কোনো উদ্‌ঘোষণা এনে সময়ত জাৰি কৰা হয় যি সময়ত লোক সভা বিঘটিত হৈ থাকে, বা উপখণ্ড (গ) ত উল্লিখিত দুমাহ কালৰ ভিতৰত লোক সভাৰ বিঘটন হয়, আৰু যদি ৰাজ্য সভাৰ দ্বাৰা এনে উদ্‌ঘোষণা অনুমোদন কৰি কোনো সংকল্প পাৰিত হয়, কিন্তু সেই কালছোৱা অতিবাহিত হোৱাৰ পূৰ্বে লোক সভাৰ দ্বাৰা এনে উদ্‌ঘোষণাৰ সন্দ্বন্ধত কোনো সংকল্প পাৰিত নহয়, তেনেহলে পুনৰ্গঠিত লোক সভাৰ প্ৰথম বৈঠক বহা তাৰিখৰ পৰা ত্ৰিশদিনৰ অৱসানত উদ্‌ঘোষণাটো কাৰ্য্যকৰী নোহোৱা হব যদিহে উক্ত ত্ৰিশদিনৰ কাল অৱসানৰ পূৰ্বে লোক সভাৰ দ্বাৰাও উদ্‌ঘোষণাটো অনুমোদন কৰি কোনো সংকল্প পাৰিত নহয়।

(৩) খণ্ড (১) ত উল্লেখ কৰা ধৰণৰ কোনো উদ্‌ঘোষণা প্ৰৱৰ্তন হৈ থকা কালছোৱাত নিৰ্দেশাৱলীত বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া কোনো বিত্তীয় উচিত্য সম্বন্ধীয় বিধান মানি চলিবলৈ কোনো ৰাজ্যক নিৰ্দেশ দিয়ালৈকে আৰু সেই উদ্দেশ্যৰ কাৰণে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আৱশ্যকীয় আৰু সমুচিত বুলি ভবা মতে আন কোনো নিৰ্দেশ দিয়ালৈকে সংঘৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা বিস্তাৰিত হব।

(৪) এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, —

(ক) এনে কোনো নিৰ্দেশত —

(i) কোনো ৰাজ্যৰ কাম-কাজৰ লগত জড়িত থকা বিষয়ত সেৱা কৰা সকলো বা যিকোনো শ্ৰেণীৰ ব্যক্তিৰ বেতন আৰু ভাত্তা হ্রাস কৰিবলৈ বিচৰা উপবন্ধ ;

(ii) অনুচ্ছেদ ২০৭ ৰ উপবন্ধ সমূহ প্ৰযোজ্য হোৱা সকলো ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়ক বা আন বিধেয়ক সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা পাৰিত হোৱাৰ পিচত সেইবোৰ ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিচাৰৰ কাৰণে ৰক্ষিত ৰাখিবৰ বাবে উপবন্ধ অন্তৰ্ভুক্ত হব পাৰে ;

(খ) এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত জাৰি কৰা কোনো উদ্‌ঘোষণা প্ৰৱৰ্তিত হৈ থকা কালছোৱাৰ ভিতৰত উচ্চ ন্যায়ালয় আৰু উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশসকলকে ধৰি সংঘৰ কাম-কাজৰ লগত জড়িত থকা বিষয়ত সেৱা কৰা সকলো বা কোনো শ্ৰেণীৰ ব্যক্তিৰ বেতন আৰু ভাত্তা হ্রাস কৰিবলৈ নিৰ্দেশ জাৰি কৰিবৰ কাৰণে ৰাষ্ট্ৰপতি সক্ষম হব।

[* * * * *]

১। সংবিধান (চতুঃচত্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৪১ ৰ দ্বাৰা খণ্ড (২) ৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

২। সংবিধান (অষ্টত্ৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৫ ৰ ধাৰা ৮ ৰ দ্বাৰা অনুচ্ছেদ ৩৬০ ত খণ্ড (৫) যোগদিয়া হৈছিল (ভূতলক্ষী প্ৰভাৱেৰে) কিন্তু সংবিধান (চতুঃচত্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৪১ ৰ দ্বাৰা তাক লোপ কৰা হয় (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

উনবিংশ ভাগ বিবিধ

৩৬১। (১) ৰাষ্ট্ৰপতি, বা কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপাল বা ৰাজ-প্ৰমুখ তেওঁৰ পদৰ ক্ষমতা আৰু কৰ্তব্য প্ৰয়োগ আৰু পালন কৰা কাৰণে বা সেইবোৰ ক্ষমতা আৰু কৰ্তব্য প্ৰয়োগ আৰু পালন কৰোতে তেওঁ কৰা বা কৰা বুলি ধৰা কোনো কাৰ্য্যৰ কাৰণে কোনো ন্যায়ালয়ৰ ওচৰত উত্তৰদায়ী নহব :

ৰাষ্ট্ৰপতি, ৰাজ্যপাল
আৰু ৰাজপ্ৰমুখৰ
বক্ষণাবেক্ষণ।

পৰন্তু, অনুচ্ছেদ ৬১ ৰ অধীনত অনা অভিযোগ সম্পৰ্কে অনুসন্ধান কৰিবলৈ সংসদৰ যিকোনোটি সদনৰ দ্বাৰা নিযুক্ত বা নিৰ্দিষ্ট কোনো ন্যায়ালয়, ন্যায়াধিকৰণ বা নিকায়ে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ আচৰণ পুনৰিলাকন কৰিব পাৰিব :

অধিকন্তু, ভাৰত চৰকাৰ বা কোনো ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ বিৰুদ্ধে যথাবিহিত কাৰ্য্যবাহী আনিবৰ বাবে থকা কোনো ব্যক্তিৰ অধিকাৰৰ ওপৰত এই খণ্ডৰ কোনো কথাই নিৰ্বন্ধন আৰোপ কৰা বুলি অৰ্থ কৰা নহব।

(২) ৰাষ্ট্ৰপতি বা কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালৰ ^১[* * * *] বিৰুদ্ধে তেওঁৰ কাৰ্য্যকালৰ ভিতৰত কোনো ন্যায়ালয়তে যিকোনো ধৰণৰ কাৰ্য্যবাহী ৰুজু কৰিব বা চলাই থাকিব নোৱাৰিব।

(৩) ৰাষ্ট্ৰপতিক বা কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালক ^১[* *] বন্দী কৰিবলৈ বা কাৰাবাস দিবলৈ কোনো ন্যায়ালয়ৰ পৰা তেওঁৰ কাৰ্য্যকালৰ ভিতৰত কোনো হুকুম জাৰি কৰিব নোৱাৰিব।

(৪) ৰাষ্ট্ৰপতি হিচাপে বা কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপাল ^১[* * *] হিচাপে তেওঁৰ পদত অধিষ্ঠিত হোৱাৰ আগতে বা পিচত তেওঁৰ ব্যক্তিগত সামৰ্থ্যৰে কৰা বা কৰ্তৃ মন্ডিপ্ৰেত কোনো কামৰ সম্পৰ্কত ৰাষ্ট্ৰপতি বা কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালৰ ^১[* * *] বিৰুদ্ধে প্ৰতিকাৰ দাবী কৰা কোনো চিভিল কাৰ্য্যবাহী তেওঁৰ কাৰ্য্যকালৰ ভিতৰত কোনো ন্যায়ালয়তে ৰুজু কৰিব নোৱাৰিব যেতিয়ালৈকে সেই কাৰ্য্যবাহীৰ স্বৰূপ, তেনে বাদৰ হেতু, যাৰ দ্বাৰা তেনে কাৰ্য্যবাহী আনিব খোজা হয় তেনে পক্ষৰ নাম, বিৱৰণ আৰু বাসস্থান আৰু তেওঁ দাবী কৰা প্ৰতিকাৰ সম্পৰ্কে বৰ্ণাই লিখিত সূচনা ৰাষ্ট্ৰপতিক বা যথাস্থিতি মতে, ৰাজ্যপালক ^১[* * *] দিয়াৰ পৰা বা তেওঁৰ কাৰ্য্যালয়ত থৈ অহাৰ পৰা ধৰি দুমাহ সময় অতিবাহিত হৈ নাযায়।

২[৩৬১ ক। (১) সংসদৰ যি কোনোটি সদনৰ বা বিধান সভাৰ অথবা যথাস্থিতি কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ যিকোনোটি সদনৰ কাৰ্য্যবাহীৰ মূলতঃ সত্য বিৱৰণী কোনো বাতৰি কাকতত প্ৰকাশ কৰাৰ সম্পৰ্কত কোনো ব্যক্তি কোনো ন্যায়ালয়ত চিভিল বা দণ্ড সন্দ্বন্ধীয় কাৰ্য্যবাহীৰ বাবে দায়ী নহব, যদিহে সেই প্ৰকাশন বিদ্বৈষপূৰ্ণভাবে কৰা বুলি প্ৰমাণিত নহয় :

সংসদ আৰু ৰাজ্যিক
বিধান মণ্ডলৰ
কাৰ্য্যবাহী প্ৰকাশনত
বক্ষণাবেক্ষণ।

পৰন্তু এই খণ্ডৰ কোনো কথাই সংসদৰ যিকোনোটি সদনৰ বা বিধান সভাৰ অথবা যথাস্থিতি কোনো ৰাজ্যৰ বিধানমণ্ডলৰ যিকোনোটি সদনৰ গোপন বৈঠকৰ কাৰ্য্যবাহীৰ বিৱৰণী প্ৰকাশৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য নহব।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা “বা ৰাজপ্ৰমুখ” শব্দসমূহ লোপ কৰা হৈছে।

২। সংবিধান (চতুঃচত্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ৪২ ধাৰা ৪২ ৰ দ্বাৰা অনুচ্ছেদ ৩৬১ ক অন্তঃস্থাপিত কৰা হৈছে (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

উনবিংশ ভাগ-বিবিধ- অনুচ্ছেদ ৩৬১ ক ৩৬৩ ক

(২) কোনো বাতৰি কাকতত প্ৰকাশিত বিৱৰণী বা বিয়ৰ সম্পৰ্কত খণ্ড (১) যিদৰে প্ৰয়োগ হ'ব, কোনো প্ৰসাৰণ কেন্দ্ৰৰ মাধ্যমেৰে কোনো কাৰ্য্যক্ৰম বা সেৱাৰ অংশ হিচাপে বেতাৰ তাঁৰযন্ত্ৰৰ দ্বাৰা প্ৰসাৰিত বিৱৰণী বা বিয়ৰ সম্পৰ্কতো সেই একে দৰেই প্ৰয়োগ হ'ব।

স্পষ্টীকৰণ- এই অনুচ্ছেদত 'বাতৰি কাকত' পদে কোনো বাতৰি কাকতত প্ৰকাশৰ বাবে বিয়ৰ বস্তু থকা সমাচাৰ এজেণ্টীৰ বিৱৰণীকো অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব।]

৩৬২। [দেশীয় ৰাজ্য সমূহৰ শাসক সকলৰ অধিকাৰ আৰু বিশেষাধিকাৰ সমূহ] সংবিধান (ষষ্ঠবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা নিৰসিত।

কিছুমান সন্ধি, কৰাৰ
আদিৰ পৰা উদ্ভূত
হোৱা বিবাদৰ
সম্পৰ্কত ন্যায়ালয়
হস্তক্ষেপৰ ওপৰত
বাধা আৰোপ।

৩৬৩। (১) এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে কোনো ভাৰতীয় ৰাজ্যৰ কোনো শাসকৰ দ্বাৰা কৰা হোৱা বা সম্পাদিত আৰু ভাৰতীয় ডমিনিয়নৰ চৰকাৰ বা ইয়াৰ কোনো পূৰ্বৱৰ্তী চৰকাৰ পক্ষ হিচাপে থকা আৰু এনে প্ৰাৰম্ভণিৰ পিচত প্ৰৱৰ্তিত হৈ থকা কোনো সন্ধি, কৰাৰ, প্ৰসংবিদা, বচন-বন্ধ, চনদ বা এনে ধৰণৰ আন লিখনৰ কোনো উপবন্ধৰ পৰা উদ্ভূত কোনো বিবাদৰ বিষয়ত, বা এনে কোনো সন্ধি, কৰাৰ, প্ৰসংবিদা, বচন-বন্ধ, চনদ বা এনে ধৰণৰ আন কোনো লিখনৰ সম্পৰ্কে এই সংবিধানত দিয়া কোনো উপবন্ধৰ পৰা প্ৰোছূত কোনো অধিকাৰ বা তাৰ পৰা উদ্ভূত কোনো দায়িত্ব বা আভাৰ সম্বন্ধীয় কোনো বিবাদৰ বিষয়ত এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও কিন্তু, অনুচ্ছেদ ১৪৩ ৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে, উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ নাইবা আন কোনো ন্যায়ালয়ৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ নেথাকিব।

(২) এই অনুচ্ছেদত—

- (ক) ভাৰতীয় ৰাজ্যৰ অৰ্থ হৈছে— এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে মহামান্য সত্ৰাট বা ভাৰতীয় ডমিনিয়নৰ চৰকাৰৰ দ্বাৰা এনে এখন ৰাজ্য হিচাপে স্বীকৃত কোনো ৰাজ্যক্ষেত্ৰ; আৰু
- (খ) 'শাসক' পদে এনে প্ৰাৰম্ভণিৰ আগতে কোনো ভাৰতীয় ৰাজ্যৰ শাসক হিচাপে মহামান্য সত্ৰাট বা ভাৰতীয় ডমিনিয়নৰ চৰকাৰৰ দ্বাৰা স্বীকৃত ৰজা, প্ৰমুখ বা আন ব্যক্তিকো অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে।

ভাৰতীয় ৰাজ্যৰ
শাসক সকলৰ প্ৰতি
প্ৰদত্ত মান্যতাৰ অন্ত
আৰু বিশেষ মাননীৰ
বিলোপ।

[৩৬৩ ক। এই সংবিধানত অথবা তত্‌সময় বলবৎ থকা যিকোনো বিধিত যি কোনো কথা থকা সত্ত্বেও—

- (ক) সংবিধান (ষষ্ঠবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ ৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে যিকোনো সময়ত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা কোনো ভাৰতীয় ৰাজ্যৰ শাসক বুলি স্বীকৃত ৰাজ প্ৰমুখ বা অন্য ব্যক্তি, অথবা তেনে প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে যিকোনো সময়ত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা তেনে শাসকৰ উত্তৰাধিকাৰী বুলি স্বীকৃত কোনো ব্যক্তি, তেনে প্ৰাৰম্ভণিৰ পৰা তেনে শাসক বা তেনে শাসকৰ উত্তৰাধিকাৰী বুলি স্বীকৃত নোহোৱা হ'ব;
- (খ) সংবিধান (ষষ্ঠবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম ১৯৭১ ৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পৰা বিশেষ মাননী বিলোপ কৰা হৈছে, আৰু বিশেষ মাননী সম্বন্ধীয় সকলো অধিকাৰ, দায়িত্ব আৰু বাধ্যতা নিৰ্বাপিত কৰা হৈছে আৰু তদনুসাৰে খণ্ড (ক) ত উল্লিখিত শাসকক বা যথাস্থিতি, তেনে শাসকৰ উত্তৰাধিকাৰীক বা অন্য কোনো ব্যক্তিক বিশেষ মাননী হিচাপে কোনো ধন শোধ কৰা নহ'ব।]

উনবিংশ ভাগ-বিবিধ অনুচ্ছেদ ৩৬৪-৩৬৬

৩৬৪।(১) এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, বাস্তৱপতিয়ে সাৰ্বজনিক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা নিৰ্দেশ দিব পাৰে যে সেই অধিসূচনাত যথা বিনিৰ্দিষ্ট তাৰিখৰ পৰা—

প্ৰধান বন্দৰ
আৰু
বিমানকোঠ
সম্পৰ্কে বিশেষ
উপবন্ধ।

(ক) সংসদে বা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলে প্ৰণয়ন কৰা কোনো বিধি কোনো প্ৰধান বন্দৰ বা বিমান কোঠত প্ৰয়োগ নহব বা সেই অধিসূচনাত যথা বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া তেনে কোনো ব্যতিক্ৰম বা পৰিৱৰ্ত্তনৰ অধীনে সেই বোৰত প্ৰয়োগ হব, বা

(খ) সেই তাৰিখৰ আগতে কৰা বা কৰিবলৈ বাদ দিয়া বিষয়বোৰৰ বাহিৰে আনবোৰ বিষয়ৰ সম্পৰ্কত কোনো প্ৰধান বন্দৰ বা বিমানকোঠত যিকোনো বিদ্যমান বিধিৰ প্ৰভাৱ নোহোৱা হব বা সেই অধিসূচনাত যথা বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া তেনে কোনো ব্যতিক্ৰম বা পৰিৱৰ্ত্তনৰ অধীনে এনে বন্দৰ বা বিমানকোঠত ইয়াৰ প্ৰভাৱ হব।

(২) এই অনুচ্ছেদত—

(ক) 'প্ৰধান বন্দৰ' বুলিলে সংসদৰ কোনো বিধি বা কোনো বিদ্যমান বিধিৰ দ্বাৰা প্ৰধান বন্দৰ বুলি ঘোষিত বন্দৰক বুজাব আৰু এনে বন্দৰৰ সীমাৰ ভিতৰত তত্‌সময় অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকা সকলো ক্ষেত্ৰ ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত হব;

(খ) 'বিমান কোঠ' বুলিলে বায়ুপথ, বিমান আৰু বিমান পৰিবহন সম্পৰ্কীয় অধিনিয়মৰ প্ৰয়োজন সমূহৰ কাৰণে পৰিভাষিত বিমান কোঠকে বুজাব।

৩৬৫। এই সংবিধানৰ কোনো উপবন্ধৰ অধীনত সংঘৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা প্ৰয়োগ কৰি দিয়া কোনো নিৰ্দেশ পালন বা কাৰ্য্যকৰী কৰিবলৈ কোনো ৰাজ্য অপাৰগ হলে, এই সংবিধানৰ উপবন্ধ অনুসৰি সেই ৰাজ্যৰ চৰকাৰ চলিব নোৱাৰা অৱস্থা এটাই দেখা দিছে বুলি ধাৰণা কৰাটো বাস্তৱপতিৰ বাবে বিধি-সংগত হব।

সংঘই দিয়া
নিৰ্দেশাৱলী পালন
কৰিবলৈ বা কাৰ্য্যকৰী
কৰিবলৈ অপাৰগ

৩৬৬। প্ৰসংগক্ৰমে অন্যথা অপেক্ষিত নহলে, এই সংবিধানত নিম্নোক্ত আখ্যা সমূহৰ অৰ্থ যথাক্ৰমে ইয়াৰ দ্বাৰা বিনিৰ্দিষ্ট কৰা মতে হব, অৰ্থাৎ—

হোৱাৰ ফল।
পৰিভাষা।

(১) 'কৃষি-আয়' পদে ভাৰতীয় আয়-কৰ সম্পৰ্কীয় অধিনিয়মৰ প্ৰয়োজন সমূহৰ কাৰণে পৰিভাষিত কৃষিআয় বুজাব;

(২) 'এংল ইণ্ডিয়ান' পদে এনে ব্যক্তিক বুজাব যাৰ পিতৃ বা পুৰুষৰ ঠালৰ কোনোবা এজন পূৰ্ব পুৰুষ ইউৰোপীয় উদ্ভৱ হয় বা আছিল, কিন্তু যি ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত অধিবাসী হৈছে আৰু যি এনে ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত এনে মাক-বাপেকৰ পৰা জন্ম হয় বা হৈছিল যি সাধাৰণতে তাৰ নিবাসী, আৰু কেৱল অস্থায়ী উদ্দেশ্যৰ বাবে তাত সংস্থাপিত হোৱা নাই;

(৩) 'অনুচ্ছেদ' মানে এই সংবিধানৰ কোনো অনুচ্ছেদ;

(৪) 'ধাৰলোৱা' পদে বাৰ্ষিকী অনুদানৰ দ্বাৰা ধন লোৱাটোও অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব আৰু 'ঋণৰ' অৰ্থ সেই মতেই হব;

। [*** ** ** ** **]

(৫) 'খণ্ড' মানে যি অনুচ্ছেদত সেই পদ থাকে সেই অনুচ্ছেদৰ কোনো খণ্ড এটা;

(৬) 'নিগম-কৰ' মানে আয়ৰ ওপৰত লগোৱা যিকোনো কৰ যেতিয়া সেই কৰ কোম্পানী সমূহৰ দ্বাৰা দেয় হয় আৰু যি কৰৰ সম্পৰ্কত নিম্নলিখিত চৰ্ত্ত সমূহ পূৰণ হয় :—

(ক) যদি কৃষিআয়ৰ সম্পৰ্কত ইয়াক লগাব নোৱাৰি;

১। খণ্ড (৪ক) সংবিধান (দ্বাচত্ববিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ দ্বাৰা অন্তৰ্স্থাপিত কৰা হৈছিল; আৰু সংবিধান (ত্ৰিচত্ববিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৭ ৰ দ্বাৰা ১১ ৰ দ্বাৰা লোপ কৰা হয় (১৩-৪-৭৮ তাংৰ পৰা)।

উনবিংশ ভাগ-বিবিধ-অনুচ্ছেদ ৩৬৬

(খ) যদি কোম্পানী সমূহে শোধ কৰা কৰৰ সম্পৰ্কত সেই কৰৰ বেলিকা প্ৰযোজ্য হব পৰা কোনো অধিনিয়মৰ দ্বাৰা কোম্পানীয়ে ব্যক্তি সমূহক শোধ কৰিব লগীয়া লাভাংশৰ পৰা কোনো কৰ্তন কৰিবলৈ প্ৰাধিকাৰ নিদিয়ৈ;

(গ) যদি ভাৰতীয় আয়-কৰৰ প্ৰয়োজন সমূহৰ বাবে এনে লাভাংশ পোৱা ব্যক্তি সমূহৰ মুঠ আয়ৰ সংগণনা কৰোতে নাইবা এনে ব্যক্তিসমূহে শোধ কৰিবলগীয়া বা ঘূৰাই পাবলগীয়া ভাৰতীয় আয়-কৰৰ সংগণনা কৰোতে তেনে ভাবে শোধ কৰা কৰৰ গণনা কৰাৰ কোনো উপবন্ধ নেথাকে ;

(৭) 'ততস্থানীয় প্ৰদেশ' 'তত স্থানীয় ভাৰতীয় ৰাজ্য' বা 'ততস্থানীয় ৰাজ্য' অৰ্থ সম্বন্ধে সন্দেহৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰশ্ন জড়িত কোনো বিশেষ প্ৰয়োজনৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা যথাস্থিতি ততস্থানীয় প্ৰদেশ, ততস্থানীয় ভাৰতীয় ৰাজ্য বা ততস্থানীয় ৰাজ্যসুলি নিৰ্দ্ধাৰিত তেনে কোনো প্ৰদেশ; ভাৰতীয় ৰাজ্য বা ৰাজ্যক বুজাব ;

(৮) বাৰ্ষিকী হিচাপে মূলধন পৰিশোধ কৰিবলগীয়া কোনো বাধ্য-বাধকতাৰ সম্পৰ্কত থকা কোনো দায়িত্ব আৰু কোনো প্ৰত্যাহুতিৰ অধীনত থকা কোনো দায়িত্ব 'ঋণ'ৰ অন্তৰ্ভুক্ত হব আৰু 'ঋণ ভাৰ'ৰ অৰ্থ তদনুসাৰে কৰা হব;

(৯) 'সম্পদ-শুদ্ধ' মানে মৃত্যুৰ পিছত হস্তান্তৰিত হোৱা বা সংসদৰ দ্বাৰা বা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা সেই শুদ্ধৰ সম্বন্ধত প্ৰণীত বিধিৰ উপবন্ধৰ অধীনত হস্তান্তৰিত বুলি গণ্য কৰা সকলো সম্পত্তি, সেই বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত যথা বিহিত কৰা নিয়মাবলী অনুসৰি অভিনিশ্চিত, মূল মূল্যৰ ওপৰত বা তাৰ প্ৰসংগত আৰোপিত কোনো শুদ্ধ ;

(১০) 'বিদ্যমান বিধি' মানে এনে বিধি, অধ্যাদেশ, আদেশ, উপবিধি, নিয়ম বা বিনিয়ম যিবলকেনেকি এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে এনে বিধি, অধ্যাদেশ, আদেশ, উপবিধি, নিয়ম বা বিনিয়ম প্ৰস্তুত কৰিবলৈ ক্ষমতাসম্পন্ন কোনো বিধান মণ্ডল প্ৰাধিকাৰী বা ব্যক্তিৰ দ্বাৰা পাৰিত বা প্ৰণীত হৈছিল;

(১১) 'ফেডাৰেল ন্যায়ালয়' মানে ভাৰত চৰকাৰ অধিনিয়ম, ১৯৩৫ ৰ অধীনত গঠিত ফেডাৰেল ন্যায়ালয়;

(১২) 'বস্তু' পদে সকলো পদাৰ্থ, পণ্য আৰু দ্ৰব্য অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে;

(১৩) 'প্ৰত্যাহুতি' পদে এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে কোনো উদ্যোগৰ লাভ বিনিৰ্দিষ্ট পৰিমাণতকৈ কম হলে শোধ কৰিবলৈ লোৱা আভাৰকো অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে;

(১৪) 'উচ্চ ন্যায়ালয়' মানে এই সংবিধানৰ প্ৰয়োজন সমূহৰ বাবে কোনো ৰাজ্যৰ কাৰণে উচ্চ ন্যায়ালয় বুলি গণ্য কৰা কোনো ন্যায়ালয়, আৰু ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত হৈছে—

(ক) ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত এই সংবিধানৰ অধীনত উচ্চ ন্যায়ালয় হিচাপে গঠিত বা পুনৰ্গঠিত কোনো ন্যায়ালয়, আৰু

(খ) এই সংবিধানৰ সকলোবোৰ বা যিকোনো এটা প্ৰয়োজনৰ কাৰণে সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা উচ্চ ন্যায়ালয় হিচাপে ঘোষণা কৰা ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ আন কোনো ন্যায়ালয়।

(১৫) 'ভাৰতীয় ৰাজ্য' মানে এখন ৰাজ্য হিচাপে ভাৰতীয় ডমিনিয়ন চৰকাৰে স্বীকৃতি দিয়া কোনো ৰাজ্যক্ষেত্ৰ ;

(১৬) 'ভাগ' মানে এই সংবিধানৰ কোনো এটা ভাগ ;

(১৭) 'অৱসৰ বেতন' মানে কোনো ব্যক্তিক বা ব্যক্তিৰ সম্পৰ্কত শোধ কৰিব লগীয়া, বৰঙণি মূলক হোৱা বা নোহোৱা, যিকোনো ধৰণৰ অৱসৰ বেতন আৰু এনে ভাবে শোধ কৰিব লগীয়া হোৱা অৱসৰ বেতন, এনে ভাবে শোধ কৰিব লগীয়া উপাদান আৰু সুদসহ বা বিনাসুদে অথবা তাৰ লগত আন কোনো ওপৰৰিধি ধন সহ বা বিনা কোনো ভবিষ্যনিধিৰ বৰঙণি ঘূৰাই দিয়া হিচাবে শোধ কৰিব লগীয়া কোনো ধনবাশি বা বাশিসমূহে ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত হব।

উনবিংশ ভাগ-বিবিধ-অনুচ্ছেদ ৩৬৬

(১৮) “সংকটৰ উদঘোষণা” মানে অনুচ্ছেদ ৩৫২ৰ খণ্ড (১) ৰ অধীনত জাৰি কৰা কোনো উদঘোষণা।

(১৯) “সাৰ্বজনিক অধিসূচনা” মানে ভাৰতৰ ৰাজপত্ৰত বা যথাস্থিতি, কোনো ৰাজ্যৰ চৰকাৰী ৰাজপত্ৰত দিয়া অধিসূচনা।

(২০) “বেলৱে” পদে —

(ক) সম্পূৰ্ণভাৱে কোনো নগৰ-ক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত থকা ট্ৰামৱে, বা

(খ) সম্পূৰ্ণভাৱে কোনো ৰাজ্যৰ ভিতৰত অৱস্থিত আৰু সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা বেলৱে নহয় বুলি ঘোষণা কৰা আন কোনো যোগাযোগ পথ, অন্তৰ্গত নকৰে;

[* * * * *]

২ [২২। “শাসক” মানে সংবিধান (ষষ্ঠবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে যিকোনো সময়ত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা কোনো ভাৰতীয় ৰাজ্যৰ শাসক বুলি স্বীকৃত ৰজা, প্ৰমুখ বা অন্য ব্যক্তিক অথবা তেনে প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে যিকোনো সময়ত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা তেনে শাসকৰ উত্তৰাধিকাৰী বুলি স্বীকৃত কোনো ব্যক্তিক বুজাব;]

(২৩) “অনুসূচী” মানে এই সংবিধানৰ কোনো অনুসূচী;

(২৪) “অনুসূচিত জাতি” মানে এই সংবিধানৰ প্ৰয়োজন সমূহৰ কাৰণে অনুচ্ছেদ ৩৪১ৰ অধীনত অনুসূচিত জাতি হিচাপে গণ্য কৰা তেনে জাতি, বৰ্ণ বা জনজাতি অথবা তেনে জাতিৰ, বৰ্ণৰ বা জনজাতিৰ ভাগ বা তাৰ ভিতৰত থকা সমষ্টিক বুজাইছে;

(২৫) “অনুসূচিত জনজাতি” মানে এই সংবিধানৰ প্ৰয়োজন সমূহৰ কাৰণে অনুচ্ছেদ ৩৪২ৰ অধীনত অনুসূচিত জনজাতি হিচাপে গণ্য কৰা তেনে জনজাতি বা জনজাতীয় লোকসমাজ অথবা তেনে জনজাতি বা জনজাতীয় লোকসমাজৰ ভাগ বা তাৰ ভিতৰত থকা সমষ্টিক বুজাইছে;

(২৬) “প্ৰতিভূতি সমূহৰ” অন্তৰ্গত নিধিপত্ৰও আহিব;

[* * * * *]

(২৭) “উপখণ্ড” মানে যি খণ্ডত সেই পদ থাকে সেই খণ্ডৰ উপখণ্ড;

(২৮) সাধাৰণ বা স্থানীয় বা বিশেষ কোনো কৰ বা শুল্ক আৰোপণ কৰাটো “কৰাৰোপণ” পদৰ অন্তৰ্ভুক্ত হৈছে আৰু “কৰ”ৰ অৰ্থ তদনুসাৰে হব;

(২৯) অতিৰিক্ত লাভ কৰৰ নিচিনা কোনো কৰ “আয়ৰ ওপৰত কৰ”ৰ অন্তৰ্ভুক্ত হব;

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ধাৰা ২৯ আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা খণ্ড (২১) লোপ কৰা হৈছে।

২। সংবিধান (ষষ্ঠবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ৰ ধাৰা ৪ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (২৮-১২-৭১ তাংৰ পৰা)।

৩। খণ্ড (২৬ ক) সংবিধান (দ্বাচছাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ ধাৰা ৫৪ ৰ দ্বাৰা অন্তৰ্স্থাপিত কৰা হৈছিল কিন্তু সংবিধান (ত্ৰিচছাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৭ ৰ ধাৰা ১১ৰ দ্বাৰা লোপ কৰা হ'ল (১৩-৪-৭৮ তাংৰ পৰা)।

উনবিংশ ভাগ-বিবিধ-অনুচ্ছেদ ৩৬৬-৩৬৭

- [(২৯ ক) 'মাল ক্ৰয় বা বিক্ৰয়ৰ ওপৰত কৰ' পদাৱলীয়ে নিম্নলিখিত সমূহ অন্তৰ্গত কৰিব-
- (ক) কোনো সংবিদা অনুসৰি কৰা অন্তৰ্গত বাহিৰে নগদ মূল্য, বিলম্বিত আদায় বা অন্য মূল্যবান বিবেচনাৰ বিনিময়ে যিকোনো মালৰ ওপৰত থকা স্বত্ব অন্তৰ্গত ওপৰত কৰ;
- (খ) কোনো 'বৰ্কচ সংবিদা' নিষ্পাদনত অন্তৰ্ভুক্ত মালৰ ওপৰত থকা স্বত্ব (লাগিলে মাল হিচাপেই হওক বা আন কোনো ৰূপতেই হওক) অন্তৰ্গত ওপৰত কৰ;
- (গ) কিস্তিবন্দী ক্ৰয় বা কিস্তি হিচাপে মূল্য আদায়ৰ অন্য কোনো পদ্ধতিত ক্ৰয় কৰা মালৰ পৰিধানৰ ওপৰত কৰ;
- (ঘ) নগদ মূল্য, বিলম্বিত আদায় বা অন্য মূল্যবান বিবেচনাৰ বিনিময়ে যিকোনো মাল যিকোনো প্ৰয়োজনৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা অধিকাৰ (কোনো বিনিৰ্দিষ্ট কালৰ বাবে হওকেই বা নহওকেই) অন্তৰ্গত ওপৰত কৰ;
- (ঙ) কোনো অনিৰ্গমিত সংস্থা বা নিকাৰ দ্বাৰা তাৰ কোনো সদস্যক নগদ মূল্য, বিলম্বিত আদায় বা অন্য মূল্যবান বিবেচনাৰ বিনিময়ে মাল যোগানৰ ওপৰত কৰ;
- (চ) কোনো সেৱা হিচাপে বা তাৰ কোনো অংশ হিচাপে বা আন যিকোনো ৰীতিৰে মাল যোগানৰ ওপৰত কৰ যি মাল খাদ্য বা মানৱ উপভোগৰ আন যিকোনো বস্তু বা পেয় (লাগিলে মাদক হওকেই বা নহওকেই) হয় আৰু যেতিয়া তেনে যোগান বা সেৱা নগদ মূল্য, বিলম্বিত আদায় বা আন মূল্যবান বিবেচনাৰ বিনিময়ে কৰা হয়;

আৰু যিকোনো মালৰ তেনে অন্তৰ্গত, পৰিধান বা যোগানক এইবুলি গণ্য কৰা হব যে অন্তৰ্গত কৰা, পৰিধান কৰা বা যোগান ধৰা ব্যক্তিৰ দ্বাৰা তেনে মাল বিক্ৰয় কৰা হৈছে আৰু যি ব্যক্তিলৈ তেনে অন্তৰ্গত কৰা, পৰিধান কৰা বা যোগান ধৰা হয় তেনে ব্যক্তিৰ দ্বাৰা সেই মাল ক্ৰয় কৰা হৈছে।

[(৩০) "সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ" মানে প্ৰথম অনুসূচীত বিনিৰ্দিষ্ট যিকোনো সংঘ ৰাজ্য ক্ষেত্ৰ আৰু ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত সমাবিষ্ট কিন্তু সেই অনুসূচীত বিনিৰ্দিষ্ট নোহোৱা আন যিকোনো ৰাজ্যক্ষেত্ৰ ইয়াৰ অন্তৰ্গত হব।]

৩৬৭। (১) প্ৰসংগক্ৰমে অন্যথা অপেক্ষিত নহলে, অনুচ্ছেদ ৩৭২ৰ অধীনত সেই বিষয়ে কৰা কোনো অনুকূলন আৰু পৰিৱৰ্তন সাপেক্ষে ভাৰতীয় ডমিনিয়নৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনো অধিনিয়মৰ নিৰ্বচনৰ কাৰণে প্ৰয়োগ হোৱাৰ দৰেই এই সংবিধানৰ নিৰ্বচনৰ কাৰণেও সাধাৰণ খণ্ড অধিনিয়ম, ১৮৯৭ প্ৰয়োগ হব।

(২) সংসদৰ বা সংসদে কৰা অধিনিয়ম বা বিধি নাইবা * * * কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ বা বিধান মণ্ডলে কৰা অধিনিয়ম বা বিধি সম্পৰ্কে এই সংবিধানত কৰা কোনো নিৰ্দেশে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে জাৰি কৰা কোনো অধ্যাদেশ বা যথাস্থিতি মতে কোনো ৰাজ্যপালে * * * জাৰি কৰা কোনো অধ্যাদেশৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশকো অন্তৰ্ভুক্ত কৰা বুলি অৰ্থ কৰা হব।

(৩) এই সংবিধানৰ প্ৰয়োজন সমূহৰ কাৰণে, "বিদেশী ৰাজ্য"ই ভাৰতৰ বাহিৰে আন কোনো ৰাজ্যক বুজাইছে :

পৰন্ত, সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধিৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা সেই আদেশত যথা বিনিৰ্দিষ্ট তেনে কোনো প্ৰয়োজন সমূহৰ কাৰণে কোনো এখন ৰাজ্যক বিদেশী ৰাজ্য বুলি ধৰা নহব বুলি ঘোষণা কৰিব পাৰে।

১। সংবিধান (ষট্চত্ববিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮২ ৰ ধাৰা ৪ ৰ দ্বাৰা অন্তৰ্গতস্থাপিত (২৮-১-৮৩ তাৰ পৰা)।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা মূল (৩০) খণ্ডৰ পৰিৱৰ্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'প্ৰথম অনুসূচীৰ ক ভাগ বা খ ভাগত নিৰ্দিষ্ট' এই কথাখিনি লোপ কৰা হৈছে।

৪। উক্ত অধিনিয়মৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা "বা ৰাজপ্ৰমুখ" শব্দসমূহ লোপ কৰা হৈছে।

সংবিধানৰ সংশোধন

৩৬৮।^১ [(১) এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্বেও, সংসদে ইয়াৰ সংবিধায়ী ক্ষমতা প্ৰয়োগ কৰি এই অনুচ্ছেদত অধিকথিত প্ৰক্ৰিয়া অনুসৰি সংযোজন, ৰূপান্তৰ বা নিৰসনৰ দ্বাৰা এই সংবিধানৰ যিকোনো উপবন্ধ সংশোধন কৰিব পাৰে।]

৭[সংবিধান
সংশোধনৰ বাবে
সংসদৰ ক্ষমতা
আৰু তাৰ
প্ৰক্ৰিয়া।]

৭[(২)] এই সংবিধানৰ সংশোধনৰ সূত্ৰপাত সংসদৰ যি কোনোটো সদনতে কেৱল সেই প্ৰয়োজনৰ বাবে এক বিধেয়ক উত্থাপনৰ দ্বাৰা কৰিব পাৰে আৰু যেতিয়া প্ৰত্যেক সদনতে সেই সদনৰ মুঠ সদস্য সংখ্যাৰ সংখ্যাধিক্যৰ দ্বাৰা আৰু সেই সদনত উপস্থিত থকা আৰু ভোট দান কৰা সদস্যৰ অনূন দুই-তৃতীয়াংশ সংখ্যাধিক্যৰ দ্বাৰা তেনে বিধেয়ক প্ৰত্যেক সদনত পাবিত হব তেতিয়াই ৭[সেই বিধেয়ক ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ওচৰত দিয়া হব আৰু তেখেতে তাত সন্মতি প্ৰদান কৰিব আৰু তেতিয়া] বিধেয়কৰ নিৰন্ধন অনুসৰি সংবিধান সংশোধিত হব :

পৰন্তু, যদি এনে সংশোধনীয়ে—

(ক) অনুচ্ছেদ ৫৪, অনুচ্ছেদ ৫৫, অনুচ্ছেদ ৭৩, বা অনুচ্ছেদ ১৬২, বা অনুচ্ছেদ ২৪১, অথবা

(খ) পঞ্চম ভাগৰ চতুৰ্থ অধ্যায়, ষষ্ঠ ভাগৰ পঞ্চম অধ্যায়, বা একাদশ ভাগৰ প্ৰথম অধ্যায়, অথবা

(গ) সপ্তম অনুসূচীৰ সূচীসমূহৰ কোনোটো, অথবা

(ঘ) সংসদত ৰাজ্যসমূহৰ প্ৰতিনিধিত্ব, অথবা

(ঙ) এই অনুচ্ছেদৰ উপবন্ধ সমূহৰ,

কোনো পৰিৱৰ্ত্তন কৰিব বিচাবে, তেনেহলে এনে সংশোধনৰ উপবন্ধ কৰা বিধেয়ক ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ওচৰত অনুমতিৰ বাবে দাখিল কৰাৰ পূৰ্বে ৯ [* * *] ৰাজ্যসমূহৰ অনূন আধাসংখ্যকৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা, সেই বিধান মণ্ডল সমূহত পাবিত হোৱা সেই মৰ্মে লোৱা সংকল্পৰ দ্বাৰা তেনে সংশোধনত অনুসমৰ্থন লাগিব।

৭[(৩) অনুচ্ছেদ ১৩ৰ কোনো কথাই এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত কৰা হোৱা কোনো সংশোধনীৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ নহব।

৭[(৪) এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত [সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ ধাৰা ৫৫ৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বেই হওক বা পিছতেই হওক] কৃত বা কৃত বুলি তাৎপৰ্যিত এই সংবিধানৰ কোনো সংশোধন সন্দন্ধে (তৃতীয় ভাগৰ উপবন্ধ সমূহক অন্তর্ভুক্ত কৰি) কোনো আধাৰতেই কোনো ন্যায়ালয়ত প্ৰশ্ন কৰিব নোৱাৰিব।

(৫) সন্দেহ দূৰীকৰণৰ বাবে ইয়াৰ দ্বাৰা ঘোষণা কৰা হৈছে যে এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত এই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহ সংযোজন, পৰিৱৰ্ত্তন বা নিৰসনৰ ৰূপত সংশোধন কৰিবলৈ সংসদৰ সংবিধায়ী ক্ষমতাৰ ওপৰত কোনো ধৰণৰ নিৰ্বন্ধন নাথাকিব।]

১। সংবিধান (চতুৰ্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ ৰ ধাৰা ৩ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (৫-১১-৭১ তাংৰ পৰা)।

২। উক্ত অধিনিয়মৰ উক্ত ধাৰাৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। উক্ত অধিনিয়মৰ উক্ত ধাৰাৰ দ্বাৰা পুনঃ অঙ্কিত।

৪। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'প্ৰথম অনুসূচীৰ ক আৰু খ ভাগত বিনিৰ্দ্ধিষ্ট' কথাখিনি লোপ কৰা হৈছে।

৫। সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ ধাৰা ৫৫ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

[অস্থায়ী, অন্তর্কালীন আৰু বিশেষ উপবন্ধ সমূহ]

সমৰত্নী সূচীৰ বিষয়
বস্তু হিচাপে ধৰি
ৰাজ্য-সূচীৰ কিছুমান
বিষয়ত বিধি প্ৰণয়ন
কৰিবলৈ সংসদক
দিয়া অস্থায়ী ক্ষমতা

৩৬৯। এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পৰা পাঁচ বছৰ কালৰ ভিতৰত নিম্নলিখিত বিষয়সমূহৰ সম্বন্ধত সেই বিষয় সমূহ সমৰত্নী সূচীত প্ৰগণিত বুলি ধৰি লৈ, সংসদে বিধি প্ৰণয়ন কৰাৰ ক্ষমতা থাকিব, যেনে :-

- (ক) কপাহী আৰু উণী কাপোৰ, কেঁচা কপাহ (নেওঠা আৰু বিনা নেওঠা কপাহ বা কপাস ধৰি), কপাহ গুটি, কাগজ (বাতৰি ছপা কৰা কাগজক লৈ) খাদ্য-সামগ্ৰী (খাদ্য তেলগুটি আৰু তেলকে লৈ), পশুখাদ্য (খলিহৈ আৰু আন আন কেন্দ্ৰীভূত পদাৰ্থকে লৈ), কয়লা (পোৰা কয়লা আৰু কয়লাজনিত পদাৰ্থকে লৈ), লোহা, ইস্পাত আৰু অত্ৰৰ কোনো ৰাজ্যৰ ভিতৰত বেপাৰ আৰু বাণিজ্য আৰু তাৰ উৎপাদন, সৰ্ববাহ আৰু বিতৰণ;
- (খ) খণ্ড (ক)ত উল্লিখিত যিকোনো বিষয় সম্বন্ধীয় বিধি বিৰুদ্ধে কৰা অপৰাধ, সেই বিষয় বিলাকৰ যিকোনোটোৰ সম্বন্ধত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ বাহিৰে সকলো ন্যায়ালয়ৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ আৰু ক্ষমতা আৰু সেই বিষয় বিলাকৰ যিকোনোটোৰ সম্বন্ধত ন্যায়ালয়ত লোৱা ফিজৰ বাহিৰে আন ফিজ;

কিন্তু, যি বিধি প্ৰণয়ন কৰিবৰ কাৰণে এই অনুচ্ছেদৰ উপবন্ধ সমূহ নথকাহেঁতেন সংসদ সক্ষম নহ'লহেঁতেন, সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত তেনে যিকোনো বিধি উক্ত কালছোৱাৰ সমাপ্তিৰ লগে লগে, সেই সমাপ্তিৰ পূৰ্বে কৰা হোৱা বা কৰিবলৈ বাদ দিয়া বিষয় সমূহৰ ব্যতিৰেকে অন্যান্য বিষয়ত, অক্ষমতাৰ মাত্ৰা পৰ্য্যন্ত প্ৰভাৱহীন হ'ব।

জন্ম আৰু কাশ্মীৰ
ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত
অস্থায়ী উপবন্ধ
সমূহ।

[৩৭০।(১) এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও -

- (ক) জন্ম আৰু কাশ্মীৰ ৰাজ্যৰ সম্পৰ্কত অনুচ্ছেদ ২৩৮ৰ উপবন্ধ সমূহ প্ৰয়োগ নহ'ব;
- (খ) উক্ত ৰাজ্যৰ কাৰণে বিধি প্ৰণয়ন কৰিবলৈ সংসদৰ ক্ষমতা-
- (i) সংঘ-সূচী আৰু সমৰত্নী-সূচীৰ এনেবোৰ বিষয় পৰ্য্যন্ত যিবোৰ বিষয় ৰাজ্যখনৰ চৰকাৰৰ লগত পৰামৰ্শ কৰি ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে এনেবিলাক বিষয়ৰ তত স্থানীয় বিষয় বুলি ঘোষণা কৰে যিবিলাক ভাৰত ডমিনিয়নত সেই ৰাজ্যৰ প্ৰৱেশ শাসিত কৰা প্ৰৱেশ লেখ্যত বিনিৰ্দিষ্ট এনেকুৱা বিষয় হয় যিবিলাকৰ সম্বন্ধত ডমিনিয়ন বিধান মণ্ডলে সেই ৰাজ্যৰ বাবে বিধি প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে; আৰু
- (ii) উক্ত সূচীৰ যিবিলাক এনে আন আন বিষয় ৰাজ্যখনৰ চৰকাৰৰ সন্মতিক্ৰমে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা বিনিৰ্দিষ্ট কৰিব পাৰে তেনে বিষয় পৰ্য্যন্ত সীমিত হ'ব।

স্পষ্টীকৰণ- এই অনুচ্ছেদৰ প্ৰয়োজনৰ কাৰণে ৰাজ্যখনৰ চৰকাৰ বুলিলে মহাৰাজাৰ ১৯৪৮ খৃষ্টাব্দৰ মাৰ্চ মাহৰ ৫ তাৰিখৰ উদ্যোগৰ অধীনত সেই সময়ত পদত অধিষ্ঠিত থকা মন্ত্ৰী পৰিষদৰ পৰামৰ্শ মতে কাৰ্য্য কৰা আৰু ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা জন্ম আৰু কাশ্মীৰৰ মহাৰাজ বুলি তৎসময় স্বীকৃতি দিয়া ব্যক্তিক বুজাব;

(গ) অনুচ্ছেদ ১ ৰ আৰু এই অনুচ্ছেদৰ উপবন্ধসমূহ সেই ৰাজ্যৰ সম্পৰ্কত প্ৰয়োগ হ'ব;

১। সংবিধান (ত্ৰয়োদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬২ ৰ ২ ধাৰাৰ দ্বাৰা 'অস্থায়ী আৰু অন্তর্কালীন উপবন্ধ সমূহ'ৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (১-১২-৬৩ তাংৰ পৰা)।

২। এই অনুচ্ছেদৰ দ্বাৰা অৰ্পিত ক্ষমতাসমূহৰ প্ৰয়োগত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে জন্ম আৰু কাশ্মীৰ ৰাজ্যৰ সংবিধান সভাৰ চূপাৰিছ ক্ৰমে ঘোষণা কৰিছিল যে উক্ত অনুচ্ছেদ ৩৭০ সালসলনি সহ প্ৰৱৰ্ত্তনীয় হ'ব যেন ইয়াৰ খণ্ড (১) ৰ স্পষ্টীকৰণৰ স্থানত নিম্নলিখিত স্পষ্টীকৰণ প্ৰতিষ্ঠাপিত হৈছে, অৰ্থাৎ-

"স্পষ্টীকৰণ - এই অনুচ্ছেদৰ প্ৰয়োজনৰ কাৰণে ৰাজ্যখনৰ চৰকাৰ বুলিলে তৎসময় পদত অধিষ্ঠিত সেই ৰাজ্যৰ মন্ত্ৰী পৰিষদৰ চূপাৰিছ মতে কাৰ্য্য কৰা এনে কোনো ব্যক্তিক বুজাব যাক ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ চূপাৰিছ ক্ৰমে জন্ম আৰু কাশ্মীৰৰ সদৰ ই-ৰিয়াসত ৰূপে স্বীকৃতি দিয়া হৈছে" *এতিয়া "ৰাজ্যপাল"। (মিনিষ্ট্ৰী অৱ ল অৰ্ডাৰ নং ছি অ' ৪৪, তাৰিখ, ১৫ নৱেম্বৰ, ১৯৫২)"

একবিংশ ভাগ-অস্থায়ী, অন্তৰ্কাৰীণ আৰু বিশেষ উপবন্ধসমূহ-অনুচ্ছেদ ৩৭০-৩৭১

(ঘ) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা যথা বিনিৰ্দ্ধিত কৰি দিয়া ব্যতিক্ৰম আৰু ৰূপভেদ সাপেক্ষে এই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহৰ তেনে আন আন উপবন্ধ সমূহ সেই ৰাজ্যৰ সম্পৰ্কত প্ৰয়োগ হ'ব :

পৰন্তু, উপখণ্ড (খ)ৰ দফা (i) ত উল্লিখিত ৰাজ্যখনৰ প্ৰবেশ লেখ্যত বিনিৰ্দ্ধিত বিষয় সম্পৰ্কীয় এনে কোনো আদেশ ৰাজ্য খনৰ চৰকাৰৰ লগত পৰামৰ্শ নকৰাকৈ দিয়া নহ'ব :

অধিকন্তু, অন্তিম পূৰ্ববৰ্ত্তী পৰন্তুকত উল্লিখিত বিষয়সমূহৰ বাহিৰে আন আন বিষয় সম্পৰ্কীয় এনে কোনো আদেশ ৰাজ্য খনৰ চৰকাৰৰ সন্মতি নোলোৱাকৈ দিয়া নহ'ব।

(২) যদি খণ্ড (১) ৰ উপখণ্ড (খ) ৰ দফা (ii) ত অথবা উপখণ্ড (ঘ) ৰ দ্বিতীয় পৰন্তুকত উল্লিখিত ৰাজ্য চৰকাৰৰ সন্মতি ৰাজ্যখনৰ সংবিধান ৰচনাৰ প্ৰয়োজনৰ নিমিত্তে সংবিধান সভা আহ্বান কৰাৰ আগতে দিয়ে, তেনেহলে ইয়াক তেনে সভাৰ আগত এনে বিনিশ্চয়ৰ কাৰণে দাখিল কৰিব লাগিব যিটোনেকি সেই সভাই কৰে।

(৩) এই অনুচ্ছেদৰ পূৰ্ববৰ্ত্তী উপবন্ধ সমূহত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে সাৰ্বজনীন অধিসূচনাৰ দ্বাৰা ঘোষণা কৰিব পাৰে যে, এই অনুচ্ছেদৰ এনে তাৰিখৰ পৰা প্ৰৰ্ত্তনহীন হ'ব অথবা কেৱল এনে কোনো ব্যতিক্ৰম বা পৰিৱৰ্ত্তন সহ প্ৰৰ্ত্তিত হ'ব যিটোনেকি তেখেতে বিনিৰ্দ্ধিত কৰি দিয়ে :

পৰন্তু, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে এনে অধিসূচনা জাৰি কৰাৰ আগতে খণ্ড (২) ত উল্লিখিত ৰাজ্যখনৰ সংবিধান সভাৰ চূপাৰিছৰ আৱশ্যক হ'ব।

*[৩৭১।(১) সংবিধান (দ্বিত্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৩ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা এই খণ্ডটো লোপ কৰা হৈছে (১-৭-৭৪ তাংৰ পৰা)।

*** মহাৰাষ্ট্ৰ আৰু
গুজৰাট ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত
বিশেষ উপবন্ধ।

(২) এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে *[মহাৰাষ্ট্ৰ আৰু গুজৰাট ৰাজ্যৰ] সম্বন্ধত দিয়া আদেশৰ দ্বাৰা-

(ক) উন্নয়ন মণ্ডল বিলাকৰ প্ৰত্যেকৰে কাৰ্য্যকাৰিতাৰ ওপৰত একোটা প্ৰতিবেদন প্ৰত্যেক বছৰে ৰাজ্য বিধান সভাত দাখিল কৰাৰ উপবন্ধ সহ, বিদৰ্ভ, মাৰাঠৱাড়া, *[আৰু মহাৰাষ্ট্ৰৰ বাকী অংশৰ বাবে অথবা যথাস্থিতি মতে] সৌৰাষ্ট্ৰ, কচ্ছ আৰু গুজৰাটৰ বাকী অংশৰ বাবে পৃথক উন্নয়ন মণ্ডল স্থাপন কৰিবৰ বাবে;

(খ) সমগ্ৰ ৰাজ্যখনৰ আৱশ্যকতাৰ সাপেক্ষে, উক্ত ক্ষেত্ৰ সমূহৰ উন্নয়নমূলক ব্যয়ৰ কাৰণে নিধিৰ সমতা পুনৰ বন্টনৰ বাবে; আৰু -

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২২ ধাৰাৰ দ্বাৰা মূল অনুচ্ছেদ ৩৭১ ৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। সংবিধান (দ্বিত্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৩ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা 'অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ' পদ লোপ কৰা হৈছে (১-৭-৭৪ তাংৰ পৰা)।

৩। বোম্বে পূৰ্ণগঠন অধিনিয়ম, ১৯৬০ ৰ ধাৰা ৮৫ ৰ দ্বাৰা 'বোম্বে ৰাজ্য'ৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (১-৫-৬০ তাংৰ পৰা)।

৪। উক্ত অধিনিয়মৰ ৮৫ ধাৰাৰ দ্বাৰা 'মহাৰাষ্ট্ৰৰ বাকী অংশ'ৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (১-৫-৬০ তাংৰ পৰা)।

একবিংশ ভাগ-অস্থায়ী, অন্তৰ্জালীন আৰু বিশেষ উপবন্ধ সমূহ- অনুচ্ছেদ ৩৭১-৩৭১ ক

- (গ) সমগ্ৰ ৰাজ্যখনৰ আৱশ্যকতাৰ সাপেক্ষে উক্ত সকলোবিলাক ক্ষেত্ৰৰ সম্বন্ধত কাৰিকৰী শিক্ষা আৰু ব্যৱসায়িক প্ৰশিক্ষণৰ বাবে পৰ্য্যাপ্ত সা-সুবিধা সমূহৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ নিয়ন্ত্ৰণৰ অধীনত থকা সেৱা সমূহত নিযুক্তিৰ বাবে পৰ্য্যাপ্ত সুযোগ সমূহৰ উপবন্ধ কৰি সমতাপূৰ্ণ ব্যৱস্থা কৰিবৰ বাবে -

ৰাজ্যপালৰ কোনো বিশেষ উত্তৰদায়িত্বৰ উপবন্ধ কৰিব পাৰে।]

নগালেণ্ড ৰাজ্যৰ
সম্বন্ধত বিশেষ
উপবন্ধ।

৩৭১ ক। (১) এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও,-

- (ক) (i) নগা সকলৰ ধৰ্মীয় বা সামাজিক প্ৰথা সমূহৰ সম্বন্ধত,
(ii) নগাৰ ৰীতিগত বিধি আৰু প্ৰক্ৰিয়াৰ সম্বন্ধত,
(iii) নগা ৰীতিগত বিধি অনুসাৰে বিনিশ্চয় কৰা চিভিল আৰু দাণ্ডি ক ন্যায় প্ৰশাসন সম্বন্ধত,
(iv) ভূমি আৰু তাৰ সম্পদ ৰাজিৰ স্বামিত্ব আৰু হস্তান্তৰণ সম্বন্ধত,

সংসদৰ কোনো অধিনিয়ম নগালেণ্ড ৰাজ্যত প্ৰয়োগ হ'ব নোৱাৰিব যেতিয়ালৈকে নগালেণ্ড বিধান সভাই কোনো সংকল্পৰ দ্বাৰা তেনে অধিনিয়ম প্ৰয়োগ হ'ব বুলি বিনিশ্চয় নকৰে।

- (খ) নগালেণ্ড ৰ ৰাজ্যপালৰ মতে, সেই ৰাজ্যখন গঠিত হোৱাৰ ঠিক পূৰ্বে নগা পাহাৰ টিৱেনচাং অঞ্চলত হোৱা আভ্যন্তৰীণ অশান্তি সমূহ, তাত বা তাৰ কোনো ভাগত যিমান দিনলৈকে চলি থাকে সিমান দিনলৈকে নগালেণ্ড ৰাজ্যৰ আইন আৰু শৃঙ্খলাৰ সম্বন্ধত নগালেণ্ড ৰ ৰাজ্যপালৰ বিশেষ উত্তৰ দায়িত্ব থাকিব আৰু সেই সম্পৰ্কত তেওঁৰ কৃত্য নিৰ্বহন কৰোঁতে ৰাজ্যপালে, মন্ত্ৰী-পৰিষদৰ লগত পৰামৰ্শ কৰাৰ পিছত, কৰিব লগীয়া কাৰ্য্যবাহীৰ সম্বন্ধত তেওঁৰ স্ববিবেচনা প্ৰয়োগ কৰিব :

পৰন্ত, যদি এনে কোনো প্ৰশ্ন উঠে যে কোনো এটা বিষয় এনে বিষয় হয়নে নহয় যাৰ সম্বন্ধত এই উপখণ্ডৰ অধীনত ৰাজ্যপালে তেওঁৰ স্ববিবেচনা প্ৰয়োগ কৰিবলৈ অপেক্ষিত হয়, তেতিয়া, ৰাজ্যপালে স্ববিবেকৰ দ্বাৰা কৰা হোৱা বিনিশ্চয়েই অন্তিম হ'ব আৰু ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা কৰা হোৱা কোনো কামৰ মান্যতাৰ বিষয়ে এই আধাৰৰ ওপৰত আপত্তি কৰিব নোৱাৰিব যে তেওঁ স্ববিবেচনা প্ৰয়োগ কৰি কাৰ্য্যকৰা উচিত বা অনুচিত আছিল:

অধিকন্তু, ৰাজ্যপালৰ পৰা কোনো প্ৰতিবেদন পাই বা অন্যথা যদি ৰাষ্ট্ৰপতি এই বুলি সন্তুষ্ট হয় যে নগালেণ্ড ৰাজ্যৰ আইন আৰু শৃঙ্খলাৰ সম্বন্ধত ৰাজ্যপালৰ বিশেষ উত্তৰদায়িত্ব থকাৰ আৰু আৱশ্যক নাই তেনেহলে তেওঁ আদেশৰ দ্বাৰা এই নিৰ্দেশ দিব পাৰে যে সেই আদেশত যথা বিনিৰ্দিষ্ট তাৰিখৰ পৰা ৰাজ্যপালৰ এনে উত্তৰ দায়িত্ব নাথাকিব;

- (গ) কোনো অনুদানৰ দাবীৰ সম্বন্ধত তেওঁৰ চূপাৰিছ দিওঁতে নগালেণ্ডৰ ৰাজ্যপালে এইটো সুনিশ্চিত কৰিব যাতে কোনো বিনিৰ্দিষ্ট সেৱা বা প্ৰয়োজনৰ বাবে ভাৰতৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা দিয়া হোৱা কোনো ধন সেই সেৱা বা প্ৰয়োজন সম্পৰ্কীয় অনুদানৰ দাবীতহে অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হয় আৰু আন কোনো দাবীৰ ভিতৰত নহয়;

একবিংশ ভাগ-অস্থায়ী, অন্তৰ্কাৰীণ আৰু বিশেষ উপবন্ধসমূহ- অনুচ্ছেদ ৩৭১ক

(ঘ) যিটো নগালেণ্ডৰ ৰাজ্যপালে সাৰ্বজনিক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা এই নিমিত্তে বিনিৰ্দিষ্ট কৰে, তেনে তাৰিখৰ পৰা পয়ত্ৰিশ জন সদস্যৰ সৈতে টিৰেনচাং জিলাৰ বাবে এক আঞ্চলিক পৰিষদ স্থাপিত হ'ব; আৰু নিম্নোক্ত বিষয়ৰ উপবন্ধ কৰি ৰাজ্যপালে তেওঁৰ স্ববিবেক অনুসৰি নিয়মাবলী প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে-

(i) আঞ্চলিক পৰিষদ সমূহৰ গঠন আৰু যি বীতিত আঞ্চলিক পৰিষদৰ সদস্য সকলৰ বাছনি হ'ব সেই বীতি :

পৰন্তু, টিৰেনচাং জিলাৰ উপায়ুক্ত আঞ্চলিক পৰিষদৰ পদেন সভাপতি হ'ব আৰু আঞ্চলিক পৰিষদৰ উপ-সভাপতিক তাৰ সদস্য সকলৰ দ্বাৰা তেওঁলোকৰ মাজৰ পৰা নিৰ্বাচিত কৰিব;

- (ii) আঞ্চলিক পৰিষদৰ সদস্যৰূপে বাছনিৰ বাবে আৰু সদস্য হ'বৰ বাবে অৰ্হতা সমূহ;
- (iii) আঞ্চলিক পৰিষদৰ সদস্যসকলৰ পদাৰ্থি আৰু যদি থাকে, তেওঁ লোকক দিবলগীয়া বেতন আৰু ভাতাসমূহ;
- (iv) আঞ্চলিক পৰিষদৰ প্ৰক্ৰিয়া আৰু কাৰ্য্য সঞ্চালন;
- (v) আঞ্চলিক পৰিষদৰ পদাধিকাৰী আৰু কৰ্মচাৰী সকলৰ নিযুক্তি আৰু সেৱাৰ চৰ্ত্ত সমূহ; আৰু
- (vi) আন যিকোনো বিষয় যাৰ সম্পৰ্কত আঞ্চলিক পৰিষদৰ গঠনত আৰু তাৰ উচিত কৃত্য নিৰ্বহনৰ বাবে নিয়মাবলী প্ৰণয়ন কৰাটো আৱশ্যকীয় হয়।

(২) এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, নগালেণ্ড ৰাজ্য গঠিত হোৱা তাৰিখৰ পৰা দহ বছৰ কালৰ বাবে অথবা এনে অধিক কালৰ বাবে যিটো নৈকি আঞ্চলিক পৰিষদৰ চুপাৰিছৰ ওপৰত ৰাজ্যপালে সাৰ্বজনিক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা এই মৰ্মে বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়ে,-

(ক) টিৰেনচাং জিলাৰ প্ৰশাসন ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা কৰা হ'ব;

(খ) যেতিয়া নৈকি সমস্ত নগালেণ্ড ৰাজ্যৰ আৱশ্যকতা পূৰণৰ বাবে ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা নগালেণ্ড চৰকাৰক ধন দিয়া হয়, তেতিয়া ৰাজ্যপালে তেওঁৰ স্ববিবেকৰে টিৰেনচাং জিলা আৰু ৰাজ্যৰ বাকী অংশৰ মাজত সেই ধনৰ সমতাপূৰ্ণ বাটোৱা কৰাৰ বাবে উপবন্ধ কৰিব;

(গ) যেতিয়ালৈকে আঞ্চলিক পৰিষদৰ চুপাৰিছৰ ওপৰত ৰাজ্যপালে সাৰ্বজনিক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা এনে কোনো নিৰ্দেশ নিদিয়ে তেতিয়ালৈকে নগালেণ্ডৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনো অধিনিয়ম টিৰেনচাং জিলাত প্ৰয়োগ নহ'ব আৰু এনে কোনো অধিনিয়মৰ সন্মত ৰাজ্যপালে এনে নিৰ্দেশ দিওঁতে এই নিৰ্দেশ দিব পাৰে যে টিৰেনচাং জিলা বা তাৰ কোনো ভাগত সেই অধিনিয়ম প্ৰয়োগ কৰোঁতে সেই অধিনিয়মৰ প্ৰভাৱ এনে ব্যতিক্ৰম আৰু সালসলনিৰ অধীন হ'ব যি বিলাকনৈকি আঞ্চলিক পৰিষদৰ চুপাৰিছৰ ওপৰত ৰাজ্যপালে বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়ে :

পৰন্তু, এই উপবন্ধৰ অধীনত দিয়া কোনো নিৰ্দেশ এনেদৰে দিব পাৰে যে তাৰ ভূতলক্ষী প্ৰভাৱ হ'ব;

(ঘ) ৰাজ্যপালে টিৰেনচাং জিলাৰ শান্তি, প্ৰগতি আৰু সুশাসনৰ বাবে বিনিয়ম প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে আৰু এনেদৰে প্ৰণয়ন কৰা যিকোনো বিনিয়মে সেই জিলাত তত্ সময় প্ৰযোজ্য থকা সংসদৰ যিকোনো অধিনিয়মৰ বা আন যিকোনো বিধিৰ নিৰসন বা সংশোধন কৰিব পাৰে আৰু যদি আৱশ্যক হয় তেনেহলে তেনে নিৰসন বা সংশোধনৰ ভূতলক্ষী প্ৰভাৱ হ'ব পাৰে;

একবিংশ ভাগ-অস্থায়ী, অন্তৰ্কাণীন আৰু বিশেষ উপবন্ধসমূহ- অনুচ্ছেদ ৩৭১ক

- (ঙ) (i) নগালেণ্ডৰ বিধান সভাত টিৱেনচাং জিলাক প্ৰতিনিধিত্ব কৰা সদস্য সকলৰ এজন, মুখ্য মন্ত্ৰীৰ পৰামৰ্শ ক্ৰমে ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা টিৱেনচাং কাৰ্যাৱলীৰ মন্ত্ৰী হিচাপে নিযুক্ত হব, আৰু মুখ্য মন্ত্ৰীয়ে নিজৰ পৰামৰ্শ আগবঢ়াওঁতে যথা পূৰ্বোক্ত সদস্যসকলৰ সংখ্যাধিক্যৰ চূপাৰিছ মতে কাৰ্য্য কৰিব;
- (ii) টিৱেনচাং কাৰ্যাৱলীৰ মন্ত্ৰীজনে টিৱেনচাং জিলা সম্পৰ্কীয় সকলো বিষয়ৰ কাৰ্য্য কৰিব আৰু তাৰ বাবে তেওঁ ৰাজ্যপালৰ ওচৰলৈ পোনপটীয়াকৈ যাব পাৰিব কিন্তু তেওঁ সেই বিষয়ে মুখ্যমন্ত্ৰীক অৱগত কৰি ৰাখিব;
- (চ) এই খণ্ডৰ পূৰ্বগামী উপবন্ধ সমূহত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও টিৱেনচাং জিলা সম্পৰ্কীয় সকলো বিষয়ৰ ওপৰত অন্তিম বিনিশ্চয় ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা তেওঁৰ স্ববিৱেকমতে কৰা হব;
- (ছ) অনুচ্ছেদ ৫৪ আৰু ৫৫ আৰু অনুচ্ছেদ ৮০ ৰ খণ্ড (৪) ত থকা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ নিৰ্বাচিত সদস্য সকলৰ প্ৰতি বা এনেকুৱা প্ৰত্যেক সদস্যৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশে এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত স্থাপিত হোৱা আঞ্চলিক পৰিষদৰ দ্বাৰা নিৰ্বাচিত হোৱা নগালেণ্ডৰ বিধান সভাৰ সদস্য সকলৰ বা সদস্যৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশ অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব;
- (জ) অনুচ্ছেদ ১৭০ ত-
- (i) নগালেণ্ডৰ বিধান সভাৰ সম্পৰ্কত খণ্ড (১) ৰ প্ৰভাৱ এনে হব যেন 'ষাঠি' শব্দৰ পৰিৱৰ্ত্তে 'ছয়চল্লিশ' শব্দ বহুওৱা হৈছে;
- (ii) উক্ত খণ্ডত ৰাজ্যত প্ৰাদেশিক নিৰ্বাচন সমষ্টি সমূহৰ পৰা প্ৰত্যক্ষ নিৰ্বাচনৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশে এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত স্থাপিত হোৱা আঞ্চলিক পৰিষদৰ সদস্যসকলৰ দ্বাৰা হোৱা নিৰ্বাচন অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব;
- (iii) খণ্ড (২) আৰু (৩) ত প্ৰাদেশিক নিৰ্বাচন সমষ্টি সমূহৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশে কহিমা আৰু মোকক চাং জিলাৰ প্ৰাদেশিক নিৰ্বাচন সমষ্টি সমূহৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশ বুলি অভিপ্ৰেত হব।

(৩) এই অনুচ্ছেদৰ পূৰ্বগামী উপবন্ধ সমূহৰ যিকোনোটোক প্ৰভাৱশীল কৰোতে যদি কোনো অসুবিধাৰ উদ্ভৱ হয়, তেনেহলে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা যিকোনো কাম (আন যিকোনো অনুচ্ছেদৰ অনুকূলন বা সালসলনিক অন্তৰ্গত কৰি) কৰিব পাৰিব যিটোনেকি সেই অসুবিধা দূৰীকৰণৰ বাবে তেওঁ আৱশ্যকীয় যেন দেখে :

পৰন্তু, নগালেণ্ড ৰাজ্য গঠিত হোৱা তাৰিখৰ পৰা তিনি বছৰ অৱসান হোৱাৰ পিচত এনে আদেশ নিদিব।

স্পষ্টীকৰণ - এই অনুচ্ছেদত কহিমা, মোককচাং আৰু টিৱেনচাং জিলাৰ অৰ্থ নগালেণ্ড ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৬২ ত ইয়াৰ অৰ্থ যি আছে সেয়েই হব।]

১। সংবিধান (অসুবিধা দূৰীকৰণ) আদেশ, নং ১০ ৰ ২য় দফাত উপবন্ধিত আছে যে (১-১২-১৯৬৩ তাংৰ পৰা) অনুচ্ছেদ ৩৭১ ক এনেভাৱে প্ৰভাৱী হব যেন তাৰ খণ্ড (২) ৰ উপখণ্ড (ঙ) ৰ দফা (i) ৰ লগত নিম্নলিখিত পৰন্তুক আছে, যেনে-

“পৰন্তু, মুখ্যমন্ত্ৰীৰ পৰামৰ্শানুযায়ী ৰাজ্যপালে, নগালেণ্ডৰ বিধান সভাত টিৱেনচাং জিলাৰ বাবে বন্দিত আসন সমূহ পূৰণৰ বাবে বিধি অনুসাৰে ব্যক্তিসকলৰ বাছনি নোহোৱা পৰ্য্যন্ত, টিৱেনচাং কাৰ্যাৱলীৰ মন্ত্ৰীৰূপে কাৰ্য্য কৰিবলৈ যিকোনো ব্যক্তিক টিৱেনচাংৰ মন্ত্ৰীৰূপে নিযুক্ত কৰিব পাৰে।”

একবিংশ ভাগ-অস্থায়ী, অন্তৰ্জালীন আৰু বিশেষ উপবন্ধসমূহ অনুচ্ছেদ ৩৭১খ - ৩৭১ঘ

¶[৩৭১ খ। এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে, অসম ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত দিয়া আদেশৰ দ্বাৰা ষষ্ঠ অনুসূচীৰ দফা ২০ ত সন্নিবিষ্ট তালিকাৰ * [ভাগ ১ত] বিনিৰ্দিষ্ট জনজাতি ক্ষেত্ৰৰ পৰা অসম ৰাজ্যৰ বিধান সভালৈ নিৰ্বাচিত সদস্য সকল আৰু সেই বিধান সভাৰ আন সদস্য সকলৰ পৰা সেই আদেশত যথা বিনিৰ্দিষ্ট তেনে কোনো সংখ্যক সদস্যক লৈ সেই ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ এখন সমিতি গঠন আৰু কৃত্য নিৰ্বহনৰ বাবে; আৰু তেনে সমিতিয়ে সমুচিত কৃত্য নিৰ্বহনৰ নিমিত্তে সেই বিধান সভাৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ নিয়মাৱলীত সালসলনিৰ বাবে উপবন্ধ কৰিব পাৰে।]

অসম ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত বিশেষ উপবন্ধ।

¶[৩৭১ গ। (১) এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে মণিপুৰ ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত দিয়া আদেশৰ দ্বাৰা চৰকাৰী কাৰ্য্যৰ নিয়মাৱলীৰ আৰু বিধান সভাৰ প্ৰক্ৰিয়া নিয়মাৱলীৰ সাল-সলনি কৰিবৰ অৰ্থে ৰাজ্যখনৰ বিধান সভালৈ সেই ৰাজ্যৰ পাৰ্বত্য ক্ষেত্ৰৰ পৰা নিৰ্বাচিত সদস্য সকলক লৈ ৰাজ্যখনৰ বিধান সভাৰ এখন সমিতি গঠন আৰু তাৰ কৃত্য নিৰ্বহনৰ বাবে; আৰু এনে সমিতিৰ সমুচিত কৃত্য নিৰ্বহন সুনিশ্চিত কৰিবৰ অৰ্থে, ৰাজ্যপালৰ বিশেষ দায়িত্বৰ বাবে উপবন্ধ কৰিব পাৰে।]

মণিপুৰ ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত বিশেষ উপবন্ধ।

(২) ৰাজ্যপালে বছৰি বা ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে যেতিয়াই বিচাৰে তেতিয়াই, মণিপুৰ ৰাজ্যৰ পাৰ্বত্য ক্ষেত্ৰৰ প্ৰশাসন সম্বন্ধে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ওচৰত একোখন প্ৰতিবেদন দিব আৰু সংঘৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা উক্ত ক্ষেত্ৰ সমূহৰ প্ৰশাসন সম্পৰ্কে নিৰ্দেশ দিয়া পৰ্য্যন্ত বিস্তৃত হব।

স্পষ্টীকৰণ— এই অনুচ্ছেদত ‘পাৰ্বত্য ক্ষেত্ৰ’ পদে এনে ক্ষেত্ৰ সমূহক অভিপ্ৰেত কৰিব যিবলাক ক্ষেত্ৰ ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা পাৰ্বত্য ক্ষেত্ৰ বুলি ঘোষণা কৰে।]

¶[৩৭১ ঘ। (১) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে অল্পপ্ৰদেশ ৰাজ্য সম্বন্ধে দিয়া আদেশৰ দ্বাৰা, ৰাজ্যখনৰ সামগ্ৰিক প্ৰয়োজনীয়তা সমূহলৈ দৃষ্টি ৰাখি, চৰকাৰী নিযুক্তি আৰু শিক্ষাৰ বিষয়ত, ৰাজ্যখনৰ বিভিন্ন অংশৰ লোকসকলৰ ন্যায় সুযোগ-সুবিধা সমূহৰ বাবে ব্যৱস্থা কৰিব পাৰে, আৰু ৰাজ্যখনৰ বিভিন্ন অংশৰ বাবে বিভিন্ন ব্যৱস্থা কৰিব পাৰে।]

অল্পপ্ৰদেশ ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত বিশেষ উপবন্ধসমূহ।

(২) খণ্ড (১) ৰ অধীনত দিয়া কোনো আদেশে, বিশেষকৈ, -

(ক) ৰাজ্য চৰকাৰক ৰাজ্যখনৰ অসামৰিক সেৱাৰ পদ সমূহৰ কোনো শ্ৰেণী বা শ্ৰেণী সমূহ বা ৰাজ্যখনৰ অধীনৰ অসামৰিক পদ সমূহৰ কোনো শ্ৰেণী বা শ্ৰেণীসমূহ ৰাজ্যখনৰ বিভিন্ন অংশৰ বাবে বিভিন্ন স্থানীয় সংবৰ্গত সংগঠন কৰিবলৈ আৰু সেই আদেশত যথা বিনিৰ্দিষ্ট নীতি আৰু প্ৰক্ৰিয়া অনুসৰি এনে পদধাৰী ব্যক্তি সকলক তেনেকৈ সংগঠিত স্থানীয় সংবৰ্গ সমূহত আবণ্টন কৰিবলৈ কৰ পাৰিব;

(খ) স্থানীয় ক্ষেত্ৰ হিচাপে গণ্য কৰিব লগীয়া ৰাজ্যখনৰ কোনো অংশ বা অংশবোৰ-

(i) ৰাজ্য চৰকাৰৰ অধীনত কোনো স্থানীয় সংবৰ্গৰ (এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত দিয়া কোনো আদেশ অনুসৰি সংগঠিত হওক বা আন প্ৰকাৰেই গঠিত হওক) পদসমূহত প্ৰত্যক্ষভাৱে ভৰ্তিৰ কাৰণে;

১। সংবিধান (দ্বাবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৯ ৰ ৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

২। উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ ৰ ধাৰা ৭১ (ছ) ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (২১-১-৭২ তাংৰ পৰা)।

৩। সংবিধান (সপ্তবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ ৰ ধাৰা ৫ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (৫-২-৭২ তাংৰ পৰা)।

৪। সংবিধান (দ্বাত্রিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৩ ৰ ধাৰা ৩ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (১-৭-৭৪ তাংৰ পৰা)।

একবিংশ ভাগ-অস্থায়ী, অন্তৰ্কাৰীণ আৰু বিশেষ উপবন্ধসমূহ- অনুচ্ছেদ ৩৭১ঘ

- (ii) ৰাজ্যখনৰ অধীনত কোনো স্থানীয় প্ৰাধিকাৰীৰ অধীনস্থ কোনো সংবৰ্গৰ পদসমূহত প্ৰত্যক্ষ ভৰ্তিৰ কাৰণে; আৰু
- (iii) ৰাজ্যখনৰ ভিতৰত থকা কোনো বিশ্ববিদ্যালয় বা ৰাজ্যিক চৰকাৰৰ নিয়ন্ত্ৰণাধীন আন কোনো শিক্ষানুষ্ঠানত নাম ভৰ্তিৰ উদ্দেশ্যে,
- বিনিৰ্দিষ্ট কৰিব পাৰে।
- (গ) কি পৰিসৰ পৰ্য্যন্ত, কি ৰীতিৰে আৰু কি চৰ্তাৱলী সাপেক্ষে,-
- (i) আদেশটোত এই মৰ্মে যথা বিনিৰ্দিষ্ট উপখণ্ড (খ) ত উল্লেখিত এনে কোনো সংবৰ্গৰ পদসমূহত প্ৰত্যক্ষ ভৰ্তিৰ বিষয়ত,
- (ii) আদেশটোত এই মৰ্মে যথা বিনিৰ্দিষ্ট উপখণ্ড (খ) ত উল্লেখিত এনে কোনো বিশ্ববিদ্যালয় বা আন শিক্ষানুষ্ঠানত নাম ভৰ্তিৰ বিষয়ত;

যথাস্থিতি এনে সংবৰ্গ, বিশ্ববিদ্যালয় বা আন শিক্ষানুষ্ঠানৰ সম্বন্ধত স্থানীয় ক্ষেত্ৰটোত আদেশটোত বিনিৰ্দিষ্ট কোনো কালৰ বাবে বাস কৰা বা অধ্যয়ন কৰা প্ৰাৰ্থী সকলক বা প্ৰাৰ্থীসকলৰ অনুকূলে অগ্ৰাধিকাৰ বা সংৰক্ষণ দিয়া হব তাক বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিব পাৰে।

(৩) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা নিম্নোক্ত বিষয়বোৰৰ সম্বন্ধত আদেশটোত যথা বিনিৰ্দিষ্ট এনে ক্ষেত্ৰাধিকাৰ, ক্ষমতা আৰু প্ৰাধিকাৰ [সংবিধান (দ্বাত্রিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৩ ৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে (উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ বাহিৰে) কোনো ন্যায়ালয় বা কোনো ন্যায়াধিকাৰণ বা আন প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা প্ৰয়োগযোগ্য যি কোনো ক্ষেত্ৰাধিকাৰ, ক্ষমতা আৰু প্ৰাধিকাৰে অন্তৰ্ভুক্ত কৰি] প্ৰয়োগ কৰিবলৈ অল্পপ্ৰদেশ ৰাজ্যৰ কাৰণে এখন প্ৰশাসনীয় ন্যায়াধিকাৰণ গঠনৰ বাবে ব্যৱস্থা কৰিব পাৰে, যেনে :-

(ক) আদেশটোত যথা বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যখনৰ যিকোনো অসামৰিক সেৱাৰ পদবোৰৰ এনে শ্ৰেণী বা শ্ৰেণী সমূহত, বা ৰাজ্যখনৰ অধীনৰ অসামৰিক পদবোৰৰ এনে শ্ৰেণী বা শ্ৰেণী সমূহত বা ৰাজ্যখনৰ ভিতৰৰ কোনো স্থানীয় প্ৰাধিকাৰীৰ নিয়ন্ত্ৰণাধীনত থকা পদবোৰৰ এনে শ্ৰেণী বা শ্ৰেণীসমূহত নিযুক্তি, আৱণ্টন বা পদোন্নতি।

(খ) আদেশটোত যথা বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যখনৰ কোনো অসামৰিক সেৱাৰ পদবোৰৰ এনে শ্ৰেণী বা শ্ৰেণীসমূহত বা ৰাজ্যখনৰ অধীনৰ অসামৰিক পদবোৰৰ এনে শ্ৰেণী বা শ্ৰেণীসমূহত, বা ৰাজ্যখনৰ ভিতৰৰ কোনো স্থানীয় প্ৰাধিকাৰীৰ নিয়ন্ত্ৰণাধীনত থকা পদবোৰৰ এনে শ্ৰেণী বা শ্ৰেণীসমূহত নিযুক্তি, আৱণ্টিত বা পদোন্নতি প্ৰাপ্ত ব্যক্তি সকলৰ জ্যেষ্ঠতা;

(গ) আদেশটোত যথা বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যখনৰ কোনো অসামৰিক সেৱাৰ পদবোৰৰ এনে শ্ৰেণী বা শ্ৰেণী সমূহত বা ৰাজ্যখনৰ অধীনৰ অসামৰিক পদবোৰৰ এনে শ্ৰেণী বা শ্ৰেণীসমূহত, বা ৰাজ্যখনৰ ভিতৰৰ কোনো স্থানীয় প্ৰাধিকাৰীৰ নিয়ন্ত্ৰণাধীনত থকা পদবোৰৰ এনে শ্ৰেণী বা শ্ৰেণী সমূহত নিযুক্তি, আৱণ্টিত বা পদোন্নতি প্ৰাপ্ত ব্যক্তি সকলৰ সেৱাৰ এনে আন চৰ্তাৱলী।

(৪) খণ্ড (৩) ৰ অধীনত দিয়া কোনো আদেশে,-

(ক) প্ৰশাসনীয় ন্যায়াধিকাৰণ খনক, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে, আদেশটোত বিনিৰ্দিষ্ট কৰা হিচাপে ইয়াৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰৰ ভিতৰৰ যি কোনো বিষয়ৰ সম্পৰ্কে ওজৰ আপত্তিবোৰৰ প্ৰতিকাৰৰ নিমিত্তে ত্ৰিবেদন সমূহ গ্ৰহণ কৰিবলৈ আৰু প্ৰশাসনীয় ন্যায়াধিকাৰণ খনে তাৰ ওপৰত উপযুক্ত বুলি বিবেচনা কৰা আদেশ দিবলৈ, প্ৰাধিকৃত কৰিব পাৰে;

(খ) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে প্ৰয়োজনীয় বিবেচনা কৰা অনুযায়ী প্ৰশাসনীয় ন্যায়াধিকাৰণ খনৰ ক্ষমতা আৰু প্ৰাধিকাৰসমূহ আৰু প্ৰক্ৰিয়া (প্ৰশাসনীয় ন্যায়াধিকাৰণৰ অৱমাননাৰ বাবে দণ্ড দিয়া ক্ষমতাৰ উপবন্ধ সমূহ অন্তৰ্ভুক্ত কৰি) সম্বন্ধে উপবন্ধ সমূহ অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পাৰে;

একবিংশ ভাগ-অস্থায়ী, অন্তৰ্কাৰী আৰু বিশেষ উপবন্ধসমূহ- অনুচ্ছেদ ৩৭১ঘ

- (গ) আদেশটোত যথা বিনিৰ্দিষ্ট এনে শ্ৰেণীৰ কাৰ্য্যবাহী সমূহ প্ৰশাসনীয় ন্যায়াধিকৰণ খনলৈ স্থানান্তৰ কৰাৰ উপবন্ধ কৰিব পাৰে যি শ্ৰেণীৰ কাৰ্য্যবাহী ন্যায়াধিকৰণৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰৰ অধীনস্থ বিষয়ক হয় আৰু সেই আদেশৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে কোনো ন্যায়ালয় (উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ বাহিৰে) বা ন্যায়াধিকৰণ অথবা আন কোনো প্ৰাধিকাৰীৰ ওচৰত বিচাৰাধীন হৈ থাকে।
- (ঘ) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে প্ৰয়োজনীয় বিবেচনা কৰা অনুযায়ী অনুপূৰক, আনুষঙ্গিক আৰু পাৰিণামিক উপবন্ধ সমূহ (ফিজ আৰু পৰিসীমা, সাক্ষ্য অথবা কোনো ব্যতিক্ৰম বা সালসলনি সাপেক্ষে তত্কাৰী প্ৰৱৰ্ত্তিত কোনো বিধিৰ প্ৰয়োগ বিষয়ক উপবন্ধকে ধৰি) অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পাৰে।

(৫) কোনো বিষয় চূড়ান্তভাবে নিষ্পত্তি কৰি দিয়া প্ৰশাসনীয় ন্যায়াধিকৰণৰ আদেশ ৰাজ্য চৰকাৰৰ দ্বাৰা দৃষ্টিকৰণ কৰা হলে বা আদেশ দিয়া তাৰিখৰ পৰা তিনিমাহৰ অৱসান হলে, যিটোৱেই আগতে হয়, কাৰ্য্যকৰী হবঃ

পৰন্তু, ৰাজ্য চৰকাৰে লিখিত ভাবে দিয়া বিশেষ আদেশৰ দ্বাৰা আৰু তাত উল্লিখিত কাৰণ সমূহৰ নিমিত্তে প্ৰশাসনীয় ন্যায়াধিকৰণ খনৰ কোনো আদেশ কাৰ্য্যকৰী হোৱাৰ পূৰ্বে সালসলনি বা বাৰ্ত্তিল কৰিব পাৰে আৰু এনেকুৱা ক্ষেত্ৰত প্ৰশাসনীয় ন্যায়াধিকৰণ খনৰ আদেশটো, যথাস্থিতি এনে সালসলনিৰ আকাৰত কাৰ্য্যকৰী হব বা কাৰ্য্যকৰী নহ'ব।

(৬) খণ্ড (৫) ৰ পৰন্তুকৰ অধীনত ৰাজ্য চৰকাৰে দিয়া প্ৰত্যেক আদেশ, ইয়াক দিয়াৰ পিচত যথা সম্ভৱ শীঘ্ৰে, ৰাজ্য বিধান মণ্ডলৰ উভয় সদনতে উপস্থাপন কৰিব লাগিব।

(৭) ৰাজ্যখনৰ উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ প্ৰশাসনীয় ন্যায়াধিকৰণ খনৰ ওপৰত অধীক্ষণৰ কোনো ক্ষমতা নাথাকিব আৰু কোনো ন্যায়ালয়ে (উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ বাহিৰে) বা ন্যায়াধিকৰণে প্ৰশাসনীয় ন্যায়াধিকৰণ খনৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ, ক্ষমতা বা প্ৰাধিকাৰৰ অধীনৰ কোনো বিষয়ৰ সম্পৰ্কত বা ন্যায়াধিকৰণ খনৰ সম্পৰ্কত কোনো ক্ষেত্ৰাধিকাৰ, ক্ষমতা বা প্ৰাধিকাৰ প্ৰয়োগ নকৰিব।

(৮) প্ৰশাসনীয় ন্যায়াধিকৰণ খন অবিৰত ভাবে থকাটো প্ৰয়োজনীয় নহয় বুলি ৰাষ্ট্ৰপতি সন্তুষ্ট হলে, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা প্ৰশাসনীয় ন্যায়াধিকৰণ খন বিলোপ কৰিব পাৰিব আৰু এনে আদেশত এনেকৈ বিলোপ কৰণৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে ন্যায়াধিকৰণৰ ওচৰত বিচাৰাধীন হৈ থকা বিষয় বোৰৰ স্থানান্তৰ আৰু নিষ্পত্তিৰ বাবে তেওঁ উপযুক্ত বিবেচনা কৰা অনুযায়ী উপবন্ধ কৰিব পাৰিব।

(৯) কোনো ন্যায়ালয়, ন্যায়াধিকৰণ বা আন প্ৰাধিকাৰীৰ কোনো নিৰ্ণয়, ডিক্ৰী বা আদেশ থকা সত্ত্বেও, -

(ক) কোনো ব্যক্তিৰ -

- (i) ১৯৫৬ চনৰ ১ নবেম্বৰৰ পূৰ্বে, সেই তাৰিখৰ পূৰ্বে স্থিত হায়দৰাবাদ ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ অধীনত, বা হায়দৰাবাদ ৰাজ্যৰ ভিতৰৰ কোনো স্থানীয় প্ৰাধিকাৰীৰ কোনো পদত, বা-
- (ii) সংবিধান (দ্বাত্রিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৩ ৰ প্ৰাৰম্ভণৰ পূৰ্বে অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ ৰাজ্য চৰকাৰৰ অধীনৰ বা অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ ৰাজ্যৰ ভিতৰৰ কোনো স্থানীয় বা আন প্ৰাধিকাৰীৰ অধীনৰ কোনো পদত, কৰা কোনো নিযুক্তি, পদ স্থাপন, পদোন্নতি বা বদলি, আৰু
- (খ) উপখণ্ড (ক) ত উল্লিখিত কোনো ব্যক্তিৰ দ্বাৰা বা সন্মুখত লোৱা কোনো কাৰ্য্যব্যৱস্থা বা কৃত কোনো কাৰ্য্য,

একবিংশ ভাগ-অস্থায়ী, অন্তৰ্কাৰী আৰু বিশেষ উপবন্ধসমূহ- অনুচ্ছেদ ৩৭১ঘ - ৩৭১ চ

এনে নিযুক্তি, পদস্থাপন, পদোন্নতি বা বদলিৰ সম্পৰ্কত, যথাস্থিতি হায়দৰাবাদ ৰাজ্যৰ ভিতৰত, বা অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ ৰাজ্যৰ কোনো অংশৰ ভিতৰত নিবাস সম্পৰ্কে কোনো প্ৰয়োজনীয়তাৰ উপবন্ধ থকা আৰু সেই সময়ত বলবৎ থকা কোনো বিধি অনুসাৰে তেনে ব্যক্তিৰ নিযুক্তি, পদস্থাপন, পদোন্নতি, বা বদলি নকৰাৰ হেতুত অবৈধ বা বাতিল বুলি গণ্য নহব বা কেতিয়াও অবৈধ বা বাতিল হোৱা বুলি গণ্য কৰা নহ'ব।

(১০) এই সংবিধানৰ আন কোনো উপবন্ধত বা সম্প্ৰতি বলবৎ থকা আন কোনো বিধিত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, এই অনুচ্ছেদৰ উপবন্ধ সমূহ আৰু ইয়াৰ অধীনত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে দিয়া কোনো আদেশ প্ৰভাৱী হ'ব।

অন্ধ্ৰপ্ৰদেশত কেন্দ্ৰীয়
বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপন।

৩৭১ ঙ। সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ ৰাজ্যত এখন বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপনৰ বাবে উপবন্ধ কৰিব পাৰে।]

চিকিম ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত
বিশেষ উপবন্ধ সমূহ।

†[৩৭১ চ। এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, -

- (ক) চিকিম ৰাজ্যৰ বিধান সভা অন্যান্য ৩০ জন সদস্যৰে গঠিত হ'ব;
- (খ) সংবিধান (ষষ্ঠত্ৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৫ ৰ (ইয়াৰ পিছত এই অনুচ্ছেদত নিয়ত দিন বুলি উল্লেখ কৰা হৈছে) প্ৰাৰম্ভণিৰ তাৰিখৰ পৰা-
  - (i) ১৯৭৪ চনৰ এপ্ৰিল মাহত চিকিমত অনুষ্ঠিত নিৰ্বাচনৰ ফল স্বৰূপে উক্ত নিৰ্বাচনত নিৰ্বাচিত ৩২ জন সদস্যৰে (ইয়াৰ পিছত বৰ্তমান সদস্য বুলি উল্লেখ কৰা হৈছে) চিকিমৰ বাবে গঠিত এচেম্বলী এই সংবিধানৰ অধীনত যথোচিত ভাবে গঠিত চিকিম ৰাজ্যৰ বিধান সভা বুলি গণ্য কৰা হ'ব;
  - (ii) বৰ্তমান সদস্যসকল এই সংবিধানৰ অধীনত যথোচিত ভাবে নিৰ্বাচিত চিকিম ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ সদস্য বুলি গণ্য কৰা হ'ব; আৰু
  - (iii) চিকিম ৰাজ্যৰ উক্ত বিধান সভাই এই সংবিধানৰ অধীনত এখন ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ ক্ষমতাৱলী প্ৰয়োগ কৰিব আৰু কৃত্যসমূহ সম্পাদন কৰিব;
- (গ) খণ্ড (খ) ৰ অধীনত চিকিম ৰাজ্যৰ বিধান সভা বুলি গণ্য কৰা এচেম্বলীৰ ক্ষেত্ৰত অনুচ্ছেদ ১৭২ ৰ খণ্ড (১) ত নিৰ্দেশিত '[পাট বছৰ] কালছোৱা' '[চাৰি বছৰ] কাল নিৰ্দেশিত হোৱা বুলি অৰ্থ কৰা হ'ব আৰু উক্ত '[চাৰি বছৰ] কাল নিয়ত দিনৰ পৰা প্ৰাৰম্ভ হোৱা বুলি গণ্য কৰা হ'ব;
- (ঘ) সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা অন্য উপবন্ধ প্ৰণয়ন নকৰা পৰ্যন্ত চিকিম ৰাজ্যক লোক সভাৰ এখন আসন বৰ্ণন কৰা হ'ব আৰু চিকিম ৰাজ্যই এটা সংসদী সমষ্টি গঠন কৰিব আৰু ইয়াক চিকিম সংসদী সমষ্টি বুলি কোৱা হ'ব;
- (ঙ) নিয়ত দিনত বিদ্যমান লোকসভাত চিকিম ৰাজ্যৰ প্ৰতিনিধিজন চিকিম ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ সদস্যসকলৰ দ্বাৰা নিৰ্বাচিত হ'ব;

১। সংবিধান (ষষ্ঠত্ৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৫ ৰ ধাৰা ৩ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (২৬-৪-৭৫ তাংৰ পৰা)

২। সংবিধান (চতুঃষষ্ঠত্ৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ ধাৰা ৪৩ৰদ্বাৰা 'ছয় বছৰ' আৰু 'পাট বছৰ'ৰ ঠাইত 'পাটবছৰ' আৰু 'চাৰিবছৰ' কৰা হৈছে (৬-৯-৭৯ তাংৰ পৰা)। সংবিধান (দ্বাচত্ৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৫৬ ৰ দ্বাৰা পূৰ্বৰ 'পাঁচবছৰ' আৰু 'চাৰিবছৰ'ৰ ঠাইত ক্ৰমে 'ছয়বছৰ' আৰু 'পাঁচবছৰ' কৰা হৈছিল।

একবিংশ ভাগ - অস্থায়ী, অন্তৰ্জালীন আৰু বিশেষ উপবন্ধসমূহ - অনুচ্ছেদ ৩৭১ চ

(চ) চিকিমৰ জনসংখ্যাৰ বিভিন্ন সম্প্ৰদায়ৰ অধিকাৰ আৰু স্বার্থসমূহ সংৰক্ষণ কৰাৰ উদ্দেশ্যে সংসদে, এনে সম্প্ৰদায়ৰ প্ৰাৰ্থীৰ দ্বাৰা পূৰণ কৰিব পৰা চিকিমৰ বিধান সভাৰ আসনৰ সংখ্যাৰ বাবে বিধান সভাৰ যিবিলাক সমষ্টিৰ পৰা চিকিম ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ নিৰ্বাচনৰ বাবে কেৱলমাত্ৰ তেনে সম্প্ৰদায়ৰ প্ৰাৰ্থীসকল উঠিব পাৰে তাৰ সীমা নিৰূপণ কৰিবৰ বাবে উপবন্ধ কৰিব পাৰে ;

(ছ) শান্তিৰ বাবে আৰু চিকিমৰ জনসাধাৰণৰ বিভিন্ন সম্প্ৰদায়ৰ সামাজিক আৰু আৰ্থিক অগ্ৰগতি সুনিশ্চিত কৰিবলৈ এটা যথার্থ ব্যৱস্থা কৰিবৰ বাবে চিকিম ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালৰ বিশেষ দায়িত্ব থাকিব আৰু এই খণ্ডৰ অধীনত তেওঁৰ বিশেষ দায়িত্ব সম্পাদন কৰোতে ৰাজ্যপালে, সময়ে সময়ে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে উপযুক্ত বুলি জাৰি কৰা তেনে কোনো নিৰ্দেশ সমূহৰ সাপেক্ষে, তেওঁৰ স্ববিৰুদ্ধে অনুসৰি কাৰ্য সম্পাদন কৰিব;

(জ) নিয়ত দিনৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে চিকিম চৰকাৰ বা অন্য কোনো প্ৰাধিকাৰী বা চিকিম চৰকাৰৰ হকে আন যিকোনো ব্যক্তিৰ ওপৰত ন্যস্ত হোৱা সকলো সম্পত্তি আৰু সম্পদ (চিকিম ৰাজ্যত গঠিত অঞ্চল সমূহৰ ভিতৰতেই হওক বা বাহিৰতেই হওক) নিয়ত দিনৰ পৰা চিকিম ৰাজ্যৰ চৰকাৰৰ ওপৰত ন্যস্ত হব ;

(ঝ) নিয়ত দিনৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে চিকিম ৰাজ্যত গঠিত অঞ্চল সমূহত উচ্চ ন্যায়ালয় হিচাপে কাৰ্য নিৰ্বাহ কৰি থকা ন্যায়ালয়ক নিয়ত দিনৰ পৰা চিকিম ৰাজ্যৰ বাবে উচ্চ ন্যায়ালয় বুলি গণ্য কৰা হব;

(ঞ) চিকিম ৰাজ্যৰ সমগ্ৰ অঞ্চলৰে চিভিল, দাণ্ডিক আৰু ৰাজহ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ থকা সকলোবোৰ ন্যায়ালয়, সকলো প্ৰাধিকাৰী আৰু ন্যায়িক, কাৰ্যবাহী আৰু অনুসচিবীয় সকলো অধিকাৰীয়ে নিয়ত দিনৰ পৰা এই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে তেওঁলোকৰ নিজ নিজ কৃত্য সমূহ নিৰ্বহন কৰি থাকিব ;

(ট) চিকিম ৰাজ্য গঠিত হোৱা অঞ্চল সমূহত বা ইয়াৰ কোনো অংশত নিয়ত দিনৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে বলবৎ থকা সকলো বিধি কোনো ক্ষমতায়ুক্ত বিধান মণ্ডল বা অন্য ক্ষমতা যুক্ত প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা সংশোধন বা নিবসন নকৰা পৰ্য্যন্ত ইয়াত বলবৎ হৈ থাকিব ;

(ঠ) চিকিম ৰাজ্যৰ প্ৰশাসনৰ সম্পৰ্কত খণ্ড (ট) ত যথা উল্লিখিত এনে কোনো বিধিৰ প্ৰয়োগ সুগম কৰাৰ উদ্দেশ্যে আৰু সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহৰ সৈতে এনে যিকোনো বিধিৰ উপবন্ধ সমূহ সাদৃশ্য কৰাৰ উদ্দেশ্যে, নিয়ত দিনৰ পৰা দুবছৰৰ ভিতৰত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা প্ৰয়োজনীয় আৰু সমীচীন হব পৰা হিচাপে নিবসনৰ দ্বাৰাই হওঁক বা সংশোধনৰ দ্বাৰাই হওঁক, সেই বিধিৰ তেনে অনুকূলন আৰু সালসলনি কৰিব পাৰে আৰু ইয়াৰ পিচত এনে প্ৰত্যেক বিধি এনেদৰে কৃত অনুকূলন আৰু সমূহৰ সাপেক্ষে কাৰ্যকৰী হব, আৰু এনে যিকোনো অনুকূলন আৰু সালসলনিৰ সম্বন্ধত কোনো ন্যায়ালয়তে প্ৰশ্ন কৰা নহব ;

(ড) নিয়ত দিনৰ পূৰ্বে আৱদ্ধ হোৱা বা সম্পাদন কৰা আৰু ভাৰত চৰকাৰ বা ইয়াৰ কোনো পূৰ্বৱৰ্তী চৰকাৰ পক্ষভুক্ত থকা চিকিম সম্পৰ্কীয় যিকোনো সন্ধি, চুক্তি, প্ৰতিশ্ৰুতি বা অন্যান্য তেনেকুৱা লেখ্য সমূহৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা যিকোনো বিবাদ বা অন্যান্য বিষয়ৰ সম্বন্ধত উচ্চতম ন্যায়ালয় বা আন যিকোনো ন্যায়ালয়ৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ নাথাকিব, কিন্তু এই খণ্ডৰ একোৱেই অনুচ্ছেদ ১৪৩ ৰ উপবন্ধ সমূহৰ প্ৰভাৱ হ্রাস কৰা বুলি অৰ্থ কৰা নহব ;

(ঢ) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে সাৰ্বজনিক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা ভাৰতৰ কোনো ৰাজ্যত অধিসূচনাৰ তাৰিখত বলবৎ থকা যিকোনো অধিনিয়ম তেওঁ উপযুক্ত বিবেচনা কৰা কোনো নিৰ্বন্ধন আৰু সালসলনি সহ চিকিম ৰাজ্যলৈ সম্প্ৰসাৰিত কৰিব পাৰে ;

একবিংশ ভাগ - অস্থায়ী, অন্তৰ্জালীন আৰু বিশেষ উপবন্ধসমূহ অনুচ্ছেদ ৩৭১গ-৩৭১ঝ

(গ) এই অনুচ্ছেদৰ পূৰ্বোক্ত যিকোনো উপবন্ধ সমূহ কাৰ্য্যকৰী কৰোতে কোনো অসুবিধাৰ উদ্ভৱ হলে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা সেই অসুবিধা দূৰ কৰাৰ উদ্দেশ্যে তেওঁৰ বিবেচনা মতে প্ৰয়োজনীয় বুলি ভবা যিকোনো কাৰ্য্য (আন যিকোনো অনুচ্ছেদৰ যিকোনো অনুকূলন বা সালসলনি সহ) কৰিব পাৰে :

পৰন্তু, এনে কোনো আদেশ নিয়ত দিনৰ পৰা দুবছৰ অন্ত হোৱাৰ পিছত দিয়া নহব ;

(ত) নিয়ত দিনৰ প্ৰাৰম্ভণিত আৰু সংবিধান (ষষ্ঠত্ৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৫ ত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ সন্মতিপ্ৰাপ্ত তাৰিখৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে শেষ হোৱা সময়ছোৱাত চিকিম ৰাজ্যৰ বা ইয়াত অন্তৰ্ভুক্ত অঞ্চল সমূহৰ সম্পৰ্কত কৃত সকলো কাম আৰু লোৱা সকলো কাৰ্য্যব্যৱস্থা যি পৰ্য্যন্ত সংবিধান (ষষ্ঠত্ৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৫ ৰ দ্বাৰা সংশোধিত এই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহৰ অনুৰূপ হয় সেই পৰ্য্যন্ত, এনেদৰে সংশোধিত এই সংবিধানৰ অধীনত সকলো উদ্দেশ্যৰ বাবে বৈধভাবে কৰা বা লোৱা বুলি গণ্য কৰা হব।]

[৩৭১-ছ। এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও -

(ক) নিম্নলিখিতবোৰৰ সম্বন্ধত সংসদৰ কোনো অধিনিয়ম মিজোৰাম ৰাজ্যত প্ৰয়োগ নহব যদিহে মিজোৰাম ৰাজ্যৰ বিধান সভাই এটা সংকল্পৰ দ্বাৰা এনেদৰে বিনিশ্চয় নকৰে, অৰ্থাৎ :-

- (i) মিজোসকলৰ ধৰ্মীয় বা সামাজিক ৰীতিসমূহ,
- (ii) মিজোৰাৰ প্ৰথাগত বিধি আৰু প্ৰক্ৰিয়া,
- (iii) মিজোৰাৰ প্ৰথাগত বিধি অনুসাবে বিনিশ্চয়সমূহত জড়িত চিভিল আৰু দাণ্ডিক ন্যায় প্ৰশাসন,
- (iv) ভূমিৰ স্বামিত্ব আৰু আস্তৰণ,

পৰন্তু, এই খণ্ডৰ কোনো কথাই সংবিধান (ত্ৰিপঞ্চাশতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৬ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে মিজোৰাম সংঘ ৰাজক্ষেত্ৰত বলবৎ থকা কোনো কেন্দ্ৰীয় অধিনিয়মৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ নহব ;

(খ) মিজোৰাম ৰাজ্যৰ বিধান সভা অনূন চল্লিশজন সদস্যৰে গঠিত হব।]

[৩৭১ জ। এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও -

(ক) অৰুণাচল প্ৰদেশৰ ৰাজ্যপালৰ অৰুণাচল প্ৰদেশ ৰাজ্যত আইন আৰু শৃঙ্খলা সম্বন্ধত বিশেষ দায়িত্ব থাকিব আৰু ৰাজ্যপালে এই সম্পৰ্কত কৃত্যসমূহ নিৰ্বাহণ কৰোতে মন্ত্ৰী পৰিষদৰ সৈতে পৰামৰ্শ কৰাৰ পিছত, গ্ৰহণ কৰিবলগীয়া কাৰ্য্যব্যৱস্থাৰ সম্পৰ্কত তেওঁৰ নিজৰ ব্যক্তিগত নিৰ্ণয় প্ৰয়োগ কৰিব :

পৰন্তু কোনো বিষয় এনে কোনো বিষয় হয় নে নহয়, যাৰ সম্পৰ্কত ৰাজ্যপালক এই খণ্ডৰ অধীনত নিজৰ ব্যক্তিগত নিৰ্ণয় প্ৰয়োগ কৰি কাৰ্য্য কৰিবলৈ অপেক্ষিত কৰা হয়, এনে কোনো প্ৰশ্নৰ উদ্ভৱ হলে, ৰাজ্যপালৰ স্ববিবেকানুসাৰে লোৱা বিনিশ্চয় চূড়ান্ত হব আৰু ৰাজ্যপালে তেওঁৰ ব্যক্তিগত নিৰ্ণয় প্ৰয়োগ কৰি কাৰ্য্যব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিব লাগিছিল নে নেলাগিছিল এই কাৰণত ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা কৃত যিকোনো কাৰ্য্যৰ বিধি মান্যতা প্ৰস্ৰাধীন কৰা নহব :

অধিকন্তু যদি ৰাজ্যপালৰ পৰা কোনো প্ৰতিবেদন পোৱাৰ পিছত বা অন্যথা ৰাষ্ট্ৰপতি সন্তুষ্ট হয় যে অৰুণাচল প্ৰদেশ ৰাজ্যত আইন আৰু শৃঙ্খলাৰ সম্পৰ্কত ৰাজ্যপালৰ বিশেষ দায়িত্ব থকাটো আৰু অধিক আৱশ্যকীয় নহয় তেতিয়া তেওঁ আদেশৰ দ্বাৰা নিৰ্দেশ দিব পাৰে যে আদেশত বিনিৰ্দিষ্ট কৰা এনে তাৰিখৰ পৰা বলবৎ হোৱাকৈ ৰাজ্যপালৰ এনে দায়িত্ব নাথাকিব।

(খ) অৰুণাচল প্ৰদেশ ৰাজ্যৰ বিধান সভা অনূন ত্ৰিশজন সদস্যৰে গঠিত হব।]

[৩৭১ - ঝ। এই সংবিধানত কোনো কথা থকা সত্ত্বেও,-

গোৱা ৰাজ্যৰ বিধান সভা অনূন ত্ৰিশজন সদস্যৰে গঠিত হব।]

মিজোৰাম ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত
বিশেষ উপবন্ধ।

অৰুণাচল প্ৰদেশ
ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত বিশেষ
উপবন্ধ

গোৱা ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত
বিশেষ উপবন্ধ

১। সংবিধান (ত্ৰিপঞ্চাশতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৬ ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা (২০-২-৮৭ চনৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) অন্তৰ্স্থাপিত।

২। সংশোধন (পঞ্চপঞ্চাশতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৬ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা (২০-২-১৯৮৭ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) অন্তৰ্স্থাপিত।

৩। সংবিধান (ষট্‌পঞ্চাশতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৭ ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা (৩০-৫-১৯৮৭ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) অন্তৰ্স্থাপিত।

একবিংশ ভাগ - অস্থায়ী, অন্তৰ্জালীন আৰু বিশেষ উপবন্ধসমূহ অনুচ্ছেদ ৩৭২

বিদ্যমান বিধি বলবৎ
ৰখা আৰু সেই বিলাকৰ
অনুকূলন।

৩৭২। (১) অনুচ্ছেদ ৩৯৫ ত নিৰ্দেশিত অধিনিয়ম সমূহ এই সংবিধানৰ দ্বাৰা নিৰসিত হোৱা সত্ত্বেও কিন্তু এই সংবিধানৰ অন্যান্য উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে, এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত বলবৎ হৈ থকা সকলো বিধি যেতিয়ালৈকে কোনো সক্ষম বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা বা আন কোনো সক্ষম প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা সালসলনি, নিৰসন বা সংশোধন কৰা নহয় তেতিয়ালৈকে তাত বলবৎ হৈয়েই থাকিব।

(২) ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত বলবৎ থকা যিকোনো বিধিৰ উপবন্ধ সমূহৰ এই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহৰ লগত সংগতি সধাৰ উদ্দেশ্যে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা তেনে বিধিৰ নিৰসন কৰিয়েই হওক বা সংশোধন কৰিয়েই হওক, এনে অনুকূলন আৰু সালসলনি কৰিব পাৰে যিটোনেকি আৱশ্যকীয় বা সমীচীন হয়; আৰু উপবন্ধ কৰিব পাৰে যে সেই আদেশত যথা বিনিৰ্দিষ্ট তেনে কোনো তাৰিখৰ পৰা সেই বিধি এনেদৰে কৰা অনুকূলন বা সালসলনি সাপেক্ষে প্ৰভাৱী হব; আৰু এনে কোনো অনুকূলন বা সালসলনিৰ বিষয়ে কোনো ন্যায়ালয়ত প্ৰশ্ন কৰিব নোৱাৰিব।

(৩) খণ্ড (২) ৰ কোনো কথাই -

(ক) এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ ১ [তিনি বছৰ] শেষ হোৱাৰ পিচত কোনো বিধিৰ অনুকূলন বা সালসলনি কৰিবলৈ ৰাষ্ট্ৰপতিক ক্ষমতা দিয়া বুলি; অথবা

(খ) উক্ত খণ্ডৰ অধীনত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে অনুকূলন বা সালসলনি কৰা কোনো বিধিক নিৰসন বা সংশোধন কৰাৰ পৰা কোনো সক্ষম বিধান মণ্ডলক বা আন সক্ষম প্ৰাধিকাৰীক বাধা দিয়া বুলি গণ্য কৰা নহব।

স্পষ্টীকৰণ ১ :- এই অনুচ্ছেদত বলবৎ থকা বিধি পদাৱলীয়ে এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ আগতে ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত কোনো বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা বা আন সক্ষম প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা পাৰিত বা প্ৰণীত তথা পূৰ্বে নিৰসিত নোহোৱা কোনো বিধিক অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব, লাগিলে সেই বিধি বা তাৰ কোনো ভাগ সেই সময়ত একেবাৰেই বা কোনো বিশেষ অঞ্চলত প্ৰৱৰ্ত্তিত নহওকেই।

স্পষ্টীকৰণ ২ :- ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো বিধান মণ্ডল বা আন সক্ষম প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা পাৰিত বা প্ৰণীত এনে কোনো বিধি যাৰ এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে ৰাজ্য ক্ষেত্ৰাতীত প্ৰভাৱ আছিল আৰু ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰতো প্ৰভাৱ আছিল তেনে বিধি উপৰোক্ত কোনো অনুকূলন আৰু সালসলনি সাপেক্ষে তেনে ৰাজ্যক্ষেত্ৰাতীত প্ৰভাৱী হৈয়েই থাকিব।

১। সংবিধান (প্ৰথম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫১ ৰ ১২ ধাৰাৰ দ্বাৰা 'দুই বছৰ'ৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

একবিংশ ভাগ - অস্থায়ী, অন্তৰ্জালীন আৰু বিশেষ উপবন্ধসমূহ অনুচ্ছেদ ৩৭২-৩৭৪

স্পষ্টীকৰণ ৩ :- এই অনুচ্ছেদৰ কোনো কথাই এনে কোনো অস্থায়ী বিধি যাৰ সমাপ্তিৰ কাৰণে তাৰিখ নিয়ত থাকে সেই তাৰিখৰ পিছত বা এই সংবিধান যদি বলবৎ নহলহেতেন তেনেহলে যি দিনত তেনে বিধিৰ সমাপ্তি ঘটিলহেতেন তাৰ পাছত, বলবৎ হৈ থাকিব বুলি অর্থ নকৰে।

স্পষ্টীকৰণ ৪ :- ভাৰত চৰকাৰ অধিনিয়ম, ১৯৩৫ ৰ ধাৰা ৮৮ ৰ অধীনত কোনো প্ৰদেশৰ ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা প্ৰখ্যাপিত আৰু এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে বলবৎ থকা কোনো অধ্যাদেশ যদি ততস্থানীয় ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা পূৰ্বে প্ৰত্যাহাৰ কৰা নহয় তেনেহলে এনে প্ৰাৰম্ভণিৰ পাছত অনুচ্ছেদ ৩৮২ ৰ খণ্ড (১) ৰ অধীনত কৃত্যনিৰ্বাহকাৰী সেই ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ প্ৰথম বৈঠকৰ পৰা ছয় সপ্তাহ শেষ হোৱাৰ লগে লগে প্ৰৱৰ্ত্তনহীন হব আৰু তেনে কোনো অধ্যাদেশ উক্ত কালৱধিৰ পাছত বলবৎ থাকিব বুলি এই অনুচ্ছেদৰ কোনো কথাই অর্থ নকৰিব।

৩[৩৭২ ক। (১) সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ ঠিক পূৰ্বে ভাৰতত বা ইয়াৰ কোনো ভাগত প্ৰবৃত্ত থকা যিকোনো বিধিৰ উপবন্ধ সমূহ সেই অধিনিয়মৰ দ্বাৰা যথা সংশোধিত এই সংবিধানৰ উপবন্ধসমূহৰ লগত সংগতি সধাৰ উদ্দেশ্যেৰে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে ১৯৫৭ চনৰ নবেম্বৰৰ পহিলা দিনৰ পূৰ্বে দিয়া আদেশৰ দ্বাৰা লাগিলে যথা আৱশ্যক বা সমীচীন মতে এনেকুৱা বিধিৰ নিৰসন কৰিয়েই হওক বা সালসলনি কৰিয়েই হওক, তাৰ এনেকুৱা অনুকূলন বা সালসলনি কৰিব পাৰিব আৰু উপবন্ধ কৰিব পাৰিব যে সেই আদেশত যথা বিনিৰ্দিষ্ট তাৰিখৰ পৰা সেই বিধিৰ প্ৰভাৱ এনেদৰে কৰা অনুকূলন আৰু সালসলনিৰ সাপেক্ষে প্ৰভাৱী হব; আৰু এনে কোনো অনুকূলন বা সালসলনিৰ বিষয়ে কোনো ন্যায়ালয়ত আপত্তি নাখাটিব।

(২) খণ্ড (১) ৰ কোনো কথাই ক্ষমতা সম্পন্ন বিধান মণ্ডল অথবা আন ক্ষমতা সম্পন্ন প্ৰাধিকাৰীক ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা উক্ত খণ্ডৰ অধীনত অনুকূলন বা সালসলনি কৰা হোৱা যিকোনো বিধিৰ নিৰসন বা সংশোধন কৰাত বাধা প্ৰদান কৰা বুলি গণ্য কৰা নহব।]

৩৭৩। যেতিয়ালৈকে অনুচ্ছেদ ২২ ৰ খণ্ড (৭) ৰ অধীনত সংসদৰ দ্বাৰা উপবন্ধ কৰা নহয় বা যেতিয়ালৈকে এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পৰা এবছৰ শেষ নহয়, এই দুয়োটাৰ ভিতৰত যিটোৱেই অগ্ৰবৰ্ত্তী হয় সেই কাল পৰ্য্যন্ত সেই অনুচ্ছেদৰ খণ্ড (৪) আৰু (৭) ত সংসদৰ প্ৰতি থকা কোনো নিৰ্দেশৰ ঠাইত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশ আৰু সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধিৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশৰ ঠাইত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা দিয়া হোৱা কোনো আদেশৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশ বুলি ধৰি লৈ উক্ত অনুচ্ছেদ প্ৰভাৱী হব।

৩৭৪। (১) এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে পদাধিষ্ঠিত ফেডাৰেল ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ সকল, যদিহে সিবিলাকে অন্যথা ইচ্ছা প্ৰকাশ নকৰে তেনেহলে, এনে প্ৰাৰম্ভণিৰ লগে লগেই উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ হব আৰু তেতিয়া এনে বেতন আৰু ভাতাৰ আৰু অনুপস্থিতি ছুটী আৰু অৱসৰ বেতন সম্পৰ্কে এনে অধিকাৰৰ হুকদাৰ হব যিবিলাকনেকি উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ সকলৰ সম্বন্ধত অনুচ্ছেদ ১২৫ ৰ অধীনত উপবন্ধিত আছে।

(২) এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিত ফেডাৰেল ন্যায়ালয়ত বিচাৰাধীন হৈ থকা সকলো চিভিল বা দাণ্ডিক বাদ, আপীল আৰু কাৰ্য্যবাহী উচ্চতম ন্যায়ালয়লৈ হস্তান্তৰিত হব আৰু উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ সেইবিলাকৰ শুনানী লবলৈ আৰু নিষ্পত্তি কৰিবলৈ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ থাকিব, আৰু এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ আগতে ফেডাৰেল ন্যায়ালয়ে শুনোৱা আৰু দিয়া নিৰ্ণয় আৰু আদেশ সমূহৰ উচ্চতম ন্যায়ালয়ে শুনোৱা আৰু দিয়া নিৰ্ণয় আৰু আদেশৰ দৰে এনে বল আৰু প্ৰভাৱ হব যেন সেইবিলাক উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰাহে শুনোৱা বা দিয়া হৈছে।

বিধি অনুকূলন কৰিবৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ক্ষমতা।

কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত নিৰ্বাৰক নিৰ্বোধত থকা ব্যক্তিৰ সম্বন্ধত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ আদেশ দিয়াৰ ক্ষমতা।

ফেডাৰেল ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ সকলৰ সম্বন্ধত আৰু ফেডাৰেল ন্যায়ালয়ত বা সপৰিষদ সমাটৰ আগত বিচাৰাধীন হৈ থকা ন্যায়িক কাৰ্য্যবাহীৰ সম্বন্ধত উপবন্ধ সমূহ।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৩ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

২। অনুকূলন আদেশ, ১৯৫৬ আৰু ১৯৫৭ দ্ৰষ্টব্য।

একবিংশ ভাগ - অস্থায়ী, অন্তৰ্কাৰী আৰু বিশেষ উপবন্ধসমূহ অনুচ্ছেদ ৩৭৪-৭৬

(৩) এই সংবিধানৰ কোনো কথাই ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত যিকোনো ন্যায়ালয়ৰ নিৰ্ণয়, ডিক্ৰী বা আদেশৰ ওপৰত বা সম্বন্ধত কৰা আপীল আৰু আবেদন নিষ্পত্তি কৰিবৰ নিমিত্তে যি পৰ্য্যন্ত বিধিৰ দ্বাৰা সপৰিষদ-সম্ৰাটৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ প্ৰয়োগ প্ৰাধিকৃত হয় সেই পৰ্য্যন্ত সেই ক্ষেত্ৰাধিকাৰৰ প্ৰয়োগ অমান্য নকৰিব আৰু এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পাছত এনে কোনো আপীল বা আবেদনৰ ওপৰত দিয়া সপৰিষদ-সম্ৰাটৰ আদেশ, এই সংবিধানৰ দ্বাৰা উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ওপৰত প্ৰদান কৰা ক্ষেত্ৰাধিকাৰ প্ৰয়োগ কৰি উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা দিয়া আদেশ বা ডিক্ৰীৰ নিচিনাকৈ সকলো প্ৰয়োজনৰ বাবে প্ৰভাৱী হব।

(৪) এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিত আৰু প্ৰাৰম্ভণিৰ পৰা, প্ৰথম অনুসূচীৰ খ ভাগত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যত প্ৰিভি কাউন্সিল ৰূপে কাৰ্য্য কৰা প্ৰাধিকাৰীৰ তেনে ৰাজ্যৰ যিকোনো ন্যায়ালয়ৰ নিৰ্ণয়, ডিক্ৰী বা আদেশৰ ওপৰত বা সম্বন্ধত আপীল বা আবেদন গ্ৰহণ কৰাৰ আৰু নিষ্পত্তি কৰাৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ লোপ পাব আৰু এনে প্ৰাৰম্ভণিৰ সময়ত উক্ত প্ৰাধিকাৰীৰ ওচৰত বিচাৰাধীন হৈ থকা সকলো আপীল আৰু অন্যান্য ন্যায়িক কাৰ্য্যবাহী উচ্চতম ন্যায়ালয়লৈ হস্তান্তৰিত হব আৰু উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা সেইবোৰ নিষ্পত্তি কৰা হব।

(৫) এই অনুচ্ছেদৰ উপবন্ধ সমূহক প্ৰভাৱী কৰিবলৈ সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা অতিৰিক্ত উপবন্ধ কৰিব পাৰে।

সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহৰ
অধীনত ন্যায়ালয়,
প্ৰাধিকাৰী আৰু
পদাধিকাৰীয়ে কৃত্য
কৰিয়েই থাকিব।

উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ
সকলৰ সম্বন্ধে উপবন্ধ
সমূহ।

৩৭৫। ভাৰতৰ সমগ্ৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত চিভিল, দাণ্ডিক আৰু ৰাজস্ব ক্ষেত্ৰাধিকাৰ থকা সকলো ন্যায়ালয়ে, সকলো ন্যায়িক, কাৰ্য্যপালিকা আৰু মন্ত্ৰালয়িক প্ৰাধিকাৰীয়ে আৰু পদাধিকাৰীয়ে এই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে নিজ নিজ কৃত্য কৰি থাকিব।

৩৭৬। (১) অনুচ্ছেদ ২১৭ ৰ খণ্ড (২) ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে পদাধিষ্ঠিত কোনো প্ৰদেশৰ উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ সকলে যদিহে সিবিলাকে অন্যথা ইচ্ছা প্ৰকাশ নকৰে তেনেহলে, এনে প্ৰাৰম্ভণিৰ লগে লগে তৎস্থানীয় ৰাজ্যৰ উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ সকলৰ সম্বন্ধত অনুচ্ছেদ ২২১ ৰ অধীনত উপবন্ধিত আছে; ^১[এনে কোনো ন্যায়াধীশ, ভাৰতৰ নাগৰিক নহলেও, এনে উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতি ৰূপে অথবা আন যিকোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতি বা আন ন্যায়াধীশ ৰূপে নিযুক্ত হবলৈ যোগ্য হব।]

(২) প্ৰথম অনুসূচীৰ খ-ভাগত বিনিৰ্দিষ্ট কোনো ৰাজ্যৰ তৎস্থানীয় ভাৰতীয় ৰাজ্যৰ কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ত এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে পদাধিষ্ঠিত ন্যায়াধীশ সকল যদিহে সিবিলাকে অন্যথা ইচ্ছা প্ৰকাশ নকৰে তেনেহলে, এনে প্ৰাৰম্ভণিৰ লগে লগে সেইদৰে বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যৰ উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ হব আৰু অনুচ্ছেদ ২১৭ ৰ খণ্ড (১) আৰু (২) ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও কিন্তু সেই অনুচ্ছেদৰ খণ্ড (১) ৰ পৰম্পৰক সাপেক্ষে, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা যি পৰ্য্যন্ত কাল নিৰ্দ্ধাৰিত কৰে সেই কাল সমাপ্তি নোহোৱা পৰ্য্যন্ত পদত অধিষ্ঠিত হৈ থাকিব।

(৩) এই অনুচ্ছেদত 'ন্যায়াধীশ' পদে কোনো কাৰ্য্যকাৰী ন্যায়াধীশ বা অতিৰিক্ত ন্যায়াধীশক অন্তৰ্ভুক্ত নকৰে।

১। সংবিধান (প্ৰথম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫১ ৰ ১৩ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

একবিংশ ভাগ - অস্থায়ী, অন্তৰ্কাৰী আৰু বিশেষ উপবন্ধসমূহ অনুচ্ছেদ ৩৭৭-৯২

ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক-
মহালেখা পৰীক্ষক
সম্বন্ধে উপবন্ধ সমূহ।

৩৭৭। এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে পদাধিষ্ঠিত ভাৰতৰ মহালেখা - পৰীক্ষক, যদিহে তেখেতে অন্যথা ইচ্ছা প্ৰকাশ নকৰে তেনেহলে, এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ লগে লগে ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক - মহালেখা পৰীক্ষক হ'ব আৰু তেতিয়া ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষকৰ সম্বন্ধত অনুচ্ছেদ ১৪৮ ৰ খণ্ড (৩) ত যথা উপবন্ধিত কৰা অনুসৰি তেনে বেতন আৰু ছুটী আৰু অৱসৰ বেতনৰ সম্বন্ধত তেনে অধিকাৰ পোৱাৰ হকদাৰ হ'ব আৰু এনে প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে তেখেতৰ প্ৰতি প্ৰযোজ্য উপবন্ধ অনুসৰি তেখেতৰ নিৰ্দ্ধাৰিত পদাৱধিৰ সমাপ্তি নঘটালৈকে পদত অধিষ্ঠিত থকাৰ হকদাৰ হ'ব।

লোক সেৱা আয়োগ
সম্বন্ধে উপবন্ধ সমূহ।

৩৭৮। (১) এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে পদাধিষ্ঠিত ভাৰত ডমিনিয়নৰ লোক সেৱা আয়োগৰ সদস্য সকল, যদিহে সিবিলাকে অন্যথা ইচ্ছা প্ৰকাশ নকৰে তেনেহলে, এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ লগে লগে সংঘৰ লোক সেৱা আয়োগৰ সদস্য হ'ব আৰু অনুচ্ছেদ ৩১৬ ৰ খণ্ড (১) আৰু (২) ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও কিন্তু সেই অনুচ্ছেদৰ খণ্ড (২) ৰ পৰম্পৰক সাপেক্ষে, এনে প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে তেনে সদস্য সকলৰ প্ৰতি প্ৰযোজ্য নিয়মাৱলী অনুসৰি নিৰ্দ্ধাৰিত পদাৱধিৰ সমাপ্তি নঘটালৈকে তেখেতসকল সেই পদত অধিষ্ঠিত হৈয়েই থাকিব।

(২) এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে পদাধিষ্ঠিত কোনো প্ৰদেশৰ বা কোনো প্ৰদেশ সমূহৰ আৱশ্যকতা সমূহৰ নিমিত্তে সেৱাকাৰী কোনো লোক সেৱা আয়োগৰ সদস্য সকল, যদিহে সিবিলাকে অন্যথা ইচ্ছা প্ৰকাশ নকৰে তেনেহলে, এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ লগে লগে তেখেত সকলে যথাস্থিতি, তৎস্থানীয় ৰাজ্যৰ লোক সেৱা আয়োগৰ বা তৎস্থানীয় ৰাজ্য সমূহৰ আৱশ্যকতা সমূহৰ নিমিত্তে সেৱা কৰা সংযুক্ত ৰাজ্যিক লোক সেৱা আয়োগৰ সদস্য হ'ব আৰু অনুচ্ছেদ ৩১৬ ৰ খণ্ড (১) আৰু (২) ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও কিন্তু সেই অনুচ্ছেদৰ খণ্ড (২) ৰ পৰম্পৰক সাপেক্ষে, এনে প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে তেনে সদস্য সকলৰ প্ৰতি প্ৰযোজ্য নিয়মাৱলী অনুসৰি নিৰ্দ্ধাৰিত পদাৱধিৰ সমাপ্তি নঘটালৈকে তেখেত সকল সেই পদত অধিষ্ঠিত হৈয়েই থাকিব।

অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ
বিধানসভাৰ কালাৱধি
সম্বন্ধে বিশেষ
উপবন্ধ।

[৩৭৮ ক। অনুচ্ছেদ ১৭২ ত অন্তৰ্ভুক্ত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, ৰাজ্য পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ধাৰা ২৮ আৰু ২৯ ৰ উপবন্ধ সমূহৰ অধীনত যথাগঠিত অন্ধ্ৰপ্ৰদেশৰ বিধান সভা যদিহে আগতে বিঘটিত নহয় তেনেহলে উক্ত ধাৰা ২৯ ত নিৰ্দেশিত তাৰিখৰ পৰা পাঁচ বছৰ কালাৱধি চলি থাকিব আৰু ততোধিক কাল চলিব নোৱাৰিব আৰু উক্ত কালাৱধিৰ সমাপ্তিয়ে সেই বিধান সভাৰ বিঘটন ঘটাব।]

৩৭৯-৩৯১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা নিৰসিত।

অসুবিধাসমূহ
দূৰীকৰণৰ বাবে
ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ক্ষমতা।

৩৯২। (১) কোনো অসুবিধা দূৰীকৰণৰ প্ৰয়োজন হেতুকে, বিশেষকৈ ভাৰত চৰকাৰ অধিনিয়ম, ১৯৩৫ ৰ উপবন্ধ সমূহৰ পৰা এই সংবিধানৰ উপবন্ধ সমূহলৈ সংক্ৰমণৰ সম্বন্ধত, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা নিৰ্দেশ দিব পাৰে যে, আদেশত যথা বিনিৰ্দিষ্ট কালছোৱাত এই সংবিধান, সালসলনি, সংযোজন বা লোপ কৰণৰ দ্বাৰা কৰা এনে অনুকূলন সাপেক্ষে প্ৰভাৱী হ'ব যিটোনেকি আৱশ্যকীয় বা সমীচীন বুলি গণ্য কৰা হয়।

পৰন্ত, পঞ্চম ভাগৰ দ্বিতীয় অধ্যায়ৰ অধীনত সম্যকৰূপে গঠিত সংসদৰ প্ৰথম বৈঠকৰ পাচত এনে আদেশ দিব নোৱাৰিব।

(২) খণ্ড (১) ৰ অধীনত দিয়া প্ৰত্যেক আদেশ সংসদৰ আগত উপস্থাপন কৰিব লাগিব।

(৩) এই অনুচ্ছেদ ৩২৪, অনুচ্ছেদ ৩৬৭ ৰ খণ্ড (৩) আৰু অনুচ্ছেদ ৩৯১ ৰ দ্বাৰা ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ওপৰত অৰ্পিত ক্ষমতাসমূহ এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পূৰ্বে ভাৰত ডমিনিয়নৰ মহাৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা প্ৰযোজ্য হ'ব।

দ্বাবিংশ ভাগ

সংক্ষিপ্ত নাম, প্রারম্ভণি ' [হিন্দীত প্রাধিকৃত পাঠ] আৰু নিৰসন

৩৯৩। এই সংবিধান ভাৰতৰ সংবিধান বুলি অভিহিত হ'ব।

৩৯৪। এই অনুচ্ছেদ আৰু অনুচ্ছেদ ৫, ৬, ৭, ৮, ৯, ৬০, ৩২৪, ৩৬৬, ৩৬৭, ৩৭৯, ৩৮০, ৩৮৮, ৩৯১, ৩৯২ আৰু ৩৯৩ তৎক্ষণাত বলবৎ হ'ব আৰু এই সংবিধানৰ বাকী উপবন্ধ সমূহ এই সংবিধানত এই সংবিধানৰ প্রারম্ভণি বুলি নিৰ্দেশিত হোৱা দিন ১৯৫০ চনৰ জানুৱাৰী মাহৰ ষষ্ঠবিংশ দিৱসত বলবৎ হ'ব।

২ [৩৯৪ ক। (১) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে —

(ক) সংবিধান সভাৰ সদস্যসকলৰ দ্বাৰা স্বাক্ষৰিত এই সংবিধানৰ হিন্দী ভাষাত অনুবাদ, এনে সালসলনি সহ যি কেন্দ্ৰীয় অধিনিয়মসমূহৰ হিন্দী ভাষাৰ প্ৰাধিকৃত পাঠত গ্ৰহণ কৰা ভাষা শৈলী আৰু শব্দাৱলীৰ অনুৰূপ কৰা বাবে আৱশ্যকীয় আৰু এনে প্ৰকাশনৰ পূৰ্বেকৃত এই সংবিধানৰ এনে সকলো সংশোধন ইয়াত সন্নিবিষ্ট কৰি, আৰু

(খ) ইংৰাজী ভাষাত কৰা এই সংবিধানৰ প্ৰত্যেক সংশোধনৰ হিন্দী ভাষাত অনুবাদ, তেওঁৰ নিজৰ প্ৰাধিকাৰধীনত প্ৰকাশিত কৰাব।

(২) খণ্ড (১) ৰ অধীনত প্ৰকাশিত এই সংবিধানৰ আৰু ইয়াৰ প্ৰত্যেক সংশোধনৰ অনুবাদ ইয়াৰ মূলৰ সৈতে একেই অৰ্থ কৰা বুলি ধৰা হ'ব আৰু এনে অনুবাদৰ কোনো ভাগৰ এনে অৰ্থ কৰোঁতে যদি কোনো কঠিনতাৰ উদ্ভৱ হয়, তেন্তে ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে ইয়াৰ উপযুক্ত পুনৰীক্ষণ কৰাব।

(৩) এই সংবিধানৰ আৰু ইয়াৰ প্ৰত্যেক সংশোধনৰ এই অনুচ্ছেদৰ অধীনত প্ৰকাশিত অনুবাদ, সকলো প্ৰয়োজনৰ বাবে ইয়াৰ হিন্দী ভাষাত প্ৰাধিকৃত পাঠ বুলি গণ্য কৰা হ'ব।]

৩৯৫। ভাৰত স্বাধীনতা অধিনিয়ম, ১৯৪৭ আৰু ভাৰত চৰকাৰ অধিনিয়ম, ১৯৩৫ আৰু লগতে পিছত উক্ত অধিনিয়মক সংশোধনকাৰী অথবা অনুপূৰণকাৰী সকলোবিলাক অধিনিয়ম, কিন্তু প্ৰিভি কাউন্সিলৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ বিলোপন অধিনিয়ম, ১৯৪৯ ক ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত নকৰাকৈ ইয়াৰ দ্বাৰা নিৰসিত কৰা হৈছে।

সংক্ষিপ্ত নাম।

প্ৰাৰম্ভণি।

হিন্দী ভাষাত প্ৰাধিকৃত
পাঠ।

১। সংবিধান (ষষ্ঠ পঞ্চাশতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৭ ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা (৯-১২-১৯৮৭ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) অন্তৰ্স্থাপিত।

২। সংবিধান (অষ্টপঞ্চাশতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৭ ৰ ধাৰা ৩ৰ দ্বাৰা (৯-১২-১৯৮৭ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) অন্তৰ্স্থাপিত।

[প্রথম অনুসূচী ৰাজ্য সমূহ (অনুচ্ছেদ ১ আৰু ৪)]

নাম	ৰাজ্যক্ষেত্র সমূহ
১। অন্ধ্র প্রদেশ	<p>২[অন্ধ্র ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৫৩ ৰ ৩ ধাৰাৰ (১) উপধাৰাত, ৰাজ্য পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ৩ ধাৰাৰ (১) উপধাৰাত, অন্ধ্র প্ৰদেশ আৰু মাদ্ৰাজ (সীমা পৰিৱৰ্তন) অধিনিয়ম, ১৯৫৯ ৰ প্ৰথম অনুসূচীৰ আৰু অন্ধ্র প্ৰদেশ আৰু মহীশূৰ (ৰাজ্যক্ষেত্র হস্তান্তৰণ) অধিনিয়ম, ১৯৬৮ ৰ অনুসূচীত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্র সমূহ, কিন্তু অন্ধ্র প্ৰদেশ আৰু মাদ্ৰাজ (সীমা পৰিৱৰ্তন) অধিনিয়ম, ১৯৫৯ ৰ দ্বিতীয় অনুসূচীত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্র সমূহ ইয়াৰ বহিৰ্ভূত হ'ব।]</p>
২। অসম	<p>এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ ঠিক পূৰ্বে অসম প্ৰদেশ, খাচীৰাজ্য সমূহ আৰু অসম জনজাতি ক্ষেত্র সমূহত সমাৰিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্র সমূহত ৩ [* * *] কিন্তু অসম (সীমা পৰিৱৰ্তন) অধিনিয়ম, ১৯৫১ ৰ অনুসূচীত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্র সমূহ, ৪ [* * *] ৫ [আৰু নগালেণ্ড ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৬২ ৰ ৩ ধাৰাৰ (১) উপধাৰাত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্র সমূহ] ৬ [আৰু উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ ৰ ধাৰা ৫, ৬ আৰু ৭ ত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্র সমূহ] ইয়াৰ বহিৰ্ভূত হ'ব।</p>
৩। বিহাৰ	<p>৭ [এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ ঠিক পূৰ্বে হয় বিহাৰ প্ৰদেশত সমাৰিষ্ট অথবা সেই প্ৰদেশৰ ভাগ বুলি প্ৰশাসিত হোৱা ৰাজ্যক্ষেত্র সমূহ আৰু বিহাৰ আৰু উত্তৰ প্ৰদেশ (সীমা পৰিৱৰ্তন) অধিনিয়ম, ১৯৬৮ ৰ ৩ ধাৰাৰ (১) উপধাৰাৰ (ক) খণ্ডত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্র সমূহ ; কিন্তু বিহাৰ আৰু পশ্চিমবংগ (ৰাজ্যক্ষেত্র হস্তান্তৰণ) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ৩ ধাৰাৰ (১) উপধাৰাত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্র সমূহ আৰু প্ৰথম উল্লিখিত অধিনিয়ম খনৰ ৩ ধাৰাৰ (১) উপধাৰাৰ (খ) খণ্ডত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্র সমূহ ইয়াৰ বহিৰ্ভূত হ'ব।]</p>

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২ ধাৰাৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। অন্ধ্র প্ৰদেশ আৰু মাদ্ৰাজ (সীমা পৰিৱৰ্তন) অধিনিয়ম, ১৯৫৯, (১৯৫৯ ৰ ৫৬) ৰ ৬ ধাৰাৰ দ্বাৰা পূৰ্বৰ প্ৰবিষ্টিৰ পৰিৱৰ্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (১-৪-১৯৬০ তাংৰ পৰা)। আৰু অন্ধ্র প্ৰদেশ আৰু মহীশূৰ (ৰাজ্যক্ষেত্র হস্তান্তৰণ) অধিনিয়ম, ১৯৬৮ (১৯৬৮ ৰ ৩৬) ৰ ৪(ক) ধাৰাৰ দ্বাৰা পূৰ্বৰ প্ৰবিষ্টিৰ পৰিৱৰ্তে পুন: প্ৰতিষ্ঠাপিত (১-১০-১৯৬৮ তাংৰ পৰা)।

৩। “আৰু অৰ্জিত ৰাজ্যক্ষেত্র সমূহ (বিলয়ন) অধিনিয়ম, ১৯৬০ ৰ প্ৰথম অনুসূচীৰ ১ম ভাগত নিৰ্দেশিত ৰাজ্যক্ষেত্র সমূহ” (অৰ্জিত ৰাজ্যক্ষেত্র সমূহ (বিলয়ন) অধিনিয়ম, ১৯৬০ (১৯৬০ ৰ ৬৪) ৰ (১) ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্ত:স্থাপিত-অধিসূচীত হ'বলগীয়া নিয়ত দিনৰ পৰা)।

৪। “আৰু সংবিধান (নৱম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬০ ৰ প্ৰথম অনুসূচীৰ ১ম ভাগত নিৰ্দেশিত ৰাজ্যক্ষেত্র সমূহ” সংবিধান (নৱম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬০ ৰ ৩ (ক) ধাৰাৰ দ্বাৰা সংযোজিত (অধিসূচীত হ'বলগীয়া নিয়ত দিনৰ পৰা)।

৫। নগালেণ্ড ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৬২ (১৯৬২ ৰ ২৭) ৰ ৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা সংযোজিত (১-১২-১৯৬৩ তাংৰ পৰা)।

৬। উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ ৰ ধাৰা ৯ (ক) ৰ দ্বাৰা সংযোজিত (২১-১-৭২ তাংৰ পৰা)।

৭। বিহাৰ আৰু উত্তৰ প্ৰদেশ (সীমা পৰিৱৰ্তন) অধিনিয়ম, ১৯৬৮ (১৯৬৮ ৰ ২৪) ৰ ৪(ক) ধাৰাৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (১০-৬-৭০ তাংৰ পৰা)।

প্ৰথম অনুসূচী

নাম	ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ
১[৪। গুজৰাট	বোম্বে পুনগঠন অধিনিয়ম, ১৯৬০ ৰ ৩ ধাৰাৰ (১) উপধাৰাত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ।]
৫। কেৰেলা	ৰাজ্য পুনগঠন অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ৫ ধাৰাৰ (১) উপধাৰাত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ।
৬। মধ্য প্ৰদেশ	ৰাজ্য পুনগঠন অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ৯ ধাৰাৰ (১) উপধাৰাত ১[আৰু ৰাজস্থান আৰু মধ্যপ্ৰদেশ (ৰাজ্যক্ষেত্ৰ হস্তান্তৰণ) অধিনিয়ম, ১৯৫৯ ৰ প্ৰথম অনুসূচীত] বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ।
৭[৭। তামিল নাড়ু]	এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ ঠিক পূৰ্বে মাদ্ৰাজ প্ৰদেশত সমাবিষ্ট অথবা সেই প্ৰদেশৰ ভাগ বুলি প্ৰশাসিত হোৱা ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ আৰু ৰাজ্য পুনগঠন অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ৪ ধাৰাত, ১[আৰু অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ আৰু মাদ্ৰাজ (সীমা পৰিৱৰ্তন) অধিনিয়ম, ১৯৫৯ ৰ দ্বিতীয় অনুসূচীত] বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ; কিন্তু অন্ধ্ৰ ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৫৩ ৰ ৩ ধাৰাৰ (১) উপধাৰাত আৰু ৪ ধাৰাৰ (১) উপধাৰাত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ; আৰু ১[ৰাজ্য পুনগঠন অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ৫ ধাৰাৰ (১) উপধাৰাৰ (খ) খণ্ডত আৰু ৬ ধাৰাত আৰু ৭ ধাৰাৰ (১) উপধাৰাৰ (ঘ) খণ্ডত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ আৰু অন্ধ্ৰ প্ৰদেশ আৰু মাদ্ৰাজ (সীমা পৰিৱৰ্তন) অধিনিয়ম, ১৯৫৯ ৰ প্ৰথম অনুসূচীত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ ইয়াৰ বহিৰ্ভূত হব।]
৮। মহাৰাষ্ট্ৰ	ৰাজ্য পুনগঠন অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ৮ ধাৰাৰ (১) উপধাৰাত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ, কিন্তু বোম্বে পুনগঠন অধিনিয়ম, ১৯৬০ ৰ ৩ ধাৰাৰ (১) উপধাৰাত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ ইয়াৰ বহিৰ্ভূত হব।]

১। বোম্বে পুনগঠন অধিনিয়ম, ১৯৬০ (১৯৬০ ৰ ১১) ৰ ৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা মূল ৪ নং প্ৰবিষ্টিৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (১-৫-৬০ তাংৰ পৰা)।

২। ৰাজস্থান আৰু মধ্যপ্ৰদেশ (ৰাজ্যক্ষেত্ৰ হস্তান্তৰণ) অধিনিয়ম, ১৯৫৯ ৰ ৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (১-১০-৫৯ তাংৰ পৰা)

৩। মাদ্ৰাজ ৰাজ্য (নাম পৰিৱৰ্ত্তন) অধিনিয়ম, ১৯৬৮ ৰ ৫ ধাৰাৰ দ্বাৰা '৭' মাদ্ৰাজৰ সলনি প্ৰতিষ্ঠাপিত (১৪-১-৬৯ তাংৰ পৰা)।

৪। অন্ধ্ৰ প্ৰদেশ আৰু মাদ্ৰাজ (সীমা পৰিৱৰ্ত্তন) অধিনিয়ম, ১৯৫৯ ৰ ৬ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (১-৪-৬০ তাংৰ পৰা)।

৫। অন্ধ্ৰ প্ৰদেশ আৰু মাদ্ৰাজ (সীমা পৰিৱৰ্ত্তন) অধিনিয়ম, ১৯৫৯ ৰ ৬ ধাৰাৰ দ্বাৰা কিছুমান শব্দৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (১-৪-৬০ তাংৰ পৰা)।

৬। বোম্বে পুনগঠন অধিনিয়ম, ১৯৬০ (১৯৬০ ৰ ১১) ৰ ৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (১-৫-৬০ তাংৰ পৰা)।

প্ৰথম অনুসূচী

নাম	ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ
°[৯। কৰ্ণাটক]	ৰাজ্য পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ৭ ধাৰাৰ (১) উপধাৰাত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ, °[কিন্তু অন্ধ্ৰ প্ৰদেশ আৰু মহীশূৰ (ৰাজ্যক্ষেত্ৰ হস্তান্তৰণ) অধিনিয়ম, ১৯৬৮ ৰ অনুসূচীত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ ইয়াৰ বহিৰ্ভূত হব।]
°[১০।] উৰিষ্যা	এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ ঠিক পূৰ্বে উৰিষ্যা প্ৰদেশত সমাবিষ্ট অথবা সেই প্ৰদেশৰ ভাগ বুলি প্ৰশাসিত হোৱা ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ।
°[১১।] পঞ্জাব	ৰাজ্য পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ১১ ধাৰাত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ °[আৰু অৰ্জিত ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ (বিলয়ন) অধিনিয়ম, ১৯৬০ ৰ প্ৰথম অনুসূচীৰ ২য় ভাগত নিৰ্দেশিত ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ] °[কিন্তু সংবিধান (নৱম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬০ ৰ প্ৰথম অনুসূচীৰ ২য় ভাগত নিৰ্দেশিত ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ] ° [আৰু পঞ্জাব পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৬৬ ৰ ৩ ধাৰাৰ (১) উপধাৰাত, ৪ ধাৰাত আৰু ৫ ধাৰাৰ (১) উপধাৰাত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ] ইয়াৰ বহিৰ্ভূত হব।
°[১২।] ৰাজস্থান	ৰাজ্য পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ১০ ধাৰাত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ ° [কিন্তু ৰাজস্থান আৰু মধ্যপ্ৰদেশ (ৰাজ্যক্ষেত্ৰ হস্তান্তৰণ) অধিনিয়ম, ১৯৫৯ৰ প্ৰথম অনুসূচীত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ ইয়াৰ বহিৰ্ভূত হব।]
°[১৩।] উত্তৰ প্ৰদেশ	° [এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ ঠিক পূৰ্বে হয় যুক্ত প্ৰদেশ নামে জ্ঞাত প্ৰদেশত সমাবিষ্ট অথবা সেই প্ৰদেশৰ ভাগৰূপে প্ৰশাসিত হোৱা ৰাজ্যক্ষেত্ৰসমূহ, বিহাৰ আৰু উত্তৰ প্ৰদেশ (সীমা পৰিবৰ্তন) অধিনিয়ম, ১৯৬৮ৰ ধাৰা ৩ৰ উপধাৰা (১) ৰ (খ) খণ্ডত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰসমূহ আৰু হাৰিয়ানা

১। মহীশূৰ ৰাজ্য (নাম পৰিবৰ্তন) অধিনিয়ম, ১৯৭৩ৰ ৫ধাৰাৰ দ্বাৰা '৯ মহীশূৰ'ৰ পৰিবৰ্তে
প্ৰতিষ্ঠাপিত (১-১১-৭৩ তাংৰ পৰা)।

২। অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ আৰু মহীশূৰ (ৰাজ্যক্ষেত্ৰ হস্তান্তৰণ) অধিনিয়ম, ১৯৬৮ (১৯৬৮ৰ ৩৬)ৰ ৪
ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (১-১০-৬৮ তাংৰ পৰা)।

৩। বোম্বে পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৬০ৰ ৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা ৮ৰ পৰা ১৪লৈ এই প্ৰবিষ্টি সমূহ ৯ৰ
পৰা ১৫ বুলি পুনঃঅংকিত কৰা হৈছে (১-৫-৬০ তাংৰ পৰা)।

৪। অৰ্জিত ৰাজ্যক্ষেত্ৰ (বিলয়ন) অধিনিয়ম, ১৯৬০ (১৯৬০ৰ ৬৪)ৰ ৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত
(১৭-১-৬১ তাংৰ পৰা)।

৫। সংবিধান (নৱম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬০ৰ ৩ ধাৰাৰ দ্বাৰা সংযোজিত (১৭-১-৬১
তাংৰ পৰা)।

৬। পঞ্জাব পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম; ১৯৬৬ (১৯৬৬ৰ ৩১)ৰ ৭ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (১-১১-
৬৬ তাংৰ পৰা)।

৭। ৰাজস্থান আৰু মধ্যপ্ৰদেশ (ৰাজ্যক্ষেত্ৰ হস্তান্তৰণ) অধিনিয়ম, ১৯৫৯ (১৯৫৯ৰ ৪৭)ৰ ৪
ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (১-১০-৫৯ তাংৰ পৰা)।

৮। বিহাৰ আৰু উত্তৰ প্ৰদেশ (সীমা পৰিবৰ্তন) অধিনিয়ম, ১৯৬৮ (১৯৬৮ৰ ২৪)ৰ ৪ ধাৰাৰ
দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (১০-৬-৭০) তাংৰ পৰা)।

৯। হাৰিয়ানা আৰু উত্তৰ প্ৰদেশ (সীমা পৰিবৰ্তন) অধিনিয়ম, ১৯৭৯ (১৯৭৯ৰ ৩১)ৰ ধাৰা ৫ৰ
দ্বাৰা (১৫-৯-১৯৮৩ৰ পৰা পূৰ্ববৰ্তী প্ৰবিষ্টিৰ স্থানত প্ৰতিষ্ঠাপিত।

প্ৰথম অনুসূচী

নাম	ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ
১[১৪] পশ্চিম বংগ	আৰু উত্তৰ প্ৰদেশ (সীমা পৰিবৰ্তন) অধিনিয়ম, ১৯৭৯ ৰ ধাৰা ৪ৰ (খ) খণ্ডত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰসমূহ, কিন্তু বিহাৰ আৰু উত্তৰ প্ৰদেশ (সীমা পৰিবৰ্তন) অধিনিয়ম, ১৯৬৮ ৰ ধাৰা ৩ৰ উপধাৰা (১) ৰ খণ্ড (ক) ত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰসমূহ আৰু হাৰিয়ানা আৰু উত্তৰ প্ৰদেশ (সীমা পৰিবৰ্তন) অধিনিয়ম, ১৯৭৯ৰ ধাৰা ৪ৰ উপধাৰা (১) ৰ খণ্ড (ক) ত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰসমূহ ইয়াৰ বহিৰ্ভূত হব।] এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ ঠিক পূৰ্বে পশ্চিম বংগ প্ৰদেশত সমাবিষ্ট অথবা সেই প্ৰদেশৰ ভাগ বুলি প্ৰশাসিত হোৱা ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ আৰু চন্দৰ নগৰ (বিলয়ন) অধিনিয়ম, ১৯৫৪ ৰ ২ ধাৰাৰ (গ) খণ্ডত যথা পৰিভাষিত চন্দৰ নগৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ আৰু লগতে বিহাৰ আৰু পশ্চিম বংগ (ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ হস্তান্তৰণ) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ৩ ধাৰাৰ (১) উপধাৰাত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ।
১[১৫] জম্মু আৰু কাশ্মীৰ	এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ ঠিক পূৰ্বে ভাৰতীয় ৰাজ্য জম্মু আৰু কাশ্মীৰত সমাবিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ।
১[১৬] নগালেণ্ড	নগালেণ্ড ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৬২ ৰ ৩ ধাৰাৰ (১) উপধাৰাত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ।]
১[১৭] হাৰিয়ানা	*[পঞ্জাব পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৬৬ ৰ ধাৰা ৩ৰ উপধাৰা (১)ত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্য ক্ষেত্ৰসমূহ আৰু হাৰিয়ানা আৰু উত্তৰ প্ৰদেশ (সীমা পৰিবৰ্তন) অধিনিয়ম, ১৯৭৯ ৰ ধাৰা ৪ৰ (১) উপধাৰাত (ক) খণ্ডত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্য ক্ষেত্ৰসমূহ, কিন্তু সেই অধিনিয়মৰ ধাৰা ৪ ৰ উপধাৰা (১) ৰ খণ্ড (খ) ত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰসমূহ ইয়াৰ বহিৰ্ভূত হব।]
১[১৮] হিমাচল প্ৰদেশ	এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ ঠিক পূৰ্বে হিমাচল প্ৰদেশ আৰু বিলাসপুৰ নামেৰে মুখ্য আয়ুক্তৰ প্ৰদেশৰূপে প্ৰশাসিত হোৱা ৰাজ্যক্ষেত্ৰসমূহ আৰু পঞ্জাব পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৬৬ ৰ ধাৰা ৫ ৰ উপধাৰা (১) ত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ।]
১[১৯] মণিপুৰ	এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ ঠিক পূৰ্বে মণিপুৰ নামেৰে মুখ্য আয়ুক্তৰ প্ৰদেশৰূপে প্ৰশাসিত হোৱা ৰাজ্যক্ষেত্ৰ।
২০। ত্ৰিপুৰা	এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ ঠিক পূৰ্বে ত্ৰিপুৰা নামেৰে মুখ্য আয়ুক্তৰ প্ৰদেশৰূপে প্ৰশাসিত হোৱা ৰাজ্যক্ষেত্ৰ।
২১। মেঘালয়	উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ৰ ধাৰা ৫ ত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ।]

১। বোম্বে পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৬০ (১৯৬০ৰ ১১) ৰ ৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা ৮ৰ পৰা ১৪লৈ এই প্ৰবিষ্টি সমূহ ৯ৰ পৰা ১৫ লৈ বুলি পুনঃ অংকিত কৰা হৈছে (১-৫-৬০ তাংৰ পৰা)।

২। নগালেণ্ড ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৬২ (১৯৬২ৰ ২৭)ৰ ৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (১-১২-৬৩তাংৰ পৰা)।

৩। পঞ্জাব পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৬৬ (১৯৬৬ ৰ ৩১) ৰ ৭ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (১-১-৬৬ তাংৰ পৰা)।

৪। হাৰিয়ানা আৰু উত্তৰ প্ৰদেশ (সীমা পৰিবৰ্তন) অধিনিয়ম, ১৯৭৯ (১৯৭৯ ৰ ৩১)ৰ ধাৰা ৫ৰ দ্বাৰা (১৫-৯-১৯৮৩ ৰ পৰা) পূৰ্ববৰ্তী প্ৰবিষ্টিৰ স্থানত প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৫। হিমাচল প্ৰদেশ ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৭০ (১৯৭০চনৰ ৫৩) ৰ ৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (২৫-১-৭১ তাংৰ পৰা)।

৬। উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ ৰ ধাৰা ৯ (ক) ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (২১-১-৭২ তাংৰ পৰা)।

প্ৰথম অনুসূচী

নাম	ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ
[২২। চিকিম	সংবিধান (ষষ্ঠ ত্ৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৫ৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ ঠিক পূৰ্বে চিকিমত সমাবিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰসমূহ।]
[২৩। মিজোৰাম	উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ ৰ ধাৰা ৬ ত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰসমূহ।]
[২৪। অৰুণাচল প্ৰদেশ	উত্তৰ পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ৰ ধাৰা ৭ ত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ।]
[২৫। গোৱা	গোৱা দমন আৰু দিউ পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৮৭ৰ ধাৰা ৩ ত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ।]

১। সংবিধান (ষষ্ঠ ত্ৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৫ৰ ধাৰা ২ দ্বাৰা অন্ত: স্থাপিত (২৬-৪-৭৫ তাৰ পৰা)।

২। মিজোৰাম ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৮৬ (১৯৮৬ ৰ ৩৪) ৰ ধাৰা ৪ ৰ দ্বাৰা (২০-২-১৯৮৭ ৰ পৰা) অন্ত: স্থাপিত।

৩। অৰুণাচল প্ৰদেশ ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৮৬ (১৯৮৬ৰ ৬৯)ৰ দ্বাৰা (২০-২-১৯৮৭ ৰ পৰা) অন্ত:স্থাপিত।

৪। গোৱা দমন আৰু দিউ পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৮৭ (১৯৮৭ ৰ ১৮) ৰ দ্বাৰা (৩০-৫-১৯৮৭ ৰ পৰা) অন্ত:স্থাপিত।

প্ৰথম অনুসূচী

২। সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ

নাম	ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ
১। দিল্লী	এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ ঠিক পূৰ্বে দিল্লীৰ মুখ্য আয়ুক্তৰ প্ৰদেশত সমাবিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ।
১ [* * * * *]	
২ [* * * * *]	
°[২] আন্দামান আৰু নিকোবৰ দ্বীপপুঞ্জ	এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ ঠিক পূৰ্বে মুখ্য আয়ুক্তৰ প্ৰদেশ আন্দামান আৰু নিকোবৰ দ্বীপ পুঞ্জত সমাবিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ।
°[৩] °[লাক্ষাদ্বীপ]	ৰাজ্য পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ৬ ধাৰাত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ।
°[°[৪] দাদৰা আৰু নগৰ হাৱেলী	১৯৬১ চনৰ আগষ্টৰ একাদশ দিৱসৰ ঠিক পূৰ্বে স্বতন্ত্ৰ দাদৰা আৰু নগৰ হাৱেলীত সমাবিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰ।
°[°[৫] দমন আৰু দিউ	গোৱা, দমন আৰু দিউ পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম ১৯৮৭ৰ ধাৰা ৪ত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্য ক্ষেত্ৰসমূহ।
°[°[৬] পণ্ডিচেৰী	১৯৬২ চনৰ আগষ্টৰ ষষ্ঠদশ দিৱসৰ ঠিক পূৰ্বে পণ্ডিচেৰী, কাৰিকল, মাহে আৰু য়ানাম নামে জ্ঞাত আৰু ভাৰতৰ ফৰাচী বসতিত সমাবিষ্ট ৰাজ্যক্ষেত্ৰসমূহ।

১। হিমাচল প্ৰদেশ ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৭০(১৯৭০চনৰ ৫৩) ৰ ধাৰা ৪ দ্বাৰা প্ৰবিষ্টি নং ২ “হিমাচল প্ৰদেশ” লোপ কৰা হৈছে (২৫-১-৭১ তাংৰ পৰা)।

২। উত্তৰ-পূৱ অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ৰ ধাৰা ৯ (খ)ৰ দ্বাৰা প্ৰবিষ্টি নং ২ আৰু ৩ ‘মণিপুৰ আৰু ত্ৰিপুৰা’ লোপ কৰা হৈছে আৰু ৪ ৰ পৰা ৯লৈ এই প্ৰবিষ্টি সমূহ ক্ৰমে ২ৰ পৰা ৭লৈ পুনঃ অংকিত কৰা হৈছে (২১-১-৭২ তাংৰ পৰা)।

৩। উত্তৰ অধিনিয়মৰ, ৯ ধাৰাৰ দ্বাৰা প্ৰবিষ্টি সংখ্যা ৪ৰ পৰা ৯ লৈকে ক্ৰমে ২ৰ পৰা ৭লৈ বুলি পুনঃঅংকিত কৰা হৈছে (২১-১-৭২ তাংৰ পৰা)।

৪। লাক্ষাদ্বীপ, মিনিকয় আৰু অমিনদীৱী দ্বীপপুঞ্জ (নাম পৰিৱৰ্ত্তন) অধিনিয়ম, ১৯৭৩ৰ ৫ ধাৰাৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত (১-১১-৭৩ তাংৰ পৰা)।

৫। সংবিধান (দশম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬১ৰ ২ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

৬। সংবিধান (দ্বাদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬২ৰ ২ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

৭। সংবিধান (চতুৰ্দশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬২ৰ ৩ আৰু ৭ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (১৬-৮-৬২ তাংৰ পৰা)।

প্ৰথম অনুসূচী

নাম	ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ
১[৭] চণ্ডীগড়	পঞ্জাব পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৬৬ ৰ ৪ ধাৰাত বিনিৰ্দ্ধিত ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ।]
২ [* * * * *]	
৩ [* * * * *]	

১। পঞ্জাব পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, (১৯৬৬ ৰ ৩১)ৰ ৭ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

২। উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ ৰ ৯ ধাৰাৰ দ্বাৰা প্ৰবিষ্টি সংখ্যা ৪ৰ পৰা ৯ লৈ ক্ৰমে ২ৰ পৰা ৭ লৈ পুনঃ অংকিত কৰা হৈছে (২১-১-৭২ তাংৰ পৰা)।

৩। মিজোৰাম ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৮৬ (১৯৮৬ ৰ ৩৪) ৰ ধাৰা ৪ ৰ দ্বাৰা প্ৰবিষ্টি ৮ ৰ (২০-২-১৯৮৭ ৰ পৰা) লোপ কৰা হৈছে আৰু প্ৰবিষ্টি ৯-প্ৰবিষ্টি ৮ ৰূপে পুনৰ সংখ্যায়িত কৰা হৈছে।

৪। অৰুণাচল প্ৰদেশ ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৮৬ (১৯৮৬ৰ ৬৯) ৰ ধাৰা ৪ৰ দ্বাৰা (২০-২-১৯৮৭ ৰ পৰা) লোপ কৰা হৈছে।

দ্বিতীয় অনুসূচী

১৮৭

[অনুচ্ছেদ ৫৯(৩), ৬৫(৩), ৭৫(৬), ৯৭, ১২৫, ১৪৮(৩), ১৫৮(৩), ১৬৪(৫),
১৮৬ আৰু ২২১]

ভাগ - ক

ৰাষ্ট্ৰপতি আৰু * * * ৰাজ্যসমূহৰ ৰাজ্যপাল সকলৰ সম্বন্ধে উপবন্ধাবলী

১। ৰাষ্ট্ৰপতিক আৰু * * * ৰাজ্য সমূহৰ ৰাজ্যপাল সকলক মাহিলি তলত
দিয়া উপলব্ধি দিয়া হ'ব অৰ্থাৎ —

ৰাষ্ট্ৰপতি ২১০,০০০ টকা

ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপাল ৩৫,৫০০ টকা।

২। ৰাষ্ট্ৰপতিক আৰু * * * ৰাজ্য সমূহৰ ৰাজ্যপাল সকলক তেনে ভাত্তাও দিয়া হ'ব
যি এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে ভাৰত ডমিনিয়নৰ মহাৰাজ্যপাল আৰু তৎস্থানীয়
প্ৰদেশ সমূহৰ ৰাজ্যপাল সকলক দিবলগীয়া হৈছিল।

৩। ৰাষ্ট্ৰপতি আৰু * [ৰাজ্য সমূহৰ] ৰাজ্যপাল সকল নিজৰ নিজৰ পদাৱধিৰ সম্পূৰ্ণ কালছোৱাত
এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে মহাৰাজ্যপাল আৰু তৎস্থানীয় প্ৰদেশৰ ৰাজ্যপাল সকল
যথাক্ৰমে যি বিশেষাধিকাৰৰ হকদাৰ আছিল সেই একে বিশেষাধিকাৰৰ হকদাৰ হ'ব।

৪। যেতিয়া উপৰাষ্ট্ৰপতিয়ে বা আন কোনো ব্যক্তিয়ে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ কৃত্য নিৰ্বহন কৰে বা ৰাষ্ট্ৰপতি
ৰূপে কাৰ্য্য কৰে, বা কোনো ব্যক্তিয়ে ৰাজ্যপালৰ কৃত্য নিৰ্বহন কৰে তেতিয়া তেনে ব্যক্তি যথাস্থিতি
ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বা ৰাজ্যপালৰ যাৰ কৃত্য নিৰ্বহন কৰে বা যাৰ স্থলত কাৰ্য্য কৰে তেওঁৰ সৈতে একে
উপলব্ধি, ভাত্তা আৰু বিশেষাধিকাৰৰ হকদাৰ হ'ব।

[ভাগ - খ সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা
লোপ কৰা হৈছে।]

ভাগ - গ

লোক সভাৰ অধ্যক্ষ আৰু উপাধ্যক্ষ আৰু ৰাজ্য সভাৰ সভাপতি আৰু উপ-সভাপতি আৰু
* * * [কোনো ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ অধ্যক্ষ আৰু উপাধ্যক্ষ আৰু বিধান পৰিষদৰ সভাপতি
আৰু উপ-সভাপতি সম্বন্ধে উপবন্ধ।

৭। লোক সভাৰ অধ্যক্ষ আৰু ৰাজ্য সভাৰ সভাপতিক তেনে বেতন আৰু ভাত্তা দিয়া হ'ব যি এই
সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে ভাৰত ডমিনিয়নৰ সংবিধান সভাৰ অধ্যক্ষক দিবলগীয়া
হৈছিল, আৰু লোক সভাৰ উপাধ্যক্ষক আৰু ৰাজ্য সভাৰ উপ-সভাপতিক তেনে বেতন আৰু ভাত্তা
দিয়া হ'ব যি এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে ভাৰত ডমিনিয়নৰ সংবিধান সভাৰ উপাধ্যক্ষক
দিব লগীয়া হৈছিল।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'প্ৰথম
অনুসূচীৰ ক ভাগত বিনিৰ্দিষ্ট' এই কথাখিনি লোপ কৰা হৈছে।

২। এতিয়া "২০,০০০ টকা" ১৯৮৮ চনৰ ১৬ নং অধিনিয়মৰ ধাৰা ৪ চাওক।

৩। এতিয়া "১১,০০০ টকা" ১৯৮৭ চনৰ ১৭ নং অধিনিয়ম চাওক।

৪। উক্ত অধিনিয়মৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'তেনে বিনিৰ্দিষ্ট' কথাখিনি লোপ কৰা
হৈছে।

৫। উক্ত অধিনিয়মৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'তেনে ৰাজ্যসমূহৰ' পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত

৬। উক্ত অধিনিয়মৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'প্ৰথম অনুসূচীৰ ক ভাগৰ কোনো ৰাজ্যৰ'
কথাখিনি লোপ কৰা হৈছে।

৭। উক্ত অধিনিয়মৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'এনে কোনো ৰাজ্যৰ' পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

দ্বিতীয় অনুসূচী

৮। * * * [কোনো ৰাজ্যৰ] বিধান সভাৰ অধ্যক্ষক আৰু উপাধ্যক্ষক আৰু বিধান পৰিষদৰ সভাপতিক আৰু উপ-সভাপতিক তেনে বেতন আৰু ভাতা দিয়া হ'ব যি এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যবহিত পূৰ্বে ক্ৰমে ততস্থানীয় প্ৰদেশৰ বিধান সভাৰ অধ্যক্ষ আৰু উপাধ্যক্ষক আৰু বিধান পৰিষদৰ সভাপতি আৰু উপ-সভাপতিক দিবলগীয়া হৈছিল আৰু যত এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যবহিত পূৰ্বে ততস্থানীয় প্ৰদেশৰ বিধান পৰিষদ নাছিল তাত সেই ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালে নিৰ্বাৰণ কৰা অনুসাৰে সেই ৰাজ্যৰ বিধান পৰিষদৰ সভাপতিক আৰু উপ-সভাপতিক বেতন আৰু ভাতা দিয়া হ'ব।

ভাগ - ঘ

উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ আৰু * * * উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ সকলৰ সম্বন্ধে
উপবন্ধ

৯। (১) উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ সকলক প্ৰকৃত সেৱাত ব্যয় কৰা সময়ৰ সম্বন্ধত
মাহিলি তলত দিয়া নিৰিখত বেতন দিয়া হ'ব, অৰ্থাৎ -

মুখ্য ন্যায়াধিপতি - ₹ [১০,০০০ টকা]

অন্যান্য - ₹ [৯০০০ টকা]

পৰন্তু, যদি উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ কোনো ন্যায়াধীশে তেখেতৰ নিযুক্তিৰ সময়ত ভাৰত চৰকাৰৰ বা ইয়াৰ পূৰ্ববৰ্ত্তী আন কোনো চৰকাৰৰ অধীনত বা কোনো ৰাজ্য চৰকাৰৰ বা ইয়াৰ পূৰ্ববৰ্ত্তী কোনো চৰকাৰৰ অধীনত কৰা পূৰ্ববৰ্ত্তী সেৱাৰ সম্বন্ধত কোনো অৱসৰ বেতন (নিয়ো:গ্যতা বা আহত অৱসৰ বেতনৰ বাহিৰে) পাই থাকে তেনেহলে উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ সেৱাৰ সম্বন্ধত তেখেতৰ বেতন -

১। (ক) সেই অৱসৰ বেতনৰ ৰাশি পৰিমাণে, আৰু

(খ) যদি তেখেতে এনে নিযুক্তিৰ পূৰ্বে এনে পূৰ্বৰ সেৱাৰ সম্বন্ধত তেখেতক দিবলগীয়া অৱসৰ বেতনৰ কোনো প্ৰভাগৰ বদলি তাৰ সলনিকৃত মূল্য প্ৰাপ্ত কৰে, তেনেহলে অৱসৰ বেতনৰ সেই প্ৰভাগৰ ৰাশি পৰিমাণে, আৰু

(গ) যদি তেখেতে এনে নিযুক্তিৰ পূৰ্বে এনে পূৰ্বৰ সেৱাৰ সম্বন্ধত কোনো নিবৃত্তি উপদান প্ৰাপ্ত কৰে, তেনেহলে সেই নিবৃত্তি উপদানৰ সমমূল্যৰ অৱসৰ বেতনৰ পৰিমাণে, হাৰ কৰা হ'ব।

(২) উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ প্ৰত্যেক ন্যায়াধীশে কোনো ভাৰা নিদিয়াকৈ পদাবাস ব্যৱহাৰ কৰাৰ হকদাৰ হ'ব।

১। সংবিধানৰ (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'প্ৰথম অনুসূচীৰ ক ভাগত বিনিৰ্দিষ্ট কোনো ৰাজ্যৰ' এই কথাখিনি লোপ কৰা হৈছে।

২। উক্ত অধিনিয়মৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'এনে ৰাজ্যৰ' পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। উক্ত অধিনিয়মৰ ২৫ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'প্ৰথম অনুসূচীৰ ক ভাগৰ ৰাজ্যসমূহৰ' এই কথাখিনি লোপ কৰা হৈছে।

৪। সংবিধান (চতুঃপঞ্চাশত্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৬ (১৯৮৬ ৰ ৩৪) ৰ ধাৰা ৪ ৰ দ্বাৰা (১-৪-১৯৮৬ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) "৫,০০০ টকা" ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৫। সংবিধান (চতুঃপঞ্চাশত্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৬ (১৯৮৬ ৰ ৩৪) ৰ ধাৰা ৪ ৰ দ্বাৰা (১-৪-১৯৮৬ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) "৪,০০০ টকা" ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৬। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ধাৰা ২৫ ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত।

দ্বিতীয় অনুসূচী

(৩) এই দফাৰ (২) উপদফাৰ কোনো কথাই এনে কোনো ন্যায়াধীশৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ নহ'ব যি, এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে —

(ক) ফেডাৰেল ন্যায়ালয়ৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতি পদত অধিষ্ঠিত আছিল আৰু এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিত অনুচ্ছেদ ৩৭৪ ৰ খণ্ড (১) ৰ অধীনত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতি হৈছে, বা

(খ) ফেডাৰেল ন্যায়ালয়ৰ আন কোনো ন্যায়াধীশ পদত অধিষ্ঠিত আছিল আৰু এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিত উক্ত খণ্ডৰ অধীনত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ (মুখ্য ন্যায়াধিপতিৰ বাহিৰে) হৈছে,

যি সময়ৰ কাৰণে তেখেত মুখ্য ন্যায়াধিপতি বা আন ন্যায়াধীশ পদত অধিষ্ঠিত থাকে আৰু এনে প্ৰত্যেক ন্যায়াধীশ যি তেনে উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতি বা আন ন্যায়াধীশ হয় তেখেত তেনে মুখ্য ন্যায়াধিপতি বা আন ন্যায়াধীশ স্বৰূপে প্ৰকৃত সেৱাত কটোৱা সময়ৰ সম্বন্ধত এই দফাৰ (১) উপদফাত বিনিৰ্দিষ্ট বেতনৰ উপৰিও এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে তেখেতে ভোগ কৰা বেতন আৰু এনেদৰে নিৰ্দিষ্ট কৰা বেতনৰ ব্যৱধানৰ সমান ৰাশি বিশেষ বেতন স্বৰূপে পোৱাৰ হকদাৰ হ'ব।

(৪) উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ প্ৰত্যেক ন্যায়াধীশে ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত কৰ্তব্য পালনত কৰা যাত্ৰা ব্যয়ৰ প্ৰতিপূৰ্ত্তিৰ বাবে এনে যুক্তিযুক্ত ভাত্তা পাব আৰু যাত্ৰাৰ সম্বন্ধত এনে যুক্তিযুক্ত সা-সুবিধা পাব যিবিলাকেনেকি ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে সময়ে সময়ে বিহিত কৰি দিয়ে।

(৫) উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশৰ অনুপস্থিতি ছুটি (ছুটি ভাঙাক অন্তৰ্গত কৰি) আৰু অৱসৰ বেতনৰ সম্বন্ধত অধিকাৰ এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে ফেডাৰেল ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশৰ সম্বন্ধত প্ৰয়োগ হোৱা উপবন্ধ অনুসৰি শাসিত হ'ব।

১০। (১) উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ সকলক, প্ৰকৃত সেৱাত কটোৱা সময়ৰ সম্বন্ধত, নিম্নলিখিত মাহিলি নিৰিখত বেতন দিয়া হ'ব, অৰ্থাৎ —

মুখ্য ন্যায়াধিপতি	২[৯,০০০ টকা।]
অন্যান্য ন্যায়াধীশ	৩[৮,০০০ টকা।]

পৰন্তু, যদি কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ কোনো ন্যায়াধীশে তেখেতৰ নিযুক্তিৰ সময়ত ভাৰত চৰকাৰৰ বা ইয়াৰ পূৰ্ববৰ্ত্তী আন কোনো চৰকাৰৰ অধীনত অথবা কোনো ৰাজ্য চৰকাৰৰ বা ইয়াৰ পূৰ্ববৰ্ত্তী আন কোনো চৰকাৰৰ অধীনত কৰা পূৰ্ববৰ্ত্তী সেৱাৰ সম্বন্ধত কোনো অৱসৰ বেতন (নিৰ্যোগ্যতা বা আহত অৱসৰ বেতনৰ বাহিৰে) পাই থাকে, তেনেহলে উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ সেৱাৰ সম্বন্ধত তেখেতৰ বেতন —

(ক) সেই অৱসৰ বেতনৰ ৰাশি পৰিমাণে, আৰু

(খ) যদি তেখেতে এনে নিযুক্তিৰ পূৰ্বে এনে পূৰ্বৰ সেৱাৰ সম্বন্ধত তেখেতক দিবলগীয়া অৱসৰ বেতনৰ কোনো প্ৰভাগৰ বদলি তাৰ সলনিকৃত মূল্য প্ৰাপ্ত কৰে, তেনেহলে অৱসৰ বেতনৰ সেই প্ৰভাগৰ ৰাশি পৰিমাণে ; আৰু

(গ) যদি তেখেতে এনে নিযুক্তিৰ পূৰ্বে পূৰ্বৰ সেৱাৰ সম্বন্ধত কোনো নিবৃত্তি উপদান প্ৰাপ্ত কৰে, তেনেহলে সেই নিবৃত্তি উপদানৰ সমমূল্যৰ অৱসৰ বেতনৰ পৰিমাণে,

হাস কৰা হ'ব।

(২) এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে এনে প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়েই

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৫ ধাৰাৰ দ্বাৰা মূল (১) উপদফাৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। সংবিধানৰ (চতুঃপঞ্চাশত্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৬ (১৯৮৬ ৰ ৩৪) ৰ ধাৰা ৪ৰ দ্বাৰা (১-৪-১৯৮৬ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) “৪,০০০ টকা” ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। সংবিধান (চতুঃপঞ্চাশত্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৬ (১৯৮৬ ৰ ৩৪) ৰ ধাৰা ৪ ৰ দ্বাৰা (১-৪-১৯৮৬ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ) “৩,৫০০ টকা” ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

দ্বিতীয় অনুসূচী

(ক) যিকোনো প্ৰদেশৰ উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতি পদত অধিষ্ঠিত আছিল আৰু এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিত অনুচ্ছেদ ৩৭৬ ৰ খণ্ড (১) অনুসাবে তত্স্থানীয় ৰাজ্যৰ উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতি হৈছে, বা

(খ) যিকোনো প্ৰদেশৰ উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ অন্য ন্যায়াধীশ পদত অধিষ্ঠিত আছিল আৰু এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিত উক্ত অনুচ্ছেদৰ অধীনত তত্স্থানীয় ৰাজ্যৰ উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ (মুখ্য ন্যায়াধিপতিৰ বাহিৰে) হৈছে,

যদি তেখেতে এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে এই দফাৰ (১) উপদফাত নিৰ্দিষ্ট বেতনতকৈ উচ্চ নিৰিখত বেতন ভোগ কৰিছিল তেতিয়া প্ৰকৃত সেৱাত কটোৱা সময়ৰ সম্বন্ধত যথাস্থিতি তেনে মুখ্য ন্যায়াধিপতি বা অন্য ন্যায়াধীশ স্বৰূপে উক্ত উপদফাত বিনিৰ্দিষ্ট বেতনৰ উপৰিও এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে তেখেতে ভোগ কৰা বেতন আৰু এনেদৰে বিনিৰ্দিষ্ট কৰা বেতনৰ ব্যৱধানৰ সমানে ৰাশি বিশেষ বেতন স্বৰূপে পোৱাৰ হকদাৰ হব।

[(৩) এনে যি কোনো ব্যক্তি যি সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ ঠিক পূৰ্বে প্ৰথম অনুসূচীৰ 'খ' ভাগত বিনিৰ্দিষ্ট কোনো ৰাজ্যৰ উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতি ৰূপে পদ ধাৰণ কৰি আছিল আৰু এনে প্ৰাৰম্ভণিত উক্ত অধিনিয়মৰ দ্বাৰা যথা সংশোধিত উক্ত অনুসূচীত বিনিৰ্দিষ্ট কোনো ৰাজ্যৰ উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতি হয়, আৰু যদি তেওঁ এনে প্ৰাৰম্ভণিৰ ঠিক পূৰ্বে তেওঁৰ বেতনৰ উপৰিও ভান্ডা হিচাপে কোনো ৰাশি পাই আছিল তেনেহলে তেওঁ এনে মুখ্য ন্যায়াধিপতি ৰূপে প্ৰকৃত সেৱাত কটোৱা সময়ৰ সম্বন্ধত এই দফাৰ (১) উপদফাত বিনিৰ্দিষ্ট বেতনৰ উপৰিও সেই একে ৰাশি ভান্ডা পাবলৈ হকদাৰ হব।]

১১। এই ভাগত প্ৰসংগক্ৰমে অন্যথা প্ৰয়োজন নহলে -

(ক) 'মুখ্য ন্যায়াধিপতি' শব্দই কাৰ্য্যকাৰী মুখ্য ন্যায়াধিপতি আৰু 'ন্যায়াধীশ' শব্দই তদৰ্থ ন্যায়াধীশক অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব ;

(খ) 'প্ৰকৃত সেৱা' শব্দৰ অন্তৰ্গত হব -

(i) কোনো ন্যায়াধীশে ন্যায়াধীশ স্বৰূপে কৰ্তব্যত বা ৰাষ্ট্ৰপতিৰ অনুৰোধত গাতলোৱা অন্যান্য তেনে কৃত্য সম্পাদনত কটোৱা সময় ;

(ii) ন্যায়াধীশ ছুটীত থকা তেনে সময় বহিৰ্ভূত কৰি বন্ধ, আৰু

(iii) কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ পৰা উচ্চতম ন্যায়ালয়লৈ বা এক উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ পৰা আন উচ্চ ন্যায়ালয়লৈ স্থানান্তৰণত যোগদান কাল।

ভাগ - ৬

ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক - মহালেখা পৰীক্ষক সন্মন্ধে উপবন্ধ

১২। (১) ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক - মহালেখা পৰীক্ষকক মাহিলি চাৰিহেজাৰ টকা নিৰিখত বেতন দিয়া হব।

(২) যি ব্যক্তি এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে ভাৰতৰ মহালেখা পৰীক্ষকৰ পদত অধিষ্ঠিত আছিল আৰু এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিত অনুচ্ছেদ ৩৭৭ ৰ অধীনত ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষক হৈছে তেখেতে এই দফাৰ (১) উপদফাত বিনিৰ্দিষ্ট বেতনৰ অতিৰিক্ত এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে তেখেতে ভাৰতৰ মহালেখা পৰীক্ষক স্বৰূপে পোৱা আৰু তেনে বিনিৰ্দিষ্ট কৰা বেতনৰ ব্যৱধানৰ সমান ৰাশি বিশেষ বেতন স্বৰূপে পোৱাৰ হকদাৰ হব।

(৩) ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষকৰ ছুটী আৰু অৱসৰ বেতন আৰু অন্যান্য সেৱা চৰ্তসমূহৰ সম্বন্ধত অধিকাৰ এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে ভাৰতৰ মহালেখা-পৰীক্ষকৰ সম্বন্ধত প্ৰয়োগ হোৱা উপবন্ধ অনুসাবে শাসিত হব বা শাসিত হৈয়েই থাকিব আৰু সেই উপবন্ধ সমূহত মহাৰাজ্যপালৰ প্ৰতি থকা উল্লেখ ৰাষ্ট্ৰপতিৰ প্ৰতি থকা উল্লেখ বুলি অৰ্থ কৰা হব।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৫ বাৰাৰ দ্বাৰা মূল উপদফা (৩) আৰু (৪) ৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

[অনুচ্ছেদ ৭৫(৪), ৯৯, ১২৪ (৬), ১৪৮ (২), ১৬৪ (৩), ১৮৮ আৰু ২১৯]*

শপতৰ বা প্রতিজ্ঞানৰ প্ৰপত্ৰ

I

সংঘৰ মন্ত্ৰীৰ বাবে পদৰ শপতৰ প্ৰপত্ৰ :—

“মই ক, খই, ঈশ্বৰৰ নামত শপত খাই কওঁ নিষ্ঠা সহকাৰে প্রতিজ্ঞা কৰো যে, বিধিৰ দ্বাৰা স্থাপনা কৰা ভাৰতৰ সংবিধানৰ প্ৰতি মই প্ৰকৃত বিশ্বাস আৰু নিষ্ঠা পোষণ কৰিম; [মই ভাৰতৰ প্ৰভুত্ব আৰু অখণ্ডতা অক্ষুণ্ণ ৰাখিম,] মই সংঘৰ মন্ত্ৰী স্বৰূপে মোৰ কৰ্তব্য শ্ৰদ্ধা পূৰ্বক আৰু শুদ্ধ অন্তঃকৰণৰ সৈতে নিৰ্বহন কৰিম আৰু মই ভয় বা পক্ষপাত, অনুৰাগ বা বিদ্বেষ নোহোৱাকৈ সংবিধান আৰু বিধি অনুসাৰে সকলো প্ৰকাৰৰ লোকসমূহৰ প্ৰতি ন্যায় আচৰণ কৰিম।”

II

সংঘৰ মন্ত্ৰীৰ বাবে গোপনীয়তাৰ শপতৰ প্ৰপত্ৰ :—

“মই ক, খই, ঈশ্বৰৰ নামত শপত খাই কওঁ নিষ্ঠা সহকাৰে প্রতিজ্ঞা কৰো যে, মন্ত্ৰী হিচাপে মোৰ কৰ্তব্যৰ উচিত নিৰ্বহনৰ কাৰণে আৱশ্যক হোৱাৰ বাহিৰে মই এনে যিকোনো বিষয় যিটোনেকি মোৰ বিচাৰ্য্যৰ কাৰণে অনা হব বা সংঘৰ মন্ত্ৰী স্বৰূপে মোৰ জ্ঞাত হব, তাক কোনো ব্যক্তি বা ব্যক্তি সমূহক প্ৰত্যক্ষ বা পৰোক্ষ ভাবে সূচিত বা প্ৰকট নকৰিম”

III

ক

সংসদৰ নিৰ্বাচনৰ বাবে হোৱা প্ৰাৰ্থীৰ দ্বাৰা লবলগীয়া শপত বা প্রতিজ্ঞানৰ প্ৰপত্ৰ :—

“মই ক, খই ৰাজ্যসভাৰ (বা লোক সভাৰ) এক আসন পূৰাবৰ বাবে প্ৰাৰ্থীৰূপে মনোনীত হোৱাত ঈশ্বৰৰ নামত শপত খাই কওঁ নিষ্ঠা সহকাৰে প্রতিজ্ঞা কৰো যে, বিধিৰ দ্বাৰা স্থাপনা কৰা ভাৰতৰ সংবিধানৰ প্ৰতি মই প্ৰকৃত বিশ্বাস আৰু নিষ্ঠা পোষণ কৰিম আৰু মই ভাৰতৰ প্ৰভুত্ব আৰু অখণ্ডতা অক্ষুণ্ণ ৰাখিম।”

খ

সংসদৰ সদস্যৰ দ্বাৰা লবলগীয়া শপত বা প্রতিজ্ঞানৰ প্ৰপত্ৰ :—

“মই ক, খই ৰাজ্যসভাৰ (বা লোক সভাৰ) সদস্য নিৰ্বাচিত (বা মনোনীত) হোৱাত ঈশ্বৰৰ নামত শপত খাই কওঁ নিষ্ঠা সহকাৰে প্রতিজ্ঞা কৰো যে, বিধিৰ দ্বাৰা স্থাপনা কৰা ভাৰতৰ সংবিধানৰ প্ৰতি মই প্ৰকৃত বিশ্বাস আৰু নিষ্ঠা পোষণ কৰিম, মই ভাৰতৰ প্ৰভুত্ব আৰু অখণ্ডতা অক্ষুণ্ণ ৰাখিম আৰু মই গ্ৰহণ কৰিব ধৰা কৰ্তব্য শ্ৰদ্ধাপূৰ্বক নিৰ্বহন কৰিম।”

* অনুচ্ছেদ ৮৪ (ক) আৰু ১৭৩ (ক) ও চাওঁক।

১। সংবিধান (ষষ্ঠদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৩ ৰ ৫ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

২। সংবিধান (ষষ্ঠদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৩ ৰ ৫ ধাৰাৰ দ্বাৰা প্ৰপত্ৰ III ৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

তৃতীয় অনুসূচী

IV

উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ আৰু ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষকৰ দ্বাৰা লবলগীয়া শপত বা প্ৰতিজ্ঞানৰ প্ৰপত্ৰ :-

“মই ক, খই ভাৰতৰ উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতি (বা ন্যায়াধীশ) (বা ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক-
দৈশ্বৰ নামত শপত খাই কওঁ
মহালেখা পৰীক্ষক) ৰূপে নিযুক্ত হোৱাত নিষ্ঠা সহকাৰে প্ৰতিজ্ঞা কৰোঁ যে, বিধিৰ দ্বাৰা স্থাপনা
কৰা ভাৰতৰ সংবিধানৰ প্ৰতি মই প্ৰকৃত বিশ্বাস আৰু নিষ্ঠা পোষণ কৰিম, [মই ভাৰতৰ প্ৰভুত্ব
আৰু অখণ্ডতা অক্ষুণ্ণ ৰাখিম,] ভয় বা পক্ষপাত, অনুৰাগ বা বিদ্বেষ নোহোৱাকৈ সম্যক ৰূপে আৰু
শ্ৰদ্ধাপূৰ্বক আৰু মোৰ পূৰ্ণযোগ্যতা, জ্ঞান আৰু বিবেক অনুসাৰে মোৰ পদকৰ্তব্য পালন কৰিম আৰু
সংবিধান আৰু বিধি, সমূহৰ মৰ্যাদা ৰক্ষা কৰিম।”

V

ৰাজ্যৰ মন্ত্ৰীৰ বাবে পদৰ শপতৰ প্ৰপত্ৰ :-

“মই ক, খই দৈশ্বৰ নামত শপত খাই কওঁ
নিষ্ঠা সহকাৰে প্ৰতিজ্ঞা কৰোঁ যে বিধিৰ দ্বাৰা স্থাপনা কৰা ভাৰতৰ সংবিধানৰ
প্ৰতি মই প্ৰকৃত বিশ্বাস আৰু নিষ্ঠা পোষণ কৰিম, [মই ভাৰতৰ প্ৰভুত্ব আৰু অখণ্ডতা অক্ষুণ্ণ ৰাখিম]
আৰু মই শ্ৰদ্ধাপূৰ্বক আৰু শুদ্ধ অন্তঃকৰণৰ সৈতে.....
ৰাজ্যৰ মন্ত্ৰী স্বৰূপে মোৰ কৰ্তব্য নিৰ্বহন কৰিম আৰু ভয় বা পক্ষপাত, অনুৰাগ বা বিদ্বেষ নোহোৱাকৈ
সংবিধান আৰু বিধি অনুসাৰে সকলো প্ৰকাৰৰ লোকসমূহৰ প্ৰতি ন্যায় আচৰণ কৰিম।”

VI

ৰাজ্যৰ মন্ত্ৰীৰ বাবে গোপনীয়তাৰ শপতৰ প্ৰপত্ৰ :-

“মই ক, খই দৈশ্বৰ নামত শপত খাই কওঁ
নিষ্ঠা সহকাৰে প্ৰতিজ্ঞা কৰোঁ যে, মন্ত্ৰী হিচাপে মোৰ কৰ্তব্যৰ উচিত নিৰ্বহনৰ
কাৰণে আৱশ্যক হোৱাৰ বাহিৰে মই এনে যিকোনো বিষয় যিটোনেকি মোৰ বিচাৰ্য্যৰ কাৰণে অনা
হব বা .....ৰাজ্যৰ মন্ত্ৰী স্বৰূপে মোৰ জ্ঞাত হব, তাক কোনো ব্যক্তি বা
ব্যক্তি সমূহক প্ৰত্যক্ষ বা পৰোক্ষভাৱে সূচিত বা প্ৰকট নকৰিম।”

VII

ক

ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ নিৰ্বাচনৰ বাবে হোৱা প্ৰাৰ্থীৰ দ্বাৰা লবলগীয়া শপত বা প্ৰতিজ্ঞানৰ
প্ৰপত্ৰ :-

“মই ক, খই বিধান সভাৰ (বা বিধান পৰিষদৰ) এক আসন পূৰাবৰ বাবে প্ৰাৰ্থীৰূপে মনোনীত
হোৱাত দৈশ্বৰ নামত শপত খাই কওঁ
নিষ্ঠা সহকাৰে প্ৰতিজ্ঞা কৰোঁ যে, বিধিৰ দ্বাৰা স্থাপনা কৰা ভাৰতৰ সংবিধানৰ প্ৰতি মই
প্ৰকৃত বিশ্বাস আৰু নিষ্ঠা পোষণ কৰিম আৰু মই ভাৰতৰ প্ৰভুত্ব আৰু অখণ্ডতা অক্ষুণ্ণ ৰাখিম।”

১। সংবিধান (ষষ্ঠদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৩ ৰ ৫ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

২। সংবিধান (ষষ্ঠদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৩ৰ ৫ ধাৰাৰ দ্বাৰা প্ৰপত্ৰ ‘VII’ ৰ পৰিৱৰ্ত্তে
প্ৰতিষ্ঠাপিত।

তৃতীয় অনুসূচী

খ

ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদস্যৰ দ্বাৰা লবলগীয়া শপত বা প্ৰতিজ্ঞানৰ প্ৰপত্ৰ :—

“মই ক, খই বিধান সভাৰ (বা বিধান পৰিষদৰ) সদস্য নিৰ্বাচিত (বা মনোনীত) হোৱাত,

ঈশ্বৰৰ নামত শপত খাই কওঁ

নিষ্ঠা সহকাৰে প্ৰতিজ্ঞা কৰোঁ

যে, বিধিৰ দ্বাৰা স্থাপনা কৰা ভাৰতৰ সংবিধানৰ প্ৰতি মই প্ৰকৃত বিশ্বাস আৰু নিষ্ঠা পোষণ কৰিম, মই ভাৰতৰ প্ৰভুত্ব আৰু অখণ্ডতা অক্ষুণ্ণ ৰাখিম আৰু মই গ্ৰহণ কৰিব ধৰা কৰ্তব্য শ্ৰদ্ধাপূৰ্বক নিৰ্বহন কৰিম।”]

VIII

উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশৰ দ্বাৰা লবলগীয়া শপত বা প্ৰতিজ্ঞানৰ প্ৰপত্ৰ :—

“মই ক, খই .....ত (বা ৰ) উচ্চন্যায়ালয়ৰ মুখ্য ন্যায়াধিপতি (বা

ঈশ্বৰৰ নামত শপত খাই কওঁ

ন্যায়াধীশ) ৰূপে নিযুক্ত হোৱাত নিষ্ঠা সহকাৰে প্ৰতিজ্ঞা কৰোঁ যে, বিধিৰ দ্বাৰা স্থাপনা কৰা

ভাৰতৰ সংবিধানৰ প্ৰতি মই প্ৰকৃত বিশ্বাস আৰু নিষ্ঠা পোষণ কৰিম, [মই ভাৰতৰ প্ৰভুত্ব আৰু অখণ্ডতা অক্ষুণ্ণ ৰাখিম] আৰু ভয় বা পক্ষপাত, অনুৰাগ বা বিদ্বেষ নোহোৱাকৈ সম্যক ৰূপে আৰু শ্ৰদ্ধাপূৰ্বক, আৰু মোৰ পূৰ্ণযোগ্যতা, জ্ঞান আৰু বিবেক অনুসাৰে মোৰ পদকৰ্তব্য পালন কৰিম আৰু সংবিধান আৰু বিধি সমূহৰ মৰ্যাদা ৰক্ষা কৰিম।”

[চতুৰ্থ অনুসূচী]

[অনুচ্ছেদ ৪(১) আৰু ৮০ (২)]

ৰাজ্য সভাত আসন সমূহৰ আবেদন

নিম্নলিখিত তালিকাৰ প্ৰথম স্তম্ভত বিনিৰ্দিষ্ট প্ৰত্যেক ৰাজ্যক বা সংঘ ৰাজ্য ক্ষেত্ৰত সেই তালিকাৰ দ্বিতীয় স্তম্ভত যথাস্থিতি সেই ৰাজ্য বা সংঘ ৰাজ্য ক্ষেত্ৰৰ বিপৰীতে বিনিৰ্দিষ্ট সংখ্যক আসন আবেদিত কৰা হ'ব।

তালিকা

১। অন্ধ্ৰ প্ৰদেশ	১৮
২। অসম	৭
৩। বিহাৰ	২২
৪। গোৱা	১]
৫। [৫] গুজৰাট	১১]
৬। [৬] হাৰিয়ানা	৫]
৭। [৭] কেৰালা	৯
৮। [৮] মধ্য প্ৰদেশ	১৬
৯। [৯] তামিলনাডু]	১ [১৮]
১০। [১০] মহাৰাষ্ট্ৰ	১৯]
১১। [১১] কৰ্ণাটক]	১২
১২। [১২] উৰিষ্যা	১০

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ধাৰা ৩ দ্বাৰা চতুৰ্থ অনুসূচীৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। প্ৰবিষ্টি গোৱা, দমন আৰু দিউ পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৮৭ (১৯৮৭ ৰ ১৮) ৰ ধাৰা ৬ ৰ দ্বাৰা (৩০-৫-১৯৮৭ ৰ পৰা) অন্তঃস্থাপিত।

৩। বোম্বাই পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৬০ (১৯৬০ ৰ ১১) ৰ ধাৰা ৬ ৰ দ্বাৰা (১-৫-১৯৬০ ৰ পৰা) প্ৰবিষ্টি ৪ ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৪। গোৱা, দমন আৰু দিউ পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৮৭ (১৯৮৭ ৰ ১৮) ৰ ধাৰা ৬ দ্বাৰা (৩০-৫-১৯৮৭ ৰ পৰা) প্ৰবিষ্টি ৪ ৰ পৰা ২৬ লৈ ক্ৰমশঃ প্ৰবিষ্টি ৫ ৰ পৰা ২৭ ৰ ৰূপত পুনঃসংখ্যাঙ্কিত কৰা হৈছে।

৫। পঞ্জাব পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৬৬ (১৯৬৬ ৰ ৩১) ৰ ধাৰা ৯ ৰ দ্বাৰা (১-১১-১৯৬৬) ৰ পৰা অন্তঃস্থাপিত।

৬। মাদ্ৰাজ ৰাজ্য (নাম পৰিৱৰ্তন) অধিনিয়ম, ১৯৬৮ (১৯৬৮ ৰ ৫৩) ৰ ধাৰা ৫ ৰ দ্বাৰা (১৪-১-১৯৬৯ ৰ পৰা) "৮ মাদ্ৰাজ" ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৭। অন্ধ্ৰ প্ৰদেশ আৰু মাদ্ৰাজ (সীমা পৰিৱৰ্তন) অধিনিয়ম, ১৯৫৯ (১৯৫৯ ৰ ৫৬) ৰ ধাৰা ৮ ৰ দ্বাৰা (১-৪-১৯৬০ ৰ পৰা) "১৭" ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৮। বোম্বাই পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৬০ (১৯৬০ ৰ ১১) ৰ ধাৰা ৬ ৰ দ্বাৰা (১-৫-১৯৬০ ৰ পৰা) অন্তঃস্থাপিত।

৯। মহীশূৰ ৰাজ্য (নাম পৰিৱৰ্তন) অধিনিয়ম, ১৯৭৩ (১৯৭৩ ৰ ৩১) ৰ ধাৰা ৫ ৰ দ্বাৰা (১-১১-১৯৭৩ ৰ পৰা) "১০ মহীশূৰ" ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

চতুৰ্থ অনুসূচী

১[১৩] পঞ্জাব	২[৭]
১[১৪] ৰাজস্থান	১০
১[১৫] উত্তৰ প্ৰদেশ	৩৪
১[১৬] পশ্চিমবঙ্গ	১৬
১[১৭] জম্মু আৰু কাশ্মীৰ	৪
১[১৮] নগালেণ্ড	১]
১[১৯] হিমাচল প্ৰদেশ	৩]
১[২০] মণিপুৰ	১]
১[২১] ত্ৰিপুৰা	১
১[২২] মেঘালয়	১
১[২৩] চিকিম	১]
১[২৪] মিজোৰাম	১]

১। গোৱা দমন আৰু দিউ পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৮৭ (১৯৮৭ ৰ ১৮) ৰ ধাৰা ৬ ৰ দ্বাৰা (৩০-৫-১৯৮৭ ৰ পৰা) প্ৰবিষ্টি ৪ ৰ পৰা ২৬ লৈকে ক্ৰমশঃ প্ৰবিষ্টি ৫ ৰ পৰা ২৭ ৰ ৰূপত পুনঃসংখ্যাঙ্কিত কৰা হৈছে।

২। পঞ্জাব পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৬৬ (১৯৬৬ ৰ ৩১) ৰ ধাৰা ৯ ৰ দ্বাৰা (১-১১-১৯৬৬ ৰ পৰা) "১১" ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। নগালেণ্ড ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৬২ (১৯৬২ ৰ ২৭) ৰ ধাৰা ৬ ৰ দ্বাৰা (১-১২-১৯৬৩ ৰ পৰা) অন্তঃস্থাপিত।

৪। হিমাচল প্ৰদেশ ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৭০ (১৯৭০ ৰ ৫৩) ৰ ধাৰা ৫ ৰ দ্বাৰা (২৫-১-১৯৭১ ৰ পৰা) অন্তঃস্থাপিত।

৫। সংবিধান (ষষ্ঠত্ৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৫ ৰ ধাৰা ৪ ৰ দ্বাৰা (২৬-৪-১৯৭৫ ৰ পৰা) অন্তঃস্থাপিত।

৬। মিজোৰাম ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৮৬ (১৯৮৬ ৰ ৩৪) ৰ ধাৰা ৫ ৰ দ্বাৰা (২০-২-১৯৮৭ ৰ পৰা) প্ৰবিষ্টি ২৩ আৰু ২৪ ক্ৰমশঃ প্ৰবিষ্টি ২৪ আৰু ২৫ ৰ ৰূপত পুনঃসংখ্যাঙ্কিত আৰু এনেদৰে পুনঃসংখ্যাঙ্কিত প্ৰবিষ্টি ২৪ ৰ আগত নতুন প্ৰবিষ্টি ২৩ অন্তঃস্থাপিত তথা প্ৰবিষ্টি ২৫ লোপ কৰা হৈছে।

চতুৰ্থ অনুসূচী

১ [২৫।] অৰুণাচল প্ৰদেশ	১]
২ [২৬।] দিল্লী	৩
৩ [২৭।] পণ্ডিচেৰী	১
৪ [* * * * *]	
৫ [* * * * *]	

মুঠ [২৩৩]]

১। অৰুণাচল প্ৰদেশ ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৮৬ (১৯৮৬ ৰ ৬৯) ৰ ধাৰা ৫ ৰ দ্বাৰা (২০-২-১৯৮৭ ৰ পৰা) প্ৰবিষ্টি ২৪ আৰু ২৫ ৰ ক্ৰমশঃ প্ৰবিষ্টি ২৫ আৰু ২৬ ৰ ৰূপত পুনঃ সংখ্যাঙ্কিত আৰু নতুন প্ৰবিষ্টি ২৪ অন্তঃস্থাপিত তথা প্ৰবিষ্টি ২৬ লোপ কৰা হৈছে।

২। গোৱা, দমন আৰু দিউ পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৮৭ (১৯৮৭ ৰ ১৮) ৰ ধাৰা ৬ ৰ দ্বাৰা (৩০-৫-১৯৮৭ ৰ পৰা) প্ৰবিষ্টি ৪ ৰ পৰা ২৬ লৈকে ক্ৰমশঃ প্ৰবিষ্টি ৫ ৰ ২৭ ৰ ৰূপত পুনঃ সংখ্যাঙ্কিত কৰা হৈছে।

৩। মিজোৰাম ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৮৬ (১৯৮৬ ৰ ৩৪) ৰ ধাৰা ৫ ৰ দ্বাৰা (২০-২-১৯৮৭ ৰ পৰা) প্ৰবিষ্টি ২৩ আৰু ২৪ লৈকে ক্ৰমশঃ প্ৰবিষ্টি ২৪ আৰু ২৫ ৰ ৰূপত পুনঃ সংখ্যাঙ্কিত আৰু এনেদৰে পুনঃ সংখ্যাঙ্কিত প্ৰবিষ্টি ২৪ ৰ আগত পূৰ্বৰ নতুন প্ৰবিষ্টি ২৩ অন্তঃস্থাপিত তথা প্ৰবিষ্টি ২৫ লোপ কৰা হৈছে।

৪। গোৱা দমন আৰু দিউ পুনৰ্গঠন অধিনিয়ম, ১৯৮৭ (১৯৮৭ ৰ ১৮) ৰ ধাৰা ৬ ৰ দ্বাৰা (৩০-৫-১৯৮৭ ৰ পৰা) "২৩২" ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

পঞ্চম অনুসূচী

১৯৭৭

[অনুচ্ছেদ ২৪৪(১)]

অনুসূচিত ক্ষেত্র আৰু অনুসূচিত জনজাতি সকলৰ প্রশাসন আৰু নিয়ন্ত্ৰণ সম্বন্ধে উপবন্ধ সমূহ

ভাগ-ক

সাধাৰণ

১। নিৰ্বচন- এই অনুসূচীত, প্ৰসঙ্গক্রমে অন্যথা প্ৰয়োজন নহলে, 'ৰাজ্য' শব্দই * * [অসম, * * [মেঘালয়, ত্ৰিপুৰা আৰু মিজোৰাম ৰাজ্য] ক অন্তৰ্ভুক্ত নকৰিব।

২। অনুসূচিত ক্ষেত্ৰত কোনো ৰাজ্যৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা- এই অনুসূচীৰ উপবন্ধ সাপেক্ষে কোনো ৰাজ্যৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা সেই ৰাজ্যৰ অনুসূচিত ক্ষেত্ৰতো বিস্তাৰ কৰিব।

৩। অনুসূচিত ক্ষেত্ৰৰ প্ৰশাসন সম্বন্ধে ৰাজ্যপালৰ * * * দ্বাৰা ৰাষ্ট্ৰপতিক দিয়া প্ৰতিবেদন-অনুসূচিত ক্ষেত্ৰ থকা প্ৰত্যেক ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালে ৫XXXX বছৰি বা যেতিয়াই ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে বিচাৰে তেতিয়াই ৰাষ্ট্ৰপতিক সেই ৰাজ্যৰ অনুসূচিত ক্ষেত্ৰৰ প্ৰশাসন সম্বন্ধে প্ৰতিবেদন দাখিল কৰিব আৰু সংঘৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা উক্ত ক্ষেত্ৰ বিলাকৰ প্ৰশাসন সম্বন্ধে ৰাজ্যিক নিৰ্দেশ দিয়া পৰ্য্যন্ত বিস্তাৰ কৰিব।

ভাগ-খ

অনুসূচিত ক্ষেত্ৰ আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ প্ৰশাসন আৰু নিয়ন্ত্ৰণ

৪। জনজাতি মন্ত্ৰণা পৰিষদ-(১) অনুসূচিত ক্ষেত্ৰ থকা প্ৰতি ৰাজ্যত আৰু যদি ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে তেনে নিৰ্দেশ দিয়ে অনুসূচিত জনজাতি থকা কিন্তু অনুসূচিত ক্ষেত্ৰ নথকা কোনো ৰাজ্যত অনধিক বিশ জন সদস্যৰে এখন জনজাতি মন্ত্ৰণা পৰিষদ স্থাপন কৰিব যাৰ যথাসম্ভৱ তিনি-চতুৰ্থাংশ সদস্য সেই ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ অনুসূচিত জনজাতিৰ প্ৰতিনিধি হব :

পৰন্তু, যদি সেই ৰাজ্যৰ বিধান সভাত থকা অনুসূচিত জনজাতিৰ প্ৰতিনিধিৰ সংখ্যা জনজাতি-মন্ত্ৰণা পৰিষদত এনে প্ৰতিনিধিৰ দ্বাৰা পূৰ্ব লগীয়া আসনৰ সংখ্যাতকৈ কম হয় তেনেহলে বাকী আসন তেনে জনজাতিৰ অন্যান্য সদস্যৰ দ্বাৰা পূৰণ কৰিব।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা "প্ৰথম অনুসূচীৰ ক বা খ ভাগত বিনিৰ্দিষ্ট ৰাজ্য সমূহক অৰ্থ কৰিব কিন্তু" এই কথাখিনি লোপ কৰা হৈছে।

২। উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ (১৯৭১ ৰ ৮১) ৰ ধাৰা ৭১ ৰ দ্বাৰা (২১-১-৭২ তাংৰ পৰা) "অসম ৰাজ্য"ৰ বাবে প্ৰতিস্থাপিত।

৩। মিজোৰাম ৰাজ্য অধিনিয়ম ১৯৮৬ (১৯৮৬ ৰ ৩৪) ৰ ধাৰা ৩৯ ৰ দ্বাৰা "মেঘালয় আৰু ত্ৰিপুৰা"ৰ বাবে (২০-২-১৯৮৭ ৰ পৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত)।

৪। সংবিধান (উনপঞ্চাশত্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৪ ৰ ধাৰা ৩ ৰ দ্বাৰা (১-৪-১৯৮৫ ৰ পৰা) আৰু "মেঘালয়"ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৫। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'বাজ প্ৰমুখ' শব্দ ৰাজি লোপ কৰা হৈছে।

পঞ্চম অনুসূচী

(২) ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা ১ * * * * ৰাজ্যৰ অনুসূচিত জনজাতিৰ কল্যাণ আৰু প্ৰগতি সম্পৰ্কীয় যিবোৰ বিষয় তেওঁ লোকলৈ প্ৰেৰণ কৰা হয় তেনেবোৰ বিষয়ে মন্ত্ৰণা দিয়াটো জনজাতি-মন্ত্ৰণা পৰিষদৰ কৰ্ত্তব্য হ'ব।

(৩) ৰাজ্যপালে- ২ * * * *

(ক) পৰিষদৰ সদস্য সংখ্যা, সিবিলাকৰ নিযুক্তিৰ আৰু পৰিষদৰ সভাপতিৰ আৰু ইয়াৰ পদাধিকাৰী আৰু সেরক সকলৰ নিযুক্তিৰ বীতি;

(খ) ইয়াৰ বৈঠকৰ পৰিচালনা আৰু ইয়াৰ সাধাৰণ প্ৰক্ৰিয়া; আৰু

(গ) অন্যান্য সকলো প্ৰাসংগিক বিষয় যথাস্থিতি বিহিত বা বিনিয়মিত কৰি নিয়মাবলী কৰিব পাৰে।

(৫) অনুসূচিত ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য বিধি - (১) এই সংবিধানত যিকোনো বিধান থকা সত্ত্বেও ৰাজ্যপালে ১ * * * * সার্বজনিক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা নিৰ্দেশ দিব পাৰে যে, সংসদৰ বা ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনো নিৰ্দিষ্ট অধিনিয়ম ৰাজ্যৰ কোনো অনুসূচিত ক্ষেত্ৰত বা তাৰ কোনো অংশবিশেষত প্ৰযোজ্য নহ'ব বা ৰাজ্যৰ কোনো কোনো অনুসূচিত ক্ষেত্ৰত বা তাৰ কোনো অংশ বিশেষত অধিসূচনাত নিৰ্দিষ্ট কৰা তেনে ব্যতিক্ৰম আৰু পৰিৱৰ্ত্তন সাপেক্ষেহে প্ৰযোজ্য হ'ব আৰু এই উপদফাৰ অধীনত দিয়া কোনো নিৰ্দেশ ভূতলক্ষী প্ৰভাৱ হোৱাকৈ দিব পাৰে।

(২) ৰাজ্যপালে ১ * * * * কোনো ৰাজ্যৰ তত্কালীন অনুসূচিত ক্ষেত্ৰ হৈ থকা যিকোনো ক্ষেত্ৰৰ শান্তি আৰু সুশাসনৰ্থে বিনিয়মন কৰিব পাৰে।

বিশেষকৈ, আৰু উপৰোক্ত ক্ষমতাৰ ব্যাপকতাৰ ওপৰত কোনো প্ৰতিকূল প্ৰভাৱ নেপেলাৱাকৈ এনে বিনিয়মে-

(ক) তেনে ক্ষেত্ৰত অনুসূচিত জনজাতিৰ লোকৰ দ্বাৰা বা মাজত ভূমি-হস্তান্তৰৰ প্ৰতিষেধ বা নিৰ্বন্ধন কৰিব পাৰে;

(খ) তেনে ক্ষেত্ৰত অনুসূচিত জনজাতিৰ লোকৰ মাজত ভূমিৰ আৱণ্টনৰ বিনিয়মন কৰিব পাৰে;

(গ) যি ব্যক্তিয়ে তেনে ক্ষেত্ৰত অনুসূচিত জনজাতিৰ লোকক ধন ধাৰে দিয়ে তেনে ব্যক্তিৰ দ্বাৰা ঋণ দাতা হিচাপে কৰা কাৰবাৰৰ বিনিয়মন কৰিব পাৰে।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'যথাস্থিতি' বা 'ৰাজ প্ৰমুখ' শব্দ সমূহ লোপ কৰা হৈছে।

২। উক্ত অধিনিয়মৰ উক্ত ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'বা ৰাজ প্ৰমুখে' শব্দ দুটা লোপ কৰা হৈছে।

পঞ্চম অনুসূচী

(৩) এই দফাৰ (২) উপদফাত উল্লেখ কৰা এনে বিনিয়ম কৰোতে ৰাজ্যপালে ১* * * *
সংসদৰ বা ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনো বিধি বা কোনো উক্ত ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য বৰ্তমানে চলিত
বিধিৰ নিবসন বা সংশোধন কৰিব পাৰে।

(৪) এই দফাৰ অধীনত কৰা সকলো বিনিয়ম অনতিবিলম্বে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ওচৰত দাখিল
কৰিব লাগিব আৰু যেতিয়ালৈকে তেখেতৰ দ্বাৰা ইয়াত অনুমতি প্ৰদান কৰা নহয় তেতিয়ালৈকে ই
কাৰ্য্যকৰী নহব।

(৫) এনে বিনিয়মকাৰী ৰাজ্যপালে ১* * * * * যি ৰাজ্যত জনজাতি মন্ত্ৰণাপৰিষদ থাকে
সেই মন্ত্ৰণা পৰিষদৰ লগত পৰামৰ্শ নকৰাকৈ এই দফাৰ অধীনত কোনো বিনিয়ম কৰিব নোৱাৰিব।

ভাগ-গ

অনুসূচিত ক্ষেত্ৰ

৬। অনুসূচিত ক্ষেত্ৰ- (১) এই সংবিধানত 'অনুসূচিত ক্ষেত্ৰসমূহ' বুলিলে তেনে ক্ষেত্ৰক
বুজাব যাক ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে আদেশৰ দ্বাৰা অনুসূচিত ক্ষেত্ৰ বুলি ঘোষণা কৰে।

(২) ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে যিকোনো সময়ত আদেশৰ দ্বাৰা,-

(ক) নিৰ্দেশ দিব পাৰে যে, কোনো সমগ্ৰ অনুসূচিত ক্ষেত্ৰ বা তাৰ কোনো বিনিৰ্দিষ্ট ভাগ
অনুসূচিত ক্ষেত্ৰ হিচাপে বা তেনে ক্ষেত্ৰৰ ভাগ হিচাপে পৰিগণিত নহব;

* [(কক) সেই ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালৰ লগত পৰামৰ্শ কৰাৰ পিচত কোনো ৰাজ্যৰ কোনো
অনুসূচিত ক্ষেত্ৰ বৃদ্ধি কৰিব পাৰে;]

(খ) কেৱল সীমাৰ পৰিশোধন স্বৰূপে কোনো অনুসূচিত ক্ষেত্ৰৰ পৰিৱৰ্ত্তন কৰিব পাৰে;

(গ) কোনো ৰাজ্যৰ সীমা পৰিৱৰ্ত্তন বা সংঘত অন্তৰ্ভুক্ত কৰোতে বা নতুন ৰাজ্য গঠন
কৰোতে আগতে কোনো ৰাজ্যত অন্তৰ্ভুক্ত নকৰা ৰাজ্যক্ষেত্ৰক অনুসূচিত ক্ষেত্ৰ বা
তেনে অনুসূচিত ক্ষেত্ৰৰ ভাগ বিশেষ স্বৰূপে ঘোষণা কৰিব পাৰে;

* [(ঘ) কোনো ৰাজ্য বা ৰাজ্য সমূহৰ সম্পৰ্কত এই দফাৰ অধীনত দিয়া যি কোনো
আদেশ বা আদেশসমূহ বিখণ্ডিত কৰিব পাৰে, আৰু সংশ্লিষ্ট ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপালৰ
লগত পৰামৰ্শ কৰি অনুসূচিত ক্ষেত্ৰ হবলগীয়া ক্ষেত্ৰ সমূহ পুনঃপৰি নিশ্চিত কৰি
নতুন আদেশ দিব পাৰে;]

আৰু তেনে আদেশত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে প্ৰয়োজনীয় আৰু উচিত বোধ কৰা যি কোনো প্ৰাসংগিক
আৰু আনুষংগিক উপবন্ধ থাকিব পাৰে কিন্তু উপৰোক্তৰ বাহিৰে এই দফাৰ (১) উপদফাৰ
অধীনত দিয়া আদেশক কোনো পৰৱৰ্ত্তী আদেশেৰে পৰিৱৰ্ত্তিত কৰিব নোৱাৰিব।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা
“ বা ৰাজ্যপ্ৰমুখ ” শব্দ দুটা লোপ কৰা হৈছে।

২। সংবিধান পঞ্চম অনুসূচী (সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ (১৯৭৬ ৰ ১০১) ৰ ধাৰা ২ ৰ
দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

অনুসূচীৰ সংশোধন

৭। অনুসূচীৰ সংশোধন - (১) সংসদে সময়ে সময়ে বিধিৰ দ্বাৰা এই অনুসূচীৰ উপবন্ধ সমূহ সংযোগ, পৰিবৰ্তন বা নিবন্ধন স্বৰূপে সংশোধন কৰিব পাৰিব আৰু যেতিয়া এই অনুসূচী তেনে ভাবে সংশোধিত হয় এই সংবিধানত থকা এই অনুসূচীৰ উল্লেখ তেনে সংশোধিত অনুসূচীৰ উল্লেখ স্বৰূপে অৰ্থ কৰা হ'ব।

(২) এই দফাৰ (১) উপদফাত উল্লিখিত কোনো বিধি অনুচ্ছেদ ৩৬৮-ৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে এই সংবিধানৰ সংশোধন বুলি গণ্য কৰা নহ'ব।

[অনুচ্ছেদ ২৪৪(২) আৰু ২৭৫(১)]

১ [২ [অসম * [মেঘালয়, ত্ৰিপুৰা] আৰু মিজোৰাম ৰাজ্য]] ৰ জনজাতি ক্ষেত্ৰসমূহৰ প্ৰশাসন বিষয়ক উপবন্ধসমূহ

১। স্বায়ত্ত শাসিত জিলা আৰু স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চল সমূহ - (১) এই দফাৰ উপবন্ধ সমূহৰ অধীনত, এই অনুসূচীৰ ২০ দফাত সংযোজিত তালিকাৰ * [* [ভাগ ১, ভাগ ২ আৰু ভাগ ২ক] ৰ প্ৰত্যেকটো প্ৰবিষ্টিৰ আৰু ভাগ ৩] ৰ জনজাতি ক্ষেত্ৰসমূহ একোখন স্বায়ত্ত শাসিত জিলা হব।

(২) কোনো এখন স্বায়ত্ত শাসিত জিলাত বিভিন্ন অনুসূচিত জনজাতি থাকিলে, ৰাজ্যপালে সাৰ্বজনিক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা, তেওঁলোকে বাসকৰা ক্ষেত্ৰক বা ক্ষেত্ৰ সমূহক স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চল ৰূপে বিভক্ত কৰিব পাৰে।

(৩) ৰাজ্যপালে, সাৰ্বজনিক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা—

- (ক) যিকোনো অঞ্চল উক্ত তালিকাৰ * [যিকোনো ভাগৰ] অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পাৰে;
- (খ) যিকোনো অঞ্চল উক্ত তালিকাৰ * [যিকোনো ভাগৰ] পৰা বহিৰ্ভূত কৰিব পাৰে;
- (গ) কোনো নতুন স্বায়ত্ত শাসিত জিলাৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে;
- (ঘ) কোনো স্বায়ত্ত শাসিত জিলাৰ ক্ষেত্ৰ বৃদ্ধি কৰিব পাৰে;
- (ঙ) কোনো স্বায়ত্ত শাসিত জিলাৰ ক্ষেত্ৰ হ্রাস কৰিব পাৰে;
- (চ) কোনো এখন স্বায়ত্ত শাসিত জিলা গঠনৰ কাৰণে দুখন বা ততোধিক স্বায়ত্ত শাসিত জিলা বা তাৰ কোনো ভাগবিশেষ লগ লগাব পাৰে ;

* [(চ চ) যিকোনো স্বায়ত্ত শাসিত জিলাৰ নাম সলনি কৰিব পাৰে ;]

(ছ) যিকোনো স্বায়ত্ত শাসিত জিলাৰ সীমা নিশ্চিত কৰিব পাৰে :

পৰন্তু, এই অনুসূচীৰ ১৪ দফাৰ (১) উপদফাৰ অধীনত নিযুক্ত কোনো আয়োগৰ প্ৰতিবেদন বিবেচনা নকৰাকৈ ৰাজ্যপালে এই উপদফাৰ খণ্ড (গ), (ঘ), (ঙ) আৰু (চ)ৰ অধীনত কোনো আদেশ নিদিব :

৭ [উপৰন্তু, এই উপদফাৰ অধীনত ৰাজ্যপালে দিয়া যিকোনো আদেশত এনে আনুষংগিক আৰু পাৰিণামিক উপবন্ধ অন্তৰ্ভুক্ত থাকিব পাৰে (২০ দফাৰ যিকোনো সংশোধন আৰু উক্ত তালিকাৰ যিকোনো ভাগৰ যিকোনোটা প্ৰবিষ্টিৰ সংশোধনকে ধৰি) যিবিলাকনেকি আদেশৰ উপবন্ধ সমূহ কাৰ্য্যকৰী কৰিবলৈ আৱশ্যক বুলি ৰাজ্যপালে বিবেচনা কৰে।]

১। মিজোৰাম ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৮৬ (১৯৮৬ ৰ ৩৪) ৰ ধাৰা ৩৯ ৰ দ্বাৰা কিছুমান শব্দৰ বাবে (২০-২-১৯৮৭ ৰ পৰা) প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ ৰ (১৯৭১ ৰ ৮১) ৰ ধাৰা ৭১(ঝ) আৰু তত্ক্ষণাত অষ্টম অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২১-১-৭২ তাংৰ পৰা) “অসম” ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। সংবিধান (উনপঞ্চাশত্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৪ ৰ ধাৰা ৪ ৰ দ্বাৰা (১-৪-১৯৮৫ ৰ পৰা) “আৰু মেঘালয়” ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৪। সংবিধান (উনপঞ্চাশত্তম সংশোধন) অধিনিয়ম ১৯৮৪ ৰ ধাৰা ৪ ৰ দ্বাৰা (১-৪-১৯৮৫ ৰ পৰা) “ভাগ ১ আৰু ২” ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৫। উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ (১৯৭১ ৰ ৮১) ৰ ধাৰা ৭১(ঝ) আৰু অষ্টম অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২১-১-৭২ তাংৰ পৰা) “ভাগ ক” ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৬। অসম পুনৰ্গঠন (মেঘালয়) অধিনিয়ম, ১৯৬৯ (১৯৬৯ ৰ ৫৫) ৰ ধাৰা ৭৪ আৰু চতুৰ্থ অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২-৪-১৯৭০ ৰ পৰা) অন্তৰ্ভুক্ত।

৭। উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ (১৯৭১ ৰ ৮১) ৰ ধাৰা ৭১(ঝ) আৰু অষ্টম অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২১-১-১৯৭২ ৰ পৰা) অন্তৰ্ভুক্ত।

ষষ্ঠ অনুসূচী

২। জিলা পৰিষদ আৰু আঞ্চলিক পৰিষদ সমূহৰ গঠন — [(১) প্ৰত্যেকখন স্বায়ত্ত শাসিত জিলাৰ বাবে অনধিক ত্ৰিশজন সদস্যৰে গঠিত একোখন জিলা পৰিষদ হ'ব, তাৰ ভিতৰত অনধিক চাৰিজন ব্যক্তি ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা মনোনীত হ'ব আৰু বাকী সকল প্ৰাপ্ত বয়স্ক ভোটাধিকাৰৰ ভিত্তিত নিৰ্বাচিত হ'ব।]

(২) এই অনুসূচীৰ ১ দফাৰ (২) উপদফাৰ অধীনত স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চল ৰূপে গঠিত প্ৰত্যেক ক্ষেত্ৰৰ বাবে একোখন পৃথক আঞ্চলিক পৰিষদ হ'ব।

(৩) প্ৰত্যেকখন জিলা পৰিষদ আৰু প্ৰত্যেকখন আঞ্চলিক পৰিষদ ক্ৰমে “(জিলাখনৰ নাম) ৰ জিলা পৰিষদ” আৰু “(অঞ্চলটোৰ নাম) ৰ আঞ্চলিক পৰিষদ” নামেৰে একোখন নিগমিত নিকায় হ'ব, ইয়াৰ শাস্ত উত্তৰাধিকাৰ আৰু সাধাৰণ মোহৰ থাকিব আৰু উক্ত নামেৰে এনে পৰিষদে মোকদ্দমা চলাব অথবা পৰিষদৰ বিৰুদ্ধে মোকদ্দমা চলাব পাৰিব :

২ [পৰস্তু উত্তৰ কাছাৰ পাৰ্ৱত্য জিলাৰ বাবে গঠিত জিলা পৰিষদক উত্তৰ কাছাৰ পাৰ্ৱত্য স্বায়ত্ত শাসিত পৰিষদ বুলি অভিহিত কৰা হ'ব আৰু কাৰ্বি আংলং জিলাৰ বাবে গঠিত জিলা পৰিষদক কাৰ্বি আংলং স্বায়ত্ত পৰিষদ বুলি অভিহিত কৰা হ'ব।]

(৪) এই অনুসূচীৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে, কোনো স্বায়ত্ত শাসিত জিলাৰ প্ৰশাসন, এই অনুসূচীৰ অধীনত সেই জিলাৰ অন্তৰ্গত কোনো আঞ্চলিক পৰিষদত যি পৰ্য্যন্ত ন্যস্ত হোৱা নাই সেই পৰ্য্যন্ত তেনে জিলাৰ জিলা পৰিষদত ন্যস্ত হ'ব আৰু কোনো স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চলৰ প্ৰশাসন তেনে অঞ্চলৰ বাবে আঞ্চলিক পৰিষদত ন্যস্ত হ'ব।

(৫) আঞ্চলিক পৰিষদ থকা স্বায়ত্ত শাসিত জিলাত আঞ্চলিক পৰিষদৰ প্ৰাধিকাৰত থকা ক্ষেত্ৰৰ সম্বন্ধত এই অনুসূচীৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত ক্ষমতাৰ উপৰিও জিলা পৰিষদে তেনে ক্ষেত্ৰৰ সম্বন্ধত মাত্ৰ এনে ক্ষমতা পাব যিবিলাক ক্ষমতা আঞ্চলিক পৰিষদে জিলা পৰিষদক প্ৰত্যায়োজিত কৰে।

(৬) ৰাজ্যপালে, সংশ্লিষ্ট স্বায়ত্ত শাসিত জিলা বা অঞ্চল সমূহৰ অন্তৰ্গত বৰ্তমানে থকা জনজাতি পৰিষদ বা অন্যান্য প্ৰতিনিধিমূলক জনজাতি সংগঠন সমূহৰ লগত পৰামৰ্শ কৰি, জিলা পৰিষদ আৰু আঞ্চলিক পৰিষদ সমূহ প্ৰথম গঠন কৰিবলৈ নিয়মাৱলী প্ৰস্তুত কৰিব আৰু তেনে নিয়মাৱলীত নিম্নলিখিত ব্যৱস্থা সমূহ থাকিব —

- (ক) জিলা পৰিষদ আৰু আঞ্চলিক পৰিষদ সমূহৰ গঠন আৰু তাত আসনৰ বন্টন;
- (খ) সেই পৰিষদ সমূহলৈ নিৰ্বাচনৰ বাবে প্ৰাদেশিক নিৰ্বাচন সমষ্টিৰ পৰিসীমণ;
- (গ) তেনে নিৰ্বাচনত ভোটদানৰ বাবে অৰ্হতা আৰু তাৰ বাবে নিৰ্বাচক নামাৱলীৰ প্ৰস্তুতি;
- (ঘ) এনে নিৰ্বাচন সমূহত এনেকুৱা পৰিষদ সমূহৰ সদস্যৰূপে নিৰ্বাচিত হ'বলৈ অৰ্হতা সমূহ;
- (ঙ) ° [আঞ্চলিক পৰিষদ] সমূহৰ সদস্য সকলৰ কাৰ্যকাল;
- (চ) এনে পৰিষদ সমূহলৈ নিৰ্বাচন বা মনোনয়ন সম্পৰ্কীয় বা তাৰ লগত জড়িত আন যি কোনো বিষয়;
- (ছ) জিলা আৰু আঞ্চলিক পৰিষদ সমূহৰ কাৰ্য প্ৰণালী আৰু ° [কোনো আসন শূণ্য থকা সত্ত্বেও কাৰ্য কৰা ক্ষমতাক অন্তৰ্গত কৰি] পৰিষদ সমূহৰ কাৰ্য পৰিচালনা;
- (জ) জিলা আৰু আঞ্চলিক পৰিষদ সমূহৰ পদাধিকাৰী আৰু কৰ্মচাৰী সমূহৰ নিযুক্তি।

১। অসম পুনৰ্গঠন (মেঘালয়) অধিনিয়ম, ১৯৬৯ (১৯৬৯ ৰ ৫৫) ৰ ধাৰা ৭৪ আৰু চতুৰ্থ অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২-৪-১৯৭০ ৰ পৰা) উপদফা (১) ৰ বাবে প্ৰতিস্থাপিত।

২। সংবিধান ষষ্ঠ অনুসূচী (সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯৫ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

৩। অসম পুনৰ্গঠন (মেঘালয়) অধিনিয়ম, ১৯৬৯ (১৯৬৯ ৰ ৫৫) ৰ ধাৰা ৭৪ আৰু চতুৰ্থ অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২-৪-১৯৭০ ৰ পৰা) “এনে পৰিষদ” ৰ বাবে প্ৰতিস্থাপিত।

৪। অসম পুনৰ্গঠন (মেঘালয়) অধিনিয়ম, ১৯৬৯ (১৯৬৯ ৰ ৫৫) ৰ ধাৰা ৭৪ আৰু চতুৰ্থ অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২-৪-১৯৭০ ৰ পৰা) অন্তঃস্থাপিত।

যষ্ঠ অনুসূচী

১ [(৬ ক)। জিলা পৰিষদৰ নিৰ্বাচিত সদস্য সকলে, পৰিষদৰ বাবে হোৱা সাধাৰণ নিৰ্বাচনৰ পিচত পৰিষদৰ প্ৰথম বৈঠকৰ বাবে নিয়ত তাৰিখৰ পৰা পাঁচ বছৰ কালৰ বাবে নিজৰ পদ ধাৰণ কৰিব, যদিহে দফা ১৬ৰ অধীনত ইতিপূৰ্বে জিলা পৰিষদ ভংগ কৰি দিয়া নহয়, আৰু মনোনীত সদস্য সকলে ৰাজ্যপালৰ সন্তুষ্টি পৰ্য্যন্ত পদ ধাৰণ কৰিব :

পৰন্তু, যেতিয়া সংকটকালীন অৱস্থাৰ উদঘোষণা প্ৰৱৰ্ত্তিত হৈ থাকে অথবা যদি এনে অৱস্থা বিদ্যমান হয় যি অৱস্থাৰ বাবে ৰাজ্যপালৰ মতে, নিৰ্বাচন পতাটো অসাধ্য হৈ পৰে, তেতিয়া ৰাজ্যপালে উক্ত পাঁচ বছৰ কাল একেবাৰতে অনধিক এবছৰৰ বাবে বঢ়াই দিব পাৰিব আৰু যেতিয়া সংকটকালীন অৱস্থাৰ উদঘোষণা প্ৰৱৰ্ত্তিত হৈ থাকে তেতিয়া যিকোনো অৱস্থাতে সেই উদঘোষণাৰ প্ৰৱৰ্ত্তন অন্ত হোৱাৰ পৰা অনধিক ছমাহ কালৰ বাবেহে বঢ়াই দিব পাৰিব :

অধিকন্তু, কোনো আকস্মিক ৰিক্ত স্থান পূৰণৰ বাবে নিৰ্বাচিত হোৱা কোনো সদস্যই যি সদস্যৰ ঠাইত নিৰ্বাচিত হয় সেই সদস্য জনৰ পদাৱধিৰ কেৱল বাকী থকা কালৰ বাবেহে পদ ধাৰণ কৰিব।]

(৭) জিলা বা আঞ্চলিক পৰিষদে প্ৰথম গঠিত হোৱাৰ পিচতে ২ [ৰাজ্যপালৰ অনুমোদন ক্ৰমে] এই দফাৰ উপদফা (৬) ত বিনিৰ্দিষ্ট বিষয় সমূহৰ সম্বন্ধত নিয়মাৱলী প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে আৰু ৩ [তেনে অনুমোদন ক্ৰমেই] নিম্নলিখিত বিষয় সমূহ বিনিয়মিত কৰিও নিয়মাৱলী প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে —

(ক) অধীনস্থ স্থানীয় পৰিষদ বা বোৰ্ড গঠন আৰু সেই বিলাকৰ কাৰ্য্য প্ৰণালী আৰু কাৰ্য্য পৰিচালনা; আৰু

(খ) সাধাৰণতে জিলাখনৰ বা যথাস্থিতি, অঞ্চলটোৰ প্ৰশাসন সংক্ৰান্তত কাৰ্য্য পৰিচালনা সম্পৰ্কীয় সকলো বিষয় :

পৰন্তু, জিলা বা আঞ্চলিক পৰিষদৰ দ্বাৰা এই উপদফাৰ অধীনত নিয়মাৱলী প্ৰণয়ন নকৰা পৰ্য্যন্ত, এনে প্ৰত্যেক পৰিষদলৈ নিৰ্বাচন, ইয়াৰ পদাধিকাৰী আৰু কৰ্মচাৰী বৃন্দ আৰু ইয়াৰ কাৰ্য্যপ্ৰণালী আৰু কাৰ্য্য পৰিচালনাৰ সম্বন্ধত এই দফাৰ উপদফা (৬) ৰ অধীনত ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা প্ৰণীত নিয়মাৱলীয়েই কাৰ্য্যকৰী হব।

৩ * * * * *

৩। জিলা পৰিষদ আৰু আঞ্চলিক পৰিষদ সমূহৰ বিধি প্ৰণয়ন কৰা ক্ষমতা সমূহ —

(১) স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চলৰ আঞ্চলিক পৰিষদৰ তেনে অঞ্চলত অন্তৰ্গত থকা সকলো ক্ষেত্ৰৰ সম্বন্ধত আৰু স্বায়ত্ত শাসিত জিলাৰ জিলা পৰিষদৰ জিলাখনৰ ভিতৰত আঞ্চলিক পৰিষদৰ প্ৰাধিকাৰত থকা কোনো ক্ষেত্ৰবিশেষ ব্যতিৰেকে আন সকলো ক্ষেত্ৰৰ সম্বন্ধত নিম্নলিখিত বিষয় সম্বন্ধে বিধি প্ৰণয়ন কৰাৰ ক্ষমতা থাকিব —

(ক) কৃষি বা গো-চাৰণৰ প্ৰয়োজন্যে অথবা বাসস্থান বা অন্যান্য অকৃষিগত প্ৰয়োজনৰ বাবে কিম্বা কোনো গাঁও বা নগৰৰ বাসিন্দা সকলৰ স্বাৰ্থ উন্নয়নৰ সম্ভাৱনা থকা আন কোনো প্ৰয়োজনৰ বাবে সংৰক্ষিত বন ভিন্ন অন্য ভূমি বন্টন, দখল বা ব্যৱহাৰ অথবা পৃথক ভাবে ৰক্ষণ :

১। অসম পুনৰ্গঠন (মেঘালয়) অধিনিয়ম, ১৯৬৯ (১৯৬৯ ৰ ৫৫) ৰ ধাৰা ৭৪ আৰু চতুৰ্থ অনুসূচী ৰ দ্বাৰা (২-৪-৭০ৰ পৰা) অন্তঃস্থাপিত।

২। উক্ত অধিনিয়মৰ উক্ত ধাৰা আৰু চতুৰ্থ অনুসূচীৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (২-৪-৭০ ৰ পৰা)।

৩। উক্ত অধিনিয়মৰ উক্ত ধাৰা আৰু চতুৰ্থ অনুসূচীৰ দ্বাৰা লোপ কৰা হৈছে (২-৪-৭০ৰ পৰা)।

ষষ্ঠ অনুসূচী

পৰন্ত, ^১[সংশ্লিষ্ট ৰাজ্যৰ চৰকাৰে] এনে ভূমি অৰ্জনৰ বাবে প্ৰাধিকাৰ দিয়া তত্ সময় বলবৎ থকা বিধি অনুসাৰে সাৰ্বজনিক প্ৰয়োজনৰ বাবে দখলত থকা বা নথকা কোনো ভূমি বাধ্যতামূলক ভাৱে অৰ্জন কৰাত এনে বিধিৰ কোনো কথাই বাধা দিব নোৱাৰিব;

- (খ) সংৰক্ষিত বন ভিন্ন আন কোনো বনৰ পৰিচলনা;
- (গ) কৃষিৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে কোনো পানীৰ খাল বা জল-ধাৰাৰ ব্যৱহাৰ;
- (ঘ) ঝুম অথবা অন্য প্ৰকাৰৰ স্থানান্তৰশীল কৃষিৰ পদ্ধতি বিনিয়মন;
- (ঙ) গাঁও অথবা নগৰ সমিতি বা পৰিষদ সমূহৰ স্থাপনা আৰু সেইবিলাকৰ ক্ষমতা;
- (চ) গাঁও বা নগৰ-আৰক্ষী আৰু জন-স্বাস্থ্য আৰু পৰিচ্ছন্নতাক অন্তৰ্গত কৰি গাঁও বা নগৰ প্ৰশাসন সম্বন্ধীয় আন যিকোনো বিষয়;
- (ছ) প্ৰমুখ বা মুখীয়াল সকলৰ নিযুক্তি বা উত্তৰাধিকাৰ;
- (জ) সম্পত্তিৰ উত্তৰাধিকাৰী;
- (ঝ) ^২[বিবাহ আৰু বিবাহ-বিচ্ছেদ;]
- (ঞ) সামাজিক ৰীতি-সমূহ।

(২) এই দফাত “সংৰক্ষিত বন”মানে অসম বন বিনিয়ম, ১৮৯১ ৰ অধীনত অথবা সংশ্লিষ্ট ক্ষেত্ৰত তত্ সময় বলবৎ থকা আন যিকোনো বিধিৰ অধীনত সংৰক্ষিত বনক বুজায়।

^৩[(৩) দফা ৩ কৰ উপদফা (২) ত অন্যথা উপবন্ধিত ব্যতিৰেকে এই দফা বা দফা ৩ ক ৰ উপদফা (১) ৰ অধীনত প্ৰণীত সকলো বিধি তৎকালেই ৰাজ্যপালক দাখিল কৰা হব আৰু তেওঁৰ দ্বাৰা অনুমোদিত নোহোৱালৈকে প্ৰভাৱী নহব।]

^৪[৩ ক। নিয়ম প্ৰণয়ন কৰিবলৈ উত্তৰ কাছাৰ পাৰ্বত্য স্বায়ত্ত শাসিত পৰিষদ আৰু কাৰ্বি আংলং স্বায়ত্ত শাসিত পৰিষদৰ অতিৰিক্ত ক্ষমতাৱলী- (১) দফা ৩ ৰ উপবন্ধ সমূহৰ বিনা পক্ষপাতে উত্তৰ কাছাৰ পাৰ্বত্য স্বায়ত্ত শাসিত পৰিষদ আৰু কাৰ্বি আংলং স্বায়ত্ত শাসিত পৰিষদৰ ইয়াৰ নিজ নিজ জিলাৰ ভিতৰত নিম্নোক্ত সমূহৰ সম্পৰ্কত বিধি প্ৰণয়ন কৰিবলৈ ক্ষমতা থাকিব—

- (ক) সপ্তম অনুসূচীৰ সূচী ১ ৰ প্ৰবিষ্টি ৭ আৰু ৫২ ৰ উপবন্ধ সমূহ সাপেক্ষে, উদ্যোগবোৰৰ সম্পৰ্কত;
- (খ) যাতায়ত সমূহ, অৰ্থাৎ, সপ্তম অনুসূচীৰ সূচী ১ ত বিনিৰ্দিষ্ট নথকা পথ, দলং, ফেৰী আৰু যাতায়তৰ আন ব্যৱস্থাবোৰ; পৌৰ ট্ৰাম মাৰ্গ, ৰজু পথ, অৰ্ন্তদেশীয় জলমাৰ্গ আৰু এনে জলমাৰ্গ সম্পৰ্কে সপ্তম অনুসূচীৰ সূচী ১ আৰু ৩ ৰ উপবন্ধবোৰৰ সাপেক্ষে তাৰ ওপৰত চলা যান বাহন, যান্ত্ৰিক ভাবে চালিত যান বাহন ভিন্ন যান বাহনবোৰ;
- (গ) উঁৰালৰ পৰিৰক্ষণ, ৰক্ষণ আৰু উন্নয়ন আৰু জন্তুৰ ৰোগ নিবাৰণ; পশু চিকিৎসা প্ৰশিক্ষণ আৰু ব্যৱসায়; গৰু মহৰ খোৱাৰ;
- (ঘ) প্ৰাথমিক আৰু মাধ্যমিক শিক্ষা;

১। উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ (১৯৭১ ৰ ৮১) ৰ ধাৰা ৭১ (ঝ) আৰু অষ্টম অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২১-১-৭২ তাংৰ পৰা) কিছুমান শব্দৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। অসম পুনৰ্গঠন (মেঘালয়) অধিনিয়ম, ১৯৬৯ (১৯৬৯ৰ ৫৫) ৰ ধাৰা ৭৪ আৰু চতুৰ্থ অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২-৪-৭০ৰ পৰা) খণ্ড (ঝ)ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। সংবিধান ষষ্ঠ অনুসূচী (সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯৫ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৪। সংবিধান ষষ্ঠ অনুসূচী (সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯৫ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

যষ্ঠ অনুসূচী

- (ঙ) কৃষি শিক্ষা আৰু গৱেষণা অন্তৰ্ভুক্ত কৰি কৃষি, কীটৰ বিৰুদ্ধে সুৰক্ষা আৰু বৃক্ষ ৰোগৰ নিবাৰণ;
- (চ) মীন মহল;
- (ছ) পানী অৰ্থাৎ সপ্তম অনুসূচীৰ সূচী ১ ৰ প্ৰবিষ্টি ৫৬ ৰ উপবন্ধ সমূহ সাপেক্ষে, পানী যোগান, জলসিঞ্চন আৰু খাল, নলা আৰু মথাউৰি, পানী মজুতকৰণ আৰু জলবিদ্যুৎ;
- (জ) সামাজিক নিৰাপত্তা আৰু সামাজিক বীমা ; নিয়োজন আৰু বেকাৰ;
- (ঝ) গাওঁ, ধাননি পথাৰ, বজাৰ চহৰ ইত্যাদি (কাৰিকৰী বিষয়ক নোহোৱা) ৰ বক্ষণৰ নিমিত্তে বান নিয়ন্ত্ৰণ আঁচনি সমূহ ;
- (ঞ) সপ্তম অনুসূচীৰ সূচী ১ ৰ প্ৰবিষ্টি ৬০ ৰ উপবন্ধ সমূহ সাপেক্ষে নাট্যশালা আৰু নাট প্ৰদৰ্শন, কথাছবি; ক্ৰীড়া ৰঞ্জন আৰু আমোদ প্ৰমোদ;
- (ট) জনস্বাস্থ্য আৰু পৰিস্কাৰ পৰিচ্ছন্নতা, চিকিৎসালয় আৰু ঔষধালয় ;
- (ঠ) ক্ষুদ্ৰ জলসিঞ্চন ;
- (ড) খাদ্য সামগ্ৰী, গৰু মহৰ দানা, কেচা কপাহ আৰু কেচা মৰাপাটৰ বেপাৰ বাণিজ্য আৰু ইয়াৰ উৎপাদন, যোগান আৰু বিতৰণ;
- (ঢ) গ্ৰন্থাগাৰ, যাদুঘৰ আৰু চৰকাৰৰ দ্বাৰা নিয়ন্ত্ৰিত আৰু বিত্ত সাহায্য প্ৰাপ্ত অন্যান্য সদৃশ অনুস্থান সমূহ; প্ৰাচীন আৰু ঐতিহাসিক স্তম্ভ আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় গুৰুত্ব থকা বুলি সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত ঘোষিতবোৰৰ ব্যতিৰেকে অন্য অভিলেখ সমূহ আৰু
- (ণ) ভূমি হস্তান্তৰ।

(২) দফা ৩ বা এই দফাৰ অধীনত উত্তৰ কাছাৰ পাৰ্ৱত্য স্বায়ত্ত শাসিত পৰিষদ আৰু কাৰ্বি আংলং স্বায়ত্ত শাসিত পৰিষদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত সকলো বিধি যিমান দূৰ পৰ্য্যন্ত সেইবোৰ সপ্তম অনুসূচীৰ সূচী ৩ ত বিনিৰ্দিষ্ট বিষয় সমূহৰ সম্বন্ধীয় হয় তৎকালেই ৰাজ্যপালক দাখিল কৰিব যিজনে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিবেচনাৰ কাৰণে বিষয়টো ৰাখি থব।

(৩) যেতিয়া কোনো বিধি ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিবেচনাৰ কাৰণে ৰখা হয়, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে ঘোষণা কৰিব যে হয় তেওঁ উক্ত বিধিত সন্মতি দিছে বা সন্মতি প্ৰদানৰ পৰা বিৰত আছে :

পৰন্ত, ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে এই বিধি, এটা বাৰ্তাসহ যথাস্থিতি উত্তৰ কাছাৰ পাৰ্ৱত্য স্বায়ত্ত শাসিত পৰিষদ বা কাৰ্বি আংলং স্বায়ত্ত শাসিত পৰিষদক ফিৰং দিবলৈ ৰাজ্যপালক নিৰ্দেশ দিব পাৰে যে উক্ত পৰিষদে বিধি বা ইয়াৰ যিকোনো বিনিৰ্দিষ্ট উপবন্ধ পুনৰ বিবেচনা কৰিব আৰু বিশেষতঃ তেওঁৰ বাৰ্তাতে অনুমোদন কৰা হিচাবে এনে কোনো সংশোধনৰ প্ৰবৰ্তনৰ বাঞ্ছনীয়তা বিবেচনা কৰিব আৰু যেতিয়া বিধি এনেদৰে ফিৰং পঠিওৱা হয়, উক্ত পৰিষদে এনে বাৰ্তাৰ প্ৰাপ্তিৰ তাৰিখৰ পৰা ছয়মাহৰ ভিতৰত তদনুসাৰে বিধি বিবেচনা কৰিব আৰু যদিহে বিধি উক্ত পৰিষদৰ দ্বাৰা সংশোধন সহ বা বিনা সংশোধনে তেতিয়া পুনৰ পাৰিত কৰা হয়, ইয়াক ৰাষ্ট্ৰপতিক তেওঁৰ বিবেচনাৰ বাবে পুনৰ নিবেদন কৰা হব।]

(৪) স্বায়ত্ত শাসিত জিলা আৰু স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চল সমূহত ন্যায় প্ৰশাসন :-

(১) অঞ্চলটোৰ ভিতৰত থকা ক্ষেত্ৰ সমূহৰ সম্বন্ধত স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চলটোৰ আঞ্চলিক পৰিষদে আৰু জিলাখনৰ ভিতৰত কোনো আঞ্চলিক পৰিষদ থাকিলে, তেনে আঞ্চলিক পৰিষদৰ প্ৰাধিকাৰত থকা কোনো ক্ষেত্ৰৰ ব্যতিৰেকে আন সকলো ক্ষেত্ৰৰ সম্বন্ধত স্বায়ত্ত শাসিত জিলাখনৰ

যষ্ঠ অনুসূচী

জিলা পৰিষদে, এই অনুসূচীৰ দফা ৫ৰ উপদফা (১)ৰ উপবন্ধ সমূহ প্ৰযোজ্য হোৱা বাদ আৰু মোকদ্দমা সমূহৰ বাহিৰে, তেনে ক্ষেত্ৰত অন্তৰ্গত কেৱল অনুসূচিত জনজাতি পক্ষভুক্ত হোৱা আন আন বাদ আৰু মোকদ্দমা সমূহৰ ৰাজ্যখনৰ আন যিকোনো ন্যায়ালয়ৰ পৰা বহিৰ্ভুক্ত কৰি বিচাৰৰ কাৰণে গাওঁ পৰিষদ বা ন্যায়ালয় সমূহ গঠন কৰিব পাৰে, আৰু তেনে গাওঁ পৰিষদৰ সভা হ'বৰ বাবে অথবা তেনে ন্যায়ালয়ৰ পীঠাসীন অধিকাৰী হ'বৰ বাবে উপযুক্ত ব্যক্তিক নিযুক্ত কৰিব পাৰে, আৰু এই অনুসূচীৰ দফা ৩ৰ অধীনত প্ৰণীত বিধিৰ প্ৰশাসনৰ বাবে যথা আৱশ্যক পদাধিকাৰী সকলকো নিযুক্ত কৰিব পাৰে।

(২) এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও কোনো স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চলৰ বাবে থকা আঞ্চলিক পৰিষদে বা সেই মৰ্মে অঞ্চলিক পৰিষদে গঠন কৰা কোনো ন্যায়ালয়ে অথবা, কোনো স্বায়ত্ত শাসিত জিলাৰ ভিতৰত থকা কোনো ক্ষেত্ৰৰ সন্দৰ্ভত যদি কোনো আঞ্চলিক পৰিষদ নাথাকে তেনেহ'লে তেনে জিলাৰ বাবে থকা জিলা পৰিষদে বা সেই মৰ্মে জিলা পৰিষদে গঠন কৰা কোনো ন্যায়ালয়ে, এই অনুসূচীৰ দফা ৫ৰ উপদফা (১)ৰ উপবন্ধ সমূহ প্ৰযোজ্য হোৱা বাদ আৰু মোকদ্দমা সমূহৰ বাহিৰে, এই দফাৰ উপদফা (১) ৰ অধীনত এনে অঞ্চলত বা যথাস্থিতি ক্ষেত্ৰত গঠিত গাওঁ পৰিষদ বা ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা বিচাৰ্য আন সকলো বাদ আৰু মোকদ্দমাৰ সন্দৰ্ভত আপীল ন্যায়ালয়ৰ ক্ষমতা প্ৰয়োগ কৰিব, আৰু উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ আৰু উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ বাহিৰে আন কোনো ন্যায়ালয়ৰ এনে মোকদ্দমাৰ ওপৰত ক্ষেত্ৰাধিকাৰ নাথাকিব।

(৩) এই দফাৰ উপদফা (২) ৰ উপবন্ধ সমূহ প্ৰযোজ্য হোৱা বাদ আৰু মোকদ্দমা সমূহৰ ওপৰত * * * * উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ এনে ক্ষেত্ৰাধিকাৰ থাকিব আৰু উচ্চ ন্যায়ালয়ে এনে ক্ষেত্ৰাধিকাৰ প্ৰয়োগ কৰিব যিবিলাকনেকি ৰাজ্যপালে সময়ে সময়ে আদেশৰ দ্বাৰা বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়ে।

(৪) আঞ্চলিক পৰিষদে বা যথাস্থিতি, জিলা পৰিষদে, ৰাজ্যপালৰ পূৰ্বানুমোদন ক্ৰমে নিম্নলিখিত বিষয় সমূহ নিয়ন্ত্ৰিত কৰি নিয়মাবলী প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে, যেনে—

- (ক) গাওঁ পৰিষদ আৰু ন্যায়ালয় সমূহৰ গঠন আৰু এই দফাৰ অধীনত সেই বিলাকে প্ৰয়োগ কৰিবলগীয়া ক্ষমতা সমূহ ;
- (খ) এই দফাৰ উপদফা (১) ৰ অধীনত বাদ আৰু মোকদ্দমা সমূহৰ বিচাৰত গাওঁ পৰিষদ বা ন্যায়ালয় সমূহে অনুসৰণ কৰিবলগীয়া প্ৰক্ৰিয়া ;
- (গ) এই দফাৰ উপদফা (২) ৰ অধীনত হোৱা আপীল আৰু অন্যান্য কাৰ্যবাহী সমূহৰ ক্ষেত্ৰত আঞ্চলিক বা জিলা পৰিষদৰ দ্বাৰা অথবা এনে পৰিষদৰ দ্বাৰা গঠিত কোনো ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা অনুসৰণীয় প্ৰক্ৰিয়া ;
- (ঘ) এনে পৰিষদ আৰু ন্যায়ালয় সমূহৰ বিনিশ্চয় আৰু আদেশ সমূহ কাৰ্যকৰী কৰণ ;
- (ঙ) এই দফাৰ উপদফা (১) আৰু (২) ৰ উপবন্ধ সমূহ কাৰ্যকৰী কৰিবৰ অৰ্থে আন সকলো আনুষঙ্গিক বিষয়।

২ [(৫)] [সংশ্লিষ্ট ৰাজ্য চৰকাৰৰ লগত পৰামৰ্শ কৰাৰ পিচত] ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে অধিসূচনাৰ দ্বাৰা এই মৰ্মে যি তাৰিখ নিয়ত কৰে সেই তাৰিখৰ পৰা সেই অধিসূচনাত যথা বিনিৰ্দিষ্ট তেনে স্বায়ত্ত শাসিত জিলা বা অঞ্চলৰ সম্পৰ্কত এই দফাটো এনে ভাবে ক্ৰিয়াশীল হব যেন—

১। উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ (১৯৭১ ৰ ৮১) ৰ ধাৰা ৭১ (ঝ) আৰু অষ্টম অনুসূচীৰ দ্বাৰা ২১-১-১৯৭২ৰ পৰা) 'অসমৰ' শব্দটো লোপ কৰা হৈছে।

২। অসম পুনৰ্গঠন (মেঘালয়) অধিনিয়ম, ১৯৬৯ (১৯৬৯ ৰ ৫৫) ৰ ধাৰা ৭৪ আৰু চতুৰ্থ অনুসূচী ৰ দ্বাৰা (২-৪-৭০ ৰ পৰা) অন্তঃস্থাপিত।

৩। উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ (১৯৭১ ৰ ৮১) ৰ ধাৰা ৭১ (ঝ) আৰু অষ্টম অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২১-১-৭২ ৰ পৰা) কিছুমান শব্দৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

যষ্ঠ অনুসূচী

(i) উপদফা (১) ত “এই অনুসূচীৰ দফা ৫ ৰ উপদফা (১) ৰ উপবন্ধ সমূহ প্ৰযোজ্য হোৱা বাদ আৰু মোকদ্দমা সমূহৰ বাহিৰে, তেনেক্ষেত্ৰৰ অন্তৰ্গত কেৱল অনুসূচিত জনজাতি পক্ষভুক্ত হোৱা” এই শব্দাৱলীৰ ঠাইত “এই অনুসূচীৰ দফা ৫ ৰ উপদফা (১) ত উল্লিখিত প্ৰকৃতিৰ বাদ আৰু মোকদ্দমা নোহোৱা, যিবিলাকনেকি ৰাজ্যপালে এই মৰ্মে বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিব পাৰে” এই শব্দাৱলী প্ৰতিষ্ঠাপিত;

(ii) উপদফা (২) আৰু (৩) লোপ কৰা হৈছে;

(iii) উপদফা (৪) ত —

(ক) “আঞ্চলিক পৰিষদ বা যথাস্থিতি, জিলা পৰিষদে ৰাজ্যপালৰ পূৰ্বানুমোদন ক্ৰমে নিম্নলিখিত বিষয় সমূহ নিয়ন্ত্ৰিত কৰি নিয়মাৱলী প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে” এই শব্দাৱলীৰ ঠাইত “ৰাজ্যপালে নিম্নলিখিত বিষয় সমূহ নিয়ন্ত্ৰিত কৰি নিয়মাৱলী প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে” এই শব্দাৱলী প্ৰতিষ্ঠাপিত; আৰু

(খ) খণ্ড (ক) ৰ পৰিৱৰ্ত্তে নিম্নলিখিত খণ্ডটো প্ৰতিষ্ঠাপিত, যেনে :—

“(ক) গাওঁ পৰিষদ আৰু ন্যায়ালয় সমূহৰ গঠন আৰু এই দফাৰ অধীনত সেইবিলাকে প্ৰয়োগ কৰিব লগীয়া ক্ষমতা সমূহ আৰু গাওঁ পৰিষদ আৰু ন্যায়ালয় সমূহৰ বিনিশ্চয় সমূহৰ বিৰুদ্ধে কোন ন্যায়ালয়ত আপীল হব সেই ন্যায়ালয় সমূহ”,

(গ) খণ্ড (গ) পৰিৱৰ্ত্তে নিম্নলিখিত খণ্ডটো প্ৰতিষ্ঠাপিত, যেনে —

“(গ) উপদফা (৫) ৰ অধীনত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা নিয়ত তাৰিখৰ পৰা অব্যৱহিত পূৰ্বে আঞ্চলিক বা জিলা পৰিষদৰ আগত অথবা এনে কোনো পৰিষদৰ দ্বাৰা গঠিত কোনো ন্যায়ালয়ৰ আগত বিচাৰাধীন হৈ থকা আপীল আৰু অন্যান্য কাৰ্য্যবাহী সমূহৰ হস্তান্তৰণ”; আৰু

(ঘ) খণ্ড (ঙ) ত “উপদফা (১) আৰু (২)” এই শব্দাৱলী, বন্ধনী আৰু সংখ্যা সমূহৰ পৰিৱৰ্ত্তে “উপদফা (১)” এই শব্দ, বন্ধনী আৰু সংখ্যা প্ৰতিষ্ঠাপিত।]

৫। কোনো কোনো বাদ, মোকদ্দমা আৰু অপৰাধ বিচাৰাৰ্থে আঞ্চলিক আৰু জিলা পৰিষদৰ ওপৰত আৰু কোনো কোনো ন্যায়ালয় আৰু পদাধিকাৰীৰ ওপৰত চিভিল প্ৰক্ৰিয়া সংহিতা, ১৯০৮ আৰু দণ্ড প্ৰক্ৰিয়া সংহিতা, ১৮৯৮^১ ৰ অধীনত ক্ষমতা অৰ্পণ - (১) কোনো স্বায়ত্ত শাসিত জিলা বা অঞ্চলত বলবৎ থকা আৰু ৰাজ্যপালে এই মৰ্মে বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া এনে কোনো বিধিৰ পৰা উদ্ধৃত বাদ বা মোকদ্দমা বিচাৰৰ কাৰণে অথবা ভাৰতীয় দণ্ড সংহিতাৰ অধীনত বা এনে জিলা বা অঞ্চলত তৎসময় প্ৰযোজ্য আন কোনো বিধিৰ অধীনত মৃত্যুদণ্ড, যাবজ্জীৱন নিৰ্ব্বাসন বা অনুন পাঁচ বছৰ কাৰাদণ্ডৰে দণ্ডনীয় অপৰাধ সমূহ বিচাৰৰ কাৰণে তেনে জিলা বা অঞ্চলত প্ৰাধিকাৰ থকা জিলা পৰিষদৰ ওপৰত বা আঞ্চলিক পৰিষদৰ ওপৰত অথবা তেনে জিলা পৰিষদৰ দ্বাৰা গঠিত ন্যায়ালয় সমূহৰ ওপৰত নাইবা ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা সেই মৰ্মে নিযুক্ত কোনো পদাধিকাৰীৰ ওপৰত চিভিল প্ৰক্ৰিয়া সংহিতা, ১৯০৮ বা যথাস্থিতি, দণ্ড প্ৰক্ৰিয়া সংহিতা, ১৮৯৮^১ ৰ অধীনত ৰাজ্যপালে এনে ক্ষমতা অৰ্পণ কৰিব পাৰে যিবিলাক নেকি তেওঁ সমুচিত বুলি বিবেচনা কৰে; আৰু তেতিয়া উক্ত পৰিষদ, ন্যায়ালয় বা পদাধিকাৰীয়ে এনেদৰে অৰ্পিত ক্ষমতা সমূহ প্ৰয়োগ কৰি বাদ, মোকদ্দমা বা অপৰাধ সমূহ বিচাৰ কৰিব।

(২) এই দফাৰ উপদফা (১) ৰ অধীনত জিলা পৰিষদ, আঞ্চলিক পৰিষদ, ন্যায়ালয় বা পদাধিকাৰীৰ ওপৰত অৰ্পিত ক্ষমতা সমূহৰ যিকোনোটোকে ৰাজ্যপালে প্ৰত্যাহাৰ বা সাল-সলনি কৰিব পাৰে।

(৩) এই দফাত অভিযুক্ত ৰূপে উপবন্ধিত ব্যক্তিৰেফে, এই দফাৰ উপবন্ধ সমূহ প্ৰযোজ্য হোৱা কোনো স্বায়ত্ত শাসিত জিলাত বা কোনো স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চলত কোনো বাদ, মোকদ্দমা বা অপৰাধৰ বিচাৰত চিভিল প্ৰক্ৰিয়া সংহিতা, ১৯০৮ আৰু দণ্ড প্ৰক্ৰিয়া সংহিতা, ১৮৯৮^১ প্ৰয়োগ নহব।

১। এতিয়া দণ্ড প্ৰক্ৰিয়া সংহিতা, ১৯৭৩ (১৯৭৪ ৰ ২) চাওঁক।

যষ্ঠ অনুসূচী

১ [(৪) কোনো স্বায়ত্ত শাসিত জিলা বা স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চলৰ সম্পৰ্কত দফা ৪ ৰ উপদফা (৫) ৰ অধীনত ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা নিয়ত তাৰিখৰ পৰা, সেই জিলা বা অঞ্চলত এই দফাটো প্ৰয়োগ কৰোঁতে এই দফাত অন্তৰ্ভুক্ত কোনো কথাই, জিলা পৰিষদৰ ওপৰত বা আঞ্চলিক পৰিষদৰ ওপৰত অথবা জিলা পৰিষদৰ দ্বাৰা গঠিত ন্যায়ালয়ৰ ওপৰত এই দফাৰ উপদফা (১) ত নিৰ্দেশিত ক্ষমতা সমূহৰ যিকোনোটা অৰ্পণ কৰিবলৈ ৰাজ্যপালক প্ৰাধিকৃত কৰা বুলি গণ্য কৰা নহব।]

২ [৬। প্ৰাথমিক বিদ্যালয় আদি স্থাপন কৰিবলৈ জিলা পৰিষদৰ ক্ষমতা সমূহ -

(১) কোনো স্বায়ত্ত শাসিত জিলাৰ জিলা পৰিষদে জিলাখনৰ ভিতৰত প্ৰাথমিক বিদ্যালয়, ঔষধালয়, হাট, ° [পশুফাটক], পাৰঘাট, মীনক্ষেত্ৰ, পথ, পথ পৰিবহন আৰু জলপথৰ স্থাপনা, নিৰ্মাণ অথবা পৰিচালনা কৰিব পাৰে, আৰু ৰাজ্যপালৰ পূৰ্বানুমোদন ক্ৰমে এই বিলাকৰ বিনিয়মন আৰু নিয়ন্ত্ৰণাৰ্থে বিনিয়ম প্ৰস্তুত কৰিব পাৰে, আৰু বিশেষকৈ, জিলাখনৰ প্ৰাথমিক বিদ্যালয় সমূহত শিক্ষাদানৰ ভাষা আৰু ৰীতি বিহিত কৰিব পাৰে।

(২) ৰাজ্যপালে কোনো জিলা পৰিষদৰ সন্মতিক্ৰমে সেই পৰিষদৰ বা তাৰ পদাধিকাৰী সকলৰ ওপৰত সচৰ্ত্তে বা বিনাচৰ্ত্তে কৃষি, পশুপালন, সামূহিক যোজনা সমূহ, সমবায় সমিতি সমূহ, সমাজকল্যাণ, গাওঁ পৰিকল্পনা অথবা ৰাজ্যখনৰ ° * * * কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা বিস্তৃত থকা আন যিকোনো বিষয় সম্পৰ্কীয় কৃত্য সমূহ ন্যস্ত কৰিব পাৰে।]

৭। জিলা আৰু আঞ্চলিক নিধি - (১) প্ৰত্যেক স্বায়ত্ত শাসিত জিলাৰ বাবে একোটা জিলা নিধি আৰু প্ৰত্যেক স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চলৰ বাবে একোটা আঞ্চলিক নিধি গঠিত হব য'ত-যথাক্ৰমে সেই জিলাৰ জিলা পৰিষদৰ দ্বাৰা আৰু সেই অঞ্চলৰ আঞ্চলিক পৰিষদৰ দ্বাৰা তেনে জিলাত বা যথাস্থিতি তেনে অঞ্চলত এই সংবিধানৰ উপবন্ধ অনুসৰি কৰা প্ৰশাসনৰ অনুক্ৰমত প্ৰাপ্ত হোৱা সকলো ধন জমা কৰা হব।

১ [(২) জিলা নিধিৰ বা যথাস্থিতি, আঞ্চলিক নিধিৰ পৰিচালনাৰ বাবে উক্ত নিধিত ধন জমা দিয়া তাৰ পৰা ধন উলিওৱা, তাত থকা ধনৰ অভিবক্ষা আৰু উপৰোক্ত বিষয় সমূহৰ লগত সম্বন্ধিত বা তাৰ আনুষঙ্গিক আন যিকোনো বিষয়ৰ সম্বন্ধত অনুসৰণীয় প্ৰক্ৰিয়াৰ বাবে ৰাজ্যপালে নিয়মাবলী প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে।

(৩) ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক- মহালেখা পৰীক্ষকে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ অনুমোদন পূৰ্বক যেনেদৰে বিহিত কৰে তেনেদৰে জিলা পৰিষদৰ বা যথাস্থিতি, আঞ্চলিক পৰিষদৰ লেখা সমূহ ৰখা হব।

(৪) নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষকে যেনে উপযুক্ত বিবেচনা কৰে তেনে ৰীতিৰে জিলা আৰু আঞ্চলিক পৰিষদ সমূহৰ লেখা সমূহৰ পৰীক্ষা কৰোৱাৰ আৰু নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষকৰ তেনে লেখা সম্পৰ্কীয় প্ৰতিবেদন সমূহ ৰাজ্যপালক দিব লাগিব আৰু ৰাজ্যপালে সেই সমূহ পৰিষদৰ আগত দিয়াব।]

১। অসম পুনৰ্গঠন (মেঘালয়) অধিনিয়ম, ১৯৬৯ (১৯৬৯ ৰ ৫৫) ৰ ধাৰা ৭৪ আৰু চতুৰ্থ অনুসূচী ৰ দ্বাৰা (২-৪-৭০ ৰ পৰা) অন্তঃস্থাপিত।

২। অসম পুনৰ্গঠন (মেঘালয়) অধিনিয়ম, ১৯৬৯ (১৯৬৯ ৰ ৫৫) ৰ ধাৰা ৭৪ আৰু চতুৰ্থ অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২-৪-১৯৭০ ৰ পৰা) দফা ৬ ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। নিৰসন আৰু সংশোধন অধিনিয়ম, ১৯৭৪ (১৯৭৪ ৰ ৫৬) ৰ ধাৰা ৪ ৰ দ্বাৰা "পশুফাটক" ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৪। উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ (১৯৭১ ৰ ৮১) ৰ ধাৰা ৭১ (ঝ) আৰু অষ্টম অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২১-১-১৯৭২ ৰ পৰা) "যথাস্থিতি অসমৰ বা মেঘালয়ৰ" কথাখিনি লোপ কৰা হৈছে।

৫। অসম পুনৰ্গঠন (মেঘালয়) অধিনিয়ম, ১৯৬৯ (১৯৬৯ ৰ ৫৫) ৰ ধাৰা ৭৪ আৰু চতুৰ্থ অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২-৪-১৯৭০ ৰ পৰা) উপদফা (২) ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

যষ্ঠ অনুসূচী

৮। ভূ-ৰাজস্ব নিৰ্দ্ধাৰণ আৰু সংগ্ৰহ কৰিবলৈ আৰু কৰ-আবোপণ কৰিবলৈ ক্ষমতা সমূহ —
 (১) কোনো স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চলৰ বাবে থকা আঞ্চলিক পৰিষদৰ সেই অঞ্চলৰ অন্তৰ্গত সকলো ভূমিৰ সম্বন্ধত, আৰু কোনো স্বায়ত্ত শাসিত জিলাৰ বাবে থকা জিলা পৰিষদৰ, কোনো আঞ্চলিক পৰিষদ থাকিলে তেনে আঞ্চলিক পৰিষদৰ প্ৰাধিকাৰত থকা ক্ষেত্ৰ সমূহৰ বাহিৰে, জিলাখনৰ অন্তৰ্গত সকলো ভূমিৰ সম্বন্ধত [ৰাজ্যখনৰ চৰকাৰে ভূ-ৰাজস্বৰ প্ৰয়োজন্যৰ্থে ৰাজ্যৰ ভূমি নিৰ্দ্ধাৰণ কৰোঁতে সাধাৰণতে] অনুসৰণ কৰা সিদ্ধান্ত অনুসৰি, তেনে ভূমিৰ ৰাজস্ব নিৰ্দ্ধাৰণ আৰু সংগ্ৰহ কৰাৰ ক্ষমতা থাকিব।

(২) কোনো স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চলৰ বাবে থকা আঞ্চলিক পৰিষদে সেই অঞ্চলৰ অন্তৰ্গত সকলো ক্ষেত্ৰৰ সম্বন্ধত আৰু কোনো স্বায়ত্ত শাসিত জিলাৰ বাবে থকা জিলা পৰিষদে, কোনো আঞ্চলিক পৰিষদ থাকিলে তেনে আঞ্চলিক পৰিষদৰ প্ৰাধিকাৰত থকা ক্ষেত্ৰ সমূহৰ বাহিৰে জিলাখনৰ অন্তৰ্গত সকলো ক্ষেত্ৰৰ সম্বন্ধত ভূমি আৰু ভৱনৰ ওপৰত কৰ আৰু তেনে ক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত নিবাসী ব্যক্তি সকলৰ ওপৰত পথ-কৰ উদগ্ৰহণ আৰু সংগ্ৰহ কৰাৰ ক্ষমতা থাকিব।

(৩) কোনো স্বায়ত্ত শাসিত জিলাৰ জিলা পৰিষদৰ তেনে জিলাৰ ভিতৰত নিম্নলিখিত সকলোবোৰ বা তাৰ যিকোনোটো কৰ উদগ্ৰহণ আৰু সংগ্ৰহ কৰিবলৈ ক্ষমতা থাকিব, অৰ্থাৎ —

(ক) বৃত্তি, বেপাৰ, আজীৱিকা আৰু চাকৰিৰ ওপৰত কৰ ;

(খ) পশু, যান-বাহন আৰু নৌকাৰ ওপৰত কৰ ;

(গ) কোনো বজাৰত বিক্ৰীৰ নিমিত্তে অনা বস্তুৰ প্ৰৱেশৰ ওপৰত কৰ, আৰু পাৰঘাটেৰে কঢ়িওৱা যাত্ৰী আৰু বস্তুৰ ওপৰত পথ কৰ ; আৰু

(ঘ) স্কুল, ঔষধালয় আৰু পথ-সংৰক্ষণৰ বাবে কৰ।

(৪) কোনো আঞ্চলিক পৰিষদে বা যথাস্থিতি, জিলা পৰিষদে এই দফাৰ উপদফা (২) আৰু (৩) ত বিনিৰ্দ্ধিত কৰ সমূহ উদগ্ৰহণ আৰু সংগ্ৰহ কৰাৰ উপবন্ধ কৰি বিনিয়ম প্ৰস্তুত কৰিব পাৰে, [আৰু এনেকুৱা প্ৰত্যেক বিনিয়ম অনতিবিলম্বে ৰাজ্যপালৰ ওচৰত দাখিল কৰিব লাগিব আৰু যেতিয়ালৈকে ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা তাত সন্মতি প্ৰদান কৰা নহ'য় তেতিয়ালৈকে তেনে বিনিয়মৰ কোনো প্ৰভাৱ নহব।]

* ৯। খনিজ পদাৰ্থৰ অন্বেষণাৰ্থ বা নিষ্কৰ্ষণাৰ্থ অনুজ্ঞাপ্তি বা পট্টন —

(১) কোনো স্বায়ত্ত শাসিত জিলাৰ অন্তৰ্গত কোনো ক্ষেত্ৰৰ সম্বন্ধত খনিজ পদাৰ্থ অন্বেষণ আৰু নিষ্কৰ্ষণৰ নিমিত্তে * [ৰাজ্য চৰকাৰে] দিয়া অনুজ্ঞাপ্তি বা পট্টনৰ পৰা প্ৰতি বছৰে প্ৰোভুত হোৱা ৰয়েল্টিৰ এনে অংশ এনে জিলাৰ জিলা পৰিষদক দিয়া হ'ব যিটোনেকি * [ৰাজ্য চৰকাৰ] আৰু তেনে জিলাৰ জিলা পৰিষদৰ মাজত চুক্তিবদ্ধ কৰা হয়।

১। উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ (১৯৭১ ৰ ৮১) ৰ ধাৰা ৭১ (ঝ) আৰু অষ্টম অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২১-১-১৯৭২ ৰ পৰা) কিছুমান শব্দৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। অসম পুনৰ্গঠন (মেঘালয়) অধিনিয়ম, ১৯৬৯ (১৯৬৯ ৰ ৫৫) ৰ ধাৰা ৭৪ আৰু চতুৰ্থ অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২-৪-৭০ ৰ পৰা) অন্তঃস্থাপিত।

৩। সংবিধান যষ্ঠ অনুসূচী (সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৮ (১৯৮৮ ৰ ৬৭) ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা দফা ৯ ত্ৰিপুৰা আৰু মিজোৰাম ৰাজ্যত প্ৰয়োগ কৰাত নিম্নলিখিত ৰূপত সংশোধিত কৰা হৈছে যাৰ দ্বাৰা উপদফা (২) ৰ পিছত নিম্নলিখিত উপদফা অন্তঃস্থাপিত কৰা হৈছে, অৰ্থাৎ—

“(৩) ৰাজ্যপালে আদেশৰ দ্বাৰা এই নিৰ্দেশ দিব পাৰিব যে এই দফাৰ অধীনত জিলা পৰিষদক দিবলগীয়া হোৱা ৰয়েল্টিৰ অংশ সেই পৰিষদক, যথাস্থিতি, উপদফা (১) ৰ অধীনত কোনো চুক্তি বা উপদফা (২) ৰ অধীনত কোনো অৱধাৰণৰ তাৰিখৰ পৰা এবছৰৰ অৱধিৰ ভিতৰত দিয়া হ'ব।

(৪) উত্তৰ পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম ১৯৭১ (১৯৭১ ৰ ৮১) ৰ ধাৰা ৭১ (ম) আৰু অষ্টম অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২১-১-১৯৭২ ৰ পৰা) “অসম চৰকাৰ” ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

ষষ্ঠ অনুসূচী

(২) জিলা পৰিষদক দিবলগীয়া এনে ৰয়েন্টিৰ অংশ সম্বন্ধে যদি কিবা বিবাদ উদ্ভৱ হয় তেনেহলে তাক নিৰ্দ্ধাৰণৰ কাৰণে ৰাজ্যপাললৈ প্ৰেৰণ কৰা হ'ব আৰু ৰাজ্যপালে স্ববিবেচনাৰে নিৰ্দ্ধাৰিত কৰা পৰিমাণকেই এই দফাৰ উপদফা (১) ৰ অধীনত জিলা পৰিষদক দেয় পৰিমাণ বুলি গণ্য কৰা হ'ব আৰু ৰাজ্যপালৰ বিনিশ্চয় চূড়ান্ত হ'ব।

[১০। অজনজাতীয় লোকৰ দ্বাৰা ধন ধাৰে দিয়া আৰু বেপাৰ কৰা নিয়ন্ত্ৰণ কৰিবৰ অৰ্থে বিনিয়ম কৰিবলৈ জিলা পৰিষদৰ ক্ষমতা—(১) স্বায়ত্ত শাসিত জিলাৰ জিলা পৰিষদে, জিলাখনৰ নিবাসী অনুসূচিত জনজাতি ভিন্ন অন্য ব্যক্তি সকলৰ দ্বাৰা জিলাখনৰ ভিতৰত কৰা ধন ধাৰে দিয়া ব্যৱসায় আৰু বেপাৰ বিনিয়ম আৰু নিয়ন্ত্ৰণ কৰিবৰ অৰ্থে বিনিয়ম প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে।

(২) পূৰ্ববৰ্তী ক্ষমতা সমূহৰ ব্যাপকতাৰ ওপৰত কোনো প্ৰতিকূল প্ৰভাৱ নেপেলোৱাকৈ আৰু বিশেষকৈ, এনে বিনিয়মে—

- (ক) সেই মৰ্মে দিয়া অনুজ্ঞাপ্তি ধাৰণ কৰা ব্যক্তিৰ বাহিৰে আন কোনো ব্যক্তিয়ে ধন ধাৰে দিয়া ব্যৱসায় কৰিব নোৱাৰে বুলি বিহিত কৰিব পাৰে ;
- (খ) কোনো ধন ধাৰে দিয়া ব্যক্তিয়ে ধাৰ্য্য কৰিব পৰা বা আদায় কৰিব পৰা সুদৰ সৰ্ব্বোচ্চ হাৰ বিহিত কৰিব পাৰে ;
- (গ) ধন ধাৰে দিওঁতাৰ দ্বাৰা হিচাপ ৰাখিবৰ বাবে আৰু জিলা পৰিষদৰ দ্বাৰা সেইমৰ্মে নিযুক্ত পদাধিকাৰীৰ দ্বাৰা তেনে হিচাপ নিৰীক্ষণৰ বাবে উপবন্ধ কৰিব পাৰে ;
- (ঘ) জিলাখনৰ বাসিন্দা অনুসূচিত জনজাতিৰ সদস্য নোহোৱা কোনো ব্যক্তিয়ে সেই মৰ্মে জিলা পৰিষদৰ দ্বাৰা দিয়া কোনো অনুজ্ঞাপ্তি বিনা কোনো পণ্যদ্রব্যৰ পাইকাৰী বা খুচুৰা ব্যৱসায় কৰিব নোৱাৰিব বুলি বিহিত কৰিব পাৰে ;

পৰন্তু, জিলা পৰিষদৰ মুঠ সদস্য সংখ্যাৰ অন্যান্য তিনি-চতুৰ্থাংশ সংখ্যাধিকাৰ দ্বাৰা পাৰিত নহলে এই দফাৰ অধীনত কোনো বিনিয়ম প্ৰণয়ন নকৰিব :

অধিকন্তু, এনে বিনিয়ম প্ৰণয়ন কৰাৰ পূৰ্বৰে পৰা জিলাখনৰ ভিতৰত ব্যৱসায় কৰি থকা কোনো ধন ধাৰে দিওঁতাক বা বেপাৰীক এনে কোনো বিনিয়মৰ অধীনত বিজ্ঞপ্তি দিয়াত অস্বীকাৰ কৰিবলৈ সক্ষম নহ'ব।

(৩) এই দফাৰ অধীনত প্ৰণীত সকলোবোৰ বিনিয়ম অনতিবিলম্বে ৰাজ্যপালৰ ওচৰত দাখিল কৰিব লাগিব আৰু যেতিয়ালৈকে ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা তাত সন্মতি প্ৰদান কৰা নহয় তেতিয়ালৈকে তেনে বিনিয়মৰ কোনো প্ৰভাৱ নহ'ব।

১১। এই অনুসূচীৰ অধীনত প্ৰণীত বিধি, নিয়মাৱলী আৰু বিনিয়ম সমূহৰ প্ৰকাশন—কোনো জিলা পৰিষদৰ বা কোনো আঞ্চলিক পৰিষদৰ দ্বাৰা এই অনুসূচীৰ অধীনত প্ৰণীত সকলো বিধি, নিয়মাৱলী আৰু বিনিয়ম অনতিবিলম্বে ৰাজ্যখনৰ চৰকাৰী ৰাজপত্ৰত প্ৰকাশ কৰিব লাগিব আৰু এনেদৰে প্ৰকাশিত হলে সেইবিলাক বিধি স্বৰূপে বলবৎ হ'ব।

১। সংবিধান ষষ্ঠ অনুসূচী (সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৮ (১৯৮৮ ৰ ৬৭) ৰ দ্বাৰা ২ দ্বাৰা দফা ১০ ত্ৰিপুৰা আৰু মিজোৰাম ৰাজ্যত প্ৰয়োগ কৰাত নিম্নলিখিত ৰূপত সংশোধিত কৰা হৈছে :-

- (ক) শীৰ্ষত "অজনজাতিৰ দ্বাৰা" শব্দাৱলী লোপ কৰা হৈছে ;
- (খ) উপদফা (১) ত "অনুসূচিত জনজাতিৰ ভিন্ন" শব্দাৱলী লোপ কৰা হৈছে ;
- (গ) উপদফা (২) ত খণ্ড ঘ ৰ বাবে নিম্নলিখিত খণ্ড প্ৰতিষ্ঠাপিত হ'ব, অৰ্থাৎ :-

"(ঘ) বিহিত কৰিব পাৰিব যে কোনো ব্যক্তি যি জিলাত নিবাসী হয়, জিলা পৰিষদৰ দ্বাৰা এই মৰ্মে দিয়া হোৱা অনুজ্ঞাপ্তিৰ অধীনত পাইকাৰীয়েই হওঁক বা খুচুৰাই হওঁক কোনো বেপাৰ কৰিব, অন্যথা নহয়"।

ষষ্ঠ অনুসূচী

১২।^১ [অসম ৰাজ্যৰ স্বায়ত্ত শাসিত জিলা আৰু স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চল সমূহত সংসদৰ আৰু অসম ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ অধিনিয়ম সমূহৰ প্ৰয়োগ] —

এই সংবিধানত যি কোনো কথা থকা সত্ত্বেও—

(ক) কোনো জিলা পৰিষদে বা আঞ্চলিক পৰিষদে বিধি প্ৰণয়ন কৰিব পৰা বিষয় বুলি ^২ [এই অনুসূচীৰ দফা ৩ বা দফা ৩ কত বিনিৰ্দিষ্ট বিষয় সমূহ] ৰ সম্বন্ধত ^৩ [অসম ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ] কোনো অধিনিয়ম, আৰু অপৰিশ্ৰুত সুৰাসাৰ যুক্ত মদ্যপান নিষিদ্ধ কৰি তাৰ ওপৰত নিবন্ধন আৰোপ কৰি ^৪ [অসম ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ] দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো অধিনিয়ম ^৫ [সেই ৰাজ্যৰ] কোনো স্বায়ত্ত শাসিত জিলা আৰু অঞ্চলত প্ৰয়োগ নহব যদিহে তেনে জিলাৰ বাবে থকা বা তেনে অঞ্চলৰ ওপৰত ক্ষেত্ৰাধিকাৰ থকা জিলা পৰিষদে সাৰ্বজনিক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা তাৰ প্ৰয়োগ হব বুলি নিৰ্দেশ নিদিয়ে, আৰু কোনো অধিনিয়মৰ সম্বন্ধত জিলা পৰিষদে এনে অধিসূচনা দিওঁতে এই বুলি নিৰ্দেশ দিব পাৰে যে অধিনিয়মখন তেনে জিলা বা অঞ্চল অথবা তাৰ কোনো ভাগ বিশেষত প্ৰয়োগ কৰোঁতে এনে ব্যতিক্ৰম বা পৰিৱৰ্তন সাপেক্ষে হব যিবিলাকনৈকি পৰিষদে উপযুক্ত বিবেচনা কৰে;

(খ) ৰাজ্যপালে, সাৰ্বজনিক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা এই বুলি নিৰ্দেশ দিব পূৰ্বে যে এই উপদফাৰ খণ্ড (ক) ৰ উপবন্ধ সমূহ প্ৰয়োগ নোহোৱা সংসদৰ বা ^৬ [অসম ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ] কোনো অধিনিয়ম ^৭ [সেই ৰাজ্যৰ] কোনো স্বায়ত্ত শাসিত জিলাত বা কোনো স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চলত প্ৰয়োগ নহব অথবা এনে জিলাত বা অঞ্চলত বা তাৰ কোনো ভাগ বিশেষত এনে ব্যতিক্ৰম বা পৰিৱৰ্তন সাপেক্ষে প্ৰয়োগ হব যিবিলাকনৈকি ৰাজ্যপালে অধিসূচনাখনত বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়ে।

১। উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ (১৯৭১ ৰ ৮১) ৰ ধাৰা ৭১ (ঝ) আৰু অষ্টম অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২১-১-৭১ ৰ পৰা) শীৰ্ষকৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। সংবিধান ষষ্ঠ অনুসূচী (সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯৫ ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ (১৯৭১ ৰ ৮১) ৰ ধাৰা ৭১(ঝ) আৰু অষ্টম অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২১-১-১৯৭২ ৰ পৰা) “ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডল” ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৪। উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ (১৯৭১ ৰ ৮১) ৰ ধাৰা ৭১(ঝ) আৰু অষ্টম অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২১-১-১৯৭২ ৰ পৰা) অন্তঃস্থাপিত।

ষষ্ঠ অনুসূচী

(২) এই দফাৰ উপদফা (১) ৰ অধীনত দিয়া যিকোনো নিৰ্দেশ ভূতলক্ষী প্ৰভাৱ হোৱাকৈ দিব পাৰিব।

^১[১২ক। মেঘালয় ৰাজ্যৰ স্বায়ত্ত্ব শাসিত জিলা আৰু স্বায়ত্ত্ব শাসিত অঞ্চল সমূহত সংসদৰ আৰু মেঘালয় ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ অধিনিয়ম সমূহৰ প্ৰয়োগ - এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্বেও, —

(ক) যদি এই অনুসূচীৰ দফা ৩ৰ উপদফা (১) ত বিনিৰ্দিষ্ট যিকোনো বিষয়ৰ সম্বন্ধত মেঘালয় ৰাজ্যৰ কোনো জিলা বা আঞ্চলিক পৰিষদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধিৰ যিকোনো উপবন্ধ অথবা যদি এই অনুসূচীৰ দফা ৮ বা দফা ১০ ৰ অধীনত সেই ৰাজ্যৰ জিলা পৰিষদ বা কোনো আঞ্চলিক পৰিষদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিনিয়মৰ যিকোনো উপবন্ধ সেই বিষয়টোৰ সম্বন্ধত মেঘালয় ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধিৰ যিকোনো উপবন্ধৰ বিৰুদ্ধ হয়, তেনেহলে জিলা পৰিষদৰ দ্বাৰা বা যথাস্থিতি আঞ্চলিক পৰিষদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধি বা বিনিয়ম বিৰোধৰ মাত্ৰা পৰ্য্যন্ত বাতিল হ'ব - লাগিলে তেনে বিধি বা বিনিয়ম মেঘালয় ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধিৰ আগতেই প্ৰণীত হওক বা পিচতেই প্ৰণীত হওক, আৰু মেঘালয় ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধি অভিভাৱী হ'ব;

(খ) সংসদৰ কোনো অধিনিয়মৰ সম্বন্ধত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে অধিসূচনাৰ দ্বাৰা নিৰ্দেশ দিব পাৰে যে মেঘালয় ৰাজ্যৰ কোনো স্বায়ত্ত্ব শাসিত জিলাত বা স্বায়ত্ত্ব শাসিত অঞ্চলত ইয়াৰ প্ৰয়োগ নহ'ব, অথবা তেনে জিলা বা অঞ্চল বা তাৰ কোনো ভাগত এনে ব্যতিক্ৰম বা পৰিৱৰ্ত্তন সাপেক্ষে প্ৰয়োগ হ'ব যিবিলাকনেকি অধিসূচনাত বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়ে আৰু এনে কোনো নিৰ্দেশ ভূতলক্ষী প্ৰভাৱ হোৱাকৈ দিব পাৰিব।]

^২[১২কক। ত্ৰিপুৰা ৰাজ্যৰ স্বায়ত্ত্ব শাসিত জিলা আৰু স্বায়ত্ত্ব শাসিত অঞ্চলসমূহত সংসদৰ আৰু ত্ৰিপুৰা ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ অধিনিয়ম সমূহৰ প্ৰয়োগ —

এই সংবিধানত কোনো কথা থকা সত্বেও, —

(ক) কোনো জিলা পৰিষদে বা আঞ্চলিক পৰিষদে বিধি প্ৰণয়ন কৰিব পৰা বিষয় বুলি এই অনুসূচীৰ দফা ৩ ত বিনিৰ্দিষ্ট বিষয়সমূহৰ সম্বন্ধত ত্ৰিপুৰা ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনো অধিনিয়ম, আৰু অপৰিশ্ৰুত সুৰাসাৰ যুক্ত মদ্যপান নিষিদ্ধ কৰি বা তাৰ ওপৰত নিবন্ধন আৰোপ কৰি ত্ৰিপুৰা ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰদ্বাৰা প্ৰণীত কোনো অধিনিয়ম সেই ৰাজ্যৰ কোনো স্বায়ত্ত্ব শাসিত জিলা আৰু অঞ্চলত প্ৰয়োগ নহ'ব যদিহে তেনে জিলাৰ বাবে থকা বা তেনে অঞ্চলৰ ওপৰত ক্ষেত্ৰাধিকাৰ থকা জিলা পৰিষদে সাৰ্বজনিক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা তাৰ প্ৰয়োগ হ'ব বুলি নিৰ্দেশ নিদিয়ে, আৰু কোনো অধিনিয়মৰ সম্বন্ধত জিলা পৰিষদে এনে অধিসূচনা দিওঁতে এই বুলি নিৰ্দেশ দিব পাৰে যে অধিনিয়মখন তেনে জিলা বা অঞ্চল অথবা তাৰ কোনো ভাগ বিশেষত প্ৰয়োগ কৰোঁতে এনে ব্যতিক্ৰম বা পৰিৱৰ্ত্তন সাপেক্ষে হ'ব যিবিলাক নেকি এনে পৰিষদে উপযুক্ত বিবেচনা কৰে ;

১। উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ (১৯৭১ৰ ৮১) ৰ ধাৰা ৭১ (ক) আৰু অষ্টম অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২১-১-৭২ তাংৰ পৰা) দফা ১২ কৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। সংবিধানৰ ষষ্ঠ অনুসূচী (সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৮ (১৯৮৮ ৰ ৬৭) ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা দফা ১২কক আৰু ১২ খৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত। দফা ১২ কক সংবিধান (উনপঞ্চাশত্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৪ ৰ ধাৰা ৪ দ্বাৰা (১-৪-১৯৮৫ ৰ পৰা) অন্তঃস্থাপিত কৰা হৈছিল।

ষষ্ঠ অনুসূচী

(খ) ৰাজ্যপালে, সাৰ্বজনিক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা এই বুলি নিৰ্দেশ দিব পাৰে যে এই উপদফাৰ খণ্ড (ক) ৰ উপবন্ধসমূহ প্ৰয়োগ নোহোৱা ত্ৰিপুৰা ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ স্বায়ত্ত্ব শাসিত জিলাৰ কোনো অধিনিয়ম সেই ৰাজ্যৰ কোনো স্বায়ত্ত্ব শাসিত জিলাত বা কোনো স্বায়ত্ত্ব শাসিত অঞ্চলত প্ৰয়োগ নহব অথবা এনে জিলাত বা তেনে অঞ্চলত বা তাৰ কোনো ভাগ বিশেষত এনে ব্যতিক্ৰম বা পৰিৱৰ্ত্তন সাপেক্ষে প্ৰয়োগ হব যিবিলাক নেকি ৰাজ্যপালে অধিসূচনাখনত বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়ে।

(গ) সংসদৰ কোনো অধিনিয়মৰ সম্বন্ধত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে অধিসূচনাৰ দ্বাৰা নিৰ্দেশ দিব পাৰে যে ত্ৰিপুৰা ৰাজ্যৰ স্বায়ত্ত্ব শাসিত জিলাত বা কোনো স্বায়ত্ত্ব শাসিত অঞ্চলত ইয়াৰ প্ৰয়োগ নহ'ব, অথবা তেনে জিলা বা অঞ্চল বা তাৰ কোনো ভাগত এনে ব্যতিক্ৰম বা পৰিৱৰ্ত্তন সাপেক্ষে প্ৰয়োগ হ'ব যিবিলাক নেকি অধিসূচনাত বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়ে আৰু এনে কোনো নিৰ্দেশ ভূতলক্ষী প্ৰভাৱ হোৱাকৈ দিব পাৰিব।

১ [১২ খ। মিজোৰাম ৰাজ্যৰ স্বায়ত্ত্ব শাসিত জিলা আৰু স্বায়ত্ত্ব শাসিত অঞ্চলসমূহত সংসদৰ আৰু মিজোৰাম ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ অধিনিয়মসমূহৰ প্ৰয়োগ — এই সংবিধানত কোনো কথা থকা সত্ত্বেও,—

(ক) কোনো জিলা পৰিষদে বা আঞ্চলিক পৰিষদে বিধি প্ৰণয়ন কৰিব পৰা বিষয় বুলি এই অনুসূচীৰ দফা ৩ ত বিনিৰ্দিষ্ট বিষয় সমূহৰ সম্বন্ধত মিজোৰাম ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কোনো অধিনিয়ম আৰু অপৰিশ্ৰুত সুৰাসাৰ যুক্ত মদ্যপান নিষিদ্ধ কৰি বা তাৰ ওপৰত নিৰন্ধন আৰোপ কৰি মিজোৰাম ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো অধিনিয়ম সেই ৰাজ্যৰ কোনো স্বায়ত্ত্ব শাসিত জিলা আৰু অঞ্চলত প্ৰয়োগ নহব যদিহে তেনে জিলাৰ বাবে থকা বা তেনে অঞ্চলৰ ওপৰত ক্ষেত্ৰাধিকাৰ থকা জিলা পৰিষদে সাৰ্বজনিক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা তাৰ প্ৰয়োগ হব বুলি নিৰ্দেশ নিদিয়ে আৰু কোনো অধিনিয়মৰ সম্বন্ধত জিলা পৰিষদে এনে অধিসূচনা দিওঁতে এই বুলি নিৰ্দেশ দিব পাৰে যে অধিনিয়মখন তেনে জিলা বা অঞ্চল অথবা তাৰ কোনো ভাগ বিশেষত প্ৰয়োগ কৰোঁতে এনে ব্যতিক্ৰম বা পৰিৱৰ্ত্তন সাপেক্ষে হব যিবিলাক নেকি এনে পৰিষদে উপযুক্ত বিবেচনা কৰে ;

(খ) ৰাজ্যপালে, সাৰ্বজনিক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা এই বুলি নিৰ্দেশ দিব পাৰে যে এই উপদফাৰ খণ্ড (ক) ৰ উপবন্ধসমূহ প্ৰয়োগ নোহোৱা মিজোৰাম ৰাজ্যৰ স্বায়ত্ত্ব শাসিত জিলাৰ কোনো অধিনিয়ম সেই ৰাজ্যৰ কোনো স্বায়ত্ত্ব শাসিত জিলাত বা কোনো স্বায়ত্ত্ব শাসিত অঞ্চলত প্ৰয়োগ নহব অথবা এনে জিলাত বা অঞ্চলত বা তাৰ কোনো ভাগ বিশেষত এনে ব্যতিক্ৰম বা পৰিৱৰ্ত্তন সাপেক্ষে প্ৰয়োগ হব যিবিলাক নেকি ৰাজ্যপালে অধিসূচনাখনত বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়ে।

(গ) সংসদৰ কোনো অধিনিয়মৰ সম্বন্ধত ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে অধিসূচনাৰ দ্বাৰা নিৰ্দেশ দিব পাৰে যে মিজোৰাম সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো স্বায়ত্ত্ব শাসিত জিলাত বা স্বায়ত্ত্ব শাসিত অঞ্চলত ইয়াৰ প্ৰয়োগ নহব, অথবা তেনে জিলা বা অঞ্চল বা তাৰ কোনো ভাগত এনে ব্যতিক্ৰম বা পৰিৱৰ্ত্তন সাপেক্ষে ইয়াৰ প্ৰয়োগ হব যিবিলাকনেকি অধিসূচনাত বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়ে আৰু এনে কোনো নিৰ্দেশ ভূতলক্ষী প্ৰভাৱ হোৱাকৈও দিব পাৰিব।]]

১৩। স্বায়ত্ত্ব শাসিত জিলা সম্বন্ধীয় প্ৰাক কলিত প্ৰাপ্তি আৰু ব্যয় বাৰ্ষিক বিত্তীয় বিৱৰণত পৃথককৈ দেখুৱাব লাগিব — * * * ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিত জমা হবলগীয়া বা তাৰ পৰা ব্যয় কৰিবলগীয়া কোনো স্বায়ত্ত্ব শাসিত জিলা সম্বন্ধীয় প্ৰাককলিত প্ৰাপ্তি আৰু ব্যয় সমূহ প্ৰথমে জিলা পৰিষদৰ আগত আলোচনাৰ বাবে দাঙি ধৰিব লাগিব আৰু তেনে আলোচনাৰ পিচত অনুচ্ছেদ ২০২ ৰ অধীনত ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলত দাখিল কৰিবৰ বাবে ৰাজ্যখনৰ বাৰ্ষিক বিত্তীয় বিৱৰণত পৃথককৈ দেখুৱাব লাগিব।

১। সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ চৰকাৰ (সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ (১৯৭১ৰ ৮৩)ৰ ধাৰা ১৩ৰ দ্বাৰা পূৰ্বৰ দফা ১২খৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (২৯-৪-৭২ৰ পৰা)।

২। উত্তৰ-পূৱ অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ (১৯৭১ৰ ৮১)ৰ ধাৰা ৭১(ব) আৰু অষ্টম অনুসূচী দ্বাৰা "অসম" পদ লোপ কৰা হৈছে (২১-১-৭২ তাংৰ পৰা)।

যষ্ঠ অনুসূচী

১৪। স্বায়ত্ত শাসিত জিলা আৰু স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চল সমূহৰ প্ৰশাসন সম্বন্ধে অনুসন্ধান কৰি প্ৰতিবেদন দিবৰ কাৰণে আয়োগৰ নিযুক্তি — (১) ৰাজ্যপালে যিকোনো সময়তে স্বায়ত্ত শাসিত জিলা বা স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চল সমূহৰ প্ৰশাসন সম্পৰ্কে এই অনুসূচীৰ দফা ১ ৰ উপদফা (৩) ৰ খণ্ড (গ), (ঘ), (ঙ) আৰু (চ) ত বিনিৰ্দিষ্ট বিষয় সমূহক অন্তৰ্ভুক্ত কৰি তেখেতে বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া যিকোনো বিষয় পৰীক্ষা কৰি প্ৰতিবেদন দিবৰ কাৰণে কোনো আয়োগ নিযুক্ত কৰিব পাৰে অথবা সাধাৰণতে ৰাজ্যখনৰ স্বায়ত্ত শাসিত জিলা আৰু স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চল সমূহৰ প্ৰশাসন সম্পৰ্কে অনুসন্ধান কৰি সময়ে সময়ে প্ৰতিবেদন দিবলৈ আৰু বিশেষকৈ —

- (ক) এনে জিলা বা অঞ্চল সমূহত শিক্ষা আৰু চিকিৎসাৰ সা-সুবিধা আৰু যোগাযোগৰ ব্যৱস্থা ;
- (খ) এনে জিলা আৰু অঞ্চলৰ সম্বন্ধত কোনো নতুন কিম্বা বিশেষ বিধানৰ আৱশ্যকতা, আৰু
- (গ) জিলা আৰু আঞ্চলিক পৰিষদ সমূহৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধি, নিয়মাৱলী আৰু বিনিয়ম সমূহৰ প্ৰশাসন ;

সম্পৰ্কে অনুসন্ধান কৰি প্ৰতিবেদন দিবলৈ কোনো আয়োগ নিযুক্ত কৰিব পাৰে আৰু এনে আয়োগৰ দ্বাৰা অনুসৰণীয় প্ৰক্ৰিয়া পৰিভাষিত কৰি দিব পাৰে।

(২) এনেকুৱা প্ৰত্যেক আয়োগৰ প্ৰতিবেদন ^১ [* * *] আৰু তাৰ ওপৰত ^২ [ৰাজ্যখনৰ চৰকাৰৰ] দ্বাৰা লবলৈ প্ৰস্তাৱ কৰা কাৰ্য্যব্যৱস্থা সম্বন্ধে এক ব্যাখ্যাত্মক জ্ঞাপন সহ সংশ্লিষ্ট মন্ত্ৰীয়ে ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলত দাখিল কৰিব।

(৩) মন্ত্ৰী সকলৰ মাজত ৰাজ্য চৰকাৰৰ কাৰ্য্যভাৰ বন্টন কৰোঁতে ৰাজ্যপালে তেখেতৰ কোনো এজন মন্ত্ৰীৰ ওপৰত বিশেষকৈ ৰাজ্যখনৰ স্বায়ত্ত শাসিত জিলা আৰু স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চল সমূহৰ কল্যাণৰ ভাৰ অৰ্পণ কৰিব পাৰে।

° ১৫। জিলা আৰু আঞ্চলিক পৰিষদ সমূহৰ কাৰ্য্য আৰু সংকল্প সমূহ বদ্ কৰণ বা নিলম্বিত কৰণ — (১) যদি যিকোনো সময়ত ৰাজ্যপালে এই বুলি সন্দেহ হয় যে কোনো জিলা বা আঞ্চলিক পৰিষদৰ কোনো কাৰ্য্যই বা সংকল্পই ভাৰতৰ নিৰাপত্তা বিপন্ন কৰাৰ সম্ভাৱনা আছে ^৩ [অথবা ই সাৰ্বজনিক শৃংখলাৰ পৰিপন্থী হোৱাৰ সম্ভাৱনা আছে] তেনেহলে ৰাজ্যপালে তেনে কাৰ্য্য বা সংকল্প বদ্ বা নিলম্বিত কৰিব পাৰে আৰু এনে ব্যৱস্থা (পৰিষদখন সাময়িক ভাৱে নিলম্বিত কৰা আৰু পৰিষদত ন্যস্ত হোৱা বা পৰিষদৰ দ্বাৰা প্ৰয়োগ কৰিব লগীয়া সকলো বা যিকোনো ক্ষমতা নিজৰ হাতলৈ অনাকে ধৰি) লব পাৰে যিবিলাক নেকি তেনে কাৰ্য্য সংঘটিত হোৱাত বা তাক চলি থাকিবলৈ দিয়াত অথবা তেনে সংকল্প কাৰ্য্যকৰী কৰাত বাধা আৰোপ কৰিবলৈ আৱশ্যকীয় বুলি ৰাজ্যপালে বিবেচনা কৰে।

(২) এই দফাৰ উপদফা (১) ৰ অধীনত ৰাজ্যপালে দিয়া যিকোনো আদেশ তেনে আদেশ দিয়াৰ কাৰণ সহ যথাসম্ভৱ শীঘ্ৰে ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলত দাখিল কৰিব লাগিব আৰু যদি ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা প্ৰতিসংহৰণ কৰা নহয় তেনেহলে যি তাৰিখে তেনে আদেশ দিয়া হয় সেই তাৰিখৰ পৰা বাৰমাহ কাললৈ বলবৎ হৈ থাকিব :

১। সংবিধানৰ ষষ্ঠ অনুসূচী (সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯৫ ৰ দ্বাৰা লোপ কৰা হৈছে।

২। উক্ত অধিনিয়মৰ উক্তধাৰা আৰু উক্ত অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'অসম চৰকাৰৰ পৰিৱৰ্ত্তে (২১-১-৭২ৰ পৰা) প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। সংবিধান ষষ্ঠ অনুসূচী (সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৮ (১৯৮৮ ৰ ৬৭) ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা দফা ১৫ ত্ৰিপুৰা আৰু মিজোৰাম ৰাজ্যত প্ৰয়োগ কৰোঁতে নিম্ন লিখিত ৰূপত সংশোধিত কৰা হৈছে:

(ক) প্ৰাৰম্ভিক ভাগত "ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা" শব্দাৱলীৰ বাবে "ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা" শব্দাৱলী প্ৰতিষ্ঠাপিত হব,

(খ) পৰস্কৃত লোপ কৰা হব।

৪। অসম পুনৰ্গঠন (মেঘালয়) অধিনিয়ম, ১৯৬৯ (১৯৬৯ ৰ ৫৫) ৰ ধাৰা ৭৪ আৰু চতুৰ্থ অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২-৪-৭০ ৰ পৰা) অন্তৰ্ভুক্তাপিত।

ষষ্ঠ অনুসূচী

পৰন্তু, যদি আৰু যিমানবাৰ ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ দ্বাৰা এনে আদেশ চলি থাকিবৰ বাবে অনুমোদন জনাই সংকল্প পাৰিত হয়, তেনেহলে সেই আদেশ যদিহে ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা ৰদ কৰা নহয়, যি তাৰিখে এই দফাৰ অধীনত অন্যথা বলবত নোহোৱা হ'লহেতেন সেই তাৰিখৰ পৰা অতিৰিক্ত বাৰমাহ কালৰ বাবে বলবত হৈ থাকিব।

১৬। কোনো জিলা বা আঞ্চলিক পৰিষদৰ বিঘটন — ১ [(১)] এই অনুসূচীৰ দফা ১৪ ৰ অধীনত নিযুক্ত কোনো আয়োগৰ চূপাৰিছ ক্ৰমে ৰাজ্যপালে সাৰ্বজনিক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা কোনো জিলা বা আঞ্চলিক পৰিষদ বিঘটন কৰাৰ আদেশ দিব পাৰে, আৰু —

(ক) পৰিষদখন পুনৰ্গঠনৰ বাবে তৎক্ষণাত নতুনকৈ সাধাৰণ নিৰ্বাচন পাতিবলৈ নিৰ্দেশ দিব পাৰে; অথবা

(খ) ৰাজ্যখনৰ বিধান মণ্ডলৰ পূৰ্বানুমোদন সাপেক্ষে, এনে পৰিষদৰ প্ৰাধিকাৰাধীন ক্ষেত্ৰৰ প্ৰশাসন অনধিক বাৰমাহ কালৰ বাবে নিজৰ হাতলৈ আনিব পাৰে বা তেনে ক্ষেত্ৰৰ প্ৰশাসন উক্ত দফাৰ অধীনত নিযুক্ত আয়োগৰ অধীনত বা তেখেতৰ দ্বাৰা যথোপযুক্ত বুলি বিবেচিত আন কোনো নিকায়ৰ অধীনত দিব পাৰে :

পৰন্তু যেতিয়া এই দফাৰ খণ্ড (ক) ৰ অধীনত কোনো আদেশ দিয়া হয় তেতিয়া ৰাজ্যপালে, নতুন সাধাৰণ নিৰ্বাচন অনুসৰি পৰিষদখন পুনৰ্গঠন নোহোৱালৈকে সেই প্ৰাসংগিক ক্ষেত্ৰৰ প্ৰশাসন সম্বন্ধে এই দফাৰ খণ্ড (খ) ত নিৰ্দেশিত ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিব পাৰে :

উপৰন্তু জিলা বা যথাস্থিতি আঞ্চলিক পৰিষদক ৰাজ্যখনৰ বিধান মণ্ডলৰ আগত তেওঁলোকৰ মতামত জনোৱাৰ সুযোগ নিদিয়াকৈ এই দফাৰ খণ্ড (খ)ৰ অধীনত কোনো ব্যৱস্থা গ্ৰহণ নকৰিব।

১। সংবিধান ষষ্ঠ অনুসূচী (সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৮ (১৯৮৮ ৰ ৬৭) ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা দফা ১৬ ত্ৰিপুৰা আৰু মিজোৰাম ৰাজ্যত প্ৰয়োগ কৰোঁতে নিম্নলিখিত ৰূপত সংশোধিত কৰা হৈছে:

(ক) উপদফা (১) ৰ খণ্ড (খ) ত থকা “ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ পূৰ্ব অনুমোদন সাপেক্ষে” শব্দাৱলী আৰু দ্বিতীয় পৰন্তুক লোপ কৰা হব;

(খ) উপদফা ৩ ৰ বাবে নিম্নলিখিত উপদফা প্ৰতিষ্ঠাপিত হব, অৰ্থাৎ :-

“(৩) এই দফাৰ উপদফা (১) বা উপদফা (২) ৰ অধীনত দিয়া প্ৰত্যেক আদেশ, ইয়াৰ কাৰণসহ, ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলত উপস্থাপিত কৰা হব ....”।

২। অসম পুনৰ্গঠন (মেঘালয়) অধিনিয়ম, ১৯৬৯ (১৯৬৯ ৰ ৫৫) ৰ ধাৰা ৭৪ আৰু চতুৰ্থ অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২-৪-১৯৭০ ৰ পৰা) দফা ১৬ ক ইয়াৰ উপদফা (১) ৰ ৰূপত পুনঃ সংখ্যাক্ত কৰা হৈছে।

যষ্ঠ অনুসূচী

[(২) যদি কোনো সময়ত ৰাজ্যপাল এই বুলি প্ৰতীয়মান হয় যে এনে অৱস্থাৰ উদ্ভৱ হৈছে যি অৱস্থাত এই অনুসূচীৰ উপবন্ধ সমূহ অনুসৰি কোনো স্বায়ত্ত শাসিত জিলা বা অঞ্চলৰ প্ৰশাসন চলাব নোৱাৰা হৈছে, তেনেহলে ৰাজ্যপালে সাৰ্বজনিক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা, জিলা পৰিষদত বা যথাস্থিতি, আঞ্চলিক পৰিষদত ন্যস্ত বা পৰিষদৰ দ্বাৰা প্ৰয়োগ কৰিব লগীয়া কৃত্য বা ক্ষমতা সমূহৰ সকলোবোৰ বা যিকোনোটা নিজৰ হাতলৈ নিব পাৰে আৰু এইবুলি ঘোষণা কৰিব পাৰে যে তেনে কৃত্য বা ক্ষমতা সমূহ অনধিক ছমাহ কালৰ বাবে তেখেতে সেই মৰ্মে বিনিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া ব্যক্তি বা প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা প্ৰয়োগযোগ্য হব :

পৰন্তু, ৰাজ্যপালে পুনৰ আদেশৰ দ্বাৰা প্ৰাথমিক আদেশৰ প্ৰৱৰ্ত্তন প্ৰত্যেক বাৰতে অনধিক ছমাহৰ বাবে বঢ়াই দিব পাৰে।

(৩) এই দফাৰ উপদফা (২) ৰ অধীনত দিয়া প্ৰত্যেক আদেশ তাৰ কাৰণ সহ ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলত দাখিল কৰিব লাগিব আৰু এনে আদেশ দিয়াৰ পিচত আৰম্ভ হোৱা ৰাজ্যিক বিধান মণ্ডলৰ বৈঠকৰ তাৰিখৰ পৰা ত্ৰিশ দিনৰ অন্তত ইয়াৰ প্ৰৱৰ্ত্তন নোহোৱা হব - যদিহে সেই কাল অন্ত হোৱাৰ আগতেই ৰাজ্যিক বিধান মণ্ডলে তাক অনুমোদন নকৰে।]

১৭। স্বায়ত্ত শাসিত জিলাত নিৰ্বাচন ক্ষেত্ৰ গঠন কৰোতে তেনে জিলাৰ পৰা ক্ষেত্ৰসমূহৰ বহিৰ্ভূতকৰণ — [অসমৰ বা মেঘালয়ৰ * [বা ত্ৰিপুৰা] বিধান মণ্ডললৈ] * [বা মিজোৰাম বিধান মণ্ডললৈ] নিৰ্বাচনৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে, ৰাজ্যপালে আদেশৰ দ্বাৰা ঘোষণা কৰিব পাৰে যে যথাস্থিতি * [অসম বা মেঘালয়] * [বা ত্ৰিপুৰা ৰাজ্যত] * [বা মিজোৰাম ৰাজ্যত] কোনো স্বায়ত্ত শাসিত জিলাৰ অন্তৰ্গত যিকোনো ক্ষেত্ৰ এনে জিলাৰ বাবে সংৰক্ষিত বিধান সভাৰ কোনো এক বা ততোধিক আসন পূৰণৰ বাবে গঠিত নিৰ্বাচন ক্ষেত্ৰৰ অংশবিশেষ নহব বৰং এনেদৰে সংৰক্ষিত নোহোৱা আৰু সেই আদেশত বিনিৰ্দিষ্ট বিধান সভাৰ এক বা ততোধিক আসন পূৰণৰ বাবে গঠিত নিৰ্বাচন ক্ষেত্ৰৰহে অংশবিশেষ হব।

* * * * *

১। অসম পুনৰ্গঠন (মেঘালয়) অধিনিয়ম, ১৯৬৯ (১৯৬৯ ৰ ৫৫) ৰ ধাৰা ৭৪ আৰু চতুৰ্থ অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২-৪-৭০ ৰ পৰা) অন্তঃস্থাপিত।

২। উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ (১৯৭১ ৰ ৮১) ৰ ধাৰা ৭১ (ৱা) আৰু অষ্টম অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২১-১-১৯৭২ ৰ পৰা) "অসমৰ বিধান সভা"ৰ বাবে প্ৰতিস্থাপিত।

৩। সংবিধান (উনপঞ্চাশত্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৪ ৰ ধাৰা ৪ ৰ দ্বাৰা (১-৪-১৯৮৫ ৰ পৰা) অন্তঃস্থাপিত।

৪। মিজোৰাম ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৮৬ (১৯৮৬ ৰ ৩৪) ৰ ধাৰা ৩৯ ৰ দ্বাৰা (২০-২-১৯৮৭ ৰ পৰা) অন্তঃস্থাপিত।

৫। উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ (১৯৭১ ৰ ৮১) ৰ ধাৰা ৭১ (ৱা) আৰু অষ্টম অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২১-১-১৯৭২ ৰ পৰা) অন্তঃস্থাপিত।

৬। উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ (১৯৭১ ৰ ৮১) ৰ ধাৰা ৭১ (ৱা) আৰু অষ্টম অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২১-১-১৯৭২ ৰ পৰা) দফা ১৮ লোপ কৰা হৈছে।

যষ্ঠ অনুসূচী

১৯। অন্তঃকালীন উপবন্ধ সমূহ — (১) এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ পিচতে যথাসম্ভৱ শীঘ্ৰে এই অনুসূচীৰ অধীনত ৰাজ্যখনৰ ভিতৰত থকা প্ৰত্যেকখন স্বায়ত্ত শাসিত জিলাৰ বাবে একোখন জিলা পৰিষদ গঠন কৰিবলৈ ৰাজ্যপালে ব্যৱস্থা লব আৰু কোনো এখন স্বায়ত্ত শাসিত জিলাৰ বাবে তেনেদৰে জিলা পৰিষদ গঠিত নোহোৱা পৰ্য্যন্ত তেনে জিলাৰ প্ৰশাসন ৰাজ্যপালৰ হাতত ন্যস্ত হব আৰু এনে জিলাৰ অন্তৰ্গত ক্ষেত্ৰ সমূহৰ প্ৰশাসনৰ বেলিকা এই অনুসূচীৰ পূৰ্বগামী উপবন্ধ সমূহৰ পৰিৱৰ্ত্তে নিম্নলিখিত উপবন্ধ সমূহ প্ৰয়োগ হব ; অৰ্থাৎ—

(ক) ৰাজ্যপালে যদিহে সাৰ্বজনিক অধিসূচনাৰ দ্বাৰা তেনে নিৰ্দেশ নিদিয়ে তেনেহলে সংসদৰ বা ৰাজ্যিক বিধান মণ্ডলৰ কোনো অধিনিয়ম তেনে ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ নহব ; আৰু কোনো অধিনিয়মৰ সম্বন্ধত ৰাজ্যপালে তেনে নিৰ্দেশ দিওঁতে এইদৰে নিৰ্দেশ দিব পাৰে যে সেই ক্ষেত্ৰত বা তাৰ কোনো ভাগত অধিনিয়মখন প্ৰয়োগ কৰোঁতে এনে ব্যতিক্ৰম বা সালসলনি সাপেক্ষে হব যিবিলাকনেকি ৰাজ্যপালে উচিত বুলি ভাবে ;

(খ) এনে কোনো ক্ষেত্ৰৰ শান্তি আৰু সুশাসনৰ অৰ্থে ৰাজ্যপালে বিনিয়ম প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে আৰু তেনেদৰে প্ৰণীত কোনো বিনিয়মে সংসদৰ বা ৰাজ্যখনৰ বিধান মণ্ডলৰ যিকোনো অধিনিয়ম অথবা তেনে ক্ষেত্ৰত তৎসময় প্ৰযোজ্য যিকোনো বিদ্যমান বিধি নিৰসিত বা সংশোধিত কৰিব পাৰে।

(২) এই দফাৰ উপদফা (১) ৰ খণ্ড (ক) ৰ অধীনত ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা দিয়া যিকোনো নিৰ্দেশ এনেদৰে দিব পাৰি যে তাৰ ভূতলক্ষী প্ৰভাৱ হব।

(৩) এই দফাৰ উপদফা (১) ৰ খণ্ড (খ) ৰ অধীনত প্ৰণীত সকলো বিনিয়ম লগে লগে ৰাষ্ট্ৰপতিলৈ পঠাব লাগিব আৰু তেখেতে তাত সন্মতি প্ৰদান নকৰা পৰ্য্যন্ত সেই বিনিয়ম সমূহৰ কোনো প্ৰভাৱ নহব।

২০। জনজাতীয় ক্ষেত্ৰ সমূহ — (১) তলত দিয়া তালিকাৰ ভাগ ১, ২^১ [২ক] আৰু ৩ ত বিনিৰ্দিষ্ট ক্ষেত্ৰসমূহ ক্ৰমান্বয়ে অসম ৰাজ্য, মেঘালয় ৰাজ্য^২ [ত্ৰিপুৰা ৰাজ্য] আৰু মিজোৰাম^৩ [ৰাজ্য] অন্তৰ্গত জনজাতীয় ক্ষেত্ৰ হব।

(২) ^৪ [তলৰ তালিকাৰ ভাগ ১, ভাগ ২ বা ভাগ ৩ ত থকা] কোনো জিলাৰ প্ৰতি থকা কোনো নিৰ্দেশ উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ ৰ ধাৰা ২ ৰ খণ্ড (খ)ৰ অধীনত নিয়ত তাৰিখৰ অব্যাহিত পূৰ্বে বিদ্যমান সেই নামৰ স্বায়ত্ত শাসিত জিলাত সমাবিষ্ট ক্ষেত্ৰ সমূহৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশ বুলি অৰ্থ কৰিব :

১। উত্তৰ-পূব অঞ্চল (পুনৰ্গঠন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ (১৯৭১ ৰ ৮১) ৰ ধাৰা ৭১ (ঝ) আৰু অষ্টম অনুসূচীৰ দ্বাৰা (২১-১-৭২ ৰ পৰা) দফা ২০ আৰু ২০ক ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। সংবিধান (উনপঞ্চাশত্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৪ ৰ ধাৰা ৪ ৰ দ্বাৰা (১-৪-১৯৮৫ ৰ পৰা) অস্তিত্বস্থাপিত।

৩। মিজোৰাম ৰাজ্য অধিনিয়ম, ১৯৮৬ (১৯৮৬ ৰ ৩৪) ৰ ধাৰা ৩৯ ৰ দ্বাৰা (২০-২-১৯৮৭ ৰ পৰা) “সংঘ ৰাজ্য ক্ষেত্ৰ” ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৪। সংবিধান (উনপঞ্চাশত্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৪ ৰ ধাৰা ৪ ৰ দ্বাৰা (১-৪-১৯৮৫ ৰ পৰা) “তলৰ তালিকাত থকা” ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

ষষ্ঠ অনুসূচী

পৰন্তু, এই অনুসূচীৰ দফা ৩ ৰ উপদফা (১) ৰ খণ্ড (ঙ) আৰু (চ), দফা ৪, দফা ৫, দফা ৬ দফা ৮ ৰ উপদফা (২), উপদফা (৩) ৰ খণ্ড (ক), (খ) আৰু (ঘ) আৰু উপদফা (৪), আৰু দফা ১০ ৰ উপদফা (২) ৰ খণ্ড (ঘ) ৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে চিলং পৌৰসভাত সমাবিষ্ট থকা ক্ষেত্ৰৰ কোনো ভাগ * [খাছীয়া পাহাৰ জিলাৰ] অন্তৰ্গত বুলি গণ্য কৰা নহব।

[(৩) তলৰ তালিকাৰ ভাগ ২ ক ত “ত্ৰিপুৰা জনজাতি অঞ্চলৰ জিলা”ৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশক ত্ৰিপুৰা জনজাতি অঞ্চল সমূহৰ স্বায়ত্ত শাসিত জিলা পৰিষদ অধিনিয়ম, ১৯৭৯ ৰ প্ৰথম অনুসূচীত বিনিৰ্দিষ্ট জনজাতি অঞ্চলেৰে গঠিত ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশ বুলি অৰ্থ কৰা হব।]

তালিকা

ভাগ - ১

১। উত্তৰ কাছাৰ পাহাৰ জিলা।

২। * [কাৰ্বি আংলং জিলা]

ভাগ - ২

* [১। খাছীয়া পাহাৰ জিলা।

২। জয়ন্তীয়া পাহাৰ জিলা।]

৩। গাৰোপাহাৰ জিলা।

* [ভাগ - ২ক

ত্ৰিপুৰা জনজাতি অঞ্চল সমূহৰ জিলা]

ভাগ - ৩

* * * * *

* [১। চাকমা জিলা।

* [২। মাৰা জিলা।

৩। লই জিলা]]

১। মেঘালয় চৰকাৰ অধিসূচনা নং ডি, চি, এ, ৩১/৭২/১১, তাং ১৪ জুন, ১৯৭৩, মেঘালয় ৰাজপত্ৰ, ভাগ V ক, তাৰিখ ২৩/৬/১৯৭৩, পৃষ্ঠা ২০০ ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। অসম চৰকাৰৰ ১৪/১০/১৯৭৬ তাংৰ অধিসূচনা নং টি, এ, ডি/ আৰ/ ১১৫/৭৪/৪৭ ৰ দ্বাৰা “মিকিৰ পাহাৰ জিলাৰ” বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। সংবিধান (উনপঞ্চাশত্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৪ ৰ ধাৰা ৪ ৰ দ্বাৰা (১-৪-১৯৮৫ৰ পৰা) অন্তঃস্থাপিত।

৪। সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ শাসন (সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ (১৯৭১ ৰ ৮৩) ৰ ধাৰা ১৩ ৰ দ্বাৰা (২৯-৪-১৯৭২ ৰ পৰা) “মিজো জিলা” শব্দাৱলী লোপ কৰা হৈছে।

৫। মিজোৰাম ৰাজপত্ৰ, ১৯৭২, তাৰিখ ৫ মে, ১৯৭২, খণ্ড ১ ভাগ II পৃষ্ঠা ১৭ ত প্ৰকাশিত, মিজোৰাম জিলা পৰিষদ (বিবিধ উপবন্ধ) আদেশ, ১৯৭২ ৰ দ্বাৰা (২৯-৪-১৯৭২ ৰ পৰা) অন্তঃস্থাপিত।

৬। সংবিধান ষষ্ঠ অনুসূচী (সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৮ (১৯৮৮ ৰ ৬৭) ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা ক্ৰমিক নং ২ আৰু ৩ আৰু তাৰ লগত সম্বন্ধিত প্ৰবিষ্টি সমূহৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

ষষ্ঠ অনুসূচী

১[২০ক। মিজো জিলা পৰিষদৰ বিষটন — (১) এই অনুসূচীত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, বিহিত তাৰিখৰ অব্যবহিত পূৰ্বে বিদ্যমান মিজো জিলাৰ জিলা পৰিষদখন (ইয়াৰ পিচত মিজো জিলা পৰিষদ বুলি উল্লিখিত) বিঘটিত হ'ব আৰু বিদ্যমান হৈ নাথাকিব।

(২) মিজোৰাম সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ প্ৰশাসকে এক বা ততোধিক আদেশৰ দ্বাৰা নিম্নোক্ত বিষয় সমূহৰ সকলোবোৰ বা যিকোনোটোৰ সম্বন্ধত উপবন্ধ কৰিব পাৰে; যেনে :—

- (ক) মিজো জিলা পৰিষদ বিভৱ, অধিকাৰ আৰু দায়িত্ব সমূহ (যাৰ অন্তৰ্গত পৰিষদৰ দ্বাৰা সম্পাদিত কোনো সংবিদাৰ অধীনত থকা অধিকাৰ আৰু দায়িত্ব সমূহো হ'ব) সম্পূৰ্ণতঃ অথবা ভাগতঃ সংঘলৈ বা আন যিকোনো প্ৰাধিকাৰীলৈ হস্তান্তৰণ কৰাৰ সম্বন্ধত ;
- (খ) মিজো জিলা পৰিষদ পক্ষভুক্ত থকা কোনো বিধিক কাৰ্য্যবাহীত মিজো জিলা পৰিষদৰ পৰিবৰ্ত্তে সংঘক বা আন যিকোনো প্ৰাধিকাৰীক পক্ষভুক্ত কৰা অথবা সংঘ বা আন যিকোনো প্ৰাধিকাৰীক পক্ষ হিচাপে যোগ দিয়াৰ সম্বন্ধত ;
- (গ) মিজো জিলা পৰিষদৰ কোনো কৰ্মচাৰীক সংঘ বা আন যিকোনো প্ৰাধিকাৰীৰ অধীনলৈ স্থানান্তৰণ কৰা অথবা তেওঁলোকৰ দ্বাৰা পুনৰ্নিয়োজন কৰা, এনে স্থানান্তৰণ বা পুনৰ্নিয়োজনৰ পিচত এনে কৰ্মচাৰী সকলৰ প্ৰতি প্ৰযোজ্য সেৱাৰ নিৰ্বন্ধন আৰু চৰ্ত্ত সমূহৰ সম্বন্ধত;
- (ঘ) মিজো জিলা পৰিষদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত আৰু পৰিষদ বিষটন হোৱাৰ অব্যবহিত পূৰ্বে বলবৎ হৈ থকা বিধি সমূহ, সক্ষম বিধান মণ্ডল বা আন কোনো সক্ষম প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা পৰিৱৰ্ত্তন, নিৰসন বা সংশোধন নকৰা পৰ্য্যন্ত প্ৰশাসকে এই মৰ্মে নিৰসনৰ দ্বাৰা বা সংশোধনৰ দ্বাৰা কৰা কোনো অনুকূলন বা সালসলনি সাপেক্ষে প্ৰৱৰ্ত্তিত হৈ থাকিবলৈ দিয়াৰ সম্বন্ধত ;
- (ঙ) এনে আনুষংগিক, পাৰিণামিক আৰু অনুপূৰক বিষয় সমূহৰ সম্বন্ধত যিবিলাকনেকি প্ৰশাসকে আৱশ্যকীয় বুলি বিবেচনা কৰে।

স্পষ্টীকৰণ — এই অনুসূচীৰ এই দফাত আৰু দফা ২০ খ ত “বিহিত তাৰিখ” পদে সেই তাৰিখক বুজাব যি তাৰিখে সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ শাসন অধিনিয়ম, ১৯৬৩ ৰ অধীনত আৰু তাৰ উপবন্ধ অনুসাৰে মিজোৰাম সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ বিধান সভা সম্যক ৰূপে গঠন কৰা হ'ব।

২[২০ খ। মিজোৰাম সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চল সমূহ স্বায়ত্ত শাসিত জিলা হোৱা আৰু তাৰ পাৰিণামিক অন্তৰ্গত উপবন্ধ সমূহ — (১) এই অনুসূচীত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, —

১। সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ শাসন (সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭১ (১৯৭১ ৰ ৮৩) ৰ ধাৰা ১৩ ৰ দ্বাৰা (২৯-৪-১৯৭২ ৰ পৰা) দফা ২০ ক-ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। সংবিধান ষষ্ঠ অনুসূচী (সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৮ (১৯৮৮ ৰ ৬৭) ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা ত্ৰিপুৰা আৰু মিজোৰাম ৰাজ্যত প্ৰয়োগ কৰাত দফা ২০ খ-ৰ পিচত নিম্নলিখিত দফা অন্তৰ্গত স্থাপিত কৰা হৈছে, অৰ্থাৎ :-

“২০ খখ। ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা তেওঁৰ কৃত্যসমূহৰ নিৰ্বহণত স্ববিবেচনামূলক ক্ষমতা সমূহৰ প্ৰয়োগ - ৰাজ্যপালে, এই অনুসূচীৰ দফা ১ ৰ উপদফা (২) আৰু উপদফা (৩), দফা ২ ৰ উপদফা (১) আৰু উপদফা (৭), দফা ৩ ৰ উপদফা (৩) দফা ৫, দফা ৬ ৰ উপদফা (১), দফা ৭ ৰ উপদফা (২), দফা ৯ ৰ উপদফা (৩) দফা ১৪ ৰ উপদফা (১) দফা ১৫ ৰ উপদফা (১) আৰু দফা ১৬ ৰ উপদফা (১) আৰু উপদফা (২) ৰ অধীনত তেওঁৰ কৃত্য সমূহৰ নিৰ্বহণত মন্ত্ৰী পৰিষদৰ সৈতে আৰু যদি তেওঁ এইটো উচিত বিবেচনা কৰে, তেতিয়া সংশ্লিষ্ট জিলা পৰিষদ আৰু আঞ্চলিক পৰিষদৰ লগত পৰামৰ্শ কৰাৰ পিচত এনে কাৰ্য্য কৰিব যিটো তেওঁ স্ববিবেকানুসাৰে আৱশ্যক বিবেচনা কৰে।

যষ্ঠ অনুসূচী

- (ক) মিজোৰাম সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত বিহিত তাৰিখৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে বিদ্যমান প্ৰত্যেকটো স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চল সেই তাৰিখত আৰু সেই তাৰিখৰ পৰা সেই সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ একোখন স্বায়ত্ত শাসিত জিলা হ'ব (ইয়াৰ পিচত তৎস্থানীয় নতুন জিলা বুলি উল্লিখিত) আৰু তাৰ প্ৰশাসকে এক বা ততোধিক আদেশৰ দ্বাৰা নিৰ্দেশ দিব পাৰে যে এই অনুসূচীৰ দফা ২০ ত (সেই দফাত সংলগ্ন তালিকাৰ ভাগ ৩ ক অন্তৰ্গত কৰি) এনে পাৰিণামিক সংশোধন কৰা হ'ব যিবোলাক এই খণ্ডৰ উপবন্ধ সমূহ প্ৰভাৱী কৰিবলৈ আৱশ্যক হয় আৰু তাৰ পিচত উক্ত দফা আৰু উক্ত ভাগ- ৩ তদনুসাৰ সংশোধিত হোৱা বুলি গণ্য কৰা হ'ব।
- (খ) মিজোৰাম সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত বিহিত তাৰিখৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে বিদ্যমান কোনো স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চলৰ প্ৰত্যেকখন আঞ্চলিক পৰিষদ (ইয়াৰ পিচত বিদ্যমান আঞ্চলিক পৰিষদ বুলি উল্লিখিত) সেই তাৰিখত আৰু সেই তাৰিখৰ পৰা আৰু তৎস্থানীয় নতুন জিলাখনৰ বাবে জিলা পৰিষদ এখন গঠন নকৰা পৰ্য্যন্ত সেই জিলাখনৰ জিলা পৰিষদ বুলি গণ্য কৰা হ'ব (ইয়াৰ পিচত তৎস্থানীয় নতুন জিলা পৰিষদ বুলি উল্লিখিত)।
- (২) কোনো বিদ্যমান আঞ্চলিক পৰিষদৰ নিৰ্বাচিত বা মনোনীত প্ৰত্যেকজন সদস্য তৎস্থানীয় নতুন জিলা পৰিষদলৈ নিৰ্বাচিত বা যথাস্থিতি, মনোনীত বুলি গণ্য কৰা হ'ব আৰু এই অনুসূচীৰ অধীনত তৎস্থানীয় নতুন জিলাখনৰ বাবে জিলা পৰিষদ এখন গঠিত নোহোৱা পৰ্য্যন্ত পদ ধাৰণ কৰি থাকিব।
- (৩) তৎস্থানীয় নতুন জিলা পৰিষদৰ দ্বাৰা এই অনুসূচীৰ দফা ২ ৰ উপদফা (৭) আৰু দফা ৪ ৰ উপদফা (৪) ৰ অধীনত নিয়মাবলী প্ৰণয়ন নকৰা পৰ্য্যন্ত, উক্ত উপবন্ধ সমূহৰ অধীনত বিদ্যমান আঞ্চলিক পৰিষদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত আৰু বিহিত তাৰিখৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে বলবত্ থকা নিয়মাবলী তৎস্থানীয় নতুন জিলা পৰিষদৰ সম্বন্ধত এনে অনুকূলন বা সাল-সলনি সাপেক্ষে প্ৰভাৱী হ'ব যিবোলাকেনেকি মিজোৰাম সংঘ ৰাজ্য ক্ষেত্ৰৰ প্ৰশাসকে তেনে নিয়মাবলীত কৰিব খোজে।
- (৪) মিজোৰাম সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ প্ৰশাসকে এক বা ততোধিক আদেশৰ দ্বাৰা নিম্নোক্ত বিষয় সমূহৰ সকলোবোৰ বা যিকোনোটাৰ সম্বন্ধত উপবন্ধ কৰিব পাৰে, যেনে —
- (ক) বিদ্যমান আঞ্চলিক পৰিষদৰ বিভিন্ন, অধিকাৰ আৰু দায়িত্ব সমূহ (যাৰ অন্তৰ্গত পৰিষদৰ দ্বাৰা সম্পাদিত কোনো সংবিদ্যৰ অধীনত থকা অধিকাৰ আৰু দায়িত্ব সমূহো হ'ব) সম্পূৰ্ণতঃ অথবা ভাগতঃ তৎস্থানীয় নতুন জিলা পৰিষদলৈ হস্তান্তৰ কৰাৰ সম্বন্ধত;
- (খ) বিদ্যমান আঞ্চলিক পৰিষদ পক্ষভুক্ত থকা কোনো বিধিক কাৰ্য্যবাহীত বিদ্যমান আঞ্চলিক পৰিষদৰ পৰিৱৰ্ত্তে তৎস্থানীয় নতুন জিলা পৰিষদক পক্ষভুক্ত কৰাৰ সম্বন্ধত;
- (গ) বিদ্যমান আঞ্চলিক পৰিষদৰ কোনো কৰ্মচাৰীক তৎস্থানীয় নতুন জিলা পৰিষদলৈ স্থানান্তৰণ কৰা অথবা নতুন জিলা পৰিষদৰ দ্বাৰা পুনৰ্নিয়োগন কৰা, এনে স্থানান্তৰণ বা পুনৰ্নিয়োগনৰ পিচত এনে কৰ্মচাৰী সকলৰ প্ৰতি প্ৰযোজ্য সেৱাৰ নিৰ্বন্ধন আৰু চৰ্ত্ত সমূহৰ সম্বন্ধত;
- (ঘ) বিদ্যমান আঞ্চলিক পৰিষদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত আৰু বিহিত তাৰিখৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে বলবৎ হৈ থকা কোনো বিধি সমূহ, সক্ষম বিধান মণ্ডল বা আনকোনো সক্ষম প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা পৰিৱৰ্ত্তন, নিৰসন বা সংশোধন নকৰা পৰ্য্যন্ত প্ৰশাসকে এই মৰ্মে নিৰসনৰ দ্বাৰা বা সংশোধনৰ দ্বাৰা কৰা কোনো অনুকূলন বা সালসলনি সাপেক্ষে প্ৰতিষ্ঠিত হৈ থাকিবলৈ দিয়াৰ সম্বন্ধত;
- (ঙ) এনে আনুষংগিক, পাৰিণামিক আৰু অনুপূৰক বিষয় সমূহৰ সম্বন্ধত যি বিলাকেনেকি প্ৰশাসকে আৱশ্যকীয় বিবেচনা কৰে।

যষ্ঠ অনুসূচী

১[২০ খ ক। কৃত্য নিৰ্বহনত ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা স্ববিবেচনামূলক ক্ষমতাৰলীৰ প্ৰয়োগ — ৰাজ্যপালে এই অনুসূচীৰ দফা ১ ৰ উপদফা (২) আৰু (৩), উপদফা (১), (৬) প্ৰথম পৰ্যন্তক বৰ্হিত্ব কৰি, উপদফা (৬ক) আৰু দফা ২ ৰ উপদফা (৭), দফা ৩ ৰ উপদফা (৩), দফা ৪ ৰ উপদফা ৪, দফা ৫, দফা ৬ ৰ উপদফা (১), দফা ৭ ৰ উপদফা (২), দফা ৮ ৰ উপদফা (৪), দফা ৯ ৰ উপদফা (৩), দফা ১০ ৰ উপদফা (৩), দফা ১৪ ৰ উপদফা (১), দফা ১৫ ৰ উপদফা (১) আৰু দফা ১৬ ৰ উপদফা (১) আৰু (২) ৰ অধীনত কৃত্য সমূহ নিৰ্বহন কৰোতে মন্ত্ৰী পৰিষদ আৰু যথাস্থিতি উত্তৰ কাছাৰ পাৰ্বত্য স্বায়ত্ত শাসিত পৰিষদ বা কাৰ্বি আংলং স্বায়ত্ত শাসিত পৰিষদৰ সৈতে পৰামৰ্শ কৰাৰ পিচত তেওঁৰ স্ববিবেচনানুযায়ী প্ৰয়োজনীয় বুলি বিবেচনা কৰা তেনে ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিব।]

২০ গ। নিৰ্ৰচন — এই সম্পৰ্কে কৰা হোৱা কোনো উপবন্ধ সাপেক্ষে এই অনুসূচীৰ উপবন্ধসমূহ মিজোৰাম সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগৰ বেলিকা এনেদৰে প্ৰভাৱী হ'ব —

(১) যেন ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপাল আৰু চৰকাৰৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশে অনুচ্ছেদ ২৩৯ৰ অধীনত নিযুক্ত সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ প্ৰশাসকৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশ বুজায়, ৰাজ্যৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশে ('ৰাজ্যখনৰ চৰকাৰ' এই শব্দৰ ব্যতিৰেকে) মিজোৰাম সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশ বুজায় আৰু ৰাজ্য বিধান মণ্ডলৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশে মিজোৰাম সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ বিধান সভাৰ প্ৰতি থকা নিৰ্দেশ বুজায়;

(২) যেন —

(ক) দফা ৪ৰ উপদফা (৫)ত সংশ্লিষ্ট ৰাজ্যখনৰ চৰকাৰৰ লগত পৰামৰ্শ কৰাৰ বাবে থকা উপবন্ধ লোপ কৰা হৈছে;

(খ) দফা ৬ ৰ উপদফা (২) ত থকা "যি পৰ্য্যন্ত ৰাজ্যখনৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা বিস্তৃত আছে" এই কথা খিনিৰ পৰিৱৰ্ত্তে "যিবিলাকৰ সম্বন্ধত মিজোৰাম সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ বিধান সভাৰ বিধি প্ৰণয়ন ক্ষমতা আছে" এই কথাখিনি প্ৰতিস্থাপিত কৰা হৈছে।

(গ) দফা ১৩ ত থকা 'অনুচ্ছেদ ২০২ ৰ অধীনত' এই কথাখিনি লোপ কৰা হৈছে।]

২১। অনুসূচীৰ সংশোধন — (১) সংসদে সময়ে সময়ে বিধিৰ দ্বাৰা এই অনুসূচীৰ উপবন্ধ সমূহৰ যিকোনোটা সংযোজন, পৰিৱৰ্ত্তন বা নিৰসনৰ ৰূপত সংশোধন কৰিব পাৰে আৰু যেতিয়া এই অনুসূচী তেনেদৰে সংশোধিত হয় তেতিয়া এই সংবিধানত থকা অনুসূচীৰ প্ৰতি থকা কোনো নিৰ্দেশক এনেদৰে সংশোধিত এনে অনুসূচীৰ প্ৰতি এই নিৰ্দেশ বুলি অৰ্থ কৰা হ'ব।

(২) এই দফাৰ উপদফা (১) ত উল্লিখিত এনে কোনো বিধি, অনুচ্ছেদ ৩৬৮ ৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে এই সংবিধানৰ সংশোধন বুলি গণ্য কৰা নহ'ব।

সপ্তম অনুসূচী

[অনুচ্ছেদ ২৪৬]

সূচী - ১- সংঘ - সূচী

১। প্রতিবন্ধকতা বাবে প্রস্তুতি আৰু যুদ্ধৰ সময়ত যুদ্ধৰ পৰিচালনাত আৰু যুদ্ধৰ সমাপ্তিৰ পিচত সফলতা পূৰ্বক সৈন্য বিনিয়োজনত সহায়ক হব পৰা এনে সকলো কাৰ্য্যক অন্তর্ভুক্ত কৰি ভাৰত আৰু ইয়াৰ প্ৰত্যেক ভাগৰ প্রতিবন্ধকতা।

২। নৌ, স্থল আৰু বিমান বাহিনী, সংঘৰ আন কোনো সশস্ত্ৰ বাহিনী।

৩। ২ ক। সংঘৰ কোনো সশস্ত্ৰ বাহিনীক বা সংঘৰ নিয়ন্ত্ৰণাধীন আন কোনো বাহিনী বা তাৰ কোনো কন্টিন্জেন্ট বা যুনিটক কোনো ৰাজ্যত অসামৰিক শক্তিক সহায় কৰিবলৈ অভিনিয়োজন ; এনে অভিনিয়োজনৰ কালত এনে বাহিনীৰ সদস্যসকলৰ ক্ষমতা, অধিকাৰিতা, বিশেষাধিকাৰ আৰু দায়িত্ব।

৩। সেনানিবাস অঞ্চল সমূহৰ পৰিসীমান, তেনে অঞ্চল সমূহত স্থানীয় স্বায়ত্ত শাসন, সেই অঞ্চল সমূহৰ ভিতৰত সেনা-নিবাস প্ৰাধিকাৰীৰ গঠন আৰু ক্ষমতা, আৰু তেনে অঞ্চল সমূহত (ঘৰ-ভাড়া নিয়ন্ত্ৰণকে ধৰি) নিবাস গৃহৰ বিনিয়ম।

৪। নৌ, স্থল আৰু বিমান বাহিনীৰ কাৰখানা।

৫। অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ, আগুয়াস্ত্ৰ, গোলা-বাৰুদ আৰু বিস্ফোৰক সমূহ।

৬। পৰমাণু শক্তি আৰু ইয়াৰ উৎপাদনৰ বাবে আৱশ্যকীয় খনিজ সম্পদ সমূহ।

৭। প্রতিবন্ধকতাৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে অথবা যুদ্ধ পৰিচালনাৰ বাবে সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা আৱশ্যকীয় বুলি ঘোষণা কৰা উদ্যোগ সমূহ।

৮। কেন্দ্ৰীয় গুপ্তবাহী আৰু অনুসন্ধান ব্যুৰো।

৯। প্রতিবন্ধকতা, বৈদেশিক বিষয় অথবা ভাৰতৰ সুৰক্ষা সম্বন্ধীয় কাৰণত নিবাৰক নিৰোধ, এনেদৰে নিৰুদ্ধ ব্যক্তিসকল।

১০। বৈদেশিক বিষয় সমূহ ; কোনো বিদেশী ৰাষ্ট্ৰৰ লগত কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ সম্বন্ধ ঘটাব পৰা সকলো বিষয়।

১১। ৰাজনয়িক, কনচিউলাৰ আৰু বেপাৰ সম্বন্ধীয় প্ৰতিনিধিত্ব।

১২। সংযুক্ত ৰাষ্ট্ৰসংঘ।

১৩। অন্তৰাষ্ট্ৰীয় সন্মিলন, সংস্থা আৰু অন্যান্য নিকায় সমূহত ভাগ লোৱা আৰু তাত লোৱা সিদ্ধান্ত সমূহৰ কাৰ্য্যাৱয়ন।

১৪। বিদেশী ৰাষ্ট্ৰৰ লগত সন্ধি আৰু কৰাৰ সম্পাদন কৰা আৰু বিদেশী ৰাষ্ট্ৰৰ লগত কৰা হোৱা সন্ধি, কৰাৰ আৰু অভিসময় সমূহৰ কাৰ্য্যাৱয়ন।

১৫। যুদ্ধ আৰু শান্তি।

১৬। বৈদেশিক ক্ষেত্ৰাধিকাৰ।

১৭। নাগৰিকত্ব, দেশীয়কৰণ আৰু অন্যদেশীয় ব্যক্তি সকল।

১৮। প্ৰত্যাৰ্পণ।

১৯। ভাৰতত প্ৰবেশ আৰু ভাৰতৰ পৰা উত্ৰপ্ৰবাস আৰু বহিষ্কাৰ ; পাৰ-পত্ৰ আৰু ভিচা।

২০। ভাৰতৰ বাহিৰৰ স্থানলৈ তীৰ্থযাত্ৰা।

২১। মহা সমুদ্ৰ বা আকাশত সংঘটিত জলদস্যুতা আৰু অপৰাধ; ৰাষ্ট্ৰ সমূহৰ বিধিৰ বিৰুদ্ধে স্থল বা মহাসমুদ্ৰ বা আকাশত কৰা অপৰাধ সমূহ।

২২। ৰেল।

১। সংবিধান (দ্বাচত্বাবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৫৭ ৰ দ্বাৰা অন্তর্ভুক্ত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

সপ্তম অনুসূচী

২৩। সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত ৰাষ্ট্ৰীয় ৰাজপথ বুলি ঘোষিত ৰাজপথ সমূহ।

২৪। সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা ৰাষ্ট্ৰীয় জলপথ বুলি ঘোষণা কৰা অন্তৰ্দেশীয় জলপথত যন্ত্ৰ-চালিত জলযান সঞ্চালকীয় পোত পৰিবহণ আৰু নৌ-পৰিবহণ ; তেনে জল পথবোৰৰ পথ-নিয়ম।

২৫। জোৱাৰ জনত পোত-পৰিবহণ আৰু নৌ-পৰিবহণক অন্তৰ্গত কৰি সমুদ্ৰ পোত পৰিবহণ আৰু নৌ-পৰিবহণ, বাণিজ্যিক পোতৰ শিক্ষা আৰু প্ৰশিক্ষণৰ ব্যৱস্থা আৰু ৰাজ্য সমূহ আৰু অন্যান্য অভিকৰণ সমূহে ব্যৱস্থা কৰা এনে শিক্ষাৰ আৰু প্ৰশিক্ষণৰ বিনিয়ম।

২৬। আলোক স্তম্ভ সমূহ-যাৰ অন্তৰ্গত আলোক পোত, আলোক সংকেট আৰু পোত পৰিবহণ আৰু বিমানৰ সুৰক্ষাৰ বাবে কৰা অন্যান্য ব্যৱস্থা সমূহে হব।

২৭। সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধি বা কোনো বৰ্তমান বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত প্ৰধান বন্দৰ বুলি ঘোষিত বন্দৰ সমূহ-যাৰ অন্তৰ্গত সেই বন্দৰ সমূহৰ পৰিসীমান, আৰু তাৰ বন্দৰ প্ৰাধিকাৰী সমূহৰ গঠন আৰু ক্ষমতা সমূহে হব।

২৮। বন্দৰ নিৰ্বোধন (কোৱাৰ্ণ্টাইন) যাৰ অন্তৰ্গত তাৰ লগত সন্নিবিষ্ট চিকিৎসালয় সমূহে হব; নাবিক আৰু সামুদ্ৰিক চিকিৎসালয় সমূহ।

২৯। বিমান পথ, বিমান আৰু বিমান পৰিবহণ, বিমান ঘাটৰ ব্যৱস্থা, বিমান যাতায়ত আৰু বিমান ঘাটৰ বিনিয়ম আৰু সংগঠন; বৈমানিক শিক্ষা আৰু প্ৰশিক্ষণৰ বাবে ব্যৱস্থা আৰু ৰাজ্য সমূহে আৰু অন্যান্য অভিকৰণ সমূহে ব্যৱস্থা কৰা এনে শিক্ষাৰ আৰু প্ৰশিক্ষণৰ বিনিয়ম।

৩০। বেলপথেৰে, সমুদ্ৰেৰে বা বিমানেৰে, অথবা যন্ত্ৰচালিত জল যানেৰে ৰাষ্ট্ৰীয় জলপথেৰে যাত্ৰী আৰু বয়-বস্তু বহন।

৩১। ডাক আৰু তাঁৰ, টেলিফোন, বেতাঁৰ, প্ৰসাৰণ আৰু তেনে ধৰণৰ আন যোগাযোগ ব্যৱস্থা।

৩২। সংঘৰ সম্পত্তি আৰু তাৰ পৰা পোৱা ৰাজস্ব, কিন্তু * * * * কোনো এখন ৰাজ্যত অৱস্থিত সম্পত্তিৰ সন্মত, সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা অন্যথা উপবন্ধিত নকৰা পৰ্য্যন্ত সেই ৰাজ্যৰ বিধান সাপেক্ষে।

* * * * *

৩৪। দেশীয় ৰাজ্য সমূহৰ শাসক সকলৰ সম্পদাৰ বাবে প্ৰতিপালক অধিকৰণ।

৩৫। সংঘৰ ৰাষ্ট্ৰ-ঋণ।

৩৬। চলিত মুদ্ৰা, টকা নিৰ্মাণ আৰু বৈধমুদ্ৰা, বিদেশী মুদ্ৰা বিনিময়।

৩৭। বিদেশী ঋণ।

৩৮। ভাৰতীয় বিজাৰ্ড বেংক।

৩৯। ডাকঘৰ সঞ্চয় বেংক।

৪০। ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা বা কোনো ৰাজ্য চৰকাৰৰ দ্বাৰা আয়োজিত লটাৰী সমূহ।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৯ ধাৰা আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা 'প্ৰথম অনুসূচীৰ ক ভাগত বা খ ভাগত বিনিৰ্দিষ্ট' এই কথাখিনি লোপ কৰা হৈছে।

২। উক্ত অধিনিয়মৰ ২৬ ধাৰাৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠিত ৩৩ লোপ কৰা হৈছে।

সপ্তম অনুসূচী

৪১। বিদেশী ৰাষ্ট্ৰৰ সৈতে বেপাৰ-বাণিজ্য, শুল্ক সীমান্তৰ সিপাৰে কৰা আমদানি আৰু ৰপ্তানি ; শুল্ক সীমান্তৰ পৰিনিশ্চয়।

৪২। অন্তৰাজ্যিক বেপাৰ-বাণিজ্য।

৪৩। বেংকিং, বীমা আৰু বিত্তীয় নিগমকে ধৰি কিন্তু সমবায় সমিতি সমূহক বাদ দি আন বেপেৰুৱা নিগম সমূহৰ নিগমন, বিনিয়মন আৰু পৰিসমাপন।

৪৪। একেখন ৰাজ্যতে সীমাবদ্ধ হৈ নথকা উদ্দেশ্যে হোৱা নিগম সমূহৰ নিগমন, বিনিয়মন আৰু পৰিসমাপন-লাগিলে সেইবোৰে বেপাৰ কৰকেই বা নকৰকেই কিন্তু বিশ্ববিদ্যালয় সমূহ ইয়াৰ অন্তৰ্গত নহব।

৪৫। বেংকিং।

৪৬। বিনিয়ম-পত্ৰ, চেক, বচন-পত্ৰ আৰু এনে ধৰণৰ অন্যান্য লেখ্য সমূহ।

৪৭। বীমা।

৪৮। ষ্টক একচেঞ্জ আৰু ভবিষ্যত বজাৰ।

৪৯। পেটেণ্টচ, আৱিষ্কাৰ আৰু ডিজাইন সমূহ ; প্ৰতিলিপ্যাধিকাৰ, বেপাৰ-চিহ্ন আৰু পণ্যদ্রব্য-চিহ্ন।

৫০। ওজন আৰু মাপৰ মান স্থাপন।

৫১। ভাৰতৰ বাহিৰলৈ ৰপ্তানি হবলগীয়া বা এখন ৰাজ্যৰ পৰা আন এখনলৈ পৰিবহণ কৰিবলগীয়া বস্তুৰ গুণৰ মান স্থাপন।

৫২। উদ্যোগ সমূহ, যিবিলাকৰ নিয়ন্ত্ৰণ লোক স্বার্থৰ খাতিৰত সংঘৰ দ্বাৰা হোৱা সমীচীন বুলি সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা ঘোষিত কৰে।

৫৩। তৈলক্ষেত্ৰ আৰু খনিজ তেল সম্পদ সমূহৰ বিনিয়মন আৰু বিকাশ; পেট্ৰোলিয়াম আৰু পেট্ৰোলিয়াম উৎপাদন, সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা বিপদজনক ভাবে প্ৰজ্বালক বুলি ঘোষিত কৰা অন্যান্য তৰল পদাৰ্থ আৰু দ্ৰব্য।

৫৪। এনে সীমা পৰ্য্যন্ত খনিৰ বিনিয়মন আৰু খনিজ সম্পদৰ বিকাশ সাধন যি সীমা পৰ্য্যন্ত এনে বিনিয়মন আৰু বিকাশ সাধন লোক স্বার্থৰ খাতিৰত সংঘৰ নিয়ন্ত্ৰণাধীন হোৱাটো সমীচীন বুলি সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা ঘোষিত কৰে।

৫৫। খনি আৰু তৈলক্ষেত্ৰ সমূহত শ্ৰমিক আৰু নিৰাপত্তাৰ বিনিয়মন।

৫৬। এনে সীমা পৰ্য্যন্ত অন্তৰাজ্যিক নদী আৰু নদী-উপত্যকা সমূহৰ বিনিয়মন আৰু বিকাশ সাধন যি সীমা পৰ্য্যন্ত এনে বিনিয়মন আৰু বিকাশ সাধন লোক স্বার্থৰ খাতিৰত সংঘৰ নিয়ন্ত্ৰণাধীন হোৱাটো সমীচীন বুলি সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা ঘোষিত কৰে।

৫৭। ৰাজ্যক্ষেত্ৰাধীন জলভাগৰ বাহিৰত মাছ ধৰা আৰু মীনক্ষেত্ৰ।

৫৮। সংঘৰ অভিকৰণ সমূহৰ দ্বাৰা নিমখৰ উৎপাদন, সৰববাহ আৰু বিতৰণ, আন আন অভিকৰণৰ দ্বাৰা কৃত নিমখৰ উৎপাদন, সৰববাহ আৰু বিতৰণৰ বিনিয়মন আৰু নিয়ন্ত্ৰণ।

৫৯। আফিণ্ডৰ খেতি, উৎপাদন আৰু ৰপ্তানিৰ বাবে বিক্ৰী।

৬০। প্ৰদৰ্শনীৰ বাবে চিনেমা ফিল্মৰ মঞ্জুৰী।

৬১। সংঘৰ অধীনস্থ কৰ্মচাৰী সকলৰ সম্বন্ধত হোৱা ঔদ্যোগিক বিবাদ।

সপ্তম অনুসূচী

৬২। এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিত ৰাষ্ট্ৰীয় পুস্তকালয়, ভাৰতীয় সংগ্ৰহালয়, সাম্ৰাজ্যিক যুদ্ধ-সংগ্ৰহালয়, ভিক্টোৰীয়া-স্মাৰক আৰু ভাৰতীয় যুদ্ধ-স্মাৰক নামে জ্ঞাত সংস্থা সমূহ আৰু ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা পূৰ্ণতঃ বা ভাগতঃ অৰ্থ-সাহায্য দিয়া আৰু সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা জাতীয় মহত্বপূৰ্ণ সংস্থা বুলি ঘোষিত কৰা তেনেকুৱা সংস্থাসমূহ।

৬৩। এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিত বেনাৰচ হিন্দু বিশ্ববিদ্যালয়, আলিগড় মুচলিম বিশ্ববিদ্যালয় আৰু ' [দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়] নামে জ্ঞাত সংস্থা সমূহ ' [অনুচ্ছেদ ৩৭১ (ঙ) ব অনুসৰণত স্থাপিত বিশ্ববিদ্যালয়] আৰু সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা জাতীয় মহত্বপূৰ্ণ সংস্থা বুলি ঘোষিত কৰা আন কোনো সংস্থা।

৬৪। ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা পূৰ্ণতঃ বা ভাগতঃ অৰ্থ সাহায্য দিয়া আৰু সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা ৰাষ্ট্ৰীয় মহত্বপূৰ্ণ সংস্থা বুলি ঘোষিত কৰা বৈজ্ঞানিক বা কাৰিকৰী শিক্ষাৰ সংস্থা সমূহ।

৬৫। সংঘ অভিকৰণ আৰু সংস্থা সমূহ য'ত—

- (ক) আৰক্ষী পদাধিকাৰী সকলৰ প্ৰশিক্ষণকে ধৰি বৃত্তিগত, ব্যৱসায়িক বা কাৰিকৰী প্ৰশিক্ষণ দিয়া হয়; অথবা
- (খ) বিশেষ অধ্যয়ন বা গৱেষণাৰ উন্নয়ন কৰা হয়; অথবা
- (গ) অপৰাধৰ অনুসন্ধান বা অপৰাধ ধৰা পেলোৱাৰ বাবে বৈজ্ঞানিক বা কাৰিকৰী সাহায্য দিয়া হয়।

৬৬। উচ্চ-শিক্ষাৰ বা গৱেষণাৰ সংস্থা সমূহৰ আৰু বৈজ্ঞানিক আৰু কাৰিকৰী সংস্থা সমূহৰ সমন্বয়ন আৰু মান নিৰ্দ্ধাৰণ।

৬৭। ' [সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধিৰ দ্বাৰা বা তাৰ অধীনত ৰাষ্ট্ৰীয় মহত্বপূৰ্ণ বুলি ঘোষিত] প্ৰাচীন আৰু ঐতিহাসিক স্মৃতি স্তম্ভ আৰু অভিলেখ সমূহ আৰু পুৰাতাত্ত্বিক স্থান আৰু অৱশেষ সমূহ।

৬৮। ভাৰতৰ জৰীপ, ভূ-তাত্ত্বিক, উদ্ভিদ বিদ্যা বিষয়ক, প্ৰাণী বিদ্যা বিষয়ক আৰু নৃতত্ত্ব বিষয়ক ভাৰতৰ জৰীপ সমূহ, অন্তৰীক্ষ বিদ্যা সঙ্ঘীয় সংগঠন সমূহ।

৬৯। জনগণনা।

৭০। সংঘৰ লোক সেৱা সমূহ, সৰ্বভাৰতীয় সেৱা সমূহ, সংঘৰ লোক সেৱা আয়োগ।

৭১। সংঘৰ অৱসৰ বেতন সমূহ, অৰ্থাৎ ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা বা ভাৰতৰ সঞ্চিতে নিধিৰ পৰা দিবলগীয়া অৱসৰ বেতন সমূহ।

৭২। সংসদলৈ, ৰাজ্যসমূহৰ বিধান মণ্ডল সমূহলৈ আৰু ৰাষ্ট্ৰপতি আৰু উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পদলৈ নিৰ্বাচন সমূহ, নিৰ্বাচন আয়োগ।

৭৩। সংসদৰ সদস্য সকলৰ, ৰাজ্য সভাৰ সভাপতি আৰু উপসভাপতিৰ আৰু লোক সভাৰ অধ্যক্ষ আৰু উপাধ্যক্ষৰ বেতন আৰু ভাত্তা সমূহ।

১। সংবিধান (দ্বাত্রিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৩ ৰ ধাৰা ৪ ৰ দ্বাৰা " আৰু দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয় " ৰ বাবে (১-৭-১৯৭৪ ৰ পৰা) প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৭ ধাৰাৰ দ্বাৰা "সংসদৰ দ্বাৰা বিধিৰ দ্বাৰা ঘোষিত" কথাখিনিৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

সপ্তম অনুসূচী

৭৪। সংসদৰ প্ৰত্যেকটো সদনৰ, প্ৰত্যেক সদনৰ সদস্য সকলৰ আৰু সমিতি সমূহৰ ক্ষমতা, বিশেষাধিকাৰ আৰু উন্মুক্তি সমূহ, সংসদৰ সমিতি সমূহত বা সংসদৰ দ্বাৰা নিযুক্ত আয়োগৰ আগত সাক্ষ্য দিবলৈ বা দস্তাবেজ দাখিল কৰিবলৈ ব্যক্তি সকলৰ উপস্থিতি বাধ্য কৰোৱা।

৭৫। ৰাষ্ট্ৰপতি আৰু ৰাজ্যপাল সকলৰ উপলক্ষসমূহ, ভাৰতাসমূহ, বিশেষাধিকাৰ সমূহ আৰু অনুপস্থিতি ছুটী সন্দ্বন্ধীয় অধিকাৰ সমূহ, সংঘৰ মন্ত্ৰীসকলৰ বেতন আৰু ভাতা সমূহ ; নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষকৰ বেতন, ভাতা আৰু অনুপস্থিতি ছুটী সন্দ্বন্ধীয় অধিকাৰ সমূহ আৰু অন্যান্য সেৱা-চৰ্ত্ত সমূহ।

৭৬। সংঘৰ আৰু ৰাজ্য বিলাকৰ হিচাপ পৰীক্ষা।

৭৭। উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ গঠন, সংগঠন, ক্ষেত্ৰাধিকাৰ আৰু ক্ষমতা (যাৰ অন্তৰ্গত সেই ন্যায়ালয়ক অৱমাননা কৰাও হব) আৰু তাত লোৱা ফিড ; উচ্চতম ন্যায়ালয়ত ওকালতি কৰিবলৈ হক্‌দাৰ ব্যক্তি সকল।

৭৮। উচ্চ ন্যায়ালয় সমূহৰ পদাধিকাৰী আৰু সেৱক সকলৰ বাবে কৰা উপবন্ধৰ ব্যতিৰেকে উচ্চ ন্যায়ালয় সমূহৰ গঠন আৰু সংগঠন : [যাৰ অন্তৰ্গত বন্ধও হব] ; উচ্চ ন্যায়ালয়ত ওকালতি কৰিবলৈ হক্‌দাৰ ব্যক্তিসকল।

৭৯। কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ যিকোনো সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰলৈ সম্প্ৰসাৰিত কৰা বা তেনে কোনো ৰাজ্যক্ষেত্ৰ কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰৰ পৰা বহিৰ্ভূত কৰা।]

৮০। কোনো ৰাজ্যৰ আৰক্ষী বাহিনীৰ সদস্য সকলৰ ক্ষমতা আৰু ক্ষেত্ৰাধিকাৰ সেই ৰাজ্যৰ বহিৰ্ভূত কোনো অঞ্চললৈ সম্প্ৰসাৰণ, কিন্তু এখন ৰাজ্যৰ আৰক্ষী বাহিনীয়ে সেই ৰাজ্যৰ বহিৰ্ভূত কোনো অঞ্চলত সেই অঞ্চল অন্তৰ্ভুক্ত থকা ৰাজ্যখনৰ চৰকাৰৰ সন্মতি বিনা তেওঁলোকৰ ক্ষমতা আৰু ক্ষেত্ৰাধিকাৰ প্ৰয়োগ কৰিবলৈ সমৰ্থবান কৰি নহয় ; যিকোনো ৰাজ্যৰ আৰক্ষী বাহিনীৰ সদস্যসকলৰ ক্ষমতা আৰু ক্ষেত্ৰাধিকাৰ সেই ৰাজ্যৰ বহিৰ্ভূত ৰেল পথ অঞ্চললৈ সম্প্ৰসাৰণ।

৮১। অন্তৰ্ৰাজ্যিক প্ৰব্ৰজন; অন্তৰ্ৰাজ্যিক নিবোধন।

৮২। কৃষিজাত আয়ৰ বাহিৰে আন আয়ৰ ওপৰত কৰ।

৮৩। ৰপ্তানি-শুল্কক অন্তৰ্ভুক্ত কৰি সীমা শুল্ক সমূহ।

৮৪। ভাৰতত নিৰ্মিত বা উৎপাদিত ধপাত আৰু অন্যান্য বস্তুৰ ওপৰত উৎপাদন শুল্ক, যাৰ অন্তৰ্গত —

(ক) মানৰ উপভোগৰ বাবে মদ্যসাৰিক পানীয় ;

(খ) আফিং, ভাং আৰু অন্যান্য নিদ্ৰাকৰ্ষক ভেজ আৰু নিদ্ৰাকৰ্ষক দ্ৰব্য সমূহ নহব,

কিন্তু মদ্যসাৰ অথবা এই প্ৰবিষ্টিৰ (খ) উপদফাত অন্তৰ্ভুক্ত যিকোনো পদাৰ্থ অন্তৰ্ভুক্ত থকা ঔষধীয় আৰু প্ৰসাধনীয় প্ৰস্তুতি ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত হব।

৮৫। নিগম কৰ।

১। সংবিধান (পঞ্চদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৩ ৰ ধাৰা ১২ ৰ দ্বাৰা (ভূতলক্ষী প্ৰভাৱেৰে) অন্তৰ্স্থাপিত।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ধাৰা ২৯ আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা প্ৰবিষ্টি ৭৯ ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

সপ্তম অনুসূচী

৮৬। ব্যক্তি সকলৰ আৰু কোম্পানী সমূহৰ কৃষি-ভূমিৰ বাহিৰে বিভিন্ন মূলধন মূল্যৰ ওপৰত কৰ ; কোম্পানী সমূহৰ মূলধনৰ ওপৰত কৰ।

৮৭। কৃষি ভূমিৰ বাহিৰে অন্যান্য সম্পত্তিৰ সম্বন্ধত সম্পাদা- শুল্ক।

৮৮। কৃষি ভূমিৰ বাহিৰে অন্যান্য সম্পত্তিৰ উত্তৰাধিকাৰ সম্বন্ধীয় শুল্ক।

৮৯। ৰেল পথ, সমুদ্রপথ বা আকাশ পথেৰে কঢ়িওৱা বস্তু অথবা যাত্ৰীৰ ওপৰত সীমা কৰ, ৰেলৰ যাত্ৰী ভাড়া আৰু বস্তু ভাড়াৰ ওপৰত কৰ।

৯০। ষ্টক একচেঞ্জ আৰু ভৱিষ্যত বজাৰৰ লেন দেনৰ ওপৰত মুদ্ৰাংক শুল্কৰ বাহিৰে অন্য কৰ সমূহ।

৯১। বিনিময়-পত্ৰ, চেক, বচন-পত্ৰ, বহন-পত্ৰ, প্ৰত্যয়-পত্ৰ, বীমা-পলিচী, অংশ হস্তান্তৰণ, ডিবেঞ্চাৰ, প্ৰতি-পত্ৰ আৰু বচিদ সমূহৰ সম্বন্ধত মুদ্ৰাংক শুল্কৰ হাৰ।

৯২। বাতৰি কাকতৰ ক্ৰয় বা বিক্ৰয়ৰ ওপৰত আৰু তাত প্ৰকাশিত বিজ্ঞাপনৰ ওপৰত কৰ।

^১[৯২ ক। বাতৰি কাকতৰ বাহিৰে আন বস্তুৰ বিক্ৰয় বা ক্ৰয়ৰ ওপৰত কৰ যেতিয়ানেকি এনে বিক্ৰয় বা ক্ৰয় অন্তৰ্ভাজিক বেপাৰ বা বাণিজ্যৰ অনুক্ৰমত হয়।]

^২[৯২ খ। বস্তুৰ চালানৰ ওপৰত কৰ (লাগিলে সেই চালান যি চালান দিয়ে তেওঁলোকলৈকে পঠাওক বা আন কোনো ব্যক্তিলৈকে পঠাওক) যেতিয়ানেকি এনে চালান অন্তৰ্ভাজিক বেপাৰ বা বাণিজ্যৰ অনুক্ৰমত হয়।]

৯৩। এই সূচীত থকা যিকোনোটা বিষয়ৰ সম্বন্ধত থকা বিধি বিৰুদ্ধে কৰা অপৰাধ সমূহ।

৯৪। এই সূচীত থকা যিকোনোটা বিষয়ৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে কৰা অনুসন্ধান, সৰ্বেক্ষণ আৰু পৰিসংখ্যা।

৯৫। এই সূচীত থকা বিষয় সমূহৰ যিকোনোটাৰ সম্বন্ধত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ বাহিৰে, আন ন্যায়ালয় সমূহৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ আৰু ক্ষমতা; নাৱধিকৰণ বিষয়ক ক্ষেত্ৰাধিকাৰ।

৯৬। এই সূচীত থকা বিষয় সমূহৰ যিকোনোটাৰ সম্বন্ধত দিবলগীয়া ফিঞ্জ কিন্তু কোনো ন্যায়ালয়ত লোৱা ফিঞ্জ ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত নহয়।

৯৭। সূচী -২ বা সূচী - ৩ ৰ ক'তো উল্লেখ নকৰা যিকোনো কৰ সহ এই সূচীসমূহত প্ৰগণিত নোহোৱা আন যিকোনো বিষয়।

সূচী - ২- ৰাজ্য- সূচী

১। সাৰ্বভৌমিক ব্যৱস্থা (কিন্তু অসামৰিক প্ৰশাসনৰ সহায়তৰ বাবে ^৩[সংঘৰ নৌ, স্থল বা বিমান বাহিনীৰ বা আন কোনো সশস্ত্ৰ বাহিনীৰ অথবা সংঘৰ নিয়ন্ত্ৰণাধীন আন যিকোনো বাহিনীৰ বা তাৰ কোনো কন্টিন্জেন্ট বা য়ুনিটৰ প্ৰয়োগ] অন্তৰ্গত নকৰাকৈ)।

১। সংবিধান (ষষ্ঠ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২ ধাৰাৰ দ্বাৰা অন্তৰ্ভুক্ত।

২। সংবিধান (ষষ্ঠ চত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮২ ৰ ধাৰা ৫ ৰ দ্বাৰা (২-২-১৯৮৩ ৰ পৰা) অন্তৰ্ভুক্ত।

৩। সংবিধান (দ্বাদশ চত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৫৭ ৰ দ্বাৰা (৩-১-১৯৭৭ ৰ পৰা) কিছুমান শব্দৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

সপ্তম অনুসূচী

[২।সূচী - ১ ৰ প্ৰবিষ্টি ২ কৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে (বেল-আৰক্ষী আৰু গাওঁ আৰক্ষীকে ধৰি) আৰক্ষী।]

৩। * * * * উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ পদাধিকাৰী আৰু সেৱক সকল; ভাড়া আৰু ৰাজস্ব ন্যায়ালয় সমূহৰ প্ৰক্ৰিয়া, উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ বাহিৰে আন সকলোবোৰ ন্যায়ালয়ত লোৱা ফিজ্ সমূহ।

৪। কাৰাগাৰ, সংশোধনাগাৰ, বষ্টেল সংস্থা সমূহ আৰু তদুপ আন সংস্থা সমূহ আৰু তাত নিৰুদ্ধ ব্যক্তিসকল; কাৰাগাৰ আৰু আন আন সংস্থা সমূহৰ ব্যৱহাৰৰ বাবে আন ৰাজ্যৰ লগত বন্দোবস্ত।

৫। স্থানীয় শাসন, অৰ্থাৎ পৌৰ-নিগম, উন্নয়ন ন্যাস, জিলা-বোৰ্ড, খনি-বসতি প্ৰাধিকাৰী আৰু স্থানীয় স্বায়ত্ত-শাসন বা গ্ৰাম্য-প্ৰশাসনৰ বাবে অন্যান্য স্থানীয় প্ৰাধিকাৰী সমূহৰ গঠন আৰু ক্ষমতা সমূহ।

৬। জন-স্বাস্থ্য আৰু স্বাস্থ্য ৰক্ষা ব্যৱস্থা; চিকিৎসালয় আৰু ঔষধালয় সমূহ।

৭। ভাৰতৰ বাহিৰৰ স্থানলৈ যোৱা তীৰ্থযাত্ৰাৰ বাহিৰে অন্যান্য তীৰ্থযাত্ৰা সমূহ।

৮। মাদক পানীয়, অৰ্থাৎ মাদক পানীয়ৰ উৎপাদন, প্ৰস্তুতকৰণ, দখল, পৰিবহণ, ক্ৰয় আৰু বিক্ৰয়।

৯। অক্ষম আৰু নিয়োগৰ অযোগ্য সকলৰ সাহায্য।

১০। সমাধিদান আৰু সমাধিস্থান; শৱদাহ আৰু শ্মশান।

* * * *

১২। ৰাজ্যৰ দ্বাৰা নিয়ন্ত্ৰিত আৰু ৰাজ্যৰ পৰা অৰ্থ সাহায্য প্ৰাপ্ত পুথিভঁৰাল, সংগ্ৰহালয় আৰু অন্যান্য তেনেকুৱা সংস্থা সমূহ; [সংসদত প্ৰণীত বিধিৰ দ্বাৰা বা বিধিৰ অধীনত] ৰাষ্ট্ৰীয় মহত্বপূৰ্ণ বুলি ঘোষিত বিলাকৰ বাহিৰে আন আন প্ৰাচীন আৰু ঐতিহাসিক স্মাৰক আৰু অভিলেখ সমূহ।

১৩। সংযোগ ব্যৱস্থা, অৰ্থাৎ সূচী - ১ ত বিনিৰ্দিষ্ট পথ, দলং, ফেৰীঘাট আৰু সংযোগৰ অন্যান্য উপায় সমূহ; পৌৰ ট্ৰামপথ; ৰজ্ জুপথ; অন্তৰ্দেশীয় জলপথৰ সম্বন্ধত সূচী - ১ আৰু সূচী - ৩ ৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে অন্তৰ্দেশীয় জলপথ আৰু সেই জলপথত যাতায়ত; যন্ত্ৰ-চালিত যানৰ বাহিৰে আন যান-বাহন সমূহ।

১৪। কৃষি শিক্ষা আৰু গৱেষণা, কীটৰ পৰা ৰক্ষা আৰু উদ্ভিদ ৰোগৰ পৰা নিবাৰণক অন্তৰ্ভুক্ত কৰি কৃষি।

১৫। পশু-বংশৰ সংৰক্ষণ; ৰক্ষণাবেক্ষণ আৰু উন্নয়ন আৰু পশু-ৰোগৰ নিবাৰণ; পশু-চিকিৎসা প্ৰশিক্ষণ আৰু ব্যৱসায়।

১৬। পশু ফাটক সমূহ আৰু গৰু-ম'হ আদিৰ অনধিকাৰ প্ৰৱেশ নিবাৰণ।

১৭। পানী, অৰ্থাৎ সূচী - ১ ৰ প্ৰবিষ্টি ৫৬ ৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে পানী সৰবৰাহ, জলসিঞ্চন আৰু নলা, নৰ্দমা আৰু বান্ধসমূহ, পানী সঞ্চয়ন আৰু জল-বিদ্যুৎ।

১। সংবিধান (দ্বাচত্বাবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৫৭ ৰ দ্বাৰা পূৰ্বৰ প্ৰবিষ্টি ২ৰ পৰিবৰ্ত্তে (৩-১-১৯৭৭ ৰ পৰা) প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। উক্ত অধিনিয়মৰ উক্ত ধাৰাৰ দ্বাৰা কিছুমান শব্দ লোপ কৰা হৈছে (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

৩। সংবিধান (দ্বাচত্বাবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৫৭ ৰ দ্বাৰা (৩-১-১৯৭৭ ৰ পৰা) প্ৰবিষ্টি ১১, ১৯ আৰু ২০ লোপ কৰা হৈছে।

৪। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৭ ধাৰাৰ দ্বাৰা "সংসদৰ দ্বাৰা বিধিৰ দ্বাৰা ঘোষিত" এই কথাখিনিৰ পৰি বৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

সপ্তম অনুসূচী

১৮। ভূমি, অৰ্থাৎ ভূমিত বা ভূমিৰ ওপৰত অধিকাৰ, জমিদাৰ আৰু প্ৰজাৰ সন্দৰ্ভ অন্তৰ্ভুক্ত কৰি ভূ-ধৃতি আৰু খাজনা সংগ্ৰহ; কৃষি-ভূমিৰ হস্তান্তৰণ আৰু অন্যসংক্ৰমণ, ভূমি-উন্নয়ন আৰু কৃষি ঋণ, উপনিবেশন।

১ * * *

২১। মীনমহল।

২২। সূচী-১ ৰ প্ৰবিষ্টি ৩৪ ৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে প্ৰতিপালক অধিকাৰণ; ভাৰগ্ৰস্ত আৰু ক্ৰোচী সম্পদ।

২৩। সংঘৰ নিয়ন্ত্ৰণৰ অধীনত বিনিয়মন আৰু উন্নয়ন সন্দৰ্ভে সূচী - ১ ত থকা উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে খনিৰ বিনিয়মন আৰু খনিজৰ উন্নয়ন।

২৪। সূচী - ১ ৰ [প্ৰবিষ্টি ৭ আৰু ৫২] ৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে উদ্যোগ সমূহ।

২৫। গেছ আৰু গেছ-কাৰখানা সমূহ।

২৬। সূচী - ৩ ৰ প্ৰবিষ্টি ৩৩ ৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে ৰাজ্যখনৰ ভিতৰত বেপাৰ আৰু বাণিজ্য।

২৭। সূচী - ৩ ৰ প্ৰবিষ্টি ৩৩ ৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে বস্ত্ৰৰ উৎপাদন, সৰবৰাহ আৰু বিতৰণ।

২৮। বজাৰ আৰু মেলা সমূহ।

২ * * *

৩০। মহাজনী আৰু মহাজন; কৃষি-ঋণগ্ৰস্ততাৰ পৰা মুক্তি।

৩১। পাত্ৰশালা আৰু পাত্ৰশালাপাল।

৩২। সূচী - ১ ত বিনিৰ্দিষ্ট নিগম সমূহৰ বাদে আন নিগম সমূহৰ আৰু বিশ্ববিদ্যালয় সমূহৰ নিগমন, বিনিয়মন আৰু পৰিসমাপন; অনিগমিত বেপেকৰা, সাহিত্যিক, বৈজ্ঞানিক, ধৰ্মীয় আৰু আন আন সমিতি আৰু সংস্থা সমূহ; সমবায় সমিতি সমূহ।

৩৩। নাট্যশালা আৰু নাটকীয় অভিনয় সমূহ; সূচী - ১ ৰ প্ৰবিষ্টি ৬০ ৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে চল-চিত্ৰ, খেল-ধেমালি, মনোবঞ্জন আৰু আমোদ-প্ৰমোদ।

৩৪। পণ ৰখা আৰু জুৰাখেলা।

৩৫। ৰাজ্যত ন্যস্ত হোৱা বা ৰাজ্যৰ দখলত থকা কাৰখানা, ভূমি আৰু ভৱন সমূহ।

৩ * * *

৩৭। সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত কোনো বিধি সাপেক্ষে ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডললৈ নিৰ্বাচন।

৩৮। ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদস্য সকলৰ, বিধান সভাৰ অধ্যক্ষ আৰু উপাধ্যক্ষৰ আৰু যদি বিধান পৰিষদ থাকে তেনেহলে তাৰ সভাপতি আৰু উপসভাপতিৰ বেতন আৰু ভাত্তা।

১। সংবিধান (দ্বাচত্বাবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৫৭ ৰ দ্বাৰা (৩-১-১৯৭৭ ৰ পৰা) প্ৰবিষ্টি নং ১১, ১৯ আৰু ২০ লোপ কৰা হৈছে।

২। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৮ ধাৰাৰ দ্বাৰা 'প্ৰবিষ্টি ৫২' ৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২৬ ধাৰাৰ দ্বাৰা প্ৰবিষ্টি নং ৩৬ লোপ কৰা হৈছে।

সপ্তম অনুসূচী

৩৯। বিধান সভাৰ আৰু ইয়াৰ সদস্য সকলৰ আৰু সমিতি সমূহৰ, আৰু যদি বিধান পৰিষদ থাকে তেনেহলে সেই পৰিষদৰ আৰু তাৰ সদস্য সকলৰ আৰু সমিতি সমূহৰ ক্ষমতা বিশেষাধিকাৰ আৰু উন্মুক্ত সমূহ; ৰাজ্য বিধান গণ্ডনৰ সমিতি সমূহত সাক্ষ্য দিবলৈ বা দস্তাবেজ দাখিল কৰিবলৈ ব্যক্তি সকলৰ উপস্থিতি বাধ্য কৰোৱা।

৪০। ৰাজ্যৰ মন্ত্ৰীসকলৰ বেতন আৰু ভাত্তা।

৪১। ৰাজ্যৰ লোক সেৱা সমূহ; ৰাজ্যৰ লোক সেৱা আয়োগ।

৪২। ৰাজ্যৰ অৱসৰ বেতন, অৰ্থাৎ ৰাজ্যৰ দ্বাৰা বা ৰাজ্যৰ সঞ্চিত নিধিৰ পৰা দিবলগীয়া অৱসৰ বেতন সমূহ।

৪৩। ৰাজ্যৰ ৰাষ্ট্ৰ-খণ।

৪৪। মাটিৰ তলত পোৱা ধন-দৌলত।

৪৫। ৰাজ্য নিৰ্দ্ধাৰণ আৰু সংগ্ৰহক অন্তৰ্ভুক্ত কৰি ভূ-ৰাজ্য, ভূ-অভিলেখ ৰক্ষা, ৰাজ্য আৰু অধিকাৰ-অভিলেখৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে জৰীপ আৰু ৰাজ্যৰ অন্যান্য সংক্ৰমণ।

৪৬। কৃষিজাত আয়ৰ ওপৰত কৰ।

৪৭। কৃষি-ভূমিৰ উত্তৰাধিকাৰ সম্পৰ্কত শুল্ক।

৪৮। কৃষি-ভূমিৰ সম্পৰ্কত সম্পদা শুল্ক।

৪৯। ভূমি আৰু ভৱনৰ ওপৰত কৰ।

৫০। খনিজ উন্নয়নৰ সন্দৰ্ভত সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা আৰোপ কৰা কোনো পৰিসীমা সাপেক্ষে খনিজ অধিকাৰৰ ওপৰত কৰ।

৫১। ৰাজ্যত প্ৰস্তুত বা উৎপাদিত নিম্নলিখিত বস্তুবোৰৰ ওপৰত উৎপাদন শুল্ক আৰু ভাৰতৰ অন্য ঠাইত প্ৰস্তুত বা উৎপাদিত অনুরূপ বস্তুবোৰৰ ওপৰত সেই একেহাৰত বা তাতকৈ কম হাৰত প্ৰতিশুল্ক :-

(ক) মানৱ উপভোগৰ বাবে মদ্যসাবিক-পানীয়;

(খ) আৰ্ফিং, ভাং, আৰু অন্যান্য নিদ্ৰাকৰ্মক ভেয়ৰ্জ আৰু নিদ্ৰাকৰ্মক দ্ৰব্য সমূহ;

কিন্তু মদ্যসাব অথবা এই প্ৰবিষ্টিৰ (খ) উপদফাত অন্তৰ্ভুক্ত যিকোনো পদাৰ্থ অন্তৰ্বিষ্টি ঔষধীয় আৰু প্ৰসাধনীয় প্ৰস্তুতি ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত নহব।

৫২। কোনো স্থানীয় অঞ্চলে উপভোগ, ব্যৱহাৰ বা বিক্ৰয়ৰ বাবে অহা বস্তুৰ প্ৰৱেশৰ ওপৰত কৰ।

৫৩। বিজুলী শক্তিৰ উপভোগ বা বিক্ৰয়ৰ ওপৰত কৰ।

৫৪। সূচী- ১ ৰ প্ৰবিষ্টি- ৯২ - ক ৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে, বাতৰি কাকতৰ বাহিৰে আন বস্তুৰ বিক্ৰয় বা ক্ৰয়ৰ ওপৰত কৰ।]

৫৫। বাতৰি কাকতত প্ৰকাশিত বিজ্ঞাপন ^১[আৰু আকাশ-বাণী বা দূৰদৰ্শনৰ দ্বাৰা প্ৰসাৰিত বিজ্ঞাপনৰ] বাহিৰে আন বিজ্ঞাপনৰ ওপৰত কৰ।

১। সংবিধান (যষ্ঠ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ ৰ ২ ধাৰাৰ দ্বাৰা মূল প্ৰবিষ্টি ৫৪ ৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। সংবিধান (দ্বাদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৫৭ ৰ দ্বাৰা (৩-১-১৯৭৭ ৰ পৰা) অন্তৰ্স্থাপিত।

সপ্তম অনুসূচী

- ৫৬। বাস্তাবে বা অন্তর্দেশীয় জলপথেৰে কঢ়িওৱা বস্তু আৰু যাত্ৰীৰ ওপৰত কৰ।
- ৫৭। সূচী -৩ ৰ প্ৰবিষ্টি ৩৫ ৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে, ট্ৰামকাৰক অন্তর্ভুক্ত কৰি বাস্তাবে ওপৰত চলোৱাৰ উপযোগী যান-বাহনৰ ওপৰত কৰ-লাগিলে তেনে যান-বাহন যন্ত্ৰ-চালিত হওকেই বা নহওকেই।
- ৫৮। জন্তু আৰু নৌকাৰ ওপৰত কৰ।
- ৫৯। পথ কৰ।
- ৬০। বৃত্তি, বেপাৰ, আজীৱিকা আৰু নিযুক্তিৰ ওপৰত কৰ।
- ৬১। জনমূৰি কৰ।
- ৬২। মনোৰঞ্জন, আমোদ-প্ৰমোদ, পণ বখা আৰু জুৱাখেলাকে ধৰি বিলাসিতাৰ ওপৰত কৰ।
- ৬৩। মুদ্ৰাংক গুৰুৰ সম্পৰ্কত সূচী-১ৰ উপবন্ধ সমূহত বিনিৰ্দিষ্ট দস্তাবেজ বিলাকৰ বাহিৰে আন দস্তাবেজৰ সন্দৰ্ভত মুদ্ৰাংক গুৰুৰ নিৰিখ।
- ৬৪। এই সূচীৰ বিষয় সমূহৰ যিকোনোটোৰ সন্দৰ্ভত, থকা বিধিৰ বিৰুদ্ধে কৰা অপৰাধসমূহ।
- ৬৫। এই সূচীৰ বিষয় সমূহৰ যিকোনোটোৰ সন্দৰ্ভত, উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ বাবে আৰু ন্যায়ালয় সমূহৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ আৰু ক্ষমতা সমূহ।
- ৬৬। যিকোনো ন্যায়ালয়ত লোৱা ফিঞ্জৰ বাহিৰে, এই সূচীৰ বিষয় সমূহৰ যিকোনোটোৰ সন্দৰ্ভত লোৱা ফিঞ্জ।

সূচী - ৩ সমবৰ্ত্তী সূচী

- ১। দণ্ডবিধি, - এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিত ভাৰতীয় দণ্ড সংহিতাৰ অন্তর্ভুক্ত সকলো বিষয়কে ধৰি, কিন্তু সূচী - ১ আৰু সূচী - ২ বিষয় সমূহৰ যিকোনোটোৰ সন্দৰ্ভত থকা বিধিৰ বিৰুদ্ধে কৰা অপৰাধসমূহৰ বাবে, আৰু অসামৰিক প্ৰশাসনৰ সাহায্যৰ অৰ্থে নৌ, স্থল বা বিমান বাহিনীৰ অথবা আন কোনো সশস্ত্ৰ বাহিনীৰ প্ৰয়োগৰ বাবে।
- ২। দণ্ড প্ৰক্ৰিয়া - এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিত দণ্ড-প্ৰক্ৰিয়া সংহিতাৰ অন্তর্ভুক্ত সকলো বিষয়কে ধৰি।
- ৩। কোনো ৰাজ্যৰ সুৰক্ষাৰ লগত, সাৰ্বজনিক ব্যৱস্থা অটুট ৰখাৰ লগত, অথবা সমাজৰ বাবে আৱশ্যকীয় সুৰবাহ আৰু সেৱা সমূহ অটুট ৰখাৰ লগত সংযুক্ত কাৰণ সমূহৰ বাবে কৰা নিবাৰক-নিৰোধ, এনেদৰে নিৰুদ্ধ ব্যক্তিসকল।
- ৪। কয়দী, অভিযুক্ত ব্যক্তিসকল আৰু এই সূচীৰ প্ৰবিষ্টি ৩-ত বিনিৰ্দিষ্ট কাৰণ সমূহৰ বাবে নিবাৰক নিৰুদ্ধ হোৱা ব্যক্তি সকলক এখন ৰাজ্যৰ পৰা আন এখন ৰাজ্যলৈ আতৰোৱা।
- ৫। বিবাহ আৰু বিবাহ-বিচ্ছেদ ; শিশু আৰু অপ্ৰাপ্তবয়স্ক সকল ; দণ্ডক; ইচ্ছাপত্ৰ সমূহ, ইচ্ছাপত্ৰবিহীনতা আৰু উত্তৰাধিকাৰ ; অবিভক্ত পৰিয়াল আৰু বিভাজন ; এই সংবিধানৰ প্ৰাৰম্ভণিৰ অধ্যৱহিত পূৰ্বে যিবোৰ ন্যায়িক কাৰ্যবাহীৰ পক্ষসমূহ তেওঁলোকৰ ব্যক্তিগত বিধিৰ অধীনস্থ আছিল তেনে সকলোবোৰ বিষয়।
- ৬। কৃষি-ভূমিৰ বাহিৰে আন সম্পত্তিৰ হস্তান্তৰণ; দলিল আৰু দস্তাবেজবোৰৰ পঞ্জীয়ন।

সপ্তম অনুসূচী

৭। সংবিদা সমূহ, ভাগীদাৰী, অভিকৰণ, পৰিবহণ সংবিদা, আৰু অন্যান্য বিশেষ ধৰণৰ সংবিদা সমূহক অন্তৰ্ভুক্ত কৰি, কিন্তু কৃষি-ভূমি সম্পৰ্কীয় সংবিদা সমূহৰ বাদে।

৮। অভিযোজ্য দোষ।

৯। দেউলীয়া আৰু শোধ অক্ষমতা।

১০। ন্যাস আৰু ন্যাসী।

১১। মহা প্ৰশাসক আৰু চৰকাৰী ন্যাসী।

১[১১ক। ন্যায় প্ৰশাসন; উচ্চতম ন্যায়ালয় আৰু উচ্চন্যায়ালয়ৰ বাহিৰে আন সকলোবোৰ ন্যায়ালয়ৰ গঠন আৰু সংগঠন।]

১২। সাক্ষ্য আৰু শপত; বিধি সমূহৰ, চৰকাৰী কাৰ্য্যসমূহৰ আৰু অভিলেখবোৰৰ আৰু ন্যায়িক কাৰ্য্যবাহী সমূহৰ স্বীকৃতি।

১৩। এই সংবিধানৰ প্ৰাবৰ্ত্তিত চিভিল প্ৰক্ৰিয়া সংহিতাত অন্তৰ্ভুক্ত সকলো বিয়য়কে ধৰি চিভিল প্ৰক্ৰিয়া, পৰিসীমা আৰু মধ্যস্থতা।

১৪। ন্যায়ালয় অৱমাননা, কিন্তু উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ অৱমাননা ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত নহয়।

১৫। আহিণ্ডণ, যাযাবৰ আৰু প্ৰব্ৰজনকাৰী জনজাতি সমূহ।

১৬। উন্মাদতা আৰু মানসিক বিকলতা, যাৰ অন্তৰ্গত উন্মাদ আৰু মানসিক বিকল সকলক বখা অথবা চিকিৎসা কৰা স্থান সমূহো হ'ব।

১৭। পশুৰ প্ৰতি নিষ্ঠুৰতা নিৰাৰণ।

১[১৭ ক। বন।

১৭ খ। বন্য জীৱ-জন্তু আৰু পক্ষীৰ সংৰক্ষণ।]

১৮। খাদ্যদ্রব্য আৰু আন বস্তুৰ অপমিশ্ৰণ।

১৯। আফিণ্ডৰ সন্দৰ্ভত সূচী-১ৰ প্ৰবিষ্টি ৫৯ ত থকা উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে ভেষজ আৰু বিষ।

২০। আৰ্থিক আৰু সামাজিক যোজনা।

১[২০ ক। জনসংখ্যা নিয়ন্ত্ৰণ আৰু পৰিয়াল পৰিকল্পনা।]

২১। বাণিজ্যিক আৰু উদ্যোগিক একাধিপত্য, সন্নিবন্ধন আৰু ন্যাস সমূহ।

২২। ট্ৰেড ইউনিয়ন সমূহ; উদ্যোগিক আৰু শ্ৰম বিবাদ সমূহ।

২৩। সামাজিক নিৰাপত্তা আৰু সামাজিক বীমা; নিয়োগ আৰু নিবনুৱা।

২৪। কামৰ চৰ্ত্ত সমূহ; ভৱিষ্য-নিধি, নিয়োজকৰ দায়িত্ব, কৰ্মীসকলৰ ক্ষতিপূৰণ, অসমৰ্থতা আৰু বান্ধক্য অৱসৰ বেতন আৰু প্ৰসূতি-সুবিধাক অন্তৰ্ভুক্ত কৰি শ্ৰম-কল্যাণ।

১[২৫। সূচী-১ৰ প্ৰবিষ্টি ৬৩, ৬৪, ৬৫ আৰু ৬৬ ৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে কাৰিকৰী শিক্ষা, চিকিৎসা বিজ্ঞান শিক্ষা আৰু বিশ্ববিদ্যালয় সমূহক অন্তৰ্ভুক্ত কৰি শিক্ষা; শ্ৰমিক সকলৰ ব্যৱসায়িক আৰু কাৰিকৰী প্ৰশিক্ষণ।]

১। সংবিধান (দ্বাচত্ববিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৫৭ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

২। উক্ত অধিনিয়মৰ উক্ত ধাৰাৰ দ্বাৰা প্ৰবিষ্টি ২৫ ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

সপ্তম অনুসূচী

২৬। বিধি-বৃদ্ধি, চিকিৎসা-বৃদ্ধি আৰু অন্যান্য বৃদ্ধি সমূহ।

২৭। ভাৰত আৰু পাকিস্থান ডমিনিয়ম গঠন হোৱাৰ কাৰণ বশতঃ মূল বাসস্থানৰ পৰা স্থানচ্যুত হোৱা ব্যক্তি সকলৰ বাবে সাহায্য আৰু পুনৰবসতি।

২৮। দান আৰু দাতব্য প্রতিষ্ঠান সমূহ, দাতব্য আৰু ধৰ্ম্মীয় ধৰ্ম্মস্ব সমূহ আৰু ধৰ্ম্মীয় প্রতিষ্ঠান সমূহ।

২৯। মানুহ, পশু আৰু উদ্ভিদ আক্ৰান্ত হোৱা সংক্রামক বা সৌচৰ্য্য ব্যাধি সমূহ আৰু কীট এখন ৰাজ্যৰ পৰা আন এখনলৈ বিয়পাৰ পৰা নিবাৰণ।

৩০। জন্ম-মৃত্যুৰ পঞ্জীয়নক অন্তৰ্ভুক্ত কৰি জীৱন সম্বন্ধীয় পৰিসংখ্যা সমূহ।

৩১। সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধি বা বিদ্যমান বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত প্ৰধান বন্দৰ বুলি ঘোষিত বন্দৰ সমূহৰ বাহিৰে আন বন্দৰ সমূহ।

৩২। ৰাষ্ট্ৰীয়-জলপথৰ সম্বন্ধত সূচী - ১ ৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে, অন্তৰ্দেশীয় জল পথত যন্ত্ৰ চালিত জল যান সম্বন্ধীয় নৌ-বহন আৰু নৌ-পৰিবহণ, তেনে জলপথ সমূহত চলাচলৰ নিয়ম আৰু অন্তৰ্দেশীয় জলপথত যাত্ৰী আৰু বস্তু কঢ়িওৱা।

৩ [৩৩। নিম্নোক্ত বিলাকৰ বেপাৰ আৰু বাণিজ্য আৰু তাৰ উৎপাদন, সৰবৰাহ আৰু বিতৰণ-

(ক) যি উদ্যোগৰ নিয়ন্ত্ৰণ জন স্বার্থৰ বাবে সংঘৰ দ্বাৰা হোৱাটো সমীচীন বুলি সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা ঘোষিত কৰে, তেনে কোনো উদ্যোগৰ উৎপাদন সমূহৰ, আৰু তেনে উৎপাদন হিচাপে তেনে ধৰণৰ আমদানি কৰা বস্তুৰ;

(খ) খাদ্য তেলৰ গুটি আৰু তেলকে ধৰি খাদ্য দ্ৰব্য সমূহৰ;

(গ) খলিহে আৰু অন্যান্য ঘনীভূত দ্ৰব্যকে ধৰি জন্তুৰ শুকান খাদ্যৰ;

(ঘ) কেঁচা কপাহৰ-লাগিলে ধুনাই হওক বা নুধুনাই হওক, আৰু কপাহ গুটিৰ; আৰু

(ঙ) কেঁচা মৰাপাটৰ।]

৩ [৩৩ ক। মান স্থাপনক অন্তৰ্ভুক্ত নকৰাকৈ ওজন আৰু মাপ।]

৩৪। মূল্য-নিয়ন্ত্ৰণ।

৩৫। যন্ত্ৰচালিত যান সমূহ-যাৰ অন্তৰ্গত তেনে যানসমূহৰ ওপৰত কৰ লগোৱাৰ নীতিও হব।

৩৬। কাৰখানা সমূহ।

৩৭। বয়লাৰ সমূহ।

৩৮। বিদ্যুৎ।

১। সংবিধান (তৃতীয় সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৪ ৰ ২ ধাৰাৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠিত ৩৩ ৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ ৰ ধাৰা ৫৭ ৰ দ্বাৰা অন্তৰ্স্থাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

সপ্তম অনুসূচী

৩৯। বাতৰি কাকত, কিতাপ আৰু মুদ্ৰাণালয় সমূহ।

৪০।^১ [সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধিৰ দ্বাৰা বা অধীনত] ৰাষ্ট্ৰীয় গুৰুত্বপূৰ্ণ বুলি ঘোষিত বিলাকৰ বাদে আন পুৰাতত্ত্ব সন্দৰ্ভীয় স্থান আৰু ভগ্নাৱশেষ বিলাক।

৪১। বিধিৰ দ্বাৰা উদ্বাস্ত সম্পত্তি বুলি ঘোষিত সম্পত্তিৰ (যাৰ অন্তৰ্গত কৃষি ভূমিও হ'ব) অভিৰক্ষা, পৰিচালনা আৰু ব্যয়ন।

^২ [৪২। সম্পত্তিৰ অৰ্জন আৰু অধিগ্ৰহণ।]

৪৩। বাকী থকা ভূ-ৰাজস্ব আৰু এনে বাকী থকা ভূ-ৰাজস্ব ৰূপে আদায়যোগ্য ধন অন্তৰ্ভুক্ত কৰি ৰাজ্যখনৰ বাহিৰত উদ্ভৱ হোৱা কৰ সন্দৰ্ভীয় দাবী আৰু অন্যান্য চৰকাৰী দাবী সমূহৰ সেই ৰাজ্যত আদায় কৰা।

৪৪। জুডিচিয়েল ষ্টাম্পযোগে সংগৃহীত শুল্ক আৰু ফিঞ্জৰ বাদে আন আন মুদ্ৰাংক শুল্ক সমূহ, কিন্তু মুদ্ৰাংকশুল্কৰ নিবিধ ইয়াৰ ভিতৰত নপৰে।

৪৫। সূচী-২ বা সূচী-৩ ত বিনিৰ্দিষ্ট বিষয় সমূহৰ যিকোনোটোৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে অনুসন্ধান আৰু পৰিসংখ্যা।

৪৬। এই সূচীৰ বিষয় সমূহৰ যিকোনোটোৰ সন্দৰ্ভত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ বাহিৰে আন সকলো ন্যায়ালয়ৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ আৰু ক্ষমতা সমূহ।

৪৭। এই সূচীৰ বিষয় সমূহৰ যিকোনোটোৰ সন্দৰ্ভত দিবলগীয়া ফিঞ্জ, কিন্তু কোনো ন্যায়ালয়ত লোৱা ফিঞ্জ ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত নহয়।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ২৭ ধাৰাৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। উক্ত অধিনিয়মৰ ২৬ ধাৰাৰ দ্বাৰা মূল প্ৰবিষ্টিৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

অষ্টম অনুসূচী

২৩৫

অনুচ্ছেদ ৩৪৪ (১) আক ৩৫১

ভাষা সমূহ

১। অসমীয়া

২। বঙালী

৩। গুজৰাটী

৪। হিন্দী

৫। কান্নাৰা

৬। কাশ্মীৰী

৭। [৭] কোঙকানী

৮। [৮] মালায়ালম

৯। [৯] মণিপুৰী

১০। [১০] মাৰাঠী

১১। [১১] নেপালী

১২। [১২] উড়িয়া

১৩। [১৩] পঞ্জাবী

১৪। [১৪] সংস্কৃত

১৫। [১৫] সিন্ধী

১৬। [১৬] তামিল

১৭। [১৭] তেলুগু

১৮। [১৮] উৰ্দু

১। সংবিধান (এক সপ্ততিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯২ ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা অন্তৰ্স্থাপিত।

২। সংবিধান (এক সপ্ততিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯২ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠি ৮ আৰু ১০, আৰু ১২ আৰু ১৮ লৈ প্ৰতিষ্ঠি সমূহ পুনৰ সংখ্যাক্ত কৰা হৈছে।

[নবম অনুসূচী

[অনুচ্ছেদ ৩১ খ]

- ১। দি বিহাৰ লেণ্ড ৰিফৰ্মচ্ এক্ট, ১৯৫০ (১৯৫০ ৰ বিহাৰ এক্ট ৩০)।
- ২। দি বম্বে টেনাঞ্চি এণ্ড এগ্ৰিকালচাৰেল্ লেণ্ডচ্ এক্ট, ১৯৪৮ (১৯৪৮ ৰ বম্বে এক্ট ৬৭)।
- ৩। দি বম্বে মালেকী টেনিয়ৰ এবলিশ্বন্ এক্ট, ১৯৪৯ (১৯৪৯ ৰ বম্বে এক্ট ৬১)।
- ৪। দি বম্বে তালুকদাৰী টেনিয়ৰ এবলিশ্বন্ এক্ট, ১৯৪৯ (১৯৪৯ ৰ বম্বে এক্ট ৬২)।
- ৫। দি পাচ মহলচ্ মেহৰাসী টেনিয়ৰ এবলিশ্বন্ এক্ট, ১৯৪৯ (১৯৪৯ ৰ বম্বে এক্ট-৬৩)।
- ৬। দি বম্বে খাটি এবলিশ্বন্ এক্ট ১৯৫০ (১৯৫০ ৰ বম্বে এক্ট ৬)।
- ৭। দি বম্বে পৰগণা এণ্ড কুলকাৰ্ণি ৱাটন্ এবলিশ্বন্ এক্ট, ১৯৫০ (১৯৫০ ৰ বম্বে এক্ট ৬০)।
- ৮। দি মধ্য প্ৰদেশ এবলিশ্বন্ অভ প্ৰাইটাৰী ৱাইটচ্ (এষ্টেট্চ, মহলচ্ এলিনেটেড্ লেণ্ডচ্) এক্ট, ১৯৫০ (১৯৫১ ৰ মধ্য প্ৰদেশ এক্ট ১)।
- ৯। দি মাদ্ৰাজ এষ্টেট্চ (এবলিশ্বন্ এণ্ড কনভাৰ্চন ইন্টু ৱায়তৰাৰী) এক্ট, ১৯৪৮ (১৯৪৮ ৰ মাদ্ৰাজ এক্ট ২৬)।
- ১০। দি মাদ্ৰাজ এষ্টেট্চ (এবলিশ্বন্ এণ্ড কনভাৰ্চন ইন্টু ৱায়তৰাৰী) এমেন্ডমেণ্ট এক্ট, ১৯৫০ (১৯৫০ৰ মাদ্ৰাজ এক্ট ১)।
- ১১। দি উত্তৰ প্ৰদেশ জমিদাৰী এবলিশ্বন্ এণ্ড লেণ্ড ৰিফৰ্মচ্ এক্ট, ১৯৫০ (১৯৫১ৰ উত্তৰ প্ৰদেশ এক্ট ১)।
- ১২। দি হায়দৰাবাদ (এবলিশ্বন্ অভ জাগীৰচ্) ৰেগুলেশ্বন্, ১৩৫৮ ফসলী (১৩৫৮ ফসলীৰ সংখ্যা ৬৯)।
- ১৩। দি হায়দৰাবাদ জাগীৰচ্ (কমিউটেচন) ৰেগুলেশ্বন্, ১৩৫৯ ফসলী (১৩৫৯ ফসলীৰ সংখ্যা ২৫)।
- ১৪। দি বিহাৰ ডিচপে ল্‌চড্ পাৰচনচ্ ৰিহেবিলিটেশ্বন্ (একুইজিশ্বন্ অভ লেণ্ড এক্ট, ১৯৫০ (১৯৫০ ৰ বিহাৰ এক্ট ৩৮)।
- ১৫। দি ইউনাইটেড প্ৰভিন্সেচ্ লেণ্ড একুইজিশ্বন্ (ৰিহেবিলিটেশ্বন্ অভ ৰিফিউজীজ এক্ট, ১৯৪৮ (১৯৪৮ ৰ ইউ, পি, এক্ট-২৬)।
- ১৬। দি ৰিচেটেলেমেণ্ট অভ ডিচপেনলচড্ পাৰচনচ্ (লেণ্ড একুইজিশ্বন্) এক্ট, ১৯৪৮ (১৯৪৮ ৰ এক্ট ৬০)।
- ১৭। ইনসিওৰেনচ্ (এমেন্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৫০ (১৯৫০ ৰ এক্ট ৪৭) ৰ ৪২ ধাৰাৰ দ্বাৰা যথা অন্তঃস্থাপিত ইনসিওৰেনচ্ এক্ট, ১৯৩৮ (১৯৩৮ ৰ এক্ট ৪) ৰ ধাৰা ৫২ ক ৰ পৰা ৫২ ছ পর্যন্ত।

১। সংবিধান (প্ৰথম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫১ ৰ ১৪ ধাৰাৰ দ্বাৰা সংযোজিত।

২। সংবিধান (চতুৰ্থ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৫ ৰ ৫ ধাৰাৰ দ্বাৰা সংযোজিত।

নবম অনুসূচী

- ১৮। দি বেলৱে কম্পেনীজ (ইমার্জেন্সি সি প্ৰভিজনচ্) এক্ট, ১৯৫১ (১৯৫১ ৰ এক্ট ৫১)।
- ১৯। ইনডাষ্ট্ৰীজ (ডেভেলপমেণ্ট এণ্ড ৰেগুলেশ্বন) এমেন্ডমেণ্ট এক্ট, ১৯৫৩ (১৯৫৩ ৰ এক্ট ২৬) ৰ ১৩ ধাৰাৰ দ্বাৰা যথা অন্তঃস্থাপিত ইনডাষ্ট্ৰীজ (ডেভেলপমেণ্ট এণ্ড ৰেগুলেশ্বন) এক্ট, ১৯৫১ (১৯৫১ ৰ এক্ট ৬৫) ৰ ৩-ক অধ্যায়।
- ২০। দি ৰেষ্ট বেংগল লেণ্ড ডেভেলপমেণ্ট এণ্ড প্লেনিং এক্ট, ১৯৪৮ (১৯৪৮ ৰ ৰেষ্ট বেংগল এক্ট ২১), ১৯৫১ ৰ ৰেষ্ট বেংগল এক্ট ২৯ ৰ দ্বাৰা যথা সংশোধিত অনুযায়ী।
- ২১। দি অন্ধ্ৰ প্ৰদেশ চিলিং অন্ এগ্ৰিকালচাৰেল হোলডিংচ্ এক্ট, ১৯৬১ (১৯৬১ ৰ অন্ধ্ৰ প্ৰদেশ এক্ট ১০)।
- ২২। দি অন্ধ্ৰ প্ৰদেশ (টেলিংগনা এৰিয়া) টেনান্সি এণ্ড এগ্ৰিকালচাৰেল লেণ্ডচ্ (ভেলিডেশ্বন) এক্ট, ১৯৬১ (১৯৬১ ৰ অন্ধ্ৰ প্ৰদেশ এক্ট ২১)।
- ২৩। দি অন্ধ্ৰ প্ৰদেশ (টেলিংগনা এৰিয়া) ইজাৰা এণ্ড কোলী লেণ্ড কেনচেলেশ্বন অন্ ইৰেণ্ডলাৰ পট্টাজ এণ্ড এবলিশ্বন অন্ কনচেছনেল এছেছমেণ্ট এক্ট, ১৯৬১ (১৯৬১ ৰ অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ এক্ট ৩৬)।
- ২৪। দি আসাম ষ্টেট একুইজিশ্বন অন্ লেণ্ডচ্ বিলিংগিং টু বিলিজিয়াচ্ অৰ ছেৰিটেবল্ ইনষ্টিটিউচন অন্ পাবলিক নেচাৰ এক্ট, ১৯৫৯ (১৯৬১ ৰ আসাম এক্ট ৯)।
- ২৫। দি বিহাৰ লেনড্ ৰিফৰ্মচ্ এমেন্ডমেণ্ট এক্ট, ১৯৫৩ (১৯৫৪ ৰ বিহাৰ এক্ট ২০)।
- ২৬। দি বিহাৰ লেণ্ড ৰিফৰ্মচ্ (ফিকছেশ্বন অন্ চিলিং এৰিয়া এণ্ড একুইজিশ্বন অন্ চাৰপ্লাচ লেণ্ড) এক্ট ১৯৬১ (১৯৬২ ৰ বিহাৰ এক্ট, ১২) (এই অধিনিয়মৰ ২৮ ধাৰাৰ ব্যতিৰেকে)।
- ২৭। দি বম্বে তালুকদাৰী টেনিয়ৰ্ এবলিশ্বন (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৫৪ (১৯৫৫ ৰ বম্বে এক্ট ১)।
- ২৮। দি বম্বে তালুকদাৰী টেনিয়ৰ্ এবলিশ্বন (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৫৭ (১৯৫৮ ৰ বম্বে এক্ট ১৮)।
- ২৯। দি বম্বে ইনামচ্ (কচ্ছ এৰিয়া) এবলিশ্বন এক্ট, ১৯৫৮ (১৯৫৮ ৰ বম্বে এক্ট ৯৮)।
- ৩০। দি বম্বে টেনান্সি এণ্ড এগ্ৰিকালচাৰেল লেণ্ডচ্ (গুজৰাট এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৬০ (১৯৬০ ৰ গুজৰাট এক্ট ১৬)।
- ৩১। দি গুজৰাট এগ্ৰিকালচাৰেল লেণ্ডচ্ চিলিং এক্ট, ১৯৬০ (১৯৬১ ৰ গুজৰাট এক্ট ২৭)।
- ৩২। দি সাগবাবা এণ্ড মেহৰাসী এষ্টেটচ্ প্ৰাইটাৰী ৰাইটচ্ এবলিশ্বন এটচেট্ বা ৰেগুলেশ্বন, ১৯৬২ (১৯৬২ ৰ গুজৰাট ৰেগুলেশ্বন ১)।
- ৩৩। দি গুজৰাট চাৰভাইভিং এলিয়েনেচনচ্ এবলিশ্বন এক্ট, ১৯৬৩ (১৯৬৩ ৰ গুজৰাট এক্ট ৩৩) এই অধিনিয়মৰ ২ ধাৰাৰ (৩) খণ্ডৰ (ঘ) উপখণ্ডত নিৰ্দেশিত অন্য সংক্ৰমণৰ লগত এই অধিনিয়মৰ যিমানদূৰ সম্বন্ধ আছে তাৰ ব্যতিৰেকে।

নবম অনুসূচী

৩৪। দি মহাৰাষ্ট্ৰ এগ্ৰিকালচাৰেল লেণ্ড্ (চিলিং অন্ হোলডিংচ্) এক্ট, ১৯৬১ (১৯৬১ ব মহাৰাষ্ট্ৰ এক্ট ২৭)।

৩৫। দি হায়দৰাবাদ টেনান্ সি এণ্ড এগ্ৰিকালচাৰেল লেণ্ড্ (বি এনেক্ ট্ৰমেণ্ট, ভেলিডেশ্বন এণ্ড ফাৰদাৰ এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট, ১৯৬১ (১৯৬১ ব মহাৰাষ্ট্ৰ এক্ট ৪৫)।

৩৬। দি হায়দৰাবাদ টেনান্‌সি এণ্ড এগ্ৰিকালচাৰেল লেণ্ড্ এক্ট, ১৯৫০ (১৯৫০ ব হায়দৰাবাদ এক্ট ২১)।

৩৭। দি জেনামিকৰ্ম পেমেণ্ট (এবলিশ্বন) এক্ট, ১৯৬০ (১৯৬১ ব কেবালা এক্ট ৩)।

৩৮। দি কেবালা লেণ্ড টেকস এক্ট, ১৯৬১ (১৯৬১ ব কেবালা এক্ট ১৩)।

৩৯। দি কেবালা লেণ্ড বিফৰ্মচ্ এক্ট, ১৯৬৩ (১৯৬৪ ব কেবালা এক্ট ১)।

৪০। দি মধ্য প্ৰদেশ লেণ্ড বেভিনিউ কোড্, ১৯৫৯ (১৯৫৯ ব মধ্যপ্ৰদেশ এক্ট ২০)।

৪১। দি মধ্য প্ৰদেশ চিলিং অন্ এগ্ৰিকালচাৰেল হোলডিংচ্ এক্ট, ১৯৬০ (১৯৬০ ব মধ্য প্ৰদেশ এক্ট ২০)।

৪২। দি মাদ্ৰাজ কাল টিভেটিং টেনানট্চ প্ৰোটেকশ্বন এক্ট, ১৯৫৫ (১৯৫৫ ব মাদ্ৰাজ এক্ট ২৫)।

৪৩। দি মাদ্ৰাজ কাল টিভেটিং টেনানট্চ (পেমেণ্ট অন্ ফেয়াৰ বেণ্ট) এক্ট, ১৯৫৬ (১৯৫৬ ব মাদ্ৰাজ এক্ট ২৪)।

৪৪। দি মাদ্ৰাজ অকিউপেণ্টচ্ অন্ কুডীয়াৰিপ্ পু (প্ৰোটেকশ্বন ফ্ৰম এভিকচন) এক্ট, ১৯৬১ (১৯৬১ ব মাদ্ৰাজ এক্ট ৩৮)।

৪৫। দি মাদ্ৰাজ পাবলিক ট্ৰাষ্টচ্ (বেণ্ডলেচন অন্ এডমিনিষ্ট্ৰেচন অন্ এগ্ৰিকালচাৰেল লেণ্ড্) এক্ট, ১৯৬১ (১৯৬১ ব মাদ্ৰাজ এক্ট ৫৭)।

৪৬। দি মাদ্ৰাজ লেণ্ড বিফৰ্মচ্ (ফিকছেশ্বন অন্ চিলিং অনলেণ্ড) এক্ট, ১৯৬১ (১৯৬১ ব মাদ্ৰাজ এক্ট ৫৮)।

৪৭। দি মৈসূৰ টেনান্ সি এক্ট, ১৯৫২ (১৯৫২ ব মৈসূৰ এক্ট ১৩)।

৪৮। দি কুৰ্গ টেনানট্চ এক্ট, ১৯৫৭ (১৯৫৭ ব মৈসূৰ এক্ট ১৪)।

৪৯। দি মৈসূৰ ভিলেজ অফিছেচ্ এবলিশ্বন এক্ট, ১৯৬১ (১৯৬১ ব মৈসূৰ এক্ট ১৪)।

৫০। দি হায়দৰাবাদ টেনান্‌সি এণ্ড এগ্ৰিকালচাৰেল লেণ্ড্ (ভেলিডেশ্বন) এক্ট, ১৯৬১ (১৯৬১ ব মৈসূৰ এক্ট ৩৬)।

৫১। দি মৈসূৰ লেণ্ড বিফৰ্মচ্ এক্ট, ১৯৬১ (১৯৬২ ব মৈসূৰ এক্ট ১০)।

৫২। দি উৰিষ্যালেন্ড্ বিফৰ্মচ্ এক্ট, ১৯৬০ (১৯৬০ ব উৰিষ্যা এক্ট ১৬)।

৫৩। দি উৰিষ্যা মার্জড্ টেবিটবিজ (ভিলেজ অফিছেচ্ এবলিশ্বন) এক্ট, ১৯৬৩ (১৯৬৩ ব উৰিষ্যা এক্ট ১০)।

৫৪। দি পঞ্জাৰ চিকিউৰিটি অন্ লেণ্ড টেনিয়ৰচ এক্ট, ১৯৫৩ (১৯৫৩ ব পঞ্জাৰ এক্ট ১০)।

৫৫। দি বাজস্থান টেনান্‌সি এক্ট, ১৯৫৫ (১৯৫৫ ব বাজস্থান এক্ট ৩)।

নবম অনুসূচী

- ৫৬। দি ৰাজস্থান জমিদাৰী এণ্ড বিশ্বেদাৰী এবলিশ্বন এক্ট, ১৯৫৯ (১৯৫৯ ৰ ৰাজস্থান এক্ট ৮)।
- ৫৭। দি কুমায়ু এণ্ড উত্তৰাখণ্ড জমিদাৰী এবলিশ্বন এণ্ড লেণ্ড ৰিফৰ্মচ এক্ট, ১৯৬০ (১৯৬০ ৰ উত্তৰ প্ৰদেশ এক্ট ১৭)।
- ৫৮। দি উত্তৰ প্ৰদেশ ইম্পজিশ্বন অভ চিলিং অন লেণ্ড হোলডিংচ এক্ট, ১৯৬০ (১৯৬১ ৰ উত্তৰ প্ৰদেশ এক্ট ১)।
- ৫৯। দি ৰেষ্ট বেংগল এষ্টেট্‌চ একুইজিশ্বন এক্ট, ১৯৫৩ (১৯৫৪ ৰ ৰেষ্ট বেংগল এক্ট ১)।
- ৬০। দি ৰেষ্ট বেংগল লেণ্ড ৰিফৰ্মচ এক্ট, ১৯৫৫ (১৯৫৬ ৰ ৰেষ্ট বেংগল এক্ট ১০)।
- ৬১। দি দিল্লী লেণ্ড ৰিফৰ্মচ এক্ট, ১৯৫৪ (১৯৫৪ ৰ দিল্লী এক্ট ৮)।
- ৬২। দি দিল্লী লেণ্ড হোলডিংচ (চিলিং) এক্ট, ১৯৬০ (১৯৬০ ৰ চেণ্ট্ৰেল এক্ট, ২৪)।
- ৬৩। দি মণিপুৰ লেণ্ড বেডিনিউ এণ্ড লেণ্ড ৰিফৰ্মচ এক্ট, ১৯৬০ (১৯৬০ ৰ চেণ্ট্ৰেল এক্ট ৩৩)।
- ৬৪। দি ত্ৰিপুৰা লেণ্ড বেডিনিউ এণ্ড লেণ্ড ৰিফৰ্মচ এক্ট, ১৯৬০ (১৯৬০ ৰ চেণ্ট্ৰেল এক্ট ৪৩)।
- ৬৫। দি কেৰালা লেণ্ড ৰিফৰ্মচ (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৬৯ (১৯৬৯ ৰ কেৰালা এক্ট ৩৫)।
- ৬৬। দি কেৰালা লেণ্ড ৰিফৰ্মচ (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭১ (১৯৭১ ৰ কেৰালা এক্ট ২৫)।
- ৬৭। দি অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ লেণ্ড ৰিফৰ্মচ (চিলিং অন এগ্ৰিকালচাৰেল হলডিংচ) এক্ট, ১৯৭৩ (১৯৭৩ ৰ অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ এক্ট ১)।
- ৬৮। দি বিহাৰ লেণ্ড ৰিফৰ্মচ (ফিকচেশ্বন অভ চিলিং এবিয়া এণ্ড একুইজিশ্বন অভ চাৰপ্লাচ লেণ্ড) (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭২ (১৯৭৩ ৰ বিহাৰ এক্ট ১)।
- ৬৯। দি বিহাৰ লেণ্ড ৰিফৰ্মচ (ফিকচেশ্বন অভ চিলিং এবিয়া এণ্ড একুইজিশ্বন অভ চাৰপ্লাচ লেণ্ড) (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭৩ (১৯৭৩ ৰ বিহাৰ এক্ট ৯)।
- ৭০। দি বিহাৰ লেণ্ড ৰিফৰ্মচ (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭২ (১৯৭২ ৰ বিহাৰ এক্ট ৫)।
- ৭১। দি গুজৰাট এগ্ৰিকালচাৰেল লেণ্ড চিলিং (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭২ (১৯৭৪ ৰ গুজৰাট এক্ট ২)।
- ৭২। দি হাৰিয়ানা চিলিং অন লেণ্ড হোলডিংচ এক্ট, ১৯৭২ (১৯৭২ ৰ হাৰিয়ানা এক্ট ২৬)।
- ৭৩। দি হিমাচল প্ৰদেশ চিলিং অন লেণ্ড হোলডিংচ এক্ট, ১৯৭২ (১৯৭৩ ৰ হিমাচল প্ৰদেশ এক্ট ১৯)।
- ৭৪। দি কেৰালা লেণ্ড ৰিফৰ্মচ (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭২ (১৯৭২ ৰ কেৰালা এক্ট ১৭)।

১। সংবিধান (উনত্রিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭২ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

২। সংবিধান (চতুঃত্রিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৪ ৰ ধাৰা ২ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

নবম অনুসূচী

৭৫। দি মধ্য প্ৰদেশ চিলিং অন এথিকালচাবেল হোলডিংচ্ (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭২ (১৯৭৪ ব মধ্য প্ৰদেশ এক্ট ১২)।

৭৬। দি মধ্য প্ৰদেশ চিলিং অন এথিকালচাবেল হোলডিংচ্ (চেকেণ্ড এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭২ (১৯৭৪ ব মধ্য প্ৰদেশ এক্ট ১৩)।

৭৭। দি মৈসূৰ লেণ্ড বিফৰ্মচ্ (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭৩ (১৯৭৪ ব কৰ্ণাটক এক্ট ১)।

৭৮। দি পাঞ্জাব লেণ্ড বিফৰ্মচ্ এক্ট, -১৯৭২ (১৯৭৩ ব পাঞ্জাব এক্ট ১০)।

৭৯। দি বাজস্থান ইম্ পজিছন অন্ড্ চিলিং অন এথিকালচাবেল হোলডিংচ্ এক্ট, ১৯৭৩ (১৯৭৩ ব বাজস্থান এক্ট ১১)।

৮০। দি গুডালুৰ জন্ম এণ্টেটচ্ (এবলিশ্বন এণ্ড কনভাৰশ্বন ইনটু ৰায়তৱাৰী)

এক্ট, ১৯৬৯ (১৯৬৯ ব তামিলনাডু এক্ট ২৪)।

৮১। দি ৰেষ্ট বেংগল লেণ্ড বিফৰ্মচ্ (এমেণ্ডমেণ্ট এক্ট, ১৯৭২ (১৯৭২ ব ৰেষ্ট বেংগল এক্ট ১২)।

৮২। দি ৰেষ্ট বেংগল এণ্টেটচ্ একুইজিশ্বন (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৬৪ (১৯৬৪ ব ৰেষ্ট বেংগল এক্ট ২২)।

৮৩। দি ৰেষ্ট বেংগল এণ্টেটচ্ একুইজিশ্বন (চেকেণ্ড এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭৩ (১৯৭৩ ব ৰেষ্ট বেংগল এক্ট ৩৩)।

৮৪। দি বন্দে টেনাপী এণ্ড এথিকালচাবেল লেণ্ডচ্ (গুজৰাট এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭২ (১৯৭৩ ব গুজৰাট এক্ট ৫)।

৮৫। দি উৰিষ্যা লেণ্ড বিফৰ্মচ্ (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭৪ (১৯৭৪ ব উৰিষ্যা এক্ট ৯)।

৮৬। দি ত্ৰি পুৰা লেণ্ড ৰেভিনিউ এণ্ড লেণ্ড বিফৰ্মচ্ (চেকেণ্ড এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭৪ (১৯৭৪ ব ত্ৰি পুৰা এক্ট ৭)।

* * * * *

৮৮। দি ইণ্ডাষ্ট্ৰীজ (ডেভেলপমেণ্ট এণ্ড ৰেগুলেশ্বন) এক্ট, ১৯৫১ (১৯৫১ ব চেণ্ট্ৰেল এক্ট ৬৫)।

৮৯। দি ৰিকুইজিচনিং এণ্ড একুইজিশ্বন অন্ড্ ইন্স্‌মুভেবল প্ৰপাৰ্টী এক্ট, ১৯৫২ (১৯৫২ ব চেণ্ট্ৰেল এক্ট ৩০)।

৯০। দি মাইনচ্ এণ্ড মিনাৰেলচ্ (ৰেগুলেশ্বন এণ্ড ডেভেলপমেণ্ট) এক্ট, ১৯৫৭ (১৯৫৭ ব চেণ্ট্ৰেল এক্ট ৬৭)।

৯১। দি মনপলিঞ্জ এণ্ড ৰেট্ৰিকটিভ্ ট্ৰেড প্ৰেক্টিচেচ্ এক্ট, ১৯৬৯ (১৯৬৯ ব চেণ্ট্ৰেল এক্ট ৫৪)।

* * * * *

১। সংবিধান (দ্বিচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৫-ৰ ধাৰা ৫ ৰ দ্বাৰা অন্তৰ্ভুক্ত।

২। সংবিধান (চতুৰ্দ্দশত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮-ৰ ধাৰা ৪৪ ৰ দ্বাৰা প্ৰৰিষ্টি ৮৭ আৰু ৯২ লোপ কৰা হৈছে (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

নবম অনুসূচী

- ৯৩। দি ককিং ক'ল মাইনচ্ (এমার্জেণ্সী প্ৰভিনচ্) এক্ট, ১৯৭১ (১৯৭১ ব চেফ্ৰেল এক্ট ৬৪)।
- ৯৪। দি ককিং ক'ল মাইনচ্ (নেচনেলাইজেঞ্চ) এক্ট, ১৯৭২ (১৯৭২ ব চেফ্ৰেল এক্ট ৩৬)।
- ৯৫। দি জেনেৰেল ইঞ্চিওৰেঞ্চ বিজিনেচ্ (নেচনেলাইজেঞ্চ) এক্ট, ১৯৭২ (১৯৭২ ব চেফ্ৰেল এক্ট ৫৭)।
- ৯৬। দি ইণ্ডিয়ান কপাৰ কৰ্পৰেচন (একুইজিঞ্চন্ অন্ আনদাৰটেকিং) এক্ট, ১৯৭২ (১৯৭২ ব চেফ্ৰেল এক্ট ৫৮)।
- ৯৭। দি চিক টেক্ স্টাইল আনদাৰটেকিংচ্ (টেকিং অভাৰ অভ মেনেজমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭২ (১৯৭২ ব চেফ্ৰেল এক্ট ৭২)।
- ৯৮। দি ক'ল মাইনচ্ (টেকিং অভাৰ অভ মেনেজমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭৩ (১৯৭৩ ব চেফ্ৰেল এক্ট ১৫)।
- ৯৯। দি ক'ল মাইনচ্ (নেচনেলাইজেঞ্চ) এক্ট, ১৯৭৩ (১৯৭৩ ব চেফ্ৰেল এক্ট ২৬)।
- ১০০। দি ফৰেইন একচেঞ্জ বেণ্ডলেঞ্চ এক্ট, ১৯৭৩ (১৯৭৩ ব চেফ্ৰেল এক্ট ৪৬)।
- ১০১। দি এলকক্ এছডাউন কোম্পানী লিমিটেড্ (একুইজিঞ্চন্ অন্ আনদাৰটেকিংচ্) এক্ট, ১৯৭৩ (১৯৭৩ ব চেফ্ৰেল এক্ট ৫৬)।
- ১০২। দি ক'ল মাইনচ্ (কনজাৰভেঞ্চন্ এণ্ড ডেভেলপমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭৪ (১৯৭৪ ব চেফ্ৰেল এক্ট ২৮)।
- ১০৩। দি এডিচনেল্ এম লিউমেণ্টচ্ (কমপালচৰী ডিপজিট) এক্ট, ১৯৭৪ (১৯৭৪ ব চেফ্ৰেল এক্ট ৩৭)।
- ১০৪। দি কনজাৰভেঞ্চন্ অন্ ফৰেইন একচেঞ্জ এণ্ড প্ৰিভেনঞ্চন্ অন্ স্মাৰ্ণিং একটিভিটিজ এক্ট, ১৯৭৪ (১৯৭৪ ব চেফ্ৰেল এক্ট ৫২)।
- ১০৫। দি চিক টেক্ স্টাইল আনদাৰটেকিংচ্ (নেচনেলাইজেঞ্চ) এক্ট, ১৯৭৪ (১৯৭৪ ব চেফ্ৰেল এক্ট ৫৭)।
- ১০৬। দি মহাবাষ্ট্ৰ এগ্ৰিকালচাৰেল্ লেণ্ডচ্ (চিলিং অন হোল্ডিংচ্) (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৬৪ (১৯৬৫ ব মহাবাষ্ট্ৰ এক্ট ১৬)।
- ১০৭। দি মহাবাষ্ট্ৰ এগ্ৰিকালচাৰেল্ লেণ্ডচ্ (চিলিং অন হোল্ডিংচ্) (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৬৫ (১৯৬৫ ব মহাবাষ্ট্ৰ এক্ট ৩২)।
- ১০৮। দি মহাবাষ্ট্ৰ এগ্ৰিকালচাৰেল্ লেণ্ডচ্ (চিলিং অন হোল্ডিংচ্) (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৬৮ (১৯৬৮ ব মহাবাষ্ট্ৰ এক্ট ১৬)।
- ১০৯। দি মহাবাষ্ট্ৰ এগ্ৰিকালচাৰেল্ লেণ্ডচ্ (চিলিং অন হোল্ডিংচ্) (চেকেণ্ড এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৬৮ (১৯৬৮ ব মহাবাষ্ট্ৰ এক্ট ৩৩)।
- ১১০। দি মহাবাষ্ট্ৰ এগ্ৰিকালচাৰেল্ লেণ্ডচ্ (চিলিং অন হোল্ডিংচ্) (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৬৯ (১৯৬৯ ব মহাবাষ্ট্ৰ এক্ট ৩৭)।
- ১১১। দি মহাবাষ্ট্ৰ এগ্ৰিকালচাৰেল্ লেণ্ডচ্ (চিলিং অন হোল্ডিংচ্) (চেকেণ্ড এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৬৯ (১৯৬৯ ব মহাবাষ্ট্ৰ এক্ট ৩৮)।

নবম অনুসূচী

১১২। দি মহাৰাষ্ট্ৰ এগ্ৰিকালচাবেল্ লেণ্ড্ (চিলিং অন হোল্ডিংচ্) (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭০ (১৯৭০-ৰ মহাৰাষ্ট্ৰ এক্ট ২৭)।

১১৩। দি মহাৰাষ্ট্ৰ এগ্ৰিকালচাবেল্ লেণ্ড্ (চিলিং অন হোল্ডিংচ্) (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭১ (১৯৭২-ৰ মহাৰাষ্ট্ৰ এক্ট ১৩)।

১১৪। দি মহাৰাষ্ট্ৰ এগ্ৰিকালচাবেল্ লেণ্ড্ (চিলিং অন হোল্ডিংচ্) (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭৩ (১৯৭৩-ৰ মহাৰাষ্ট্ৰ এক্ট ৫০)।

১১৫। দি উৰিষ্যা লেণ্ড্ বিফৰ্মচ্ (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৬৫ (১৯৬৫-ৰ উৰিষ্যা এক্ট ১৩)।

১১৬। দি উৰিষ্যা লেণ্ড্ বিফৰ্মচ্ (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৬৬ (১৯৬৬-ৰ উৰিষ্যা এক্ট ৮)।

১১৭। দি উৰিষ্যা লেণ্ড্ বিফৰ্মচ্ (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৬৭ (১৯৬৭-ৰ উৰিষ্যা এক্ট ৮)।

১১৮। দি উৰিষ্যা লেণ্ড্ বিফৰ্মচ্ (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৬৯ (১৯৬৯-ৰ উৰিষ্যা এক্ট ১৩)।

১১৯। দি উৰিষ্যা লেণ্ড্ বিফৰ্মচ্ (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭০ (১৯৭০-ৰ উৰিষ্যা এক্ট ১৮)।

১২০। দি উত্তৰ প্ৰদেশ ইম্পজিষ্টন্ অভ্ চিলিং অন লেণ্ড্ হোল্ডিংচ্ (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭২ (১৯৭৩-ৰ উত্তৰ প্ৰদেশ এক্ট ১৮)।

১২১। দি উত্তৰ প্ৰদেশ ইম্পজিষ্টন্ অভ্ চিলিং অন লেণ্ড্ হোল্ডিংচ্ (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭৪ (১৯৭৫-ৰ উত্তৰ প্ৰদেশ এক্ট ২)।

১২২। দি ত্ৰিপুৰা লেণ্ড্ বেভিনিউ এণ্ড লেণ্ড্ বিফৰ্মচ্ (থাৰ্ড এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭৫ (১৯৭৫-ৰ ত্ৰিপুৰা এক্ট ৩)।

১২৩। দি দাদৰা এণ্ড নগৰ হাৰেলী লেণ্ড্ বিফৰ্মচ্ বেণ্ডলেষ্টন, ১৯৭১ (১৯৭১-ৰ ৩)।

১২৪। দি দাদৰা এণ্ড নগৰ হাৰেলী লেণ্ড্ বিফৰ্মচ্ (এমেণ্ডমেণ্ট) বেণ্ডলেষ্টন, ১৯৭৩ (১৯৭৩-ৰ ৫)।

১২৫। মটৰ ভেহিকেলচ্ এক্ট, ১৯৩৯ (১৯৩৯-ৰ চেফ্টেল এক্ট ৪) চেক্চন্ ৬৬-এ আৰু চেপ্তাৰ ৪-এ।

১২৬। দি এচেনছিয়েল্ কমডিটিজ্ এক্ট, ১৯৫৫ (১৯৫৫-ৰ চেফ্টেল এক্ট ১০)।

১২৭। দি স্মাগলাৰচ্ এণ্ড ফৰেইন একচেঞ্জ মেনিপুলেটব (ফৰফিচাৰ অভ্ প্ৰপাৰ্টি) এক্ট, ১৯৭৬ (১৯৭৬-ৰ চেফ্টেল এক্ট ১৩)।

১২৮। দি বণ্ডেড লেবাৰ্ চিষ্টেম্ (এবলিষ্টন) এক্ট, ১৯৭৬ (১৯৭৬-ৰ চেফ্টেল এক্ট ১৯)।

১২৯। দি কনজাৰভেচন্ অভ্ ফৰেইন একচেঞ্জ এণ্ড প্ৰিভেনশন্ অভ্ স্মাগলিং একটিভিটিজ্ (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭৬ (১৯৭৬-ৰ চেফ্টেল এক্ট ২০)।

* * * * *

১। সংবিধান (চতুৰ্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬-ৰ ধাৰা ৩-ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

২। সংবিধান (চতুৰ্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮-ৰ ধাৰা ৪৪-ৰ দ্বাৰা প্ৰবিষ্টি ১৩০ লোপ কৰা হৈছে (২০-৬-৭৯ তাংৰ পৰা)।

নৱম অনুসূচী

- ১৩১। দি লেভিচুগাৰপ্ৰাইচ্ ইকুৱেলাইজেঞ্চন ফাণ্ড্ এণ্ড ১৯৭৬ (১৯৭৬-ৰ চেণ্ট্ৰেল এণ্ড ৩১)।
- ১৩২। দি আৰ্বান লেণ্ড্ (চিলিং এণ্ড ৰেণ্ডলেশ্বন) এণ্ড, ১৯৭৬ (১৯৭৬-ৰ চেণ্ট্ৰেল এণ্ড ৩৩)।
- ১৩৩। দি ডিপাৰ্টমেন্টেলাইজেঞ্চন অভ ইউনিয়ন একাউণ্টচ (ট্ৰেন্সফাৰ অভ পাৰ্চনেল) এণ্ড, ১৯৭৬ (১৯৭৬-ৰ চেণ্ট্ৰেল এণ্ড ৫৯)।
- ১৩৪। দি আসাম ফিক্চেঞ্চন অভ চিলিং অন লেণ্ড্ হোল্ডিংচ এণ্ড, ১৯৫৬ (১৯৫৭-ৰ আসাম এণ্ড ১)।
- ১৩৫। দি বম্বে টেনাপি এণ্ড এগ্ৰিকালচাৰেল্ লেণ্ড্ (বিদৰ্ভ বিজিঅন) এণ্ড, ১৯৫৮ (১৯৫৮-ৰ বম্বে এণ্ড ৯৯)।
- ১৩৬। দি গুজৰাট প্ৰাইভেট ফৰেষ্টচ (একুইজিঞ্চন) এণ্ড, ১৯৭২ (১৯৭৩-ৰ গুজৰাট এণ্ড ১৪)।
- ১৩৭। দি হাৰিয়ানা চিলিং অন লেণ্ড্ শ্ৰোল্ডিংচ (এমেণ্ডমেন্ট) এণ্ড, ১৯৭৬ (১৯৭৬-ৰ হাৰিয়ানা এণ্ড ১৭)।
- ১৩৮। দি হিমাচল প্ৰদেশ টেনাপি এণ্ড লেণ্ড্ ৰিফৰ্মচ এণ্ড, ১৯৭২ (১৯৭৪-ৰ হিমাচল প্ৰদেশ এণ্ড ৮)।
- ১৩৯। দি হিমাচল প্ৰদেশ ভিলেজ কমন লেণ্ড্ ভেষ্টিং এণ্ড ইউটিলাইজেঞ্চন এণ্ড, ১৯৭৪ (১৯৭৪-ৰ হিমাচল প্ৰদেশ এণ্ড ১৮)।
- ১৪০। দি কৰ্ণাটক লেণ্ড্ ৰিফৰ্মচ (চেকেণ্ড এমেণ্ডমেন্ট) এণ্ড মিচেলিনিয়াচ প্ৰভিজনচ্ এণ্ড, ১৯৭৪ (১৯৭৪-ৰ কৰ্ণাটক এণ্ড ৩১)।
- ১৪১। দি কৰ্ণাটক লেণ্ড্ ৰিফৰ্মচ (চেকেণ্ড এমেণ্ডমেন্ট) এণ্ড, ১৯৭৬ (১৯৭৬-ৰ কৰ্ণাটক এণ্ড ২৭)।
- ১৪২। দি কেৰালা প্ৰিভেনশ্বন অভ এডিকচন এণ্ড, ১৯৬৬ (১৯৬৬-ৰ কেৰালা এণ্ড ১২)।
- ১৪৩। দি থিৰপ্পুৱাৰাম্ পেমেণ্ট (এবলিশ্বন) এণ্ড, ১৯৬৯ (১৯৬৯-ৰ কেৰালা এণ্ড ১৯)।
- ১৪৪। দি শ্ৰীপদম্ লেণ্ড্ এনফ্ৰনচাইজমেন্ট এণ্ড, ১৯৬৯ (১৯৬৯-ৰ কেৰালা এণ্ড ২০)।
- ১৪৫। দি শ্ৰীপাণ্ডবৰাক লেণ্ড্ (ভেষ্টিং এণ্ড এনফ্ৰনচাইজমেন্ট) এণ্ড, ১৯৭১ (১৯৭১-ৰ কেৰালা এণ্ড ২০)।
- ১৪৬। দি কেৰালা প্ৰাইভেট ফৰেষ্টচ (ভেষ্টিং এণ্ড এচাইনমেন্ট) এণ্ড, ১৯৭১ (১৯৭১-ৰ কেৰালা এণ্ড ২৬)।
- ১৪৭। দি কেৰালা এগ্ৰিকালচাৰেল্ ওৱাৰ্কাৰচ এণ্ড, ১৯৭৪ (১৯৭৪-ৰ কেৰালা এণ্ড ১৮)।
- ১৪৮। দি কেৰালা কেচিউ ফেষ্টৰীজ (একুইজিঞ্চন) এণ্ড, ১৯৭৪ (১৯৭৪-ৰ কেৰালা এণ্ড ২৯)।
- ১৪৯। দি কেৰালা চিট্‌টীজ এণ্ড, ১৯৭৫ (১৯৭৫-ৰ কেৰালা এণ্ড ২৩)।
- ১৫০। দি কেৰালা চিডিউলড্ ট্ৰাইবচ্ (ৰেষ্ট্ৰিকশ্বন অন ট্ৰান্সফাৰ অভ লেণ্ড্ এণ্ড ৰেষ্ট্ৰবেচন অভ এলিয়েনেটেড লেণ্ড্) এণ্ড, ১৯৭৫ (১৯৭৫-ৰ কেৰালা এণ্ড ৩১)।
- ১৫১। দি কেৰালা লেণ্ড্ ৰিফৰ্মচ এমেণ্ডমেন্ট এণ্ড, ১৯৭৬ (১৯৭৬-ৰ কেৰালা এণ্ড ১৫)।

নবম অনুসূচী

১৫২। দি কানম্ টেনাসী এবলিশ্বন (এমেণ্ডমেন্ট) এক্ট, ১৯৭৬ (১৯৭৬ৰ কেৰালা এক্ট ১৬)।

১৫৩। দি মধ্যপ্রদেশ চিলিং অন্ এগ্রিকালচাৰেল হোল্ডিংচ্ (এমেণ্ডমেন্ট) এক্ট, ১৯৭৪ (১৯৭৪ৰ মধ্যপ্রদেশ এক্ট ২০)।

১৫৪। দি মধ্যপ্রদেশ চিলিং অন্ এগ্রিকালচাৰেল হোল্ডিংচ্ (এমেণ্ডমেন্ট) এক্ট, ১৯৭৫ (১৯৭৬ৰ মধ্যপ্রদেশ এক্ট ২)।

১৫৫। দি বেঙ্গ খাণ্ডেচ্ মেহরাসী এষ্টেটচ্ (প্রাইটাৰী হাইট্চ এবলিশ্বন হিটিচ) বেণ্ডলেশ্বন, ১৯৬১ (১৯৬২ৰ মহাৰাষ্ট্ৰ বেণ্ডলেশ্বন ১)।

১৫৬। দি মহাৰাষ্ট্ৰ বেঙ্গবেশ্বন অভ লেণ্ডচট্ চিডিউল্ড ট্ৰাইবচ্ এক্ট, ১৯৭৪ (১৯৭৫ৰ মহাৰাষ্ট্ৰ এক্ট ১৪)।

১৫৭। দি মহাৰাষ্ট্ৰ এগ্রিকালচাৰেল লেণ্ডচ্ (লৰাৰিং অভ চিলিং অন্ হোল্ডিংচ্) এণ্ড (এমেণ্ডমেন্ট) এক্ট, ১৯৭২ (১৯৭৫ৰ মহাৰাষ্ট্ৰ এক্ট ২১)।

১৫৮। দি মহাৰাষ্ট্ৰ প্রাইভেট ফৰেষ্টচ্ (একুইজিশ্বন) এক্ট, ১৯৭৫ (১৯৭৫ৰ মহাৰাষ্ট্ৰ এক্ট ২৯)।

১৫৯। দি মহাৰাষ্ট্ৰ এগ্রিকালচাৰেল লেণ্ডচ্ (লৰাৰিং অভ চিলিং অন্ হোল্ডিংচ্) এণ্ড (এমেণ্ডমেন্ট) এক্ট, ১৯৭৫ (১৯৭৫ৰ মহাৰাষ্ট্ৰ এক্ট ৪৭)।

১৬০। দি মহাৰাষ্ট্ৰ এগ্রিকালচাৰেল লেণ্ডচ্ (চিলিং অন্ হোল্ডিংচ্) (এমেণ্ডমেন্ট) এক্ট, ১৯৭৫ (১৯৭৬ৰ মহাৰাষ্ট্ৰ এক্ট ২)।

১৬১। দি উৰিষ্যা এষ্টেটচ্ এবলিশ্বন এক্ট, ১৯৫১ (১৯৫২ৰ উৰিষ্যা এক্ট ১)।

১৬২। দি ৰাজস্থান কলনাইজেশ্বন এক্ট, ১৯৫৪ (১৯৫৪ৰ ৰাজস্থান এক্ট ২৭)।

১৬৩। দি ৰাজস্থান লেণ্ড্ বিফৰ্মচ্ এণ্ড একুইজিশ্বন অভ লেণ্ড্ ওনাৰচ্ এষ্টেটচ্ এক্ট, ১৯৬৩ (১৯৬৪ৰ ৰাজস্থান এক্ট ১১)।

১৬৪। দি ৰাজস্থান ইম্প্ৰজিশ্বন অভ চিলিং অন্ এগ্রিকালচাৰেল হোল্ডিংচ্ (এমেণ্ডমেন্ট) এক্ট, ১৯৭৬ (১৯৭৬ৰ ৰাজস্থান এক্ট ৮)।

১৬৫। দি ৰাজস্থান টেনাসী (এমেণ্ডমেন্ট) এক্ট, ১৯৭৬ (১৯৭৬ৰ ৰাজস্থান এক্ট ১২)।

১৬৬। দি তামিলনাডু লেণ্ড্ বিফৰ্মচ্ (ৰিডাকশ্বন অভ চিলিং অন্ লেণ্ড্) এক্ট, ১৯৭০ (১৯৭০ৰ তামিলনাডু এক্ট ১৭)।

১৬৭। দি তামিলনাডু লেণ্ড্ বিফৰ্মচ্ (ফিক্চেশ্বন অভ চিলিং অন্ লেণ্ড্) এমেণ্ডমেন্ট এক্ট, ১৯৭১ (১৯৭১ৰ তামিলনাডু এক্ট ৪১)।

১৬৮। দি তামিলনাডু লেণ্ড্ বিফৰ্মচ্ (ফিক্চেশ্বন অভ চিলিং অন্ লেণ্ড্) এক্ট, ১৯৭২ (১৯৭২ৰ তামিলনাডু এক্ট ১০)।

১৬৯। দি তামিলনাডু লেণ্ড্ বিফৰ্মচ্ (ফিক্চেশ্বন অভ চিলিং অন্ লেণ্ড্) চেকেণ্ড এমেণ্ডমেন্ট এক্ট, ১৯৭২ (১৯৭২ৰ তামিলনাডু এক্ট ২০)।

১৭০। দি তামিলনাডু লেণ্ড্ বিফৰ্মচ্ (ফিক্চেশ্বন অভ চিলিং অন্ লেণ্ড্) থাৰ্ড এমেণ্ডমেন্ট এক্ট, ১৯৭২ (১৯৭২ৰ তামিলনাডু এক্ট ৩৭)।

১৭১। দি তামিলনাডু লেণ্ড্ বিফৰ্মচ্ (ফিক্চেশ্বন অভ চিলিং অন্ লেণ্ড্) ফ'ৰ্থ এমেণ্ডমেন্ট এক্ট, ১৯৭২ (১৯৭২ৰ তামিলনাডু এক্ট ৩৯)।

নবম অনুসূচী

১৭২। দি তামিলনাড়ু লেণ্ড বিফৰ্মচ (ফিক্‌চেশ্বন অভ চিলিং অন লেণ্ড) চিক্ৰথ এমেণ্ডমেণ্ট এষ্ট, ১৯৭২ (১৯৭৪ ৰ তামিলনাড়ু নাডু এষ্ট ৭)।

১৭৩। দি তামিলনাড়ু লেণ্ড বিফৰ্মচ (ফিক্‌চেশ্বন অভ চিলিং অনলেণ্ড) ফি ফ থু এমেণ্ডমেণ্ট এষ্ট, ১৯৭২ (১৯৭৪ ৰ তামিল নাডু এষ্ট ১০)।

১৭৪। দি তামিল নাডু লেণ্ড বিফৰ্মচ (ফিক্‌চেশ্বন অভ চিলিং অন লেণ্ড) এমেণ্ডমেণ্ট এষ্ট, ১৯৭৪ (১৯৭৪ ৰ তামিল নাডু এষ্ট ১৫)।

১৭৫। দি তামিল নাডু লেণ্ড বিফৰ্মচ (ফিক্‌চেশ্বন অভ চিলিং অন লেণ্ড) থাৰ্ড এমেণ্ডমেণ্ট এষ্ট, ১৯৭৪ (১৯৭৪ ৰ তামিল নাডু এষ্ট ৩০)।

১৭৬। দি তামিল নাডু লেণ্ড বিফৰ্মচ (ফিক্‌চেশ্বন অভ চিলিং অন লেণ্ড) চেকেণ্ড এমেণ্ডমেণ্ট এষ্ট, ১৯৭৪ (১৯৭৪ ৰ তামিলনাডু এষ্ট ৩২)।

১৭৭। দি তামিলনাডু লেণ্ড বিফৰ্মচ (ফিক্‌চেশ্বন অভ চিলিং অন লেণ্ড) এমেণ্ডমেণ্ট এষ্ট, ১৯৭৫ (১৯৭৫ ৰ তামিল নাডু এষ্ট ১১)।

১৭৮। দি তামিলনাডু লেণ্ড বিফৰ্মচ (ফিক্‌চেশ্বন অভ চিলিং অন লেণ্ড) চেকেণ্ড এমেণ্ডমেণ্ট এষ্ট, ১৯৭৫ (১৯৭৫ ৰ তামিল নাডু এষ্ট ২১)।

১৭৯। এমেণ্ডমেণ্ট মেড টু দি উত্তৰ প্ৰদেশ জমিন্দাৰী এবলিশ্বন এণ্ড লেণ্ড বিফৰ্মচ এষ্ট, ১৯৫০ (১৯৫১ ৰ উত্তৰ প্ৰদেশ এষ্ট ১) বাই দি উত্তৰ প্ৰদেশ লেণ্ড লজ (এমেণ্ডমেণ্ট) এষ্ট, ১৯৭১ (১৯৭১ ৰ উত্তৰ প্ৰদেশ এষ্ট ২১) এণ্ড দি উত্তৰ প্ৰদেশ লেণ্ড লজ (এমেণ্ডমেণ্ট) এষ্ট, ১৯৭৪ (১৯৭৪ ৰ উত্তৰ প্ৰদেশ এষ্ট ৩৪)।

১৮০। দি উত্তৰ প্ৰদেশ ইম্প্ৰজিশ্বন অভ চিলিং অন লেণ্ড হাল্ডিংচ (এমেণ্ডমেণ্ট) এষ্ট, ১৯৭৬ (১৯৭৬ ৰ উত্তৰ প্ৰদেশ এষ্ট ২০)।

১৮১। দি বেঙ্গল লেণ্ড বিফৰ্মচ (চেকেণ্ড এমেণ্ডমেণ্ট) এষ্ট, ১৯৭২ (১৯৭২ ৰ বেঙ্গল বেংগল এষ্ট ২৮)।

১৮২। দি বেঙ্গল বেঙ্গল বেঙ্গলেশ্বন অভ এলিয়েনেটেড লেণ্ড এষ্ট, ১৯৭৩ (১৯৭৩ ৰ বেঙ্গল বেংগল এষ্ট ২৩)।

১৮৩। দি বেঙ্গল লেণ্ড বিফৰ্মচ (এমেণ্ডমেণ্ট) এষ্ট, ১৯৭৪ (১৯৭৪ ৰ বেঙ্গল বেংগল এষ্ট ৩০)।

১৮৪। দি বেঙ্গল লেণ্ড বিফৰ্মচ (এমেণ্ডমেণ্ট) এষ্ট, ১৯৭৫ (১৯৭৫ ৰ বেঙ্গল বেংগল এষ্ট ২৩)।

১৮৫। দি বেঙ্গল লেণ্ড বিফৰ্মচ (এমেণ্ডমেণ্ট) এষ্ট, ১৯৭৬ (১৯৭৬ ৰ বেঙ্গল বেংগল এষ্ট ১২)।

১৮৬। দি দিল্লী লেণ্ড হোল্ডিংচ (চিলিং) এমেণ্ডমেণ্ট এষ্ট, ১৯৭৬ (১৯৭৬ ৰ চেন্দ্ৰেল এষ্ট ১৫)।

১৮৭। দি গোৱা দমন এণ্ড দীউ মুণ্ডকাৰ্ছ (প্ৰটেকশ্বন ফ্ৰম এভিকশ্বন) এষ্ট, ১৯৭৫ (১৯৭৬ ৰ গোৱা, দমন এণ্ড দীউ এষ্ট ১)।

১৮৮। দি পণ্ডীচেৰী লেণ্ড বিফৰ্মচ ফিক্‌চেশ্বন অভ চিলিং অন লেণ্ড এষ্ট, ১৯৭৩ (১৯৭৪ ৰ পণ্ডীচেৰী এষ্ট ৯)।

নবম অনুসূচী

১৮৯। দি আসাম (টেম্পোৰাৰিলি চেটেলেড্ এৰিয়াজ) টেনাৰ্শি এক্ট, ১৯৭১ (১৯৭১ ৰ আসাম এক্ট ২৩)।

১৯০। দি আসাম (টেম্পোৰাৰিলি চেটেলেড্ এৰিয়াজ) টেনাৰ্শি (এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট, ১৯৭৪ (১৯৭৪ ৰ আসাম এক্ট ২৮)।

১৯১। দি বিহাৰ লেণ্ড ৰিফৰ্মচ্ (ফিক্‌চেপ্‌শ্বন্ অভ চিলিং এৰিয়া এণ্ড একুইজিশ্বন্ অভ চাৰপ্লাচ লেণ্ড) (এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট, ১৯৭৪ (১৯৭৫ ৰ বিহাৰ এক্ট ১৩)।

১৯২। দি বিহাৰ লেণ্ড ৰিফৰ্মচ্ (ফিক্‌চেপ্‌শ্বন্ অভ চিলিং এৰিয়া এণ্ড একুইজিশ্বন্ অভ চাৰপ্লাচ লেণ্ড) (এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট, (১৯৭৬ ৰ বিহাৰ এক্ট ২২)।

১৯৩। দি বিহাৰ লেণ্ড ৰিফৰ্মচ্ (ফিক্‌চেপ্‌শ্বন্ অভ চিলিং এৰিয়া এণ্ড একুইজিশ্বন্ অভ চাৰপ্লাচ লেণ্ড) (এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট, ১৯৭৮ (১৯৭৮ ৰ বিহাৰ এক্ট ৭)।

১৯৪। দি লেণ্ড একুইজিশ্বন্ (বিহাৰ এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট, ১৯৭৯ (১৯৮০ ৰ বিহাৰ এক্ট ২)।

১৯৫। দি হাৰিয়ানা চিলিং অন লেণ্ড হোল্ডিংচ্ (এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট, ১৯৭৭ (১৯৭৭ ৰ হাৰিয়ানা এক্ট ১৪)।

১৯৬। দি তামিলনাডু লেণ্ড ৰিফৰ্মচ্ (ফিক্‌চেপ্‌শ্বন্ অভ চিলিং অন লেণ্ড) (এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট, ১৯৭৮ (১৯৭৮ ৰ তামিলনাডু এক্ট ২৫)।

১৯৭। দি তামিলনাডু লেণ্ড ৰিফৰ্মচ্ (ফিক্‌চেপ্‌শ্বন্ অভ চিলিং অন লেণ্ড) (এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট, ১৯৭৯ (১৯৭৯ ৰ তামিলনাডু এক্ট ১১)।

১৯৮। দি উত্তৰ প্ৰদেশ জমিদাৰী এবলিশ্বন্ লজ্ (এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট, ১৯৭৮ (১৯৭৮ ৰ উত্তৰ প্ৰদেশ এক্ট ১৫)।

১৯৯। দি বেঙ্গল বেঙ্গল বেঙ্গল অভ এলিয়েনেটেড্ লেণ্ড (এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট, ১৯৭৮ (১৯৭৮ ৰ বেঙ্গল এক্ট ২৪)।

২০০। দি বেঙ্গল বেঙ্গল বেঙ্গল অভ এলিয়েনেটেড্ লেণ্ড (এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট, ১৯৮০ (১৯৮০ ৰ বেঙ্গল এক্ট ৫৬)।

২০১। দি গোৱা, দমন এণ্ড দিউ এণ্ড্ৰিকালচাৰেবল্ টেনাৰ্শি এক্ট, ১৯৬৪ (১৯৬৪ ৰ গোৱা, দমন এণ্ড দিউ এক্ট ৭)।

২০২। দি গোৱা, দমন এণ্ড দিউ এণ্ড্ৰিকালচাৰেবল্ টেনাৰ্শি (ফিফ্ট এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট, ১৯৭৬ (১৯৭৬ ৰ গোৱা, দমন এণ্ড দিউ এক্ট ১৭)।

২০৩। দি অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ চিডিউল্ড এৰিয়াজ লেণ্ড ট্ৰেন্সফাৰ ৰেগুলেশ্বন্, ১৯৫৯ (১৯৫৯ ৰ অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ ৰেগুলেশ্বন্ ১)।

২০৪। দি অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ চিডিউল্ড এৰিয়াজ ল'জ্ (এক্‌চ'টেনশ্বন্ এণ্ড এমেনড্‌মেণ্ট) ৰেগুলেশ্বন্, ১৯৬৩ (১৯৬৩ ৰ অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ ৰেগুলেশ্বন্ ২)।

২০৫। দি অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ চিডিউল্ড এৰিয়াজ লেণ্ড ট্ৰেন্সফাৰ (এমেনড্‌মেণ্ট) ৰেগুলেশ্বন্, ১৯৭০ (১৯৭০ ৰ অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ ৰেগুলেশ্বন্ ১)।

২০৬। দি অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ চিডিউল্ড এৰিয়াজ লেণ্ড ট্ৰেন্সফাৰ (এমেনড্‌মেণ্ট) ৰেগুলেশ্বন্, ১৯৭১ (১৯৭১ ৰ অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ ৰেগুলেশ্বন্ ১)।

১। সংবিধান (সপ্তচত্বিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৪ ৰ দ্বাৰা অন্তৰ্ভুক্ত।

২। সংবিধান (ষট্‌তম সংশোধন) অধিনিয়ম ১৯৯০ ৰ দ্বাৰা ২ ৰ দ্বাৰা অন্তৰ্ভুক্ত।

নবম অনুসূচী

২০৭। দি অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ চিডিউল্ড এৰিয়াজ লেণ্ড ট্ৰেন্সফাৰ (এমেণ্ডমেণ্ট) ৰেগুলেছন, ১৯৭৮, (১৯৭৮ ৰ অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ ৰেগুলেছন ১)।

২০৮। দি বিহাৰ টেনাসী এষ্ট, ১৮৮৫ (১৮৮৫ ৰ বিহাৰ এষ্ট ৮)।

২০৯। দি ছোটানাগপুৰ টেনাসী এষ্ট, ১৯০৮ (১৯০৮ ৰ বেঙ্গল এষ্ট ৬) (অধ্যায় ৮- ধাৰা ৪৬, ৪৭, ৪৮, ৪৮ ক আৰু ৪৯; অধ্যায় ১০- ধাৰা ৭১, ৭১ ক আৰু ৭১ খ; আৰু অধ্যায় ১৮- ধাৰা ২৪০, ২৪১ আৰু ২৪২)।

২১০। দি মহাল পৰগানাজ টেনাসী (ছাপিমেন্টাৰী প্ৰভিজনছ) এষ্ট, ১৯৪৯ (১৯৪৯ ৰ বিহাৰ এষ্ট ১৪) ধাৰা ৫৩ বাদ দি।

২১১। দি বিহাৰ চিডিউল্ড এৰিয়াজ ৰেগুলেছন, ১৯৬৯ (১৯৬৯ ৰ বিহাৰ ৰেগুলেছন ১)।

২১২। দি বিহাৰ লেণ্ড ৰিফৰ্মছ (ফিক্‌চেশ্বন অভ চিলিং এৰিয়া এণ্ড একুইজিশ্বন অভ চাবপ্লাট লেণ্ড) (এমেণ্ডমেণ্ট) এষ্ট, ১৯৮২ (১৯৮২ ৰ বিহাৰ এষ্ট ৫৫)।

২১৩। দি গুজৰাট দেৰস্থান ইনামচ এবলিশ্বন এষ্ট, ১৯৬৯ (১৯৬৯ ৰ গুজৰাট এষ্ট ১৬)।

২১৪। দি গুজৰাট টেনাসী ল'জ (এমেণ্ডমেণ্ট) এষ্ট, ১৯৭৬ (১৯৭৬ ৰ গুজৰাট এষ্ট ৩৭)।

২১৫। দি গুজৰাট এগ্ৰিকালচাৰেল লেণ্ডচ চিলিং (এমেণ্ডমেণ্ট) এষ্ট, ১৯৭৬ (১৯৭৬ ৰ প্ৰেচিডেণ্টচ এষ্ট ৪৩)।

২১৬। দি গুজৰাট দেৰস্থান ইনামচ এবলিশ্বন (এমেণ্ডমেণ্ট) এষ্ট, ১৯৭৭ (১৯৭৭ ৰ গুজৰাট এষ্ট ২৭)।

২১৭। দি গুজৰাট টেনাসী ল'জ (এমেণ্ডমেণ্ট) এষ্ট, ১৯৭৭ (১৯৭৭ ৰ গুজৰাট এষ্ট ৩০)।

২১৮। দি বোম্বে লেণ্ড ৰেভিনিউ (গুজৰাট চেকেণ্ড এমেণ্ডমেণ্ট) এষ্ট, ১৯৮০ (১৯৮০ ৰ গুজৰাট এষ্ট ৩৭)।

২১৯। দি বোম্বে লেণ্ড ৰেভিনিউ ক'ড এণ্ড লেণ্ড টেনিউৰ এবলিশ্বন ল'জ (গুজৰাট এমেণ্ডমেণ্ট) এষ্ট, ১৯৮২ (১৯৮২ ৰ গুজৰাট এষ্ট ৮)।

২২০। দি হিমাচল প্ৰদেশ ট্ৰেন্সফাৰ অভ লেণ্ড (ৰেগুলেছন) এষ্ট, ১৯৬৮ (১৯৬৯ ৰ হিমাচল প্ৰদেশ এষ্ট ১৫)।

২২১। দি হিমাচল প্ৰদেশ ট্ৰেন্সফাৰ অভ লেণ্ড (ৰেগুলেছন) (এমেণ্ডমেণ্ট) এষ্ট, ১৯৮৬ (১৯৮৬ ৰ হিমাচল প্ৰদেশ এষ্ট ১৬)।

২২২। দি কৰ্ণাটক চিডিউল্ড কাষ্টচ এণ্ড চিডিউল্ড ট্ৰাইবচ (প্ৰহিৰিশ্বন অভ ট্ৰেন্সফাৰ অভ চাবটেইন লেণ্ডচ) এষ্ট, ১৯৭৮ (১৯৭৯ ৰ কৰ্ণাটক এষ্ট ২)।

২২৩। দি কেৰালা লেণ্ড ৰিফৰ্মচ (এমেণ্ডমেণ্ট) এষ্ট, ১৯৭৮ (১৯৭৮ ৰ কেৰালা এষ্ট ১৩)।

২২৪। দি কেৰালা লেণ্ড ৰিফৰ্মচ (এমেণ্ডমেণ্ট) এষ্ট, ১৯৮১ (১৯৮১ ৰ কেৰালা এষ্ট ১৯)।

২২৫। দি মধ্যপ্ৰদেশ লেণ্ড ৰেভিনিউ ক'ড (থাৰ্ড এমেণ্ডমেণ্ট) এষ্ট, ১৯৭৬ (১৯৭৬ ৰ মধ্যপ্ৰদেশ এষ্ট ৬১)।

২২৬। দি মধ্যপ্ৰদেশ লেণ্ড ৰেভিনিউ ক'ড (এমেণ্ডমেণ্ট) এষ্ট, ১৯৮০ (১৯৮০ ৰ মধ্যপ্ৰদেশ এষ্ট ১৫)।

২২৭। দি মধ্যপ্ৰদেশ অকৃষিত জোত উচ্চতম সীমা অধিনিয়ম, ১৯৮১ (১৯৮১ ৰ মধ্যপ্ৰদেশ এষ্ট ১১)।

২২৮। দি মধ্যপ্ৰদেশ চিলিং অন এগ্ৰিকালচাৰেল হোল্ডিংচ (চেকেণ্ড এমেণ্ডমেণ্ট) এষ্ট, ১৯৭৬ (১৯৮৪ ৰ মধ্যপ্ৰদেশ এষ্ট ১)।

নবম অনুসূচী

- ২২৯। মধ্যপ্রদেশ চিলিং অন এগ্রিকালচারেল হোল্ডিংস (এমেণ্ডমেন্ট) এক্ট, ১৯৮৪ (১৯৮৪ ব মধ্যপ্রদেশ এক্ট ১৪)।
- ২৩০। দি মধ্যপ্রদেশ চিলিং অন এগ্রিকালচারেল হোল্ডিংস (এমেণ্ডমেন্ট) এক্ট, ১৯৮৯ (১৯৮৯ ব মধ্যপ্রদেশ এক্ট ৮)।
- ২৩১। দি মহাৰাষ্ট্ৰ লেণ্ড বেডিনিউ ক'ড, ১৯৬৬ (১৯৬৬ ব মহাৰাষ্ট্ৰ এক্ট ৪১) ধাৰা ৩৬, ৩৬ ক আৰু ৩৬ খ।
- ২৩২। দি মহাৰাষ্ট্ৰ লেণ্ড বেডিনিউ ক'ড এণ্ড দি মহাৰাষ্ট্ৰ বেট্ৰোবেশ্বন অভ লেণ্ডচ টু ডিডিউল্ড ট্ৰাইবচ (চেকেণ্ড এমেণ্ডমেন্ট) এক্ট, ১৯৭৬ (১৯৭৭ ব মহাৰাষ্ট্ৰ এক্ট ৩০)।
- ২৩৩। দি মহাৰাষ্ট্ৰ এব'লিশ্বন অৱ ছাবজিচিভিৎ প্ৰপ্ৰাইতেৰী ৰাইটচ টু মাইনচ এণ্ড মিনাৰেলচ ইন চাৰটেইন লেণ্ডচ এক্ট, ১৯৮৫ (১৯৮৫ ব মহাৰাষ্ট্ৰ এক্ট ১৬)।
- ২৩৪। দি উৰিষ্যা চিডিউল্ড এবিয়াৰ ট্ৰেন্সফাৰ অভ ইমম'ভেবল প্ৰপাৰ্টি (বাই চিডিউল্ড ট্ৰাইবচ) ৰেগুলেশ্বন, ১৯৫৬ (১৯৫৬ ব উৰিষ্যা ৰেগুলেশ্বন ২)।
- ২৩৫। দি উৰিষ্যা লেণ্ড ৰিফৰ্মচ (চেকেণ্ড এমেণ্ডমেন্ট) এক্ট, ১৯৭৫ (১৯৭৬ ব উৰিষ্যা এক্ট ৩০)।
- ২৩৬। দি উৰিষ্যা লেণ্ড ৰিফৰ্মচ (এমেণ্ডমেন্ট) এক্ট, ১৯৭৬ (১৯৭৬ ব উৰিষ্যা এক্ট ৩০)।
- ২৩৭। দি উৰিষ্যা লেণ্ড ৰিফৰ্মচ (চেকেণ্ড এমেণ্ডমেন্ট) এক্ট, ১৯৭৬ (১৯৭৬ ব উৰিষ্যা এক্ট ৪৪)।
- ২৩৮। দি ৰাজস্থান ক'ল'নাইজেশ্বন (এমেণ্ডমেন্ট) এক্ট, ১৯৮৪ (১৯৮৪ ব ৰাজস্থান এক্ট ১২)।
- ২৩৯। দি ৰাজস্থান টেনাসী (এমেণ্ডমেন্ট) এক্ট, ১৯৮৪ (১৯৮৪ ব ৰাজস্থান এক্ট ১৩)।
- ২৪০। দি ৰাজস্থান টেনাসী (এমেণ্ডমেন্ট) এক্ট, ১৯৮৭ (১৯৮৭ ব ৰাজস্থান এক্ট ২১)।
- ২৪১। দি তামিলনাডু লেণ্ড ৰিফৰ্মচ (ফিকচেপন অভ চিলিং অন লেণ্ড) চেকেণ্ড এমেণ্ডমেন্ট এক্ট, ১৯৭৯ (১৯৮০ ব তামিলনাডু এক্ট ৮)।
- ২৪২। দি তামিলনাডু লেণ্ড ৰিফৰ্মচ (ফিকচেপন অভ চিলিং অন লেণ্ড) এমেণ্ডমেন্ট এক্ট, ১৯৮০ (১৯৮০ ব তামিলনাডু এক্ট ২১)।
- ২৪৩। দি তামিলনাডু লেণ্ড ৰিফৰ্মচ (ফিকচেপন অভ চিলিং অন লেণ্ড) এমেণ্ডমেন্ট এক্ট, ১৯৮১ (১৯৮১ ব তামিলনাডু এক্ট ৫৯)।
- ২৪৪। দি তামিলনাডু লেণ্ড ৰিফৰ্মচ (ফিকচেপন অভ চিলিং অন লেণ্ড) চেকেণ্ড এমেণ্ডমেন্ট এক্ট, ১৯৮৩ (১৯৮৪ ব তামিলনাডু এক্ট ২)।
- ২৪৫। দি উত্তৰ প্ৰদেশ লেণ্ড ল'জ (এমেণ্ডমেন্ট) এক্ট, ১৯৮২ (১৯৮২ ব উত্তৰ প্ৰদেশ এক্ট ২০)।
- ২৪৬। দি ৰেপ্ট বেংগল লেণ্ড ৰিফৰ্মচ (এমেণ্ডমেন্ট) এক্ট, ১৯৬৫ (১৯৬৫ ব ৰেপ্ট বেংগল এক্ট ১৮)।
- ২৪৭। দি ৰেপ্ট বেংগল লেণ্ড ৰিফৰ্মচ (এমেণ্ডমেন্ট) এক্ট, ১৯৬৬ (১৯৬৬ ব ৰেপ্ট বেংগল এক্ট ১১)।
- ২৪৮। দি ৰেপ্ট বেংগল লেণ্ড ৰিফৰ্মচ (চেকেণ্ড এমেণ্ডমেন্ট) এক্ট, ১৯৬৯ (১৯৬৯ ব ৰেপ্ট বেংগল এক্ট ২৩)।
- ২৪৯। দি ৰেপ্ট বেংগল ইষ্টেট একুইজিশ্বন (এমেণ্ডমেন্ট) এক্ট, ১৯৭৭ (১৯৭৭ ব ৰেপ্ট বেংগল এক্ট ৩৬)।

নবম অনুসূচী

২৫০। দি ৰেষ্ট বেংগল লেণ্ড হোল্ডিং ৰেভিনিউ এক্ট, ১৯৭৯ (১৯৭৯ ৰ ৰেষ্ট বেংগল এক্ট ৪৪)।

২৫১। দি ৰেষ্ট বেংগল লেণ্ড ৰিফৰ্মচ (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৮০ (১৯৮০ ৰ ৰেষ্ট বেংগল এক্ট ৪১)।

২৫২। দি ৰেষ্ট বেংগল লেণ্ড হোল্ডিং ৰেভিনিউ (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৮১ (১৯৮১ ৰ ৰেষ্ট বেংগল এক্ট ৩৩)।

২৫৩। দি কেলকাতা ঠিকা টেনাৰী (একুইজিছন এণ্ড ৰেগুলেশ্বন) এক্ট, ১৯৮১ (১৯৮১ ৰ ৰেষ্ট বেংগল এক্ট ৩৭)।

২৫৪। দি ৰেষ্ট বেংগল লেণ্ড হোল্ডিং ৰেভিনিউ (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৮২ (১৯৮২ ৰ ৰেষ্ট বেংগল এক্ট ২৩)।

২৫৫। দি কেলকাতা ঠিকা টেনাৰী (একুইজিছন এণ্ড ৰেগুলেশ্বন) (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৮৪ (১৯৮৪ ৰ ৰেষ্ট বেংগল এক্ট ৪১)।

২৫৬। দি মাহে লেণ্ড ৰিফৰ্মচ এক্ট, ১৯৬৮ (১৯৬৮ ৰ পণ্ডীচেৰী এক্ট ১)।

২৫৭। দি মাহে লেণ্ড ৰিফৰ্মচ (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৮০ (১৯৮১ ৰ পণ্ডীচেৰী এক্ট, ১)।

*[২৫৭ ক। দি তামিল নাডু বেকৱাৰ্ড ক্লাছেজ শ্বিডইউল্ড কাষ্টছ এণ্ড শ্বিডইউল্ড ট্ৰাইবচ (ৰিজাৰ্ভ-এশ্বন অন্ড চিটচ্ ইন এডিফকেশ্বনেল ইনষ্টিটিউচনচ্ এণ্ড অন্ড এপ্‌পইণ্টমেণ্টচ্ অৱ পোষ্টচ্ ইন দি চাৰ্ভিচেজ আন্নাৰ দি ষ্টেট) এক্ট, ১৯৯৩ (১৯৯৪ ৰ তামিলনাডু এক্ট, ৪৫)]।

*[২৫৮। দি বিহাৰ প্ৰভিঞ্চয়েল প্যাৰচন্‌চ্ হোমষ্টেড্‌ টেন্যান্‌চী এক্ট, ১৯৪৭ (১৯৪৮ ৰ বিহাৰ এক্ট ৪)।

২৫৯। দি বিহাৰ কন্‌চলিডেইশ্বান অন্ড হোলডিংচ্ এণ্ড প্ৰিভেনশ্বন অন্ড ফ্ৰাগম্যান্টেইশ্বন এক্ট, ১৯৫৬ (১৯৫৬ ৰ বিহাৰ এক্ট ২২)।

২৬০। দি বিহাৰ কন্‌চলিডেইশ্বান অন্ড হোলডিংচ্ এণ্ড প্ৰিভেনশ্বন অন্ড ফ্ৰাগম্যান্টেইশ্বন (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭০ (১৯৭০ ৰ বিহাৰ এক্ট ৭)।

২৬১। দি বিহাৰ প্ৰিভইলেজড্‌ প্যাৰচন্‌চ্ হোমষ্টেড্‌ টেন্যান্‌চী (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭০ (১৯৭০ ৰ বিহাৰ এক্ট ৯)।

২৬২। দি বিহাৰ কন্‌চলিডেইশ্বান অন্ড হোলডিংচ্ এণ্ড প্ৰিভেনশ্বন অন্ড ফ্ৰাগম্যান্টেইশ্বন (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৭৩ (১৯৭৫ ৰ বিহাৰ এক্ট ২৭)।

২৬৩। দি বিহাৰ কন্‌চলিডেইশ্বান অন্ড হোলডিংচ্ এণ্ড প্ৰিভেনশ্বন অন্ড ফ্ৰাগম্যান্টেইশ্বন (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৮১ (১৯৮২ ৰ বিহাৰ এক্ট ৩৫)।

২৬৪। দি বিহাৰ লেণ্ড ৰিফৰ্মচ্ (ফিক্‌চেইশ্বান অন্ড চীলিং য়াৰিয়া এণ্ড একুইজিছন অন্ড চাৰ্ভিচেজ লেণ্ড), (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৮৭ (১৯৮৭ ৰ বিহাৰ এক্ট ২১)।

২৬৫। দি বিহাৰ প্ৰিভইলেজড্‌ প্যাৰচন্‌চ্ হোমষ্টেড্‌ টেন্যান্‌চী (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৮১ (১৯৮১ ৰ বিহাৰ এক্ট ১১)।

২৬৬। দি বিহাৰ লেণ্ড ৰিফৰ্মচ্ (এমেণ্ডমেণ্ট) এক্ট, ১৯৮৯ (১৯৯০ ৰ বিহাৰ এক্ট ১১)।

১। সংবিধান (ষট্‌ সপ্ততম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯৪ ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত (৩১-৮-৯৪ তাৰ পৰা)।

২। সংবিধান (অষ্ট-সপ্ততম সংশোধন অধিনিয়ম, ১৯৯৫) ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।

২৬৭। দি কর্ণাটক শ্বিদ্-ইউল কাষ্ট্ৰ এণ্ড শ্বিদ্-ইউল ট্ৰাইবচ্ (প্ৰ'হিবইঞ্চশ্বন আড্ ট্ৰেণ্‌সফাৰ অভ্ চাৰটেইন লেণ্ডচ্) (এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট, ১৯৮৪ (১৯৮৪ৰ কর্ণাটক এক্ট ৩)।

২৬৮। দি কেৰেলা লেণ্ড বিফৰমচ্ (এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট, ১৯৮৯ (১৯৮৯ৰ কেৰেলা এক্ট ১৬)।

২৬৯। দি কেৰেলা লেণ্ড বিফৰমচ্ (চেকেণ্ড এমেণ্ড্‌মেণ্ট) এক্ট, ১৯৮৯ (১৯৯০ৰ কেৰেলা এক্ট ২)।

২৭০। দি উৰিষ্যা লেণ্ড বিফৰমচ্ (এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট, ১৯৮৯ (১৯৯০ৰ উৰিষ্যা এক্ট ৯)।

২৭১। দি ৰাজস্থান টেন্যান্‌চী (এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট ১৯৭৯ (১৯৭৯ৰ ৰাজস্থান এক্ট ১৬)।

২৭২। দি ৰাজস্থান কলোনাইজেইশ্বান্ (এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট, ১৯৮৭ (১৯৮৭ৰ ৰাজস্থান এক্ট ২)।

২৭৩। দি ৰাজস্থান কলোনাইজেইশ্বান (এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট, ১৯৮৯ (১৯৮৯ৰ ৰাজস্থান এক্ট ১২)।

২৭৪। দি তামিলনাডু লেণ্ড বিফৰমচ্ (ফিক্‌চেইশ্বান অভ্ চীলিং অন্ লেণ্ড) এমেনড্‌মেণ্ট এক্ট, ১৯৮৩ (১৯৮৪ৰ তামিলনাডু এক্ট ৩)।

২৭৫। দি তামিলনাডু লেণ্ড বিফৰমচ্ (ফিক্‌চেইশ্বান অভ্ চীলিং অন্ লেণ্ড) এমেনড্‌মেণ্ট এক্ট, ১৯৮৬ (১৯৮৬ৰ তামিলনাডু এক্ট, ৫৭)।

২৭৬। দি তামিলনাডু লেণ্ড বিফৰমচ্ (ফিক্‌চেইশ্বান অভ্ চীলিং অন্ লেণ্ড) চেকেণ্ড এমেনড্‌মেণ্ট এক্ট, ১৯৮৭ (১৯৮৮ৰ তামিলনাডু এক্ট ৪)।

২৭৭। দি তামিলনাডু লেণ্ড বিফৰমচ্ (ফিক্‌চেইশ্বান অভ্ চীলিং অন্ লেণ্ড) এমেনড্‌মেণ্ট এক্ট, ১৯৮৯ (১৯৮৯ৰ তামিলনাডু এক্ট, ৩০)।

২৭৮। দি ৰেষ্ট বেঙ্গল লেণ্ড বিফৰমচ্ (এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট, ১৯৮১ (১৯৮১ৰ ৰেষ্ট বেঙ্গল এক্ট, ৫০)।

২৭৯। দি ৰেষ্ট বেঙ্গল লেণ্ড বিফৰমচ্ (এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট, ১৯৮৬ (১৯৮৬ৰ ৰেষ্ট বেঙ্গল এক্ট, ৫)।

২৮০। দি ৰেষ্ট বেঙ্গল লেণ্ড বিফৰমচ্ (চেকেণ্ড এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট, ১৯৮৬ (১৯৮৬ৰ ৰেষ্ট বেঙ্গল এক্ট, ১৯)।

২৮১। দি ৰেষ্ট বেঙ্গল লেণ্ড বিফৰমচ্ (থাৰ্ড এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট, ১৯৮৬ (১৯৮৬ৰ ৰেষ্ট বেঙ্গল এক্ট, ৩৫)।

২৮২। দি ৰেষ্ট বেঙ্গল লেণ্ড বিফৰমচ্ (এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট, ১৯৮৯ (১৯৮৯ৰ ৰেষ্ট বেঙ্গল এক্ট ২৩)।

২৮৩। দি ৰেষ্ট বেঙ্গল লেণ্ড বিফৰমচ্ (এমেনড্‌মেণ্ট) এক্ট, ১৯৯০ (১৯৯০ৰ ৰেষ্ট বেঙ্গল এক্ট, ২৪)।

২৮৪। দি ৰেষ্ট বেঙ্গল লেণ্ড বিফৰমচ্ ট্ৰাইবুনেল এক্ট, ১৯৯১ (১৯৯১ৰ ৰেষ্ট বেঙ্গল এক্ট ১২)।

[স্পষ্টীকৰণ — অনুচ্ছেদ ৩১ক খণ্ড (১)ৰ দ্বিতীয় পুৰস্কক উলঙ্ঘন কৰি ৰাজস্থান টেননগ্ৰী এক্ট ১৯৫৫ (১৯৫৫ৰ ৰাজস্থান এক্ট ৩)ৰ অধীনত কৰা যিকোনো অৰ্ছজন উলঙ্ঘনৰ মাত্ৰা পৰ্য্যন্ত বাতিল হব।]

[অনুচ্ছেদ ১০২ (২) আৰু ১৯১ (২)]

দল পৰিৱৰ্ত্তনৰ আধাৰত অনৰ্হতাৰ উপবন্ধ সমূহ

১। নিৰ্বচন-প্ৰসঙ্গক্ৰমে অন্যথা অপেক্ষিত নহলে, এই অনুচ্ছেদত —

- (ক) “সদন” বুলিলে সংসদৰ যিকোনোটি সদন বা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ সদন বা যথাস্থিতি, বিধান মণ্ডলৰ যিকোনোটি সদনক বুজাব ;
- (খ) দফা ২ বা দফা ৩ বা যথাস্থিতি, দফা ৪ৰ উপবন্ধ সমূহ অনুসৰি যিকোনো ৰাজনৈতিক দলৰ অন্তৰ্ভুক্ত হোৱা কোনো সদনৰ কোনো সদস্যৰ সম্পৰ্কত “বিধায়িনী দল” মানে তত্‌সময় থকা সেই সদনৰ এনে সকলো সদস্যৰে গঠিত এটা উপদল বুজাব যিসকল সদস্য উক্ত উপবন্ধসমূহ অনুসৰি সেই ৰাজনৈতিক দলৰ সদস্য হয় ;
- (গ) কোনো সদনৰ কোনো সদস্যৰ সম্পৰ্কত “মূল ৰাজনৈতিক দল” মানে দফা ২ ৰ উপদফা (১) ৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে তেওঁ যি ৰাজনৈতিক দলৰ অন্তৰ্ভুক্ত সেই ৰাজনৈতিক দল বুজাব ;
- (ঘ) “দফা” মানে এই অনুসূচীৰ কোনো দফা বুজাব।

২। দল পৰিৱৰ্ত্তনৰ আধাৰত অনৰ্হতা — (১) দফা ৩, ৪ আৰু ৫ ৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে, কোনো সদনৰ এনে কোনো সদস্য যি কোনো ৰাজনৈতিক দলৰ সদস্য হয়, সেই সদনৰ সদস্য হবলৈ অনৰ্হ হব —

- (ক) যদি তেওঁ ইচ্ছাকৃত ভাবে তেনে ৰাজনৈতিক দলৰ সদস্যতা ত্যাগ কৰে ; বা
- (খ) যদি তেওঁ যি ৰাজনৈতিক দলৰ অন্তৰ্ভুক্ত সেই ৰাজনৈতিক দলৰ দ্বাৰা অথবা তেনে দলৰ দ্বাৰা সেই মৰ্মে প্ৰাধিকৃত কোনো ব্যক্তি বা প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা দিয়া কোনো নিৰ্দেশৰ বিৰুদ্ধে, যিকোনোটি ক্ষেত্ৰতে তেনে ৰাজনৈতিক দল, ব্যক্তি বা প্ৰাধিকাৰীৰ পূৰ্ব অনুমতি বিনা তেনে সদনত ভোটদান কৰে বা ভোটদানৰ পৰা বিৰত থাকে, আৰু তেনে ৰাজনৈতিক দল, ব্যক্তি বা প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা তেনে ভোটদান বা ভোট দানৰ পৰা বিৰত থকা কাৰ্য্য তেনে কৰাৰ তাৰিখৰ পৰা পোন্ধৰ দিনৰ ভিতৰত ক্ষমা কৰা নহয়।

স্পষ্টীকৰণ — এই উপদফাৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে, —

- (ক) কোনো সদনৰ নিৰ্বাচিত সদস্য এজন যি ৰাজনৈতিক দলৰ দ্বাৰা তেওঁক তেনে সদস্য ৰূপে নিৰ্বাচনৰ বাবে প্ৰাৰ্থী হিচাপে থিয় কৰোৱা হৈছিল তেনে দল থাকিলে, সেই ৰাজনৈতিক দলৰ অন্তৰ্ভুক্ত বুলি গণ্য কৰা হব।
- (খ) কোনো সদনৰ কোনো মনোনীত সদস্যই —
  - (i) যি ক্ষেত্ৰত তেওঁ তেনে সদস্য ৰূপে মনোনীত হোৱা তাৰিখত কোনো ৰাজনৈতিক দলৰ সদস্য হৈ থাকে, তেনে ক্ষেত্ৰত তেওঁ তেনে ৰাজনৈতিক দলৰ অন্তৰ্ভুক্ত বুলি গণ্য কৰা হব ;
  - (ii) আন যিকোনো ক্ষেত্ৰত তেওঁ অনুচ্ছেদ ৯৯ বা যথাস্থিতি অনুচ্ছেদ ১৮৮ৰ প্ৰয়োজনীয়তা সমূহ অনুপালন কৰাৰ পিছত নিজ আসন গ্ৰহণ কৰা তাৰিখৰ পৰা ছমাহ কাল অতিবাহিত হোৱাৰ পূৰ্বে ৰাজনৈতিক দলৰ সদস্য হয় বা যথাস্থিতি প্ৰথম বাৰৰ বাবে সদস্য বুলি গণ্য কৰা হব।

১। সংবিধান (দ্বিপঞ্চাশত্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৫, ধাৰা ৬ৰ দ্বাৰা সংযুক্ত কৰা হৈছে (১-৩-১৯৮৫ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ)।

দশম অনুসূচী

- (২) যদি কোনো সদনৰ কোনো নিবৰ্চাচিত সদস্য কোনো ৰাজনৈতিক দলৰ প্ৰাৰ্থী ৰূপে নিৰ্বাচিত নহৈ অন্যথা এনে সদস্য ৰূপে নিবৰ্চাচিত হয় আৰু যদি তেনে নিবৰ্চাচনৰ পিছত তেওঁ কোনো ৰাজনৈতিক দলত যোগদান কৰে তেনেহলে তেওঁ সেই সদনৰ সদস্য হবলৈ অনৰ্হ হব।
- (৩) যদি কোনো সদনৰ কোনো মনোনীত সদস্যই অনুচ্ছেদ ৯৯ বা যথাস্থিতি অনুচ্ছেদ ১৮৮ ৰ প্ৰয়োজনীয়তা সমূহ অনুপালন কৰাৰ পিছত নিজ আসন গ্ৰহণ কৰা তাৰিখৰ পৰা ছমাহ কাল অতিবাহিত হোৱাৰ পিছত যদি কোনো ৰাজনৈতিক দলত যোগদান কৰে তেনেহলে তেওঁ সেই সদনৰ সদস্য হবলৈ অনৰ্হ হব।
- (৪) এই দফাৰ পূৰ্বগামী উপবন্ধ সমূহত যিকোনো কথা থকা সত্ত্বেও, ই এনে কোনো ব্যক্তি যি সংবিধান (দ্বিপঞ্চাশত্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৮৫ ৰ প্ৰাৰম্ভণিত কোনো সদনৰ সদস্য (লাগিলে এনেদৰে নিৰ্বাচিত হওক বা মনোনীত হওক) হয়, —
- (i) যি ক্ষেত্ৰত তেওঁ এনে প্ৰাৰম্ভণিৰ অব্যৱহিত পূৰ্বে কোনো ৰাজনৈতিক দলৰ সদস্য আছিল, তেনেক্ষেত্ৰত এই দফাৰ উপদফা (১) ৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ বাবে, তেওঁ এনে ৰাজনৈতিক দলৰ প্ৰাৰ্থীৰূপে এনে সদনৰ সদস্য নিবৰ্চাচিত হোৱা বুলি গণ্য কৰা হব;
- (ii) আন যিকোনো ক্ষেত্ৰত এই দফাৰ উপদফা (২) ৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ বাবে তেওঁ কোনো ৰাজনৈতিক দলৰ প্ৰাৰ্থীৰূপে নিবৰ্চাচিত নহৈ অন্যথা এনেদৰে নিবৰ্চাচিত হলে এনে সদনৰ সদস্যৰূপে নিবৰ্চাচিত হোৱা বুলি গণ্য কৰা হব, বা এই দফাৰ উপদফা (৩) ৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ বাবে, যথাস্থিতি সেই সদনৰ মনোনীত সদস্য বুলি গণ্য কৰা হ'ব।

৩। দল পৰিৱৰ্ত্তনৰ আধাৰত হোৱা অনৰ্হতা বিভাজনৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ নহব— যেতিয়া কোনো সদনৰ কোনো এজন সদস্যই এনে দাবী কৰে যে তেওঁ আৰু তেওঁৰ বিধায়িনী দলৰ এনে কোনো সদস্যই তেওঁলোকৰ মূল ৰাজনৈতিক দলৰ বিভাজনৰ ফলত উদ্ভৱ হোৱা এটা গোটক প্ৰতিনিধিত্ব কৰা উপদল গঠিত কৰিছে আৰু এনে উপদল তেনে বিধায়িনী দলৰ অনন্য এক -তৃতীয়াংশ সদস্যৰে গঠিত হৈছে, তেতিয়া —

- (ক) তেওঁ দফা (২) ৰ উপদফা (১) ৰ অধীনত এই আধাৰত অনৰ্হ নহব যে, —
- (i) তেওঁ স্বেচ্ছাই মূল ৰাজনৈতিক দলৰ সদস্যতা ত্যাগ কৰিছে; বা
- (ii) তেওঁ তেনে দলৰ দ্বাৰা অথবা তেনে দলৰ দ্বাৰা সেইমৰ্মে প্ৰাধিকৃত কোনো ব্যক্তি বা প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা দিয়া কোনো নিৰ্দেশৰ বিৰুদ্ধে তেনে ৰাজনৈতিক দল, ব্যক্তি বা প্ৰাধিকাৰীৰ পূৰ্বৰ অনুমতি বিনা তেনে সদনত ভোটদান কৰিছে বা ভোটদানৰ পৰা বিৰত আছে, আৰু তেনে ৰাজনৈতিক দল, ব্যক্তি বা প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা তেনে ভোটদান বা ভোটদানৰ পৰা বিৰত থকা কাৰ্য্য তেনে কৰা তাৰিখৰ পৰা পোন্ধৰ দিনৰ ভিতৰত ক্ষমা কৰা হোৱা নাই, আৰু
- (খ) এনে বিভাজনৰ সময়ৰ পৰা এনেকুৱা গোটক দফা ২ ৰ উপদফা (১) ৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ বাবে তেওঁ অন্তৰ্ভুক্ত হোৱা ৰাজনৈতিক দল বুলি গণ্য কৰা হ'ব আৰু এই দফাৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ বাবে তেওঁৰ মূল ৰাজনৈতিক দল বুলি গণ্য কৰা হ'ব।

৪। দল পৰিৱৰ্ত্তনৰ আধাৰত হোৱা অনৰ্হতা বিলয়নৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ নহব — (১) সদনৰ কোনো সদস্য দফা ২ ৰ উপদফা (১) ৰ অধীনত অনৰ্হ নহব যদি তেওঁৰ মূল ৰাজনৈতিক দলটো আন এটা ৰাজনৈতিক দলৰ লগত বিলীন হয় আৰু তেওঁ দাবী কৰে যে তেওঁ আৰু তেওঁৰ মূল ৰাজনৈতিক দলৰ আন কোনো সদস্য—

- (ক) তেনে আন ৰাজনৈতিক দলটোৰ সদস্য হৈছে অথবা যথাস্থিতি, তেনে বিলয়নৰ দ্বাৰা গঠিত কোনো নতুন ৰাজনৈতিক দলৰ সদস্য হৈছে; অথবা
- (খ) বিলয়নটো মানি লোৱা নাই আৰু এক পৃথক উপদল হিচাবে কাৰ্য্য কৰিবলৈ বিনিশ্চয় কৰে, আৰু এনে বিলয়নৰ সময়ৰ পৰা তেনে আন ৰাজনৈতিক দল বা যথাস্থিতি নতুন ৰাজনৈতিক দল বা উপদল দফা ২ ৰ উপদফা (১) ৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ বাবে

দশম অনুসূচী

এনে ৰাজনৈতিক দল বুলি গণ্য কৰা হ'ব যি দলৰ তেওঁ অন্তৰ্ভুক্ত হয় আৰু এই উপদফাৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে তেনে দলক তেওঁৰ মূল ৰাজনৈতিক দল বুলি গণ্য কৰা হ'ব।

- (২) এই দফাৰ উপদফা (১) ৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ বাবে কোনো সদনৰ কোনো সদস্যৰ মূল ৰাজনৈতিক দলৰ বিলয়ন হোৱা বুলি গণ্য কৰা হ'ব যদিহে সংশ্লিষ্ট বিধায়নী দলৰ সদস্য সকলৰ অন্যান্য দুই-তৃতীয়াংশই তেনে বিলয়নত সন্মতি প্ৰকাশ কৰে।

৫। অব্যাহতি- এই অনুসূচীত যিকোনো কথা থকা সত্বেও, লোকসভাৰ অধ্যক্ষ বা উপাধ্যক্ষ বা ৰাজ্য সভাৰ উপ-সভাপতি অথবা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান পৰিষদৰ সভাপতি বা উপ- সভাপতি অথবা কোনো ৰাজ্যৰ বিধান সভাৰ অধ্যক্ষ বা উপাধ্যক্ষ পদৰ বাবে নিৰ্বাচিত হোৱা কোনো ব্যক্তি এই অনুসূচীৰ অধীনত অনৰ্হ নহ'ব,-

- (ক) যদি তেনে পদৰ বাবে নিৰ্বাচিত হোৱাৰ কাৰণ বশত: তেনে নিৰ্বাচনৰ অব্যাহতি পূৰ্বে তেওঁ যি দলৰ অন্তৰ্ভুক্ত হয় সেই দলৰ সদস্যতা ত্যাগ কৰে, আৰু তাৰ পিছত যিমান দিন তেওঁ সেই পদ ধাৰণ কৰি থাকে সিমান দিন পুনৰ সেই দলত যোগদান নকৰে অথবা আন কোনো ৰাজনৈতিক দলৰ সদস্য নহয়; বা
- (খ) যদি তেওঁ তেনে পদৰ বাবে নিৰ্বাচিত হোৱাৰ কাৰণ বশত: তেনে নিৰ্বাচনৰ অব্যাহতি পূৰ্বে যি দলৰ অন্তৰ্ভুক্ত আছিল সেই দলৰ সদস্যতা ত্যাগ কৰি তেনে পদ ধাৰণ নকৰা হোৱাত পুনৰ তেনে ৰাজনৈতিক দলত যোগদান কৰে।

৬। দল পৰিৱৰ্ত্তনৰ আধাৰত অনৰ্হতা হোৱাৰ সম্পৰ্কত প্ৰশ্নৰ বিনিশ্চয় - (১) যদি কোনো সদনৰ কোনো সদস্য এই অনুসূচীৰ অধীনত অনৰ্হ হয় নে নহয় সেই বিষয়ে কোনো প্ৰশ্নৰ উদ্ভৱ হয়, তেনেহলে তেনে প্ৰশ্ন বিনিশ্চয়ৰ বাবে তেনে সদনৰ সভাপতিলৈ বা যথাস্থিতি, অধ্যক্ষলৈ নিৰ্দেশিত কৰা হ'ব আৰু তেওঁৰ বিনিশ্চয়েই চূড়ান্ত হ'ব:

পৰন্তু, যেতিয়া কোনো সদনৰ সভাপতি বা অধ্যক্ষ এনে অনৰ্হতাৰ অধীন হয়নে নহয় সেই বিষয়ে কোনো প্ৰশ্নৰ উদ্ভৱ হয়, তেনেহলে প্ৰশ্নটো বিনিশ্চয়ৰ কাৰণে সদনৰ এনে সদনলৈ নিৰ্দেশিত কৰা হ'ব যাক সদনে এই মৰ্মে নিৰ্বাচিত কৰে আৰু তেওঁৰ বিনিশ্চয়েই চূড়ান্ত হ'ব।

(২) এই অনুসূচীৰ অধীনৰ সদনৰ কোনো সদস্যৰ অনৰ্হতাৰ বিষয়ে কোনো প্ৰশ্নৰ সম্বন্ধত এই দফাৰ উপদফা (১) ৰ অধীনস্থ সকলো কাৰ্য্যবাহী অনুচ্ছেদ ১২২ৰ অৰ্থমতে সংসদৰ কাৰ্য্যবাহী বুলি বা যথাস্থিতি অনুচ্ছেদ ২১২ ৰ অৰ্থমতে কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কাৰ্য্যবাহী বুলি গণ্য কৰা হ'ব।

৭। ন্যায়ালয়ৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰত বাধানিষেধ—এই সংবিধানত যিকোনো কথা থকা সত্বেও, এই অনুসূচীৰ অধীনত কোনো সদনৰ কোনো সদস্যৰ অনৰ্হতা সম্পৰ্কীয় কোনো বিষয়ৰ সম্বন্ধত কোনো ন্যায়ালয়ৰ কোনো ক্ষেত্ৰাধিকাৰ নাথাকিব।

৮। নিয়মাৱলী—(১) এই দফাৰ উপদফা (২) ৰ উপবন্ধ সমূহৰ সাপেক্ষে কোনো সদনৰ সভাপতি বা অধ্যক্ষই এই অনুসূচীৰ উপবন্ধ সমূহ কাৰ্য্যক্ৰমিত কৰিবৰ অৰ্থে নিয়মাৱলী প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে, আৰু বিশেষকৈ, আৰু পূৰ্ববৰ্গামী উপবন্ধ সমূহৰ ব্যাপকতাৰ ওপৰত প্ৰতিকূল প্ৰভাৱ নোপেলোৱাকৈ, এনে নিয়মাৱলীয়ে—

- (ক) সদনৰ বিভিন্ন সদস্য সকল অন্তৰ্ভুক্ত হোৱা ৰাজনৈতিক দলবোৰৰ বিষয়ে পঞ্জী বা আন অভিলেখ ৰখাৰ বিষয়ে ;
- (খ) কোনো সদনৰ কোনো সদস্যৰ সম্পৰ্কত বিধায়নী দলৰ কোনো নেতাৰ দ্বাৰা সেই সদস্যৰ সম্বন্ধত দফা ২ উপদফা (১) ৰ খণ্ড (খ) ত উল্লিখিত প্ৰকৃতিৰ কোনো ক্ষমাৰ সম্বন্ধত দিবলগীয়া প্ৰতিবেদন, কোন সময়ৰ ভিতৰত আৰু কোন প্ৰাধিকাৰীৰ ওচৰত তেনে প্ৰতিবেদন দিব লাগিব সেই বিষয়ে ;

দশম অনুসূচী

(গ) সদনৰ কোনো সদস্যক কোনো ৰাজনৈতিক দলত ভৰ্তি কৰণৰ সম্বন্ধত কোনো ৰাজনৈতিক দলে দিবলগীয়া প্ৰতিবেদন আৰু সদনৰ কোন পদাধিকাৰীৰ ওচৰত তেনে প্ৰতিবেদন দাখিল কৰা হব সেই বিষয়ে; আৰু

(ঘ) এনে প্ৰশ্ন বিনিশ্চয়ৰ উদ্দেশ্যে কৰিবলগীয়া কোনো অনুসন্ধানৰ প্ৰক্ৰিয়াক অন্তৰ্ভুক্ত কৰি দফা ৬ ৰ উপদফা (১) ত উল্লিখিত কোনো প্ৰশ্নৰ বিনিশ্চয়ৰ বাবে প্ৰক্ৰিয়াৰ বিষয়ে, উপবন্ধ কৰিব পাৰে।

(২) এই দফাৰ উপদফা (১)ৰ অধীনত কোনো সদনৰ সভাপতি বা অধ্যক্ষৰ দ্বাৰা প্ৰণীত নিয়মাৱলী সেইবিলাক প্ৰণয়ন কৰাৰ পিছত যথাসম্ভৱ শীঘ্ৰে সদনত মুঠ ত্ৰিশ দিন কালোৱাৰ্থে বাবে উপস্থাপন কৰিব লাগিব আৰু উক্ত ত্ৰিশ দিন এক বা দুই বা ততোধিক ক্ৰমাগত অধিবেশনত হব পাৰে আৰু উক্ত ত্ৰিশ দিনৰ কালোৱাৰ্থে সমাপ্তি কাৰ্য্যকৰী হব, যদিহে তাৰ আগেয়ে সেই নিয়মাৱলী সংশোধন সহ বা বিনা সংশোধনে অনুমোদিত নহয় বা সদনৰ দ্বাৰা অননুমোদিত হয় আৰু যি ক্ষেত্ৰত এনেদৰে অনুমোদন কৰা হয়, যি ধৰণে উপস্থাপন কৰা হৈছিল সেই ৰূপত বা তেনে সংশোধিত ৰূপত যথাস্থিতি কাৰ্য্যকৰী হব আৰু যি ক্ষেত্ৰত অননুমোদিত হয় তেনে ক্ষেত্ৰত কাৰ্য্যকৰী নহব।

(৩) সদনৰ সভাপতি বা অধ্যক্ষই, অনুচ্ছেদ ১০৫ বা যথাস্থিতি অনুচ্ছেদ ১৯৪ৰ উপবন্ধ সমূহৰ ওপৰত প্ৰতিকূল প্ৰভাৱ নেপেলোৱাকৈ আৰু তেওঁ এই সংবিধানৰ অধীনত তেওঁৰ থাকিব পৰা অন্যান্য ক্ষমতাৰ ওপৰত প্ৰতিকূল প্ৰভাৱ নেপেলোৱাকৈ নিৰ্দেশ দিব পাৰে যে এই দফাৰ অধীনত প্ৰণীত নিয়মাৱলীৰ কোনো ব্যক্তিৰ দ্বাৰা ইচ্ছাকৃত উলঙ্ঘনৰ বিষয়ত সদনৰ বিশেষাধিকাৰ ভঙ্গৰ সদৃশ ধৰণে ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিব।]

একাদশ অনুসূচী

২৫৫

[অনুচ্ছেদ ২৪৩ ছ]

- ১। কৃষি বিস্তার অন্তর্ভুক্ত কৰি কৃষি।
- ২। ভূমি বিকাশ, ভূমি সংস্কাৰৰ কাৰ্যকৰীকৰণ, একীকৃতকৰণ আৰু ভূমি সংৰক্ষণ।
- ৩। ক্ষুদ্ৰ জলসিঞ্চন, জল ব্যৱস্থাপন আৰু জল বিভাজক ক্ষেত্ৰৰ বিকাশ।
- ৪। পশুপালন, ডায়েৰী উদ্যোগ আৰু হাঁহ-কুকুৰা পালন।
- ৫। মৎস্য উদ্যোগ।
- ৬। সামাজিক বনানীকৰণ আৰু ফাৰ্ম বনানীকৰণ।
- ৭। ক্ষুদ্ৰ বন উপজাত দ্ৰব্য।
- ৮। খাদ্য প্ৰসংস্কাৰণ উদ্যোগসমূহ অন্তর্ভুক্ত কৰি ক্ষুদ্ৰ উদ্যোগ সমূহ।
- ৯। খাদী, গ্ৰামোদ্যোগ আৰু কুচীৰ উদ্যোগ।
- ১০। গ্ৰামীণ আবাসন।
- ১১। খোৱা পানী।
- ১২। ইন্ধন আৰু ঘাঁহ।
- ১৩। পথ, পুল, দলং, পাৰঘাট, জলপথ আৰু যোগাযোগৰ আন ব্যৱস্থা।
- ১৪। বিদ্যুৎ বিতৰণ অন্তর্ভুক্ত কৰি গ্ৰামীণ বিদ্যুতীকৰণ।
- ১৫। অপৰম্পৰাগত শক্তিৰ উৎস।
- ১৬। দৰিদ্ৰতা দূৰীকৰণ কাৰ্যক্ৰম।
- ১৭। প্ৰাথমিক আৰু মাধ্যমিক বিদ্যালয় সমূহক অন্তর্ভুক্ত কৰি শিক্ষা।
- ১৮। কাৰিকৰী প্ৰশিক্ষণ আৰু ব্যৱসায়িক শিক্ষা।
- ১৯। প্ৰাপ্ত বয়স্ক আৰু অনানুষ্ঠানিক শিক্ষা।
- ২০। পুথিভঁৰাল।
- ২১। সাংস্কৃতিক ক্ৰিয়া কলা।
- ২২। বজাৰ আৰু মেলা।
- ২৩। চিকিৎসালয়, প্ৰাথমিক স্বাস্থ্য কেন্দ্ৰ আৰু ঔষধালয় অন্তর্ভুক্ত কৰি স্বাস্থ্য আৰু অনাময় ব্যৱস্থা।
- ২৪। পৰিয়াল কল্যাণ।
- ২৫। মহিলা আৰু শিশু বিকাশ।
- ২৬। বিকলাঙ্গ আৰু মানসিক বিকাৰগ্ৰস্ত ব্যক্তি সকলৰ কল্যাণ অন্তর্ভুক্ত কৰি সমাজ কল্যাণ।
- ২৭। দুৰ্বল শ্ৰেণীৰ আৰু বিশেষতঃ অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ কল্যাণ।
- ২৮। সাৰ্বজনিক বিতৰণ প্ৰণালী।
- ২৯। সমূহীয়া পৰিসম্পত্তিৰ ৰক্ষণ।]

১। সংবিধান (ত্ৰিসপ্ততিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯২ ৰ ধাৰা ৪ ৰ দ্বাৰা অন্তর্স্থাপিত (২৪-৪-১৯৯৩ ৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ)।

১[দ্বাদশ অনুসূচী [অনুচ্ছেদ ২৪৩ ব]

- ১। নগৰ যোজনা অন্তৰ্ভুক্ত কৰি নগৰীয়া যোজনা।
- ২। ভূমি ব্যৱহাৰৰ বিনিয়মন আৰু ভৱন নিৰ্মাণ।
- ৩। আৰ্থিক আৰু সামাজিক বিকাশ যোজনা।
- ৪। পথ আৰু দলং।
- ৫। ঘৰুৱা, ঔদ্যোগিক আৰু ব্যৱসায়িক প্ৰয়োজনৰ বাবে পানী যোগান।
- ৬। জনস্বাস্থ্য, অনাময় পৰিষ্কাৰকৰণ আৰু জাৱৰ-জোথৰ ব্যৱস্থা আদি।
- ৭। অগ্নি নিৰ্বাপক সেৱাসমূহ।
- ৮। নগৰীয়া বনানীকৰণ, পৰ্য্যাবৰণৰ সংৰক্ষণ, আৰু পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাৰ অভিবৃদ্ধি।
- ৯। বিকলাঙ্গ আৰু মানসিক বিকাৰগ্ৰস্ত ব্যক্তিসকলক অন্তৰ্ভুক্ত কৰি সমাজৰ দুৰ্বল শ্ৰেণীৰ হিতৰ বাবে ৰক্ষণ।
- ১০। বস্তি অঞ্চলৰ উন্নতি সাধন আৰু ক্ৰমোন্নয়ন।
- ১১। নগৰীয়া দৰিদ্ৰতা দূৰীকৰণ।
- ১২। পাৰ্ক, উদ্যান, ক্ৰীড়াঙ্গন আদিৰ নগৰীয়া সুখ-সুবিধা আৰু সা-সুবিধাৰ ব্যৱস্থা।
- ১৩। সাংস্কৃতিক, শৈক্ষিক আৰু সৌন্দৰ্য্যাত্মক অৱস্থাৰ অভিবৃদ্ধি।
- ১৪। কবৰ, সমাধিক্ষেত্ৰ, শ-দাহ আৰু শ্মশান আৰু বৈদ্যুতিক শ্ৰদাহন গৃহ।
- ১৫। খোৱাৰ আৰু জীৱ-জন্তুৰ প্ৰতি নিষ্ঠুৰতা নিৰাৰণ।
- ১৬। জন্ম আৰু মৃত্যুৰ পঞ্জীয়ন অন্তৰ্ভুক্ত কৰি জন্ম, মৃত্যুৰ সংখ্যা।
- ১৭। পথ আলোকিতকৰণ, পাৰ্কিং স্থান, বাছ ষ্টপ আৰু লোক সা-সুবিধা অন্তৰ্ভুক্ত কৰি লোক সুখ-সুবিধাসমূহ।
- ১৮। কচাইখানা আৰু চৰ্ম শিল্পালয় সমূহৰ বিনিয়মন।

১। সংবিধান (চতুঃসপ্ততম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯২ ধাৰা ৪ ৰ দ্বাৰা অন্তৰ্স্থাপিত (১-৬-১৯৯৩ তাৰিখৰ পৰা প্ৰভাৱী হোৱাকৈ)।

সংবিধান (চতুঃচত্বাবিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৮ ৰ পৰা উদ্ধৃতাংশ

সংক্ষিপ্ত নাম আৰু প্ৰাৰম্ভ।(১) .....

- (২) এইখন কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে চৰকাৰী ৰাজপত্ৰত অধিসূচনাৰ দ্বাৰা নিয়ত কৰাৰ দৰে এনে তাৰিখত বলবৎ হ'ব আৰু এই অধিনিয়মৰ বিভিন্ন উপবন্ধৰ বাবে বিভিন্ন তাৰিখ নিয়ত কৰিব পাৰিব।

.....

অনুচ্ছেদ ২২ৰ সংশোধন। ৩। সংবিধানৰ অনুচ্ছেদ ২২ ত

(ক) খণ্ড (৪) ৰ বাবে নিম্নলিখিত খণ্ড প্ৰতিষ্ঠাপিত কৰা হ'ব,
অৰ্থাৎ :-

- ৪। নিবাৰক নিৰোধৰ কাৰণে উপবন্ধিত কোনো বিধিয়ে কোনো ব্যক্তিক দুই মাহতকৈ অধিক অৱধিৰ বাবে নিৰুদ্ধ কৰাৰ প্ৰাধিকাৰ নিদিব যদিহে সমুচিত উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ মুখ্য ন্যায়াধীশৰ চূপাৰিছ অনুসৰি গঠিত উপদেষ্টা বোৰ্ডে উক্ত দুই মাহ সময়ৰ সমাপ্তিৰ পূৰ্বে নিজৰ বিবেচনা অনুসৰি তেনে নিৰোধৰ পৰ্য্যাপ্ত কাৰণ আছে বুলি প্ৰতিবেদন দিয়া নাই :

পৰন্তু উপদেষ্টা বোৰ্ডে এজন অধ্যক্ষ আৰু অন্যান্য আন দুজন সদস্যৰে গঠিত হ'ব আৰু অধ্যক্ষ সমুচিত উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ সেৱাৰত ন্যায়াধীশ হ'ব লাগিব আৰু অন্য সদস্য কোনো উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ সেৱাৰত বা অৱসৰপ্ৰাপ্ত ন্যায়াধীশ হ'ব লাগিব :

উপৰন্তু এই খণ্ডৰ কোনো কথাই কোনো ব্যক্তিক অধিকতম অৱধিৰ বাবে নিৰুদ্ধ কৰাৰ প্ৰাধিকাৰ নিদিব যিটো খণ্ড (৭) ৰ উপখণ্ড (ক) ৰ অধীনত সংসদৰ দ্বাৰা প্ৰণীত বিধিৰ দ্বাৰা বিহিত কৰা হয়।

স্পষ্টীকৰণ : এই খণ্ডত সমুচিত উচ্চ ন্যায়ালয় মানে, -

- (i) ভাৰত চৰকাৰ বা সেই চৰকাৰৰ অধীনৰ কোনো পদাধিকাৰী বা প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা দিয়া নিৰোধ আদেশৰ অনুসৰণত নিৰুদ্ধ ব্যক্তিৰ ক্ষেত্ৰত দিল্লী সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ বাবে উচ্চ ন্যায়ালয়,
- (ii) (সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ বাহিৰে) কোনো ৰাজ্য চৰকাৰৰ দ্বাৰা কৰা নিৰোধ আদেশৰ অনুসৰণত নিৰুদ্ধ ব্যক্তিৰ ক্ষেত্ৰত সেই ৰাজ্যৰ বাবে উচ্চ ন্যায়ালয় আৰু
- (iii) কোনো সংঘ ৰাজ্য ক্ষেত্ৰৰ প্ৰশাসক বা এনে প্ৰশাসকৰ অধীনৰ কোনো পদাধিকাৰী বা প্ৰাধিকাৰীৰ দ্বাৰা কৰা নিৰোধ আদেশৰ অনুসৰণত নিৰুদ্ধ ব্যক্তিৰ ক্ষেত্ৰত সেই উচ্চ ন্যায়ালয় যি সংশোধনৰ দ্বাৰা এই নিমিত্তে প্ৰণীত বিধিৰ দ্বাৰা বা ইয়াৰ অধীনত বিনিৰ্দিষ্ট হয়।

(খ) খণ্ড (৭), -

- (i) উপখণ্ড (ক) লোপ কৰা হ'ব ;
- (ii) উপখণ্ড (খ) উপখণ্ড (ক) হিচাপে পুনঃ অক্ষৰাঙ্কিত কৰা হ'ব ; আৰু
- (iii) উপখণ্ড (গ) উপখণ্ড (খ) হিচাপে পুনঃ অক্ষৰাঙ্কিত কৰা হ'ব আৰু এই দৰে পুনঃ অক্ষৰাঙ্কিত উপখণ্ডত খণ্ড (৪) উপখণ্ড (ক)ৰ শব্দ বন্ধনী, অক্ষৰ সংখ্যা আৰু আখৰৰ বাবে 'খণ্ড' (৪) শব্দ ; বন্ধনী আৰু সংখ্যা প্ৰতিষ্ঠাপিত হ'ব।

পৰিশিষ্ট-২

সংবিধান (সপ্ততিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯২ ৰ পৰা উদ্ধৃতাংশ

ভাৰতৰ সংবিধানৰ আৰু সংশোধন কৰাৰ বাবে এখনি অধিনিয়ম

ভাৰত গণৰাজ্যৰ ত্ৰিচত্বাৰিংশ বছৰত সংসদৰ দ্বাৰা নিম্নলিখিত ধৰণে
অধিনিয়মিত কৰা হ'ওক :—

সংক্ষিপ্ত নাম আৰু প্ৰাৰম্ভ। ১।(১) এই অধিনিয়মখন সংবিধান (সপ্ততিতম সংশোধন)
অধিনিয়ম, ১৯৯২ ৰূপে অভিহিত হব।

(২) এই অধিনিয়মৰ ধাৰা ৩, ২১ ডিচেম্বৰ ১৯৯১ ৰ পৰা বলবৎ
হোৱা বুলি গণ্য হব আৰু ধাৰা ২ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে ৰাজপত্ৰত
অধিসূচনাৰ দ্বাৰা নিয়ত কৰাৰ দৰে এনে তাৰিখত বলবৎ হব।

অনুচ্ছেদ ৫৪ ৰ সংশোধন। ২। সংবিধানৰ অনুচ্ছেদ ৫৪ ৰ শেষত নিম্নলিখিত স্পষ্টীকৰণ
অন্তঃস্থাপিত কৰা হব, অৰ্থাৎ :—

স্পষ্টীকৰণ - এই অনুচ্ছেদ আৰু অনুচ্ছেদ ৫৫ ত 'ৰাজ্যই দিল্লীক
ৰাজধানী ৰাজ্যক্ষেত্ৰ আৰু পণ্ডীচেশী সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰক অন্তৰ্ভুক্ত
কৰে।

৩। X X X X X X X

ভাৰতৰ সংবিধান

Glossary of Terms

পৰিভাষা

English Term	Article Reference	Assamese Equivalent
Abridge (to ---)	13(2)	নূন্য কৰা
Abrogate (to ---)	33	নিৰাকৃত কৰা
Access	15(2)(a)	প্ৰবেশ
Accrued	31A(l) (e)	প্ৰাপ্ত
Accused	20(3)	অভিযুক্ত
Acquisition	11	অৰ্জন
Act	309	অধিনিয়ম
Acting	224 M.N.	কাৰ্য্যকাৰী
Actionable Wrong	Sch VII-III-8	অভিযোজ্য দোষ
Adaptation	35(b)	অনুকূলন
Adherence	102(1) (d)	অনুযুক্তি
Adjourn	101 (4)-Proviso	স্থগিত
Administer	26(d)	প্ৰশাসন কৰা
Administration	78(a)	প্ৰশাসন
Administrative Expenses.	146(3)	প্ৰশাসনীয় ব্যয়
Administrator General	Sch VII-III-11	মহা প্ৰশাসক
Admiralty	Sch VII-1-95	নাবিকৰণ
Admissible	108(4) (b)	গ্ৰাহ্য
Admission	2	অন্তৰ্ভুক্তি
Adoption	Sch VII-III-5	দত্তক গ্ৰহণ
Adulteration	Sch VII-III-18	অপমিশ্ৰণ
Adult Suffrage	326	বয়স্ক ভোটাধিকাৰ
Advice	323(1)	মন্ত্ৰণা
Advocate General	165(1)	মহাধিবক্তা
Affirmation	60	প্ৰতিজ্ঞান
Agency	Sch VII-I-25	অভিকৰণ
Agreement	295 (1) (b)	কৰাৰ
Air-force	Sch VII-1-4	বিমান বাহিনী
Air traffic	Sch VII-1-29	বিমান যাতায়ত
Alcoholic liquor	Sch VII-I-84(a)	মদ্যসাৰিক পানীয়
Alien	22(3) (a)	অন্যদেশীয়
Alienation	Sch VII-II-18	অন্য সংক্ৰমণ
Allegiance	69,102 (i) (d)	নিষ্ঠা
Allocation	77(3)	ভগাই দিয়া
Allotment	329 (a)	বিতৰণ
Amalgamation	31 A (1) (c)	লগ লগোৱা
Amendment	4 (1)	সংশোধন
Ancillary	279(2), 339(1)	সহায়ক

English Term	Article Reference	Assamese Equivalent
Annuity	366(4)	বাৰ্ষিকী
Annul (to-)	371 D (5)-Proviso	বাতিল কৰা
Appeal	132 (3)	আপীল
Appended	275(1) (a)	সংলগ্ন
Application	6 (d) (ii)	আবেদন
Assembly	179(a)	বিধান সভা
Assent	110(4), 111	সন্মতি
Assess (to-)	Sch VI-8 (1)	নিৰ্দ্ধাৰণ কৰা
Assessed	366(9)	নিৰ্দ্ধাৰিত
Assigned	76(2)	ন্যস্ত কৰা
Assigned	268(2), 269	অপিত
Association	19(1) (c)	সংস্থা
Attached	Sch VII-II-22	ক্ৰেকী
Attorney General	76(1)	মহা ন্যায়াবাদী
Audit	Sch VII-I-76	হিচাপ পরীক্ষা ✓
Authenticated	166(2)	প্ৰমাণীকৃত
Authorise (to-)	22(4)	প্ৰাধিকাৰ দিয়া
Authority	12	প্ৰাধিকাৰী
Authority	22(2)	প্ৰাধিকাৰ
Authoritative	348(1) (b)	প্ৰাধিকৃত
Autonomous	244A(1), 330 (1) (c)	স্বায়ত্ত শাসিত
Award-	112(3) (f)	ৰায়
Ballot	55(3)	বেলট
Bail	145(1) (g)	জামিন
Bank	Sch VII-I-38	বেংক
Banking	Sch VII-I-45	বেংকিং
Bankrupt	Sch VII-III-9	দেউলীয়া
Betting	Sch VII-II-62	পণ ৰখা
Bill	3-Proviso	বিধেয়ক
Bill of exchange	Sch VII-I-46	বিনিময় পত্ৰ
Bill of lading	Sch VII-I-91	বহন পত্ৰ
Board	276(1)	বোর্ড
Body Corporate	231	নিগম নিকায়
Bona vacantia	296	স্বামীহীনত্ব
Borrowing	110 (1) (b)	ঋণ গ্ৰহণ
Broadcasting	Sch VII-I-31	প্ৰসাৰণ
Business	19(6) (i)	কাৰবাব
Bye law	13(3) (a)	উপবিধি
Capital	366(8)	মূলধন
Capitation Tax	Sch VII-II-61	জনমুৰি কৰ
Casting vote	100(1), 189(1)	নিৰ্ণায়ক ভোট
Cause	136(1)	বাদ
Cause	22(4) (a)	কাৰণ
Cause of action	361(4)	বাদ হেতু

পৰিভাষা

English Term	Article Reference	Assamese Equivalent
Census	55(3) Expl.	জনগণনা
Central Bureau of Intelligence and Investigation	Sch VII-I-8	কেন্দ্ৰীয় গুপ্তবাহাৰ্তা আৰু অনুসন্ধান ব্যুৰো
Certiorari	32(2)	উৎপ্ৰেৰণ লেখ
Chairman	64-Proviso	সভাপতি
Charge	61(1)	অভিযোগ
Charity	Sch VII-III-28	দান
Charitable and religious endowment	Sch VII-III-28	দাতব্য আৰু ধৰ্মীয় ধনসম্বল সমূহ
Charitable Institution	Sch VII-III-28	ধৰ্মীয় প্রতিষ্ঠান সমূহ
Chief Election	324(2)	মুখ্য নিৰ্বাচন আয়ুক্ত
Commissioner		
Chief Judge	236(a)	মুখ্য ন্যায়াধীশ
Chief Justice	60	মুখ্য ন্যায়াধিপতি
Citizenship	9	নাগৰিকত্ব
Civil	144	চিভিল
Civil Court	236(a)	চিভিল ন্যায়ালয়
Civil Procedure Code.	Sch VI-III-13	চিভিল প্ৰক্ৰিয়া সংহিতা
Clause	7-Proviso	খণ্ড
Colonisation	Sch VII-II-18	উপনিবেশন
Commute	72(1)	লঘু কৰা
Commuted value	Sch II-part D9(1)(b)	সলনিকৃত
Competent	13(3) (b)	ক্ষমতায়ুক্ত
Comptroller and Auditor General	112(3) (e)	নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষক
Compute	101 (4)-Proviso	সংগণনা কৰা
Concurrent list	213(3)-Proviso	সমৰলী সূচী
Consent	18(3)	সন্মতি
Consequential	4(1)	আনুষঙ্গিক
Consolidated Fund	110(1) (c)	সঞ্চিত নিধি
Constituency	81(1) (a)	নিৰ্বাচন সমষ্টি
Constituent Assembly	Preamble	সংবিধান সভা
Consular	Sch VII-I-11	কনচিউলাৰ
Construe	113(1)	অৰ্থ কৰা
Contingency	70	আকস্মিকতা
Contingency Fund	110(1) (c), 267	আকস্মিকতা নিধি
Contract	294(b)	সংবিদা
Contravention	13(2)	উলঙ্ঘন
Convention	253, Sch VII-I-14	অভিসময় ✓
Convicted	20(1)	দোষী সাব্যস্ত
Copy right	Sch VII-I-49	প্রতিলিপ্যধিকাৰ
Corresponding	195, 294(a)	তৎস্থানীয়
Council of Ministers	74(1)	মন্ত্ৰী-পৰিষদ

পৰিভাষা

English Term	Article Reference	Assamese Equivalent
Council of States	79	ৰাজ্য সভা
Countervailing duty	Sch VII-II-51	প্ৰতিশুদ্ধ
Court	22(2)	ন্যায়ালয়
Court, High	22(4) (a)	উচ্চ ন্যায়ালয়
Court Martial	72(1) (a)	সেনা ন্যায়ালয়
Court of record	129	অভিলেখ ন্যায়ালয়
Court, Subordinate	233 (head line)	অধীনস্থ ন্যায়ালয়
Court, Supreme	32	উচ্চতম ন্যায়ালয়
Covenant	131-Proviso	প্ৰসংবিদা
Crime	326	অপৰাধ
Criminal suit	374(2)	দাপ্তিক বাদ
Criminal Law	Sch VII-III-1	দণ্ডবিধি
Criminal Procedure Code	Sch VII-III-2	দণ্ড প্ৰক্ৰিয়া সংহিতা
Custom duty	Sch VII-I-83	সীমা শুল্ক
Custom frontiers	Sch VII-I-41	শুল্ক সীমান্ত
Debt charge	112(3)(c)	ঋণ ভাৰ
Decision	71(1)	বিনিশ্চয়
Decree	112(3)(f)	ডিক্ৰী
Defamation	19 (2)	মানহানি
Definition	36	পৰিভাষা
Delimitation	327	পৰিসীমন
Demobilisation	Sch VII -I -27	
Descent	Sch VIII -I -11	সৈন্য-বিয়োজন
Diplomatic	16(2)	উত্তৰ
Directive	Sch VII - I - II	ৰাজনৈতিক
Discretion	350 heading, 351	নিৰ্দেশ
Discretion	136 (1)	স্ববিবেচনা
Discrimination	23(2)	বিভেদ
Dissenting judgement	145(5)	অসন্মতমূলক নিৰ্ণয়
Division Court	145(2)	খণ্ড ন্যায়ালয়
Divorce	Sch VII-III-5	বিবাহ-বিচ্ছেদ
Document	Sch VII-I-74	দস্তাবেজ
Domicile	5	অধিবাস
During the pleasure of the president	310(2)	ৰাষ্ট্ৰপতিৰ প্ৰসাদ পৰ্য্যন্ত
Duty, Export	Sch VII-I-83	বণ্ঠানি শুল্ক
Electoral College	54,66(1)	নিৰ্বাচক-গণ
Electorate	171(3) (a)	নিৰ্বাচক মণ্ডলী
Eligible	57	পাত্ৰ
Emergency, Proclamation of	71(1)	সংকটকালীন উদঘোষণা
Emigration	Sch VII-I-19	উৎপ্ৰবাস
Emoluments	112(3) (a), 158(3)	উপলব্ধি
Enact	Preamble	অধিনিয়মিত কৰা

পৰিভাষা

English Term	Article Reference	Assamese Equivalent
Encumbered	Sch VII-II-22	ভাৰগস্ত
Endorsed	110(4)	পৃষ্ঠাংকিত
Endorsement	312A (3) (a)	পৃষ্ঠাংকন
Endowment	28(2)	ধৰ্মস্ব
Engagement	131-Proviso	বচন বন্ধ
Entry	227(2) (c)	প্ৰবিষ্টি
Equality	14	সমতা
Equal Protection of law	14	বিধিৰ সমান সংৰক্ষণ
Equality before law	14	বিধিৰ আগত সমতা
Equitable	371(2) (c)	সমতাপূৰ্ণ
Escheat	296	ৰাজগামী
Estates	Sch III-II-22	সম্পদা
Estimates	112(2)	প্ৰাক্ কলন
Exclusive power	246(1)	অনন্য ক্ষমতা
Executive	50	কাৰ্য্যপালিকা
Executive action	77(1)	কাৰ্য্যপালিকা কাৰ্য্যবাহী
Executive action	358-Proviso	কাৰ্য্যপালিকা ব্যৱস্থা
Executive Power	73	কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা
Extradition	Sch VII-I-18	প্ৰত্যৰ্পণ
Extra- territorial	245(2)	ৰাজ্য ক্ষেত্ৰতীত
Evacuee	Sch VII-III-41	উদ্বাস্ত
Faith	Preamble	ধৰ্ম
Financial Bill	107(1)	বিত্তীয় বিধেয়ক
Foreign jurisdiction	260	বিদেশী ক্ষেত্ৰাধিকাৰ
Foreign State	367(3)	বিদেশী ৰাজ্য
Formulate (to)	269(3), 286(2)	সূত্ৰিত কৰা
Fraternity	Preamble	ভাতৃত্বাৰ
Fundamental rights	Part III-heading	মৌলিক অধিকাৰ
Futures market	269(1)(e), Sch VII-I-90	ভবিষ্যত বজাৰ
General clauses Act, 1897	367(1)	সাধাৰণ খণ্ড অধিনিয়ম, ১৮৯৭
Gratuity	366(17)	উপদান
Guarantee	110(1) (b)	প্ৰত্যভূতি
Habeas Corpus	32(2)	বন্দী প্ৰত্যক্ষী কৰণ
Hierarchy	323B (3) (a)	পদানুক্ৰম
High Seas	Sch VII-I-21	মহা সমুদ্ৰ
His majesty in Council	374(3)	সপৰিষদ সম্ৰাট
Human Consumption	Sch VII-I-84(a)	মানৱ উপভোগ
Immunity	65(3), 105(3)	উন্মুক্তি
Impeachment	61(1)	মহাভিযোগ
Impost	366(28)	শুল্ক
Imprest	267(1)	অগ্ৰদায়
Incompetency	249(3)	অক্ষমতা

English Term	Article Reference	Assamese Equivalent
Inheritance	Sch VI-3(1) (h)	উত্তৰাধিকাৰ
Injunction	226(3)	নিষেধাজ্ঞা
Inquire	71(1)	তদন্ত কৰা
Insolvency	Sch VII-III-9	শোধ অক্ষমতা
Institution	16(5)	সংস্থা
Instrument of accession	370(1) (b) (i)	প্ৰবেশ লেখ্য
Interim order	226(3)	অন্তঃ কালীন আদেশ
Interpretation	145(3)-Proviso	নিৰ্ৰচন
International	51(a)	অন্তঃৰাষ্ট্ৰীয়
Inter-State	Sch VII-I-42	অন্তঃ ৰাজ্যিক
Introduction	349	উত্থাপন
Invalid	255	অবিধিমান্য
Invention	Sch VII-I-49	আবিষ্কাৰ
Irregularity	122(1), 212(1)	অনিয়মিত
Judge	22(4) (a)	ন্যায়াধীশ
Judgement	112(3) (f)	নিৰ্ণয়
Judicial proceedings	VII-III-12	ন্যায়িক কাৰ্য্যবাহী
Judiciary	50	ন্যায়পালিকা
Jurisdiction	73(1) (b)	ক্ষেত্ৰাধিকাৰ
Jurist	124(3) (c)	ন্যায় বিশাৰদ
Land tenure	Sch VII-II-18	ভূ-ধৃতি
Lapse (to-)	107(3)	কালান্তিগত
Laws in derogation of	13	অঙ্গীকাৰক বিধি
Laws of nations	Sch VII-II-21	ৰাষ্ট্ৰ সমূহৰ বিধি
Legal aid	39A	বিধিক সাহায্য
Legal Tender	Sch VII-I-36	বৈধমুদ্রা
Legislation	35	বিধান
Latter of credit	Sch VII-I-91	প্ৰত্যয় পত্ৰ
Levied	265	আৰোপিত
Liability	Sch VII-III-24	দায়িত্ব
Limitation	134(2)	পৰিসীমা
List, concurrent	213(3)-Proviso	সমবৰ্ত্তী সূচী
List, State	246(3)	ৰাজ্য-সূচী
List, union	246(1)	সংঘ-সূচী
Living wage	43	জীৱন নিৰ্ব্বাহ মজুৰি
Maintenance	27	পোষণ
Mandamus	32(2)	পৰমাদেশ
Maritime Zone	297(3)	সামুদ্ৰিক জ'ন
Maternity relief	42	প্ৰসূতি মঙ্গল
Member	16(5)	সদস্য
Mercantile marine	Sch VII-I-25	বাণিজ্যিক পোত
Merger	Sch I-II	বিলয়ন
Message	108(1) (c)	বাতৰ্তা

পৰিভাষা

English Term	Article Reference	Assamese Equivalent
Message	111-Propviso	বাণী
Migration	Sch VII-I-81	প্ৰব্ৰজন
Minority	30(2)	সংখ্যালঘু
Misbehaviour	317(4)	কদাচাৰ
Money bill	107(1)	ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়ক
Money lending	Sch VI-10(1)	ধন ধাৰে দিয়া
Moral and Material abandonment	39(f)	নেতিক আৰু আৰ্থিক অৱহেলা
Motion	121	প্ৰস্তাৱ
Narcotics	Sch VII-I-84(b)	নিদ্ৰাকৰ্ষক দ্ৰব্য
Nomadic and migratory tribes	Sch VII-III-15	যাযাবৰ আৰু প্ৰব্ৰজনকাৰী জনজাতি
Non-residence	326	অনিবাস
Notification	13(3)(a)	অধিসূচনা
Obligation	49	বাধ্যতামূলক
Obligation	110(1) (b)	বাধ্যবাধকতা
Office of profit	58(2)	লাভৰ পদ
Operative	370(3)	প্ৰৱৰ্ত্তিত
Ordinance	13(3) (a)	অধ্যাদেশ
Orginal jurisdiction	131	প্ৰাৰম্ভিক ক্ষেত্ৰাধিকাৰ
Ownership	39(b)	স্বামিত্ব
Parliament	2,22(4) (b)	সংসদ
Pass (to-)	107(4)	পাৰিত কৰা
Pecuniary penalty	110(2)	আৰ্থিক দণ্ড
Pension	366(17)	অৱসৰ বেতন
Perpetual succession	Sch VI-2(3)	শাশ্বত উত্তৰাধিকাৰ
Personal Law	Sch VII-III-5	ব্যক্তিগত বিধি
Personal Liberty	21	ব্যক্তি স্বাধীনতা
Preventive detention	22(7) (a)	নিবাৰক নিৰোধ
Privilege	65(3)	বিশেষাধিকাৰ
Privy Purse	363A	বিশেষ মাননী
Procedure	22(7)(c), 116(1)(a)	প্ৰক্ৰিয়া
Proceedings	32(1)	কাৰ্য্যবাহী
Proceeds	244A(2) (c)	আগম
Proclamation of Emergency	172(1)-Propviso	সংকটকালীন উদ্বোধণা
Profess (to--)	25(1)	ধাৰণ কৰা
Prohibition	15	নিষেধ
Promisory note	Sch VII-I-46	বচন পত্ৰ
Promulgate (to-l)	123	প্ৰখ্যাপন কৰা
Prorogue	85(2) (a)	সত্ৰাসান
Prosecuted	22(2)	অভিযোজিত
Provided	3-Propviso	পৰন্ত
Provident Fund	366(17)	ভৱিষ্য নিধি

English Term	Article Reference	Assamese Equivalent
Proviso	3-Expl. I	পৰিসংক
Public debt	Sch VII-II-43	ৰাষ্ট্ৰ ঋণ
Public demand	Sch VII-III-43	চৰকাৰী দাবী
Public Service Commission	315	লোক সেৱা আয়োগ
Qualification	19(6) (1)	অৰ্হতা
Quarantine	Sch VII-I-81	নিৰোধন
Question of law	132(1)	বিধি প্ৰশ্ন
Quorum	100(3)	থুল
Quó Warranto	226	অধিকাৰ পৃচ্ছা
Race	15,325	জাতি
Ratify (to--)	368(2)-Proviso	অনুসমৰ্থন দিয়া
Readjustment	82	পুনঃ সমায়োজন
Record	261(1)	অভিলেখ
Record of rights	Sch VII-II-45	অধিকাৰ অভিলেখ
Recruitment	98(2)	ভৰ্তি
Recurring	275(1)-1st Proviso	আৱৰ্তক
Redemption	112(3) (c)	বিমোচন
Reference	25-Expl. II	নিৰ্দেশ
Reformatory	Sch VII-II-4	সংশোধনালয়
Registration	Sch VII-III-6	পঞ্জীয়ন
Regulation	13(3) (a)	বিনিয়ম
Rehabilitation	Sch VII-III-27	পুনৰ বসতি
Reimburse	Sch II-Part-9(4)	প্ৰতিপূৰ্তি
Religions denomintion	26	ধৰ্ম সম্প্ৰদায়
Repeal (to--)	31 B	নিৰসন কৰা
Representation	22(5)	অভ্যবেদন
Reprieve	72(1), 161	প্ৰবিলম্বন
Republic	Preamble	গণৰাজ্য
Repugnancy	251	বিৰোধ
Resettlement	7- Proviso	পুনৰ বসতি
Resolution	61(2) (a)	সঙ্কল্প
Respites	72(1)	বিৰাম
Restoration	34	পুনঃস্থাপন
Restriction	15(2) 19(2)	নিৰ্বন্ধন
Retrospective effect	371A(2) (c)-Proviso	ভূতলক্ষী প্ৰভাৱ
Review	137	পুনৰিলোকন
Revoke (to--)	312A (1)	প্ৰতিসংহৰণ
Right	13(2)	অধিকাৰ
safeguard	338(2)	ৰক্ষা কৰা
Sanction	213(1)-Proviso(a)	মঞ্জুৰী
Saving Bank	Sch VII-I-39	সঞ্চয় বেঙ্ক
Schedule	1(2)	অনুসূচী

শ্ৰেণীভাষা

English Term	Article Reference	Assamese Equivalent
Scheduled Tribe	15(4)	অনুসূচিত জনজাতি
Scheme	275(1)-1st Proviso	যোজনা
Seat	348(2)	স্থান
Seat	101	আসন
Secrecy	75(4)	গোপনীয়তা
Secret Ballot	55(3)	গোপন বেলট
Sections	25(2) (b)	সম্প্ৰদায়
Secular	Preamble	ধৰ্মনিৰপেক্ষ
Security	19(2)	নিৰাপত্তা
Self government	40	স্বায়ত্ত শাসন
Seniority	371 D (3) (b)	জ্যেষ্ঠতা
Sentence	34	দণ্ডদেশ
Service	16(4), 312(2)	সেৱা
Session	85(1)	অধিবেশন
Single transferable vote	55(3)	একল সংক্ৰমণীয় ভোট
Sinking fund	112(3) (c)	নিষ্ক্ষেপ নিধি
Solemnly affirm (to-)	Sch- III	নিষ্ঠা সহকাৰে প্ৰতিজ্ঞা কৰা
Speech, freedom of	19(1) (a)	বাক স্বতন্ত্ৰতা
Stamp duty	268(1), Sch VII-III-44	মুদ্ৰাঙ্ক শুল্ক
Standard	Sch VII-I-50	মান
Standing order	118(2)	স্থায়ী আদেশ
Sub-clause	366(27)	উপশ্লোক
Succession	269(1) (a)	উত্তৰাধিকাৰ
Suffrage	326	ভোটাধিকাৰ
Summary determination	145(1)(1)	সংক্ষিপ্ত নিৰ্দ্ধাৰণ
Superintendence	324	অধীক্ষণ
Supplemental	4	অনুপূৰক
Supreme command	53(2)	সৰ্বোচ্চ সমাদেশ
Surcharge	271	অধিভাৰ
Suspend (to--)	72(1)	নিলম্বন কৰিবলৈ
System of proportional representation	55(3)	আনুপাতিক প্ৰতিনিধিত্ব পদ্ধতি
Taxation	274	কৰাৰোপণ
Taxes on calling	Sch VII-II-60	আজীৱিকাৰ ওপৰত কৰ
Taxes, capitation	Sch-VII-II-61	জনমূৰি কৰ
Taxes, corporation	Sch- VII-I-85	নিগম কৰ
Taxes on employment	Sch VII-II-60	নিযুক্তিৰ ওপৰত কৰ
Taxes on profession	Sch VII-I-60	বৃত্তিৰ ওপৰত কৰ
Territorial constituency	81 (2)(b)	প্ৰাদেশিক নিৰ্বাচন সমষ্টি
Territorial Waters	297	প্ৰাদেশিক জলভাগ
Territory	5(a)	ৰাজ্যক্ষেত্ৰ
Tidal waters	Sch VII-I-25	জোঁৱাৰ জল
Title	18(1)	খিতাপ

পৰিভাষা

English Term	Article Reference	Assamese Equivalent
Toll	Sch VII-II-59	পথকৰ
Trademarks	Sch VII-I-49	বেপাৰ চিহ্ন
Traffic in human beings	23	মানৱ পণন
Transfer	Sch VII-I-91	হস্তান্তৰণ
Transition	392(1)	সংক্ৰমণ
Transitional	313	অন্তৰ্বেশী
Treasure trove	Sch VII-II-44	মাটিৰ তলত পোৱা ধন দৌলত
Treasury bill	266(1)	ট্ৰেজাৰী বিল
Tribe	341(1)	জনজাতি
Tribunal	136 (2)	ন্যায়বিধিকৰণ
Undischarged insolvent	102(1) (c)	অনুশুক্ত দেউলীয়া
Union	1(1), 19(1) (c)	সংঘ
Union territory	1(3) (b)	সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ
Unit	40	গোট
Vacancy	62(2)	ৰিক্ততা
Vagrancy	Sch VII-III-15	আহিণ্ডণ
Validate (to--)	34	বিধিমান্য কৰা
Vest (to--)	294(a)	ন্যস্ত (কৰা)
Visa	Sch VII-I-19	ভিচা
Void	13	বাতিল
Vote	55(2)	ভোট
Votes of credit	116, 206	ঋণ অনুদান
Votes on account	116, 206	লেখা অনুদান
Warrant	148(1)	অধিপত্ৰ
Will	Sch VII-III-5	ইচ্ছাপত্ৰ
Writ	32(2)	লেখ

THE CONSTITUTION OF INDIA

পৰিভাষা

Glossary of Terms

Assamese Term	Article Reference	English Equivalent
অগ্রদায়	267(1)	Imprest
অৰ্জন	11	Acquisition
অৰ্থ কৰা	113(1)	Construe
আৰ্থিক দণ্ড	110(2)	Pecuniary penalty
অধ্যাদেশ	13(3) (a)	Ordinance
অধিকাৰ	13(2)	Right
অধিকাৰ অভিলেখ	Sch. VII-II-45	Record of rights
অধিকাৰ পৃচ্ছা	226	Quo Warranto
অধিনিয়মিত কৰা	Preamble	Enact
অধিবেশন	85(1)	Session
অধিবাস	5	Domicile
অধিভাৰ	271	Surcharge
অধিনিয়ম	309	Act
অধিসূচনা	13(3) (a)	Notification
অধীনস্থ ন্যায়ালয়	233 (head line)	Subordiante Court
অধীক্ষণ	324	Superintendence
অন্যসংক্রমণ	Sch. VII-II-18	Alienation
অনন্য ক্ষমতা	246(1)	Exclusive Power
অনিয়মিতা	122(1), 212(1)	Irregularity
অনিবাস	326	Non-residence
অনুকূলন	35(b)	Adaptation
অনুপূৰক	4(1)	Supplemental
অনুষক্তি	102(1) (d)	Adherence
অনুসমৰ্থন দিয়া	368(2)-Proviso	Ratify (to-)
অনুসূচী	1(2)	Schedule
অনুসূচিত জনজাতি	15(4)	Scheduled Tribe
অন্যদেশীয়	22(3) (a)	Alien
অন্তৰ্ভূ	313 M.N.	Transitional
অন্তঃকালীন আদেশ	226(3)	Interim Order
অপমিশ্রণ	Sch. VII-III-18	Adulteration
অৰ্পিত	268(2), 269	Assigned
অপৰাধ	326	Crime
অভ্যাবেদন	22(3)	Representation
অভিযোজ্য দোষ	Sch. VII-III-8	Actionable Wrong
অভিকৰণ	Sch. VII-I-25	Agency
অভিলেখ ন্যায়ালয়	129	Court of record
অভিযুক্ত	20(3)	Accused
অভিযোগ	61(1)	Charge
অভিযোজিত	20(2)	Prosecuted

পৰিভাষা

Assamese Term	Article Reference	English Equivalent
অভিসময়	253, Sch. VII-I-14	Convention
অল্লীকাৰক বিধি	13 M.N.	laws in derogation of
অবসৰ বেতন	366(17)	Pension
অসন্মতিমূলক নিৰ্ণয়	145(5)	Dissenting judgement
অৰ্হতা	19(6) (1)	Qualification
অক্ষমতা	249(3)	Incompetency
আকস্মিকতা	70	Contingency
আকস্মিকতা নিধি	110(1) (c), 267	Contingency Fund
আগম	244A (2) (c)	Proceeds
আবিষ্কাৰ	Sch.VII-I-49	Invention
আৱৰ্তক	275 (1)-1st Proviso	Recurring
আজীৱিকাৰ ওপৰত কৰ	Sch.VII-II-60	Taxes on calling
আসন	101	Seat
আনুপাতিক প্ৰতিনিধিত্ব পদ্ধতি	55(3)	System of proportional representation
আনুষঙ্গিক	4(1)	Consequential
আৰ্হিগুণ	Sch.VII-III-15	vagrancy
আপীল	132(3)	Appeal
আৰোপিত	265	Levied
আবেদন	6(b) (ii)	Application
ইচ্ছাপত্ৰ	Sch.VII-III-5	Will
উচ্চ ন্যায়ালয়	22(4) (a)	High Court
উচ্চতম ন্যায়ালয়	32	Supreme Court
উৎপ্ৰেৰণ লেখ	32(2)	Certiorari
উৎপ্ৰবাস	Sch.VII-I-19	Emigration
উত্তৰাধিকাৰ	269(1) (a)	Succession
উত্থাপন	349	Introduction
উদ্বাস্ত	Sch.VII-II-41	Evacuee
উদ্ভৱ	16(2)	Descent
উপখণ্ড	366(27)	Sub-Clause
উপবিধি	13(3) (a)	Bye-law
উপলব্ধি	112(3) (a), 158(3)	Emoluments
উপদান	366(17)	Gratuity
উপনিবেশন	Sch. VII-II-18	Colonisation
উন্মুক্তি	65(3), 105(3)	Immunity
উলংঘন	13(2)	Contravention
একল সংক্ৰমণীয় ভোট	55(3)	Single Transferable Vote.
ঋণ অনুদান	116,206	Votes of Credit
ঋণ ভাৰ	112(3)(c), 202(3)(c)	Debt Charge
কনচিউলাৰ	Sch.VII-I-II	Consular
কদাচাৰ	317 (4)	Misbehaviour
কাৰবাৰ	19(6) (1)	Business
কাৰণ	22(4) (a)	Cause
কাৰ্য্যকৰী	224. M.N.	Acting
কাৰ্য্যবাহী	32(1)	Proceedings

পৰিভাষা

Assamese Term	Article Reference.	English Equivalent:
কাৰ্য্যপালিকা	50	Executive
কাৰ্য্যপালিকা কাৰ্য্যবাহী	77(1)	Executive Action
কাৰ্য্যপালিকা ব্যৱস্থা	358-Proviso	Executive Action
কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা	73	Executive Power
কালান্তিগত	107(3)	Lapsed
কেন্দ্ৰীয় গুপ্তাবাৰ্তা আৰু অনুসন্ধান ব্যুৰো	Sch. VII-I-8	Central Bureau of Intelligence and Investigation
ক্ৰোকী	Sch. VII-II-22	Attached
খণ্ড ন্যায়ালয়	145(2)	Division Court
খিতাপ	18(1)	Title
গণৰাজ্য	Preamble	Republic
গ্রাহ্য	108(4) (b)	Admissible
গোপনীয়তা	75(4)	Secrecy
গোপন বেলট	55(3)	Secret Ballot
গোট	40	Unit
চৰকাৰী দাবী	Sch.VII-III-43	Public Demand
চিভিল	144	Civil
চিভিল প্ৰক্ৰিয়া সংহিতা	Sch. VII--13	Civil Procedure Code
চিভিল ন্যায়ালয়	236(a)	Civil Court
জনজাতি	341(1)	Tribes
জনগণনা	55(3) Expl.	Census
জনমূৰি কৰ	Sch. VII-II-61	Capitation Tax
জামিন	145(1) (g)	Bail
জাতি	15,325	Race
জ্যেষ্ঠতা	371D(3)(b)	Seniority
জীৱন নিৰ্বাহ মজুৰি	43	Living Wage
ট্ৰেজাৰী বিল	266(1)	Treasury bill
ডিক্ৰী	112(3)(f)	Decree
তৎস্থানীয়	195, 294(a)	Corresponding
তদন্ত কৰা	71(1)	Inquire
খুল	100(3)	Quorum
দত্তক গ্ৰহণ	Sch. VII-III-5	Adoption
দণ্ড প্ৰক্ৰিয়া সংহিতা	Sch. VII-III-2	Criminal procedure Code
দস্তাবেজ	Sch. VII-I-74	Document
দণ্ডদেশ	34	Sentence
দাণ্ডিক বাদ	374 (2)	Criminal suit
দান	Sch. VII-III-28	Charity
দায়িত্ব	Sch. VII-III-24	Liability
দোষী সাব্যস্ত	20(1)	Convicted
ধন ধাৰে দিয়া	Sch. VI-10(1)	Money lending
ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়ক	107 (1)	Money Bill
ধৰ্ম	Preamble	Faith
ধৰ্মস্থ	28(2)	Endowment
ধৰ্ম নিৰপেক্ষ	Preamble	Secular

পৰিভাষা

Assamese Term	Article Reference	English Equivalent
ধৰ্ম সম্প্ৰদায়	26	Religious denomination
ধৰ্মীয় প্ৰতিষ্ঠান সমূহ	Sch. VII-III-28	Chritable Institutions
ধাৰণ কৰা	25(1)	Profess
নাগৰিকত্ব	9	Citizenship
নাৱাধিকাৰণ	Sch. VII-I-95	Admiralty
নিগম কৰ	Sch., VII-I-85	Corporation Tax
নিগম নিকায়	321	Body corporate
নিৰ্ণয়	112(3) (f)	Judgement
নিৰ্বন্ধন	15(2), 19(2)	Restriction
নিলম্বন	72(1)	Suspend
নিয়ন্ত্ৰক মহালেখা	112(3) (e)	Comptroller and
পৰীক্ষক		Auditor General
নিৰসন	31B	Repeal
নিৰ্ণয়ক ভোট	100(1), 189(1)	Casting Vote
নিবাৰক নিৰোধ	22(7) (a)	Perventive detention
নিদ্ৰাকৰ্ষক দ্ৰব্য	Sch. VII-I-84(b)	Narcotics
নিৰ্বচন	145(3)-Proviso	Interpretation
নিৰ্বাচক গণ	54, 66(1)	Electoral college
নিৰ্বাচন সমষ্টি	81 (1)(a)	Constituency
নিৰ্বাচক মণ্ডলী	171(3)(a)	Electorate
নিৰাকৃত কৰা	33	Abrogate
নিৰাপত্তা	19(2)	Security
নিদ্ধাৰণ	Sch. VI-8(1)	Assess
নিদ্ধাৰিত	366(9)	Assessed
নিষ্ঠা	69, 102(i)(d)	Allegiance
নিষ্ঠা সহকাৰে প্ৰতিজ্ঞা কৰা		Sch. III Solemnly affirm
নিষ্ক্ষেপ নিধি	112(3)(c)	Sinking fund
নিৰ্দেশ	25-Expl. II	Reference
নিৰ্দেশাৱলী	350 heading, 351	Directives
নিষেধ	15	Prohibition
নিষেধাজ্ঞা	226(3)	Injunction
নিযুক্তিৰ ওপৰত কৰ	Sch. VII-II-60	Taxes on employment
নিৰোধন	Sch. VII-I-81	Quarantine
ন্যূন কৰা	13(2)	Abridge
নৈতিক তথা	39(f)	Moral and Material
আৰ্থিক অৱহেলা		abandonment
ন্যস্ত কৰা	76(2)	Assigned
ন্যস্ত	294(a)	Vest
ন্যায় পালিকা	50	Judiciary
ন্যায় বিশাৰদ	124(3) (c)	Jurist
ন্যায়ালয়	22(2)	Court
ন্যায়াধিকাৰণ	136(2)	Tribunal
ন্যায়াধীশ	22(4) (a)	Judge
ন্যায়িক কাৰ্যবাহী	Sch. VII-III-12	Judical Proceedings
পণ ৰখা	Sch. VII-II-62	Betting
পথকৰ	Sch. VII-II-59	Toll

পৰিভাষা

Assamese Term	Article Reference	English Equivalent
পৰমাদেশ	32(2)	Mandamus
পৰন্ত	3- Proviso	Provided
পৰন্তক	3-Expl.1	Proviso
প্ৰাক্ কলন	112(2)	Estimates
প্ৰাৰম্ভিক ক্ষেত্ৰাধিকাৰ	131	Original Jurisdiction
পাৰিত	107(4)	Pass
পাত্ৰ	57	Eligible
পৰিভাষা	36	Definition
পৰিসীমা	134(2)	Limitation
পৰিসীমন	327	Delimitation
পদানুকম	323 B (3)(a)	Hierarchy
পুনৰ বসতি	7- Proviso	Resettlement
পুনৰিলোকন	137	Review
পুনঃস্থাপন	34	Restoration
পুনঃ সমায়োজন	82	Readjustment
পৃষ্ঠাংকন	312A (3)(a)	Endorsement
পৃষ্ঠাংকিত	110(4)	Endorsed
প্ৰাদেশিক জলভাগ	297(1)	Territorial waters
প্ৰাদেশিক নিৰ্বাচন সমষ্টি	81(2)(b)	Territorial constituency
প্ৰাধিকৃত	348 (1)(b)	Authoritative
প্ৰাধিকাৰী	12	Authority
প্ৰাধিকাৰ দিয়া	22(4)	To authorise
প্ৰতিপূৰ্তি	Sch. II-Part D-9(4)	Reimbursement
প্ৰতিশুদ্ধ	Sch. VII-II-51	Countervailing duty
প্ৰতিসংহৰণ কৰা	312A(1)	Revoke (to)
প্ৰতিজ্ঞান	60 M.N.	Affirmation
প্ৰবিলম্বন	72(1), 161	Reprieve
প্ৰতিলিপ্যাধিকাৰ	Sch. VII-I-49	Copyright
প্ৰব্ৰজন	Sch. VII-I-81	Migration
প্ৰবৰ্তিত	370(3)	Operative
প্ৰমাণীকৃত	166(2)	Authenticated
প্ৰশাসন	78(a)	Administration
প্ৰশাসন কৰা	26(d)	Administer
প্ৰশাসনীয় ব্যয়	146(3)	Administrative expenses
প্ৰসংবিদা	131-Proviso	Covenant
প্ৰসাৰণ	Sch. VII-I-31	Broadcasting
প্ৰস্তাৱ	121	Motion
প্ৰসূতি মণ্ডল	42	Maternity relief
প্ৰবেশ	15(2) (a)	Access
প্ৰবেশ লেখ্য	307(1) (b)(i)	Instrument of Accession
বচন পত্ৰ	Sch. VII-I-46	Promisory Note
বচন বন্ধ	131-Proviso	Engagement
বয়স্ক ভোটাধিকাৰ	326	Adult suffrage
বহন পত্ৰ	Sch. VII-I-91	Bill of lading
বন্দী প্ৰত্যক্ষীকৰণ	32(2)	Habeas corpus
বাক্ স্বতন্ত্ৰতা	19(1) (a)	Freedom of speech

পৰিভাষা

Assamese Term	Article Reference	English Equivalent
বাদ	136(1)	Cause
বাদহেতু	361(4)	Cause of action
বাধ্যতামূলক	49	Obligation
বাধ্যবাধকতা	110(1)(b)	Obligation
বাণী	111-Provisos	Message
বাতিল	13	Void
বেংক	Sch. VII-I-38	Bank
বেংকিং	Sch. VII-I-45	Banking
বেলট	55(3)	Ballot
ব্যক্তি স্বাধীনতা	21	Personal Liberty
ব্যক্তিগত বিধি	Sch. VII-III-5	Personal Law
বৃত্তিৰ ওপৰত কৰ	Sch. VII-I-60	Taxes on profession
বৈধমুদ্রা	Sch. VII-I-36	Legal tender
বোর্ড	276(1)	Board
ভবিষ্য নিধি	366(7)	Provident Fund
ভবিষ্যত বজাৰ	269(1)(e), Sch. VII-I-90	Futures market
ভৰ্তি	98(2)	Recruitment
ভাৰগ্ৰস্ত	Sch. VII-II-22	Encumbered
ভাতৃভাৰ	Preamble	Fraternity
ভোট	55(2)	Vote
ভোটাধিকাৰ	326	Suffrage
ভূতলক্ষী প্ৰভাৱ	371A (2)(c)-Proviso	Retrospective effect
ভূ-ধৰ্ম	Sch. VII-II-18	Land tenure
মঞ্জুৰী	231(1)-Proviso(a)	Sanction
মন্ত্ৰী পৰিষদ	74(1)	Council of Ministers
মহাধিবক্তা	165(1)	Advocate General
মহান্যায়বাদী	76(1)	Attorney General
মহাপ্ৰশাসক	Sch. VII-III-II	Administrator General
মহাভিযোগ	61(i)	Impeachment
মহা সমুদ্ৰ	Sch. VII-I-21	High Seas
মন্ত্ৰণা	323(1)	Advice
মাটিৰ তলত পোৱা ধন দৌলত	Sch. VII-II-44	Treasure trove
মান	Sch. VII-I-50	Standard
মানহানি	19(2)	Defamation
মানৰ উপভোগ	Sch. VII-I-84(a)	Human consumption
মানৰ পণন	23	Traffic in human being
মুখ্য নিৰ্বাচন আয়ুক্ত	324	Chief Election Commissioner
মুখ্য ন্যায়াদিপতি	60	Chief Justice
মুখ্য ন্যায়াদীশ	236(a)	Chief Judge
মুদ্ৰাংক শুল্ক	268(1), Sch. VII-III-44	Stamp Duty
মূলধন	366(8)	Capital sums
মৌলিক অধিকাৰ	part III-heading	Fundamental right
ৰপ্তানি শুল্ক	Sch. VII-I-83	Export duty
ৰক্ষা কবচ	338(2)	safeguard

পৰিভাষা

Assamese Term	Article Reference	English Equivalent
ৰাজগামী	.296	Escheat
ৰাজনয়িক	Sch. VII-I-11	Diplomatic
বায়	112(3)(f)	Award
ৰাজ্য সভা	79	Council of States
ৰাজ্য সূচী	246(3)	State List
ৰাজ্য ক্ষেত্র	5(a)	Territory
ৰাজ্য ক্ষেত্রাতীত	245(2)	Extra-territorial
ৰিক্ততা	62(2)	Vacancy
ৰাষ্ট্ৰ সমূহৰ বিধি	Sch. VII-I-21	Laws of nations
ৰাষ্ট্ৰপতিৰ প্ৰসাদ পৰ্য্যন্ত	310(2)	During the pleasure of the President
ৰাষ্ট্ৰ ঋণ	Sch. VII-II-43	Public Debt
লগ লগোৱা	31A (1)(c)	Amalgamation
লঘু কৰা	72(1)	Commute
লাভৰ পদ	58(2)	Office of Profit
লেখ	32(2), 226(1)	Writ
লেখা অনুদান	116	Voets on account
লোক সেৱা আয়োগ	315	Public Service Commission
শাশ্বত উত্তৰাধিকাৰ	Sch. VI-2-(3)	Perpetual Succession
শোধ অক্ষমতা	Sch. VII-III-9	Insolvency
শুল্ক	366(28)	Impost
শুল্ক সীমান্ত	Sch. VII-I-41	Custom frontiers
যাযাবৰ আৰু প্ৰব্ৰজনকাৰী জনজাতি	Sch. VII-III-15	Nomadic and Migratory tribes
যোজনা	275(1)-1st Proviso	Scheme
সপৰিষদ সভাট	374(3)	His majesty in Council
সমবৰ্তী সূচী	213(3)-Proviso	Concurrent List
সমতা	14	Equality
সমতা পূৰ্ণ	371(2)(c)	Equitable
সভাপতি	64-Proviso	Chairman
সহায়ক	279(2), 339(1)	Ancillary
সলনিকৃত মূল্য	Sch. II-part-D9(1)(b)	Commuted value
সদস্য	16(5)	Member
সত্ৰাৱসান	85(2)(a)	Prorogue
সাধাৰণ খণ্ড অধিনিয়ম, ১৮৯৭	367(1)	General Clause Act, 1897
সামুদ্ৰিক জ'ন	297(3)	Maritime zone
সংঘ	1(1), 19(1)(c)	Union
সংঘ সূচী	246(1)	Union List
সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্র	1(3)(b)	Union Territory
সংগণনা কৰা	101(4)-Proviso	Compute
সংলগ্ন	275(1)(a)	Appended
সংসদ	2, 22(4)(b)	Parliament
সংক্ৰমণ	392(1)	Transition
সংশোধন	4(1)	Amendment

পৰিভাষা

Assamese Term	Article Reference	English Equivalent
সংশোধনালয়	Sch. VII-II-4	Reformatory
সংবিদা	294(b)	Contract
সংখ্যালঘু	30(2)	Minority
সংকট কালীন	83(2)-Proviso	Proclamation of Emergency
সংক্ষিপ্ত নিৰ্দ্ধাৰণ	145(1)(1)	Summary determination
সংবিধান সভা	Preamble	Constitution Assembly
সংস্থা	16(5)	Institution
সংস্থা	19(1)(c)	Association
সন্মতি	18(3)	Consent
সম্পদা	Sch. III-II-22	Estates
সম্প্ৰদায়	25(2)(b)	Actions
সঞ্চয় বেংক	Sch. VII-I-39	Saving Bank
সংকল্প	61(2)(a)	Resolution
সঞ্চিত নিধি	110(1)(c)	Consolidated Fund
সৰ্বোচ্চ সমাদেশ	53(2)	Supreme Command
সীমাশুল্ক	Sch. VII-I-83	Custom duty
সূত্রিত কৰা	269(3), 286(2)	Formulate
সেনা ন্যায়ালয়	72(1)(a)	Court martial
সেৱা	16(4), 312(2)	Service
সৈন্য বিয়োজন	Sch. VII-I-I	Demobilisation
স্থগিত	101(4)-Proviso	Adjourn
স্বায়ত্ত শাসিত	244A(1), 330(1)(c)	Autonomous
স্বায়ত্ত শাসন	40	Self Government
স্বামিত্ব	39(b)	Ownership
স্ববিবেচনা	136(1)	Discretion
স্বামীহীনত্ব	296	Bona vacantia
স্থায়ী আদেশ	118(2)	Standing order
হস্তান্তৰণ	Sch. VII-I-96	Transfer
হিচাপ পৰীক্ষা	Sch. VII-I-76	Audit
ক্ষমতায়ুক্ত	13(3)(b)	Competent
ক্ষেত্ৰাধিকাৰ	73(1)(b)	Jurisdiction

শুধৰণি

পৃষ্ঠা	অনুচ্ছেদ	অশুদ্ধ	শুদ্ধ
[গ]	৪৮ ক বিষয় সূচী	পাৰিপাশ্বিক	পাৰিপাশ্বিক
[ঙ]	১০৫ বিষয় সূচী	বিশেষ অধিকাৰ	বিশেষাধিকাৰ
[চ]	১২৩ শিৰোনামা	বিধায়নী	বিধায়িনী
[চ]	১২৫ বিষয়সূচী	ন্যায়াধীশ সকলৰ	ন্যায়াধীশ সকলৰ
[ঝ]	১৮৮ বিষয়সূচী	সদস্য সকলৰ	সদস্য সকলৰ
[ঝ]	২০১ বিষয়সূচী	বিচৰাৰ্থে	বিচাৰাৰ্থে
[ত]	৩১৩ বিষয়সূচী	অন্তৰ্ভুক্তী	অন্তৰ্ভুক্তী
[ত]	৩২৩ ক বিষয়সূচী	ন্যায়াধিকৰণ	ন্যায়াধিকৰণ
[দ]	৩৫৭ বিষয়সূচী	উদ্বোধনা	উদ্বোধণা
১১	অনুঃ	নিৰাসিত	নিৰাসিত
৩৮	"	পৰিবৰ্তন	পৰিবৰ্তন
৪৫	"	ন্যায়াধীশ	ন্যায়াধীশ
৪৭	"	চূড়ান্ত	চূড়ান্ত
৪৯	পাদটীকা	পৰিবৰ্তে	পৰিবৰ্তে
৫৯	অনুঃ	বঢ়াব	বঢ়াব
৬৭	"	তেওঁৰ	তেওঁৰ
৬৭	"	বৰ্ণিত	বৰ্ণিত
৭০	পাদটীকা	পুনৰ্গঠন	পুনৰ্গঠন
৭২	অনুঃ	সম্পৰ্কীয়	সম্পৰ্কীয়
৭২	"	ন্যায়াধিপতি	ন্যায়াধিপতি
৮৭	"	ৰাজ্যক্ষেত্ৰ	ৰাজ্যক্ষেত্ৰ
৮৮	পাদটীকা	আধিনিয়ম	আধিনিয়ম
৮৯	অনুঃ	প্ৰভাৱ	প্ৰভাৱ
৯১	"	মধ্যৰত্তী	মধ্যৰত্তী
১০১	"	ব্যৱস্থালীৰ	ব্যৱস্থালীৰ
১১২	"	অন্তঃৰাজ্যিক	আন্তঃৰাজ্যিক
১১৬	পাদটীকা	সিংবিধান	সংবিধান
১২৩	"	অন্তঃস্থাপিত	অন্তঃস্থাপিত
১৪৫	অনুঃ	যোগযোগ	যোগাযোগ
১৪৭	পাদটীকা	অনুসূচী	অনুসূচী
১৬১	অনুঃ	অনুসূচী	অনুসূচী
১৬৩	"	সূচী	সূচী
১৬৬	"	অধিকন্তু	অধিকন্তু
১৭৪	"	জড়িত	জড়িত
১৮৭	২য় অনুসূচী	ৰাজপাল	ৰাজপাল
১৮৮	২য় অনুসূচী	দ্বাৰা	দ্বাৰা
১৯৩	৩য় অনুসূচী	প্ৰতিজ্ঞনৰ	প্ৰতিজ্ঞানৰ
১৯৭	৫ম অনুসূচী	বিনিৰ্দিষ্ট	বিনিৰ্দিষ্ট
২০৯	ষষ্ঠ অনুসূচী	প্ৰতিষ্ঠাপিত	প্ৰতিষ্ঠাপিত
২১৪	ষষ্ঠ অনুসূচী	ব্যখ্যাতমক	ব্যখ্যাতমক
২২০	"	পুনৰ্নিয়োজন	পুনৰ্নিয়োজন
২২০	"	প্ৰৰ্ত্তিত	প্ৰৰ্ত্তিত
২৫৭	পৰিষ্টি	ন্যায়ালয়	ন্যায়ালয়

৪৫. ১। পৃষ্ঠা চ, ছ, ঞ, থ, ন ৰ বিষয় সূচীত আৰু পৃষ্ঠা ১৩, ৪৫, ৪৮, ৫০, ৯০, ১৩৬ আৰু অন্যান্য পৃষ্ঠাত যতেই 'ন্যায়ালয়', 'ন্যায়ালয়', 'ন্যায়ালয়ৰ', 'ন্যায়ালয়' শব্দ লিখা আছে তাৰ ঠাইত "ন্যায়ালয়" হ'ব।

২। পৃষ্ঠা ঠ বিষয় সূচীত, পৃষ্ঠা ১৬১ আৰু অন্যান্য পৃষ্ঠাত যতেই "অনুসূচতি" লিখা আছে তাৰ ঠাইত "অনুসূচিত" হ'ব।

৩। পৃষ্ঠা ৪০, ৬৭, ৭০ আৰু অন্যান্য পৃষ্ঠাত যতেই "বিত্তীয়" লিখা আছে তাৰ ঠাইত "বিত্তীয়" হ'ব।

৪। পৃষ্ঠা ৪৪, ৯৩, ১৮২ আৰু অন্যান্য পৃষ্ঠাত যতেই "বিনিৰ্দিষ্ট" লিখা আছে তাৰ ঠাইত "বিনিৰ্দিষ্ট" হ'ব।